Молодий вчений

ISSN 2304-5809

1(03)2014

МОЛОДИЙ ВЧЕНИЙ

ISSN 2304-5809

Науковий журнал «Молодий вчений»

№ 1 (03) січень, 2014 р.
Щомісячне видання

Коректура: О. Скрипченко
Дизайн: А. Юдашкіна
Верстка: Н. Ковальчук

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
Матеріали публікуються в авторській редакції.
Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та видавця. Будь-яке використання – з обов'язковим посиланням на журнал.

Свідоцтво про реєстрацію ЗМІ:
КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 10.01.2014 р.
Формат 64x90/8.
Папір офсетний. Друк на дуплікаторі.
Ум.-друк. арк. 29,53. Тираж 100 прим.
Зам. 0114-01.

Видавництво: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2014
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2014

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Островский А.М.
Экология и распространение пауков-охотников рода Dolomedes Latreille, 1804 (Araneae, Pisauridae) на юго-востоке Беларуси.....8

Бондаренко Л.Б., Чижиков Т.В., Шаяхметова Г.М., Карацуба Т.А., Матвієнко А.В., Коваленко В.М.
Критеріальні показники розвитку метаболічного синдрому у дорослих щурів та тварин пубертатного віку.....12

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Родионов А.В.
Выбор профиля поперечного сечения рычага динамического лункообразователя.....16

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

Драпалюк М.В., Малюков С.В., Гнусов М.А.
Совершенствование процесса работы грунтометательной машины.....22

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Демочко Г.Л.
Вивчення соціальних аспектів охорони здоров'я та приклад використання отриманих результатів у практиці сьогодення.....26

Erokhin I.Ur.
For questions systematization history of the cossacks.....30

Зелинский М.В.
Роман Дмовский как идеолог и теоретик польского национализма.....34

Ночовний О.В.
Основні засади та процес утворення постійних комісій Верховної Ради Української РСР.....39

Петрухін С.В., Шляхтич Р.П.
Формування штрафних батальйонів і рот у Червоній армії та їх бойове використання в період Великої Вітчизняної війни.....43

Пуйда Р.Б.
Українське національно-демократичного об'єднання 1928-1939 рр. у Польському парламенті.....48

Сазонов В.В.
Політичні та військові організації російської еміграції в 1920–1930-х рр. в Європі....52

Шпакович К.В.
Преса Харкова 1920-х рр. як чинник розвитку театрального та музичного мистецтва....58

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Апухтін А.І.
Теоретичні основи формування маркетингової стратегії розвитку банківської сфери....62

Асаинов А.Ж.
Вступление Казахстана в ВТО вопросы экологий....66

Задорожний С.В., Ищенко А.С.
Современные проблемы института страхового посредничества....71

Леденёва М.В.
Модель международной торговли в условиях обмена продукцией разной степени обработки....75

Макасевич И.Ю.
Возникновение и становление Европейской банковской системы....78

Трутнева Е.В., Богомолов А.И.
Реабилитация заключённых и информационные технологии....83

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Власенко Л.В.
Поняття «першочергових» та «другорядних» письменників у творчості О.І. Білецького....86

Расевич Л.П.
Міф Шерлока Холмса у працях англомовних дослідників....89

Щербицкая В.В.
Влияние гендерного фактора на жанровое своеобразие современной английской автобиографии....91

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Борисова А.М.
Напрямки та перспективи вдосконалення інформаційних банківських правовідносин....96

Зайцева И.В., Герасимова Е.Е.
Сущность категории «права человека» – фундаментальная ценность глобальной цивилизации....100

Кукина Т.Е.
Система образования в соответствии с Федеральным Законом РФ «Об образовании в Российской Федерации»....104

Михеев Д.Н.
правовой нигилизм, как социально-правовое явление....108

Пташник І.Р.
Етичні питання проведення ксенотрансплантації....112

Федюк Л.В.
Захист права юридичної особи на ділову репутацію....115

Ченцов С.Д., Новикова А.Е.
Становление института уполномоченного по правам ребенка в России....121

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Дідик Н.М.
Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників....128

Камінська О.В.
Психологічні особливості формування та прояву кіберсексуальної залежності....132

Княжева І.А.
Результати діагностики рівнів розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта»....137

Кузава І.Б.
Експериментальне моделювання інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку....142

Манохіна І.В.
Практична складова навчальної діяльності якосновна передумова формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до роботи з дітьми-сиротами....145

Мільчевська Г.С.
Форми і методи роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку....150

Москалюк В.Д., Сидорчук А.С.
Якісна медична освіта в Україні на додипломному етапі: міф чи реальність?....155

Наконечна О.В.
Арт-терапія як спосіб впливу на особистість у зарубіжній та вітчизняній літературі.....158

Савченко Л.Л.
Народність виховання як основа національного виховання у спадщині педагогів минулого.....162

Смешнова А.В.
Ефективне застосування інтерактивних методів у навчанні учнів молодшого шкільного віку.....167

Фролова О.В.
Особливості дослідження проявів етнічних стереотипів у процесі спілкування.....171

Хоменко Є.Г.
Особливості взаємодії у системі стосунків «Класний керівник – учнівський колектив».....176

Чвала М.С.
Розробка фірмового стилю вищого навчального закладу 180

Шевченко М.В.
Асоціативне навчання на заняттях з англійської мови в немовних вищих навчальних закладах.....184

Ярова О.Б.
Білінгвальна освіта як тенденція розвитку початкової школи євросоюзу.....189

Ярославцева М.І.
Шляхи вдосконалення методики оцінки професійної самореалізації майбутнього фахівця з дошкільної освіти.....193

Ясько О.М.
Всесвітня мережа інтернет як засіб формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов.....197

МЕДИЧНІ, ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

Буряк В.В., Овская Е.Г., Насоненко А.В., Буханец О.А.
Клинический опыт применения мельдония у больных ишемической болезнью сердца, ассоциированной с артериальной гипертензией..... 202

Васкес Абанто Анна Эстуардовна, Васкес Абанто Хесус Эстуардо
От времен Гиппократа до наших дней..206

Дуб Н.Є.
Засоби реформування системи охорони здоров'я України на основі зарубіжного досвіду.....210

Дудка П.Ф., Тарченко І.П., Бодарецька О.І., Добрянський Д.В.
Н.М. Колотова-Паєвська – доцент кафедри терапії стоматологічного факультету Київського медичного інституту.....215

Lysiuk R.M.
Innovative technologies within the studying of pharmacognosy by english medium students..... 219

Бондарець Д.В., Дзевульська І.В., Маліков О.В.
Історичні та клініко-морфологічні аспекти вивчення йододефіцитних захворювань..... 223

Шайко-Шайковський О.Г., Білик Г.А., Чорненька-Осовська І.М., Войцеховський О.Ф.
Біомеханічна оцінка ефективності різних накісткових фіксаторів при поперечних діафізарних переломах трубчастих кісток..... 226

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Грищенко Н.І.
Закономірності та тенденції розвитку політичної еліти в умовах сучасного українського суспільства 232

Шаповал І.Г.
Етнічна структура та етнічний склад суспільства на прикладі українського суспільства..... 235

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Присяжнюк А.В.
Роль информационно-коммуникационных технологий в управлении персоналом..... 242

Тернова А.І.
Технологічні прийоми операторської майстерності при підготовці якісного аудіовізуального матеріалу..... 245

Шерстюк Н.С., Грона Н.В.
Роль довідкової літератури у процесі підготовки майбутнього фахівця.....249

CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCE

Ostrovsky A.M.
Ecology and distribution of spiders-hunters the genus Dolomedes Latreille, 1804 (Araneae, Pisauridae) in the south-east of belarus.....8

Bondarenko L.B., Chyzhykov T.V., Shayakhmetova G.M., Karatzuba T.A., Matvienko A.V., Kovalenko V.N.
Criterial parameters of metabolic syndrome development in adult rats and pubertal animals 12

ENGINEERING SCIENCES

Rodionov A.V.
Choosing cross-section profile of dynamic holemaker's lever.....16

AGRICULTURAL SCIENCES

Drapalyuk M.V., Malyukov S.V., Gnusov M.A.
Process improvement gruntometatelnoy machines.....22

HISTORICAL SCIENCES

Demochko A.L.
Social aspects of public health care and their practical results.....26

Erokhin I.Ur.
For questions systematization history of the cossacks.....30

Zelinskiy M.V.
Roman Dmowski as an ideologist and a theorist of polish nationalism.....34

Nochovny O.V.
Principles and procedure for the establishment of permanent committees of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR.....39

Petrukhin S.V., Shlyahtich R.P.
Formation of penal battalions and companies in the Red Army and their use in combat during World War II.....43

Puyda R.B.
Ukrainian national-democratic union 1928-1939 of the polish parliament.....48

Sazonov V.V.
The political and military organisations of Russian emigration in 1920–1930 in Europe.....52

Shpakovych K.V.
The press of Kharkiv 1920th as factor of development of dramatic and musical art.....58

ECONOMICS SCIENCE

Apukhtin A.I.
Theoretical foundations of the marketing strategy of development banking sector.....62

Asainov A.Zh.
Kazakhstan's accession to the WTO environmental issues.....66

Zadorozhnii S.V., Ishchenko A S.
Modern problems of institute of insurance mediation.....71

Ledeneva M.V.
Model of international trade during the exchange of finished goods for raw materials.....75

Makasevich IY
Occurrence and formation of the European banking system.....78

Trutneva E.V., Bogomolov A.I.
Rehabilitation of prisoners and information technology.....83

PHILOLOGICAL SCIENCE

Vlasenko L.V.
The concept of «the first-rate» and «the second-rate» writers in A. Biletskyi's creation.....86

Rasevych L.P.
Sherlock holmes' myth in the studies of englishspeaking explorers.....89

Shcherbitskaya V.V.
Influence of gender on the genre originality of Modern English autobiography.....91

JURIDICAL SCIENCE

Borysova A.M.
Directions and prospects of improving information banking relationships.....96

Zaytseva I.V., Gerasimova E.E.
The essence of a category «human rights» is the fundamental value of global civilization.....100

Kukina T.E.
The Education system according to the Federal Law of the Russian Federation «About education in the Russian Federation».....104

Mikheev D.N.
Legal nihilism, how social – legal phenomena....108

Ptashnyk I.R.
Ethical issues of xenotransplantation....112

Fedyuk L.V.
Protecting the rights of a legal person to reputation....115

Chentsov S.D., Novikova A.E.
Formation of institute of the ombudsman for children in Russia....121

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Didyk N.M.
Phenomenon of personality maturity in interpretation of ukrainian researchers....128

Kamynska O.V.
Psychological characteristics of formation and dependence manifestation kiberseksual addiction....132

Knyazheva I.A.
Results of diagnostics of levels of methodical culture development of future pedagogical disciplines teachers of speciality «Preschool education»....137

Kuzava I.B.
The experimental modeling inclusive education preschoolers who need correction of psychophysical development....142

Manokhina I.V.
Socio-pedagogical practice as a condition for developing the readiness of future social pedagogues to deal with children-orphans and children deprived of parental care....145

Milchevskaya A.S.
Forms and methods of work with senior teenagers in the children rest camp....150

Moskaliuk V.D., Sydorchuk A.S.
Qualitative medical education in Ukraine for pre-diploma stage: myph or reality?....155

Nakonechna O.V.
Art-therapy as a way to influence the personality in foreign and domestic literature....158

Savchenko L.L.
Nation education as a basis of national education inherited teachers of the past....162

Smeshnova A. V.
Effective use interactive methods in teaching students of primary school age....167

Frolova O.V
Features study presentation etnicheskih stereotypes in the process of communication....171

Khomenko Y.G.
Features of co-operation in system of relations «class teacher – student's collective»....176

Chvala M.S.
Branding for higher education institution....180

Shevchenko M.V.
Associative studying at english language lessons in non-lingual higher educational institutions....184

Yarova O.B.
Bilingual education as a tendency of the primary school development in the european union....189

Yaroslavtseva M.I.
Ways improvement method of evaluation hrofessional self-realization of future specialists in early childhood education....193

Yasko E.N.
The internet as a tool of future foreign languages teachers' communicative culture formation....197

MEDICAL, PHARMACEUTICAL AND VETERINARY SCIENCES

Buriak V.V., Ovskaya E.G., Nasonenko A.V., Buhanets O.A.
Clinical experience of meldonium administration in patients with ischemic heart disease, associated to arterial hypertension....202

Vasquez Abanto A.E., Vasquez Abanto Jesus Estuardo
From hippocrates's times up to now....206

Dub N.E.
Means to reform public health system in ukraine on the basis of foreign experience....210

Dudka P.F., Tarchenko I.P., Bodareckay O.I., Dobryanskiy D.V.
N.M. Kolotova-Payevskaya – associate professor faculty of dentistry therapy Kiev medical institute..... 215

Lysiuk R.M.
Innovative technologies within the studying of pharmacognosy by english medium students..... 219

Bondarets D.V., Dzevulska I.V., Malikov A.V.
Hictoracal, clinical and morphological aspects of the study of iodine deficiency disorders.....223

Shayko-Shaykovskyy A.G., Bilyk G.A., Chornenka-Osovskaya Y.N., Wojciechowski A.F.
Biomechanical assesment the effectiveness of varions bone fixing device at transverse diaphyseal fractures tubular bones.....226

SOCIAL SCIENCE

Hryshchenko N.I.
Patterns and trends in political elite in the modern ukrainian society.....232

Shapoval I.G.
Ethnic structure and ethnic composition of society on the example of Ukrainian society.....235

SOCIAL COMMUNICATION

Prisyazhnuk A.V.
Role information-communication technologies in human resource management..... 242

Ternova A.I.
Processing methods of camera work in preparing quality audiovisual materials.....245

Шерстюк Н.С., Грона Н.В.
Role of reference literature during training future professionals..... 249

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 595.44

ЭКОЛОГИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ ПАУКОВ-ОХОТНИКОВ РОДА DOLOMEDES LATREILLE, 1804 (ARANEAE, PISAURIDAE) НА ЮГО-ВОСТОКЕ БЕЛАРУСИ

Островский А.М.
Гомельский государственный медицинский университет

В статье приводятся сведения по экологии и распространению пауков-охотников рода D*olomedes Latr*. в юго-восточной части Беларуси. С учетом поимок особей *D. fimbriatus Clerck* и *D. plantarius Clerck* на территории Гомельского, Речицкого и Буда-Кошелевского районов и их географического расположения сделан вывод о довольно широком распространении указанных видов на юго-востоке Беларуси, однако их численность во всех изученных водоемах-биотопах относительно невелика. *D. fimbriatus Clerck* стал встречаться гораздо реже, что, по-видимому, связано с загрязнением водоемов и их прибрежной зоны бытовыми отходами. Новые находки *D. plantarius Clerck* подтверждают точку зрения о несколько большей экологической пластичности вида. Доказано, что самостоятельные активные перемещения амфибионтных пауков-охотников, в первую очередь, связаны с прибрежной зоной стоячих постоянных водоемов и наличием увлажненных мест.
Ключевые слова: пауки-охотники рода *Dolomedes*, экология, распространение, охрана, юго-восток Беларуси.

Введение. Развитие фаунистических исследований и проведение инвентаризации компонентов биологического разнообразия особо охраняемых природных территорий входят в число приоритетных направлений изучения и сохранения разнообразия фауны Беларуси [1, с. 63-64].

Пауки (Araneae Clerck 1757) выполняют важную роль в трофических цепях наземных и водных экосистем и в этой связи заслуживают особого внимания зоологов и экологов. Однако литературные сведения по фауне пауков юго-восточной части Беларуси фрагментарны [2, с. 176-177].

Известно, что в настоящее время в Европе обитает два вида амфибионтных пауков-охотников рода *Dolomedes* Latreille, 1804 (*D. fimbriatus* (Clerck, 1758) и *D. plantarius* (Clerck, 1758)) [19, p. 119]. Наша работа посвящена изучению экологии и распространения указанных видов на территории юго-востока Беларуси.

Материал и методы исследования. Сборы и наблюдения проводились в течение вегетационных периодов 2006-2013 гг. на территории Гомельского, Речицкого и Буда-Кошелевского районов Гомельской области. Были изучены следующие водоемы-биотопы:

1) р. Днепр, в месте впадения в нее р. Березина (между д. Смычок и д. Береговая Слобода Речицкого района);

2) р. Березина, в нескольких сот метрах выше ее впадения в р. Днепр;

3) р. Уза со старицами и мелиоративными каналами на участке от г.п. Уваровичи до д. Теклевка Буда-Кошелевского района;

4) залив р. Сож на юго-западной окраине г. Гомеля;

5) верховое болото в широколиственном лесу, находящемся в ведении Кореневского лесничества Гомельского района;

6) лесные карьеры между г.п. Уваровичи и д. Теклевка Буда-Кошелевского района, образованные вследствие выемки песка и глины для функционировавшего в прошлом здесь кирпичного завода;

7) временные водоемы в пойме р. Сож, которые были представлены лужами и неглубокими пойменными депрессиями, образованными в результате весенних разливов и дождей.

Отловы пауков осуществлялись вручную и энтомологическим сачком с водной и околоводной растительности и поверхностной пленки воды, а также с береговых камней и древесных остатков. Видовая принадлежность пауков устанавливалась с помощью определителей [3, с. 170; 4, с. 182-183] при использовании увеличительных луп и бинокулярного микроскопа МБС-10. Собранный материал хранится в коллекции автора.

Результаты исследования и их обсуждение. Паук-охотник бахромчатый (*Dolomedes fimbriatus* (Clerck, 1758)) – малоизученный в Беларуси вид, находки которого в последнее десятилетие отмечались в Речицком и Светлогорском районах Гомельской области (в пойме р. Березина) [5, с. 25-30; 6, с. 55-58], р. Стыр возле д. Ладарож Пинского района Брестской области [18, с. 111-114] и в Национальном парке «Припятский» [1, с. 63-66]. В течение 2006-2013 гг. особи *D. fimbriatus* Clerck неоднократно регистрировались на территории юго-востока Беларуси в следующих биотопах:

- лесной карьер у д. Теклевка Буда-Кошелевского района (июль 2006 г.);
- старица, находящаяся в непосредственной близости от р. Уза на юго-восточной окраине г.п. Уваровичи (июль 2007 г.);
- левый берег р. Уза в черте г.п. Уваровичи (август 2008 г.);
- мелиоративный канал в пойме р. Уза близ д. Гусевица Буда-Кошелевского района (август 2009 г.);
- верховое болото в широколиственном лесу, находящемся в ведении Кореневского лесничества Гомельского района (июль 2013 г.).

Обитает во влажных, болотистых местах, вблизи водоемов. Молодые пауки могут также встречаться в сырых лесах. Самцы этого вида схожи с самками, но отличаются меньшими размерами брюшка. Брюшко вентрально с четырьмя желтоватыми продольными линиями, сверху –

© Островский А.М., 2014

оливково-бурое с широкой белой или желтоватой каймой. Иногда эта кайма несколько размыта или она может быть более узкой. По центру брюшка от головогруди отходит ланцетовидное пятно, более светлое, нежели основная окраска. Также по брюшку могут проходить два, а близ паутинных бородавок – четыре, ряда белых точек (рисунок 1). В общем, окраска и рисунок достаточно изменчивы, и различаются у разных особей. Окраска молодых пауков, не достигших зрелости, еще более непостоянна. Эпигина в длинных волосках; 15-18 мм.

Рис. 1. Паук-охотник бахромчатый – *Dolomedes fimbriatus* (Clerck, 1758)

Вид включен в Красную книгу Днепропетровской области и Перечень видов животных, подлежащих особой охране на территории Киевской области Украины, а также в Красные книги Республики Мордовия и Республики Татарстан.

Следует заметить, что в последнее время на территории юго-востока Беларуси *D. fimbriatus* Clerck стал встречаться гораздо реже, что, по-видимому, связано с загрязнением водоемов и их прибрежной зоны бытовыми отходами.

Большой сплавной паук (*Dolomedes plantarius* (Clerck, 1758)) – охраняемый в Беларуси вид (III категория охраны) [7, с. 294]. По имеющимся сведениям [8] относительная численность вида в Березинском биосферном заповеднике и Национальном парке «Припятский» составляет 1,5 особи на 1 погонный км канала. Есть указание об обитании паука в западной части Белорусского Полесья (биосферный резерват «Прибужское Полесье») [9, с. 143] и в Национальном парке «Беловежская пуща» [10, с. 8-10], а также на реке Неман в окрестностях г. Гродно и Щучинском районе Гродненской области [11, с. 166-167; 12, с. 150-151]. В ходе наших исследований на территории юго-востока Беларуси единичные особи *D. plantarius* Clerck были обнаружены:

- на левом берегу р. Днепр, в месте впадения в нее р. Березина (между д. Смычок и д. Береговая Слобода Речицкого района) (июль 2007 г.);

- на правом берегу р. Березина, в нескольких сот метрах выше ее впадения в р. Днепр (июль 2007 г.);

- на правом берегу р. Уза близ д. Теклевка Буда-Кошелевского района (август 2009 г.);

- на юго-западной окраине г. Гомеля, у залива р. Сож, во временном водоеме грунтовой дороги (август 2010 г.);

- на юго-западной окраине г. Гомеля, у залива р. Сож, среди зарослей макрофитов на затопленном участке берега (июль 2013 г.)

Крупный коричневый паук. Схож с *D. fimbriatus* Clerck, однако окрашен несколько иначе. Брюшко и головогрудь обычно без светлых полос, однако иногда узкие светло-желтые или беловатые полосы могут присутствовать. Более светлое ланцетовидное пятно на брюшке отсутствует или едва намечено, парные ряды белых точек обычно хорошо заметны. Ноги коричневые, как и брюшко (рисунок 2). Диагностические признаки: глаза расположены в два ряда, задние глаза значительно больше передних, брюшко вентрально с двумя желтоватыми продольными линиями. Эпигина без волосков; до 20 мм.

Рис. 2. Большой сплавной паук – Dolomedes plantarius (Clerck, 1758)

С учетом обитания *D. plantarius* Clerck в Березинском биосферном заповеднике [8] и местом наших поимок в Речицком районе можно предполагать новые находки особей этого вида по течению р. Березина. Высказанная нами гипотеза требует подтверждения в дальнейших исследованиях. Находка большого сплавного паука на окраине областного центра (г. Гомель) согласуется с литературными сведениями [11, с.166-167; 13, с. 22]. Так, по данным российских специалистов [13, с. 22], *D. plantarius* Clerck может встречаться не только по берегам рек, но и озер, а также малых по площади временных водоемах у грунтовой дороги.

По имеющимся сведениям [7, с. 294] *D. plantarius* Clerck населяет пойменные луга и низинные болота. Встречается около воды. Больше приурочен к водным местам обитания, нежели *D. fimbriatus* Clerck, даже молодые особи встречаются около воды.

Необходимо отметить тот факт, что в прошлом столетии данный вид был широко распространен в Европейской части СССР [4, с. 183]. Однако в настоящее время численность большого сплавного паука резко сократилась. Установлено, что основными факторами снижения численности данного вида на территории юго-востока Беларуси являются перевыпас скота

в пойме рек, мелиорация и зарегулирование [14, с. 113-115].

Вид включен в Красные книги Беларуси и Литвы, Белгородской, Нижегородской и Самарской областей Российской Федерации, а также в Перечень видов животных, подлежащих особой охране на территории Киевской области Украины и Красный список МСОП (Международный союз охраны природы).

Известно, что пауки-охотники рода *Dolomedes* Latr. обитают в местах произрастания мха-сфагнума (*Sphagnum sp.*), осок (*Carex sp.*), рдеста (*Potamogeton sp.*) и других водных и околоводных растений [20, p. 38-39]. Причем самки *D. plantarius* Clerck для откладки яиц предпочитают листья телореза обыкновенного (*Stratiotes aloides L.*) – полупогруженного в воду многолетнего растения, широко распространенного и в Беларуси [15, с. 203]. Телорез произрастает по заводям, стоячим и медленно текущим водоемам, озерам и прудам [16, с. 538]. Поэтому для нахождения новых мест обитания большого сплавного паука целесообразно обратить особое внимание на участки с зарослями телореза.

Заключение. Полученные результаты исследований свидетельствуют о достаточно широком распространении пауков-охотников рода *Dolomedes* Latr. на территории Гомельской области, однако численность указанных видов во всех изученных нами водоемах-биотопах относительно невелика.

Следует заметить, что в последнее время на территории юго-востока Беларуси *D. fimbriatus* Clerck стал встречаться гораздо реже, что, по-видимому, связано с загрязнением водоемов и их прибрежной зоны бытовыми отходами.

Поимки *D. plantarius* Clerck на окраине г. Гомеля (временный водоем), а также на берегу малой реки Уза согласуются со сведениями других авторов [11, с. 166-167; 17, с. 262-264]. Так, по указанию [17, с. 262-264], особи *D. plantarius* Clerck единично отмечены даже в затоке р. Свиновод и в березняке осоково-сфагновом (НП «Припятский»). Изложенные факты подтверждают точку зрения о несколько большей экологической пластичности вида по сравнению с предполагаемой [7, с. 294].

Таким образом, можно сделать вывод, что самостоятельные активные перемещения (миграция) амфибионтных пауков-охотников рода *Dolomedes* Latr., в первую очередь, связаны с прибрежной зоной стоячих постоянных водоемов и наличием увлажненных мест. В дальнейшем необходимо продолжить изучение распространения видов на территории республики с целью сохранения естественных мест обитания.

Список литературы:

1. Мороз, М.Д. Водные и околоводные пауки пойменных дубрав нацио-нального парка «Припятский» / М.Д. Мороз, Т.М. Шаванова // Вестник БГУ. – 2007. – Сер. 2. – № 3. – С. 63-66.
2. Максимова, С.Л. Видовой состав пауков припочвенного горизонта в лесных биогеоценозах в Гомельском Полесье / С.Л. Максимова, Е.М. Жуковец // Проблемы изучения, сохранения и использования биологического разнообразия животного мира: тез. докл. XII зоол. конф., Минск 1994 г. / Ин-т зоологии АНБ; редкол.: Ю.А. Вязович [и др.]. – Минск, 1994. – С. 176–177.
3. Хиллиард, П. Пауки / П. Хиллиард; Пер. с англ. М.Я. Беньковской. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 256 с.
4. Тыщенко, В.П. Определитель пауков европейской части СССР / В.П. Тыщенко. – Л.: Наука, 1971. – 281 с.
5. Саварин, А.А. К вопросу об экологии малоизученных видов Argiope bruennichi (Scopoli, 1772) и Dolomedes plantarius (Clerck, 1758) на юго-востоке Беларуси / А.А. Саварин, А.М. Островский // Весн. Мазырскага дзярж. пед. ун-та імя І.П. Шамякіна. – 2011. – № 1 (30). – С. 25-30.
6. Саварин, А.А. Распространение пауков Argiope bruennichi (Scopoli, 1772) и Dolomedes plantarius (Clerck, 1758) на юго-востоке Беларуси / А.А. Саварин, А.М. Островский // Весн. Віцебскага дзярж. ун-та . – 2011. – № 1 (61). – С. 55-58.
7. Красная книга Республики Беларусь: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды диких животных / Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды; редкол.: Л. И. Хоружик [и др.]. – Минск: Бел Эн., 2004. – 320 с.
8. Наблюдения за животными, внесенными в Красную книгу РБ // ГИАЦ НСМОС, БЕЛНИЦ ЭКОЛОГИЯ [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа: http:// www.ecoinfoby.net/view_monit_title.php?cat=57. – Дата доступа: 04.08.2010.
9. Демянчик, В.Т. Биосферный резерват «Прибужское Полесье» / В.Т. Де-мянчик. – Брест: Академия, 2006. – С. 143.
10. Байчоров, В.М. Новые находки видов, занесенных в Красную книгу Республики Беларусь, и инвазия американского полосатого рака в водных объектах Национального парка «Беловежская пуща» / В.М. Байчоров, Ю.Г. Гигиняк, И.Ю. Гигиняк // Красная книга Республики Беларусь: состояние, проблемы, перспективы: материалы международной научной конференции, Витебск, 13-15 декабря 2013 г. / Вит. гос. ун-т ; редкол.: В.Я. Кузьменко (отв. ред.) [и др.]. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – С. 8-10.
11. Рыжая, А.В. Новые находки охраняемых видов беспозвоночных в Гродненской области / А.В. Рыжая, Т.С. Копысова // Экологические проблемы западного региона Беларуси: сб. науч. тр. / Гродненский гос. ун-т; под ред. Е. П. Кремлева. – Гродно, 2007. – С. 166–167.
12. Рыжая, А.В. Редкие и охраняемые виды животных Гродненской области / А.В. Рыжая, Т.С. Копысова, О.В. Януревич // Красная книга Республики Беларусь: состояние, проблемы, перспективы: материалы международной научной конференции, Витебск, 13-15 декабря 2013 г. / Вит. гос. ун-т ; редкол.: В.Я. Кузьменко (отв. ред.) [и др.]. – Витебск: УО «ВГУ им. П.М. Машерова», 2011. – С. 150-151.
13. Редкие виды живых организмов Нижегородской области: Сборник рабочих материалов Комиссии по Красной книге Нижегородской области. Вып. 1. – Н. Новгород, 2008. – С. 22.

14. Островский, А.М. Анализ видового состава и оценка численности редких и охраняемых видов беспозвоночных в Буда-Кошелевском районе Гомельской области / А.М. Островский // Устойчивое развитие: экологические проблемы : материалы региональной студенческой научно-практической конференции, Брест, 19 ноября 2009 г. / Мин-во образования Респ. Беларусь, Брест. гос. ун-т имени А.С. Пушкина ; редкол.: В.Е. Гайдук [и др.]. – Брест, 2010. – С. 113-115.
15. Сапегин, Л.М. Ботаника. Систематика высших растений / Л.М. Сапегин. – Минск: Дизайн ПРО, 2004. – 248 с.
16. Станков, С.С. Определитель высших растений Европейской части СССР / С.С. Станков, В.И. Талиев. – М.: Советская наука, 1957. – 742 с.
17. Чижевская, Т.П. Редкие и охраняемые виды беспозвоночных Национального парка «Припятский» / Т.П. Чижевская // Проблемы сохранения биологического разнообразия и использования биологических ресурсов: материалы науч.-практич. конф., Минск, 2009 г.: в 2 ч. / ГНПО «Научно-практический центр НАНБ по биоресурсам»; редкол.: М.Е. Никифоров [и др.]. – Минск, 2009. – Ч. 1. – С. 262–264.
18. Іваноў, У.У. Павукі з гідрабіёлёгічных проб / У.У. Іваноў // Зоологиче-ские чтения: Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной памяти профессора И.К. Лопатина, Гродно, 14-16 марта 2013 г. / УО ГрГУ им. Я. Купалы [и др.]; редкол.: О.В. Янчуревич (гл. ред.) [и др.]. – Гродно: ГрГУ, 2013. – С. 111-114.
19. Helsdingen, P.J. Characteristic spider species of peat bog fenlands in the Netherlands (Araneae) / Peter J. van Helsdingen // EUROPEAN ARACH-NOLOGY 2005. Acta zoologica bulgarica. Suppl. No. 1. – 2006. – P. 119.
20. Maguregi, J. Presencia de Dolomedes fimbriatus (Clerck, 1758) (Araneae, Pisauridae) en las provincias de Alava y Bizkaia (Espana) / J. Maguregi, A. Zabala // Rev. Iber. Aracnol. – 2000. – Vol. 1, № XII. – P. 38-39.

Ostrovsky A.M.
Gomel State Medical University

ECOLOGY AND DISTRIBUTION OF SPIDERS-HUNTERS THE GENUS DOLOMEDES LATREILLE, 1804 (ARANEAE, PISAURIDAE) IN THE SOUTH-EAST OF BELARUS

Summary
The article provides information on the ecology and distribution of spiders-hunters the genus *Dolomedes* Latr. in the South-Eastern part of Belarus. In view of the important individuals of *D. fimbriatus* Clerck and *D. plantarius* Clerck in Gomel, Rechitsa and Buda-Koshalyou district and their geographical location, concluding pretty widespread these species in south-eastern Belarus, but in all the studied reservoirs-biotopes are relatively small. *D. fimbriatus* Clerck became much less common that meet, apparently due to the pollution of water bodies and their coastal area of household waste. New finds *D. plantarius* Clerck confirmed the view of some greater environmental plasticity of the species. It is proved that independent active travel spider-hunters, primarily related to the coastal zone of standing water and the presence of permanent wet places.
Key words: spiders-hunters the genus *Dolomedes*, ecology, distribution, security, South-East of Belarus.

УДК 57

КРИТЕРІАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ У ДОРОСЛИХ ЩУРІВ ТА ТВАРИН ПУБЕРТАТНОГО ВІКУ

Бондаренко Л.Б., Чижиков Т.В., Шаяхметова Г.М., Карацуба Т.А., Матвієнко А.В., Коваленко В.М.
Інститут фармакології та токсикології Національної Академії медичних наук України

Сьогодні не викликає сумніву той факт, що корені метаболічних порушень лежать в дитячому та підлітковому віці. Вплив метаболічного синдрому та ожиріння на метаболізм ліків у дітей та підлітків вивчений вкрай недостатньо.

Ключові слова: Метаболічний синдром, Пубертатний вік, глюкозотолерантність, щури, обмін речовин.

Метаболічний синдром являє собою симптомокомплекс, який об'єднує порушення різних видів обміну, переважно артеріальну гіпертензію та ожиріння [1]. Радикальні зміни стилю життя у розвинутих країнах за останні десятиріччя зумовили стрімке розповсюдження цієї патології у дітей та підлітків. Мультисимптомність метаболічного синдрому обумовлює необхідність застосування комплексної фармакотерапії із залученням різних груп лікарських засобів, що може призводити до їх небажаної взаємодії. В дослідах на дорослих тваринах виявлено, що за метаболічного синдрому відбувається цілий ряд порушень показників вуглеводного та ліпідного обміну в організмі [1]. Інформація про специфіку метаболічних процесів в організмі у дітей та підлітків на тлі метаболічного синдрому є вкрай обмеженою. Метою нашої роботи було проведення порівняльного дослідження критеріальних показників розвитку метаболічного синдрому у дорослих щурів та тварин пубертатного віку, яких утримували на високо вуглеводній дієті (заміна питної води на 20 % розчин фруктози).

Експерименти проводили на щурах самцях двох вікових груп. Щурят-відйомишів у віці 21 доби (з масою тіла 50-70г) та дорослих тварин (з масою тіла 160-180г) лінії Вістар розділили на 4 групи (по 8 тварин): 1 – контроль 1 (інтактні щурята), 2 – контроль 2 (інтактні дорослі), 3 – модель метаболічного синдрому (щурята) – повна заміна води для пиття 20 % розчином фруктози (200г/л), 4 – модель метаболічного синдрому (дорослі). Через 60 днів було проведено дослідження біохімічного складу сироватки крові за допомогою амінокислотного аналізатора Prestige 24i, глюкозотолерантності – за методом [2], патоморфологічне вивчення органів експериментальних тварин – за допомогою мікроскопа Leica DM LS.

Результати вивчення глюкозотолерантності наведені на рисунках 1 та 2. Встановлено, що у щурів пубертатного віку розвиток глюкозотолерантності відбувався швидше, ніж у дорослих тварин: рівень достовірного зростання даного показника метаболічного синдрому відносно контролю реєструється вже через 3 години експерименту після введення глюкози, тоді як у дорослих тварин зміни були відзначені лише через 4 години, що, очевидно, пов'язане із більшою швидкістю метаболічних процесів у організмі молодих щурів.

Дослідження біохімічних показників сироватки крові експериментальних тварин за умов метаболічного синдрому (Табл. 1) показало, що у щурів пубертатного віку збільшувався вміст ліпопротеїдів низької щільності. У дорослих щурів заміна питної води на 20 % розчин фруктози призводила до зростання рівня таких маркерів метаболічного синдрому, як вміст ліпідів низької щільності (у 2 рази), вміст загального білірубіну (на 45,6 %) та холестерину (на 32 %) в сироватці крові.

Для нормального протікання процесів росту та розвитку молодого організму принципове значення має підтримання певних співвідношень м'язевої та жирової тканин. Жирова тканина, як ендокринний орган, секретує пептидний гормон лептин, який регулює енергетичний обмін, а також білок, що стимулює етерифікацію жирних кислот у адіпоцитах. Проведені дослідження маси та масових коефіцієнтів внутрішніх органів і внутрішнього жиру дослідних тварин пубертатного віку, що утримувались на високо вуглеводному раціоні (Табл. 2), виявило у них зростання маси вісцерального жиру та відносної маси печінки у порівнянні з контролем, тоді як у дорослих тварин збільшувалась лише маса вісцерального жиру.

Морфологічне дослідження тканин печінки тварин різного віку виявило більш виражені дистрофічні зміни в гепатоцитах, ацидофільні некрози (Рис. 3), жирові краплі в цитоплазмі гепатоцитів (що вказує на розвиток стеатозу), активацію зірчатих ретикулоендотеліоцитів (як показника розвитку фіброзу) (Рис. 4), а також збільшення вмісту глікогену (Рис. 5) саме у пубертатних тварин.

Одержані нами результати стосовно змін показників вуглеводного та ліпідного обміну у дорослих тварин цілком узгоджуються із даними інших авторів [1, 3]. Проведення порівняльного аналізу змін досліджуваних параметрів у щурів різного віку дозволило серед них виділити найбільш показові для пубертатних тварин.

У дослідах на щурах показано, що найбільш інформативними та показовими критеріальними параметрами метаболічного синдрому у пубертатному віці є розвиток глюкозотолерантності, збільшення вмісту ліпопротеїдів низької щіль-

© Бондаренко Л.Б., Чижиков Т.В., Шаяхметова Г.М., Карацуба Т.А., Матвієнко А.В., Коваленко В.М., 2014

ності в сироватці крові та маси вісцерального жиру в організмі. Отримані дані щодо особливостей критеріальних показників формування метаболічного синдрому у пубертатних тварин є важливими з огляду на їх використання на етапі доклінічного вивчення при розробці лікарських засобів для терапії метаболічного синдрому у дітей та підлітків.

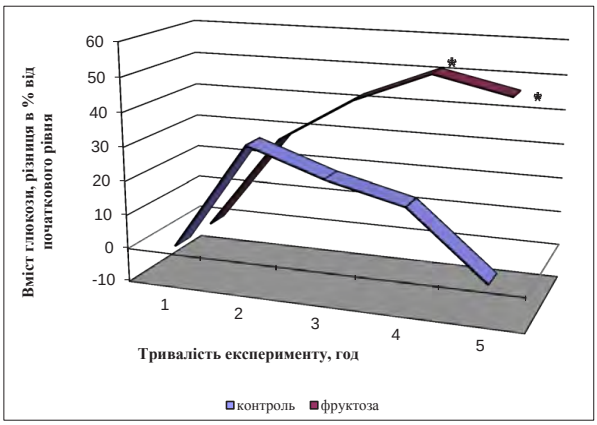

Рис. 1. Динаміка зміни вмісту глюкози в крові щурів пубертатного віку на тлі метаболічного синдрому, %
** -p<0,05 відносно контролю*

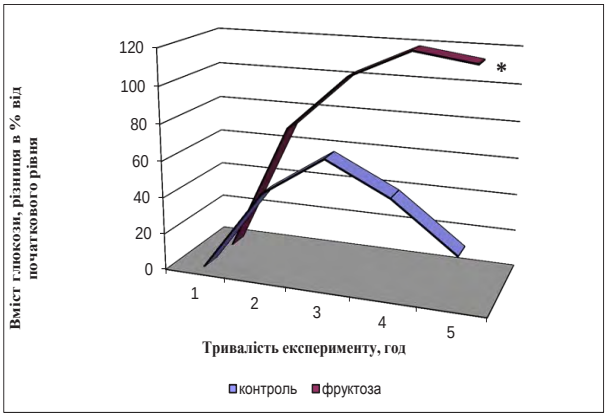

Рис. 2. Динаміка зміни вмісту глюкози в крові дорослих щурів на тлі метаболічного синдрому, %
** -p<0,05 відносно контролю*

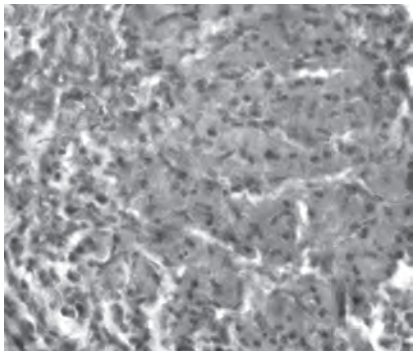

Рис. 3. Ацидофільний некроз з продуктивною реакцією в печінці щура пубертатного віку, після введення фруктози, 200г/л на протязі 2-х місяців. Фарбування гематоксиліном та еозином. х 400

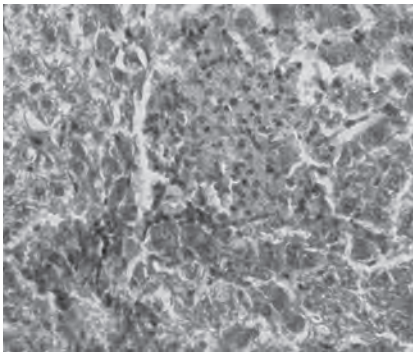

Рис. 4. Осередок некрозу, поряд розташовані незмінені печінкові клітини. Тваринам пубертатного віку на протязі 2-х місяців вводили фруктозу, 200г/л. Фарбування гематоксиліном та еозином. х 400

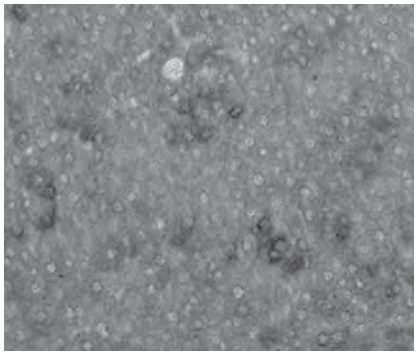

Рис. 5. Глікоген, що зберігається в окремих гепатоцитах. Тваринам пубертатного віку вводили фруктозу, 200г/л на протязі 2-х місяців. Фарбування гематоксиліном та еозином. х 400

Таблиця 1

Біохімічні показники сироватки крові щурів у нормі та на тлі метаболічного синдрому (M±m, n=8)

Показник	Експериментальні групи	
	Контроль (інтактні)	Фруктоза, 200 г/л
Тварини пубертатного віку		
Вміст загального білірубіну, мкмоль/л	0,92±0,17	1,51±0,21
Вміст загального холестерину, ммоль/л	1,03±0,11	1,27±0,27
Вміст ліпопротеїдів низької щільності, ммоль/л	0,16±0,003	0,25±0,006*
Дорослі тварини		
Вміст загального білірубіну, мкмоль/л	1,25±0,17	1,82±0,16*
Вміст загального холестерину, ммоль/л	1,27±0,11	1,66±0,09*
Вміст ліпопротеїдів низької щільності, ммоль/л	0,18±0,06	0,36±0,04*

Таблиця 2

Масові коефіцієнти внутрішніх органів щурів у нормі та на тлі метаболічного синдрому (M±m, n=8)

Показник	Експериментальні групи	
	Контроль (інтактні)	Фруктоза, 200 г/л
Тварини пубертатного віку		
Вісцеральний жир	3,30±0,08	3,92±0,17*
Печінка	3,173±0,10	3,46±0,07*
Дорослі тварини		
Вісцеральний жир	3,58±0,25	4,81±0,40*
Печінка	3,33±0,18	3,18±0,10

Список літератури:
1. Метаболический синдром.[.зб.наук.праць / наук. ред. Ройтберг Г.Е.]. – М.: МЕД-пресс-информ, 2007. – 224 с.
2. Гуськова Т.А. Правила доклинических исследований безопасности и эффективности фармакологических веществ. Правила качественной лабораторной практики в РФ – GLP или РДИ / Гуськова Т.А. – М.: ЗАО ИИА «Ремедиум», 2000. – 24 с.
3. Daskalopoulou S.S. Prevention and treatment of metabolic syndrome / S.S. Daskalopoulou, D.P. Mikhailidis, M. Elisaf // Angiology. – 2004. – Vol. 55, №6. – P. 589-612

Бондаренко Л.Б., Чижиков Т.В., Шаяхметова А.М.,
Карацуба Т.А., Матвиенко А.В., Коваленко В.Н.
Институт фармакологии и токсикологии Национальной Академии медицинских наук Украины

КРИТЕРИАЛЬНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ РАЗВИТИЯ МЕТАБОЛИЧЕСКОГО СИНДРОМА У ВЗРОСЛЫХ КРЫС И ЖИВОТНЫХ ПУБЕРТАТНОГО ВОЗРАСТА

Резюме
Сегодня не вызывает сомнения тот факт, что корни метаболических нарушений лежат в детском и подростковом возрасте. Влияние метаболического синдрома и ожирения на метаболизм лекарств у детей и подростков изучен крайне недостаточно.
Ключевые слова: Метаболический синдром, пубертатный возраст, глюкозотолерантность, крысы, обмен веществ.

Bondarenko L.B., Chyzhykov T.V., Shayakhmetova G.M.,
Karatzuba T.A., Matvienko A.V., Kovalenko V.N.
Institute of Pharmacology & Toxicology National Academy of Medical Sciences

CRITERIAL PARAMETERS OF METABOLIC SYNDROME DEVELOPMENT IN ADULT RATS AND PUBERTAL ANIMALS

Summary
Today there is no doubt the fact that the roots are metabolic disorders in childhood and adolescence. Impact of metabolic syndrome and obesity on drug metabolism in children and adolescents studied extremely inadequate.
Key words: Metabolic syndrome, adolescents age, rat, glucose tolerance, metabolism.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

УДК 62-462

ВЫБОР ПРОФИЛЯ ПОПЕРЕЧНОГО СЕЧЕНИЯ РЫЧАГА ДИНАМИЧЕСКОГО ЛУНКООБРАЗОВАТЕЛЯ

Родионов А.В.
Петрозаводский государственный университет

Исследован вопрос выбора наилучшего поперечного сечения рычага динамического лункообразователя типа Л-2У для посадки леса по критерию минимальной металлоемкости. Подобное исследование является актуальным для проектирования лункообразователя с учетом возможностей производителей металлопроката. Установлено, что наилучшим из рассмотренных вариантов поперечных сечений является сечение из двух швеллеров № 12 (ГОСТ 8240-97).

Ключевые слова: поперечный профиль, рычаг, динамический лункообразователь.

Для механизации подготовки посадочных мест (лунок) для посадки сеянцев и/или саженцев при восстановлении леса на нераскорчеванных вырубках с ка менистыми почвами в Петрозаводском государственном университете (ПетрГУ) под руководством профессора А. М. Цыпука разработан динамический лункообразователь типа Л-2У [1] – см. рис. 1, 2.

Теоретическое обоснование проектных параметров для опытных образцов и опытных партий динамических лункообразователей типа Л-2У выполнено в работах [3–11 и др.], однако до настоящего времени не уделялось достаточного внимания вопросам выбора наилучшего поперечного сечения основных элементов этой машины – качающихся рычагов (см. рис. 2) – по критерию минимальной металлоемкости..

Подобное исследование является актуальным для проектирования лункообразователя с учетом возможностей производителей металлопроката.

По конструктивным соображениям (величина воспринимаемых нагрузок и необходимость размещения внутри данного элемента машины ползуна), рычаг лункообразователя Л-2У изготавливается как двуплечий, коробчатого сечения, сварной из двух швеллеров № 12 (по ГОСТ 8240-97), материал сталь 5 – см. рис. 3.

Рис. 1. Лункообразователь Л-2У в агрегате с трактором ЛХТ-55

Источник: [2]

Для сравнения с имеющейся формой профиля поперечного сечения рычага были выбраны следующие предпочтительные с конструктивной точки зрения формы полых поперечных сечений: квадратная, прямоугольная, круглая и овальная – см. рис. 3.

Цель сравнения – выбрать наилучшее поперечное сечение рычага лункообразователя по критерию минимума металлоемкости 1 пог. м рычага, используя момент инерции сечения относительно оси X, момент сопротивления сечения относительно оси X и полярный момент сопротивления сечения.

Отметим, что момент инерции сечения используется при динамических расчетах, момент сопротивления сечения используется при прочностных расчетах; а полярный момент сопротивления сечения используется для прочностных расчетов стержней при кручении [12].

Сравнение каждого поперечного сечения (см. рис. 3б, в, г, д) с исходным (см. рис. 3а) проводилось по следующей методике:

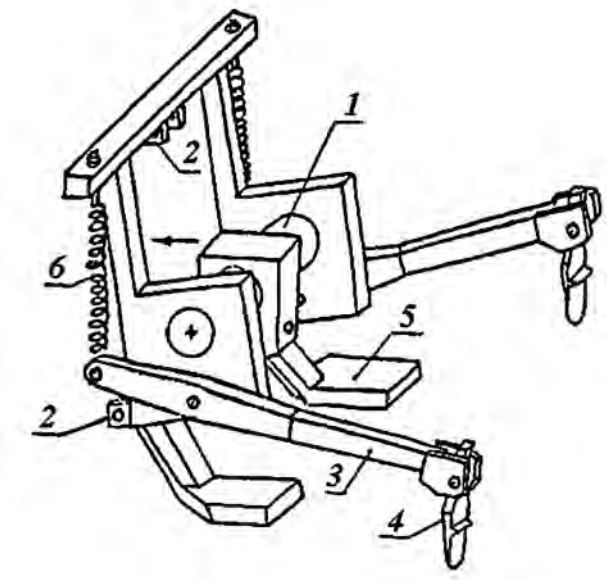

Рис. 2. Общий вид лункообразователя Л-2У:
1 – остов, 2 – навесное устройство,
3 – качающийся рычаг, 4 – игла,
5 – лыжеобразный полоз, 6 – пружина

Источник: [2]

© Родионов А.В., 2014

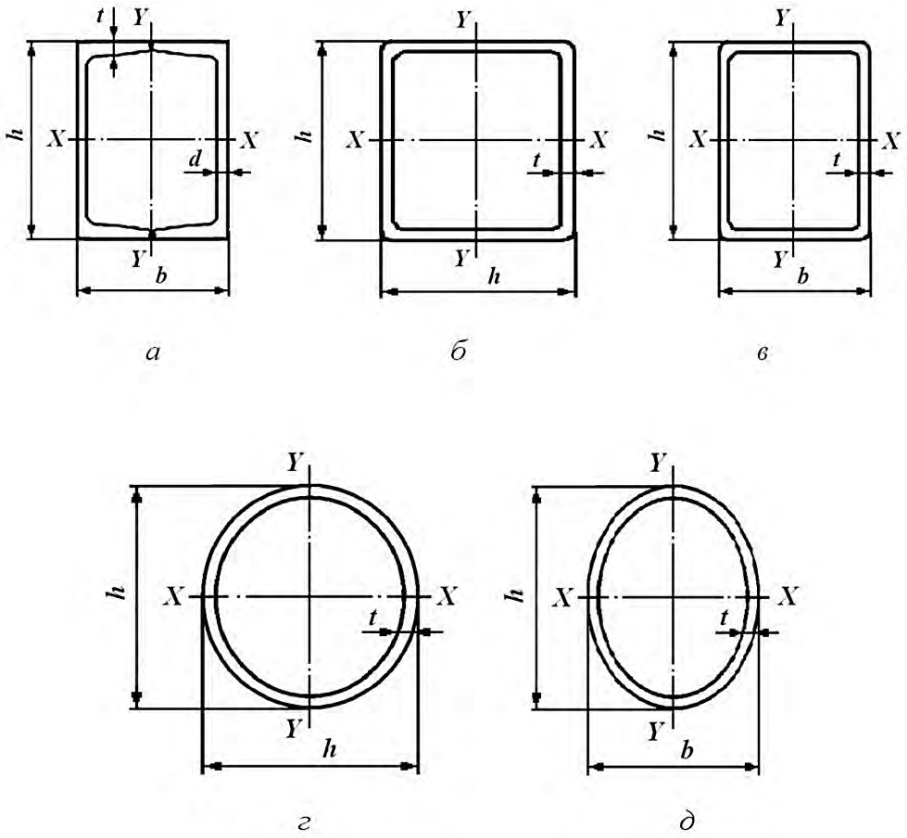

Рис. 3. Формы полых поперечных сечений рычага:
а – коробчатое из двух швеллеров; б – квадратное; в – прямоугольное, г – круглое; д – овальное; h – высота сечения, м; b – ширина сечения, м; d, t – толщина стенки сечения, м
Источник: разработка автором по источникам [4, 12]

Таблица 1

Результаты сравнения сечений рычага

Сравнение по моменту инерции						
№	h, м	b, м	J_x, м^4	d, м	t, м	$m_п$, кг/м
а	0,12	0,104	$608 \cdot 10^{-8}$	0,0048	0,0078	20,80
б	0,12	–	$608 \cdot 10^{-8}$	–	0,0062	22,06
в	0,12	0,104	$608 \cdot 10^{-8}$	–	0,0071	23,28
г	0,12	–	$608 \cdot 10^{-8}$	–	0,0122	32,48
д	0,12	0,104	$608 \cdot 10^{-8}$	–	0,0147	35,22
Сравнение по моменту сопротивления						
№	h, м	b, м	W_x, м^3	d, м	t, м	$m_п$, кг/м
а	0,12	0,104	$101 \cdot 10^{-6}$	0,0048	0,0078	20,80
б	0,12	–	$101 \cdot 10^{-6}$	–	0,0081	28,39
в	0,12	0,104	$101 \cdot 10^{-6}$	–	0,0091	29,39
г	0,12	–	$101 \cdot 10^{-6}$	–	0,0157	40,38
д	0,12	0,104	$101 \cdot 10^{-6}$	–	0,0184	42,47
Сравнение по полярному моменту сопротивления						
№	h, м	b, м	$W_р$, м^3	d, м	t, м	$m_п$, кг/м
а	0,12	0,104	$84 \cdot 10^{-6}$	0,0048	0,0078	20,80
б	0,12	–	$84 \cdot 10^{-6}$	–	0,0051	18,51
в	0,12	0,104	$84 \cdot 10^{-6}$	–	0,0091	29,39
г	0,12	–	$84 \cdot 10^{-6}$	–	0,0055	15,45
д	0,12	0,104	$84 \cdot 10^{-6}$	–	0,0061	15,93

Примечание:
В таблице приняты следующие условные обозначения: h – высота сечения, м; b – ширина сечения, м; d, t – толщина стенки сечения, м; J_x – момент инерции сечения, м^4; W_x – момент сопротивления сечения, м^3; $W_р$ – полярный момент сопротивления сечения, м^3; $m_п$ – погонная масса рычага лункобразователя, кг/м.
Источник: разработка автором по источникам [4, 12]

1. Высота, ширина и момент инерции относительно оси X сравниваемого сечения принимались равными аналогичным параметрам исходного сечения;

2. С использованием заданных по п. 1 параметров вычислялась толщина стенки сечения (т. е. принималось, что моменты исходного и сравниваемого сечения одинаковы);

3. Определялась погонная масса рычага со сравниваемой формой поперечного сечения;

4. Сопоставлялись погонные массы рычагов с исходной и сравниваемой формой поперечного сечения.

Основные результаты исследований представлены в табл. 1 и на рис. 4–6.

Выполненные исследования подтвердил зависимость основных показателей профиля поперечного сечения рычага от характера распределения материала по этому профилю.

Установлено, что наилучшим образом сопротивляется изгибам во всех направлениях (основной режим нагружения рычага) поперечное сечение, профиль которого сформирован из швеллеров № 12 с уклоном внутренних полок (по ГОСТ 8240-97). Погонная масса профиля m П = 20,8 кг/м.

Швеллеры обеспечивают наилучшее распределение материала по профилю поперечного сечения, что соответствует характеру действия изгибных напряжений в плоскости качания рычага лункообразователя.

Необходимо отметить, что изгиб рычага в горизонтальной плоскости за период многолетних испытаний не наблюдался [3, 9 и др.], т. к. навеска трактора имеет соответствующую степень свободы. Поэтому вся энергия деформации находится именно в плоскости качания рычага.

Квадратный полый профиль поперечного сечения можно рекомендовать для тех случаев, когда изготовление рычага из двух швеллеров представляется нецелесообразным. Погонная масса рычага с квадратным полым профилем поперечного сечения всего на 6,1 % больше погонной массы рычага с профилем сечения из двух швеллеров № 12.

Установлено, что наилучшим образом сопротивляется кручению круглое полое поперечное сечение. Погонная масса профиля составляет 15,45 кг/м. Погонная масса рычага с квадратным полым профилем поперечного сечения на 19,8 % больше.

Следует отметить, что круглый полый профиль поперечного сечения обеспечивает распределение материала, соответствующее характеру действия касательных напряжений на рычаг

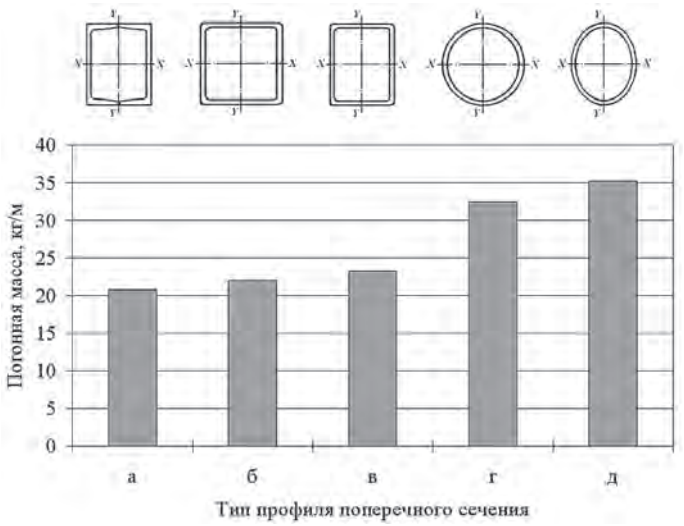

Рис. 4. Погонная масса рычагов различного профиля (сравнение по моменту инерции сечения)

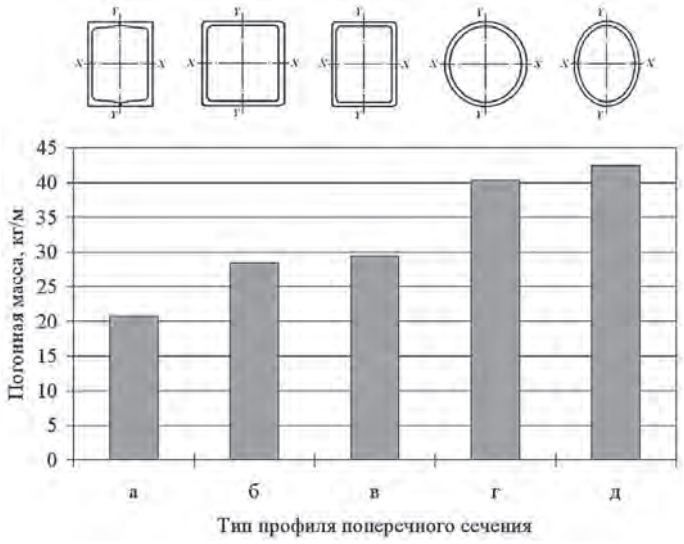

Рис. 5. Погонная масса рычагов различного профиля (сравнение по моменту сопротивления сечения)

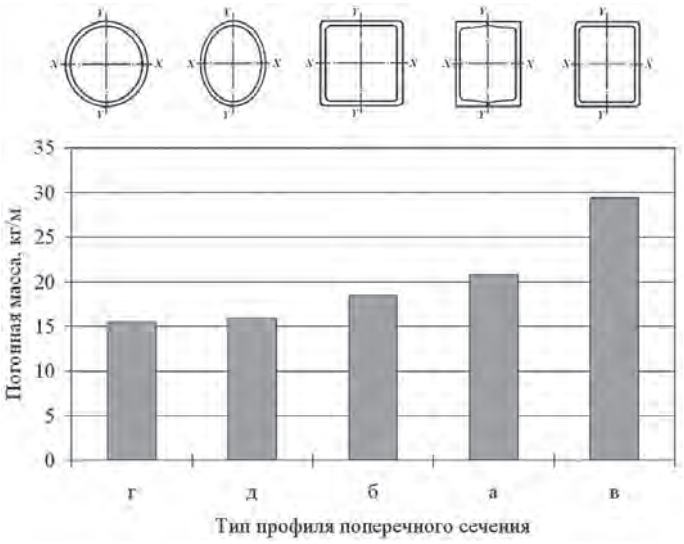

Рис. 6. Погонная масса рычагов различного профиля (сравнение по полярному моменту сопротивления сечения)

Источник: разработка автором по источникам [4, 12]

при скручивании. Однако, скручивание рычага лункообразователя возможно при скользящем ударе иглой по валуну или крупному корню пня. При этом напряжения, возникающие при кручении, только дополнительно нагружают рычаг.

Таким образом, наилучшим из рассмотренных следует признать поперечный профиль, образованный двумя швеллерами № 12 (по ГОСТ 8240-97), погонная масса – m П = 20,8 кг/м.

Рекомендуемым профилем является квадратный полый профиль поперечного сечения, погонная масса которого находится в пределах 18,5...28,39 кг (22,06...28,39 кг – для реальных изгибающих нагрузок).

Квадратный полый профиль можно получить, сваривая равнополочные уголки (ГОСТ 8509-93), либо используя трубу специального поперечного профиля.

Дальнейшее исследования в области обоснования профиля поперечного сечения рычага лункообразователя, обеспечивающего минимальную металлоемкость конструкции при заданных параметрах нагружения рычага, рекомендуется вести в направлении подбора стандартных конструктивных элементов (швеллеров, уголков, труб различного сечения и др.) для профиля сечения с помощью комплексов специальных программ для ПЭВМ типа «SCAD Office», «ЛИРА» и др.

Список литературы:

1. Цыпук, А. М. Применение лункообразователя Л-2У в лесовосстановлении [Текст] / А. М. Цыпук, А. В. Родионов, А. Э. Эгипти // Лесное хозяйство. – 2006. – № 1. – С. 42–43.
2. Родионов, А. В. Рекомендации по восстановлению леса на вырубках с использованием лункообразователя Л-2У [Текст] / А. В. Родионов, А. И. Соколов, В. А. Харитонов, А. М. Цыпук, А. Э. Эгипти; Петрозав. гос. ун-т. – Петрозаводск: Изд-во ПетрГУ, 2006. – 52 с.
3. Разработка и внедрение в производство орудий Л-2 для двухрядного приготовления посадочных лунок: Отчет о НИР (промежуточ.) [Текст] / Петрозав. гос. ун-т; рук. А. М. Цыпук. – № ГР 01828067337. – Петрозаводск, 1985. – 109 с.
4. Цыпук, А. М. Повышение эффективности лесовосстановительных работ ресурсосберегающей технологией: Дис. ... д-ра техн. наук [Текст] / А. М. Цыпук; Петрозав. гос. ун-т. – СПб., 1996. – 299 с.
5. Марков, О. Б. Исследования и испытания динамического лункообразователя для посадки лесных культур на вырубках [Текст] / О. Б. Марков, А. В. Родионов, А. М. Цыпук, А. Э. Эгипти; Петрозав. гос. ун-т. – Петрозаводск, 2006. – 22 с. – Деп. в ВИНИТИ 05.06.2006, № 742-В2006.
6. Марков, О. Б. Обоснование параметров рычажно-кулачкового механизма динамического лункообразователя для посадки лесных культур: Дис. ... канд. техн. наук [Текст] / О. Б. Марков; Петрозав. гос. ун-т. – Петрозаводск, 2006. – 163 с.
7. Родионов, А. В. Моделирование балочного элемента лесопосадочной машины как упругой механической системы с распределенной массой при соударениях [Текст] / А. В. Родионов, М. И. Раковская, Г. Н. Колесников // Вестник Поморского университета. – 2006. – № 4. – С. 148–155.
8. Родионов, А. В. Рубка и восстановление леса на основе ресурсосберегающей технологии [Текст] / А. В. Родионов. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 276 с.
9. Внедрение в производство лункообразователя: Отчет о НИР (заключит.) [Текст] / Петрозав. гос. ун-т; рук. А. В. Родионов. – № ГР 02.2.006 04941 от 08.06.2006. – Петрозаводск, 2006. – 33 с.
10. Родионов, А. В. Оценка нагруженности рычага динамического лункообразователя при посадке леса [Текст] / А. В. Родионов, А. М. Цыпук; Петрозав. гос. ун-т. – Петрозаводск, 2008. – 31 с. – Деп. в ВИНИТИ 14.07.2008, № 610-В2008.
11. Родионов, А. В. Моделирование нагруженности лесохозяйственной машины в условиях нераскорчеванных вырубок [Текст] / А. В. Родионов // Ученые записки Петрозаводского государственного университета. – 2008. – № 2. – С. 91–97.
12. Фесик, С. П. Справочник по сопротивлению материалов [Текст] / С. П. Фесик. – 2-е изд., перераб. и доп. – Киев: Будівельник, 1982. – 280 с.

Родіонов А.В.
Петрозаводський державний університет

ВИБІР ПРОФІЛЮ ПОПЕРЕЧНОГО ПЕРЕРІЗУ ВАЖЕЛЯ ДИНАМІЧНОГО ЛУНКООБРАЗОВАТЕЛЯ

Резюме
Досліджено питання вибору найкращого поперечного перерізу важеля динамічного лункообразователя типу Л-2У для посадки лісу за критерієм мінімальної металоємності. Подібне дослідження є актуальним для проектування лункообразователя з урахуванням можливостей виробників металопрокату. Встановлено, що найкращим з розглянутих варіантів поперечних перерізів є перетин з двох швелерів № 12 (ГОСТ 8240-97).
Ключові слова: поперечний профіль, важіль, динамічний лункообразователь.

Rodionov A.V.
Petrozavodsk State University

CHOOSING CROSS-SECTION PROFILE OF DYNAMIC HOLEMAKER'S LEVER

Summary
The problem of choosing the best cross-section profile of the lever of dynamic holemaker L-2U for tree planting according to the criterion of minimum of metal has been studied. Such study is relevant for designing the holemaker with respect to opportunities of metal producers. It's found out that the best cross-section profile among the options considered is the cross-section of two channel bars № 12 (GOST 8240-97).
Key words: cross-section, lever, dynamic holemaker.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

УДК 630.4

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССА РАБОТЫ ГРУНТОМЕТАТЕЛЬНОЙ МАШИНЫ

Драпалюк М.В., Малюков С.В., Гнусов М.А.
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
высшего профессионального образования
«Воронежская государственная лесотехническая академия»

Исследовано почвообрабатывающие орудие для прокладки минерализованных полос, канав, противопожарных дорог и разрывов. Проведен эксперимент по мета-нию грунта в заданном направление и в определенном количестве. Выявлены законо-мерности распределения грунта вдоль направления выброса.
Ключевые слова: грунтомет, минерализованная полоса, грунт, машина, рабо-чий орган.

В настоящее время в России активно внедряются новые технологии и технические средства в лесное хозяйство. Особое значение уделяется усовершенствованию технических средств для лесовосстановления, создания микроповышения, нарезки борозд в грунте, перемещения грунта в заданном направлении и на заданное рассто-яние, опашки созданных лесных культур, противопожарных работ, создания проти-вопожарных барьеров. Наряду с созданием противопожарных барьеров, расчленяю-щих хвойные массивы на изолированные друг от друга блоки, в качестве барьеров, препятствующих распространению низовых пожаров, и опорных линий для локали-зации действующих очагов необходимо устраивать внутри блока защитные минера-лизованные полосы. Указанные полосы следует устраивать в лесу вокруг площадей, занятых постройками, лесными культурами, ценными хвойными молодняками есте-ственного происхождения, вдоль дорог, проходящих в хвойных древостоях (если эти дороги находятся в ведении лесхозов), в лиственных насаждениях – как продолжение минерализованных полос, созданных на противопожарных барьерах в хвойных древостоях, а также в других местах, где это необходимо.

В зависимости от назначения создаваемой минерализованной полосы ее ширина может варьировать от 0,4 до 1,4 м. В хвойных лесных насаждениях на сухих почвах создаются две полосы на расстоянии 5-10 метров одна от другой. Прокладывать минерализованную полосу на торфяных почвах не рекомендуется, т. к. взрыхленный слой торфа усиливает горение. В планах противопожарного устройства лесов создание минерализованных полос предусматривается в профилактических целях – для ограничения распространения и создания условий тушения возможных лесных по-жаров [6].

Противопожарные канавы устраивают в целях защиты особо ценных лесных участков от перехода на них подземных (почвенных) пожаров с соседних участков, опасных в пожарном отношении.

Для создания минерализованных полос используются агрегаты: плуг ПД-0,7, плуг ПКЛ-70, плуг лесной полосной ПЛП-135, плуг-канавокопатель лесной навесной ПКЛН-500А, наряду с пассивными рабочими органами используются также грунтометательные машины ПФ-1, ПФ-3, ГТ-3, ГТ-2, АЛФ-10 и др.

Ширина минерализованной полосы, создаваемой плугами различных характеристик (рис. 1), заранее предопределена размерами самого орудия и, чтобы увеличить ее, требуется увеличить ширину самого плуга, что трудно реализовать практически.

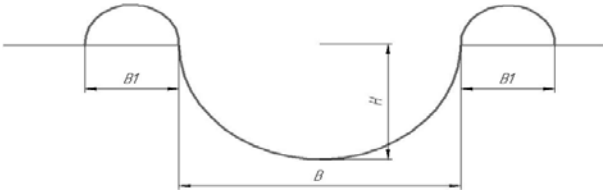

Рис. 1. Схема создания минерализованной полосы плугами
B1-ширина отсыпаемой полосы; B-ширина минерализованной полосы; H-глубина минерализованной полосы

Создание минерализованной полосы существующими фрезерными орудиями (рис. 2) отличается от создания минерализованных полос плугами тем, что ширина может быть увеличена без увеличения размеров орудия, но эта полоса не всегда соответствует требованиям по толщине.

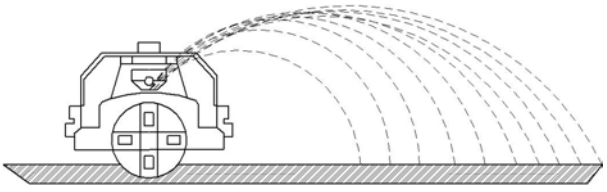

Рис. 2. Фрезерный агрегат

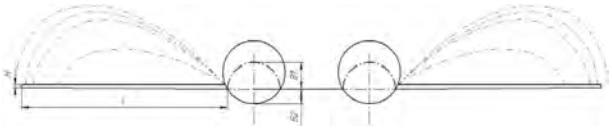

Рис. 3. Грунтометательная машина

H – толщина минерализованного слоя; L – длина метания грунта (ширина минерализованной полосы); B1 – вал почвы, нагребенный дисками; B2 – грунт, выбранный фрезерным рабочим органом.

Схема работы разработанного орудия (рис. 3) удовлетворяет требованиям ширины и толщины создания минерализованных полос за счет уста-

© Драпалюк М.В., Малюков С.В., Гнусов М.А., 2014

новленных в конструкции сферических дисков, создающих почвенный вал, и за счет особой конструкции фрезерных рабочих органов [5]. Создание такой комбинированной грунтометательной машины позволило улучшить создание минерализированных полос, увеличить качественные показатели при тушении лесных низовых пожаров.

В зависимости от климатических условий и от состояния почвы, технологических возможностей применяемой техники, наиболее эффективным и качественным методом защиты является создание минерализованных полос. В машинах прокладки минерализованной полосы наиболее выгодными оказались фрезерные рабочие органы, так как они дают возможность при небольших и компактных размерах орудия создавать минерализованные полосы во всех климатических условиях и при любом состоянии почвы, кроме скальных пород.

Для оптимизации основных параметров рабочих органов грунтометательной машины была создана компьютерная программа [8]. В ходе проведения компьютерного эксперимента был получен ряд зависимостей, характеризующих плотность распределения грунта вдоль направления выброса в зависимости от частоты вращения рабочего органа (рис.4).

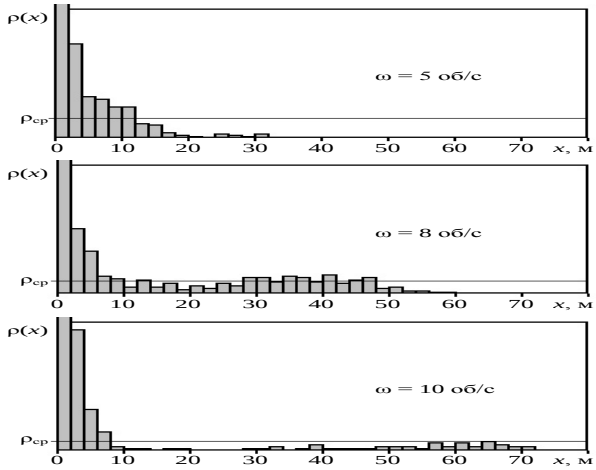

Рис. 4. Плотность распределения грунта вдоль направления выброса при разной частоте вращения рабочих органов

Анализ полученных гистограмм показывает, что при частоте вращения 8 об/с, помимо потока грунта, оседающего вблизи от машины, формируется довольно куч-ный поток грунта под углом 30–50О к горизонту. Судя по характеру распределения, этот поток грунта выбрасывается на расстояние 25–50 м от машины. Массовая доля грунта в этом потоке составляет около 30–40 % от всего выбрасываемого грунта, что позволяет использовать данный поток для сбивания пламени на дальнем расстоянии.

Скорость поступательного движения машины vM существенно влияет на про-изводительность машины, и соответственно, на затраты мощности. С целью опреде-ления влияния скорости машины на показатели ее эффективности проведена серия из семи компьютерных экспериментов, в которых изменяли vM от 0,5 до 3,5 м/с. Как и можно было ожидать, с увеличением скорости движения машины практически ли-нейно растет ее производительность, по зависимости, близкой к квадратичной, растет потребляемая мощность. Зависимость $L_{ср}(\upsilon_M)$ имеет выпуклый вид, с максимумом в диапазоне скоростей 2,0–3,0 м/с. Таким образом, можно управлять производи-тельностью машины за счет изменения скорости ее движения. При этом средняя дальность выброса составляет более 10 м в широком изменении скоростей движения: от 1,0 до 3,5 м/с. Скорость движения машины более 3,5 м/с нецелесообразна, так как приводит к резкому росту потребляемой мощности (более 30 кВт).

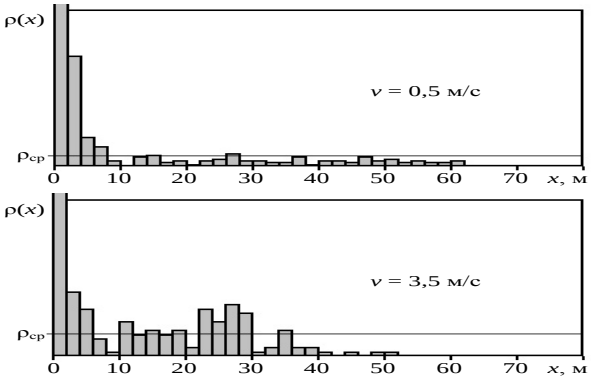

Рис. 5. Плотность распределения грунта вдоль направления выброса при разной скорости движения трактора

Необходимо также отметить, что с увеличением скорости движения поток грунта, выбрасываемый на дальние расстояния, становится более кучным, о чем сви-детельствует рисунок 5. Так, при скорости движения 3,5 м/с формируется ярко вы-раженный поток грунта на расстояния от 20 до 30 м.

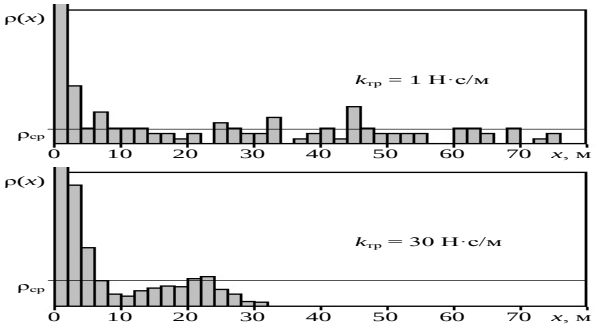

Рис. 6. Плотность распределения грунта вдоль направления выброса при различной силе трения

Установлено, что машина остается работоспособной в широком диапазоне из-менения ktp (на грунтах всех возможных типов). На грунтах с малым коэффициентом трения (сухие песчаные грунты) производительность машины и потребляемая ею мощность невелики (около 20 кг/с, около 5 кВт), однако велика средняя дальность выброса (около 20 м). На грунтах же с большим коэффициентом трения (влажные глинистые и черноземные почвы) производительность машины и потребляемая ею мощность велики (около 70 кг/с, около 12

кВт), однако средняя дальность выброса невелика (около 7 м). В случае грунта с низким $k_{тр}$ машина большую часть грунта выбрасывает на дальнее расстояние, а в случае грунта с высоким $k_{тр}$ формирует как качественную защитную полосу вдоль линии движения машины, так и качественный поток грунта на расстояние 10–30 м (рисунок 6).

Выводы и рекомендации:

1. Анализ технических средств показал, что существующие конструкции не обеспечивают достаточной подачи грунта на кромку лесного низового пожара и уступают в производительности.

2. Разработанная грунтометательная машина обеспечивает двухпотоковую по-дачу грунта: около 70 % грунта оседает в полосе шириной 6 м вдоль линии движения машины; оставшиеся 30 % грунта машина посылает на расстояние 20-50 м, что может быть использовано для сбивания пламени. Оптимальная частота для наилучшего разделения потоков грунта составляет около 8 об/с.

3. Производительностью машины можно управлять в широких пределах (от 30 до 90 кг/с), изменяя скорость движения машины (соответственно от 1,0 до 3,5 м/с). При этом соответственно изменяется потребляемая машиной мощность, а средняя дальность выброса составляет более 10 м. Скорость движения машины более 3,5 м/с нецелесообразна, так как приводит к резкому росту потребляемой мощности (более 30 кВт). С увеличением скорости движения поток грунта, направляемый на дальние расстояния, становится более выраженным и менее диспергированным по скоростям и углам выброса.

4. Машина является работоспособной на грунтах всех возможных типов (в ши-роком диапазоне механических свойств грунта). На грунтах с малым коэффициентом трения (сухие песчаные грунты) производительность машины и потребляемая ею мощность невелики (около 20 кг/с, около 5 кВт), однако велика средняя дальность выброса (около 20 м) и велика доля грунта, выбрасываемого на дальние расстояния. На грунтах же с большим коэффициентом трения (влажные глинистые и черноземные почвы) производительность машины и потребляемая ею мощность велики (около 70 кг/с, около 12 кВт), однако средняя дальность выброса невелика (около 7 м), при этом машина формирует как качественную защитную полосу вдоль линии движения машины, так и качественный поток грунта на расстояние 10–30 м.

Список литературы:

1. Грановский, В. А. Методы обработки экспериментальных данных при измерениях [Текст] : учеб.пособие / В. А. Грановский, Т. Н. Сирая – Л. : Энергоатомиздат. Ленингр. отд-ние, 1990. – 288 с.
2. Адлер, Ю. П. Планирование эксперимента при поиске оптимальных решений [Текст] : учеб.пособие / Ю. П. Адлер, Е. В. Маркова, Ю. В. Грановский – М. : Наука, 1976. – 279 с.
3. Федоров В.В. Теория оптимального эксперимента. - М.: ГРФМЛ изд-ва Наука, 1971. – 312 с.
4. Бартенев И.М., Дручинин Д.Ю., Гнусов М.А. К вопросу о тушении лесных пожаров грунтом // Лесотехнический журнал. 2012. № 4. С. 97-101.
5. Пат. №128887. Российская Федерация. МПК E02F5/0, A62C2/00. Лесопожарная комбинированная грунтометательная машина / Драпалюк Михаил Валентинович, Бартенев Иван Михайлович, Гончаров Павел Эдуардович, Бухтояров Леонид Дмитриевич, Попиков Пётр Иванович, Гнусов Максим Александрович, Дручинин Денис Юрьевич, Марков Олег Борисович -2013100599/03. Заявл. 09.01.2013; Опубл. 10.06.2013.
6. Гончаров П.Э., Попиков П.И., Малюков С.В., Гнусов М.А., Бутин А.В., Андреев К.П., Скобцов И.Г. Результаты экспериментальных исследований работы комбинированной машины для тушения лесных пожаров // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. 2012. № 84. С. 406-415.
7. Драпалюк М.В., Бартенев И.М., Гнусов М.А., Дручинин Д.Ю., Марков О.Б., Клуб-ничкин Е.Е. Математическая модель процесса подачи и выброса грунта рабочими органами комбинированной машины для тушения лесных пожаров // Политемати-ческий сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. 2012. № 84. С. 232-246.
8. Свидетельство о государственной регистрации программы для ЭВМ №2013612484. «Имитационная модель двухроторного пожарного грунтомета» / Гнусов М.А., Лепилин Д.В., Драпалюк М.В., Бартенев И. М., гончаров П.Э., Дручинин Д.Ю.

Drapalyuk M.V., Malyukov S.V., Gnusov M.A.
Federal State Institution of Higher Professional Education
«Voronezh State Forestry Engineering Academy»

PROCESS IMPROVEMENT GRUNTOMETATELNOY MACHINES

Summary
Studied tillage tool for laying of mineralized strips, ditches, fire-prevention roads and gaps. An experiment conducted on a throwing of soil in a given direction in a certain amount. Identified patterns of distribution of soil along the direction of the release.
Key words: грунтомет mineralized band, soil, machine, work body.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 316:614

ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ПРИКЛАД ВИКОРИСТАННЯ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ПРАКТИЦІ СЬОГОДЕННЯ

Демочко Г.Л.
Харківський національний медичний університет

У статті йдеться про дослідження охороноздоровчої сфери, а саме історичного, політичного, економічного та соціального аспектів. Зазначено, що існує студіювання є актуальним, адже назріла необхідність реформування даної сфери. З урахуванням отриманих результатів подальших досліджень такі зміни можуть принести позитивні результати.

Ключові слова: охорона здоров'я, реформування, історичний аспект, економічний аспект, політичний аспект, соціокультурний аспект.

Постановка проблеми. Система охорони здоров'я, яка має прислужуватися громадянам нашої держави, сьогодні сама потребує «швидкої допомоги». Для того, щоб вивести з кризи медичну сферу, яка потерпає від недофінансування, байдужості владних кіл і є постійним майданчиком для незрілих реформ, необхідно вивчати її соціальні аспекти, аби дати змогу не тільки показати можливості виходу з кризи, а й узагальнити той досвід, який ми мали раніше, але розпорошили сьогодні.

Аналіз останніх досліджень. Треба зауважити, що охороноздоровчі проблеми в останній час привертають увагу дослідників, які вивчають різні аспекти цієї сфери, зокрема – соціальні. У політичному аспекті «задають тон» основні законодавчі документи, такі, як Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [1], Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Програми подання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги» [2], і, звичайно, Конституція України, де у ст. 49 закріплено право громадян на медичну допомогу [3]. Державну політику у сфері охорони здоров'я проаналізував у своїй монографії Зиновій Гладун [4]. Охорону здоров'я та медичну допомогу не оминули увагою історики. Зокрема, історія охороноздоровчої справи в Україні широко представлена у монографії О.М. Ціборовського [5]. Регіональні дослідження цієї проблематики також активізуються, зокрема, у Харкові історики видали вже дві монографії з історії охорони здоров'я міста [6], [7]. Економічні аспекти охорони здоров'я розглядалися Володимиром Найштетіком [8] та побіжно іншими авторами. Здоров'я, як культурна цінність, необхідність його збереження і формування відповідної культури здоров'я сьогодні тільки починає досліджуватися фундаметнально і ще чекає свого пошукача у цій царині.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Говорячи про соціальні аспекти охорони здоров'я, треба зауважити, що наразі є необхідність розкривати їх у трьох чотирьох площинах – історичній, економічній, політичній та соціокультурній. Результати, які принесуть ці дослідження, можна використовувати при побудові майбутньої моделі соціально справедливої держави, яка захищатиме кожного громадянина країни. На жаль, сьогодні ми не маємо достатньої бази у цих аспектах, щоб рухатися далі.

Мета статті – вивчити історичні, політичні, економічні та соціокультурні аспекти розвитку охорони здоров'я та отримати адекватні результати для подальшого впровадження на практиці.

Виклад основного матеріалу. Для логічного викладення матеріалу статті подамо інформацію по змістовних блоках-аспектах, які й будемо студіювати.

Історичний аспект. Сучасні процеси подолання негараздів перехідного періоду, становлення нової системи охорони здоров'я в Україні вимагають усвідомлення і творчого осмислення історичного досвіду. Без вивчення історії організації охорони здоров'я та специфіки місцевих умов розвитку цієї діяльності неможливе вироблення сучасної теорії охорони здоров'я і створення її нової української моделі.

У теорії й, особливо, в практиці соціальної медицини та організації охорони здоров'я часто використовуються як синоніми два поняття, що, однак, суттєво відрізняються одне від одного: «охорона здоров'я» та «медична допомога». Подамо їх визначення.

Охорона здоров'я – система державних, громадських та індивідуальних заходів та засобів, що сприяють здоров'ю, спрямовані на запобігання захворювань та передчасної смерті, забезпечення активної життєдіяльності та працездатності людини.

Медична допомога – система спеціальних медичних заходів та засобів, що сприяють здоров'ю, спрямовані на запобігання захворювань та передчасної смерті, забезпечення активної життєдіяльності та працездатності людини.

Як бачимо, й охорона здоров'я й медична допомога слугують одній меті – збереженню здоров'я людини. Охорона здоров'я – поняття, що охоплює весь комплекс чинників (соціальних, економічних, адміністративних, юридичних тощо), які впливають на здоров'я людини, тоді як медична допомога – поняття значно вужче і обіймає тільки медичні заходи, хоча мета їх однакова.

Актуальність вивчення історичного аспекту охорони здоров'я полягає в тому, що через до-

© Демочко Г.Л., 2014

вільне, не завжди професійне тлумачення цих понять історики часто доволі зверхньо ставилися до охорони здоров'я, несправедливо ототожнюючи її з історією медицини чи медичної допомоги. Яскраво це демонструє той факт, що навіть у системі краєзнавства охороноздоровчий аспект не знайшов свого відображення, хоча краєзнавство має такі відгалуження, як географічне, освітнє, економічне тощо. А от медичного (куди органічно увійде разом з історією медицини й історія охорони здоров'я) воно не має. Тому сьогодні стало актуальним заповненням тих прогалин, які має історія охорони здоров'я в Україні. Предметом вивчення стануть всі заходи, які застосовувалися в охороні здоров'я населення. Такий підхід становить значний інтерес саме для істориків.

Економічний аспект. Актуальність вивчення економічного аспекту охорони здоров'я вбачається у необхідності формування сучасної моделі фінансування цієї сфери. Не секрет, що сьогодні охорона здоров'я фінансується за залишковим принципом, а намагання її реформування для оптимізації та скорочення витрат не має успіху. Стан здоров'я пересічного українця дедалі погіршується через низку несприятливих екологічних впливів, підвищеної стресової загрози тощо, та, на жаль, не підвищується якість надання медичних послуг через неспроможність адекватного фінансування цієї сфери. Адже введення платних послуг у деяких галузях охорони здоров'я, наявність нових зарубіжних технологій та нового устаткування не сприяють загальнодоступності медичного обслуговування, право на яке закріплене у статті 49 Конституції України.

У світі існує рівень кореляції між рівнем економічного розвитку країни і мірою державних зобов'язань щодо надання безоплатної медичної допомоги. Основне завдання держави полягає в тому, щоб зібрати кошти у вигляді податків з сфери економіки і перенести їх у соціальну сферу (охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, наука, культура), яка сама себе утримувати не може і не повинна. В Україні держава не може повною мірою забезпечити перерозподіл коштів між виробництвом й соціальною сферою і відмовитися від ринкових відносин. Більше того, охорона здоров'я України знаходиться на стадії становлення ринкових відносин. Це призводить до виникнення проблеми між необхідністю виходу на ринок конкретних установ охорони здоров'я, з одного боку, і відсутність досвіду подібних дій й компетентних фахівців для реалізації даного завдання з іншого. На сьогодні актуальним стає винайдення ефективного шляху, працездатної моделі, яка змогла б забезпечити конституційне право українця на доступну охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування без зниження якості медичних послуг.

Політичний аспект. Охорона здоров'я як важливіший обов'язковий напрям діяльності держави було започатковано ще у стародавні часи, а невід'ємною частиною державної соціальної політики вона стає з утвердженням капіталізму. На нинішньому етапі соціального розвитку держава все більш уваги приділяє проблемам охорони здоров'я та навколишнього середовища як одного з найважливіших чинників стану здоров'я населення. Світове співтовариство виробило та впровадило у практику державної соціальної політики декілька моделей організації охорони здоров'я та функціонування медичної галузі від ліберальної, побудованої на основі мінімального втручання держави до соціалістичної, при якій охорона здоров'я практично у повній мірі зорганізується, спрямовується та фінансується державою.

Дослідники проблеми державної політики України в галузі охорони здоров'я вважають, що галузь перебуває в кризовому стані. Основними причинами є: зміни соціально-економічної системи держави; низька оплата праці медичних працівників; незадоволення пацієнтів і всього суспільства якістю та ефективністю медичної допомоги; тривалий період реформування без виділення належних коштів, тобто без суттєвої економічної та політичної підтримки, а це все призводить до вимирання нації.

На сучасному етапі суспільного розвитку Українська держава виступає як монополіст у формуванні політики щодо охорони здоров'я нації, але разом з тим вона не спроможна фінансово її підтримати в умовах перехідного періоду. Одночасно спостерігаються децентралізація державного управління охороною здоров'я та підвищення ролі регіональних і місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, пов'язаних з охороною здоров'я та медичною допомогою.

В умовах України на даному етапі становлення і утвердження держави, постійного пошуку найбільш ефективної структури політичної системи, недосконалості законодавчої бази охорони здоров'я, самої структури, підпорядкованості і забезпечення ефективної взаємодії, її закладів, політичної невизначеності і суперечливості декларованої і реальної соціальної політики і надто ж в охороні здоров'я політичні рішення цих проблем мають дуже важливе значення для українського суспільства і для української держави. Реформування медичної галузі триває вже третій рік (почалася у 2011 році). Однак до сьогодні парламентарі не в змозі дійти єдиної думки щодо необхідності обов'язкового медичного страхування (ОМС) та мірі його впровадження. У яких сферах це виправдано, а які повинні фінансуватися з держбюджету? Чи виведе ОМС охорону здоров'я з кризи? Наразі ці питання та багато інших лежать у кабінетах, застрягають на погоджувальних радах тощо. Такі законопроекти мають і прихильників, і противників, тому говорити про вдале реформування, яке триває досі, ще зарано. Проблеми з його проведенням ми бачимо вже на найвищому рівні, не кажучи про кінцевого споживача – пацієнта. Серед численних претензій українців – брак кваліфікованих сімейних лікарів, відсутність доступної інформації про реформу та небажання чиновників радитися з лікарями та пацієнтами, яких ця реформа безпосередньо стосується. Та й уведення посади сімейного лікаря (замість дільничного терапевта) на первинній ланці ще не дало своїх результатів. У визначальній мірі вирішення охороноздоров-

чих проблем залежить від політичного підходу влади усіх рівнів до вирішення проблем медицини, медичної науки, охорони здоров'я у цілому. Тому політичний аспект досліджень у цих напрямах є і нині, й у близькому майбутньому дуже важливим.

Соціокультурний аспект. Проблема людини та її здоров'я на початку ІІІ тисячоліття набула не тільки наукового, а й ціннісного змісту. Сучасний період людської історії, що символізує зміну тисячоліть, повинен стати «осьовим часом» переосмислення багатьох екзистенціальних цінностей, передусім цінностей життя та здоров'я.

По перше, це переосмислення пов'язано з якісно новими процесами у житті сучасної цивілізації, що несуть загрозу існуванню біожиття і самої людини. По друге, гострота і глобальність кризи, яку переживає сучасний світ, свідчить про те, що в її основі лежать передусім деформації ціннісної свідомості. Суспільство масового споживання диктує певні моделі економічної і соціальної поведінки, зорієнтованої на споживацькі стандарти не стільки для задоволення базових, соціальних, скільки соціально-статусних потреб. За допомогою речей люди демонструють належність до певних соціальних груп, вибудовують престижні соціальні зв'язки, самостверджуються в суспільстві, виражають своє внутрішнє «я».

Незважаючи на зростання престижу здоров'я у розвинених країнах, здоров'я для більшості людей виступає переважно як ресурс, засіб, необхідний для досягнення багатства, успішної професійної кар'єри, влаштування особистого життя тощо. Невипадково соціальне благополуччя все більше набуває протиріч з природним здоров'ям людини, оскільки досягається за рахунок здоров'я, а ставлення до здоров'я як цінності по суті трансформується у відповідну культуру тілесності. Таке становище підсилює актуальність соціокультурного аспекту науково-дослідної роботи в центрі якого знаходиться поняття «культура здоров'я», яке складається з культурологічного терміну «культура» та валеологічного – «здоров'я».

Провідною категорією нашого дослідження є поняття «культура». Культура – складне, багатоаспектне, загальнометодологічне поняття, наукова характеристика якого і сьогодні не задовольняє всіх фахівців. Багатоплановість тлумачення даного феномена детермінується не тільки теоретико-пізнавальними, методологічними причинами, але і філософськими, соціально-політичними, релігійними, морально-етичними поглядами вчених. Тому являється природним існування різноманітних підходів до її дослідження і їх віддзеркалення в науково-теоретичних переконаннях сучасних авторів.

Наступним ключовим поняттям нашого дослідження є категорія «здоров'я».

Здоров'я є багатоаспектним, багаторівневим, інтегральним поняттям, сутнісними характеристиками якого є фізичне, психічне, духовне благополуччя людини. До головних психофізіологічних і соціально-психологічних факторів здоров'я часто відносять біологічну надійність організму; надійність особистості, показником якої є сталість активних відносин і здатність до реалізації поставлених цілей; здорова поведінка, сутність якої полягає в активному творчому відношенні до свого здоров'я.

Культура здоров'я – важливий складовий компонент загальної культури людини, що визначає формування, збереження та зміцнення її здоров'я. Культурна людина є не тільки «споживачем» свого здоров'я, але й його «виробником». Соціальна цінність здоров'я має не тільки індивідуально особистісне значення, а й характеристики макросоціальності, оскільки вона зумовлена необхідністю виживання й відтворення будь-якого суспільства як на біологічному, так і на соціальному, духовному рівнях. Підтвердженням цього може бути і наявність серед культурних універсалій (спільних всім культурам елементів) складових, пов'язаних із збереженням здоров'я, запобіганням хвороб. Як доводять результати дослідження Дж. Мердока, в усіх культурах світу представлені такі правила як дотримання чистоти, гігієна, вчення про душу, віра в чудодійне зцілення, табу на їжу, сексуальні обмеження, післяпологовий догляд тощо.

Однією з таких загальнолюдських цінностей є здоров'я. Аксіологічний зміст здоров'я не обмежується його значенням як вітальної цінності людини. Здоров'я – це сутнісна екзистенціальна характеристика людини, оскільки цінність здоров'я безпосередньо пов'язана з усвідомленням людиною тимчасовості свого земного життя, визначенням його сенсу, уявленням про своє призначення у світі. Здоров'я – це природне, абсолютне і одвічне благо, яке займає вищі щаблі ієрархічної системи цінностей, значущих для всіх без винятку людей.

Культура здоров'я – це не тільки сума знань, обсяг відповідних умінь і навичок, але й здоровий спосіб життя гуманістичної орієнтації. Рівень культури здоров'я визначається знаннями резервних можливостей організму (фізичних, психічних, духовних) і вмінням правильно використовувати їх.

Отже, довголіття, здорове, щасливе життя багато в чому залежать від самої людини.

Таким чином, культура здоров'я – це частина загальної культури, що вміщує педагогічні, психологічні, медичні, правові, соціальні аспекти. Це позитивний результат ведення здорового способу життя, що забезпечує єдність фізичного, психічного, духовного і соціального розвитку особистості. Перед освітніми закладами України постало важливе завдання – виховати молоду людину в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої особистісної та національної цінності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведення дослідження можна зробити висновок, що студіювання історичного, політичного, економічного та соціокультурного аспектів є актуальним. Саме такі результати мають стимулювати до реформ – здорових, корисних, виважених. У подальшому ці аспекти необхідно розробляти, адже сьогодні робота у цьому напрямі тільки закладається, а бурхливий розвиток таких досліджень ще попереду.

Список літератури:
1. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 955 «Про затвердження Програми подання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги» // Офіційний вісник України. – 2002. – № 28. – Ст. 1324.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
4. Гладун З. С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації): Монографія – Тернопіль, «Економічна думка», 2005 – 460 с.
5. Ціборовський О. М. На варті здоров'я : історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я в Україні (До сторіччя Українського Лікарського Товариства) / О. М. Ціборовський. – К. : Факт, 2010. – 430 с.
6. Робак І. Ю. Організація охорони здоров'я в Харкові за імперської доби (початок XVIII ст. – 1916 р.) – Х.: ХДМУ, 2007 – 346 с.
7. Робак І.Ю., Демочко Г.Л. Охорона здоров'я в першій столиці радянської України (1919–1934 рр.) – Х.: Колегіум, 2012. – 260 с. (14 с. іл.).
8. Найштетік В.Я. Економічні проблеми і концепція розвитку охорони здоров'я в Україні. – Донецьк: Видавець Заславський О.Ю., 2009. – 160 с.

Демочко А.Л.
Харьковский национальный медицинский университет

ИЗУЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ АСПЕКТОВ ОХРАНЫ ЗДОРОВЬЯ И ПРИМЕР ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОЛУЧЕННЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ НА ПРАКТИКЕ

Резюме
В статье говорится об исследовании сферы здравоохранения, а именно исторического, политического, экономического и социального аспектов. Отмечено, что их изучение является актуальным, ведь назрела необходимость реформирования данной сферы. С учетом полученных результатов дальнейших исследований такие изменения могут принести положительные результаты.
Ключевые слова: здравоохранение, реформирование, исторический аспект, экономический аспект, политический аспект, социокультурный аспект.

Demochko A.L.
Kharkiv National Medical University

SOCIAL ASPECTS OF PUBLIC HEALTH CARE AND THEIR PRACTICAL RESULTS

Summary
The article is devoted to research in the system of health care, namely historical, political, economical and social-cultural aspects. Noted, that it's studying is actually, because today the system of health care must be reformed. From the results obtained, further studies, such changes can bring positive results.
Key words: the system of health care, historical aspect, political aspect, economical aspect and social-cultural aspect.

UDC 396

FOR QUESTIONS SYSTEMATIZATION HISTORY OF THE COSSACKS

Erokhin I.Ur.
Croydon College, London, U.K.

History of the Cossacks is currently of great interest of researchers in Russia and Ukraine. Questions of history of the Cossacks are poorly structured in a global context. This article is an attempt to identify the key points to the genesis of the Cossack community.
Key words: Cossacks, ethnicity, class, history, Russia, culture, traditions.

Everyone knows about the Cossacks, independently on the interest to the history. Cossacks appear on the pages of textbooks each time when the major events of Russian State history are described. But what is known about them? Where do they originate from?

The term «Cossack» was first mentioned in the sources of the XIII century, in particular in «The Secret History of the Mongols» (1240) and according to different versions has Turkic, Mongol, Adighe – Abkhazian or Indo-European origin. The meaning of the term which later became an ethnonym is also defined variously: a free man, light-horseman, fugitive, lonely man an others [1].

The origin of the Cossacks and the time of its appearance on the historical arena is not fully cleared out up to the present time. Researchers have disputes even about the etymology (origination) of the word-term «Cossack».

There are a lot of numerous scientific theories as to the Cossacks origin (only major ones number 18). All the theories of the Cossacks origin can be divided into two major groups: the theories of runaway and migration, that is alien, and autochthonous, that is of local, native origination of the Cossacks. Each of these theories has its own evidence base, different persuading or not fully persuading scientific argumentation, advantages and disadvantages.

According to the autochthonous theories the ancestors of the Cossacks lived in Kabarda and were the ancestors of Caucasian Circassians (Cherkasy, Yasy), conglomeration of Circassians (Yasy), «black klobuks» (Pechenegs, Torks, Berendeys), brodniki (Yasy and the groups of Slavonic-Russian and nomadic peoples) and others [10].

According to the migration theories the ancestors of the Cossacks – freedom-loving Russian people, who ran away across the boundaries of Russian and Polish-Lithuanian states due to natural historical reasons (colonization theory) or influenced by social antagonisms (class war theory).

The first trustworthy information about the Cossacks who lived in the Red Yar, apart from scientifically disapproved evidences in the notes of the Byzantine emperor Konstantin VII Porphyrogenitus (the X century) are contained in the chronicles of the Donskoy monastery («Grebenskaya chronicle», 1471), «Word known...by archimandrite Antony», «Brief Moscow chronicle» – the notes about Don Cossacks' participation in the Kulikov battle are contained in the chronicles of 1444.

Having appeared on the southern expanses of so called «Wild Field», the first communities of free Cossacks were real democratic commune formations [2]. The basic principles of their inner organization were personal freedom of all the participants, social equality, mutual respect, possibility for every Cossack to express freely his point of view at the Kazachiy Krug, which was the upper power-administrative body of the Cossack commune, to choose and be chosen as the supreme official person, ataman, who was the leader among the equals.

The bright principles of liberty, equality and brotherhood in the early Cossack commune formations were universal notions, traditional and self-evident.

Another version tells that by the end of the XIV century two major groups who lived in the lower reaches of the rivers Don and Dnieper were formed. They were added by a great number of east-Slavonic resettlers from the neighbor Moscow and Lithuanian princedoms. These southern territories were mainly settled by energetic people, who lacked adventures. Later runaway peasants began coming there. There is a version telling that Turkic peoples also took part in forming Cossack detachments.

This was profitable for both Moscow and Warsaw as, firstly, those lands were extremely fertile and, respectively, they got food from them; secondly, they protected the boundaries from Crimean Tartars, who were backed up by almost the most potential state of those times – Osman Empire. The settlers of the lower reaches of Don formed Don Cossacks and the settlers of the Left bank of Don – Zaporozhian Cossacks.

Orthodox Moscow Russia got along very well with Cossacks, which was not the case with Catholic Rzeczpospolita. For sure, not only religious issues were important as both Don and Zaporozhian Cossacks were the ancestors of Kyivska Rus habitants and for sure remembered about this – western part of the world in the face of Poland was alien for them.

Finally, Zaporozhian Cossacks went along well with Moscow and helped it to conquer the whole eastern part of Poland along with Kiev and then gave the oath of allegiance to Moscow Tsar.

Textbooks, as a rule, suggest an idea of runaway free-loving peasants, who were tortured by landlord serfdoms and who in the XVI-XVII centuries ran away from Russia to the south, to Don,

© Ерохин И.Ю., 2014

where they settled and finally became military people.

This people forgot about the past conflicts with Tsars and in the XIX-XX centuries became their reliable support. There are variants in such «Cossack history». The essence is that instead of runaway free-loving peasants free robber murderers appear, who later got wives, households, settled and instead of robberies started guarding the sate boundaries.

However, there is another point of view on the origin of Cossacks, which is expressed particularly by the famous historians Tatishev, Polev and others.

Cossacks don't have their history. Why this happened? «Cossacks' speeches (particularly, famous anti Roman speeches of Stepan Razin and Emelian Pugachev) show their certain pretensions.» But if «pretensions» existed then the grounds for these pretensions – «rights» – also existed. However, the data about Cossacks of the XVI-XVII centuries was not fully recovered and most probably was partly destroyed.

«The question as to the Cossacks origination is far not revealed in the world literature. Grabianka, as well as Rigelman, originated Cossacks from Khazars; Yan Pototskiy regarded Cossacks as the ancestors of those Kosogs who were settled by the Great Prince Mstislav Vladimirovich in the XI century in Chernihiv. According to Tatishev, there was a city of Cherlaz in Egypt (from this word Cossacks were later called Circasseans by Russians).The citizens of this city later resettled to Caucasus and were called Kosogi». Tatishev in fact writes that Herodotus mentioned Circasseans and that «family of their princes, who came from Egypt, where the city of Chirkas or Cirkas...» [10].

This family that came was settled in Kuban region and was previously of Christian faith. And further: «...Circassians speak Slavonic language, rather wrongly, but it is sooner a mixture of Tartar and Egyptian languages, so they can't even understand a Tartar man correctly, but, it seems to me, they can understand Circassians from Malaya Russia. They originate from Kabardian Circassians on the 14-th place in the Kursk princedom, they joined to them various rabble being under the power of Tartars and settled the villages and robbed around. There were a lot of complains and many of them were resettled by the tartar governor to the Dnieper territories where they built the city of Cherkassy. Then, observing Polish raffish rule, they turned whole Malaya Russia into Cossacks, elected hetman or ataman, and they all were called Circassians. During the rule of the Tsar Ioan II they resettled to the Don with Vishnevetsky Prince and built the city of Cherkassy...»

This statement has many enigmas. However, the beginning of Cossacks is dated by the XIV century. In other words, Cossacks can be possibly found among those who fought in the Kulikovo field. Whose part they took? Apparently, they can be equally found on the both sides of fighters as Kulikov battle is a fight between two arising ethnicities – Great Russian, based on the Christian faith and Lithuanian, which took in a lot of catholic truths.

Cossacks in the XIV century were a faith tolerant formation; they had Christians of various denominations, Muslims and pagans among them. The rift in the faith touched yet only Christians.

«The fact is also known that Don Cossacks in 1380 gifted to Prince Dmitry Donskoy an icon of Theotokos before the Kulikov battle. Those and other mentionings prove that already at those times was formed a community of people on Don, which could have been a germ of Don Cossacks» [10].

How could Cossacks be on the side of the Mongols? Here comes a long quotation by Eremenko: «Cossack is not a Russian word. It came to us from the steppe nomadic people, who from the immemorial times made attacks on the territories of east Slavs. The flows of steppe horse riders on their way to rich cities and farm villages often encountered the same flows of east Slavs horse riders, who guarded the southern boundaries of their lands. The fights were hot then...» [3]

In time, «steppe cossacks» made friendships with Slavonic equestrian knights who were like them, they even made families with them and also called them cossacks. In the times of Tartar-Mongol attack the boundary detachments of Cossacks-Slavs couldn't resist the conquerors... Khan Golden Horde in the course of many further years formed purposefully such flying horse detachments from captured Russian and Ukrainian young men and called them Cossacks.

As a rule, during their attacks on the east Slavs territories the Hordes let the Cossacks' detachments go ahead and they were first to be killed in the fights with their own brothers. It couldn't last long this way. The turning point in the mood of Cossacks-slaves happened in the course of the Kulikov battle. They refused to be advance guard right at the crucial moment in the attack on the Russian troops, moved to the side and after the defeat of Mamai the whole Kosh took the side of the winners. According to treatment with Dmitry Donskoy, Cossacks remained a military camp on Don and served as guarders of the southern boundaries of Slavonic Rus» [4].

From the point of view of foreignness of the Golden Horde such a view point of the author of the quotation as to Cossacks-slaves is quite natural. But, let's remember that the best Turkish troops were made of Slavs who were taken from their childhood to be brought up by Turks with the purpose of replenishment of the best part of their army. It seems that the Golden Horde had the same approach to forming the troops. In general, it's a great time to announce, that the word «horde» can be equally referred to Mongols, Cossacks and Russians. Authors of school and university history textbooks are in charge of the fact that this word was secured after Tartar-Mongols. The same was made with the words «prince, tsar» while the word «khan» was exclusively for Mongols and other nomadic people.

«Such a strong influence of the East is imposed ....in the free hordes of Don and Ural Cossacks!

Compare with malorussian, where the West and Poland prevailed» [5].

L.N.Gumilev originates Zaporozhian and slobodskiy Cossacks from baptized Polovtsy. The lower Cossacks according to Gumilev are the ancestors of brodniks, who in their turn are the ancestors of Christian Khazars. Brodniks became allies with Mongols when they appeared on the river Don [6].

So, according to one version people regarded Cossacks as the ancestors of Khazars, who lived in the southern Russia in ancient times, others originated Cossacks from Circassians. The third version says they originate from black klobuks and, finally, the fourth one associates appearance of Russian Cossacks with Tartars influence.

Historical critic has enough quantity of facts which allow correct evaluation of all these suppositions and determine the right view point on the Cossacks origin.

Researchers consider that equate of Cossacks with Khazars apparently was due to assonance of the names as well as due to the fact that both Khazars and South-Russian Cossacks resided in the southern Russia.

The word «cossack» as well as some other words such as «koshevoy, vataga, ataman» and others, used by Cossacks, have Tartar origin and residing of different nationalities although in one same place but in different historical epochs can't yet be a proof of their origination from one same tribe. Historical data about Khazars is quite vague, fragmentary and uncertain. Still, however, Khazars were not Slavs.

Thus, considering only these above mentioned factors the supposition of tribal kinships of Cossacks with Khasars disappears by itself.

Even less persuading is the theory of oneness of Cossacks and Circassians. Nowhere one can't find any mutual points that could be a basis for even a faint guess as to Cossacks originating from Circassians – not in language, except for resemblance of the words «Circassian and Cherkas», not in the inner lifestyle, not in regular law, not in religious beliefs and stories, not in folk poetry. Thus, such supposition is nothing more than a fruit of ungrounded, random conclusion. The same is about the supposition of Cossacks origination from black klobuks.

The most probable is the hypothesis as to Cossacks origin under the direct influence of Tartar tribe on the life of Russian people. Still, this hypothesis should be also used with a great care and on obligatory condition of differentiating the facts which characterize an independent development of Russian people from the facts which suppose alien influences on Russian life.

Considering modern scientifically grounded essence characteristics of the Cossacks, it was a complex self-developing ethno-social notion, which by the beginning of the XX century took in all the major elements of social-ethnical and social-class structure of society and as a result was at the same time both sub-ethnicity of Great Russian ethnicity and special military-guard class. [7]

The process of Cossacks formation was long and complicated. Various ethnicities were combined in its course. It's possible, that in the primary basis of early Cossack groups various ethnic elements were present. In ethnic aspect «old» Cossacks were later «overlapped» by Russian elements. The first mention about Don Cossacks is dated by 1549.

The origin of the ethnonym «cossack» was not fully discovered. The versions of its ethymology are grounded either on the ethnic content (cossack is derivative from the name of the ancestors of Kasogs or Torks and Berendeys, Cherkas or Brodniks) or on the social content (the word cossack is of Turk origin, by it a free, independent man or a military guard on the border was called). In different periods of Cossacks existence they had Russians, Ukrainians, representatives of some steppe nomadic people, the people of the North Caucasus, Siberia, Middle Asia, and Far East. By the beginning of the XX century east-Slavonic ethnic basis was fully prevailing. Thus, Cossacks seem to be a sub-ethnicity of Great-Russian ethnicity. [6]

Cossacks lived on Don, Northern Caucasus, Ural, Far East, in Siberia. These or those Cossack communities were parts of definite Cossack Host.

In the XV century (other data dates it much earlier) the communities of free Don, Dnieper, Volga and Grebensky Cossacks appear. In the first half of the XVI century Zaporizhzhya Sich was formed, on the second half of the same century – the communities of free Terek and Yaik Cossacks and at the end of the century – the communities of Siberian Cossacks. In the early periods of Cossack existence their main household activities were fishing, hunting, and apiculture, later it was cattle breeding and from the second half of the XVII century – farming.

A major role belonged to spoils of war, later to government wages. By the means of military-economic colonization Cossacks quickly colonized vast territories of the Wild Field, then Russia and Ukraine boundary territories. In the XVI-XVII centuries Cossacks lead by Ermak Timofeevich, V.D. Poiarkov, V.V. Atlasov, S.I.Dejnev, E.P. Khabrov and other explorers took part in the Siberia and Far East colonization. [8]

It's perfect, that considering all the distinctions, almost every of above mentioned theories and hypothesis underlines the peculiarity of Cossacks, its deep difference from Russian population. Thus, originality, uniqueness of Cossacks in any case enables telling about them as about some ethnically specific notion: let it be independent ethnicity, ethnic group of Russians or a special ethnic-estate group of population.

The language of Cossacks is Russian language. Amidst Cossacks a row of dialects can be distinguished: Don, Kuban, Ural, Orenburg dialect and others. Cossacks used Russian writing. By the 1917 4 million 434 thousand Cossacks of both genders were counted. [3]

References:
1. Гордеев А.А. История казаков. Ч.1,2,3. – М.: «Страстной бульвар», 1991. – 348.
2. Губарев Г. Книга о казаках: Материалы из истории казачьей древности // Военно-исторический журнал. – 1992. – №2.
3. История Донского казачества: Учебное пособие. – Ростов на Дону: Изд. Рост ГУ, 2001. – 384 с.
4. Карамзин Н.М. История Государства Российского. К.2. – Т.8. – М.: Наука, 1989. – 286 с.
5. 5. Козлов А.И. Казаки: нация, сословие? // Возрождение казачества: История и современность. Сб. научных статей к V Всероссийской (Международной) научной конференции. – Новочеркасск, 1995. – С. 166-175.
6. Кубанские станицы. Этнические и культурно-бытовые процессы на Кубани. М.: Наука, 1967. – 656 с.
7. Мохов А.Е. Возникновение казачества. Казачество в XIX веке // Национальные интересы. – 2002. – №6(23). – С. 54-60.
8. Савельев Е. История казачества с древнейших времен до конца XVIII века: историческое исследование в 3-х частях. – М.: Вече, 2010. – 480 с.
9. Сопов А.В. Родина казаков: история с географией // Родина. Российский исторический журнал. – Апрель 2008. – №4. – С. 40-43.
10. Татищев В.Н. История Российская (в 3-х томах). Том 2. – М.: АСТ, 2003. – 860 с.

Ерохин И.Ю.
Кройдон Колледж, Лондон, Великобритания

К ВОПРОСАМ СИСТЕМАТИЗАЦИИ ИСТОРИИ КАЗАЧЕСТВА

Резюме
История казачества в настоящее время привлекает внимание исследователей в России и на Украине. Вопросы истории казачества достаточно плохо структурированы в глобальном плане. Данная статья – есть попытка определить общие ключевые моменты формирования казачьего этноса.
Ключевые слова: казаки, этнос, сословие, история, Россия, культура, традиции.

УДК 94 (438)

РОМАН ДМОВСКИЙ КАК ИДЕОЛОГ И ТЕОРЕТИК ПОЛЬСКОГО НАЦИОНАЛИЗМА

Зелинский М.В.
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы

Автор исследует процесс становления националистического мировоззрения главного идеолога польского национализма Романа Дмовского. Исследуются основные направления его общественно-политической мысли. Показана эволюция политических взглядов Р. Дмовского и его отношение к национальному вопросу в контексте восстановления польской государственности в конце XIX – в начале XX ст.
Ключевые слова: Дмовский, Польша, польский национализм, национальный вопрос, идеология

Постановка проблемы. Одним из наиболее влиятельных и неординарных представителей польской общественно-политической мысли конца XIX-XX веков являлся Роман Дмовский (1864-1939), который по меткому выражению современного британского историка Нормана Дэвиса «*…был, наверное, единственной значительной фигурой тогдашней польской политики*» [10, с. 491].

Созданная на рубеже XIX-XX вв. «*этим самый логичным из польских политических мыслителей, ловким игроком, холодным реалистом*» [7, с. 15] польская национал-демократия (от аббревиатуры N-D – Narodowa Demokracja, «Endecja») со временем превратилась в крупнейшею политическую силу, а её националистические идеи и концепции оказали значительное влияние на украинское национальное движение.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ историографии проблемы свидетельствует, что данная проблематика получила широкое освещение, прежде всего, в польской исторической науке. Р. Дмовскому посвятили свои фундаментальные работы такие авторитетные историки как А. Мицевский [27], Р. Вапинский [29], К. Кавалец [24], Г. Крживец [26] и др. В украинской историографии, в которой за лидером эндеции закрепился ярлык оголтелого польского националиста и украинофоба, его политическое наследие получило исключительно фрагментарное и однобокое освещение. Заметный вклад в разработку данной тематики внесли монографии М. Лозинского [6] и О. Назарука [8]. Особый интерес представляют работы известных представителей украинской общественно-политической мысли В. Кучабского [5;25] и Д. Донцова [2;3]. Затронули некоторые аспекты изучаемой проблематики и современные украинские историки З. Баран [1] и Р. Кобильник [4].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В исторической ретроспективе Р. Дмовский, безусловно, сыграл особую роль (как положительную так и отрицательную) в деле становления национального самосознания поляков и украинцев. Однако, в отечественной историографии пока нет комплексного исследования, посвященного проблеме влияния его политических идей и концепций на развитие украинской общественно-политической мысли, в особенности ее националистического направления. Кроме этого, определенный научный интерес представляет изучение эволюции взглядов Р. Дмовского относительно решения украинского вопроса в рамках польских государственных и национальных интересов.

Цель статьи. Главной целью этой работы является изучение процесса формирования и трансформации националистических идей Р. Дмовского. Данное исследование будет способствовать выявлению особенностей польского национализма, которые обеспечивают этому праворадикальному направлению большую популярность и поддержку значительной части польского общества, и по сей день.

Изложение основного материала. Роман Станислав Дмовский родился 9 августа 1864 году в многодетной семье мелкого предпринимателя из Варшавы. Детство будущего лидера польской национал-демократии прошло в атмосфере жесткой политики русификации, проводимой Российской империей на территории бывшего Царства Польского после неудачного для поляков Январского восстания 1863-1864 гг. Свою политическую деятельность Р. Дмовский начал во второй половине 1880-х годов будучи уже студентом естественного факультета Варшавского университета. В 1888 г. он вступил в ряды подпольной студенческой организации «Союз польской молодежи» (Zwiazek Mlodziezy Polskiej «Zet»). В декабре 1889 г. Р. Дмовский примкнул к правой организации «Лиги Польской» (Ligi Polskiej), где очень быстро завоевал популярность среди своих единомышленников. В 1893 г. он вместе с другими деятелями националистического движения Яном Поплавским и Зиґмунтом Балицким принял участие в формирование новой политической программы, которая получила название «национальный эгоизм» и реорганизовывает «Лигу Польскую» в тайную националистическую организацию – «Национальную Лигу» (Liga Narodowa). В 1897 г. на ее базе возникнет Национал-демократическая партия (Stronnictwo Demokratyczne – Narodowo). С этого момента и до самой своей смерти в 1939 г. Р. Дмовский будет оставаться главным идеологом эндеции и одним из ее бессменных лидеров [13].

Следует отметить, что Р. Дмовский не считал, созданную им идеологию политической доктриной и не очень любил использовать сам термин «национализм», заменяя его благозвучным словосочетанием «польская национальная идея» [28, с. 17].

© Зелинский М.В., 2014

Формирование общественно-политических взглядов Р. Дмовского складывалось под влиянием трех популярных в XIX в. социальных теорий и философские направлений: дарвинизма, позитивизма и материализма. Особенно большое влияние на формирование националистического мировоззрения Дмовского оказали идеи Ч. Дарвина (1809-1882), Г. Спенсера (1820-1903), Г. Боклея (1821-1862).

Будучи противником идей позитивизма, Р. Дмовский перенял из этого философского течения идею невосприятия революционных изменений, поскольку они нарушали естественный прогресс и создавали анархию. Помимо этого, он взял на вооружение принципы рационального и логического подхода к решению будь какой проблемы или вопроса. Вместе с тем, главный идеолог польской национал-демократии никогда не разделял идеи позитивизма, признающих главной целью труда общества материальную культуру и накопление богатств. Будучи пылким сторонником веры в силу «духа», Р. Дмовский навсегда остался противником материализма. В своей книге «Świat powojenny i Polska» (1931 г.) он с иронией писал, что «*чем умнее машина, тем глупее человек*» [23, с. 10].

Формулируя принципы идеологии польского национализма, Р. Дмовский напрочь отбросил идеи утопизма и социализма. Он не признавал классовую борьбу в обществе движущей силой прогресса человечества. Разработанная им националистическая концепция базировалась, прежде всего, на польских исторических традициях и на принципах «социального дарвинизма», рассматривающего общество с биологической точки зрения, и в котороместественный отбор (войны, насилие, истребление) объявлялся движущей силой истории. Так, принципы «дарвинизма» предусматривали, что именно «*борьба является основой жизни; нации, которые прекратили бороться, морально вырождаются и распадаются*» [15, с. 172-173]. Придерживаясь этой точки зрения, Р. Дмовский морально не осуждал упадок и раздел Речи Посполитой (1569-1795), потому что эта страница польской истории полностью отвечала его пониманию исторического процесса как воплощение естественного закона борьбы за существование. Р. Дмовский полагал, что «*в отношениях между нациями нет справедливости и несправедливости, а есть лишь сила и слабость*» [16, с. 235-236]. Исходя их этого, лидер эндеции считал силу единственный аргументом влияния в политике, а национальную экспансию – здоровым проявлением национальной энергии.

К внутренним причинам, которые привели к упадку Речи Посполитой во второй половине XVIII в. Р. Дмовский относил: 1) негативную роль евреев, которые в союзе со шляхтой уничтожили зарождавшеюся польскую национальную буржуазию (мещанство); 2) моральное разложение шляхты как правящего сословия [8, с. 57-58]. Что касается внешних причин, приведших к разделу Речи Посполитой, то здесь «*главным автором разделов Польши была Пруссия и она единственная из трех государств-агрессоров, была по-настоящему заинтересована в полной уничтожении Польши*» [20, с. 66].

В деле достижения политических целей, Р. Дмовский всегда оставался сторонником «действенной» (т.е. реальной) политики, в которой не было места проявлению каких либо признаков слабости, например, сентиментальности или нравственности. Для лидера эндеции мерой справедливости в политике была эффективность достижения конечных результатов с точки зрения интереса нации, а не национальной нравственности или условностей чести. «*Интерес польской нации, как целого*» провозглашался «*наивысшей мерой политических ценностей*» [21, с. 725].

Лидер польской правицы полагал, что настоящий государственный деятель в случае необходимости делать осознанный выбор между желанием народа и национальным интересом, всегда должен становиться на сторону интересов своей нации. Не отбрасывал Р. Дмовский и возможности использования силовых методов борьбы для достижения поставленной политической цели. Признавая действенными методами в политической борьбе «*только инстинкт и силу*» [7, с. 59] Р. Дмовский открыто заявлял, что в политике «*...нет никаких фиксированных правил, никаких принципов*» и вообще «*...каждое средство, каждая тактика является хорошей...*» [14, с. 562].

В националистической концепции Р. Дмовского понятие «нация» является базовой категорией. Под этим понятием подразумевается нечто целостное, сформировавшееся в ходе исторического развития и проникнутое общим национальным духом. Исходя из этого, Р. Дмовский поставил перед собой и своей идеологией определенные цели. Одна из них заключалась в активизации процесса формирования в польском народе национального самосознания, которое должно было заменить устаревшие формы идентификации (семейно-родовые, общинные, региональные и т.д.).

Отстаивая нацию как культурно-языковую категорию, Р. Дмовский не ограничивал восстановление польской государственности в ее этнографических границах, а напротив, полагал, что польская нация имеет полное историческое право на все земли Речи Посполитой (1569-1795) и ее главная цивилизационная миссия заключается в полонизации местного населения «восточных кресов» исторической Речи Посполитой, т.е. украинских, белорусских и литовских территорий. Эти земли, по утверждению Р. Дмовского, были «*историческим полем нашей национальной экспансии, где польская культура на протяжении нескольких веков достигла большиих достижений...*» [15, с. 144-145]. Украинцы и белоруссы, заселяющее эти земли, рассматривались лидером эндеции не более, чем «*плохой разновидностью поляков*» [29, с. 103].

Будучи прекрасным знатоком политической истории, Р. Дмовский создал и обосновал свою собственную теорию наций, согласно которой все нации условно делились на сильные (исторические) и слабые (неисторические). Основные положения данной теории сводились к следующему:

- на первой ступеньке социально-исторического развития находятся народы, которые имеют слаборазвитое национальное сознание (например, белорусы);

- на второй ступеньке стоят нации, которые способны к самоуправлению и имеют национальные стремления (например, украинцы);

- третью ступеньку занимают нации, которые имели в прошлом государственность, многовековую культуру и стремятся возобновить свою государственную независимость (например, поляки или чехи);

- на высшей – четвертой ступеньке находятся нации, которые достигли наивысшего социального и исторического развития (например, немцы или англичане).

Проанализировав историческое прошлое Польши, Р. Дмовский критически отзывался о самих поляках. Он обвинял их в том, что они являются ленивым, равнодушным, недисциплинированным и безынициативным народом, с искривленной политической моралью. Источником сложившейся ситуации лидер эндеции считал отсутствие у поляков свободы, приведшей к рабской психологии. Он полагал, что полякам на пути к независимости необходимо было отказаться от таких «слабостей» как религиозный догматизм, благородные традиции и романтическое самопожертвование в борьбе за национальную свободу.

Лучшим катализатором процесса формирования польской нации Дмовский считал идеи расового антисемитизма и ксенофобии. Будучи сам сторонником воинствующего антисемитизма, лидер эндеции рассматривал социализм, как движением, созданное представителями еврейского народа с целью достижения интересов именно своей нации и, что идеи социализма исключительно подходят к особенностям еврейского национально-психического типа. Изучив ситуацию относительно еврейского вопроса на польских землях, Р. Дмовский пришел к выводу, что еврейский народ нельзя ассимилировать, и он никогда не сможет стать частью польского общества, поэтому «*...сам факт их существования среди нас и их участие в нашей жизни является убийственным для нашего общества и надо от них избавиться*» [22, с. 270].

Однако позиция Р. Дмовского в расовом вопросе является все же не совсем определенной. Так, в своей культовой книге «Myśli nowoczesnego Polaka» (1902 г.), ставшей впоследствии своеобразным Катехизисом польских националистов, он отмечал: «*наш [польский] народ в целом не является расово монолитным в отличие от других: славянские элементы часто смешивались в нем с существенной примесью германских [элементов] разного происхождения, от верхненемецких до скандинавских, финских в огромном количестве, литовских, татарский, монгольских и т.д.*...» [15, с. 47-48]. И в тоже время лидер эндеции полагал, что: «*...поляки отличаются от русских с расовой точки зрения*» [11, с. 162].

В националистической концепции Р. Дмовского образ внешнего врага поляков также претерпел некоторую эволюцию. До начала XX века врагом номер один польской нации объявлялись русские, врагом номер два – немцы. Затем, в связи с ослаблением России и усилением Германии акценты изменились. В своей книге «Niemcy, Rosja i kwestia polska» (1908 г.) Р. Дмовский прямо заявил, что реальной угрозой для существования поляков как нации является немецкая агрессивная политика «Дранг нах Остен» (натиск на Восток). По его мнению, после польского восстания в 1863 г. «*европейский восток перестал быть грозным и главным центром опасности для других стран, а также и для самой Польши, стала Центральная Европа, немецкая*» [16, с. 211].

Учитывая сложившуюся расстановку сил в Европе на рубеже XIX–XX вв. Р. Дмовский создал единственную в тогдашней польской политической мысли «инкорпорационную» модель восстановления польской государственности («федеративная» концепция Ю. Пилсудского возникнет позже). Еще в 1898 г. он вынужден был признать, что в условиях тогдашних политических реалий, идея воскрешения исторической Польши в границах 1772 г. является не выполнимой и была бы географическим нонсенсом [28, с. 157]. Позднее, в годы Первой Мировой войны лидер эндеции пришел к выводу, что восточная граница будущей восстановленной Польши должна проходить по линии второго раздела Речи Посполитой в 1793 г. Этот предел максимального польского продвижения на восток впоследствии получил название «линии Дмовского».

Реализация модели восстановления польской государственности должна была, по замыслу Р. Дмовского, проходить в два этапа. Первый предусматривал в случае военного конфликта между Германией, Австро-Венгрией с одной стороны и Россией с другой, объединить все этнические польские земли и «восточные кресы» бывшей исторической Речи Посполитой в составе единого Российского государства. Затем, на втором этапе планировалось вынудить Российскую империю предоставить полякам широкую политическую и культурную автономию. В дальнейшем, в перспективе это должно было привести к получению поляками полного национального суверенитета [11, с. 164].

После создания независимой Польши в 1918 г. базисными положениями инкорпорационной доктрины Р. Дмовского становится создание сильного унитарного моноэтнического польского государства с выходом к Балтийскому морю. С 1920 по 1926 г. эта доктрина являлась официальной национальной программой правоцентристских правительств Польши и предусматривала проведение целенаправленной политики ассимиляции национальных меньшинств, проживающих на территории Второй Речи Посполитой. Непольские народы, по мнению Р. Дмовского, должны были быть исключены из процесса создания польского государства. Главный идеолог национальной демократии полагал, что только исключительно польская нация имели на это право, потому что «*Отечество – это в первую очередь нация, а потом государство: без народа нет го-*

сударства» [17, с. 179]. Идея существования федеративной Польши лидером эндеции категорически отбрасывалась, как нежизнеспособная. Р. Дмовский утверждал, в случае если: «*Мы разобьем Польшу на автономные земли – то вскоре ее ликвидируем...*» [28, с. 69] и вообще «*...когда речь идет о крепком государстве, то нельзя говорить о федерации. Федерация – это слабость, а не сила, тем более, когда нет с кем создавать федерацию*» [12, с. 91].

Будучи человеком религиозно индифферентным, Р. Дмовский на протяжении почти всего периода свой политической деятельности особое внимание уделял проблема христианства и католицизма. Еще в начале XX века им впервые была сформулирована позиция национал-демократии к религии. Отдавая должное католической церкви как важнейшему иерархическому институту польского общества, он тем не менее раскритиковал ее за подчинение польских национальных интересов в угоду политике Святого престола, а не рядовых поляков. Р. Дмовский считал, что католическая церковь должна иметь власть только над душами людей, а не стремиться конкурировать за политическую власть в государстве. В стратегической перспективе Р. Дмовский планировал превратить Церковь из религиозного общественного института в национальный. Исходя их этого, в политической практике лидер эндеции признавал существование двух норм морального поведения: христианскую и национальную. Отличия этих моральных норм друг от друга, по мнению Р. Дмовского были существенны. Если христианская мораль обязывала по отношению к представителю другой (т.е. непольской) нации придерживаться принципов гуманизма, то национальная мораль позволяла «*...убить его в борьбе за Родину*» [18, с. 343].

В своей важной работе «Kościył, naryd i państwo» (1927 г.) Р. Дмовский выступил с идеей воспитания польского общества в духе радикального национализма и изложил фундаментальные принципы построения польского государства на основе католицизма. С этого момента «польская национальная идея» должна была базироваться на постулатах христианской морали и существовать под лозунгом «Бог и Отчизна».

Именно за католицизмом лидер эндеции признавал право быть господствующей религией в Польше. Остальные религии и церковные конфессии не должны были поддерживаться государством. Внося свою лепту в формирование стереотипа «поляка – католика», Р. Дмовский утверждал, что «*католицизм – это не придаток по отношению к польскости.... Он лежит в ее основе, в значительной мере составляет ее суть... Польское государство – это государство католическое...* » [19, с. 97-98].

Выводы и предложения. Безусловно Р. Дмовский был интереснейшим человеком своего времени. Среди представителей польского политикума конца XIX в. – первой трети XX в. он выделялся своей масштабностью, а его идеи и концепции до сих пор оказывают существенное влияние на современную политическую мысль Польши.

Несмотря на то, что в отечественной историографии за лидером эндеции утвердился крайне негативный образ «антиукраинского» политика, дальнейшее комплексное исследование политического наследия Р. Дмовского и, в частности, изучение его взглядов на перспективы развития польско-украинских отношений будет особенно актуальным на современном этапе становления добрососедских взаимоотношений между Украиной и Польшей.

Список литературы:

1. Баран З. Польсько-російські взаємини в оцінці Романа Дмовського / Зоя Баран // Проблеми Слов'янознавства. – Вип. 49. – Львів, 1996. – С. 83-87.
2. Донцов Д. Дмовський і українське питання / Дмитро Донцов // Літературно-Науковий Вісник, 1930. – Т. 104. – С. 914–924.
3. Донцов Д. Роман Дмовський, неофит євразійства / Дмитро Донцов // Літературно-Науковий Вісник, 1931. – Т. 107. – С. 814–826.
4. Кобильник Р. В. Українське питання в політичних поглядах Романа Дмовського кінця 20 – середини 30-х рр. XX ст. / Роман Кобильник // Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – Івано-Франківськ, 2001. – № 7. – С. 154-158.
5. Кучабський В. Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові / Василій Кучабський – Л., 1933. – 236 с.
6. Лозинський М. Польська народова демократія / М. Лозинський. – К., 1908. – 118 с.
7. Міхнік А. У пошуках свободи. Есеї про історію та політику / А. Міхнік. – К.: Дух і Літера, 2009. – 554 с.
8. Назарук О. Про вшехполяків, їх історію, теорію і тайну організацію / Осип Назарук. – Львів, 1907. – 120 с.
9. Национализм: Антология / упоряд. О.Проценко, В.Лисовий. – К.: Смолокип, 2000.– 872 с.
10. Норман Д. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.
11. Общественное движение на польских землях: основные идейные течения и политические партии в 1864-1914 гг. / под ред. А.М. Орехова – М.: Наука, 1988. – 382 с.
12. Штарський М. Юзеф Пілсудський. Факти і міфи // Український історичний журнал. - 1992. – №5. – С. 89-103.
13. Chrzanowski I. i Konopczynski W. Roman Dmowski // Polski Slownik Biograficzny. – Krakow, 1939-1945. – T.5. – S. 213-225.
14. Dmowski R. Doktryna a realizm w polityce / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1904. – № 8. – S. 561–567.
15. Dmowski R. Myśli nowoczesnego Polaka / Roman Dmowski. – Lwyw, 1907. – 279 s.

16. Dmowski R. Niemcy, Rosja i kwestia polska / Roman Dmowski. - Lwyw, 1908. – 271 s.
17. Dmowski R. Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego / Roman Dmowski. - Pisma. Czestochowa, 1939. T. X. – 291 s.
18. Dmowski R. Podstawy polityki polskiej / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1905. – № 7. –
19. S. 334–360.
20. Dmowski R. Polityka narodowa w odbudowanym panstwie / Roman Dmowski. – Pisma. Czestochowa, 1939. T. IX. – 314 s.
21. Dmowski R. Polityka polska i odbudowanie panstwa / Roman Dmowski. – Pisma. Czestochowa, 1937. T. VI. Cz. II. – 400 s.
22. Dmowski R. Program stronnictwa demokratyczno-narodowego w zaborze rosyjskim / Roman Dmowski // Przegląd Wszechpolski. – 1903. – № 10. – S. 721–758.
23. Dmowski R. Przewryt / Roman Dmowski. – Pisma. Czestochowa, 1938. T. VIII. – 444 s.
24. Dmowski R. Świat powojenny i Polska / Roman Dmowski. – Pisma. Czestochowa, 1937. T. VII. – 336 s.
25. Kawalec K. Roman Dmowski / Krzysztof Kawalec. – Warszawa: DIG, 1999. – 332 s.
26. Kutschabsky W. Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918-1923 / Wassylij Kutschabsky. – Berlin: Junker u Dunnhaupt, 1934. – 439 S.
27. Krzywiec G. Szowinizm po polsku: przypadek Romana Dmowskiego (1886-1905) / Grzegorz Krzywiec. – Warszawa: Neriton: Instytut Historii PAN, 2009. – 500 s.
28. Micewski A. Roman Dmowski /Andrzej Micewski. – Warszawa: Verbum, 1971. – 423 s.
29. O Romanie Dmowskim. Wybrane wspomnienia z prasy obozu narodowego z 1939 roku / Michał Andrzejczak, Karol Dziuda. – Krzeszowice : Dom wydawniczy «Ostoja», 2011. – 576 s.
30. Wapinski R. Roman Dmowski / Roman Wapinski. – Lublin: wydawnictwo Lubelskie. – Lublin, 1989. – 392 s.

Зелінський М.В.
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

РОМАН ДМОВСЬКИЙ ЯК ІДЕОЛОГ І ТЕОРЕТИК ПОЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Резюме
Автор досліджує процес становлення націоналістичного світогляду головного ідеолога польського націоналізму Романа Дмовського. Простежено основні напрямки його суспільно-політичної думки. Показана еволюція політичних поглядів Р. Дмовського та його ставлення до національного питання у контексті відновлення польської державності у кінці XIX – на початку XX ст.
Ключові слова: Дмовський, Польща, польський націоналізм, національне питання, ідеологія.

Zelinskiy M.V.
Petro Mohyla Black Sea State University

ROMAN DMOWSKI AS AN IDEOLOGIST AND A THEORIST OF POLISH NATIONALISM

Summary
The author examines the development of Roman Dmowski's nationalist outlook. The research deals with the evolution of Dmowski's political ideas. The author considers Dmowski's attitude toward the national question in the context of the re-establishment of the Polish state during the late 1800's and early 1900's.
Key words: Dmowski, Poland, Polish nationalism, national question,ideology.

УДК 94(477): 342.536 «1938/1990»

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ТА ПРОЦЕС УТВОРЕННЯ ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Ночовний О.В.
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті розглянуто принципи та порядок утворення постійних комісій Верховної Ради Української РСР (1938-1990 рр.). Простежено вплив комуністичної партії України на формування депутатських комісій радянського парламенту.
Ключові слова: Верховна Рада, скликання, сесія, постійні комісії, депутати.

Постановка проблеми. Провідна роль у діяльності радянського парламенту належала постійно діючим комісіям, робота яких була важливим засобом забезпечення нормального функціонування законодавчого органу влади. Вони розробляли пропозиції для розгляду їх Верховною Радою, сприяли виконанню прийнятих нею рішень, певним чином контролювали діяльність міністерств, відомств, державних комітетів. Постійні комісії, незважаючи на свою допоміжну роль у роботі Верховної Ради, являли собою основну організаційну форму діяльності парламенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана тема привертала увагу науковців у різні роки існування радянської державності. Серед них слід особливо відмітити праці І. Доленка, С. Дроб'язка, О. Кліманова, Л. Кривенко, О. Кутафіна, О. Махненка та С. Новікова. Побіжно про постійні комісії Верховної Ради Української РСР згадують сучасні автори, зокрема В. Гончаренко, В. Даниленко, В. Єрмолаєв, Г. Кривчик, В. Тимцуник, Ю. Шемшученко.

Мета статті. Метою даної статті є визначення основних принципів та порядку формування постійно діючих депутатських комісій Верховної Ради УРСР упродовж одинадцяти скликань (1938-1990 рр.).

Доречність згаданих органів радянські автори виводили з настанов В. Леніна, який стверджував, що зміцнення і розвиток радянської влади має полягати, зокрема, в тому, «...щоб кожен член Ради обов'язково виконував постійну роботу по управлінню державою, поряд з участю в зборах Ради». Відповідно до ленінського бачення функціонування державних органів, Ради мали б ділитися на загони і братися за справу управління. Саме ці «загони» являли собою постійні комісії, у яких депутати систематично здійснювали державну роботу. Робота у постійних комісіях стала однією з основних форм діяльності депутатів Верховної Ради Української РСР [1, с. 4-5].

Відмітимо, що постійним комісіям різних рівнів державної влади приділялася неоднозначна увага. Мова йде, у першу чергу, про комісії місцевих Рад депутатів трудящих, про які згадували чи не на кожному з'їзді КПРС та пленумі КПУ. Саме у постійних комісіях, на думку партійного керівництва країни, мала пройти практику управління державою величезна армія активу робітників, колгоспників та службовців [2, с. 233]. Ці органи, залучаючи депутатів і численний актив до повсякденної діяльності у місцевих Радах, забезпечували безперервність у роботі сільських органів влади і були школою державного керівництва та місцевого самоврядування [3, с. 72]. Зрештою, завдання і компетенція комісій Верховної Ради та місцевих Рад за своєю суттю були однаковими.

Основні принципи утворення постійних комісій зумовлені роллю цих комісій як допоміжних органів Верховних Рад. Вони покликані здійснювати щоденну допомогу в підготовці різних питань, що виносяться на рішення сесій Верховних Рад, а також у здійсненні системного контролю за підзвітними Верховним Радам державними органами.

До 1956 року у парламентах більшості союзних республік діяло по три постійні комісії (мандатна, законодавчих передбачень, бюджетна), а у деяких республіках, зокрема в Білоруській та Українській РСР, ще й комісія у закордонних справах. Таким чином, у більшості випадків взагалі не було галузевих постійних комісій.

Реалізація рішень XX, XXII та XXIII з'їздів КПРС призвела до утворення низки галузевих комісій у Верховних Радах республік СРСР, у тому числі й в Україні [4, с. 6]. У своїй доповіді на XX з'їзді КПРС М. Хрущов повідомляв делегатів, що в усіх союзних республіках сформувалися національні кадри та різко піднявся загальний рівень культури. За даних умов, на думку Хрущова, старі методи управління господарством потребували серйозних коректив, які полягали у розширенні прав республіканських міністерств. Продовження роботи у цьому напрямку мало б сприяти більшому розгортанню творчої ініціативи на місцях та зміцненню союзних республік [5, с. 88].

Виконання намічених компартією цілей почалося у 1957 році, коли Верховна Рада стала розглядати і затверджувати не лише Державний бюджет Української РСР, а й Державний план розвитку народного господарства УРСР на кожен наступний рік (до 1957 р. Верховна Рада приймала п'ятирічні плани, а річні були у компетенції Ради Міністрів). У зв'язку з цим у березні того ж року на Україні, як і в інших союзних республіках, були утворені нові постійні комісії Верховних Рад по галузях або групах галузей державного управління. Цей захід дістав схвалення на позачерговому XXI з'їзді КПРС (27 січня-5 лютого

© Ночовний О.В., 2014

1959 р.), де відмічалось, що утворення галузевих комісій позитивно позначилось на всій діяльності Верховних Рад союзних республік [1, с. 5-6].

Юридично галузевий принцип утворення постійних комісій було оформлено у Положенні про постійні комісії Верховної Ради Української РСР, прийнятому 29 червня 1966 року стаття 3 даного документу говорить про те, що постійні комісії утворюються за галузевим принципом, надає їхній перелік і вказує на можливість утворення інших постійних комісій [6, с. 283]. У розширеному і доповненому варіанті Положення про постійні комісії Верховної Ради Української РСР 1980 року вже згаданий принцип знайшов місце у статті 13, де на постійні комісії в питаннях державного, господарського і соціально-культурного будівництва покладено завдання попереднього розгляду і підготовки питань про стан і розвиток відповідних галузей [7, с. 305].

Проте не всі постійні комісії Верховної Ради були галузевими. Поряд з комісіями, котрі формувалися по основних галузях державного, господарського і соціально-культурного будівництва, у радянському парламенті діяли і постійні комісії, які займалися комплексними проблемами планового розвитку народного господарства, загальними питаннями радянського права і законності, питаннями життя радянської молоді, а також перевіркою повноважень та діяльності депутатів Верховної Ради. До таких комісій можна віднести: планово-бюджетну, законодавчих передбачень, у справах молоді, мандатну [4, с. 13].

Мандатна комісія, у даному переліку, займає особливе місце, адже її не завжди відносять до постійних комісій [8, с. 173]. Однак, жодних сумнівів для виключення мандатної комісії із числа постійно діючих депутатських комісій немає. Вона, як і всі інші комісії, обиралась на увесь строк повноважень Верховної Ради відповідного скликання [4, с. 14]. Той факт, що процедура обрання мандатної комісії проходила окремим, зазвичай першим питанням на першій сесії новообраної Верховної Ради, говорить про те, що до формування інших постійних комісій потрібно було перевірити повноваження обраних «посланців народу у верховний орган влади республіки» [9]. Останнім аргументом щодо належності мандатної комісії до постійно діючих виступають уже згадані Положення про постійні комісії, у яких серед переліку парламентських комісій неодмінно вказувалася і мандатна.

Є також деякі особливості у роботі таких комісій, як планово-бюджетна, законодавчих передбачень, у справах молоді, по охороні природи. Якщо, наприклад, Комісія по торгівлі діяла лише в галузі торгівлі й була взаємопов'язана з Міністерством торгівлі та правлінням Укоопспілки, то названі вище постійні комісії діяли одночасно в різних галузях управління і були пов'язані практично з усіма міністерствами і відомствами республіки [1, с. 12].

Постійні комісії складалися виключно із депутатів відповідного скликання Верховної Ради УРСР. Програма КПРС, прийнята на XXII з'їзді КПРС (17-31 жовтня 1961 р.), чітко визначала, що кожен депутат має брати активну участь у державній діяльності та виконувати відповідну роботу. З метою покращення роботи законодавчих органів і посилення контролю над виконавчими органами слід практикувати періодичне звільнення депутатів від службових обов'язків для роботи в комісіях [10, с. 103]. Обрання до складу комісій інших осіб – недепутатів, не передбачалося законодавством. Хоча Положення про постійні комісії 1966 року дозволяло залучати до роботи комісій депутатів Верховної Ради, які не були членами комісій, працівників державних і господарських органів, наукових установ і громадських організацій, депутатів місцевих Рад депутатів трудящих [6, с. 285]. Положення 1980 року розширило дану статтю, надавши запрошеним на засідання постійної комісії особам право дорадчого голосу [7, с. 308].

Принциповим у формуванні депутатських комісій був той факт, що не всі депутати могли бути обрані до складу тієї чи іншої комісії. Зокрема, Положення про постійні комісії Ради Союзу і Ради Національностей Верховної Ради СРСР визначає, що до складу цих комісій не можуть бути обрані голови палат, їх заступники, а також депутати, які входять до складу Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР, Верховного Суду СРСР і Генеральний Прокурор СРСР. Ідентичний перелік посадових осіб, які не могли входити до складу постійних комісій, мала переважна більшість союзних республік, окрім Вірменської РСР, де Прокурор республіки до комісій обирався [4, с. 15].

Україна була єдиною радянською республікою, яка до прийняття Положення про постійні комісії 1980 року не згадувала про тих, хто не міг бути членом депутатських комісій. Але на практиці до складу постійних комісій не обиралися Голова Верховної Ради та його заступники, члени Президії Верховної Ради, члени Уряду та Верховного Суду, а також Прокурор республіки.

Принцип несумісності членства у постійній комісії і обіймання інших посад пояснюється прагненням створити для членів постійних комісій реальну можливість активної роботи у комісіях. В Україні це правило діяло у зв'язку з підзвітністю вищезгаданих органів і службових осіб Верховній Раді республіки, характером взаємовідносин між згаданими органами і службовими особами, з одного боку, і постійними комісіями, з іншого. Так, Голова Верховної Ради і його заступники повинні були займатися питаннями діяльності постійних комісій, особливо під час сесій, коли комісії виконували певні доручення Верховної Ради [1, с. 10].

Президія Верховної Ради УРСР, відповідно до статті 6 Положення про постійні комісії 1966 року, у період між сесіями Верховної Ради координує і спрямовує роботу постійних комісій, розглядає плани їх роботи, заслуховує повідомлення комісій про підсумки вивчення і розгляду того чи іншого питання, дає комісіям певні доручення [6, с. 284].

Одним із важливих чинників успішної роботи постійних комісій був правильний підбір особо-

вого складу комісій. При визначенні персонального складу кожної комісії враховувалися спеціальність, характер роботи депутата, його досвід державної і громадської діяльності, місце проживання, особисте бажання тощо. Не завжди усі члени комісії були зайняті в тій галузі економіки чи культури, яка належала до сфери діяльності даної комісії. Проте, щоб створити найбільш сприятливі умови для кваліфікованого вирішення питань, до складу комісій обиралася значна кількість депутатів, які мали певну професійну підготовку або зайняті на роботі в даній галузі [1, с. 9]. Однак, далеко не всі депутати – члени тієї чи іншої комісії могли працювати на відповідному професійному рівні, не виявляли необхідної активності [11, с. 113].

Так, до складу Комісії в закордонних справах Верховної Ради УРСР п'ятого скликання (1955-1959 рр.) було обрано одинадцять депутатів, серед них: заввідділом науки і культури ЦК КПУ, редактор газети «Правда Украины», оператор нафтопромислу, президент Академії архітектури УРСР, голова правління Товариства для поширення політичних і наукових знань УРСР, 2 секретарі обкомів КПУ, голова виконкому обласної Ради депутатів трудящих, завідуюча технічним бюро ливарного цеху машинобудівного заводу, голова колгоспу та доктор медичних наук [12]. Професійна зайнятість членів комісії вказує на неналежну компетентність у вирішенні питань міжнародних відносин Української РСР. Подібна присутність у галузевих постійних комісіях некваліфікованих спеціалістів притаманна й іншим комісіям різних скликань.

Порядок формування депутатських комісій у Радянській Україні був незмінним упродовж одинадцяти скликань парламенту. Кожного чергового скликання на першій сесії Верховної Ради два питання порядку денного відводилися постійним комісіям. До того ж, першочерговим завданням для депутатів було обрання Мандатної комісії, а потім інших постійних комісій. Затвердження Державного бюджету УРСР на наступний рік і звіту про виконання бюджету за минулий рік, затвердження указів Президії Верховної Ради УРСР, обрання Президії Верховної Ради та утворення Ради Міністрів уважалося другорядним.

Пропозиції про утворення постійних комісій вносилися від імені Ради Старійшин або групи депутатів. Рада Старійшин до Верховної Ради не обиралася і володіла рекомендаційними функціями. До її складу входили: Голова Верховної Ради та його заступники, Голова Президії Верховної Ради, його заступники і секретар, голови постійних комісій і представники депутатів від областей. До повноважень Ради Старійшин, окрім обговорення складу постійних комісій, належали: попередній розгляд порядку організації та проведення сесій, обговорення кандидатур голови і заступників голови Верховної Ради, внесення пропозицій щодо формування державних органів [13, с. 36].

Зазвичай, на перших засіданнях новообраної Верховної Ради заслуховували того чи іншого депутата, який виступав від імені групи депутатів з пропозицією про обрання певної комісії. Наприклад, на вечірньому засіданні першої сесії Верховної Ради у 1951 році за пропозицією депутата Є. Шовкопляса від групи депутатів Полтавської, Вінницької, Закарпатської, Сталінської, Житомирської і Дрогобицької областей було обрано Комісію законодавчих передбачень. З відповідною пропозицією виступив і депутат І. Горобець від групи депутатів Львівської, Київської, Кіровоградської, Сумської і Тернопільської областей щодо обрання Комісії у закордонних справах тощо[14].

Вирішальною у формуванні постійно діючих комісій була думка Партійної групи Верховної Ради. До її складу входили всі депутати-комуністи. Партійна група виробляла узгоджену позицію з усіх питань, які розглядала сесія. Група проводила засідання перед початком роботи сесії, визначала порядок денний, регламент засідань, тези доповідей, законопроекти та кандидатури на державні посади [15, с. 69]. Слід зауважити, що Партійна група підпорядковувалася безпосередньо ЦК КПУ і мала своїм завданням постійно посилювати вплив партії на діяльність законодавчого органу [13, с. 36].

Відповідно до Регламенту Верховної Ради УРСР 1980 року, при обранні постійних комісій Верховної Ради Української РСР голосування проводилося в цілому по складу комісії, або по кожній кандидатурі, або в іншому порядку за рішенням Верховної Ради [16, с. 292]. Окрім того, протягом строку своїх повноважень Верховна Рада могла утворювати нові постійні комісії і вносити зміни до складу комісій [16, с. 293].

Таким чином, у формуванні постійних комісій Верховної Ради УРСР можна виділити ряд принципів, які можна чітко прослідкувати упродовж одинадцяти її скликань. Постійно діючі комісії утворювалися із врахуванням завдань та перспектив різних галузей державного, господарського та соціально-культурного життя республіки. Окрім галузевих діяли комісії, створені за проблемним принципом або комплексом проблем, які потрібно було вирішувати. Склад комісій формувався виключно із депутатів Верховної Ради відповідного скликання з урахуванням несумісності членства у комісіях та перебуванні в органах, підзвітних один одному. Пропозиції щодо утворення парламентських комісій вносилися на сесіях Верховної Ради УРСР від імені Ради Старійшин або групи депутатів під безпосереднім контролем ЦК КП України. Протягом строку повноважень Верховна Рада могла утворювати нові комісії і вносити зміни до кількості та складу комісій, створених раніше.

Список літератури:
1. Доленко І. П. Постійні комісії Верховної Ради Української РСР / І. П. Доленко. – К.: Політвидав України, 1972. – 87 с.
2. Кривчик Г. Г. Представницькі органи влади в Україні у період «відлиги» (1956-1964) / Г. Г. Кривчик // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2009, Вип. XXVII. – С. 231-235.
3. Аршинова Л. Д. Участь колгоспного селянства західних областей України у роботі державних органів (1951-1958 рр.) / Л. Д. Аршинова // Український історичний журнал. – 1973. – №12. – С. 68-72.
4. Махненко А. Х. Постоянные комиссии Верховного Совета СССР и Верховных Советов союзных республик / А. Х. Махненко. – М.: «Знание», 1969. – 64 с.
5. XX съезд Коммунистической партии Советского Союза (14-25 февраля 1956 г.). Стенографический отчет. – Т.1. – М.: Госполитиздат, 1956. – 640 с.
6. Положення про постійні комісії Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1966. – № 25. – С. 283-286.
7. Положення про постійні комісії Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1980. – № 15. – С. 301-309.
8. Денисов А. И., Кириченко М. Г. Советское государственное право / А. И. Денисов, М. Г. Кириченко. – М.: Госюриздат, 1957. – 309 с.
9. Радянська Україна. – 1959. – № 30. – С. 3.
10. Программа Коммунистической партии Советского Союза. – М.: Госполитиздат, 1961. – 144 с.
11. Даниленко В. Особливості радянського парламентаризму в Україні (друга половина XX століття) / В. Даниленко // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2010. – Вип. 36. – С. 88-125.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1, оп. 22, спр. 3, арк. 1.
13. Україна: друга половина XX століття: Нариси історії / П. П. Панченко, М. Р. Плющ, Л. А. Шевченко та ін. – К.: Либідь, 1997. – 352 с.
14. Радянська Україна. – 1951. – № 91. – С. 1.
15. Кислий П., Вайз Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду / Павло Кислий, Чарльз Вайз – К.: Абрис, 2000. – 414 с.
16. Регламент Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1980. – № 15. – С. 301-309.

Ночовный О.В.
Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленка

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И ПРОЦЕСС ОБРАЗОВАНИЯ ПОСТОЯННЫХ КОМИССИЙ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА УКРАИНСКОЙ ССР

Резюме
В статье рассмотрены принципы и порядок образования постоянных комиссий Верховного Совета Украинской ССР (1938-1990). Прослежено влияние коммунистической партии Украины на формирование депутатских комиссий советского парламента.
Ключевые слова: Верховный Совет, созыв, сессия, постоянные комиссии, депутаты.

Nochovny O.V.
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

PRINCIPLES AND PROCEDURE FOR THE ESTABLISHMENT OF PERMANENT COMMITTEES OF THE VERKHOVNA RADA OF THE UKRAINIAN SSR

Summary
The article reviews the principles and procedure for the formation of permanent committees of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (1938-1990). Investigates the influence of the Communist Party on the formation deputies committees of the Soviet parliament.
Key words: Verkhovna Rada, election, convocation, session, permanent committees, deputies.

УДК 94(477).08

ФОРМУВАННЯ ШТРАФНИХ БАТАЛЬЙОНІВ І РОТ У ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ ТА ЇХ БОЙОВЕ ВИКОРИСТАННЯ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

Петрухін С.В., Шляхтич Р.П.
Криворізький педагогічний інститут
Криворізького національного університету

У статті аналізується особливості формування особового складу штрафних батальйонів і рот, їх кількісний склад та бойове використання у Червоній армії в період Великої Вітчизняної війни. Крім того, висвітлюється роль органів правосуддя у цій справі, а також приділено увагу стосовно часу створення штрафних підрозділів.
Ключові слова: штрафні батальйон, штрафні роти, наказ №227.

Друга Світова війна як і вся людська історія має величезну кількість «білих плям», але це не має зупиняти істориків, у пізнанні нашого минулого. Сьогодні, настав той час коли ми маємо підтримати всі разом гасло вічного життя, що ніхто не забутий та ніщо незабуте в нашій історії. Таким чином, у цій статті ми спробуємо розкрити одну з «білих плям» вітчизняної історії, яка стосується формування та діяльності штрафних рот та штрафних батальйонів.

Штрафні підрозділи це особливі військові формування, які сформувалися в Червоній армії в період Другої Світової війни. Їх поява, пов'язана «з найтяжчими та найдраматичнішими моментами перших двох років Великої Вітчизняної війни [12, с. 61]». Створення цих підрозділів давало другий шанс громадянам Радянського союзу і червоноармійцям спокутувати свою провину, яку вони допустили в цей нелегкий військовий час. Початком формування окремих штрафних підрозділів (далі – ОШП) був сумнозвісний наказ народного комісара оборони Й. Сталіна № 227 від 28 липня 1942 р., який відомий широкому загалу, як «ні кроку назад». В рамках наказу № 227 було започатковано масове створення, штрафних батальйонів (для офіцерів) чисельністю до 800 осіб, і штрафних рот (для рядових) чисельністю 200 осіб [9]. Пізніше окремим наказом № 00162/оп від 1 серпня 1942 р. за сприяння генерал-майора Сидельникова, були сформовані перші штрафні підрозділи під Сталінградом в межах 62 армії особистий склад яких, формувався за штатом стрілецького полку №04/201 [7, с. 145-146]. Проте, остаточно сформувалися ОШП в вересні 1942 року, після виходу двох положень розроблених заступником оборони, генералом армії Г. Жуковим про «Штрафні батальйони діючої армії» і «Штрафні роти діючої армії» – які лягли в основу наказу № 228 [8, с. 17]. В цьому наказі підкреслювалося, що перед направленням до окремих штрафних підрозділів, штрафника обов'язково ставили перед строєм своєї частини, де йому, в присутності інших червоноармійців, зачитувався наказ і пояснювалася сутність скоєного ним злочину. Так само проходила процедура дострокового звільнення із рядів ОШП. Штрафнику, в присутності його товаришів із штрафної частини, пояснювалася сутність його подвигу. На думку С. Сидорова цей захід мав дуже сильне виховне значення. Адже, в такий спосіб, штрафникам пояснювалася перспектива майбутнього звільнення задля якої необхідно було проявити мужність і відвагу [12, с. 62].

Отже, завдяки показовим звільненням із рядів штрафників створювалося розуміння того, що перебування в цих підрозділах є невічним, а залежить від вчинку, який був здійснений заради своєї країни.

Починаючи з вересня 1942 року, штрафні підрозділи діяли на найважчих ділянках фронту. Протягом цих років в Червоній армії, було створено 29 штрафних штурмових батальйонів (їх тимчасовий склад формувався виключно із звільнених з німецького полону офіцерів. І термін служби в них становив 2 місяці), 68 штрафних батальйонів, 1102 штрафних рот і 6 штрафних взводів [14, с. 20]. Через штрафні батальйони і роти за роки їх існування пройшло 427910 осіб. Сьогодні є і інші цифри. Так, на думку сучасного історика С. Сидорова через штрафні батальйони пройшло приблизно 118800 чол., а через в штрафні роти 346500 чол. Загалом, в роки війни було засуджено 994, 3 тис. червоноармійців (а це, в середньому, 70 чоловік на добу). З них – 422, 7 тис. були спрямовані у штрафні підрозділи; 436,6 тис. осіб було відправлено до місць позбавлення волі; доля 135 тис. осіб залишається невідомою досі [12, с. 62-64].

Отже, можна сказати з упевненістю про те, що в роки війни була репресована значна кількість військових. І лише частині було надано другий шанс спокутувати свою провину перед Батьківщиною в штрафних підрозділах.

Штрафбат або окремий штрафний батальйон (далі – (ОШБ)) був виключно офіцерським військовим підрозділом, на відміну від штрафної роти, яка була створена із рядового і сержантського складу. Штрафні батальйони і роти були сформовані задля того, щоб дати можливість особам всіх родів військ, які провинилися в порушені дисципліни з причин «боягузтва або нестійкості», кров'ю спокутувати свій «злочин» перед Батьківщиною. Після укомплектування постійного та тимчасового складу штрафбат переходив під управляння Військової ради фронту, в межах якої, в залежності від воєнної ситуації, створювалися від одного до трьох штрафних батальйонів, які переходили в безпосереднє управ-

© Петрухін С.В., Шляхтич Р.П., 2014

ління до стрілецьких дивізій або до окремих стрілецьких бригад [11, с. 489]. Що стосується штрафних рот, то, вони керувалися Військовою радою армії, в межах якої, в залежності від воєнної ситуації, створювалося від п'яти до десяти штрафних рот, чисельністю від 150 до 200 осіб у кожній, які передавалися під управління до стрілецьких полків, дивізій і бригад [8, с. 19-20]. Штрафні підрозділи це особливі військові формування, які включали в себе постійний і тимчасовий склад. Постійний склад штрафного батальйону, як і штрафної роти, складався виключно із кадрових офіцерів і політпрацівників, які не були вихідцями із штрафників. Тим більше, що «... далеко не кожен командир був здатний керувати таким специфічним підрозділом, якими були штрафні батальйони і роти, де необхідно було не тільки вміти правильно скомандувати, але і у вирішальний момент бою підняти і повести за собою в атаку штрафників [6]». Тому і призначали до штрафників перевірених офіцерів. Постійний офіцерський штат штрафного батальйону включав в себе командира і політичного керівника взводу, військового комісара, заступника командира і комісара батальйону, а також командира і військового комісара роти [8, с. 18]. Крім цього, до постійного складу ОШБ належали два писаря, старшини рот, начальник зв'язку, артилерії, речового, продовольчого постачання, сержанти і рядові червоноармійці, які входили до складу підрозділу охорони штабу та забезпечення [11, с. 62]. Також, до постійного складу штрафної роти входили командир і військовий комісар роти, політичний керівник взводу та інший офіцерський склад. Загалом, до постійного складу штрафних підрозділів входило 8 офіцерів і 4 сержанти [14, с. 38].

Зі створенням штрафних батальйонів і штрафних рот повноваження постійного командного складу були розширенні на один ранг офіцерського звання у справах укріплення дисципліни. Наприклад, в штрафбаті командир батальйону і військовий комісар користувалися правами командира і військового комісара дивізії та ін. Постійному складу штрафного батальйону і роти термін служби скорочувався на половину, а кожний місяць служби в штрафних підрозділах зараховувався як за шість місяців. Загальну будову штрафного підрозділу можна відтворити на прикладі 8 штрафного батальйону 1-го Білоруського фронту, який складався із офіцерського штабу, трьох стрілецьких рот, роти автоматників, кулеметників, мінометників і роти протитанкових рушниць, комендантського взводу, медико-санітарного взводу з батальйонним медпунктом, а також до нього входили представники особливого відділу «Смерш» [11, с. 62].

Але між штрафними ротами і штрафними батальйонами були свої відмінності. Однією із відмінностей цих підрозділів був їх специфічний тимчасовий склад. Штрафні батальйони формувалися виключно із середнього і старшого офіцерського складу, який мав перебувати в підрозділі не більше 3 – х місяців. Особи, які потрапляли у штрафбат втрачали свої військові звання і нагороди і прирівнювалися до рядового, ставши «тимчасовим солдатом» [8, с. 18]. Штрафні роти – формувався виключно із рядових бійців, молодших командирів, які теж мали перебувати в підрозділі не більше 3-х місяців [5, с. 242]. Неможливо заперечувати той факт, що термін перебування в штрафбаті і в штрафній роті обумовлювався тяжкістю «провини» перед Батьківщиною. Для офіцерів, які отримали за вироком трибуналу від 10 років позбавлення волі – цей вирок замінювався 3 місяцями служби у штрафбаті, до 8 років – 2 місяці, 5 років – 1 місяць. Після відбуття даного терміну їм повертали їх чесне ім'я, військове звання і заслужені нагороди.

До тимчасового складу штрафбату і штрафної роти прибували різні категорії військовослужбовців. В ряди штрафбату міг потрапити будь хто із офіцерського складу від начальника штабу дивізії, до лейтенанта держбезпеки [11, 56-59]. Натомість, в штрафних ротах особистий склад почав набувати специфічного характеру. Адже, до складу штрафної роти, крім рядових і сержантів, могли потрапити за свідченнями І. Пичугина «крадії, бандити, рецидивісти, в'язні, політв'язні та ін. [8, с. 58]». Крім того, були випадки коли до штрафних підрозділів потрапляли невинні люди. Також, до лав штрафників могли потрапити засуджені особи з відстрочкою виконання вироку за 2 пунктом 28 статті Кримінального кодексу РРФСР. Такими категоріями осіб були : засуджені за контрреволюційні злочини, бандитизм, розбій, грабіж та ін. [10, с. 399]. В ряди штрафників, як це не прикро, могли потрапити навіть жінки. Це лише згодом було видано наказ, яким заборонялося перебування жінок в штрафних ротах та в інших штрафних підрозділах [8, с. 235]. Так, в наказі № 0244 від 6 серпня 1944 року підкреслювалося «офіцерів-жінок, засуджених за скоєні злочини, в штрафні частини не спрямовувати;...», так само, це стосувалося і тих офіцерів-жінок, які були засуджені воєнним трибуналом з використанням другого пункту 28 статті Кримінального Кодексу РРФСР. Вони направлялися в діючу армію [5, с. 251].

Направляти в штрафні підрозділи могли лише за вироком Військового трибуналу фронту, особливо це стосувалося командирів і комісарів батальйонів і полків згідно наказу НКО № 227 [7, с. 145-146]. Проте, існували певні винятки. Так, без згоди трибуналу в штрафні батальйони могли відправити офіцера за вироком командира дивізії лише за боягузтво або за проявлену нестійкість на фронті [11, с. 62]. Право направляти в штрафбат мали виключно командири дивізій та окремих бригад, а в штрафні роти – і командири полків [12, с. 64]. В червоній армії на відміну від німецької перебування у лавах штрафників обмежувалося 3-х місячним терміном. В радянських штрафбатах можна було звільнитися навіть раніше визначеного терміну за певних умов. Такими умовами були: бойові заслуги перед Батьківщиною, за отримані під час бою поранення, представлення до нагороди. За цих обставин, штрафник автоматично спокутував вину і повертав своє військове звання, честь і гідність [8, с.

19]. А тим хто в штрафбаті або в штрафній роті став інвалідом, а також сім'ям загиблих штрафників, радянська влада призначала пенсію [11, с. 492]. Слід також підкреслити, що не лише тимчасовий склад штрафників міг покинути ряди цих військових формувань на це мали право і кадрові офіцери, які вели штрафні підрозділи у бій і разом з ними гинули під вогнем фашистських кулеметів [11, с. 502]. Зі спогадів командира 8 окремого штрафного батальйону І Білоруського фронту майора О. Пильцина ми дізнаємося про те, що постійний склад штрафників, так само, як і тимчасовий склад ніс жахливі втрати. Так, після першого бою могли повернутися лише половина штрафників, а із 11 офіцерів лише 1 [14, с. 122]. Отримавши поранення, офіцери мали право покинути штрафні підрозділи і перейти до регулярних військ Червоної армії, проте, деякі із них поверталася до штрафбату. Таким офіцером був командир штрафної роти 8 окремого штрафного батальйону 1- го Білоруського фронту майор О. Пильцин [11, с. 502], а також, штрафник 68 окремої армійської штрафної роти 4 гвардійської армії А. Уразов, який після форсування Дніпра отримавши поранення залишився у постійному офіцерському складі штрафної роти [15, с. 177-178].

Штрафні підрозділи не тільки різнилися за специфікою тимчасового складу і чисельністю штату але і за військовою підготовкою. Відомо, що офіцерські батальйони були краще навчені ніж штрафні роти. Ще однією із відмінностей штрафбатів і штрафних рот було те, що в більшості випадків штрафні роти ніколи не розташовувалися в населених пунктів. В не бойовій обстановці вони перебували за межами міста, селилися в траншеях і землянках [5, с. 18]. Причиною такої заборони було те, що із –за специфічного складу штрафної роти було небезпечно квартирувати їх в місті, бо наслідки могли бути непередбачуваними.

Після прийняття наказу № 227 у штрафні батальйони та роти можна було потрапити за різні провини. На перший погляд список дуже короткий за боягузтво, нестійкість, порушення дисципліни, розповсюдження панічного настрою в армії. Але цей список провин штрафників згодом почав розширюватися [9]. Командири, які потрапили в оточення і змушені були переховуватися на окупованій території потрапляли до рядів штрафників. Крім того, штрафниками можна було стати за втрату секретних документів, невиконання наказу, загибель новобранців в перші дні прибуття, недостача у інтенданта, тощо [14, с. 37-38]. До лав штрафників могли потрапити особи, які відмовилися брати в руки зброю із – за своїх релігійних переконань [2]. З часом, наказ № 227 став використовуватися не по призначенню, коли до штрафних підрозділів могли потрапити невинні червоноармійці і прості не військові громадяни, які проживали на території СРСР. Деякі офіцери почали зловживати наданими їм правами, особливо після виходу таємного наказу НКО № 0413 від 21 серпня 1943 року. В якому дозволялося командирам полків, дивізій, а також начальникам гарнізонів, які користувалися правами не нижче командира, «направляти своєю владою до штрафних рот осіб сержантського й рядового складу за такі види злочинів, як самовільне залишення частини, дезертирство, невиконання наказу, крадіжку військового майна» [1, с. 144]. Інколи, використовуючи цей наказ в особистих цілях, вони відправляли до штрафних підрозділів невинних людей провина, яких була дуже незначна або навіть безглузда, як от за рух в строю або не якісний обід. Також, вирішальну роль відігравали розповсюджені доноси на своїх товаришів, які вирішували майбутню долю людини [8, с. 57].

З іншого боку, до ОШП могло потрапити мирне радянське населення, яке співпрацювало з окупантами. В листопаді 1942 року був виданий наказ № 0882 підписаним зам. наркома оборони Е. Щаденко, згідно з яким військовозобов'язані, які ухилялися від призиву теж потрапляли до штрафників. Зокрема у наказі, підкреслювалося, що, при проходженні у військкоматах медогляду лікарі були дуже «ліберальними» до осіб в яких виявлено «незначні» хвороби і фізичні вади. Армії потрібні були солдати, тому радянська влада в рамках цього наказу вимагала повторного проходження медогляду з метою виявлення симулянтів і негайного відправлення їх до штрафних підрозділів [8, с. 35]. А згідно наказу № 0682 від 9 вересня 1942 р. до штрафних підрозділів могли потрапити особи, які випадково пошкодили військову техніку [8, с. 27-29]. Льотчики, які ухилялися від повітряного бою, негайно потрапляли у штрафбат, згідно наказу № 0685 від 9 вересня 1942 року [8, с. 31-32].

В історії штрафбату існують навіть такі випадки коли було порушено всі норми і правила перебування в штрафних підрозділах. Так, 23 жовтня 1944 року за наказом Й. Сталіна було підписано наказ № 0380 згідно якого 214 кавалерійський полк 63 кавалерійської Корсунської Червонопрапорної дивізії за втрату Бойового Червоного прапора в бою потрапив у розряд штрафників, для спокутування своєї «провини» перед Батьківщиною [5, с. 254-255]. В цілому, до штрафників в період війни можна було потрапити за будь-які провини. В цей час від жорстокого правосуддя ніхто не був захищеним, кожний міг там опинитися.

За роки існування штрафних підрозділів їх особистий склад довів, що нічим не гірший за регулярні частини. Адже, бойові завдання, які ставились перед ОШП були інколи навіть важчими, ніж ті, які ставилися перед регулярним частинам Червоної армії.

На думку сучасних дослідників С. Сидорова та В. Дайнеса можна виділити наступні завдання, які ставилися перед штрафними підрозділами: по-перше, штрафники брали активну участь в діях розвідки і активно діяли в тилу противника [12, с. 65]. Так, підчас підготовки Рогачівсько-Жлобинської операції (20-24 лютого 1944 р.), на 8 окремий штрафний батальйон, було покладено завдання, перейти лінію фронту, уникаючи бойового зіткнення, вийти в німецький тил і дійти до околиці міста

Рогачева. І в процесі раптової атаки об'єднаними силами штрафбату і 120-го лижного батальйону захопити місто Рогачів Гомельського району (Білорусія) і втримати цю територію до приходу 3 армії генерал-лейтенанта А. В. Горбатова. Проте, завдання не було виконано до кінця, адже радянські війська втратили момент раптовості і тим самим втратили перевагу перед ворогом. Тому, були змушені відмовитися від попереднього плану операції і перейти до альтернативного плану ведення бойових дій. Протягом п'яти днів штрафники вели активну підривну діяльність в тилу противника нищили ворожі колони, техніку, склади продовольства і боєприпасів, захоплювали артилерію, брали під контроль перехрестя доріг, а також, перерізали лінію зв'язку. Завдяки діям 8 – ОШБ і 120-го лижного батальйону був порушений ворожий графік роботи з « підвозу, евакуації і підходу резервів», що в свою чергу сприяло успішному проведенню наступу 3-ої армії, яка 23-24 лютого звільнила з німецької окупації місто Рогачів [11, с. 90-111].

По-друге, власне «наступальний бій» сутність якого полягала у знищенні сил супротивника, а також просуванні у глиб території. Наприклад, один із наступальних боїв відбувся 20 червня 1944 року, проведений 9 окремим штрафним батальйоном 1-го Українського фронту, який отримав завдання вибити противника із передгір'я Карпат. В результаті завдання було виконано але з величезними втратами, так як німці переважали в чисельності радянських штрафників [3, с. 237].

Наступним видом завдань, що покладалися на ОШП були оборонні бої[1], де штрафники доказали свою відвагу і стійкість. Наприклад, 51 штрафна рота, 91-й стрілецької дивізії в кінці серпня 1942 р. змогла відбити німецьку атаку, підтриманою 10 танками, і в свою чергу опинившись відрізаною від головних радянських військ 29 серпня змогла вийти з боєм з оточення. Інший випадок стався в ході битви на Курській дузі. Там в 1942 році за спогадами ветерана Великої Вітчизняної війни генерал-майора Г. Олейника, 108 штрафна рота 290 гвардійського стрілецького полку за підтримки 1-го та 3-го стрілецького батальйону на хуторі Веселий змогла відбити німецьку атаку гренадерського батальйону і роти автоматників 680-го мотополка СС при підтримці 18 танків. В результаті бою було відбито німецьку атаку і знищено 6 німецьких танків і в тому числі танк (Т – VI) [3, с. 247].

Зі спогадів колишнього штрафника 68 – окремої армійської штрафної роти 4 гвардійської армії А. Уразова відомо, що його штрафна рота брала участь у форсуванні Дніпра [15, с. 139-143]. Крім того, сучасний дослідник Ігор Пихалов підкреслює, що штрафні підрозділи брали участь у ведені позиційних боїв, які сковували сили противника на конкретному напрямі [14, с. 16]. Ці приклади свідчать про характер завдань, що вирішували штрафники в період Великої Вітчизняної війни. І це доводе, що в їхніх рядах не було зрадників, як називала їх радянська влада, там були віддані патріоти своєї країни, які в будь – який час могли прийти на допомогу своєму народові.

Отже, в період Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) було репресовано значну кількість військовослужбовців. І лише частині було надано право скористатися «другим шансом» спокутувати свою провину перед Батьківщиною і виправдати своє чесне ім'я. Штрафні батальйони як і штрафні роти це не просто підрозділи «смертників» і скупчення зрадників це була нова форма військового формування в якому проходили службу не тільки негідники але і гідні червоноармійці, які ніколи не були зрадниками своєї Батьківщини. Потрапити до штрафних підрозділів можна було не лише за скоєні злочини, а й через халатність військових трибуналів, доноси або свавілля командирів. Крім того, штрафбат і штрафні роти за своїм призначенням і спільною метою формування були схожі. Проте, на цьому їхня схожість і закінчується, адже, ці підрозділи мали свої особливості. Насамперед, вони різнилися між собою, тимчасовим складом, чисельністю штату, перебували під управлінням різних відомств, а також, мали різну військову підготовку. Крім того, слід сказати, що на штрафні підрозділи покладалися різні форми бойових завдань, які вони з гідністю виконували до кінця, створюючи сприятливу оперативну обстановку для наступу Червоної армії.

Список літератури:

1. Вронська Т. В. Формування особового складу штрафних батальйонів і рот у Червоній армії періоду Великої Вітчизняної війни / Т. В. Вронська, О. Є. Лисенко// Український історичний журнал. – № 3 – 2006. – С. 137-150
2. Дайнес В. Штрафбаты и заградотряды Красной Армии в годы Великой Отечественной войны [Електронний ресурс]/ В. Дайнес. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusproject.org/history/history_10/shtrafbaty
3. Дайнес В. Штрафбати виграли войну? Мифы и правда о штрафниках Красной армии/В. Дайнес. М.: Яуза: Эксмо, – 2011. – 448 с.
4. Король В. До питання про ціну перемоги для українського та інших народів СРСР у роки Другої Світової війни (1939 – 1945) / В. Король // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції / Відповідальний редактор: Легасова Л. В. – К., 2011. – 800 с.

[1] Оборонні бої – застосовувалися для відбиття ворожої атаки, шляхом нанесення максимальних втрат ворогу та утриманню важливих (рубежів, позицій, об'єктів, акваторій) [3, с. 247]. Оборонні війська займали вигідну позицію, перехоплювали напрямок удару супротивника, і це дозволяло зупинити ворожу атаку. Якщо, вони не могли досягти цього на одному рубежі, то вони завдавали поразки противнику на декількох послідовних займаних позиціях. Після того, як наступаюча сторона, зазнавши втрат, втрачала перевагу в силах і засобах, ті хто раніше оборонявся використовували створені сприятливі умови для подальшого переходу в наступ [13, с. 21].

5. Кустов М. В. Реальная история штрафбатов и другие мифы о самих страшних моментах Великой Отечественной Войны/ Максим Кустов. – М.: АСТ:Арстрель, 2011. – 320 с.
6. Лебедев А. Правда о штрафниках Великой отечественной войны [Електронний ресурс]/ А. Лебедев.- Режим доступу до ресурсу :http://www.russian.kiev.ua/print.php?id=11605778
7. Панин А. Сталинград: Цена победы / А. Панин, С Переслегин – М.: АСТ;СПб.: Terra Fantastica, 2005. – 331с.
8. Правда о штрафбатах – 2 /[сост. В. О. Дайнес и В. В. Абатуров.] – М.: Эксмо, Яуза, 2008. – 320
9. Приказ НКО СССР № 227 28 июля 1942 года [Електронний ресурс]/. – Режим доступу до ресурсу : http://stalinsite.org.ua/volume-15/654-15-62.html
10. Пыхалов И. Великая Оболганная война. [Електронний ресурс]/ И. Пыхалов – М.: Яуза, Эксмо, 2005. – 480 с. – Режим доступу до ресурсу : http://militera.lib.ru/research/pyhalov_i/14.html
11. Пыльцын А. В. Главная книга о штрафбатах / А. В. Пыльцын/ – М. : Яуза: Эксмо, 2009. – 512 с.
12. Сидоров С. В. Штрафні підрозділи як форма покарання радянських військовослужбовців та бойового використання військ у роки Другої світової війни / С. В. Сидоров // Український історичний журнал. – № 6 – 2004. – С. 60-68
13. Тактика / [Под ред. В. Г. Резниченко]. [Електронний ресурс]/: – М.: Воениздат. 1987. – 496 с. Режим доступу до ресурсу: http://militera.lib.ru/science/tactic/07.html
14. Штрафбаты по обе стороны фронта: Сборник / [ред. – сост. И. Пыхалов]. – М.: Яуза, Эксмо, 2008. – 320 с.
15. Уразов А. П. Судьба штрафника. «Война всё спишет»?/ Александр Уразов. – М.: Яуза: Эксмо, – 2012. – 352 с.

Петрухин С.В., Шляхтич Р.П.
Криворожский педагогический институт
Криворожского национального университета

ФОРМИРОВАНИЕ ШТРАФНЫХ БАТАЛЬОНОВ И РОТ В КРАСНОЙ АРМИИ И ИХ БОЕВОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Резюме
В статье анализируется особенности формирования личного состава штрафных батальонов и рот, их количественный состав и боевое использование в Красной армии в период Великой Отечественной войны. Кроме того, освещается роль органов правосудия в этом деле, а также уделено внимание в отношении создании штрафных подразделений.
Ключевые слова: штрафные батальон, штрафные роты, приказ № 227.

Petrukhin S.V., Shlyahtich R.P.
Krivoriz'kogo pedagogical institute
Krivoriz'kogo national university

FORMATION OF PENAL BATTALIONS AND COMPANIES IN THE RED ARMY AND THEIR USE IN COMBAT DURING WORLD WAR II

Summary
In the article analyzes the features of formation personnel penal battalions and mouth, their quantitative composition and combat using in the Red Army during World War II. In addition, highlights the role of justice in this case and paid attention regarding the creation penalty units.
Key words: penal battalion, penal mouths, order number 227.

УДК 94(477)

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ 1928-1939 рр. У ПОЛЬСЬКОМУ ПАРЛАМЕНТІ

Пуйда Р.Б.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Стаття присвячена дослідженню Українського національно-демократичного об'єднання, одній із найвпливовіших політичних сил в суспільно-політичному житті Західної України. В умовах боротьби українського населення згуртувавши національно-демократичні сили краю навколо ідеї боротьби за державність та соборність українських земель. Діяльність політичної сили в польському сеймі і сенаті упродовж 1928 – 1939 рр., визначено місце і роль парламентської діяльності націонал-демократів в національному русі України.
Ключові слова: українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), українська парламентська репрезентація (УПР), українська соціалістично-радикальна партія (УСРП), сейм, сенат, вибори.

Постановка проблеми. Праця українських депутатів і сенаторів у вищому законодавчому органі Польщі у міжвоєнний період XX ст. привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних істориків, передусім польських. Однак на сьогоднішні немає синтетичного дослідження, яке б відтворювало цілісну картину парламентської діяльності Українського національно-демократичного об'єднання 1928-1939. Автори здебільшого обмежуються загальними твердженнями або торкаються маловідомих аспектів проблеми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На значному конктерно-історичному матеріалі вперше досліджено парламентську діяльність Українського національно-демократичного об'єднання, що характеризувалася певними особливостями і виконувала важливі функції у польській політичній системі.

Мета статті. Головною метою цієї статті – проаналізувати діяльність УПР в польському сеймі і сенаті упродовж 1928 – 1939 рр., охарактеризувати форми і методи діяльності у польському парламенті, дослідити особливості перебігу виборчих кампаній 1928, 1930 і 1935 рр. УНДО надавала парламентській діяльності першочергового значення, оскільки розглядала польський сейм крізь призму своєрідної трибуни, яка дозволяла донести до широких верств населення правду про становище українського населення краю, утиски та дискримінації в національно-культурній сфері.

Виклад основного матеріалу. У 1925 р. на політичну арену вийшло Українське національно-демократичного об'єднання (УНДО), яке, згуртувавши національно-демократичні сили краю навколо ідеї боротьби за державність та соборність українських земель, опинилося в епіцентрі українського політичного життя Польської держави. На початку XX ст. український національно-визвольний рух у Західній Україні вступив у найвищу стадію свого розвитку, що проявлялося у пожвавленні всіх сфер суспільно-політичного життя краю.

Парламентська діяльність УНДО 1928 – 1939 рр. не знайшла належного висвітлення в українській та зарубіжній історіографії, розглядалася дослідниками здебільшого в контексті значно ширших проблем. Суспільно-політичне життя Західної України в міжвоєнний період XX ст. висвітлене в низці досліджень О. Зайцева [1], Л. Зашкільняка [2], М. Кугутяка [3], Ю. Сливки [4], І. Соляра [5], М. Швагуляка [6] та ін. Серед наукових праць польських дослідників, які присвячувалися окресленій тематиці, варто виділити розвідки В. Кулеші [7], Т. Піотркевича [8], Р. Тожецького [9], Р. Томчика [10], А. Хойновського [11], Шумило [12].

Вперше партія взяла участь у виборах у 1928 р. Це народне волевиявлення, на думку членів УНДО, мало засвідчити український національний характер західноукраїнських земель, продемонструвати волю населення до боротьби за свободу та незалежність. У виборчій кампанії 1927 – 1928 рр. вперше взяла участь переважна більшість західноукраїнського населення. Окреслюючи завдання націонал-демократів у майбутніх виборах, газета «Діло» писала: «Біжучі вибори до польських законодатних установ мають потрійне завдання: 1)засвідчити характер українських земель під Польщею; 2) виявити перед цілим світом: чия ця земля, хто творить на ній величезну більшість і хто повинен бути господарем тієї землі; 3) здобути вільну трибуну для оборони природних й основних прав української нації [13, с. 1].

12 листопада 1927 р. ЦК УНДО постановив своє першочергове завдання, яке вбачало у створенні виборчого блоку національно-державницьких сил: «Йти до виборів під гаслом спільного виборчого блоку українських національних угруповань...» [14, с. 1]. За задумом президії партії до блоку мала увійти Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП), «Селянський Союз» і рештки ліквідованої в 1924 р. УСДП, правиця якої об'єднувала невелику групу людей навколо львівської газети «Вперед» [15, с. 5-6]. Проте через брак порозуміння український виборчий блок не вдалося створити. У підсумку УНДО утворило Блок національних меншин (БНМ). Виборча кампанія 1928 р. завершилася перемогою на західноукраїнських землях УНДО, що дозволило партії вибороти 23 мандати в сеймі і 9 у сенаті. За УНДО в Галичині проголосувало 543 185 осіб, або 54,8 % усіх голосів, відданих на українські політичні партії.

Водночас зауважимо, що на північно-західних українських землях ундівці не отримали жодного мандату. Двох послів до сейму в спілці з УНДО провів холмсько-волинський Сельсоюз. Таким чином, вибори підтвердили безумовне лідерство УНДО серед українського політикуму. Після ви-

© Пуйда Р.Б., 2014

борів центр ваги в політичній активності українських партій перемістився до Варшавського сейму, а їх керівники очолили парламентські клуби. Близько половини членів ЦК і майже вся президія УНДО одержали посольські і сенаторські мандати. УНДО набуло рис парламентської партії. Як і напередодні виборів, партія виступала з ініціативою консолідації всіх політичних сил.

17 березня 1928 р. на засіданні ЦК УНДО було вирішено офіційно звернутися до всіх угруповань, які мали своїх представників у сеймі, з пропозицією створення спільного українського клубу. Проте пропонована ініціатива не знайшла підтримки серед інших українських парламентаріїв. Як результат УНДО утворила власний парламентський клуб – УПР, який очолив Д. Левицький.

Виступи українських послів свідчили, що діяльність УПР мала не регіональний галицький, а всеукраїнський характер. 9 березня 1928 р. Д. Левицький виголосив програмну декларацію Українського клубу проголосив в сеймі. Він заявив, що хоч боротьба за самостійну українську державу завершилася поразкою, «найвищим, святим і непорушним ідеалом нашим є незалежна, соборна Українська національна держава на всіх українських землях… Вступаючи до польських законодавчих палат, будемо цим шляхом йти до здійснення найвищого права української нації» [16, l. 9-11]. Проте, незважаючи на незначні успіхи, упродовж 1928 – 1930 рр. українські парламентарі не змогли добитися істотного покращення становища українського населення, оскільки всі їхні принципові пропозиції здебільшого відкидалися проурядовою парламентською більшістю.

Кінець 20-х – початок 30-х рр. XX ст. характеризувався гострою кризою економічних і політичних відносин у Польщі. В умовах світової економічної кризи, фінансової залежності Польщі від іноземного капіталу стабілізаційні заходи санаційного режиму не приносили позитивних результатів. Політична нестабільність в країні, виявлялася у частих змінах урядів. У січні 1929 р. Клуб ББСУ представив проект змін у Конституції, спрямовані на обмеження прав парламенту і зміцнення президентської влади.

Після дострокового розпуску парламенту, санаційна більшість оголосила про початок нової виборчої кампанії. Виборча кампанія 1930р. проходили в умовах широкомасштабної акції «пацифікації» (умиротворення), спрямованої на знищення українських культурно-освітніх осередків, господарських установ. Масового характеру набули арешти провідних українських політичних діячів, зокрема представників УНДО. Загалом в ув'язненні опинилися 30 колишніх послів (дев'ятнадцять з УНДО, шість – з УСРП, три – з Сельробу, один – із Сельсоюзу, один – з УПП) і три сенатори (двоє – з УНДО, один – із Сельробуєдності). Політика пацифікації змушувала українські політичні сили шукати шляхів порозуміння.

18 вересня 1930 р. представники УНДО і УСРП підписали угоду про створення виборчого блоку, що передбачав розподіл мандатів між двома партіями за пропорційною системою, беручи до уваги кількість голосів, одержаних кожною з них в даному округі на виборах 1928 р. Упродовж кількох днів до угоди приєдналися УСДП, Білоруська християнська демократія і Білоруський селянський союз.

Репресії не могли не позначитися на підсумках виборів. Український список на виборах до сейму 16 листопада 1930 р. одержав у Східній Галичині 30,8% голосів, на Волині – 12,6% (21 посольський мандат). На виборах до сенату блок одержав чотири мандати у Східній Галичині. Після переговорів між УНДО й УСРП, був затверджений наступний розподіл мандатів: УНДО – 17 місць у сеймі і три в сенаті; УСРП – три місця в сеймі й одне в сенаті. [17, с. 1]. Після виборчої кампанії 1930 р., у порівнянні із 1928 р., опозиційне українське представництво скоротилося у двічі.

Після завершення виборчої кампанії ситуативний союз українських політичних партій зважаючи на численні ідеологічні суперечності, був приречений на поразку: члени УНДО згуртувалися в українському клубі, який назвали Українською парламентською репрезентацією. Оскільки голова УНДО все ще перебував у в'язниці, Український клуб обрав тимчасову президію, до якої увійшли сенатор А. Горбачевський (голова), посли – М. Галущинський, О. Луцький (заступник) і Д. Великанович (секретар).

Одразу ж після завершення виборчої кампанії, українські посли розпочали активну парламентську діяльність. У центрі уваги УПР, на чолі із Д. Левицьким, стояли питання захисту українського шкільництва, протести проти пацифікації, виступи на захист державності західноукраїнських земель. Члени УПР активно працювали у таких сеймових комісіях: бюджетній, конституційній, охорони праці, відбудови краю, правничій, промислу та торгівлі, суспільної опіки, реформи рільничої, робіт публічних, земельної та військової, що давало змогу хоча б частково впливати на вирішення окремих питань. Основними формами діяльності представників УПР стали: виступи на пленарних засіданнях сейму та сенату (найчастіше при розгляді річного державного бюджету чи затвердженні бюджетів окремих міністерств), підготовка інтерпеляцій та проектів ухвал. Подекуди, представники УПР вдавалися до бойкоту пленарних засідань вищого законодавчого органу Польщі. Подібні акції протесту викликали осуд пропольської більшості парламенту, провокували арешти провідних діячів національно-державницького табору.

На початку 1935 р. Д. Левицький остаточно прийшов до висновку про безперспективність дальшої опозиції. На зміну політики вплинули декілька факторів: 1) поступова ліквідація демократичного парламентського устрою в Польщі, що звела нанівець можливість ефективної легальної опозиції; 2) антиукраїнський терор у Радянському Союзі, який поховав надію на еволюцію УРСР в напрямі національної державності; 3) тиск з боку українського кооперативного руху, що потребував політичної стабільності для успішного господарювання. Нові концепції УНДО знайшли відображення в промові Д. Левицького в сеймі 5 лютого 1935 р. Голова УНДО повторив вимогу територіальної автономії українських земель з власним сеймом, адміністрацією, судівництвом, шкільництвом і те-

риторіальним військом. Водночас він дав зрозуміти, що його партія готова припинити боротьбу з польською владою за ціну «створення у межах польської держави П'ємонту для українських визвольних змагань» [18].

Нова Конституція, ухвалена у квітні 1935 р. значно обмежила права парламенту. УПР утрималася від голосування, оскільки, на думку В. Загайкевича, «права українського народу, як збірної національної одиниці не знаходять у ній – подібно як і в Конституції 1921 р. – жодної правової гарантії...». Доповненням Конституції стали нові виборчі ординації, які мали на меті обмеження діяльності опозиційних політичних сил. УНДО поставилося до них негативно, вказуючи на те, що вони не давали можливості українському народові обрати незалежних послів і сенаторів.

Проект нової виборчої ординації до Сейму змусив лідерів УНДО розпочати переговори з урядом. Цей проект відбирав право вільного вибору кандидатів, узалежнював цей вибір від рішення округових виборчих колегій, які були б в переважній більшості складені з поляків. Ініціативу в справі порозуміння з урядом з рук взяли О. Луцький і В. Мудрий.

Попереднє порозуміння між урядом та УНДО було досягнуто 29 травня 1935 р. Д.Левицького не було запрошено на зустріч – польський уряд дав зрозуміти, що не хоче мати справи з головою УНДО. 8 червня 1935 р. на засіданні УНДО Левицький подав у відставку. Однак ЦК вирішив залишити його на посаді голови до закінчення виборчої кампанії, щоб не підривати авторитету партії. Фактична влада в УНДО перейшла до В. Мудрого. Виборча угода викликала критику не лише з боку інших політичних партій, а й у самому УНДО. Проти участі у виборах виступила член ЦК М. Рудницька, проте більшість ЦК схвалили угоду. Інші українські партії бойкотували вибори. Антивиборчу агітацію розгорнула ОУН. Проте у виборах до сейму 8 вересня 1935 р., взяло участь 48,9% виборців Східної Галичини. УНДО одержало 13 семових мандатів, УНО – один. До сенату обрано трьох галицьких українців: двох від УНДО і одного від – УНО, ще двох сенаторів від УНДО призначив Президент Польщі [19, с. 1].

Нова українська парламентська репрезентація була обрана членами УНДО 2 жовтня: головою замість Д. Левицького став В. Мудрий, заступниками – В. Целевич, О. Луцький, Ю. Павликовський, секретар – Д. Великанович. Курс на нормалізацію польсько-українських стосунків був остаточно закріплений на засіданні ЦК УНДО 12 жовтня 1935 р.

6 грудня 1935 р. В. Мудрий виступив з програмною промовою у сеймі якій наголосив на необхідності згідного співжиття польського та українського народів. Водночас УНДО виникла опозиція проти лінії партійного керівництва. Її очолив Д. Левицький, який ще 1 лютого 1936р. на засіданні ЦК піддав критиці новий політичний курс партії. Опозиціонери не заперечували самої ідеї нормалізації польсько-українських взаємин, але вважали що партія зробила завеликі поступки, практично нічого не одержавши взамін, крім обіцянок. Подальші події показали, що польсько-українське порозуміння, яке втілилося у нормалізаційний курс УНДО не принесло суттєвих дивідентів останнім. Проурядова більшість надалі ігнорувала вимоги УПР у національно-культурній та політичній сфері.

Висновки і пропозиції. Таким чином , виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок.

Отже, упродовж 1928–1939 рр. у польському парламенті діяла УПР, сформована із членів УНДО. Виборчі кампанії 1928, 1930 і 1935 років продемонстрували прихильність українців до національно-державницького табору, зокрема УНДО. Центр активності партії після виборів перемістився до варшавського сейму.

Діяльність УПР сприяла активізації боротьби українців за їх національне і соціальне визволення, підвищенню національної свідомості українців. Упродовж трьох парламентських каденцій члени УПР неодноразово піднімали проблему загрозливого стану українського шкільництва, подавали інтерпеляції, у яких наводили численні факти зловживань польської адміністрації під час проведення на терені Західної України шкільного плебісциту, захищали національно-політичні та соціально-економічні права українського народу в умовах польського владного режиму.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Список літератури:

1. Зайцев О. Політичні партії Західної України у виборах 1928 р. / Олександр Зайцев // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип.3. – Львів, 1994 – С. 54–62; Його ж: Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922 – 1939) / Олександр Зайцев // УІЖ. – 1993. – №.1. – С. 72–84.
2. Зашкільняк Л. Історія Польщі : від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.; Його ж: Ґенеза і наслідки українсько-польської нормалізації 1935 р. / Леонід Зашкільняк // Polska i Ukraina : Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – С. 431–454; Його ж: Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі (1920–1939 рр.) / Леонід Зашкільняк // Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939) : матеріали міжнар. наук. конф. (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.) / [упорядн. Василь Футала]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 34–45.
3. 3. Кугутяк М. Галичина : сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с. : іл.; Його ж: Українське національно-демократичне об'єднання: активізація діяльності, посилення громадсько-політичних впливів (1928–1930) / Микола Кугутяк // Галичина. – 2000. – №4. – С. 90–96; Його ж: Українсько-польські стосунки 20-30-х років : від конфронтації до нормалізації / Микола Кугутяк // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 18–27.
4. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Юрій Сливка. – Київ : Наукова думка, 1985. – 271 с.
5. Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання : перший період діяльності (1925–1928) / Ігор Соляр.

– Львів : Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України, 1995. – 71 с.; Його ж: Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – 150 с.
6. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939) / Михайло Швагуляк // Сучасність. – 1995. – № 2. – С. 77–82; Його ж: Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років XX ст. / Михайло Швагуляк // Записки Наукового товариства імені Шевченка / [ред. Олег Купчинський]. – Львів, 1991. – Т. CCXXII. – С. 111–147. – (Праці історико-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка у Львові); Його ж: «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність / Михайло Швагуляк / [відпов. за випуск Ю. Р. Бабік, В. І. Івановський]. – Львів : Академія Наук України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1993. – 52 с.
7. Kulesza W. Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzacego w Polsce w latach 1926–1935 / Wladyslaw Kulesza. – Wrocław, 1985. – 268 s.
8. Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach pilsudszczyzny. 1926–1930 / Tadeusz Piotrkiewicz. – Warszawa, 1981. – 346 s.
9. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / Ryszard Torzecki. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 467 s.
10. Tomczyk R. Ewolucja ideowo-taktyczna Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego (UNDO) wobec państwa i rządu polskiego w latach 1925–1939 / Ryszard Tomczyk // Akcja «Wisła» na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Szczecińskiego. – Szczecin, 1994. – S. 61–66; Його ж: Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne (UNDO) a wybory parlamentarne w 1928 r. / Ryszard Tomczyk // Biuletyn Poludniowo-Wschodniego Instytutu Naurowego (Badania ukrainoznawcze). – Przemyśl, 1997. – N. 3. – S. 92–100.
11. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządyw polskich w latach 1921–1939 / Andrzej Chojnowski. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Wydawnictwo Poskiej Akademii Nauk, 1979. – 251 s.
12. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie I Senacie RP (1928–1939) : zarys problemu / Miroslaw Szumiło // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze, 2002. – Z. 13/14. – S. 153–170.
13. Діло. – 1928. – 4 березня.
14. Діло. – 1927. – 25 листопада.
15. Хто винен? Чому нема українського блоку? – Львів, 1928. – 57 с.
16. Sprawozdanie stenograficzne Sejmu. Kadencja I i II. 1928 – 1935. – Okres II, 1928, pas. 3.
17. Діло. – 1930. – 17 листопада.
18. Sprawozdanie stenograficzne Sejmu. Kadencja I i II. 1928 – 1935. – Okres III, 1935, pas. 128.
19. Діло. – 1935. – 18 жовтня.

Пуйда Р.Б.
Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

УКРАИНСКОЕ НАЦИОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ 1928-1939 гг. В ПОЛЬСКОМ ПАРЛАМЕНТЕ

Резюме
Статья посвящена исследованию украинской национально – демократического объединения, одной из самых влиятельных политических сил в общественно – политической жизни Западной Украины. В условиях борьбы украинского населения сплотив национально -демократические силы края вокруг идеи борьбы за государственность и соборность украинских земель. Деятельность политической силы в польском сейме и сенате в течение 1928 – 1939 гг определено место и роль парламентской деятельности национал-демократов в национальном движении Украины.
Ключевые слова: украинское национально – демократическое объединение (УНДО), украинская парламентская репрезентация (УПР), Украинская социалистически -радикальная партия (УСРП), сейм, сенат, выборы.

Puyda R.B.
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

UKRAINIAN NATIONAL-DEMOCRATIC UNION 1928-1939 OF THE POLISH PARLIAMENT

Summary
The article is devoted to the research the Ukrainian National Democratic Union, one of the most active in political respekt parties in the social-political life of the Western Ukrainian. In the struggle of the Ukrainian population zhurtuvavshy national-democratic forces of the land around the idea of fighting for independence and collegiality Ukrainian lands. A political forces in the Polish Sejm and Senate during the 1928 – 1939 biennium, the place and role of parliamentary activity of the National Democrats in the national movement in Ukraine.
Key words: Ukrainian National Democratic Union (UNDO), Ukrainian parliamentary representation (ATC), Ukrainian socialist-radical Party (USRP), parliament, senate, elections.

УДК 930.85

ПОЛІТИЧНІ ТА ВІЙСЬКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В 1920–1930-х рр. В ЄВРОПІ

Сазонов В.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена діяльності білого офіцерства в еміграції, зокрема її військово-політичним організаціям, в першій половині 1920–1930-х рр. Автор аналізує причини появи різноманітних течій в емігрантському середовищі, зокрема антинацистських та пронацистських. Особлива увага приділяється конкретним цілям емігрантських об`єднань та їх військово-політичним програмам.

Ключові слова: російська діаспора, білоемігранти, антирадянський рух, козацька еміграція, громадянська війна в Росії

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю подальшого вивчення проблеми російського зарубіжжя XX ст. як феномену не лише російської, але і світової історії. Складовою частиною частину цього феномену є історія російської військової еміграції в міжвоєнний період 1920–1939-х рр., зокрема в Європі, де знаходився один з центрів інституціоналізації і ідейно – політичного розвитку білоемігрантів. Аналіз процесу формування і діяльності російської військової еміграції в Європі в 1920–1939-х рр. дозволяє зробити внесок в подальше наукове освоєння багатьох аспектів історії міжнародних суспільно-політичних процесів, включаючи період Другої світової війни, а також у вивчення російсько–європейських стосунків першої половини XX століття. Низка запитань, які торкаються цій темі, в історіографії недостатньо розроблені, тому вивчення даної теми – одне з найважливіших завдань сучасної історичної науки.

Напередодні Другої світової війни перед представниками російської військової еміграції виник ряд глобальних питань: як відноситися до націонал-соціалізму і агресивної нацистської політики, а після початку Радянсько-німецької війни – чи брати участь у військових діях на боці гітлерівців, чи залишитися на нейтральних позиціях або боротися проти нацизму в антифашистському русі? Незабаром вирішення цих питань перейшло з теоретичної площини в практичну.

Друга світова війна вплинула на життя російського зарубіжжя, яке стало активною учасником політичних дискусій, збройних конфліктів, військових дій як на боці Третього Рейху так і антифашистського руху Опору.

Ця тема розширює рамки дослідження Другої світової війни і дозволяє прослідкувати еволюцію поглядів російських післяреволюційних емігрантів на учать в бойових діях в антирадянських та антифашистських формуваннях.

В наукових працях радянських науковців 1950–1980-х рр. на підставі наявних джерел та в період певного специфічного історичного фону була зроблена спроба проаналізувати та дослідити історію російської військової еміграції в міжвоєнний період. Проте, вивчення російської еміграції було обмежене ідеологічними рамками. В останні десятиліття XX ст. побачив світ ряд наукових робіт по цій темі, в яких знайшли віддзеркалення військово–політична і ідеологічна діяльність російської еміграції. Сюди можна віднести роботи Волкова С.В, Краснова В.Г., Літвака Б.Г., Пивовара Є. Ю., Н. П. та Шкаренкова Л. К. Слід зазначити, що ці дослідження багаті на фактаж, але в них недостатньо проведений аналіз щодо діяльності російської еміграції в міжвоєнний період, зокрема відношення російської еміграції до нацизму, та планів участі в війні безпосередньо. Більш детально ця тема відображається в сучасних працях російських науковців: Дробязко С. І., Крикунова П. М, Окорокова А. В. та Цурганова Ю.С. Також вагому цінність уособлюють праці самих російських емігрантів: Байдалакова В.М., Пряшнікова Б. В., Краснова П.М. але цим роботам притаманний авторський суб`єктивізм в деяких моментах.

Доповнюють наше дослідження ряд науково-публіцистичних статей як в періодичних виданнях, так і в інтернет-мережі. Це, зокрема, роботи Зубкова Д.І., Ленівова А.К. та Бурди Едуарда. В цих статтях особлива увага приділяється козацькій еміграції, її повсякденному життю, політичним програмам та планам активної антирадянської діяльності.

Відомо, що в оцінці багатьох проблем в історії російської еміграції міжвоєнного періоду є різні, нерідко протилежні точки зору. Тому ми спробуємо внести своє бачення щодо цієї проблеми.

Метою статті є з'ясування діяльності російських військово-політичних організацій в Європі.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань:

- Проаналізувати утворення російського військово-політичного зарубіжжя 1920-1930-х рр. як світового феномену;
- З'ясувати політичну спрямованість російських емігрантських кіл;
- Розглянути основні групи, союзи, товариства та організації російських емігрантів

В результаті подій Громадянської війни, за кордоном, в більшій складності, опинилося більше ніж 2 млн. чоловік [1, с. 12]. Російська еміграція в політичному відношенні була досить складним конгломератом сил і течій – від крайніх монархістів, до меншовиків та есерів. В цілому, це була потужна сила, яка ще сподівалася на здійснення планів по відновленню бойових дій з Радянською Росією. Найбільшу небезпеку для

© Сазонов В.В., 2014

останньої представляло російське офіцерство та його організації за кордоном. У своїх творах В.І. Ленін писав про те, що білогвардійські організації активно працюють над тим, щоб знову спробувати створити військові частини і за сприятливих умов здійснити вторгнення в Радянський Союз [2, с. 34].

1922–1924 рр. стали важкими в долі російських військових емігрантів. Армія не могла більш існувати як єдине ціле. Зважаючи на недолік внутрішніх засобів усі працездатні військовослужбовці перейшли на власне забезпечення, а пошуки роботи робили неможливим збереження військових частин навіть в мінімальних планах. У зв'язку з цим генерал Врангель прийняв рішення зберегти армію в «напіврозкритому» виді і єдність офіцерів-емігрантів у вигляді товариств і союзів, а також штабів і кадру окремих частин і з'єднань [3, с. 73]. Центром зосередження в цей час все ще залишалися такі балканські країни як Болгарія та Югославія.

8 вересня 1923 року генерал Врангель підписав наказ про заборону усім військовослужбовцям вступати в місцеві партійні і політичні організації, а всі військові організації і товариства емігрантів входили під керівництво Головного командування. 1 вересня 1924 року в Сермських Карловцях (Сербія) наказом № 35 був створений Російський Загальновійськовий Союз (РЗВС) [4, с. 10–11]. Таким чином, сама Біла армія як єдина військова одиниця припинила своє існування.

П. М. Врангель прагнув під своїм керівництвом об'єднати всіх офіцерів колишньої Білої армії за кордоном. Тому в РЗВС приймались також військовослужбовці армій О.В. Колчака, М. М Юденича та ін. Загальне управління здійснював штаб генерала Врангеля.

РЗВС включав до свого складу тих, хто залишався вірним ідеям Білої справи, і головним його завданням залишалося збереження кадрів для створення в майбутньому нової російської армії. У вирішальний момент цю нову армію передбачалося мобілізувати на нову війну з більшовизмом, де вона повинна була стати важливим як військовим, так і політичним чинником.

Російський Загальновійськовий Союз включав в себе п'ять відділів, які ділилися за географічним принципом: I відділ об'єднував військових емігрантів з Франції і Англії, II відділ – Німеччини, III відділ – Болгарії, IV – Югославії, V – Бельгії, VI – Чехословаччини. До кінця 1020-х рр. РЗВС налічував близько 100 тис. чоловік. З часом до Російського Загальновійськового Союзу стали долучатися не лише білоемігранти, які мешкали в Європі, а також в Азії, Південній і Північній Америці.

Загальна чисельність організації постійно знижувалася, оскільки багато хто втрачав контакти з відділами РЗВСа. В цілому, проявлялися дві тенденції властиві російській військовій еміграції. Перші переставали вірити у відновлення війни з більшовизмом і повністю занурювалися в приватне життя, другі ж – плекали ілюзії і прагнули до консолідації. До кінця 1937 року чисельність членів Союзу складала всього 30 тис чол. [5, с. 86]. При зменшенні чисельності РЗВС ставав більш ідейним та цілеспрямованим.

У разі відновлення війни з Червоною армією, організація не мала би можливостей перетворитися на потужну військову силу, яка змогла б протистояти РСЧА. Але вона могла стати організаційним центром армії, кістяком, солдатський склад якої передбачалося набирати з громадян Радянського Союзу. Керівники РЗВСа розраховували , більшою мірою, на те, що з початком війни, значна частина Червоної армії поверне свою зброю проти більшовизму. Приймався до уваги також той факт, що за соціальним складом РСЧА була переважно селянською, що означало вороже відношення до колективізації.

Одним з напрямів діяльності Російського Загальновійськового Союзу була підготовка кваліфікаційних кадрів для майбутньої армії. Ще в 1922 році були засновані гуртки самоосвіти, а в 1927 році в Парижі були засновані Вищі військово-наукові курси, які проіснували до 1940 року. Такі ж курси в січні 1931 року були організовані в Белграді. Існували також російські поліцейський курси і Офіцерська школа удосконалення військових знань. Уся ця діяльність організовувалася для того, щоб при певних обставинах перетворити Червону армію в Білу, замінивши при цьому тільки всіх старших командирів [6, с. 366–367].

Білоемігранти РЗВСа також мали на меті донести до міжнародної громадськості суть подій, які відбуваються в Радянській Росії. У 1926 році в Парижі проходив Російський зарубіжний з'їзд. Його керівники виступили зі «Зверненням до всього світу»: «Над Росією володарює нині міжнародна комуністична організація – III Інтернаціонал. Вона говорить і діє ім'ям Росії, претендує на її спадщину і на її права для того, щоб витрачати сили і засоби, накопичені віками російської державності, на справу світової революції, тобто на руйнування політичного і соціального устрою в усіх країнах, усіх народів....» [7, с. 37]. Представники російської військової еміграції всіляко намагалися схиляти уряди європейських країн до війни з більшовизмом і надання допомоги народам колишньої Російської імперії: «Форми цієї допомоги можуть бути різноманітні, як різноманітна сама боротьба Росії з її ворогом – Інтернаціоналом. Не буде миру в світі, поки не займе в ньому належне місце відроджена Національна Росія» [7, с. 37]. По суті, Біла еміграція хотіла звернути увагу урядів зарубіжних країн на ті наміри СРСР, з яких сам радянський уряд не робив секретів, – метою інтернаціоналу є організація світового революційного руху та створення Всесвітнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Радянський уряд активно підривав діяльність Російського Загальновійськового Союзу. Важливим завданням іноземного відділу ОДПУ і Головного розвідувального управління Генштабу РСЧА було впровадження своїх агентів в Союз для здійснення провокацій та викрадення людей. Так 26 січня 1930 року був викрадений генерал-лейтенант О.П. Кутепов, який очолив РЗВС після смерті генерал Врангеля. На його посаду був призначений генерал Є.К. Міллер, колиш-

ній начальник штабу П. М. Врангеля. 22 вересня 1937 року його також викрали співробітники НКВС. До березня 1938 року на чолі Російського Загальновійськового Союзу стояв генерал-лейтенант Ф.Ф. Абрамов. Він добровільно залишив цю посаду в 1939 році, посилаючись на постійні спроби дискредитувати його радянськими спецслужбами. Абрамова змінив генерал О.П. Архангельський, який здійснював керівництво РЗВСом і впродовж Другої світової війни [8, с. 21].

Протягом 1920–1930-х рр. в середовищі російських емігрантів існувала велика кількість політичних партій. Розділялися вони, головним чином, на тих, то вважав, що необхідно продовжувати боротьбу з більшовизмом, і тих, хто закликав припинити антирадянські виступи, оскільки це заважає мирному переродженню Радянської Росії в ліберально-демократичну країну і лише провокує конфлікти. Перша позиція була характерна для переконаних монархістів і військових, друга – для соціал-революціонерів, конституційних демократів і т.п.

Представники еволюційних поглядів керувалися прийняттям в СРСР курсу нової економічної політики (НЕП), хоча і розуміли, що запроваджувався він не назавжди.

В 1921 році в Берліні виник гурток російської молоді, в 1928 – в Белграді, в 1929 – в Тяньцзині, в 1930 – в Празі. З'явилась ідея консолідації молодого покоління російської еміграції, яка проявилася в об'єднувальному з'їзді в Белграді в липні 1930 року.

Так була заснована одна з найактивніших політичних організацій, яка спочатку мала назву Національною Спілкою Російської Молоді. В процесі формування ідеології та політичної доктрини вона стала називатися з 1936 року Національно-трудовим Союзом Нового Покоління (НТСНП). Члени НТС були молодим поколінням, які вважали себе наступниками Білого руху в боротьбі з комунізмом. На відміну від свого старшого покоління, яке керувалося гаслом «Єдина та Неподільна Росія», новопоколенці вважали, що потрібне було створювати союзницькі стосунки з державами, які утворювалися на території колишньої Російської імперії [9, с. 148].

У 1930 – 1933 роках головою НТС був правнук імператора Миколи I – С. М. Романовський, в 1934 році його наступником стає колишній хорунжий Донської армії В. М. Байдалаков [10, с. 35].

Члени НТС відстоювали ідею твердої центральної влади, але в поєднанні рівності усіх громадян перед законом, забезпеченні громадянських прав і свобод в суспільстві і т.п.

Політично активна еміграція прогнозувала війну між Німеччиною і СРСР, тому НТС вважав за потрібне створення так званої третьої сили – російської антирадянської армії під командуванням одного з генералів РСЧА, який перейшов би на сторону новопоколінців. Для виконання такого завдання НТС повинен був здійснювати проникнення членів Союзу на окуповані німцями території СРСР, проводити роботу з полоненими червоноармійцями, поширювати свої ідеї, і організовувати таємні товариства в антирадянських частинах, які формувалися німцями з громадян СРСР [11, с. 170].

Та все ж незважаючи на великі ідейні розробки, створені в 1930-і роки, деталізованої програми у Національно-трудового Союзу не було.

Ще одним рухом був Російський націонал-соціалістичний рух (РНСД) пронацистських поглядів, основою для якого послугував т.з. Російський визвольний національний рух (РВНД) на чолі з Андрієм Светозаровим (Генріхом Пельхау), хоча ще до них існував Російський допоміжний загін, який мав зв'язки з НСДАП, а згодом увійшов до складу СА. Бойова група РВНД називала себе дружинниками і, в певній мірі, копіювала СА. Вже 1 травня 1933 року РВНД виступила у складі загонів СА окремою групою та зі своїм прапором у кількості 200 чоловік (чорні брюки, білі сорочки, пов'язки з білою свастикою в синьому квадраті на червоній матерії). Організація дуже помітно залежала від німців і навіть на керівних постах були фольксдойче з російськими іменами (той же Светозаров – Пельхау).

Проте незабаром через міжпартійну і внутрішньопартійну боротьбу РВНД був розпущений, а його місце зайняла Партія російських визволенців- Російський націонал-соціалістичний рух (ПРВ-РНСД) на чолі з П.Р. Бермондт-Аваловим під гаслом «Бог, нація, соціальна справедливість і праця». Мета – боротьба з жидомасонами, марксистами і власними недоліками. Організація цілком орієнтувалася на Німеччину і була від неї залежна. Але вже в жовтні 1934 р. партія розкололася і практично припинила діяльність. Її місце зайняли Російський Національно-визвольний рух (РНВД) на чолі з полковником І. Крижановським і Російський Національний Соціальний рух на чолі з полковником М.Д. Скалоном. Обидві організації співпрацювали з німецькими партійними організаціями НСДАП і СА, але викликали невдоволення гестапо вимогою дозволити носити свою форму і приймати німців. Втім, пізніше гестапо переконало РНСД стосовно співпраці з ними, фінансувало, але через підписання пакту Молотова – Ріббентропа, а також расових програм НСДАП РНСД була формально закрита, хоча на практиці існувала до 1943 року [12, с. 356].

До середини 1930-х рр. російські військові емігранти, в цілому, не займалися розробкою політичних програм. Як вже говорилося, вони вважали своїм головним завданням зберегти армію для нової боротьби з СРСР. Видана генералом Врангелем заборона про членство в політичних організаціях щоб уникнути внутрішніх протиріч, незабаром втратила будь-який сенс, оскільки РЗВС не був армією і не міг належним чином забезпечити виконання цього наказу.

Активна робота емігрантів по складанню проектів державного облаштування Росії почалася з другої половини 1930-х років. В цей час почали створюватися не лише військові, а і військово-політичні організації. У 1935 році – Російський національний і соціальний рух (РНСД), в 1936 – Російський національний союз учасників війни (РНСУВ). Останній був найбільш поширений, оскільки його відділи до 1939 року були відкри-

ті у Франції, Бельгії, Чехословаччині, Югославії, Греції, Албанії. Союз представляв досить потужну і активну організацію з монархічними переконаннями, головним завданням якої вважав політичну підготовку до діяльності в Росії [13, с. 75]. Також розроблялися плани щодо підготовки та здійсненню висадки «білих десантів» на території СРСР з метою організації масових диверсій.

Варто також згадати про найбільш агресивну форму емігрантської діяльності – білий терор, який набув поширення в 1920-30-і рр. внаслідок зростання соціально-політичної напруженості в європейських країнах, а також як наслідок розвитку реваншистських настроїв в емігрантському середовищі. Терористи копіювали методи і засоби революційного терору 70-80-х рр. XIX століття і початку XX століття, в той же час вони ставили прямо протилежні цілі: нав'язування контрреволюційної програми, дестабілізація внутрішнього положення в СРСР і ВКП(б), провокацію міжнародних конфліктів. За своєю суттю білий терор повинен був відкрити двері широкої інтервенції в СРСР, зіштовхнути Радянський Союз та західні держави, послугувати прологом нової громадянської війни, а також виступити важелем ліквідації радянської влади.

Білі терористи завдавали ударів в «больові точки», найбільш вразливі місця СРСР – здійснювали замахи на радянських дипломатів, що різко загострювало міжнародний стан з прикордонними державами – Польщею, Китаєм, Румунією. У цьому сенсі білий терор дійсно являв собою серйозну небезпеку. Спецслужби Франції, Польщі, Німеччини та ряду інших держав активно використовували білих бойовиків у власних інтересах, фактично перетворивши білоемігрантський тероризм на чинник світової політики і в засіб тиску на СРСР. Білий індивідуальний тероризм був найбільш ефективний за кордоном, де білоемігрантским бойовикам вдалося зробити ряд замахів на радянських дипломатів (Войков, Воровський); спроби ж перенести диверсійні операції на територію СРСР (вибух Центрального партклуба в Ленінграді в 1927 р. і т.п.) потерпіли невдачу – радянська контррозвідка зуміла запобігти більшості диверсій, які готувалися, що таким чином говорило про безперспективність цього виду тероризму. Вже до середини 1930-х рр. білий тероризм майже зник, адже не знайшов соціальної бази ні в СРСР, ні в середовищі російського зарубіжжя [14].

Поставлені лідерами білоемігрантського екстремізму завдання щодо створення на території СРСР білогвардійського підпілля і формування «п'ятої колони» для удару в спину радянському ладу у разі виникнення соціально-політичної кризи в СРСР не була вирішена: радянські спецслужби запобігли проникненню на радянську територію диверсантів, а також не допустили створення їх підпільних структур. Особливо значну роль в процесі провалу білогвардійського підпілля в СРСР зіграло відсутність у бойовиків соціальної і ідейної підтримки з боку радянського народу, який категорично не бажав повернення «поміщиків і білогвардійців».

Історія російського козацтва в період протистояння 1917–1920-х рр. і козацької еміграції має свою характерну специфіку, яка безпосередньо обумовлена стосунками козацтва з центральною владою Російської імперії ще задовго до подій Громадянської війни. Ці стосунки формувалися декілька століть і носили двоякий характер. Самодержавство підтримувало козацьку колонізацію в прикордонних районах, де були безперервні хвилювання і військові дії, а також допускало часткову незалежність козаків. Проте, козацтво не раз виступало проти імператорського уряду. Внутрішня довга боротьба тривала до кінця XVIII століття, коли був пригнічений пугачевський заколот і вільному південно-східному козацтву було завдано нищівного удару. З часом воно втратило опозиційні погляди і навіть придбало репутацію надійної опори влади. Остання, в свою чергу, обіцяла зберегти «козацькі вольності» і недоторканість земельних володінь. Але, в той же час, уряд також контролював і приймав заходи, щоб надмірна незалежність козаків не була не на користь централізованій державі [8, с. 51].

Події 1917 року козацтво сприйняло як однозначне і беззастережне банкрутство російської державності. В козацькому середовищі посилилося прагнення до відособлених від центральної влади організацій, внаслідок чого масово виникали місцеві уряди, з'явилося прагнення самим забезпечити собі незалежність, почало розвиватися «національне почуття» [15, с. 206].

Думки стосовно банкрутства російської державності сформулював в самому кінці Другої світової війни генерал-лейтенант П. М. Краснов:

«1) Свого часу була Велика Русь, якій слід було служити. Вона зникла в 1917, заразившись невиліковною або майже невиліковною недугою.

2) Але це вірно тільки відносно власне російських областей. На півдні (зокрема, в козацьких областях), народ виявився майже несприйнятливим до комуністичної зарази.

3) Треба рятувати здорове, жертвуючи невиліковно хворим. Є небезпека, що численніший «хворий елемент» задавить здоровий (тобто російські мешканці півночі – козаків)» [16, с. 60].

Сам П. М. Краснов був відомим діячем козацтва, переконаним монархістом і сприйняв падіння самодержавства як трагедію. В 1917 році командував 3-м Кінним корпусом. Краснов мав виняткове політичне мислення, був людиною прагматичною. Ці якості проявилися в нього і в роки Другої світової війни [17, с. 149].

П. М. Краснов із самого початку був проти єдиного центрального командування Добровольчої армії. Він не вірив в перемогу Білого руху, тому намагався врятувати хоч б Донську армію. Не зумівши домогтись автономії для свого округу від командування, Краснов склав з себе повноваження отамана.

В еміграції Краснов став одним з організаторів Братерства Російської Правди (БРП) в 1921 році, яке проіснувало до 1932 року. БРП мало свої філії в Німеччині, Франції, Югославії, Маньчжурії і прибалтійських країнах. Головним завданням Братерства була підготовка бойових

загонів для організації диверсійних операцій на прикордонних територіях СРСР. Братерство Російської Правди не мало чіткої політичної програми, але виступало під монархічними гаслами [2, с. 138–139].

В еміграції козацтво не бажало підкорятися комітетам російських колоній. Козаки створювали козацькі станиці і хутори, самостійно обираючи представника – отамана. Це були пройдені шляхами Першої світової та Громадянської війн Донська, Кубанська і Терська армії. Також за кордоном козаки створювали велику кількість різноманітних військових і політичних організацій, проте деякі з них входили до складу Російського Загальновійського Союзу (РЗВС), інші трималися стороною. Так створений в 1926 році отаманом О.Г. Шкуро Союз Активних Борців за Росію (САБЗАР) не був прийнятий до РЗВСу внаслідок того, що відносився до політичних організацій.

Між козацькими отаманами і керівництвом РЗВСа складалися досить непрості стосунки. У грудні 1920 року був створений Союз відродження козацтва, який виступив проти союзу з Головнокомандуванням. Донський військовий округ звернувся за допомогою до американського уряду з метою розмістити козаків на своїй території під статусом цивільних біженців. Це йшло всупереч планам Врангеля про збереження єдності армії, тому він позбавив усіх вищих чинів Донської армії своїх посад. Так само Врангель поступив і відносно Кубанської армії, де призначив головним військовим отаманом лояльного головнокомандуванню генерала В. Г. Науменко. Отамани ж Терського і Астраханських війську у керівництва РЗВСа не викликали ніяких побоювань та сумнівів [18, с. 165].

У середовищі козацтва спостерігалися три політичні тенденції. Перші бачили козацькі території тільки у складі Росії після її звільнення від комунізму, другі допускали отримання незалежності винятково козаками, якщо усю територію держави не вдасться звільнити, треті виступали за суверенність козацьких земель незалежно від долі Росії. Такі настрої у козаків були аж до початку Другої світової війни [8, с. 56].

Іншими словами, в середовищі козацької еміграції не було єдності в політичних поглядах. В той час, як значна частина козаків Донського, Кубанського, Терського і Астраханського військ на чолі своїх командирів М. Н. Граббе, В. Г. Науменко, Г. О. Вдовенко і Н.В. Ляхова відповідно, бачили майбутнє козацтва у складі Росії звільненої від комунізму, то інша частина, політично активніша, знаходилася під впливом націоналістично-сепаратистської орієнтації, і відстоювала ідею створення незалежної держави «Казакії», яке включало б території усіх козацьких областей – «Від Сяну до Дону».

Проте, при всьому антагонізмі «самостійників» та «единонеділимівців» і для перших, і для других була характерна гостра непримиренність до більшовизму, яка стала головним критерієм їх вибору позицій в Радянсько-німецькій війні. Ця непримиренність зв'язувала їх з надіями відродження козацьких вільностей та поверненням на батьківщину [13, с. 78].

14 січня 1921 року було укладено особливу угоду між отаманами і урядами Донської, Кубанської і Терської армій, в якому проголошувалося продовження боротьби проти Радянської влади «при збереженні єдиного командування» і відособлено від Російського Загальновійськового Союзу. Уявна єдність російської еміграції була розколота самостійною політичною силою в особі Об'єднаної ради Дону, Кубані і Тереку [19].

Таким чином, можна зробити висновок, що основними завданнями та напрямами діяльності політичних і військових емігрантських організацій було забезпечення єдності російської еміграції, збереження армії в так званому «напівроскритому» виді – об'єднань і організацій, а також непримиренна боротьба з комуністичним інтернаціоналом і більшовизмом будь-якими способами і засобами.

Щодо козацтва, то воно здавен звикло до відносної незалежності, намагалося відстояти свої права, повернути землі і рішуче виступало за боротьбу з більшовизмом. В еміграції козаки існували відособлено від усієї російської еміграції, іноді доходячи до конфліктів із загальним керівництвом, і мали свої відмінні політичні тенденції. Для козацької еміграції були характерні пронацистські настрої, що, повною мірою, і визначило позиції козацтва в роки Великої Вітчизняної Війни.

Список літератури:

1. Пивовар Е. Ю. Российская эмиграция в Турции, Юго-Восточной и Центальной Европе 20-х годов. (гражданские беженцы, армия, учебные завеедния) / Е. Ю. Пивовар, Н. П. Герасимов. – М.: Геттинген, 1994. – 117 с.
2. Шкаренков Л. К. Агония белой эмиграции. / Л. К. Шкаренков. – М.: Мысль, 1987.
3. Литвак Б. Г. Русские без Отечества. Очерки антибольшевистской эмиграции 20 – 40-х годов. / Б.Г. Литвак. – М.: РГГУ, 2000
4. Приказ генерала Врангеля № 35. 1 сентября 1924 г. // Политическая история русской эмиграции. 1920 – 1940 гг.: Документы и материалы / Под ред. А. Ф. Киселева. – М.: Гуманит.изд. центр ВЛАДОС, 1999
5. Русские во Франции. Справочник / Ред. В. Ф.Зеелер. – Париж: Изд. С.М. Сарач, 1937.
6. Волков С. В. Трагедия русского офицерства. / С. В. Волков. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2001.
7. Российский зарубежный съезд в Париже. 4-11 апреля 1926 г. // Сборник российских политических программ. 1917-1955. / Сост. А. А. Артемов. – Л.: Посев, 1989.
8. Цурганов Ю. С. Неудавшийся реванш. Белая эмиграция во Второй мировой войне. / Ю. С. Цурганов. – М.: Интрада, 2001
9. Курс национально-политической подготовки. // Ранние идейные поиски российских солидаристов. / Сост. В. М. Назаров. – М.: Посев, 1992.

10. Байдалаков В. М. Да возвеличится Россия, да погибнут наши имена: воспоминания председателя НТС: 1930-1960 гг. / В. М. Байдаков. – Москва: Авуар Консалтинг, 2002.
11. Прянишников Б. В. Новопоколенцы. / Б. В. Пряшников. – Мэриленд (США): Сильвер Спринг, 1986.
12. Окороков А. В. Фашизм и русская эмиграция (1920-1945). / А. В. Окороков. – М.: Русаки, 2001.
13. Дробязко С. И. Под знаменами врага. Антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941 – 145 гг. / С. И. Дробязко. – М.: Эксмо, 2004.
14. Зубков Д. И. Красная чума и белый терроризм (1918 – 1940) // Историко-просветительский центр мемориал: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.memo.ru/history/terror/zubarew.htm
15. Краснов П. Н. Всевеликое Войско Донское // Архив русской революции / Под ред . И. В. Гессена. Т. 5-6. – М.: Терра, 1991.
16. Ленивов А.К. Под казачьим знаменем в 1943-45 гг. // Кубанец. – 1992. – № 3
17. Краснов. П. Н. На внутреннем фронте // Архив русской революции / Под ред. И. В. Гессена. Т. 1-2. – М.: Терра, 1991.
18. Краснов В. Г. Врангель. Трагический триумф барона. / В. Г. Краснов. – М.: Олма-пресс, 2006.
19. Бурда Эдуард. Казаки эмигранты первой волны 20 – 40-е годы: жизнь на чужбине. Часть 2. // Агенство политических новостей: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apn.ru/publications/article25211.htm

Сазонов В.В.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ВОЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ РУССКОЙ ЭМИГРАЦИИ В 1920–1930-х гг. В ЕВРОПЕ

Резюме
Статья посвящена деятельности белого офицерства в эмиграции, в частности ее военно-политическим организациям, в первой половине 1920–1930-х рр. Автор анализирует причины появления разнообразных течений в эмигрантской среде, в частности антинацистских и пронацистских. Особое внимание уделяется конкретным целям эмигрантских объединений и их военно-политическим программам.
Ключевые слова: русская диаспора, белоэмигранты, антисоветское движение, казацкая эмиграция, гражданская война В России.

Sazonov V.V.
National Taras Shevchenko University of Kyiv

THE POLITICAL AND MILITARY ORGANISATIONS OF RUSSIAN EMIGRATION IN 1920–1930 IN EUROPE

Summary
Article is devoted activity of white officers in emigration, in particular to its military-political organisations, in first half 1920–1930-x pp. The author analyzes the reasons of occurrence of various currents in the emigrant environment, in particular antinazi and pronazi. The special attention is given to specific goals of emigrant associations and their military-political programs.
Key words: russian diaspora, white emigration, anti-Soviet movement, cossack emigration, Russian Civil War

УДК 78

ПРЕСА ХАРКОВА 1920-х рр. ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОГО ТА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Шпакович К.В.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

В статті проаналізовано харківську періодичну пресу, яка висвітлювала національне театральне та музичне мистецтво. Характерною ознакою досліджувального періоду є надзвичайна розмаїтість мистецького життя. Розглянуто матеріали харківських часописів, в яких простежено процес розвитку національного мистецтва.
Ключові слова: періодична преса, журнал, театр, музика, мистецтво.

Упродовж 1920-х рр. політика українізації та процес національного відродження створюють всі умови для інтенсивного розвитку національного театрального та музичного мистецтва, що неодмінно відображується на сторінках харківської періодичної преси. Національне мистецтво піклувалося про духовність суспільства, відродження національної свідомості, культури, традицій народу. Митці мали змогу в умовах пом'якшення більшовицького режиму докласти зусиль до розвитку національного мистецтва. Харків, як центр культурного та духовного життя Східної України, значно посилив свої позиції з 20-х рр. XX ст., саме в цей період засновуються багато відомих українських театральних колективів. Українізація дала поштовх розвитку національного мистецтва та спричинила національний ренесанс, який охопив усі галузі української культури, тому наявність спеціального органу друку стала обов'язковим.

Якщо на початку XX ст. театральна преса ледве виходить по декілька місяців, то в період 20-х рр. XX ст. домінуючою періодикою в столичному Харкові була театральна. Так, виходять спеціальні театральні видання інформаційного характеру «Театральні новини», «Театральний журнал», «Театральний вісник» та «Театральна газета», значна кількість публікацій щодо поточного театрального життя містилася в журналах «Шляхи мистецтва», «Радянський театр» та інші. Загалом столичних часописів мистецького характеру становить понад 60 видань.

Харківська періодична преса інформувала громадськість про створення Центральної науково-репертуарної ради для контролю за репертуаром театрів. Повідомлялося, що комісія мала щомісячно затверджувати репертуар театрів та складати списки рекомендованих, дозволених і заборонених до постановки п'єс в російських, українських, єврейських та дитячих театрах [1].

Цікавою є харківська кореспонденція, в якій відзначалося, що у Конотопській окрузі по селах є 72 драмгуртки, загальна кількість членів – 1681, які з жовтня 1925 року по січень 1926 року влаштували 444 вистави, з яких 163 п'єси. До репертуару яких входили: «Боротьба», «Безталанна», «Незаможник», «Наймичка», «Наталка-Полтавка», «97», «Ой, не ходи Грицю», «Сатана в бочці» [2] та ін.

Досить докладно в харківській пресі висвітлювалося відкриття у Харкові першої української Державної опери. Сезон було присвячено прем'єрі опери «Сорочинський ярмарок», періодика відзначала підйом національних творчих сил у столиці України, «розум і дух української опери взагалі. Це перевага культури, свято музикальної України» [3]. Також вперше представлена опера Вольфа Ферарі «Мадонине намисто», балет «Карсар», опера «Долина» і «Севільський цирульник» [4]. Рецензія на «Севільського цирульника» опублікована в газеті «Харківський пролетар» М. Романовським, в якій автор критикує в цій виставі музику, втім, визнає, що постановка талановита [5]. Головним завданням опери було виховати кадри музичних працівників для обслуговування селянських та робітничих мас. Так, засідання харківської філії музичного товариства ім. М. Леонтовича, надруковане в газеті «Культура і побут» від 9 серпня 1925 р. зазначала: «Велике значення, яке має українська опера у справі відбудови та розвитку української культури й мистецтва та враховуючи значення її для робітників державних установ, прохати відповідні органи вжити заходів аби харківська опера була українізована в наступному театральному сезоні. Необхідно залучити кращі культурні сили України, оголосити конкурс на українські опери, а також придбати певний запас сучасної української опери» [6].

На сторінках преси повідомлялося про участь в Держдрамі ім. І. Франка відомих артистів Івана Мар'яненка, Ганни Борисоглібської, а також про приїзд з-закордону відомого українського артиста Миколи Садовського. У зв'язку з чим харківська преса повідомляла про виставу «Ревізор» у Державному драматичному театрі ім. І. Франка за участю М. Садовського і друкувала на неї позитивні відгуки [7]. В періодиці Харкова вказувалося, що кожна нова постановка театру стає великою художньою подією, що театр виріс в певну художню величину [8]. Також в часописах друкувалися п'єси, що відбудуться невдовзі, серед яких «Так загинув Гуска» М. Куліша, «Яд» А. Луначарського, «Мандат» Єрмана, «Енеїда» О. Вишні за Котляревським, «Лісова пісня» Л. Українки та багато інших [9]. В харківській періодиці «Театральна газета» щотижня друкувалися програми репертуару Харківської Державної драми ім. І. Франка. Наприклад, в 1924 році до неї входили такі п'єси: «Тарас Бульба», «Богема», «Пікова дама», «Кармен», «Евгений Онегин», «Руслан і Людмила», «Сільва», «Весела вдова»,

© Шпакович К.В., 2014

«Король комендантів» та інші. «Франківський театр в своїх постановках не лише піднісся до рівня сучасної театральної техніки, а що найважливіше, набрав своєрідної сили, став справжнім революційним театром. Франківці відчули «дух» часу, потреби сьогоднішнього дня й вийшли на правдивий шлях», – так висвітлювали театр газета «Культура і побут» [10].

Харківський часопис «Мистецька трибуна» нараховує близько 92 театральних заклади в Україні, серед них відомими є «Березіль» та «Єврейський театр» у Харкові, Театр ім. Івана Франка – у Києві, «Одеська драма» та Театр-драма ім. Марії Заньковецької (Запоріжжя) [11]. Крім того, в періодиці трапляються публікації про недоліки в роботі театрів. Зокрема, харківська газета «Пролетарій» повідомляла про те, що в країні ще немає глядача, який би міг відрізняти мистецтво старого світу від нового [12], театральна преса повідомляла про те, що театри пусті і публіки в театрах немає [13].

Помітне місце на сторінках харківської преси було відведено матеріалам про створення Українського драматичного театру ім. М. Заньковецької театральним діячем, актором та режисером П. Саксаганським. Столична преса повідомляла про гастролі в Харкові у 1921 р. корифея української сцени Саксаганського П. в п'єсах побутового репертуару та в п'єсі «Розбійники» Шілера [14, 15]. Згодом, періодика висвітлювала гастролі Панаса Саксаганського в 1924 р. під керівництвом Л. Сабініна та І. Юхименка, які розпочиналися виставою «За двома зайцями» [16]. Глядачі вітали овоціями режисера та виконавців. Преса відзначала, що «Спектакль надзвичайно вдалий, чому сприяє безперечний талант трупи. Спектакль користуватиметься заслуженим успіхом у глядача» [17]. Позитивні відгуки на шпальтах харківської періодики про гастролі П. Саксаганського друкувалися майже в усіх рецензіях [18].

В 1922 р. преса Харкова повідомляла про утворення драматичного театру «Наш шлях» з етнографічним ухилом, фундатором якого був І. Юхименко [19], під керівництвом якого в жовтні 1922 р. було відкрито пересувний український драматичний театр ім. Л. Українки з прем'єрної п'єси європейського драматурга Г. Гауптмана «Затоплений дзвін» [20].

У 20-х рр. XX ст. спостерігається бурхлива діяльність музичних товариств та музично-громадських організацій, які сприяли розвитку української музичної культури. На сторінках харківської столичної періодики широко подавалася інформація про музичне мистецтво в період національного відродження.

В березні 1923 р. харківська періодика вказувала на відсутність концертного життя та зверталась до всіх композиторів Харкова: «... сплотится, будем устраивать наши «выставки»». Єдиним яскравим явищем в музиці є камерні вечори «Квартету імені Вільома» та Держопера, в якій «можна почути першокласну оперну музику» [21]. Втім, вже в березні 1923 р. періодика Харкова друкувала про 2 симфонічні концерти в один день: вдень концерт в Державній опері колективу безробітних музикантів, а ввечері в Малому театрі колективу оркестрантів Держопери [22].

Для розвитку музичного мистецтва важливим заходом стало відкриття в Києві державної трирічної музичної професійної школи ім. М. Леонтовича по підготовці музичних працівників із трьома відділеннями: музичним, вокальним та оркестровим [23].

Засновується чоловічий вокальний квартет ім. М. Лисенка, який пропагував українську вокальну музику у робітничо-селянських колах. За свідченнями тогочасної харківської преси, колектив здійснив п'ятимісячну подорож Донбасом, впродовж якої дав 130 концертів для робітничої та дитячої аудиторії [24], а в 1929 р. здійснив трьохмісячну подорож Азербайджаном, Вірменією, Грузією у складі А. Шепітковського, І. Третяка, Н. Безсалова, В. Дегтярьова, В. Мідного. Концерти квартету у Ростові, Владикавказі, Баку, Тифлісі та ін. відвідали близько 65 тис. слухачів. Музиканти провели етнографічну роботу та записали ряд пісень народів Закавказзя [25].

Цікавою є харківська кореспонденція про 10-річний ювілей Державного музично-драматичного інституту ім. Лисенка, в якій висвітлюється заснування музично-драматичної школи в Києві. Зокрема, зазначається, що «... оцінюючи 10-літню працю інституту, треба визнати велику вагу її для мистецького життя Радянської України. Живими нитками інститут пов'язаний із сучасністю, уся художня робота в галузі музики й театру на Україні йде за найближчою участю інституту, – він дає або живу силу, ідеологічно витриману та художньо-кваліфіковану («Березіль», театр ім. Франка, опера, концертні капели тощо) або виявляє свою ініціативу в справі організації мистецького життя, він дав уже багато кваліфікованої молоді для музично- й театрально-педагогічної та масово-політосвітньої роботи на Україні» [Юрмас Я. Десятилітній ювілей Державного музично-драматичного інституту ім. Лисенка. – Музика масам. – Харків, 1928. – №9, с. 27].

Отже, преса Харкова досить детально висвітлювала музичне та театральне мистецтво, сприяла її розвитку та збагаченню. На сторінках харківських шпальт публікувались розвідки присвячені становленню та піднесенню національного мистецтва.

Список літератури:

1. Вісти ВУЦВК. – Харків, 1923. – 11 березня.
2. Климок Ів. Драмгуртки на Конотопщині. – Сільський театр. – Харків, 1926. – № 5-6, ст. 55.
3. Іволгін В. Державна українська опера. – Нове мистецтво. – Харків, 1925. – № 1. – С. 6-7.
4. Робота наших театрів біжучого сезону. – Радянська освіта. – Харків, 1925. – № 11, ст. 79.
5. Романовський М. «Севільський цирульник» в Госопере. – Харківський пролетар. – Харків, 1926. – 5 лютого
6. Культура і побут. – Харків, 1925. – 9 серпня.

7. Шевченко Й. Микола Садовський у Держдрамі: «Ревізор». – Вісти ВУЦВК. – Харків, 1926. – 10 квітня.
8. Туркельтауб І. Підсумки художнього сезону в Харкові. – Культура і побут. – Харків, 1925. – 26 березня.
9. Театр ім. І. Франка. – Радянська освіта. – Харків, 1925. – № 11, ст. 81.
10. Хмурий В. Напередодні театрального сезону в Харкові. – Культура і побут. – Харків, 1925. – 23 серпня.
11. Каргальський С. П'ять років столичної опери. – Мистецька трибуна. – Харків, 1930. – №18-19, ст. 5.
12. С. Диманштейн. К спорам о театре. – Пролетарій. – Харків, 1922. – 5 вересня.
13. Туркельтауб І. Театральна криза. – Театральна газета. – Харків, 1924. – № 43.
14. Вісти ВУЦВК. – Харків, 1921. – 23 жовтня.
15. Українські спектаклі. – Театральные известия. – Харків, 1921. – № 7.
16. Гастролі Саксаганського. – Вісти ВУЦВК. – Харків, 1924. – 2 серпня.
17. Романовський М. «За двома зайцями». – Харківський пролетарій. – Харків, 1926. – 9 березня.
18. Романовський М. Український народний театр: «Наталка Полтавка». – Харківський пролетарій. – Харків, 1925. – 28 липня.
19. Вісти ВУЦВК. – Харків, 1922. – 31 серпня.
20. Вісти ВУЦВК. – Харків, 1922. – 8 жовтня.
21. Яновський Б. О музыкальной жизни Харькова. – Харьковский понедельник. – Харків, 1923. – 9 січня.
22. Яновський Б. Музыкальная жизнь Харькова. – Харьковский понедельник. – Харків, 1923. – 5 березня.
23. Додаток до газети «Вісти ВУЦВК». – Культура і побут. – Харків, 1925. – 9 серпня.
24. Прокопенко П. Подорож вокального квартету ім. М. Лисенка по Донбасу. – Музика масам. – Харків, 1928. – №3, с. 29.
25. Вісти ВУЦВК. – Харків, 1929. – 17 листопада.
26. Юрмас Я. Десятилітній ювілей Державного музично-драматичного інституту ім. Лисенка. – Музика масам. – Харків, 1928. – №9, с. 27.

Шпакович Е.В.
Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ПРЕССА ХАРЬКОВА 1920-х гг. КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТЕАТРАЛЬНОГО И МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Резюме
В статье проанализирована харьковская периодическая пресса, которая освещала национальное театральное и музыкальное искусство. Характерным признаком исследуемого периода является чрезвычайная разнообразность художественной жизни. Рассмотрены материалы харьковских журналов, в которых прослежен процесс развития национального искусства.
Ключевые слова: периодическая пресса, журнал, театр, музыка, искусство.

Shpakovych K.V.
National Pedagogical University of the name of M.P. Dragomanova

THE PRESS OF KHARKIV 1920TH AS FACTOR OF DEVELOPMENT OF DRAMATIC AND MUSICAL ART

Summary
The Kharkiv periodic press which lighted up a national dramatic and musical art is analysed in the article. The characteristic sign of doslidzhuval'nogo period is an extraordinary variety of artistic life. Materials of the Kharkiv magazines, the process of development of national art is traced in which, are considered.
Key words: the periodic press, magazine, theater, music, art.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 336.71

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ

Апухтін А.І.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

Досліджено теоретичні питання формування маркетингової стратегії розвитку банківського сектора. Розглянуто основні етапи розвитку маркетингової стратегії банківського сектора в Україні. Розглянуто процес формування маркетингової стратегії.
Ключові слова: маркетинг, маркетингова стратегія, формування стратегії, стратегія розвитку, банківський маркетинг, банківський сектор.

Постанова проблеми. Питанням розробки маркетингової стратегії розвитку на даний момент займеться багато науковців. Але незважаючи на зростання інтересу до цього напряму досліджень з боку науковців, в їх роботах практично відсутня цілісна концепція аналізу маркетингової діяльності саме банківських установ. Створення окремої теоретичної бази, яка буде поєднувати в собі особливості банківського маркетингу дозволить більш раціонально використовувати раніше проведені дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні проблеми управління маркетинговою діяльністю досліджувалися як іноземними, так і вітчизняними вченими: Г.Г. Абрамішвілі, Б. Берманом, Ю.П. Васильєвим, В.Г. Виноградовим, Д.М. Гвішіані, В.Г. Герасимчуком, І.М. Герчиковою, Є.П. Голубковим, С.І. Гончаруком, П.С. Зав'яловим, П. Кінгстоном, Ф. Котлером, Ж.Ж. Ламбеном, О.Е. Кузьміним, В.Я. Кардашем, Б. Міллером, А.Ф. Павленко, В.С. Пономаренком, П.Г. Перервою, Т.Б. Решетіловою, І.Л. Решетниковою, І.В. Семеняк, А.В. Федорченко, Х. Швальбе, Дж. Р. Евансом та ін. Питання теорії і практики розробки та механізмів подальшого впровадження маркетингових стратегій є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема, І.В. Волошка, В. Гомольської, М.М. Єрмошенка, С.А. Єрохіна, Д.В. Завадської, О.А. Кириченка, С.М. Козьменка, О.І. Краснікової, Дж. О'Шонессі, М.Е. Портера, Ф.І. Шпига та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність великої теоретичної бази з даного питання дослідження економічної літератури з даної проблематики дозволяє стверджувати, що даний напрям аналітичних досліджень лише починає розроблятися, що і пояснює його методологічну та методичну невизначеність.

Мета статті. Метою даної статті є виділення основних теоретичних аспектів розробки маркетингової стратегії банківського сектора.

Виклад основного матеріалу. В після кризовий період світової економічної кризи яка значно вплинула на економічну ситуацію в Україні необхідно приділити увагу тим факторам які спричинили до таких тяжких наслідків в Україні. Аналіз даних факторів дозволить утворити повноцінну картину слабких сторін економіки та банківського сектору країни на той період. Але більш цікавим є аналіз діяльності банків які змогли вистояти в період економічної кризи. Розглядаючи дані банки в той період ми можемо визначити що дозволило даним банкам вистояти в період кризи. Цікавим для нас стане саме 1) стан банку на початок кризи 2) дії які вживались під час кризи 3) напрямок політики банку як зовнішньої так і внутрішньої крім того доцільним буде звернути увагу і на ті дії які виконували банки до початку кризи.

Але якими б не були заходи які приймає банк у екстреній ситуації вони повинні відповідати певній стратегії. До того ж стратегія банку повинна заключати в себе елемент розвитку оскільки банку буде доволі важко існувати в динамічному середовищі при постійному підтриманні одних і тих же показників . До того ж діяльність банку направлена на отримання певного прибутку тобто виключення елементу отримання постійних доходів та їх примноження із стратегії банку є не допустимою.

Тобто загальна політика банку повинна містити такий елемент як маркетингова стратегія розвитку банку. На даний момент не існує єдиного визначення даного поняття. Існує декілька підходів як до визначення поняття стратегія розвитку банку так і до визначення маркетингова стратегія банку. Що до визначення поняття маркетингова стратегія розвитку й по давно не існує єдиного твердження. Серед найбільш розповсюджених тверджень зустрічаються наступні твердження які зібрані у таблиці 1.

Стратегія маркетингу є засобом використання банком власного потенціалу і досягнення успіху в оточуючому середовищі. Вона є основним засобом досягнення маркетингових цілей, формуючи і конкретизуючи відповідну структуру маркетинг- міксу»[1] завдяки тому що вона вказує з яким продуктом, на які ринки, з яким обсягом товару необхідно виходити для досягнення поставлених цілей.

Тож якщо виділити основні складові даної стратегії то можна стверджувати що маркетингова стратегія розвитку банку – це довготривалий багатоетапний план дії з використанням

© Апухтін А.І., 2014

Таблиця 1

Основні трактування поняття «Стратегія маркетингу»

з/п	Твердження/автор	Трактування
1	Стратегія маркетингу	Втілення комплексу домінуючих принципів, конкретних цілей маркетингу на тривалий період і відповідних рішень по вибору та агрегуванню засобів (інструментів) організації та здійснення на ринку орієнтованої на ці цілі ділової активності.
2	Стратегія маркетингу Г. Ассель	Основний метод компанії впливати на покупців і спонукати їх до купівлі
3	Стратегія маркетингу Г. Л. Багієв, В. М. Тарасович, Х. Анн	Генеральна програма маркетингової діяльності на цільових ринках. Вона включає головні напрямки маркетингової діяльності фірми та інструментарій комплексу маркетингу (маркетинг-мікс), за допомогою якого розробляють і здійснюють маркетингові заходи для досягнення поставлених цілей
4	С. С. Гаркавенко	Докладний всебічний план досягнення маркетингових цілей[3].
5	М. Мак-Дональд	Засоби досягнення маркетингових цілей щодо маркетинг-міксу
6	Е. А. Уткін	Складова частина всього стратегічного управління підприємством, це план його ділової активності. Основне завдання полягає в підтримці та розвитку процесу виробництва, інтелектуального потенціалу співробітників фірми, у підвищенні асортименту і якості товарів, що виробляються, в освоєнні нових ринків, збільшенні збуту і, нарешті, в піднесенні ефективності діяльності

Джерело: [2]

специфічного набору інструментів спрямований на якісну зміну попиту та пропозиції на певний вид товару з метою збільшення довгострокового прибутку банку.

Розглянемо як змінювалися стратегії банківських установ в продовж становлення банківської системи України. Для цього використаємо періодизацію розвитку банківської системи України, розроблену О.П. Юковською [4].

На першому етапі (1991-1995 рр.) було створено дворівневу банківську систему, відбувся процес перетворення державних банків на комерційні. Різко зросла кількість дрібних банків які заробляли кошти на інфляційних процесах, не маючи чіткої стратегії розвитку.

На другому етапі [1996-1998 рр. (до фінансової кризи)] було вдало проведено грошову реформу НБУ, розроблено єдині правила діяльності для всіх учасників банківської системи. Стратегічна мета більшості банківських установ була зосереджена на обслуговуванні потреб засновників, що підвищувало ризикованість їхньої діяльності. Таким чином, мало фінансувався реальний сектор економіки, портфель активів був не диверсифікованим, а кредитні ризики високими.

Для третього етапу [1998 р. (після фінансової кризи) – 01.01.2000 р.] характерним є подолання банківською системою наслідків фінансової кризи 1998 року. Щодо стратегії банків у той період, то основним напрямом їх діяльності стало підтримання фінансової стійкості, забезпечення ліквідності, а не розширення обсягів діяльності, збільшення капіталізації та підвищення якості активів. Також відбувалося зниження прибутковості банківської діяльності, що пов'язано з вимогою НБУ формувати значні резерви на випадок можливих збитків, зумовлених кредитною діяльністю.

Четвертий етап (2000-2006 рр.) характеризувався великою кількістю управлінських, технічних і кадрових нововведень, а також підвищенням стабільності банків, посиленням контролю за їх діяльністю та різким зростанням частки іноземного капіталу.

Упродовж четвертого етапу стратегія банків була зосереджена на нарощенні загальних активів (кредитно-інвестиційна стратегія), зростанні обсягу пасивних операцій (депозитно-акумуляційна стратегія), збільшенні кількості філій у регіонах і протистоянню загрози втрати ліквідності, що була спричинена політичною нестабільністю в державі наприкінці 2004 року (стратегія управління ризиками).

На п'ятому етапі (2006-2008 рр.) банківський бізнес в Україні був високоприбутковим, його дохідність становила 60-70%.

Стратегія банків у той період була направлена на отримання високих прибутків від активного здійснення кредитування (не так юридичних, як фізичних осіб), шляхом залучення дешевих ресурсів від іноземних кредиторів. Отже, вітчизняна фінансова система стрімко зростала протягом останніх років до початку світової фінансової кризи 2008 року. Але небезпечним був той факт, що банківські установи кредитували економіку швидше, ніж громадяни нагромаджували заощадження.

Шостий (2008 р. – до сьогодні) етап пов'язаний із розгортанням світової фінансової нестабільності та роботою над подоланням її наслідків для України.

За сучасних економічних умов, стратегічне управління в банку направлене на мінімізацію дії світової фінансової нестабільності, підвищення рівня капіталізації та ліквідності, відновлення докризового обсягу активно-пасивних операцій. Таким чином, банківськими установами активно реалізуються депозитно-акумуляційна, інтеграційна, відсотково-цінова стратегії та стратегія управління ризиками [4].

Вчені сходяться на думці що результатом формування та реалізації ефективної стратегії банківських установ має стати:

· підвищення ефективності здійснення кредитно-інвестиційної діяльності;

· поліпшення якості кредитно-інвестиційного портфеля;

· розширення асортименту банківських послуг і підвищення якості їх надання;

· збільшення частки ринку, підвищення конкурентоспроможності банку;

· сприяння реструктуризації промисловості та розвитку економіки;

· створення умов для підвищення продуктивності праці та рівня заробітної плати на підприємствах і організаціях; нових робочих місць;

· прискорення інноваційних процесів

Приведемо класифікацію маркетингових стратегій:

· Глобальні маркетингові стратегії

· Залежно від терміну їх реалізації

· Базові стратегії

· Стратегії росту

· Маркетингові конкурентні стратегії

· Функціональні маркетингові стратегії

· Залежно від конкурентоспроможності банку та привабливості ринку

· Залежно від виду диференціації

· Залежно від життєвого циклу товару

· Залежно від методу обрання цільового ринку

· Залежно від ступеня сегментування ринку

· За саном ринкового попиту

Для прийняття стратегічних рішень, як схему стратегічного аналізу, застосовують моделі та методи, які є інструментом стратегічного управління в банку. До моделей, які управління банку може використовувати для прийняття стратегічних рішень та формування корпоративного стратегічного мислення, можна віднести:

· матриця «продукт – ринок» (матриця І. Ансоффа)

· модель 5 конкурентних сил Портера

· модель конкурентної стратегії (матриця Портера)

· матриця «зростання ринку – частка ринку» (матриця Бостонської консалтингової групи)

· маркетинг-мікс 4 р.

· бенчмаркинг;

· БРК. модель реинжиниринга бізнес-процесов

В умовах ліквідації наслідків глобальної фінансової кризи оптимальними для фінансових установ України є такі типи маркетингових стратегій, як лідерство у витратах, диференціація та концентрація [2].

Процес формування стратегії маркетингу банку схематично зображений на рис. 1.

Рис. 1. Процес формування стратегії маркетингу

Джерело: [2]

Отже, під час розроблення стратегії маркетингу банку необхідно враховувати такі моменти [1]:

· визначення цілей бізнесу;

· вивчення внутрішнього і зовнішнього середовищ бізнесу;

· виявлення можливостей і наявних ресурсів для ведення бізнесу;

· формування цілей маркетингу;

· розроблення стратегії для досягнення цих цілей;

· створення інформаційних систем і бази даних.

Висновки та пропозиції. Питання розвитку банків та банківського сектора неможливо залишити не розглянутим на регіональному рівні. Значення банківського сектора економіки важко недооцінити у розвитку держави. Окрім того розглядаючи більш глибокий рівень – регіональний, відрахування у бюджет регіону грають немаловажну роль в його наповненні. Тому питання розвитку банків та формування стратегії розвитку регіону не повинно залишатися осторонь нашої уваги на регіональному рівні. Регіон повинен пам'ятати значення ролі банків в його розвитку. Тому в подальшому необхідно поєднувати процеси формування стратегії банків та регіону в контексті загальної стратегії розвитку держави.

Список літератури:

1. http://uk.wikipedia.org/wiki/Маркетинг
2. Моделі формування та прийняття стратегічних рішень як інструмент стратегічного маркетингу в банківських установах/ Т. Г. Іванова/ Фінанси, облік і аудит. 2010.№ 15
3. Артем Белов. Стратегический маркетинг на промышленном предприятии: подходы и проблемы. // Top-Manager, – №21, – 2002 г.
4. Банківська система України в європейському контексті: генеза, структура, конкурентний потенціал: монографія / кол. авт. ; за ред. д-ра екон. наук Р. Ф. Пустовійта. – К. : УБС НБУ, 2009. – 399 с.

Апухтин А.И.
Харьковский институт банковского дела Университета банковского дела Национального банка Украины

ЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СФЕРЫ

Резюме
Исследованы теоретические вопросы формирования маркетинговой стратегии развития банковского сектора. Рассмотрены основные этапы развития маркетинговой стратегии банковского сектора в Украине. Рассмотрен процесс формирования маркетинговой стратегии.
Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая стратегия, формирование стратегии, стратегия развития, банковский маркетинг, банковский сектор.

Apukhtin A.I.
Kharkov Institute of Banking

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE MARKETING STRATEGY OF DEVELOPMENT BANKING SECTOR

Summary
Theoretical questions of formation of marketing strategy of development of the banking sector are investigated. The main stages of development of marketing strategy of the banking sector in Ukraine are considered. Process of formation of marketing strategy is considered.
Key words: marketing, marketing strategy, strategy formation, development strategy, bank marketing, banking sector.

УДК 339.542.22

ВСТУПЛЕНИЕ КАЗАХСТАНА В ВТО ВОПРОСЫ ЭКОЛОГИЙ

Асаинов А.Ж.
Казахский университет технологий и бизнеса

Аннотация: Устойчивое развитие страны, создание эффективной экономики и равноправие в торговле с учетом национальных интересов при сохранении здоровой экологической конкуренции – вот основные направления, поддерживаемые ВТО ее заинтересованными членами.
Ключевые слова: РК, ВТО, СНГ, ГАТТ, ТБТ, СФМ

Постановка проблемы. В январе 1996 года РК подала официальную заявку в секретариат ВТО и сегодня насчитывает уже почти 160 стран-участниц. Последствием присоединения Республики Казахстан к Марракешскому соглашению об учреждении ВТО является осуществление реформ казахстанской правовой системы, системы регулирования внешнеторговой деятельности и экономики, а также реализация различных проектов, направленных на адаптацию Казахстан к членству в ВТО.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические основы для исследования на создание открытой экономики, провозглашенный в Казахстане с началом перестройки, предусматривал, прежде всего, развитие торгово-экономических отношений с Западом, откуда предполагалось получить необходимые для модернизации экономики технологию, кредиты, инвестиции в обмен на экспортные товары – не только традиционные топливно-сырьевые ресурсы, но и продукцию перерабатывающей промышленности, в том числе наукоемкую.

Эта задача была главной и в процессе формирования стратегии внешнеэкономической деятельности Казахстана, ее децентрализации и либерализации, политического и институционального обеспечения. Между тем, процесс формирования новой глобальной структуры мирохозяйственных отношений, основанной, прежде всего, на существенно обновленной (в результате «уругвайского» раунда Генерального Соглашения по тарифам и торговле (ГАТТ) многосторонней системе международной торговли, продолжается и ускоряется. Абстрагирование Казахстана от участия в этом процессе способно лишь усугубить его и без того трудное положение. Поэтому в рамках осуществляемой в стране экономической реформы одной из важнейших задач является присоединение Казахстана к системе ГАТТ и Всемирной Торговой Организации (ВТО).

Вступление Казахстан в ВТО означает принятие Казахстана действующих правил этой организации в различных областях международной торговли, включая правила, относящиеся к охране окружающей среды, поскольку в эпоху глобализации это направление деятельности мирового сообщества является одним из приоритетных.

В связи с этим возникает закономерный вопрос о соотношении норм соглашений ВТО, регулирующих международную торговлю, и норм, направленных на регулирование охраны окружающей среды, содержащихся как во внутригосударственном праве, так и в международных соглашениях по охране окружающей среды, заключенных вне рамок ВТО.

В современных условиях экологические аспекты в деятельности ВТО выходят на первый план, так как ухудшение состояния окружающей среды связывают именно с торговлей и ее отрицательным воздействием на окружающую среду.

Система правового регулирования ВТО напрямую не связывает окружающую среду и международную торговлю. Специального соглашения, регулирующего отношения в экологической сфере, в пакете соглашений ВТО нет.

Вопросы взаимосвязи между охраной окружающей среды и международной торговлей не были урегулированы и в эпоху Генерального соглашения по тарифам и торговле (что не удивительно, так как самого термина «охрана окружающей среды» еще не было). ГАТТ предусматривало возможность для государств вводить односторонние торговые ограничения в том случае, если эти ограничения оправданы для достижения правомерных целей, среди которых отдельно упоминались меры, необходимые для защиты жизни или здоровья человека, животных и растений; а также меры, относящиеся к сохранению истощаемых природных ресурсов.

Другими словами, защита окружающей среды (или то, что под ней понималось в то время) нашла отражение среди общих исключений применения положений ГАТТ.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. На практике же возникали ситуации, которые в литературе получили название «экопротекционизм» (установление запретов на импорт товаров, произведенных способом, противоречащим внутреннему праву, регламентирующему охрану окружающей среды) и «экодемпинг» (предоставление государствами, не уделяющими внимания экологическим проблемам, национальным предприятиям определенных преимуществ, связанных с отсутствием экологических норм).

таким образом, в современной практике ВТО возникла потребность регулирования охраны окружающей среды и здоровья граждан, поскольку данные вопросы оказывают непосредственное воздействие в сфере доступа на рынки. Институты ВТО, прежде всего, Орган по разрешению споров, толкуя нормы ГАТТ/ВТО исходя из реалий сегодняшнего дня – в свете серьезной

© Асаинов А.Ж., 2014

обеспокоенности государств вопросами защиты и сохранения окружающей среды, вынужден учитывать экологическую составляющую международной торговли.

В Соглашении об учреждении Всемирной торговой организации уже в преамбуле указывается, что стороны настоящего Соглашения признают, что их отношения в области торговли и экономическая политика должны осуществляться, в частности, с целью повышения жизненного уровня, обеспечения полной занятости и значительного и постоянного роста уровня реальных доходов и эффективного спроса, а также расширения производства и торговли товарами и услугами при оптимальном использовании мировых ресурсов в соответствии с целями устойчивого развития, стремлении к охране и сохранению окружающей среды и к расширению возможностей для этого.

Таким образом, преамбула Соглашения об учреждении ВТО прямо закрепляет взаимозависимость и взаимообусловленность охраны окружающей среды с «целями устойчивого развития» международной торговой системы.

Из всех соглашений пакета ВТО наиболее близкими к экологической теме являются Соглашение по техническим барьерам в торговле (Соглашение по ТБТ) и Соглашение по применению санитарных и фитосанитарных мер (Соглашение по СФМ). Согласно данным соглашениям могут быть введены ограничения торговли в целях охраны здоровья и окружающей среды.

Так, в соответствии с п. 2.2. Соглашения по ТБТ члены обеспечивают, чтобы технические регламенты не разрабатывались, не принимались или не применялись таким образом, чтобы создавать или приводить к созданию излишних препятствий в международной торговле. С этой целью технические регламенты не оказывают на торговлю более ограничивающее воздействие, чем это необходимо для достижения законных целей, с учетом рисков, которые возникали бы, когда такие цели не достигаются. Такими законными целями являются, в частности, защита здоровья или безопасности людей, жизни или здоровья животных или растений, или охрана окружающей среды. При оценке подобных рисков учитываются такие факторы как, inter alia, имеющаяся научная и техническая информация, соответствующая технология или предполагаемое конечное использование товаров.

В соответствии с пп. (2) и (3) ст. 2 Соглашения по СФМ члены обеспечивают, чтобы любая санитарная или фитосанитарная мера применялась только в той степени, в которой это необходимо для охраны жизни или здоровья людей, животных или растений, и была основана на научных принципах и не оставалась в силе без достаточного научного обоснования, за исключением случаев, предусмотренных в пункте 7 статьи 5. Члены обеспечивают, чтобы их санитарные или фитосанитарные меры не служили средством произвольной или неоправданной дискриминации между членами, в которых преобладают идентичные или схожие условия, включая их собственную территорию и территорию других членов. Санитарные и фитосанитарные меры не применяются таким способом, который являлся бы скрытым ограничением международной торговли.

Отдельные нормы, затрагивающие вопросы охраны окружающей среды, содержатся также в Соглашении по сельскому хозяйству, которое предусматривает, что платежи по программам охраны окружающей среды могут являться правомерной мерой внутренней поддержки, в отношении которой запрашивается освобождение от обязательств по сокращению (п. 12 Приложения 2 к Соглашению).

Соглашение по субсидиям и компенсационным мерам устанавливает правомерность субсидий, направленных на содействие в адаптации существующих производственных мощностей к новым требованиям, налагаемым законодательством по охране окружающей среды, которые влекут за собой дополнительные ограничения и усиление финансового бремени для компаний (пп. (c) п. 8.2. ст. 8 Соглашения).

В Соглашении по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (ТРИПС) указано, что члены могут исключать из области патентуемых изобретения, коммерческое использование которых необходимо предотвратить в пределах их территорий для охраны общественного порядка или морали, включая охрану жизни или здоровья людей, животных или растений, или чтобы избежать серьезного ущерба окружающей среде, при условии, что подобное исключение не делается только в силу того, что использование запрещено их законодательством (п. 2 ст. 27 тРИПС).

И наконец, Генеральное соглашение по торговле услугами (ГАТС) содержит положение, предусматривающее, что ничто в настоящем Соглашении не понимается как препятствие любому члену принимать или применять меры, необходимые для защиты жизни или здоровья людей, животных или растений.

Важность охраны окружающей среды в ее взаимосвязи с международной торговлей обусловила создание в структуре ВТО органа, координирующего деятельность в данной сфере.

При подписании Заключительного акта Марракешской конференции 15 апреля 1994 г. было принято решение министров о создании в рамках ВТО Комитета по торговле и окружающей среде. Цель создания данного органа – устранение политических противоречий между сохранением и поддержанием открытой, лишенной дискриминации и справедливой многосторонней системы торговли, с одной стороны, и действиями, направленными на охрану окружающей среды и содействием устойчивому развитию, с другой стороны.

По замыслу министров – участников Уругвайского раунда многосторонних торговых переговоров Комитет должен координировать политику в области торговли и охраны окружающей среды, не выходя при этом за рамки компетенции многосторонней системы торговли, которая

ограничена торговой политикой и теми аспектами политики в области охраны окружающей среды, которые связаны с торговлей и которые могут иметь существенные последствия для торговли ее членов.

Таким образом, государства – члены ВТО, понимая приоритет охраны окружающей среды, указывают, что координация в данной области не должна выходить за рамки компетенции многосторонней торговой системы во главе с ВТО, и в то же время действия, направленные на охрану окружающей среды, не должны быть барьером для международной торговли.

Цель статьи. Главной целью этой работы является В рамках обозначенных направлений Комитет по торговле и окружающей среде имеет право определять влияние мер по охране окружающей среды на доступ на рынки и устанавливать различного рода взаимосвязи между положениями, касающимися многосторонней торговой системы, и торговыми мерами, направленными на охрану окружающей среды, включая положения и меры, относящиеся к многосторонним соглашениям в области охраны окружающей среды, а также устанавливать положения, касающиеся многосторонней торговой системы, в отношении транспарентности торговых мер, используемых для целей охраны окружающей среды, и мер и требований в области охраны окружающей среды, которые имеют существенные последствия для торговли. К важным направлениям деятельности можно отнести также установление взаимосвязи между механизмами урегулирования споров в многосторонней торговой системе и аналогичными механизмами, существующими в рамках многосторонних соглашений по охране окружающей среды.

Вместе с тем, несмотря на наличие в системе органов ВТО специального вспомогательного органа по вопросам охраны окружающей среды, значение Комитета по торговле и окружающей среде в современных условиях не стоит преувеличивать, так как его работа носит, скорее, исследовательский и аналитический характер.

Итак, система ВТО для «устойчивого развития» устанавливает в качестве своих целей благосостояние и охрану окружающей среды и здоровья. Как это может быть соотнесено с провозглашенной в рамках ВТО свободой торговли – основой Всемирной торговой организации наряду с принципом наибольшего благоприятствования и принципом национального режима?

Ограничение свободы торговли (в том числе в целях охраны окружающей среды) допускается лишь в особых случаях при наличии законного основания и соразмерной цели. Любое ограничение в передвижении товаров может являться сокращением или аннулированием преимуществ и послужить основанием для обращения в Орган по разрешению споров ВТО.

Свобода внешней торговли при этом является не целью, а средством, и не единственным средством достижения указанных благ. Это подтверждает практика рассмотрения споров с участием третейских групп и Апелляционного органа.

В 1991 г. впервые в истории ГАТТ был рассмотрен спор между США, с одной стороны, и Мексикой, с другой, который в литературе назван первым «конфликтом между торговлей и экологией». Известны два случая споров, в которых Мексика и затем ЕС противостояли США по поводу ограничений, введенных США на импорт тунца из Мексики и ЕС по причине использования рыболовецкими судами этих государств способов ловли, которые представляли опасность для дельфинов (дельфины – предмет особой защиты американского Закона о защите млекопитающих в связи с ловом рыбы 1972 г.; по различным оценкам в 1986 г. подобная практика привела к гибели около 133 000 дельфинов; к 1991 г. благодаря изменениям в методах ловли количество ежегодно погибающих дельфинов сократилось до 27 500).

Несмотря на то, что доклад третейской группы не был принят, выводы, положенные в его основу, имеют большое практическое значение.

Группа отметила, что цели устойчивого развития, включающие в себя защиту и сохранение окружающей среды, признаются всеми сторонами ГАТТ.

Вместе с тем предметом спора является не экологическая составляющая и не правомерность экологической политики США. Третейская группа должна была решить вопрос о принципиальной возможности введения торгового эмбарго государством, преследующим экологические цели.

Оценив все обстоятельства и доводы спорящих сторон, группа пришла к выводу, что запрет на импорт тунца и продуктов из тунца, введенный США, не отвечает положениям ГАТТ (статей III, XI) и не подпадает под действие исключений, предусмотренных ст. XX ГАТТ.

Заслуживает внимания также вывод группы о том, что текст ст. XX ГАТТ не содержит каких-либо ограничений в отношении местонахождения истощаемого природного ресурса, подлежащего сохранению. Этот вывод имеет важнейшее практическое значение, поскольку фактически признается право членов ВТО принимать меры, носящие экстерриториальный характер.

Другим наглядным примером ограничений по экологическим мотивам служит установление США ограничений в целях защиты морских черепах, которые погибали при ловле креветок, так как попадались в сети, используемые для их ловли. В США был разработан и вступил в силу регламент, согласно которому все американские рыболовецкие суда должны быть оснащены устройствами, исключающими попадание черепах в сети. Впоследствии в США был введен запрет на импорт креветок, в процессе вылова которых использовались методы, не соответствующие американским стандартам. Некоторые государства приняли условия США и получили соответствующие сертификаты, позволяющие импортировать креветки в США. На импорт креветок из государств, не прошедших сертификацию, был введен запрет.

Таким образом, импорт креветок в США стал зависеть от прохождения страной-экспортером

процедуры сертификации, которая проводилась властями США. Сертификат выдавался при условии, что в стране-экспортере вообще не встречается морских черепах либо при ловле креветок используются специальные сети, которые не причиняют им вреда.

Надо быть готовым к тому, что в ВТО никаких новых правил и соглашений, в отношении окружающей среды в ближайшее время не будет. Основная часть переговорного процесса, касающаяся этих вопросов, будет проходить в рамках переговоров по тарифной, инвестиционной, аграрной политики, деятельности иностранных операторов на рынке услуг, связям ВТО с другими международными организациями и общественностью. Для Казахстан с ее неэффективной и природоемкой экономикой и секторальной политикой, особенно в энергетике, сельском и лесном хозяйствах, незавершенными земельной и административной реформами, «быстрое» вступление в ВТО чревато «окончательной» фиксацией природно-ресурсного характера экспорта, несбалансированности инвестиционной политики, высокой энерго- и ресурсоемкости производства, а, следовательно, ростом экологических издержек.

Изложение основного материала. В числе основных мероприятий ПРООН готово предложить наиболее приемлемые технологии и решения задач в области охраны окружающей среды при реализации «стратегии поэтапного вступления в ВТО», опираясь на позитивный опыт других стран.

1. Необходимо в срочном порядке подготовить «Национальную оценку экологических последствий» вступления Казахстан в ВТО и разработать План действий в данной области.

2. Продолжить действия по совершенствованию законодательства страны в соответствии требованиями ВТО, принимая во внимание, что под действия соглашений ВТО не подпадают прямые меры политики стран-членов ВТО, касающиеся охраны окружающей среды, здоровья и живой природы.

3. В оперативном порядке устранить пробелы национального законодательства по охране интеллектуальной собственности в области биоразнообразия, генетических ресурсов, традиционных знаний, биотехнологии и др. Создать платформу для торговли патентами, технологиями, разными формами интеллектуальной собственности в этой области.

4. Провести экспертизу и ревизию всех международных соглашений и обязательств Казахстан в области охраны окружающей среды, в т.ч. в рамках СНГ, и выявить все позиции, препятствующие и/или стимулирующие деятельность в рамках ВТО.

5. Составить реестр глобальных «экосистемных услуг» Казахстан, включающий такие биосферные функции как: поддержание баланса CO2 и парниковых газов, формирование стока и запасов пресной воды, сохранение биоразнообразия и др. для эффективного участия в международном рынке «экосистемных услуг» и «экологических денег».

6. Подготовить нормативно утвержденный Перечень услуг, которые могут оказываться частными операторами, имеющими эксклюзивные права на их предоставление в области охраны окружающей среды, оценки и сохранения биоразнообразия и Перечень услуг в этом секторе, тарифы на которые регулируются государством.

7. Ужесточить правила контроля за трансграничным перемещением и инвазиями «чужеродных видов». Расширить Перечень карантинных организмов, в т.ч. за счет «чужеродных видов» опасных для природных экосистем и биоразнообразия.

8. Провести превентивные действия по созданию новых особо охраняемых природных территорий, защите агроландшафта и созданию региональных экосетей в староосвоенных аграрных регионах юга Казахстана.

Выводы и предложения. Таким образом повышения Снижению негативных экологических последствий будут содействовать превентивные действия в экономике по защите и поддержке отечественной промышленности и аграрного производства. Чтобы не было иллюзии «экономического роста» в Казахстан при либерализации рынка важно включить в систему макроэкономических показателей развития показатели экологических издержек и истинных (внутренних) сбережений (в % от ВВП), которые уже сейчас у Казахстан отрицательные (Экономика..., 2002). Ниже приведены некоторые частные рекомендации по снижению остроты части возможных экологических последствий при вступлении Казахстан в ВТО.

Список литературы:

1. И.Н. Герчикова. Международные экономические организации.//М: «Консалтинг» – 2000.
2. В.В.Волосатов, Л.С.Жабко. Проблемы вступления Республики Казахстан в ВТО.//Казахстанский экономический журнал. – 1999 – № 2 – С. 18-22.
3. М.Рубченко. Не акт, а процесс.//»Эксперт» – 9 апреля 2001 – № 14 – С. 46-48.
4. С.Михневич. Эффект участия и «дефекты» неучастия. //ДЕЛО. ВОСТОК+ЗАПАД – 2001 – № 5 – С. 54-55.
5. Л.Козик. «Проходой балл».//ДЕЛО. ВОСТОК+ЗАПАД – 2001 – №10 – С. 3-5.
6. А.А.Пахомов. Тарифные переговоры в рамках присоединения Казахстана к ВТО//. Внешняя торговля – 2000 – №2 – С. 34.
7. Интеграция в торговлю. Вестник внешних экономических связей РБ. //ВОСТОК+ЗАПАД – 2002 – №4 – С. 31-32.
8. Л.Фридкин. Вступление в ВТО: 3-й раунд.//НЭГ – 2001 – № 22 – С. 3.
9. В.В.Батанин. Проблемы интеграции стран с переходной экономикой в Международную торговую систему. // БИКИ –1999 – № 16 – С. 5-8.

10. Е.С.Новожилова. Что сулит ВТО.//НЭГ – 2000 – №16 – С.16.
11. Правовая система ВТО, положения по ТРИПС. //Вестник экономики – № 14 – С. 46.
12. www.agris.com (зеркало официального сайта ВТО в интернете)
13. www.agris.ru/ICSAIS/WTO (история ГАТТ/ВТО)

Asainov A.Zh.
Kazakh University of Technology and Business

KAZAKHSTAN'S ACCESSION TO THE WTO ENVIRONMENTAL ISSUES

Summary
Sustainable development of the country, creating an efficient economy and equity in trade, taking into account national interests while maintaining a healthy ecological competition – these are the main areas supported by its interested members of the WTO.

Key words: Kazakhstan, the WTO, the CIS, the GATT, TBT, SPS.

УДК 368.023.5

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУТА СТРАХОВОГО ПОСРЕДНИЧЕСТВА

Задорожний С.В., Ищенко А.С.
Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации

Опыт мирового страхования свидетельствует о том, что страховые отношения наибольшее развитие получили в тех странах, где активно используются посредники в качестве канала продаж. В развитых странах страховые агенты являются основными каналами продаж страховых продуктов, поэтому организациям посреднической деятельности необходимо уделять пристальное внимание. В последнее время руководители страховых компаний начинают обращать должное внимание на действующие агентские сети и их развитию, тем более повышению профессионализма посредников. Безусловно, управление агентскими сетями сопряжено с многочисленными трудностями. Деятельность страховых агентов в России в настоящее время связана с серьезными проблемами, которые были проанализированы в работе.

Ключевые слова: страховое посредничество, страховые компании, страховой агент, рынок страховых услуг, страховые брокеры, страховая культура.

В современном мире обойтись без страхования уже невозможно. Несмотря на это, процесс реализации страховой услуги затруднен как в связи со сложностью предлагаемого продукта, так и в связи с фактической разобщенностью продавца и покупателя в пространстве и времени. Поэтому на данном этапе возникает необходимость наличия связующего элемента между ними, в качестве которого выступают страховые посредники: агенты и брокеры, являющиеся важнейшей движущей силой развития современного страхования.

В последнее время все чаще в периодических изданиях появляются публикации о роли посредников в развитии страхового дела. И это не безосновательно, ведь работа страховых агентов в России связана с серьезными проблемами, а их нерешенность становится серьезным препятствием развитию отечественного страхования в целом. Рассмотрим эти проблемы и пути их решения более подробно.

Наболевшей проблемой является сертификация института страхового посредничества в России. В развитых странах законодательно закреплены требования к страховым агентам о получении минимально необходимой специальной подготовки. Однако содержание этих требований различно: например, минимальные сроки профессионального обучения в разных странах составляют от двух недель до нескольких месяцев. Органы страхового контроля совместно с общественными и саморегулируемыми организациями страховщиков и посредников призваны осуществлять контроль за профессиональной подготовкой и переподготовкой страховых посредников. На данный момент законодательное регулирование деятельности страховых агентов в РФ развито слабо. В отечественном страховании отсутствуют профессиональные требования к квалификации страховых агентов и стандарты их обучения, что является очень значимым. В то же время специалисты отмечают необходимость введения таких стандартов и требований, что диктуется потребностями современного страхового рынка. Это позволило бы значительно повысить уровень профессиональной подготовки российских агентов и улучшить качество обслуживания клиентов. Уже на протяжении нескольких лет активно обсуждаются предложения по внесению изменений в "Закон об организации страхового дела в Российской Федерации", связанных с обязательной сертификацией деятельности страховых агентов. При введении обязательной сертификации деятельности страховых агентов работа без соответствующего разрешения будет расцениваться как незаконное предпринимательство. Данная мера приведет к сокращению круга страховых агентов, в том числе недобросовестных, которые одновременно работают в интересах нескольких коммерческих структур. Также в случае внесения в закон изменений исчезнет необходимость применять меры, направленные на то, чтобы привязать агента к конкретной компании. Агент, имеющий сертификат одной страховой компании, не будет вправе передать часть портфеля или весь портфель иному страховщику, в противном случае его ждет отзыв сертификата или даже запрет на осуществление деятельности в качестве страхового агента сроком на 3 года.

Следующей проблемой является незащищенность результатов деятельности страховых посредников во взаимоотношениях со страховыми компаниями. На современном этапе развития отечественного страхового рынка довольно распространенной является практика, когда страховые компании пытаются присвоить результаты деятельности страховых посредников, существующие в форме созданной ими клиентской базы. При этом страховщик использует готовые результаты проделанной страховым посредником работы, заключающиеся в выявлении наиболее актуальных страховых потребностей страхователя и их формализации в основных условиях программы страхования. Другой разновидностью подобной практики является присвоение уже действующего страхового портфеля, когда при возобновлении договоров страхования страховая компания вступает в непосредственное взаимодействие со страхователем, отказывая посреднику в выплате причитающегося ему вознаграждения или пытаясь снизить его до заведомо неприемлемого для посредника уровня. Такая

© Задорожний С.В., Ищенко А.С., 2014

ситуация серьезно препятствует полноценному развитию страховых посредников и рынка в целом. Во-первых, у потребителей страховых услуг снижается заинтересованность в использовании услуг страховых посредников. Во-вторых, когда страховой посредник не получает адекватной компенсации произведенных затрат, нарушается процесс его воспроизводства как субъекта предпринимательской деятельности.

Также к числу проблем института посредничества относится низкая страховая культура в обществе. В обществе, где «низкая культура страхования», страховой агент представляется массовому сознанию как человек, который обманывает других, наживается на чужом несчастье. И хотя в действительности это не так, в глазах простого человека страховой агент, тем не менее, ассоциируется с несчастьем и страхом – потому что он говорит о несчастьях. А если вдруг ничего не случилось, и срок страхования прошел, то клиент понимает, что зря потратил деньги, то есть чувствует себя обманутым. В результате он считает, что на его страхе кто-то нажился. Страховой агент – это не просто продавец услуги, миссия агента – нести страховую культуру населению России. Страховые продукты, которые предлагает агент, должны давать человеку чувство защищенности и уверенности в своем материальном благополучии. Таким образом, можно констатировать факт, что в массовом сознании продолжается формирование негативного образа страхового агента. В современный период развития отечественного страхового рынка, в связи с расширением страховых услуг значительно повышаются требования к знаниям и профессиональному уровню страховых агентов. Сегодня представителю страховой компании трудно добиться значительных успехов, используя лишь упорство, настойчивость и навыки убеждения. Страховщики, применяя информационные технологии, стремятся создать «идеальную» модель страхового агента – хорошо технически оснащенного работники, обладающим набором определенных качеств, знаний и навыков, способного оценить ситуацию и своими действиями добиться успеха. К сожалению, многие страховые агенты сегодня не отвечают современным требованиям. На рынке страховых услуг России агентскими продажами занимаются в основном женщины средних лет, без специального образования и слабым представлением о потребительском спросе. Хотя в последние года 2-3 ситуация начала меняться в лучшую сторону, и страховыми агентами становятся молодые и энергичные люди, имеющие экономическое и юридическое образование.

Особой актуальностью обладает проблема профессиональной подготовки страховых агентов, где они не имеют возможности преподнести все достоинства продукта и качественно обслужить клиента. Немаловажной проблемой является нехватка средств для внедрения автоматизированных рабочих мест агента (АРМ). На современном этапе становления посреднической деятельности в страховании взят курс на развитие розничного бизнеса на основе, не применявшейся пока широко в России, технологии продаж и учета полисов с помощью автоматизированных рабочих мест агента (АРМ). Каждый агент обеспечивается персональным АРМ, которое включает: ноутбук, портативный принтер, цифровой фотоаппарат, мобильный телефон. Использование АРМ позволяет формировать страховой полис не на бумаге, а в ноутбуке, в том числе с использованием системы удаленного доступа к главному серверу. При компьютерном заполнении полисов мгновенно учитываются все пожелания клиентов, автоматически пересчитываются комплексные скидки при оформлении полисов по нескольким видам страхования, исключаются ошибки, порой допускаемые агентами при расчете страховой премии. Кроме того, сокращаются расходы компании на ведение дел, что позволяет увеличить комиссионное вознаграждение агентам, однако наблюдается обратный процесс. Многие компании на современном этапе стараются экономить на агентах. Происходит это либо путем сокращения размера вознаграждения агента, либо страховая компания откладывает сроки его выплаты, при этом забывая, что агент – главная движущая сила страховой розницы. По своей сути в страховании столько же психологии, сколько и экономики, это система последовательных, ясных и открытых взаимоотношений участников. Страховая компания, чаще через представителя или агента, вступает в отношения со страхователем, который ей доверяет и отдает свои деньги, надеясь получить страховое возмещение в случае наступления страхового события. В том случае, если в выплате отказано, то страховщик должен квалифицированно объяснить причины отказа.

Как правило, страховая компания не отказывает в выплате произвольно: ее деятельность ограничена лицензированными правилами, органами страхового надзора, аудита, налоговыми органами. Но в том случае, когда компания осознанно нарушает свои обязательства по отношению к тем, с кем сотрудничает – к посредникам и клиентам, платящим ей премию, – тогда и начинается «зарабатывание не страхованием», а «на страховании». Сокращение размера агентского вознаграждения, безусловно, сдерживает развитие института страхового посредничества. Для того чтобы сохранить положительную динамику развития агентской сети, следует непрерывно повышать качество деятельности страховых агентов. Прежде всего, необходимо повышать уровень профессиональной подготовки страховых агентов, проводить мероприятия, направленные на модернизацию как агентской сети в целом, так и работы отдельного агента. Безусловно, необходимо стимулировать деятельность страховых агентов, что повышает качество предоставляемых услуг. Мотивация должна осуществляться в двух формах: материальная и нематериальная. Материальное стимулирование представляет собой комиссионное вознаграждение, которое заложено в структуре тарифной ставки, премию в денежной форме за достиже-

ние высоких результатов, а также специальное вознаграждение, которым поощряются лучшие страховые агенты. При нематериальном вознаграждении агенту вручаются почетные знаки, грамоты, присваиваются звания и т.д.

Серьезной проблемой также является развитие страхования без посредников. Для сокращения затрат и снижения стоимости страховых продуктов некоторые страховые компании начинают применять прямое страхование – заключение договоров без посредников. В первую очередь это обусловлено развитием нетрадиционных каналов продаж – через Интернет, банки, почтовые отделения и автосалоны, таким образом, ставится под сомнение необходимость страховых агентов.

Проблема мошенничества при участии страховых агентов является одной из наиболее обсуждаемых сегодня на российском страховом рынке. Вопрос о том, как эффективнее бороться с мошенниками, до сих пор остается актуальным. Мошенничество с участием страховых посредников пока является наименьшим злом по сравнению с обманом страхователей страховщиками и наоборот. Однако уже сейчас очевидно, что назрела необходимость активизации деятельности государства и общества в борьбе с нарастающим количеством мошеннических действий в области страхового дела. Страховой рынок еще не совсем развит и защищен. По этой причине в этой сфере наблюдаются многочисленные случаи мошенничества, что подрывает доверие населения к страховому бизнесу. Ранее мошенничество в страховании носило более индивидуальный характер, в настоящее время обманом занимаются целые группы аферистов. К сожалению, довольно часто в качестве мошенников или пособников выступают сами страховые агенты. В настоящее время для противодействия мошенникам страховщики активно сотрудничают с правоохранительными органами по поводу разработки совместных мер по снижению мошенничества в сфере страхования. Бывают ситуации, когда страховые агенты продают полисы по более низкой цене и на более короткий срок. При этом документ выполнен на бланке, который уже списан или который агент позже объявит утерянным. В другом случае страховые бумаги печатаются с использованием струйного принтера и даже визуально отличаются от оригинала. Естественно, при предъявлении такого полиса будет отказано в выплате страхового возмещения. При данном типе мошенничества страдают обе стороны: виновным объявляют либо страховую компанию, либо страхователя. Современный этап развития отечественного страхового посредничества требует закрепления страхового агента за одной страховой компанией. В российском страховании агенты традиционно являлись представителями конкретного страховщика – посредниками между страховщиком и страхователем. Однако в последние годы они фактически стали по своему функциональному статусу страховыми брокерами. При этом участились случаи их недобросовестного поведения и мошенничества. Нередко агенты продолжают страховать клиентов, хотя лицензия их конторы уже приостановлена. Есть примеры, когда страховой агент одновременно работает на несколько страховщиков, являясь при этом официальным представителем одной компании, либо уходит от страховщика и забирает клиентскую базу. Закрепление агента за одной страховой компанией идея понятная, но проблему присутствия на рынке мошеннических агентских сетей, скорее всего, не решит. Недобросовестные агенты хорошо знают рынок и все равно смогут найти «обходные пути» и «своего» клиента. С другой стороны, закрепление страхового агента за одной страховой компанией сможет внести ясность именно в отношениях страховых компаний с агентами и обезопасить первых от недобросовестных агентов.

Таким образом, можно отметить, что до сегодняшнего дня остается множество нерешенных проблем, связанных со страховой посреднической деятельностью. Необходимо поднять страховую культуру населения, улучшить техническое оснащение агентов. Важным моментом является совершенствование законодательной базы и введение сертификации страховых агентов. В то же время, оценивая ближайшее будущее, считаем самым перспективным направлением страхового бизнеса развитие розничных страховых услуг посредством института посредничества. Решение проблем обязательно должно иметь поддержку со стороны государства, особенно в области страхового и налогового законодательства, поскольку, только решив существующие проблемы, можно добиться развития страхового бизнеса и посреднической деятельности в страховании, которая является важным фактором развития страхового рынка в России.

Список литературы:

1. Брызгалов Д. В., Копитайко М. С., Цыганов А. А. Особенности корпоративной культуры страховых агентов в Российской Федерации // Кадровик. 2011. N 3.
2. Каштанова Е. В., Цыганов А. А. Особенности рынка труда страховых агентов и менеджеров по продажам // Организация продаж страховых продуктов. 2007. N 3.
3. Никитин Р. Подбор страховых агентов. // Современные страховые технологии. – 2012. – №3.
4. Окунев О. Мотивация агента. // Современные страховые технологии. – 2012. – №4.
5. Проблемы сертификации страховых агентов. // Методический журнал «Организация продаж страховых продуктов». – 2009. – №3.
6. Семенова А. Грабли в агентской сети. // Современные страховые технологии. – 2011. – №5.
7. Страхование: учебник / под ред. Л.А. Орланюк-Малицкой, С.Ю. Яновой. – М.: Юрайт; Высшее образование, 2012.
8. Страховой агент: открыта ли дверь незнакомцу? // Методический журнал «Организация продаж страховых продуктов». – 2007. – №3.

Задорожній С.В., Іщенко А.С.
Фінансовий університет при Уряді Російської Федерації

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ СТРАХОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА

Резюме
Досвід світового страхування свідчить про те, що страхові відносини найбільший розвиток отримали в тих країнах, де активно використовуються посередники в якості каналу продажів. У розвинених країнах страхові агенти є основними каналами продажів страхових продуктів, тому організаціям посередницької діяльності необхідно приділяти пильну увагу. Останнім часом керівники страхових компаній починають звертати належну увагу на діючі агентські мережі та їх розвитку, тим більше підвищенню професіоналізму посередників. Безумовно, управління агентськими мережами пов'язане з численними труднощами. Діяльність страхових агентів в Росії в даний час пов'язана з серйозними проблемами, які були проаналізовані в роботі.
Ключові слова: страхове посередництво, страхові компанії, страховий агент, ринок страхових послуг, страхові брокери, страхова культура.

Zadorozhnii S.V., Ishchenko A S.
Financial University under the Government of the Russian Federation

MODERN PROBLEMS OF INSTITUTE OF INSURANCE MEDIATION

Summary
Experience of the world of insurance suggests that the insurance relationship in most developed countries where intermediaries are actively used as a sales channel. In developed countries, insurance agents are the main channels of sales of insurance products, so brokering organizations need to pay close attention. Lately the insurance companies are starting to pay due attention to the existing agent networks and their development, especially professionalize intermediaries. Certainly, the management of agent networks involves many difficulties. Activities of insurance agents in Russia are currently associated with serious problems, which were analyzed in the work.
Key words: insurance intermediaries, insurance companies, insurance agent, insurance market, insurance brokers, insurance culture.

УДК 339.5

МОДЕЛЬ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ В УСЛОВИЯХ ОБМЕНА ПРОДУКЦИЕЙ РАЗНОЙ СТЕПЕНИ ОБРАБОТКИ

Леденёва М.В.
Волжский гуманитарный институт (филиал)
Волгоградского государственного университета

В статье теоретически обосновывается тезис о том, что в условиях сво-бодной торговли страна может не только выиграть, но и понести потери. При свободной торговле выигрывает страна, расширяющая рынки сбыта, а соответственно, производство и занятость, а проигрывает – сужающая их. Автор рассматривает графическую модель международной торговли в условиях обмена готовой продукции на сырье.
Ключевые слова: международная торговля, выигрыш, потери, внешнеторговая специализация.

Согласно классической теории международной торговли, базирующейся на концепции сравнительных преимуществ Д. Рикардо, в результате международного разделения труда и международной торговли выигрывают все страны. Однако практика международной торговли свидетельствует о том, что «открытие» национальной экономики мировому рынку может иметь как позитивные, так и негативные последствия, что убедительно доказывает необходимость развития и доработки положений современной теории международной торговли. В отличие от классической теории международной торговли, автор анализирует выигрыш/потери стран в результате торговли продукцией различной степени обработки. Целью работы является обоснование выигрыша/потерь страны-экспортера сырья и страны-экспортера готовой продукции в результате взаимной торговли.

В соответствии с классической теорией международной торговли, страны получают выигрыш при выравнивании относительных цен на товары в результате торговли, экспортируя относительно дешевый товар и импортируя относительно дорогой (рис. 1). Направления внешнеторговых потоков будут определяться разницей в соотношении альтернативных издержек производства. Так, на рис. 1 страна 1 станет экспортером товара А, а страна 2 – товара Б. В условиях автаркии страны производят и потребляют набор товаров в т. Е (Е*), лежащий на кривой производственных возможностей и кривой безразличия U_0. При торговле страны потребляют набор товаров в т. F (F*), которая находится на кривой безразличия U_1, расположенной выше кривой U_0. Следовательно, торговля расширила возможности потребления в обеих странах.

Все эти рассуждения справедливы, если страны обмениваются готовой продукцией. Однако ситуация меняется, если предположить, что страна 1 будет обменивать товар А не на товар Б, а на сырье для его изготовления. В этом случае ситуация будет выглядеть следующим образом (рис. 2).

Если страна 2 вывозит часть сырья, необходимого для производства товара Б, ее возможности по производству этого товара сократятся. С учетом этого, страна 2 будет производить набор товаров в т. Е*', расположенной ниже Е*. Страна 2 будет экспортировать сырье, необходимое для производства товара А в объеме Е* Е*'. Поскольку сырье стоит дешевле готовой продукции, произведенной на его основе, импорт страны 2 на рис. 2 будет меньше, чем на рис. 1. С учетом импорта, страна 2 будет потреблять набор товаров в т. F*, которая расположена на кривой безразличия U_1, расположенной ниже исходной кривой U_0. В стране 1 производственные возможности расширятся (Е → Е'), а возможности потребления (F) возрастут в большей степени, чем на рис. 1.

Следует отметить, что возможна и такая ситуация, когда, включаясь в международное разделение труда, страна 2 обменивает сырье для изготовления товаров А и Б на товары А и Б. В этом случае т. Е* сместится не вниз, а вниз и влево, а т. Е – вверх и вправо. Выигрыш страны 1 и потери страны 2 в этом случае увеличатся в большей степени, чем при ситуации на рис. 2.

Таким образом, в случае обмена готовой продукции на сырье: 1) производственные возможности страны–экспортера сырья снижаются, а страны–импортера сырья – возрастают; 2) объемы товарооборота между странами будут меньше, чем при обмене готовых продуктов; 3) возможно-

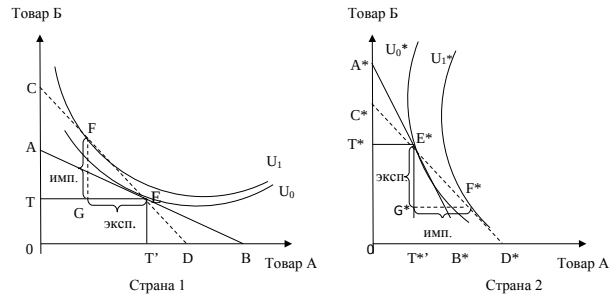

Рис. 1. Базовая модель международной торговли
Источник: [2, p. 20-21]

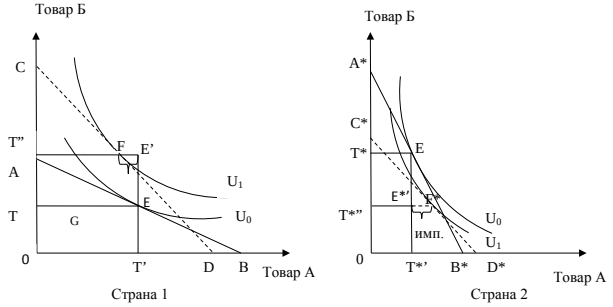

Рис. 2. Модель международной торговли при обмене готовой продук-ции на сырье
Источник: разработка автором

© Леденёва М.В., 2014

сти потребления страны-экспортера готовой продукции при импорте (и последующей обработке) сырья возрастут в большей степени, чем при импорте готовой продукции; 4) страна−экспортер сырья также получит выигрыш в результате выравнивания относительных цен, однако потери в результате снижения производственных возможностей могут превысить этот выигрыш (так, на рис. 2 возможности производства в т. F* больше, чем в т. E*', но меньше чем в т. E*).

Согласно классическому подходу, выигрыш стран обосновывается с помощью концепции выигрыша производителя и потребителя. Если цены, сложившиеся на внутреннем рынке в условиях автаркии (P_A), ниже мировых (P_W) (рис. 3), при свободной торговле выигрыш потребителей сократится с величины $a+b$ до величины a; выигрыш производителей, напротив, возрастет с величины с до $b+c+d$. Таким образом, благосостояние нации в целом возрастет на величину d. Если же цены внутри страны выше мировых, выигрыш потребителя возрастает с величины а до величины $a+b+d$ (рис.4). Выигрыш производителя снижается с $c+b$ до c. В целом благосостояние народного хозяйства прирастает на величину d. Таким образом, от участия в международной торговле каждая страна получает чистый выигрыш. Однако если в стране-импортере этот чистый выигрыш возникает в результате того, что выгоды потребителей намного превосходят потери производителей продукции, конкурирующей с импортом, то в стране-экспортере, наоборот, общий прирост благосостояния обеспечивается за счет большего выигрыша производителей, хотя потребители несут потери.

Прежде всего, вызывает недоумение четкое разделение интересов производителей и потребителей в закрытой национальной экономике, рассматриваемой в целом, как если бы это были две совершенно разные, непересекающиеся группы людей (производят − одни, а потребляют − другие). В действительности, каждый человек выступает одновременно и производителем, и потребителем, причем производство является первичным и определяет уровень потребления. Поэтому в случае, если мировые цены ниже автаркических, выигрыш потребителя может быть получен лишь в краткосрочном периоде. По мере сокращения объемов национального производства падают и реальные доходы участников производства, а следовательно, сокращается их покупательная способность как потребителей. Доходы людей, не участвующих в производстве (пенсии, пособия и т.п.), определяются уровнем налоговых поступлений в бюджет, который в свою очередь зависит от уровня национального производства.

Поэтому, если страна с закрытой экономикой устраняет торговые барьеры, включается в международное разделение труда, это оказывает существенное влияние на национальные условия производства и сбыта, объемы производства и потребления. Изменение национального объема производства (выражающееся графически в виде сдвига кривой предложения), обусловленное завоеванием новых рынков сбыта или утратой части внутреннего рынка, повлияет на доходы участников производства, одновременно являющихся потребителями. Согласно теории спроса и предложения, изменение доходов потребителей является фактором изменения спроса, что выражается в сдвиге кривой спроса. Новое равновесие (в условиях свободы торговли) устанавливается в точке пересечения кривых спроса и предложения на новом (мировом) уровне цен. Это следует из того, что в нормально функционирующей экономике расходы страны на импорт должны приблизительно соответствовать ее доходам от экспорта. Значительное и систематическое расхождение между объемами экспорта и импорта свидетельствуют о серьезном дисбалансе в экономике страны.

Равновесный объем производства q в условиях свободы торговли может установиться как на прежнем (автаркическом) уровне, так и на уровне выше или ниже его. Если страна успешно интегрируется в мировое хозяйство, находит для себя рыночную нишу, специализируясь на производстве определенных видов продукции, это выражается в сокращении в ее ВВП доли отраслей, не выдержавших конкуренции на мировом рынке, и увеличении доли отраслей специализации. В таком случае, новое равновесие может установится, например, на прежнем уровне q_1, или на уровне выше прежнего. При отвоевании национальными производителями внутренних рынков зарубежных стран за ростом объемов национального производства с q_1 до q_2 последует увеличение доходов потребителей, что выразится в сдвиге кривой спроса вверх и вправо (рис. 5). Это означае т благотворное влияние свободы торговли на уровень национального производства, а, следовательно, уровень и качество жизни населения.

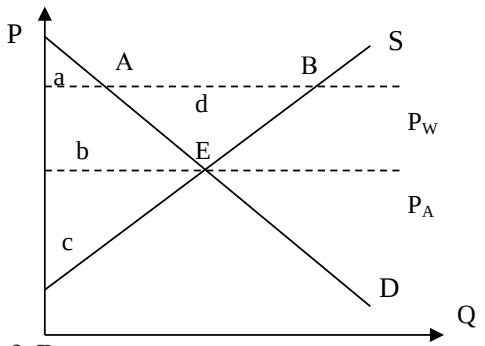

Рис. 3. Выигрыш от торговли и распределение доходов при условии, что цены мирового рынка выше внутренних

Источник: [1, p. 10]

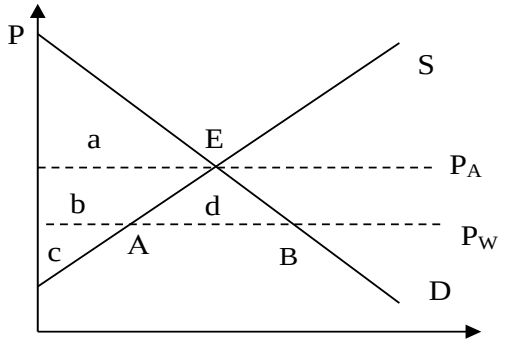

Рис. 4. Выигрыш от торговли и распределение доходов при условии, что цены мирового рынка ниже внутренних [1, p. 11]

Источник: [1, p. 11]

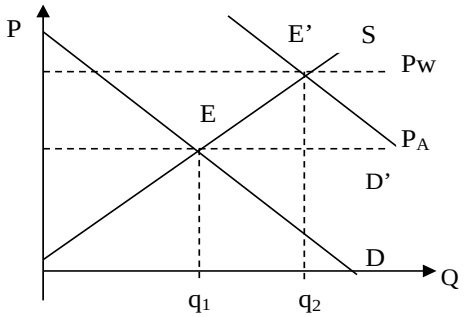

Рис. 5. Равновесие в условиях свободы торговли на уровне объема производства, выше автаркического (уровень мировых цен выше уровня автаркических)
Источник: разработка автора

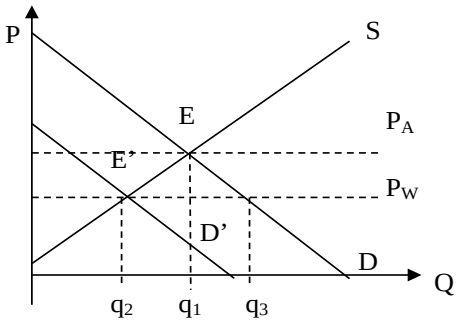

Рис. 6. Равновесие в условиях свободы торговли на уровне объема производства, ниже автаркического (уровень мировых цен ниже уровня автаркических)
Источник: разработка автора

Если же падение объемов производства в одних отраслях не компенсируется ростом производства в других, равновесие в условиях свободы торговли устанавливается при более низком уровне производства и потребления, чем при автаркии. Так, на рис. 6 падение объемов внутреннего производства в результате разорения предприятий, не способных выдержать конкуренцию по мировым ценам (в результате наплыва импорта величиной q_3-q_2), приводит к снижению реальных доходов участников производства и сдвигу кривой спроса D в положение D'. Равновесный объем производства в условиях свободной торговли q_2 меньше, чем при автаркии q_1.

Такая ситуация может иметь место, например, при сырьевой специализации. Специализируясь преимущественно на сырье и замещая собственные обрабатывающие производства импортом, страна теряет добавленную стоимость, создаваемую при обработке сырья. Учитывая, что в современных условиях высокопередельного производства, когда обрабатывающая промышленность во много раз увеличивает стоимость сырья, при отсутствии многократного увеличения объемов производства в сырьевых отраслях равновесный объем производства в условиях свободы торговли установится на уровне ниже автаркического.

Таким образом, классическая теория не учитывает влияния внешней торговли на производство, концентрируясь лишь на выигрыше, проистекающем из отношений обмена (выигрыш производителя, выигрыш потребителя). Концентрируясь на перераспределении выигрыша потребителя и выигрыша производителя между национальной и мировой экономикой, она не учитывает взаимосвязь спроса и предложения, что приводит к ошибочному выводу о возможности выигрыша потребителя в условиях спада производства. Такой выигрыш имеет место лишь в краткосрочном периоде; следующее за ним разорение местных производителей ведет к падению внутреннего производства и реальных доходов населения, что выражается в сокращении спроса. Если националь-ные издержки производства выше интернациональных, равновесие в условиях свободы торговли устанавливается при более низком уровне внутреннего производства, чем в условиях защиты внутреннего рынка от иностранной конкуренции.

Следовательно, вывод о том, что в результате международного разделения труда и международной торговли выигрывают все страны, неправомерен. В действительности, при свободной торговле выигрывает страна, расширяющая рынки сбыта, а соответственно, производство и занятость, а проигрывает – сужающая их. Авторская трактовка рассматривает ситуацию, при которой выигрывают оба торговых партнера, как частный случай, возможный, когда обе страны находятся на примерно равном уровне социально-экономического и научно-технического развития.

Список литературы:

1. Broll, U. Internationale Wirtschaftsbeziehungen: eine Einfьhrung. Dresden-Ternopil: TUD, 2010.
2. Caves R.E., Frankel J.A., Jones R.W. World trade and payments: an introduction. Boston: Pearson, 2007.

Ledeneva M.V.
Volzhsky Institute of Humanities
affiliate of Volgograd State University

MODEL OF INTERNATIONAL TRADE DURING THE EXCHANGE OF FINISHED GOODS FOR RAW MATERIALS

Summary
The paper theoretically substantiated the idea that under free trade country can not only win, but also loss. Under the free trade benefits the country, which expands markets, and accordingly, production and employment, and loses – the country, which narrows them. The author considers the graphical model of international trade during the exchange of finished goods for raw materials.
Key words: international trade, gains, losses, foreign trade specialization.

УДК 347.27

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ

Макасевич И.Ю.
Полесский государственный университет

В данной статье рассмотрено становление банковской системы в целом, а также изучено развитие Европейской банковской системы. Описано формирование двухуровневой банковской системы.
Ключевые слова: Банк, система, евро, банковская система, Европейская банковская система.

Известно, что банки – весьма древнее экономическое явление. Считается, что банки возникли еше на Древнем Востоке в VII–VI вв. до н.э. Своеобразными банковскими учреждениями стали Дельфийский, Делосеский, Самосский, Эфесский храмы. В Древнем Вавилоне практиковалась вкладная операция: прием вкладов и уплата по ним процентов. Нет полных исторических сведений и точных дат возникновения банков, причинах и мотивах их деятельности. Элементы банковских операций прослеживаются уже в корпорациях жрецов. Со временем, в банковской сфере произошло «разделение труда». Возникли специалисты своего дела, как трапезиды, менялы, специалисты, осуществляющие выдачу мелких займов под залог. Банковские операции происходили на столах. Отсюда и название банк (от итал. banco – стол). Однако, данный процесс еще нельзя рассматривать как банковское дело в чистом виде, так как отсутствует кредитная платформа. В последующие более поздние периоды стала проявляться кредитная составляющая банковского дела. Это характерно для Средних веков. По мнению некоторых историков, банковским делом занимались как отдельные лица, так и церковные учреждения и монашеские ордены (например, орден «Рыцарей Храма Соломонова», более известный под названием Ордена Тамплиеров). Уровень процентных ставок доходил до 36%, что еввделельствует о предпринимательской смекалке некоторых лиц, которые осознали, что накопленные богатства можно использовать с пользой для себя. Со временем число операций банков диверсифицировалось. Здесь приходится говорить о расчетах по облуживанию вкпадов, взаимных платежах, посреднических услугах.

Однако, современное банковское дело исходит из средневековой Италии, в частности итальянских городов – государств. Банковское дело в самой же Италии зародилось в Риме и было организовано по образу и подобию греческого. Именно в Риме были созданы первичные нормы банковского дела. Диапазон кредитных сделок первых банков был достаточно широк и охватывал операции от обслуживания потребительсткнх нужд до купли и продажи земельных участков. Дома Опиев и Игнациев осуществляли свон операции на территории от Македонии до Геркулесовых Столпов. Средние века и период Возрождения знаменуются также и утверждением банковской деятельности в Венеции и Флоренции, где помимо коммерческих банков начали осуществлягь свою деятельность общественные банки, занимавшиеся переводом средств со счетов и получившие название жиробанков. В разные годы в различных городах Италии были основаны так называемые жиро – банки. В качестве примера, можно привести Banko delta Piaza de Rialto, основанный в 1584 г.; в 1619 году в Венеции был основан другой общественный банк, так называемый жиробанк на тождественных началах. Все расчеты двух венецианских банков велись в особой «банковской монете», за которую была признана наилучшая из обращавшихся в Венеции монет – dukati d'argento. Благодаря работе жиро – банков произошла принципиальная перемена в банковском деле: банки из простых хранителей ценностей превратились в посредников между лицами, обладающими свободными капиталами, и лицами, нуждающимися в кредите. Жиробанки превращаются в так называемые депозитные банки. Со временем аналогичные банки возникли также в Барселоне, Милане, Неапсгае и некоторых других европейских городах, в том числе Амстердаме, Гамбурге, Нюрнберге, Роттердаме, Стокгольме. Интересно, что в XII веке в Северной Италии возникли первые частные банкирские дома. Стали появляться семейства банкиров, которые впоследующем стали открывать филиалы в разных городах. В качестве примера можно привести флорентийский «Дом Барди», располагающий отеления- ми в Англии, Бельгии, Африке, Испании и других странах. Крупнейшим заимодавцем была семья Медичи (XV век), руководящая отделениями в Венеции, Неаполе, Женеве, Лионе. Расширив поле деятельности своего банка на всю Европу. Джованни Медичи – именно он организовал сеть банков, которые положили начало могуществу его семьи. Другими представителями крупнейших банкиров были семейства Фуггеров и Ротшильдов. Впоследствии развитие банковской системы происходило за счет появления новых жиробанков и депозитных коммерческих банков, возникновения сберегательных касс, ипотечных и деловых банков, создания сети кредитно-финансовых учреждений. Именно с этого момента, можно декларировать зарождение частного банковского дела, традиции которого не потеряли свою актуальность и в наше время [2].

Формирование двухуровневой банковской системы

Со временем система дополнилась таким элементом как государственные банки. Основной их функцией стала эмиссия денег. Первый правительственный банк, Банк Венеции, возник

© Макасевич И.Ю., 2014

в 1157 году. С данной позиции особый интерес представляет банковская система Англии, так как впоследствии именно она стала моделью для многих других стран. В результате, в период с XVII до ХК вв. во многих странах Европы сформировалась и функционировала двухуровневая банковская система. Наиболее мощными банковскими системами обладали такие страны как Великобритания, Германии, Голландия, Франция. Среди пионеров акционерного банковского дела были London and Westminster Bank, London Joint Stock Bank, London and County Bank. Первый эмиссионный банк во Франции возник в 1776 году. Им стал Кэс д'Эскомт (Cassie d'Escompte). Ведущими среди французских банков были Кэс де Комт Куран (Caisse des Comptes Curants) и Кэс д'Эскомпт дю Коммерс (Caisse d'Escompte du Commerce). Банкноты выпускались номиналом не менее 250 франков. Руан – первая из провинций, гае в 1798 году был открыт эмиссионный банк.

Во многом аналогично складывалась и банковская система Голландии. Как и в других европейских странах банковская система Голландии опиралась на итальянсикй опыт в банковском деле. Первичое накопление капитала начинается с эксплуатации колоний в Юго – Восточной Азии и Африке. В Амстердаме действовали частные кассовые конторы или «городские кассиры». С течением времени «городские кассиры» образовали систему, обслуживая международную торговлю. Кассовые конторы принимали определенные суммы денег от купцов, удовлетворяли требования по долговым обязательствам, тем самым фактически производя процесс кредитования. В 1609 году был учрежден Разменный Банк. Банк выполнял те же операции что и кассовые конторы с установлением маржи определенного уровня. Среди банкирских домов Гааги выделим крупные еврейские банкирские дома: «А. и С. Боас», «Юулиус Кенигсваттер», «С. Рафаэль и Компания», «Л.Р. Бишопсхайм». Провинциальные финансовые рынки, представленные зажиточными горожанами и дворянством, также были достаточно развиты. Кредитное дело Голландии во второй половине XIX века сохряняло темпы своего развития: увеличивалось число банкирских домов, выдавались значительные кредитные средства на осуществление экспорта. Обратим внимание на важную, с нашей точки зрения, и очень интересную особенность ведения банковского бизнеса в Голландии. Дело в том, что рекламирование банковских услуг в Нидерландах не было принятой практикой. Основной метод завоевания новых клиентов состоял в устном обещании и устной договоренности. Банковские услуги воспринимались как особенное, доступное только избранным. К концу XIX века Банк Нидерландов являлся практически единственным банком с сетью филиалов и устойчивой репутацией. Около 1896 г в Нидерландах возникла кооперативная банковская система, организованная и финансированная голландскими фермерами. Две центральных конторы кооперативной системы были созданы в 1898 г – это был и Кооперативный Центральный Фермерский Кредитный Банк в Эндховене и Кооперативный Центральный Раффайзенбанк в Утрехте. В целом, к концу XIX века сформировалась банковская система Голландии.

Таким образом, к концу XIX в начале XX вв. в ведущих европейских державах окончательно сформировлась двухуровневая банковская система. Первый уровень занимал центральный банк, который преимущественно был государственным и обладал монопольным правом эмиссии денежных средств. Второй уровень составляли коммерческие банки и другие кредитные организации. Анализируя же причины возникновения монополий в кредитной системе государства, можно сказать, что они носят преимущественно политический характер. Создание монополий всегда связано с положением государственных финансов и приоритетами государственной политики. В годы создания банковских монополий не существовало экономических причин их возникновения. Впоследствне превосходство централизованной системы превратилось в догму и не подвергалось обсуждению. С течением времени за центральным банком закреплялись определенные функции, что привело к необходимости развития вокруг него сети мелких банков для обслуживания нужд населения и промышленности. Таким образом, четко выделилась грань между центральным банком и коммерческими банками. Теперь каждый из них выполнял строго определенные функции, при этом функции контроля и надзора традиционно закрепились за центральным банком.

Банковская система европейских стран сохранила данную структуру и на протяжении XX века. Так, в настоящее время во Франции функционируют такие мощные универсальные банки мирового масштаба, как Credit Agricole SA, BNP Paribas, Societe Generale, Credit Mutuel Centre Est Europe, Groupe Banque Populaire. Банки Франции имеют достаточно развитую зарубежную банковскую сеть, осуществляя свою деятельность в 85 странах мира.

Современная банковская система Анпиш делит финансовые институты на две группы:

1. Банковский сектор;

Небанковские финансовые учреждения

При этом банковская система Великобритании является двухуровневой. Сердцем британской банковской системы является Банк Англии, который традиционно выполняет следующие функции: депозитно – ссудные, расчетные и эмиссионные операции и контроль. В качестве целей функционирования Банк Англии осуществляет денежную политику, обеспечивает стабильность финансовой системы, устойчивость и эффективность системы платежей; обеспечивает и повышает эффективность и конкурентоспособность финансовой системы внутри страны и укрепляет позиции Лондонского Сити в качестве международного финансового центра. Клиентами Банка Англии являются коммерческие банки, центральные банки других стран, правительство. Основными инструментами монетарной полити-

ки в Великобритании являются кратковременные процентные ставки, валютная интервенция и резервная политика. В функции Банка Англии входит также и банковский надзор, целью которого является защита вкладчиков.

Банковская система енрозоны

В настоящее же время, в связи с образованием Европейской системы национальных банков, центральные банки стран Европы являются организациями, претворяющими в жизнь политику Европейского Центрального банка (далее ЕЦБ). ЕЦБ является единым эмиссионным центром для стран Европейского союза, входящих в зону евро, а также определяет денежно-кредитную политику стран региона. Кроме того, соглас но уставу ЕЦБ национальные банки передали ему часть валютных резервов. Валютные резервы, остающиеся в распоряжении национальных банков, используются ими для выполнения их обязательств по отношению к международным организациям [3].

Необходимость создания единой валютной зоны обретает очертания во второй половине XX века. Выделяют экономтеские и политические аспекты создания еврозоны.

Политические аспекты объединения корнями уходят в начало 20 века, когда один из лидеров движения, премьер – министр Великобритании Уинстон Черчиль (1874 -1965), выступая 19 сентября 1946 года в Цюрихе, заявил, что Европе необходимы средства, которые изменят всю картину и превратят Европу во вторую Швейцарию. Необходимо, сказал Черчиль, создание союза государств.

7 мая 1948 года в Гааге состоялся Европейский Конгресс, на котором участвовали 20 европейских государств. Участниками были приняты резолюции, презывающие к созданию экономического и политического единства; обеспечению безопасности, экономической взаимозависимости и социальных программ. Бельгия и Франция предлагали идею создания Европейской Федерации, а Великобритания, Ирландия и Скандинавские страны – простого межправительственного сотрудничества. В результате 27 – 28 января был достигнут консенсус: министры иностранных дел 5 государств приняли решение о создании Европейского Союза (далее ЕС).

ЕС был основан 5 мая 1946 года в Лондоне в результате подписания соглашения министрами иностраннных дел государств, в число которых входили Бельгия, Дания и Объединенное Королевство Северной Ирландии, Италия, Ирландия, Люксембург, Нидерланды, Франция и Швеция. В последствии к Союзу безопасности, экономической взаимозависимости и социальных программ. Бельгия и Франция предлагали идею создания Европейской Федерации, а Великобритания, Ирландия и Скандинавские страны – простого межправительственного сотрудничества. В результате 27 – 28 января был достигнут консенсус: министры иностранных дел 5 государств приняли решение о создании Европейского Союза (далее ЕС).

ЕС был основан 5 мая 1946 года в Лондоне в результате подписания соглашения министрами иностраннных дел государств, в число которых входили Бельгия, Дания и Объединенное Королевство Северной Ирландии, Италия, Ирландия, Люксембург, Нидерланды, Франция и Швеция. В последствии к Союзу присоединились другие страны, в том числе и Россия в 1995 году.

Политическими факторами создания ЕС выступают утверждение верховенства демократии, прав человека и закона, а также интеграция европейских стран.

ЕС – международная организация, рассматривающая все вопросы европейского содружества, кроме вопросов безопасности. Параллельно с формированием ЕС с 1960-х гг. происходила Европейская монетарная интеграция. целью которой была свободная торговля среди стран ЕС. Однако только в 1969 году Европейское Экономическое Содружество вследствие ряда экономических кризисов пришло к идее создания экономического и монетарного союза.

Другим экономическим аспектом стала также конкурентоспособность европейской банковской системы против Федеральной Резервной системы (FED). Исключение составлял Бундес- банк. Европейской банковский системе было сложно конкурировать с FED, так как каждая из банковских систем развитых стран Европы эмитировала собственную национальную валюту. Вследствие наличия различных по законодательству и методам регулирования валютных курсов банковских систем было проблематичным поддержание стабильности курсов национальных европейских валют.

Однако, при создании единого европейского рынка капиталов банковская система оказалась в парадоксальном положении: с одной стороны существующие национальное регулирование и типы финансовых институтов; с другой – потребительская культура, предпочтения, стоимость банковских услуг В дайной ситуации возникла идея объединения национальных банковских систем в единую наднациональную банковскую систему.

В специальной литературе выделяют несколько исходных точек возникновения и развития единого Европейского экономического и монетарного пространства. Хронологически первым оказался Римский Договор, который вступил в силу 1 января 1958 года. Основные цели и задачи сводились к таможенному объединению и созданию единого сельскохозяйственного рынка. При этой некоторые европейские страны, в свою очередь, составляли часть другого единого монетарного пространства, а именно Бреттон – Вудской системы. К концу 60–х п: XX века Бреттон-Вудская система дала трещину под влиянием мировой экономической конъюнктуры. Это нарушило эффективное функционирование таможенного союза и единого сельскохозяйственного рынка.

С 1971 года ряд стран-членов подписали договор о едином экономическом и монетарном союзе. В рамках союза был установлен режим, получивший название «змея в тоннеле». Режим вступил в силу в 1972 году, а в 1973 году был основан Европейский монетарный фонд как про-

тотип будущей органюа- ции центральных банков. Однако, к середине 1970-хгг процесс интеграции под влиянием экономических кризисов того времени терял обороты. В режиме «змея в тоннеле» остались немецкая марка, валюты стран Бенелюкса и датсткая крона. В 1979 году процесс монетарной интеграции был продолжен созданием Европейской монетарной системы, программные процедуры которой были заложены в Соглашении между центральны ми банками стран – участниц. В течение времени существования данной системы вплоть до 1990 года укреплялись связи между национальными банками европейских стран, регулирование валютных курсов было направлено на уменьшение разрушигельных девальваций валют, усилился контроль над капиталом, реали- зовывалась политика штзкой инфляции. В системе поддерживался единый курс валют; также была создана единая евровалюта (ЭКЮ), которую можно определить как «корзину» определенного количества валют стран – участниц. Однако, данная система в силу несоответствия экономической политике стран – участниц оказалась неэффективной На практике ЭКЮ отводилась ограни- чышая роль. В основном, ЭКЮ использовалась при диверсификации инвестиционных портфелей и для хеджирования валютных рисков.

В1986 году очередным шагом к единому европейскому монетарному пространству стало принятие Единого Европейского Акта, основной экономической целью которого было образование единого рынка. Функционирование единого рынка невозможно представить без единой валюты. Учитывая это соображение, 12 стран – участниц Европейского экономического сообщества в 1988 году начали осуществление проекта Единого Монетарного Союза (ЕМС). В этом же году Еврокомиссия утвердила поэтапное внедрение данного проекта. Процесс был разбит на 3 шага.

Первый шаг. Сокращение различий между экономической политикой отдельных стран-участниц, активизация монетарного сотрудничества.

Второй шаг. Переходный период, в течение которого сформировалась организационная структура ЕМС.

Третий шаг. Установление фиксированного обменного курса валюты; работ а институтов с полной нагрузкой.

Тем самым, банки и финансовые институты стран-членов ЕС получили полномочия по предоставлению услуг в люб ой друг ой стране еврее оны. Данный Акт также предоставляет возможность ссздания банковских конгломератов с тенденцией к универсализации банков.

К концу 1930 гг. был пересмотрен вопрос Европейского экономического и монетарного союза. В результате, была создана комиссия во главе с Жаком Делором. Отчет Делора наметил Маастрихтский договор.

С целью реализации обслуживания еврозоны единой европейской валюты был создан Европейский Центральный Банк (д ал е е ЕЦБ). Единая европейская валюта EURO была введена в обращение 1 января 1999 года.

ЕЦБ предствляет собой часть единой европейской банковской системы. Банковская система ЕС в целом представляет собой своего рода уникальную структуру которой присущи свои особенности. Объединяя в себе национальные банковские системы, банковская система Европейского Союза во главу ставит Европейский центральный банк (ЕЦБ).

ЕЦБ – это центральный банк Европейского союза, основной задачей которого являтся поддержание ценовой стабильности в еврозоне.

Европейская Система центральных банков (ЕСЦБ) – состоит из центральных банков стран-членов ЕС, принявших евро в качестве национальной валюты

В совокупности ЕЦБ и ЕСЦБ составляют Евро систему. Евросистема носит противоречивый характер, так как принятия решений является централизованным, в то время как внедрение и осуществление – децентрализованным.

В настоящее время в Европейскую систему центральных банков входят 27 национальных банков, среди них: национальный банк Австрии, национальный банк Бельгии, национальный банк Болгарии, национальный банк Кипра, национальный банк Чехии, национальный банк Дании, национальный банк Эстонии, национальный банк Финляндии, национальный банк Франции, национальный банк Германии, национальный национальный банк Венгрии, национальный банк Ирландии, национальный банк Италии, национальный банк Великобритании, национальный банк Латвии и национальный банк Литвы, национальный банк Люксембугра, национальный банк Мальты, национальный банк Нидерландов, национальный банк Польши, национальный банк Португалии, национальный банк Румынии, национальный банк Словакии, национальный банк Словении, национальный банк Испании, национальный банк Швеции, национальный банк Греции.

На данным момент развития банковская система достигла высокой степени финансовой интеграции. Однако, все еще остаются препятствия в силу особенностей фискального и правового регулирования и банковских стандартов и продуктов отдельных стран – членов ЕС. Несмотря на это, европейская банковская шгтеграция по масштабу и объем)' своей деятельности является одной из крупнейших, уступая лишь банковской системе США. Для банковской системы ЕС на данном этапе ее развили характерным является слияния и поглощения между коммерческими банками. Тем самым доля участия на банковском рынке национальных банков увеличивается. Далее, обозначается тенденция межнациональной интеграции. При этом, ЕЦБ фокусирует свою деятельность на проблемах риска и предоставления ликвидности, тем самым регулируя денежную массу в период кризисов [1].

Список литературы:
1. Геращенко, В. В. Россия и деньги. Что нас ждет? / Виктор Геращенко. – М.: Астрель: Русь – Олимп, 2009. – 221 с.
2. Протокол (№4) О статусе европейской системы центральных банков. Официальное издание Европейского Союза C115/230, 9.5.2008
3. Консолидированная версия Договора о Европейском Союзе, Официальное издание Европейского Сообщества, 24.12.2002, 325/11 [электронный ресурс] – режим доступа: http:// www.publications.europa.eu/official/index_en.htm

Makasevich IY
Polessky State University

OCCURRENCE AND FORMATION OF THE EUROPEAN BANKING SYSTEM

Summary
This article deals with the formation of the banking system as a whole, as well as to study the development of the European banking system. The formation of a two-tier banking system.
Key words: Bank system, the euro, the banking system, the European banking system.

УДК 336.72

РЕАБИЛИТАЦИЯ ЗАКЛЮЧЁННЫХ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Трутнева Е.В., Богомолов А.И.
Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации

В статье рассматривается проблема реабилитации заключенных в местах лишения свободы. Для решения предлагается привлечение их в систему интерактивного открытого образования. Примером может служить проект Coursera, успешно реализованный в Стенфордском университете.
Ключевые слова: реабилитации заключенных, открытое образование, Coursera.

Уже давно стало ясно, что компьютеры, интернет, информационные технологии, электронные системы все больше и больше проникают в нашу жизнь и занимают довольно прочные позиции. Сейчас мы уже не мыслим и существования образования без глобальной сети и наших «умных машин».

В 1984 году для регистрации доменных имен для образовательных (Educational) организаций и проектов США был создан домен ограниченного использования .EDU Generic Top-Level Domain (.EDU gTLD, домен .EDU). Регистрация бесплатная, политику домена определяет некоммерческая ассоциация Educause, которая представляет интересы около 2000 университетов, колледжей и других высших учебных заведений США, техническую поддержку осуществляет компания VeriSign.

Coursera – это проект в сфере онлайн-образования, который основан профессорами Стэнфордского университета Эндрю Нг и Дафной Келлер. Основной смысл заключается в публикации в интернете материалов для образования, представленный в виде определенного набора бесплатных онлайн-курсов.[1] Авторами данных курсов выступают представители (преподаватели) ведущих мировых университетов. Следует отметить, что Coursera представляет собой полноценные курсы, конспекты лекций, представленные в текстовом варианте, видеолекции с субтитрами, тесты для проверки знаний, многообразные домашние задания и экзамены в конце курса, а не просто отдельные лекции.

Данный образовательный проект был запущен в конце 2011 года, в него было вложено $16 млн., но уже в мае 2012 года произошло более миллиона зачислений.[2] Если проанализировать географию обучающихся, то: около 40,0% – это студенты Соединенных Штатов Америки; Китай, Индия, Бразилия представляют наибольший процент численности иностранных студентов. При этом что немаловажно, в двадцатку лидеров входят студенты из России, Украины, Австралии, Канады, Испании, Великобритании, Германии, Таиланда и Колумбии.[3]

Таким образом, миссия организации этого проекта заключается в обучении миллионов студентов со всего мира, изменяя метод традиционного преподавания.[2] Практически сразу же после запуска проекта, в 2012 году, журнал Time в своем рейтинге 100 лучших сайтов присудил победу в номинации «Лучший образовательный сайт года». [5]

Coursera предлагает более 500 различных курсов, относящихся к различным областям знаний. Полный каталог курсов можно найти в свободном доступе на сайте проекта: www.coursera.org/courses.

Данная образовательная платформа способна обеспечивать до порядка 50 тысяч обучающихся на каждом курсе.[2] Если опираться на последние данные, то в сентябре 2013 года Coursera анонсировала доход $1 млн. за счёт оплаты студентами подтверждённых сертификатов.[4]

Итак, идея исследования выбранной темы состоит в концепции интерактивного обучения заключенных в местах лишения свободы. Coursera, по сути – это будущее образования мирового класса, к которому каждый имеет доступ. [5] Заключенные, которые будут заниматься обучением, будут заняты полезным делом и, следовательно, должно значительно сократиться число рецидивов в последующем. Как известно, право на образование является одним из неотъемлемых прав граждан, которое гарантированно Конституцией Российской Федерации и закреплено международными актами и конвенциями. В частности, Европейскими пенитенциарными правилами предусмотрено осуществление разносторонних программ обучения в каждом месте лишения свободы. В соответствии с действующим законодательством Российской Федерации задача обеспечения условий для получения осужденными основного общего образования возложена на администрацию исправительного учреждения.[1]

Как отмечалось в самом начале, в современном обществе образование является приоритетным направлением деятельности государства. В отношении осужденных, отбывающих наказание в местах лишения свободы, оно выступает, согласно уголовно-исполнительному законодательству, одним из основных средств исправления осужденных. Однако механизм реализации данного конституционного социально-экономического права гражданина России имеет свои особенности.[1] На данный момент это очень существенная проблема, так как есть такие места (и их внушительное количество), где школ нет вообще. Например, Покровская исправительная колония Владимирской области: это картина тысячи ничем не занимающихся взрослых людей, которые «закрыты» на пять, восемь, десять лет. С их уровнем образования дела обстоят не

© Трутнева Е.В., Богомолов А.И., 2014

лучшим образом. Неоконченные седьмые, пятые, третьи классы, вообще не начатые школы и просто неграмотные. [1]

В России, начиная с 2002 года, действует единственная лицензированная школа дистанционного обучения – «Телешкола», образовательная платформа для системы дистанционного обучения (www.internet-school.ru) для учащихся 10-11 классов с использованием интернет-технологий. В течение нескольких лет упорной работы механизм был налажен и, как раз в это время, у них родилась идея организовать дистанционное обучение в местах лишения свободы. Но этого катастрофически недостаточно, этого очень мало. Поэтому и необходимо интерактивное обучение заключенных в местах лишения свободы, основанного на проекте Coursera. Вот высказывание одного студента, который нашел официальный сайт проекта, блуждая по просторам интернета, и решил пройти один из курсов: «Это очень интересно. Главное отличие проекта от других аналогов – наличие дедлайнов на assignments (своеобразные домашние задания). Так что теперь нужно очень тщательно планировать распределение времени на онлайн-обучение и отлынивать не получится».[2]

Подводя итоги, хотелось бы надеяться, что государство все-таки оценит значимость и необходимость реализации предложенной идеи, а стимулом получения образования для заключенных станет появившаяся в итоге правовая, психолого-педагогическая и профориентационная помощь. Данная концепция получения образования повысит саму мотивацию к обучению, так как у обучающихся заключенных одновременно с получением образования появится возможность расширять свой кругозор, формировать иную культурную среду, которая способна несколько нейтрализовать воздействие тюремной субкультуры, как следствие уменьшить количество рецидивов и увеличить уровень образования страны в целом.

Список литературы:

1. Ступаков В., Альманах «Неволя». Приложение к журналу «Индекс/Досье на цензуру», «Школа для осужденных», 2005 г.
2. Официальный сайт компании Coursera – http://www.coursera.org/
3. Официальный сайт Форбс – http://www.forbes.ru/, Coursera's Huge Online Classes Roar Into Brazil, India and China, 2012 г.
4. Официальный сайт Fast Company – http://www.fastcompany.com/, How Coursera, A Free Online Education Service, Will School Us All, 2012 г.
5. Официальный сайт Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики» – http://economics.hse.ru/, 2012г.

Trutneva E.V., Bogomolov A.I.
Financial University under the Government of the Russian Federation

REHABILITATION OF PRISONERS AND INFORMATION TECHNOLOGY

Summary
The problem of rehabilitation of prisoners in prisons. Proposed solutions for their involvement in the interactive open education. An example is the project Coursera, successfully implemented at Stanford University.
Key words: rehabilitation of prisoners, open education, Coursera.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 821.161.1

ПОНЯТТЯ «ПЕРШОЧЕРГОВИХ» ТА «ДРУГОРЯДНИХ» ПИСЬМЕННИКІВ У ТВОРЧОСТІ О.І. БІЛЕЦЬКОГО

Власенко Л.В.
Національний університет харчових технологій

Досліджено основні питання «першочергових» та «другорядних» письменників. Дана загальна характеристика відомих та маловідомих письменниць, їх вплив на розвиток літератури. Особливу увагу приділено дослідженню забутих жінок-письменниць пушкінської епохи.
Ключові слова: дослідник, літературний процес, забуті письменниці, відомі і маловідомі письменники.

При виборі теми дослідження більшість вчених обирають собі предметом дослідження поета чи письменника, який має першочергове значення для читачів; ним захоплюються, його читають, його наслідують. До таких авторів завжди ставляться «з повагою та увагою» [1]. А що ж робити з другорядними письменниками, до яких немає такої поваги і любові від читачів.

Кожен письменник чи поет, нехай, навіть, молодий, не досвідчений, пишучи свій власний твір, передає свої сподівання і переживання, відкриває перед читачем свою сутність, своє єство. Але не завжди це може бути «... побачене і значне для читачів» [1] – зазначає О.І.Білецький, що творчість видатного письменника може затьмарити «молоде дарування», але і в цьому випадку – він заслуговує на увагу читачів.

Маловідомі письменники готують ґрунт, виношують свою думку, виділяють у ній головне, і всі думки, спроби молодих або маловідомих авторів різні, вони відокремлені одна від одної, але «... поява нової ідеї знаменує лише розквіт і новий напрям їхньої мурашиної роботи» [1]. Вони підхвачують різні думки, коментують їх, працюють над ними, знаходять їм нове застосування, тобто йде рух вперед, розвивається література. Уже самою спробою зробити внесок у розвиток літератури, письменник чи поет заслуговує на увагу та похвалу. Але ж він маловідомий або зовсім невідомий. Хто буде до нього прислуховуватися? Інша справа, якщо це зробив відомий, популярний письменник. До його думки прислухаються, її поважають. А насправді ці думки уже були чиїмись.

Можливо, однією з причин написання О.І.Білецьким рукопису « Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830-1860-х годов» є намагання дослідити внесок кожної із письменниць, поетес, прозаїків пушкінської епохи. Ознайомити читачів із їхнім життєвим та творчим шляхом, дати характеристику їхнім творам. Відмітити причини появи розвитку жіночого письменства у Росії у на початку XIX століття.

Звичайно, в кожному суспільстві, в організації повинна бути людина, «вожак», за яким потягнуться всі люди, за яким би слідував народ, до кого б прислухалися, зважали на його думку. Такими «вожаками» і виступили критики, які брали на себе відповідальність за долю того чи іншого автора, за його твір, чи, навіть, за все його подальше літературне майбутнє. Критик не повинен звертати увагу лише на тих авторів, до яких він сам прихильно ставиться, а повинен реально оцінювати творчість автора, його вклад у літературу. Адже кожен критик має свою власну думку, власне ставлення до кожного із письменників чи поетів. Хоча відомо, що до різних авторів було різне ставлення, в залежності від політичного, економічного, соціального та культурного розвитку суспільства. О.І.Білецький наголошує на такій думці, зосереджуючи увагу на значимості для суспільства кожного автора, кожного їхнього літературного доробку. Навіть досліджуючи творчість письменника, вплив на його творчість епохи, суспільства, потрібно враховувати, знову ж таки, не відомого письменника чи поета, а й рядових, і особливу увагу слід звертати на самі твори, «прийоми творчості, риси стилю» [1]. Звичайно, без дослідження життєвого шляху автора не обійтися, але ж першочергове завдання історика літератури та будь-якого дослідника літератури – це дослідити творчість письменника чи поета.

Дослідник літератури або критик не може самостійно охарактеризувати письменників по ступеню їхньої популярності, читання їхніх творів; він не може визначити хто з них і в якій мірі впливає на читачів, на їхню свідомість. Досліджуючи все це, він повинен «мати в руках факти». Звичайно, не маючи підстав щось стверджувати, не маючи доказів. Історик літератури повинен все досконало вивчити: як життєвий, так і особливо творчий шлях письменника чи поета, його погляди на життя, вклад в літературний процес, яких ідеалів він притримувався.

Такими визначеннями О.І.Білецький намагається знайти і дати визначення поняття «геній». Хто ж такий «геній»? загального визначення для дослідника літератури немає і не може бути до тих пір, поки він не складе собі якихось чітких і конкретних критеріїв та шаблонів, по яких можна було б оцінювати кожного із письменників, розставити їх по значимості для суспільства. Адже критики та дослідники літератури не вивчають особистість письменника чи поета, не по такому критерію вони повинні їх відбирати, а по значимості написаного, по вкладу кожного із авторів у розвиток літератури, «твір – не

© Власенко Л.В., 2014

лише як продукт індивідуальної творчості, а як продукт відомої «течії», як створення групи, колективу» [1].

О.І.Білецький не перебільшує значення вивчення забутих та маловідомих письменників, а навпаки, він твердить, що це вивчено не досконало і «потрібно звернутися до вивчення масової літератури, обговорити не тільки діяння «генералів», а й результати дій армії» [1]. Вивчення забутих авторів відбувається лише як допоміжний засіб для вивчення основних, першочергових письменників. «Другорядні письменники – частинки, із яких складається велике ціле: це ціле – геніальне створіння, яке ними підготовлене, ними розповсюджене в масах», – так характеризує другорядних письменників О.І.Білецький.

Історики літератури та дослідники «прийшли до думки, що важливими є не стільки відмінності одного художника від іншого, скільки загальні між ними риси, зв'язки, які дозволяють говорити про течії, школи, напрями» [1].

Отже, всі вище зазначені причини і призвели до того, що російська література початку XIX століття досліджена і висвітлена не зовсім чітко та ясно. Це, насамперед, стосується і вивчення відомих письменників, недостатня увага приділена дослідженню другорядних, маловідомих авторів. Як зазначає О.І.Білецький, саме «штучного поділу на головних та другорядних» письменників.

Таким чином, досліджуючи життєвий та творчий шлях «другорядних письменників, не можна не відмітити факт появи в нашій літературі з кінця 20-х років ряду письменниць» [1], які набувають широкої популярності як серед читачів, так і серед критиків. На жаль, із другорядних письменниць і поетів, вони перейшли в ранг «забутих письменниць XIX століття».

Що ж спільного між жінками-письменницями? Що їх об'єднує? Чи, можливо, навпаки, у них є якісь характерні відмінності? – запитує О.І.Білецький. І така зацікавленість забутими жінками-письменницями початку XIX століття, намагання довести їхню значимість, чи мають вони якесь відношення до Жорж Санд, чи популярні серед читачів. Ось основні питання, якими повинен цікавитися історик літератури, – стверджує вчений.

Дослідженню творчості забутих жінок-письменниць великої уваги ніхто не приділяв, на відміну від зарубіжних письменниць. В Росії мало висвітлювався у журналах життєвий та особливо творчий шлях жінок письменниць та поетів, що почали працювати на літературній ниві. Можливо, така неувага була викликана тим, що не всі сприймали намагання жінок бути на одному щаблі із чоловіками, показати свою самостійність, значимість, бути цікавими для читачів.

Чим же відрізняються жінки-письменниці від чоловіків-письменників? Академік О.І.Білецький наголошує, що які можуть бути причини відмінності жіночої і чоловічої творчості, окрім, як фізіологічних, але до літератури вони не мають ніякого відношення. «Дарование не имеет пола». І цими словами все сказано. Ми повинні судити по людині по її справах, діяннях. Хто б це не був, чи чоловік, чи жінка, перш за все, потрібно враховувати літературне надбання даного автора, його влад у літературний розвиток, намагання передати свої думки, переживання. Адже, у своїх творах письменники передають своє власне бачення, відчуття, вкладають свою душу. А якщо твір цікавий, невже є різниця, хто його написав, жінка чи чоловік?

Звичайно, можна було б вибрати жінок-письменниць, об'єднати їх у якусь групу і робити дослідження їхньої творчості. На думку О.І.Білецького це можуть бути дослідження і у вигляді літературних словників, довідників, тощо. На приклад, по регіонах проживання письменниць, або їхніх літературних вподобаннях. Не можна заперечувати такої можливості, але це були дуже малі спроби. Було декілька видавців літературних словників жінок-письменниць.

М.Книжник, який видав «Словарь русских писательниц 1759-1859», так писав про своє намагання ознайомити читачів із творчістю жінок-письменниць. «знакомство с умственным развитием русской женщины столь же необходим, как и всякое стремление к восстановлению ее значения и признания в русском обществе».

Всі загадки забуття жінок-письменниць вплинули на молодого дослідника літератури О.І.Білецького. на основі цього він написав величезну працю «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830-1860-х годов».

«Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830-1860-х годов» являє собою магістерську роботу вченого, яку він писав з 1915 по 1918 роки і захистив у 1918 році. Рукопис вражає своїм різноманіттям, великою кількістю цікавого матеріалу як про життєвий, так і про творчий шлях жінок-письменниць. На жаль, праця так і не надрукована, хоча окремі матеріали з неї, все ж таки, побачили світ.

Починаючи працювати над працею «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830-1860-х годов», О.І.Білецький намагався знайти серед жінок-письменниць спільні риси, «звертати увагу потрібно на відому групу письменників, як на щось єдине, якщо ця група спаяна якимсь єдинством, єдинством поетичних прийомів, стилю, поетики, ідей» [1]. Отже, знайшовши спільне у творчості жінок-письменниць, він зробив поділ праць жінок на:

1. Чуттєву групу, до якої вчений відніс М.Лисиціну, Н.Теплову, К.Шахову, А.Глінку та інших.

2. Романтичну групу, яка включає такі імена, як С.Толста, Є.Ган, М.Жукова, Є.Ростопчина, К.Кологривова, М.Вельтман-Фусе, К.Павлова та інші.

На початку XIX століття різко зростає кількість жінок, близько 30 осіб, які починають свою літературну діяльність. Вони були різного соціального становища, були від баронес до простолюдин, жили як у столиці, так і у провінції, але ніщо не зупинило жінок виразити свої думки і переживання. Багато хто із них був знайомий «із

Пушкіним, Жуковським, Язиковим, Плетньовим, які допомагали їм. Розуміння і допомогу письменниці знаходили і в Російській Академії. Тут їм надавали великі суми грошей на видання своїх творів, дозволяли друкуватися в академічній типографії. Саме завдяки такій допомозі читачі дізналися про Є.Кульман, О.Ішимову та інших» [2, с. 162].

Епоха чуттєвості характеризується сильним впливом на рівень розвитку жінок. Чому є з'явився такий підйом у розвитку саме жіночої літератури? Дослідниця Є.Н.Щепкіна вбачає це в тому, що «Русских женщин призывали на общественную арену, содействовали их самообразованию, возбуждали в них веру в свои силы. Они скоро выросли духовно и сумели приобрести злияние на общество и культуру. Но, подобно героиням епохи Возрождения, они должны были вращаться в рамках старого быта и нередко страдали от его пут» [3, с. 118].

На відміну від кінця XVIII століття, початок XIX століття характеризується більшою схильністю до жінок-письменниць, до їхньої творчості, їхні твори та біографії почали друкувати у газетах та журналах.

Отже, як висновок, можна сказати, що О.І.Білецький даною працею намагався дослідити питання «першочергових» та «другорядних» письменниць, забутих жінок-письменниць, які своєю творчістю змінили хід подій, зробили свій вклад в історію російської літератури. Ознайомити читачів із забутими письменницями, їхньою творчістю, їхнім вкладом у розвиток російської літератури, адже багато хто не вірив у їхні спроби письменства. Жінки передавали не лише свої переживання, турботи та думки, писали як прозу, так і вірші, знайомили читачів із історією Росії, для дітей писали вірші.

Список літератури:

1. «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830-1860-х годов». Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. – Ф. 162. – Од. зб. 520-522.
2. Файнштейн М.Ш. Писательницы пушкинской поры (историко-литературные очерки). – Л.: Наука, 1989. - 175 с.
3. Щепкина Е.Н. Женская личность в старой русской журналистике. ЯМНП р., 1912, июль.

Власенко Л.В.
Национальный университет пищевых технологий

ПОНЯТИЕ «ПЕРВООЧЕРЕДНЫХ» И «ВТОРОСТЕПЕННЫХ» ПИСАТЕЛЕЙ В ТВОРЧЕСТВЕ А.И.БЕЛЕЦКОГО

Резюме
Исследованы основные вопросы «первоочередных» и «второстепенных» писателей. Дана общая характеристика известных и малоизвестных писательниц, их влияние на развитие литературы. Особенное внимание уделено исследованию забытых женщин-писательниц пушкинской эпохи.
Ключевые слова: исследователь, литературный процесс, забытые писательницы, известные и малоизвестные писатели.

Vlasenko L.V.
National University of Food Technologies

THE CONCEPT OF «THE FIRST-RATE» AND «THE SECOND-RATE» WRITERS IN A.BILETSKYI'S CREATION

Summary
The basic questions of «the first-rate» and «the second-rate» writers are investigated. The general description of well-known and not popular authors and their influence on the literature development are given. The special attention is spared to the research of forgotten women-authors of the Pushkin epoch.
Key words: researcher, literary process, forgotten authors, known and unknown writers.

УДК 821.111-3.09

МІФ ШЕРЛОКА ХОЛМСА У ПРАЦЯХ АНГЛОМОВНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Расевич Л.П.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Досліджено особливості формування уявлення про образ Шерлока Холмса як міф у працях британських та американських дослідників, зокрема зміст поняття «міф Шерлока Холмса», причини його виникнення, семантичне наповнення поняття тощо.
Ключові слова: міф, міфологізація, архетип, образ.

Постановка проблеми. Особливий статус та стійка популярність образу детектива з Бейкер-стріт дозволяє говорити про виникнення «*міфу Шерлока Холмса*»[1]. Цей міф полягає як у задумі автора створити образ «справедливого сищика», який ставить кордон на шляху злочинності й обстоює ідеали вікторіанського суспільства, так і в особливій формі рецепції та побутування образу у свідомості читачів. Він включає у себе комплекс якостей, риси характеру, зовнішню атрибутику, а також смислове та ідейне наповнення, пов'язане із образом Шерлока Холмса. Узагальнене поняття сили у багатьох конкретних виявах можна вважати одним із центральних аспектів міфу про Холмса. Образ детектива Конан Дойля спрямований на те, щоб епатувати, вражати читача. Автор досягає цього, наділивши свого героя винятковими розумовими здібностями, особливою харизмою, впевненістю та безпрограшністю навіть у тих випадках, де він не досягає успіху (невдачі Холмса ніяк не нівелюють його вищості стосовно інших, оскільки, крім нього, злочину все одно ніхто не розкриває, залишаючи його на вершині слави; крім того, невдачі роблять образ більш реалістичним, багатогранним).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз процесу міфологізації образу Шерлока Холмса та власне розгляд образу детектива Конан Дойля як міфу – відносно нова тенденція серед дослідників. Вона розпочалась зі статті Дж. Саймонса 1987 року [6], у якій вперше вжито поняття «міфу» відносно образу Холмса. Наступниками Дж. Саймонса у цьому напрямку стали Н. Мак-Кав [5] та Дж. Томпсон [7]. У синонімічній семантиці стосовно образу Холмса використано термін «архетип» у працях П. Андерсона [4] та Д. Сташауера [3].

Мета статті. Метою роботи є дослідження історії розгляду образу Шерлока Холмса як художнього втілення міфу та особливості потрактування його у працях англомовних дослідників.

Виклад основного матеріалу. Дослідники почали вживати детермінанту «міф» стосовно образу Холмса наприкінці XX століття, коли популярність образу, яка не має аналогів у світовій літературі, стала особливо очевидною. Наприклад, Дж. Саймонс пише: «Довговічна сила міфу Шерлока Холмса вражає» [6, p. 1]. Н. Мак-Кав так визначає компоненти міфу про Холмса: «Цей міф включає в себе кіно-, теле-, радіоадаптації, адаптації для сцени, так само як і процвітаючий ринок творів пастішу, практично безлімітну продукцію ринку та величезну кількість об'єднань прихильників по всьому світі» [5, p. 154]. Подібно розглядає образ Шерлока Холмса й Поль Андерсон у статті «The Archetypal Holmes»: «Без сумніву, Шерлок Холмс – архетип. Справа в том, що він виражає ряд конкретних важливих факторів своєї культури. Як результат, він постав уже у великій кількості реінкарнацій, і цьому не видно краю» [4, p. 136]. Конкретно про феномен міфу Шерлока Холмса у науковому літературознавчому оформленні одним із перших заговорив Дж. Томпсон. Насамперед він звертає увагу на комплекс чинників, які призвели до оформлення міфу про детектива із Бейкер-стрит, зокрема на те, як стиль та манера письма Конан Дойля вплинули на описуване явище: «Те, що на перший погляд здається лише формальним прийомом, стилем, відображенням об'єктивної реальності, є, якщо придивитись пильніше, ключовим елементом у створенні міфу Шерлока Холмса. Іншими словами, цей міф – не просто міф про ексцентричного, проте чудового детектива, а міф знання та, зрештою, суспільства» [7, p. 63]. У праці Дж. Томпсона помітна тенденція розглядати міф про Шерлока Холмса у контексті більш об'ємного міфу вікторіанства та вікторіанського суспільства загалом (якщо бути точними у термінології, то міф про Шерлока Холмса тут виступає швидше як міфологема, тобто один зі складників міфу вікторіанства).

Деякі дослідники уживають стосовно Холмса поняття архетип, але не в дусі юнгівського трактування архетипу, а в тому сенсі, в якому уживав цей термін М. Еліаде – не як вираз психологічних глибин, а як певні узагальнення явищ «зовнішнього світу», часто в змісті, й фактично синонімічному до поняття «міф» Д. Сташауер пише: «У наші дні Шерлок Холмс перетворився у культурний архетип – подібно до Робін Гуда, Ромео та Джульєтти чи трьох мушкетерів.

[1] Ми поділяємо погляд Л. Баткіна, який критично говорить про традицію «використовувати термін «міф» у метафоричному смислі. Під «міфом» розуміють ілюзію, забобони, самообман, мрію і пропагандистський стереотип, а також ідейну та психологічну конструкцію...» [1]. Адже «архаїчний міф зникає з моменту втрати безпосередньої віри в події, про які розповідається <...> в сучасній літературі міф знову постає – у форматі міфопоезії» [2, с. 1].

© Расевич Л.П., 2014

Діти Заїру і Тибету впізнають його на картинках так само легко, як Санта Клауса чи Міккі-Мауса» [3, с. 4]. Д. Сташауер вважає одним із чинників в архетипізаціїобраза Шерлока Холмса його»вікторіанській елемент». Хронологія виходу творів про Шерлока Холмса охопила злам XIX і XX століть та три епохи в історії Великої Британії. Проте в останніх збірках, як і в найпершому творі, образ Холмса так і залишився наскрізь вікторіанським. «Сищик був перенесений у минуле – став персоною зі світу газових ліхтарів, валуватих туманів і хенсомських кебів, він більше не був сучасником, який сміливо дивився у майбутнє, як вважали читачі у ту пору, коли він уперше завоював їхні серця. Залишивши героя в цій епосі, автор забезпечив йому тривале життя» [3, с. 170]. П. Андерсон також виділяє ряд складових елементів «архетипу Холмса» та встановлює, які реальні особистості чи літературні образи, попередники чи сучасники дойлівського детектива, найбільше відповідають «холмсіанському архетипу» («Holmesian archetype»).

Висновки та пропозиції. Як бачимо, тенденція вживати стосовно образу Шерлока Холмса поняття «міф» (чи архетип – у синонімічному значенні) є досить новою. Варто зазначити, що дослідники лише загалом окреслили концепт «міф Шерлока Холмса», який потребує конкретизації, пояснення причин його виникнення внаслідок певних соціокультурних особливостей вікторіанського суспільства та незмінної актуальності впродовж минулого та уже сучасного нам століття. Дається взнаки також відсутність праць цього напрямку на просторі українського та загалом слов'янського літературознавства. Цікавою стороною досліджень цієї проблеми був би аналіз особливостей побутування міфу Шерлока Холмса у слов'янському світі.

Список літератури:

1. Баткин Л.М. Ренессансныймиф о человеке / Л. М. Баткин // Вопросылитературы. – 1971. – № 9.
2. Бураго Д.С. «Міф Києва» як художній концепт у російській романтичній літературі XIX ст. [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.02 / Бураго Дмитро Сергійович; Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.
3. Сташауэр, Дэниел. Расскажчик: Жизнь Артура КонанДойля / СташауэрДэниел // Иностраннаялитература. – 2008. – № 1.
4. Anderson, P. The Archetypal Holmes / Poul Anderson // SherlockHolmesby Gas-lamp: HighlightsfromtheFirstFourDecadesoftheBakerStreetJournal/ ed. by Philip A. Shreffler. – Fordham University Press, 1989. – 423 p.
5. McCaw, N.AdaptingDetectiveFiction: Crime, Englishnessandthe TV Detectives / Neil McCaw. – Continuum, 2011. – 200 p.
6. Symons, J., Slater P. Sherlock Holmes and the PoirotConnextion /JulianSymons, Paul Slater. – Illustrated London News, 1987. – 4 p.
7. Thompson, Jon. Fiction, Crime and Empire: Clues to Modernity and Postmodernism / Jon Thompson. – University of Illinois Press, 1993. – 200 p.

Расевич Л.П.
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко

МИФ ШЕРЛОКА ХОЛМСА В РАБОТАХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Резюме
Исследованы особенности формирования представления об образе Шерлока Холмса как мифе в трудах британских и американских исследователей, в частности расмотрены содержание понятия «миф Шерлока Холмса», причины его возникновения, семантическое наполнение понятия и т.д.
Ключевые слова: миф, мифологизация, архетип, образ.

Rasevych L.P.
KamianetsPodilskyIvanOhienkoNationalUniversity

SHERLOCK HOLMES' MYTH IN THE STUDIES OF ENGLISHSPEAKING EXPLORERS

Summary
The article deals with peculiarities of forming an idea of the image of Sherlock Holmes as a myth in the works of British and American researchers; in particular the concept of «the myth of Sherlock Holmes», the reasons of its origin and notion of semantic content etc. are investigated.
Key words: myth, mythology, archetype, image.

УДК 81-13

ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРА НА ЖАНРОВОЕ СВОЕОБРАЗИЕ СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ АВТОБИОГРАФИИ

Щербицкая В.В.
Днепропетровская государственная финансовая академия

В данной статье рассматривается жанр современной английской автобиографии. Выявляются основные каноны данного жанра. Выявляется влияние гендерного фактора на формирование жанра автобиографии XXI столетия.
Ключевые слова: автобиография, жанр, современный, гендер, тип

Антропоцентризм является одним из ведущих принципов современного языкознания и предполагает исследование языковых явлений в связи с человеком. В настоящее время существует большое количество работ по лингвистике, выполненных в рамках антропоцентрического направления, однако до сих пор наблюдается дефицит теоретических знаний о том или ином языковом феномене. Так, жанр автобиографии, имеющий в качестве субъекта и объекта повествования человека, является малоизученным. В настоящее время существует достаточное количество исследований, проведенных лингвистами на материале автобиографической литературы. В этих работах рассматриваются языковые особенности организации мемуарно-автобиографических текстов (Н.А. Николина, Е.Г. Новикова), стилистические приемы (Е.А. Кованова и др.), средства выражения объективного и субъективного фактора в жанре автобиографии(Е.И. Голубева), лексические особенности (И.В. Белобородова, Т.А. Иванова и др.), специфика речевого функционирования категорий «пространство» и «время» в автобиографической прозе (Е В.Погодина), модальность как текстообразующая категория (Т.В. Романов).

На сегодняшний день существует большое количество определений понятию автобиография и работ посвященных изучению автобиографии как жанра. Приведем определение автобиографии, которое стало каноническим и активно используется во многих работах отечественных и зарубежных исследователей жанра. Оно было предложено французским литератором, теоретиком автобиографического жанра Ф. Лежёном в 1971 г. в его книге «Автобиография во Франции»: «Автобиография является прозаическим текстом с ретроспективной установкой, посредством которого реальная личность рассказывает о собственном бытии, причём делает ударение именно на своей личной жизни, особенно на истории становления своей личности» [1, с. 23].

Автобиография привлекает внимание исследователей разных направлений и наук. Изучение автобиографического жанра осуществляется в философии (О.С. Гребенюк, С.В. Ковыршина), социологии (С.А. Губина), психологии (В.В. Нуркова, Ю.Б. Шлыкова), истории (Л.Н. Куприченко), литературоведении (А.В. Антюхов, Ю.П. Зарецкий, Л.А. Мишина и др.). Каждая из наук по-своему классифицирует автобиографические тексты, дает определение «автобиографии» и выделяет характерные для жанра черты.

В западном литературоведении в этой области выделяются труды таких учёных как Г. Миш, Ж. Гусдорф, У. Шумейкер, Х.Н. Уитеред, П.М. Спэкс, У. Спенджемен, Дж. Олни, Э. Брюс, Л. Петерсен, Дж. Пиллинг, Б. Финни, Ф. Лежён, Ж. Старобинский. Следует отметить, что теоретическое осмысление жанра автобиографии на Западе началось относительно поздно. Его начало можно ознаменовать выходом в 1956 году статьи французского философа Жоржа Гусдорфа «Условия и границы автобиографии». Ж. Гусдорф опирался на фундаментальный многотомный труд Георга Миша «История автобиографии», не потерявший своего значения и сегодня. Г. Миш рассматривает автобиографию как универсальный историко-культурный феномен, сопровождающий всю культурную историю человечества. Также Вопросы теории автобиографического жанра рассматриваются в сборнике «Автобиография.Теоретические и критические эссе» («Autobiography: Essays Theoretical and Critical» – 1980) вышедшем под редакцией Джеймса Олни. «Английская автобиография» («English Autobiography», 1954) американского учёного Уэйна Шумейкера, прослеживает судьбу жанра в Англии до 1946 года. Английская автобиография XX века представлена в ней лишь именами Г. Уэллса и Г. Честертона.

Единственная монография, которая прослеживает судьбу жанра литературной автобиографии в английской литературе, в динамике его почти векового развития, до 80-х годов прошлого века, это книга англичанина Брайана Финни «Внутреннее «я»: Британская литературная автобиография XX века» («The Inner «I»: British Literary Autobiography of the Twentieth Century»), 1985. Автор рассматривает автобиографию как набор определенных противопоставленных категорий – родители / дети; личность / история; достоверность / недостоверность; фактографичность / фикциональность.

В настоящее время автобиографические тексты классифицируются по разным основаниям взависимости от науки, исследующей жанр автобиографии, и аспекта исследования. Выделяются следующие типы автобиографий: традиционная, автобиография духа и политическая автобиография (Л.А. Мишина); художественные, мемуарные и дневниковые автобиогра-фические тексты

© Щербицкая В.В., 2014

(В.В. Нуркова); деятельностный, социальный и экзистенциально-чувственный типы автобиографии (Ю.Б. Шлыкова).

Современная наука не выработала единого понимания автобиографии. Наиболее последовательно этот феномен рассматривается в литературоведческих исследованиях. Так, в литературоведении автобиография понимается как «литературный прозаический жанр; как правило, последовательное описание автором собственной жизни [2, с. 12].

Необходимо отметить, что во многих случаях трудно провести различие между автобиографией и мемуарами. Многие исследователи относят автобиографию к полю мемуаристики, однако есть такие, которые рассматривают автобиографию как отдельный жанр.

Литературный энциклопедический словарь определяет автобиографию только как самостоятельный «литературный прозаический жанр», который следует отделить от «смежных жанров: биографии, мемуаров, дневника» [3,с 12].

В Большой советской энциклопедии в статье «Автобиография» есть упоминание о «близости» автобиографии к мемуарам, хотя в ней присутствует «большая сосредоточенность на личности и внутреннем мире автора» [4, с. 117].

Однако, многие исследователи отмечают, что «автобиография – жанр мемуарной литературы.» Л. Гаранина, В. Пискунова, Н. Великой, В. Барахова, А. Мельникова говорят об общей мемуарной природе автобиографии и других жанровых форм – записок, портретов и др. Как пишет Л. Гинзбург в книге «О психологической прозе», «типология мемуаров многообразна – от Исповеди Руссо с ее предельным самораскрытием человека до хроникально-политических воспоминаний мадам де Сталь («Десять лет изгнания»)».

В учебнике по источниковедению автор к источникам личного происхождения относит дневники, частную переписку, мемуары – «современные истории», исповеди, и в том числе и мемуары-автобиографии.»Мемуары-автобиографии – вид источников личного происхождения, целью которого является установление вторичных социальных связей мемуариста в эволюционном целом. Для них, по крайней мере на первом этапе их существования, характерен произвольный отбор информации в соответствии с индивидуальными представлениями мемуариста» [5, с. 43В докторской диссертации «Украинская писательская мемуаристика (Природа, эволюция, поэтика)» (1991) А. Галич выделяет следующие признаки мемуаров: субъективность или личностное начало, обращенность в прошлое, документальность, наличие двух временных планов, двойная точка зрения автора на события (автора и его героя).

Ю. Петляков отмечает, что, «обозначая мемуары как «мемуарно-автобиографический жанр», обычно исследователи объединяют родовое понятие «мемуары» и видовое – «автобиографию», термин, обозначающий в ряде случаев один из жанров мемуарной литературы [6, с.4].

Исследователь предлагает обозначить мемуары (воспоминания) термином «мемуарная литература» и включить в него как разновидность мемуарно-автобиографическое образование. Действительно, для автобиографии свойственны все те качества, что и для мемуарной литературы. А. Тартаковский назвал три признака мемуарной литературы: субъективность, ретроспективность и память. Л. Гинзбург [7, с. 54] выделила следующие: установка на подлинность и фермент недостоверности, обусловленные правом мемуариста на субъективность.

Современные исследователи отмечают следующие характеристики автобиографии [8, с. 65.]:

· ретроспективность повествования. Ретроспективность как одно из присущих автобиографии качеств также выделяет Ф. Лежен, известный французский исследователь автобиографической литературы: «Автобиография является повествовательным текстом с ретроспективной установкой, посредством которого реальная личность рассказывает о собственном бытии» [1, с. 38].

· хронологическое последовательное изложение событий;

· тождество автора, повествователя и героя (Н.А. Николина и др.);

· память как важнейшая категория автобиографического повествования (В.В. Нуркова, Е.В. Погодина, Ю.Б. Шлыкова и др.);

· открытость автобиографии (Н.А. Николина и др.);

· соотношение прошлого и настоящего (Н.А. Николина , Е.В. Погодина и др.);

· план зрелого повествователя в настоящем и план его «Я» в прошлом (А.В. Антюхов, Н.А. Николина и др.);

· ярко выраженное личностное начало (Е.И. Голубева, Е.В. Погодина и др.);

· соотношение субъективного и объективного начал (А.В. Антюхов).

В настоящее время автобиографические тексты классифицируются по разным основаниям в зависимости от науки, исследующей жанр автобиографии, и аспекта исследования. Выделяются следующие типы автобиографий: традиционная, автобиография духа и политическая автобиография [9, с. 128]; художественные, мемуарные и дневниковые автобиографические тексты [10, с. 61]; деятельностный, социальный и экзистенциально-чувственный типы ав-тобиографии [11, с. 56].

По мнению Левицкого, «мемуарист, воспроизводя лишь ту часть действительности, которая находилась в его поле зрения, основывается преимущественно на собственных непосредственных впечатлениях и воспоминаниях; повсюду на переднем плане или он сам, или его точка зрения на описываемое. Неполнота фактов и почти неизбежная односторонность информации искупаются в мемуарах живым и непосредственым выражением личности их автора, что является ценным «документом» времени» [12, с. 1].

Французский исследователь Ф. Лежен обращает внимание на тот факт, что автор «делает ударение именно на своей личной жизни, особенно истории становления своей личности» [1, с. 89].

Нами были рассмотрены английские автобиографические произведения, опубликованные в начале 21 века. Это современные автобиографии четырех женщин: Д.О Дауд, Ш. Осборн, Дж. Томлин и Дж. Волтерс и четырех мужчин: Ч. Крэя, Р. Брэнсона, Р. Брэнда, Г. Ранзи.

В ходе анализа данных автобиографий нами были выявлено, что в целом жанровые особенности автобиографического жанра сохраняются у всех авторов: хронологическое последовательное изложение событий, память как важнейшая категория автобиографического повествования ,соотношение прошлого и настоящего и т.д.. Однако, есть отличительные черты в типе автобиографий, что на наш взгляд, обуславливается гендерным фактором. Три из четырех исследуемых (мужских) автобиографий можно объединить под одним названием – «автобиография духа» или нами предлагается вариант – путь к успеху. Означает это, что воспоминания мужчин изложенные в художественном тексте, представляют собою конгломерат упорядоченных воспоминаний об приложенных ими усилий для достижения заветных целей. Цели эти сосредоточены на работе, что и выявляется основной тематикой мужского автобиографического текста.

Женская автобиография несет в себе определенно другой энергетический заряд, являя собою репрезентацию ответе на социальный запрос времени. Позволим себе определить современную женскую автобиографию (как один из типов) – социальный ответ. Особенность этого типа женской автобиографии является сам ее контекст, который тесно связан с животрепещущими проблемами современного общества. Главная тематика данных автобиографий (Д. О`Дауд, Дж. Томлин и в некоторой степени Ш. Осборн) является насилие в семье. Два автора (Д. О`Дауд, Дж. Томлин) около 90% своей автобиографии посвящают именно этой тематике. Об этом свидетельствует фраза, которая выведена на обложку этих двух книг:

· A true story of abuse, neglect and survival against the odds [16,19 с.1].

Жанр современной автобиографии стал весьма популярен в последнее время его вид и каноны все время стремятся к изменению. Однако, в современных автобиографиях наблюдается тенденция к сохранения жанрового своеобразия и наблюдается некоторые изменения. Некоторые особенности текста, на наш взгляд, связаны с гендерным фактором, который влияет на своеобразие современных автобиографий. Малоизученность данного жанра, особенно его современного своеобразия представляет собой большое поле для дальнейших исследований в данном направлении.

Список литературы:

1. Lejeune, Philippe (1971). L'Autobiographie en France. Paris: Armand Colin, 1998.
2. Мильчина В.А. Автобиография // Литературный энциклопедический словарь. М.: Сов. энциклопедия, 1987.
3. Литературный энциклопедический словарь /Под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.
4. Большая советская энциклопедия /Гл. ред. А.М. Прохоров, 3-е изд. М., «Сов. энциклопедия», 1969-78. Т. 1.
5. Данилевский И. Н.. Источниковедение : Теория. История. Метод. Источники Рос. истории: Учеб. пособие для студентов вузов / И.Н.Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева; Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т «Открытое о-во». М. : РГГУ, 2000. – 701с.; 22см.
6. Петляков Ю. Научные основы издания литературных мемуаров. – АКД. М., 1983. – 16 с.
7. О психологической прозе / Лидия Гинзбург. – Ленинград : Худож. лит. Ленингр. отд-ние, 1977. – 443 с.
8. Николина Н.А. Поэтика русской автобиографической прозы: Учеб. пособие. М.: Флинта; Наука, 2002. 424 с
9. Мишина Л.А. Жанр автобиографии в истории американской литературы. Чебоксары: Изд-во Чуваш. ун-та, 1992. 128 с
10. НурковаВ.В. Свершенное продолжается: Психология автобиографической памяти личности. М.: Изд-во УРАО, 2000. 320 с.
11. Шлыкова Ю.Б. Переживание личностью смысла бытия и тип автобиографического текста: Дис. ... канд. психол. наук. Краснодар: РГБ, 2006
12. http://www.prosvita.kiev.ua/vosp52.html
13. R. Brand. My Booky Wook. Hodder & Stoughton. Hodder & Stoughton Ltd, 338 Euston Road, London NW1 3BH, 2007. – 335 p.
14. R. Branson. Losing My Virginity. The Autobiography – Virgin. Virgin Publishing Ltd, Thames Wharf Studios, Rainville Road, London W6 9HT, 1999. – 507 p.
15. C. Kray, R. McGibbon. Me and My Brothers Harper Perennial. An imprint of HarperCollinsPublishers 77-85 Fulham Palace Road, Hammersmith, London W6 8JB, 2008. – 461 p.
16. D. O'Dowd. Cry Salty Tears – Century. Random House, 20 Vauxhall Bridge Road, London SW1V 2SA, 2007. – 249 p.
17. S. Osbourne. Extreme. My Autobiography Time Warner Books. An imprint of Time Warner Book Group UK, Brettenham House, Lancaster Place, London WC2E 7EN, 2005. 372 p.
18. G. Ramsay. Humble Pie HarperCollinsPublishers. HarperCollinsPublishers 77-85 Fulham Palace Road, Hammersmith, London W6 8JB, 2006. – 285 p.
19. J. Tomlin. Behind Closed Doors Hodder & Stoughton. Hodder & Stoughton Ltd A division of Hodder Headline, 338 Euston Road, London NW1 3BH, 2006. – 273 p.
20. Wallace C. M. In Honour of Fidelity. London: G. Routledge, 2000. P.29.
21. J. Walters. That's Another Story. The Autobiography Phoenix. An imprint of Orion House, 5 Upper St Martin's Lane, London WC2H 9EA, 2009. – 305 p.

Щербицька В.В.
Дніпропетровська державна фінансова академія

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРА НА ЖАНРОВУ СВОЄРІДНІСТЬ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ АВТОБІОГРАФІЇ

Резюме
У даній статті розглядається жанр сучасної англійської автобіографії. Виявляються основні канони даного жанру. Виявляється вплив гендерного фактора на формування жанру автобіографії XXI сторіччя.
Ключові слова: автобіографія, жанр, сучасний, стать, тип.

Shcherbitskaya V.V.
Dnipropetrovska State Academy of Finance

INFLUENCE OF GENDER ON THE GENRE ORIGINALITY OF MODERN ENGLISH AUTOBIOGRAPHY

Summary
This article discusses the genre of contemporary English autobiography. The basic canons of the genre are identified. Reveals the influence of gender on the formation of the genre of autobiography XXI century.
Key words: autobiography, genre, modern, gender, type.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 336.02

НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ БАНКІВСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Борисова А.М.
Сумський державний університет

У статті досліджено сутність інформаційних правовідносин у банківській сфері. Встановлено зміст категорії «банківська інформація» як особливого об'єкта даного виду правовідносин. Розглянуті шляхи правової реформи в інформаційній та банківській сферах.
Ключові слова: інформація, інформаційні банківські правовідносини, банківська інформація.

Постановка проблеми. На сьогодні важко переоцінити дійсну роль інформації. Адже дана категорія пов'язується із певними відомостями або даними, які усувають невизначеність та виступають засобом комунікації і зв'язку. Тому вона є важливою частиною, навіть, більше того, передумовою суспільних відносин, так як певною мірою супроводжує їх.

Таким чином, її важливість дає підстави до появи нового виду суспільних відносин – інформаційних, що є об'єктом правого регулювання.

Але враховуючи це, слід зазначити, що сьогодні досить гостро постає питання правового врегулювання інформаційних відносин. Скупчення різних нормативних актів, які торкаються цієї сфери, не дають можливості чіткого закріплення положень, що лише ускладнює врегулювання питання. У даному випадку постає проблема переростання законодавства загального у спеціальне. Розв'язання її дало б змогу чіткіше врегулювати інформаційні правовідносини, які на даний момент торкаюся чи не усіх сфер життєдіяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За своєю правовою природою категорія «інформації» та пов'язаних з нею інформаційних відносин є не простою, і тому потребує наукових досліджень. Станом на сьогодення дослідження у даній сфері проводилися у роботах багатьох науковців, зокрема, Б. М. Гоголя, Т.О. Чернадчук, В.А. Копылова, О. В. Синєокого, А. Сахневич та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інформаційні відносини регулюються нормами різних галузей права. Що підтверджує їх певний похідним характер і багатоаспектність. Це, відповідно призводить до розширення їх меж відносно інших сфер.

Так, особлива значимість інформації проявляється саме для банківської сфери, що напряму пов'язана із її специфікою, тобто неможливістю здійснення банківської діяльності без інформації.

До сьогодні важко говорити про виділення в окрему сферу інформаційних банківських правовідносин, однак неможливо говорити про відсутність їх існування, так як ними пронизані інші галузі життєдіяльності.

Цілі статті. На основі вище зазначеного можна сформулювати ціль статті, яка полягає в аналізі інформаційних банківських правовідносин та формуванні напрямків їх регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можна стверджувати, що саме грошові кошти та інформація є «двигуном» усієї банківської діяльності.

Банківські правовідносини та інформаційні є взаємодоповнюючими у банківській сфері, а тому відсутність будь-яких з них унеможливлює здійснення банківської діяльності взагалі.

Такого висновку можна прийти враховуючи, що з розвитком суспільства та цивілізації удосконалюється й засоби та технології обігу інформації, що ускладнює її структуру, але полегшує засоби спілкування та зв'язку. Банківська сфера є середовищем, яке необхідно постійно удосконалювати новими технологіями задля легшого та швидшого здійснення банківських операцій та здійснення інших банківських послуг.

Інформаційний процес відбувається в межах інформаційної системи банку, значення якої для ефективного здійснення банківської діяльності полягає в тому, що:

- інформація є одним із ресурсів банківської діяльності, оскільки без неї неможливе функціонування банку, на її збирання та обробку витрачаються інші ресурси (людські, часові, фінансові) і тому інформація має свою вартість, що дає підстави вважати її товаром;

- інформація є сировинною базою і продуктом управлінської діяльності, а також складовою задоволення потреб клієнтів банку;

- управління банком передбачає виконання взаємопов'язаних первинних функцій планування, організації, мотивації, контролю, обліку, аналізу та прогнозування [1, с. 87-88].

Тому, важливим у даному випадку є твердження Т.О. Чернадчук, що здійснення банківської діяльності неможливо без інформаційних послуг, які або передують безпосередній банківській діяльності, або зливаються з нею, або є її підсумком, а точніше її результатом. Уся банківська діяльність пронизана інформаційними відносинами [2, с. 13].

У своїй роботі О.В. Синєокий підкреслює, що інформаційні правовідносини – це суспільні відносини, які виникають під час створення, розподілу та використання інформації та врегульовані нормами інформаційного права, учасники якого володіють відповідними юридичними правами та обов'язкам [3, с.43].

Так, в свою чергу, інформаційні банківські правовідносини мають особливості, які дозволя-

© Борисова А.М., 2014

ють їх виокремити серед усіх інших правовідносин, головною з яких є сфера виникнення і розвитку, тобто інформаційна банківська сфера, де і відбувається банківська діяльність.

Також специфічність інформаційних банківських правовідносин визначається через такі ознаки, як наявність спеціального об'єкта та суб'єкта.

Таким спеціальним суб'єктом банківських правовідносин є банківські установи та Національний банк України.

А щодо об'єкту, то питання у даному випадку є більш глибоким. Можна стверджувати що таким обертом є досить нова категорія – «банківська інформація».

Зважаючи, що згідно ст. 200 Цивільного кодексу України [4] та ст.1 Закону України «Про інформацію» [5], інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, то банківська інформація – це родове поняття, яке регулює інформаційні відносини у банківській сфері.

На сьогодні існування такої категорії як «банківська інформація» є виправданим та необхідним. Вона характеризує сферу діяльності, тобто банківську, яка проникає в усі інші сфери життєдіяльності та супроводжує більшість її процесів. Практично кожен з нас пов'язаний якимось чином з певною банківською установою: звертаючись за банківською послугою, неодмінним є надання певних відомостей для її здійснення. Тому інформація постійно супроводжує банківські процеси. Таке твердження можна зробити на підставі аналізу усього циклу діяльності банківської установи. При створенні банківської установи необхідно подати певну інформацію задля реєстрації та отримання ліцензій. При функціонування банківська установа об'єднує великий масив інформації про послуги, операції, клієнтів тощо, задля нормального здійснення своєї діяльності. Також є важливою є наявність управлінської інформації, що робить процес банківської діяльності організованим та чітко впорядкованим. Навіть при припинення своєї діяльності, банківська установа, повинна надати певну інформацію (для тимчасових адміністраторів) Національного банку України.

Ділова репутація банківської інформації являє собою сукупність інформації про те як оцінюють її експерти, клієнти чи інші зацікавлені особи.

Тобто уся діяльність будь-якої банківської установи та уся банківська сфера пронизана інформаційними відносинами. При цьому їх головним аспектом виступає саме інформація.

Таким чином, постає питання існування окремого виду інформації – «банківська інформація». Дослідження даної категорії є явищем необхідним, адже той масив нормативної бази, який наявний у банківській сфері не передбачає її окреме існування, хоча повністю пронизаний нею та тримається лише на ній. Але важливим є не тільки її «самостійність» щодо інших видів інформації, а найголовніше можливість чіткого врегулювання складових її наповнюють, їх зміст та чітке відокремлення одне від одного, як наприклад банківська таємниця та службова чи комерційна тощо.

Так, на сьогодні і досі єдиного поняття «банківська інформація» не існує, тобто жоден нормативний акт не закріплює навіть її існування. Однак, слід відмітити важливість даної категорії, адже лише на основі неї можна говорити про інформаційну безпеку банку.

Тому, її прийнято розуміти як щось комплексне, тобто зазвичай вона визначається через інформацію, що її наповнює, зокрема за режимами доступу: відкрита та з обмеженим доступом.

До останньої слід віднести: банківську таємницю, службову та професійну, комерційну, та в деяких випадках навіть державну таємницю.

З цього, можна сформулювати таке визначення: банківська інформація – сукупність відомостей (відкритих та з обмеженим доступом), встановлених та гарантованих законодавством, що необхідні банківським установам для здійснення ними банківської діяльності.

Таким чином, актуальність даної проблеми полягає не лише у можливості визначення та аналізу «банківської інформації» як окремої категорії, а насамперед можливості впорядкування банківських інформаційних правовідносин, що у свою чергу дозволить чітко урегулювати меж доступу до такої інформації. Це вагомо вирішить проблему захисту інформації, що є основою для здійснення банківської діяльності.

На підставі всього цього, та виходячи з розуміння банківської інформації, слід стверджувати, що аналізуючи ст.10 Закону України «Про інформацію» [5], про види інформації за змістом, враховуючи, що дана стаття передбачає наявність й інших видів інформації вживаючи такий термін «тощо», можна прийти висновку, що банківська інформація є окремим видом інформації взагалі, адже дійсно вона має інакший, відмінний від інших видів інформації зміст, який безумовно відмічається комплексністю та складністю.

Головною проблемою у розв'язанні даного питання є відсутність єдиного нормативного акту, що дає підстави задуматися про можливість та необхідність уніфікації «інформаційного законодавства» в цілому та щодо окремих своїх видів.

Тому можна виділити два шляхи вирішення даної проблеми.

Перший, стосується уніфікації інформаційного законодавства в цілому.

Так, із розвитком та інформатизацією суспільства, формування такої галузі права як інформаційне право та аналізу його джерел, підіймається необхідність створення кодифікованого нормативно-правового акту, як наприклад Кодекс інформаційного права чи Кодекс про інформацію, тощо.

Як слушно зазначає К. Тартарникова, актуальність цього полягає у тому, що критична маса окремих законів України щодо інформаційної сфери суспільства досягла такого рівня, що законодавець не може її легально якісно інкор-

поратувати та консолідувати належним чином, продовжуючи тим самим таке соціальне явище, як правова загроза безпеці держави, суспільства, людини, громадянина в інформаційному просторі країни [6, с. 99].

Введення єдиного нормативного акту дозволило б об'єднати усі види інформації (в першу чергу за режимами доступу), шляхом визначення: 1) трактування як самої дефініції «інформація», так і стосовно кожного її виду, в тому числі необхідно надати й поняття терміну «таємниця»; 2) відомостей, що складають чи не можуть складати той чи інший вид інформації (таємниці); 3) режиму захисту відносно кожного виду інформації (таємниці); 4) відповідальність за порушення режиму охорони інформації.

Таке нововведення, перш за все, спростило розуміння категорії «інформації», тобто це дало змогу провести певну межу між видами інформації, дозволило б оцінити їх співвідношення між собою.

Однак, слід бути обережними при виборі форми систематизація інформаційного законодавства, враховуючи існуючі прогалини та колізії, інкорпорація та консолідація навряд чи підійдуть. Але у даному випадку найкращим варіантом виступала б кодифікація, так як вона являє собою спосіб систематизації нормативних актів, який здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм, що містяться в різних актах, у логічно узгоджений нормативно-правовий акт, який системно і вичерпно регулює певну сферу суспільних відносин.

Така кодифікація можлива на базі норм всього законодавства (Цивільного кодексу України, Господарського Кодексу України, Закону України «Про інформацію» тощо). Тобто на основі усієї нормативної бази створився б єдиний кодекс, що містить положення відносно «інформації».

Другий же шлях, стосується безпосередньо банківського законодавства. Вже досить довгий час ведеться мова про створення також єдиного кодифікованого акта, який би регулював банківську діяльність та відносини у банківській сфері. Відповідно, враховуючи, що інформація є «основою» здійснення усієї банківської діяльності, то можливим є створення окремого розділу, параграфу тощо, який би відповідно стосувався саме банківської інформації: поняття, її складові види, режими захисту та охорони, відповідальність тощо.

Однак, слід розглянути також пропозицію О.М. Селезньової, яка відмічає, що для удосконалення нормативно-правового регулювання як банківської системи, так і всієї фінансової системи держави, є актуальним розробити та прийняти Закон України «Про банківську інформацію ». Це повинен бути закон, що носить міжгалузевий (об'єднуючий) характер.

Внутрішня сутність закону «Про банківську інформацію», у той момент, коли його прийме Верховна Рада України, забезпечить віднесення його як до джерел інформаційного, так і до джерел фінансового, банківського, цивільного, господарського, кримінального, адміністративного права.

Така значна комплексність закону «Про банківську інформацію» пояснюється все тою ж різноплановістю банківської інформації. А тому при розробці закону, потрібно зважати на низку нормативно-правових актів вищевказаних галузей права, щоб його норми не були суперечними з іншими суміжними актами.

Структура закону «Про банківську інформацію» повинна бути виваженою та містити як теоретичні положення, так і практичні аспекти регламентації банківської інформації. Зокрема, у законі має визначатись: сфера поширення закону; поняття банківської інформації; види банківської інформації; об'єкт банківської інформації та його види; суб'єкти банківської інформації та їх правовий статус; банки як основні суб'єкти банківської інформації; основні засади володіння банківською інформацією; принципи користування банківською інформацією; принцип банківської таємниці; правила розпоряджання банківською інформацією; відповідальність за порушення норм, які регламентують банківську інформацію [7, с. 415-416].

Тому, банківські інформаційні правовідносини є з одного боку підпадають під загальне визначення правовідносин і, зокрема, інформаційних правовідносин, а з іншого характеризуються специфічним об'єктом банківською інформацією, що дозволяє їх виокремити серед інших правовідносин.

Висновки і пропозиції. Отже, інформаційні банківські правовідносини відіграють важливу роль в обігу як грошових коштів в економіці так, й інформації. Тому, значення при цьому, набуває їх належне врегулювання. Така можливість пояснюється необхідністю уніфікації інформаційного та банківського законодавства та створення єдиного нормативного акту, який закріпивши відповідні положення щодо даної сфери відносин значно вдосконалив би їх функціонування.

Список літератури:

1. Адамик Б.П. Інформаційні технології у банківській сфері [Текст] : навч. посіб. – Б.П. Адамик, І.С. Литвин, В.О. Ткачук. – К.: Знання, 2008. –351 с.
2. Чернадчук Т.О. Актуальні питання інформаційних правовідносин у банківській сфері [Текст] : монографія – Т.О. Чернадчук; заг. ред. д. ю. н., проф. Арістової І.В. – Суми: «Сумський національний аграрний університет», 2011. – 162 с.
3. Синєокий О. В. Інформаційне право : навч. посіб. / О. В. Синєокий. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – 125 с.
4. Цивільний кодекс України // ВВРУ. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
5. Закон України «Про інформацію» // ВВРУ. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
6. Татарникова К. Методологічні підходи до кодифікації законодавства України про інформацію [Текст] / Кристина Татарникова // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 5. – С. 99-101
7. Селезньова О.М. Банківська інформація: концептуальні засади та пропозиції до нормативно-правової регламентації [Текст] / О.М. Селезньова //Держава і право. – 2011. – № 1. – С. 412-417

Борисова А.Н.
Сумской государственный университет

НАПРАВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Резюме
В статье исследована сущность информационных правоотношений в банковской сфере. Установлено содержание категории «банковская информация» как особого объекта данного вида правоотношений. Рассмотрены пути правовой реформы в информационной и банковской сферах.
Ключевые слова: информация, информационные банковские правоотношения, банковская информация.

Borysova A.M.
Sumy state university

DIRECTIONS AND PROSPECTS OF IMPROVING INFORMATION BANKING RELATIONSHIPS

Summary
The article deals with the essence of the information relationships in banking. Established meaning of the «banking information» as a special object of this type of relationship. The ways of legal reform in the information and banking sectors.
Key words: information, information banking relationship, banking information.

УДК 341.01

СУЩНОСТЬ КАТЕГОРИИ «ПРАВА ЧЕЛОВЕКА» – ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ ГЛОБАЛЬНОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Зайцева И.В., Герасимова Е.Е.
Белгородский университет кооперации, экономики и права

Статья посвящена месту и роли категории «права человека» в условиях глобальной цивилизации. Исследованы основные направления глобализационного развития Российской Федерации. Освящены как положительные, так и отрицательные аспекты процесса глобализации.
Ключевые слова: права человека, ценность, глобализация.

Постановка проблемы. Данная тема на сегодняшний момент представляет наибольшую актуальность и востребованность в юридической науке. Понятие «глобализации» сейчас неизвестно только той части населения, которая абсолютно не интересуются ситуацией в мире. Большая часть федеральных каналов и средств массовой информации ежедневно возвращает нас к данному вопросу, говоря о тех или иных тенденциях объединения в различных областях жизни. Безусловно, глобализационные процессы не могли не отразиться и на праве в целом, и на правах человека как важнейшей ценности любого демократического государственного образования. Мнения исследователей данной проблематики весьма противоречивы, как и сама категория «глобализация».

Анализ последних исследований и публикаций. За последний период проблематика глобализации стала одной из наиболее исследуемых. В частности, Войниканис Е. А. в своем труде «Право интеллектуальной собственности в цифровую эпоху: парадигма баланса или гибкости» обращается к такому вопросу как «Право и глобализация». Изначально в данной работе говорится об основных тенденциях в развитии глобализации. Затрагивается вопрос и о том, что транснациональное право складывается постепенно. В целом, точка зрения автора состоит в том, что международное право следует использовать как модель.

Говоря о данной проблематике, нельзя не затронуть монографию Н.В. Власова, С.А. Грачева, М.А. Мещерякова и др. «Правовое пространство и человек», в которой рассматриваются аспекты по изменению правового пространства в результате процессе глобализации.

Василенко И.А. в своем труде «Политическая глобалистика» рассмотрел основные аспекты глобализации и цивилизацию как одну из форм глобализационных объединений.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В данной статье мы планируем определить наиболее целесообразную позицию прав человека в контексте глобализации, основываясь на существующих мнениях и своем личном осмыслении данной проблематики.

Цель статьи. Исследование направлено на рассмотрение прав человека как фундаментальной ценности глобальной цивилизации.

Изложение основного материала. Обращаясь к основной части работы, предлагаем определиться с основным категориальным аппаратом. Категория «права человека» может рассматриваться с разных аспектов, но мы считаем, что следующее определение является наиболее правильным и полным: права человека – это неотъемлемые права каждого человека, в независимости от его национальности, местожительства, пола, этнической принадлежности, цвета кожи, религии, языка или любых других признаков. Все люди в равной степени располагают правами человека, исключая всякого рода дискриминацию. Эти права взаимосвязаны, взаимозависимы и неделимы [10]. Глобализация – это процесс всемирной экономической, политической и культурной интеграции и унификации.

Проследим основные направления в формировании категорий прав человека в мире, начиная с первой категории, появившейся в ходе массовых буржуазно-демократических революций в большинстве европейских государств. К первому поколению прав человека относятся личные (гражданские) и политические права – это право на свободу мысли, совести и религии, право каждого гражданина на ведение государственных дел, право на равенство перед законом, право на жизнь, свободу и безопасность личности, право на свободу от произвольного ареста, задержания или изгнания, право на гласное и с соблюдением всех требований справедливости рассмотрение дела независимым и беспристрастным судом и ряд других прав. Эти права обязывали государство воздерживаться от вмешательства в сферу личной свободы и создавать условия участия граждан в политической жизни.

Начало второму поколению прав человека положила борьба народов за улучшение своего экономического уровня, повышение культурного статуса. Они были названы «позитивными правами» и для их реализации требовалась организационная, планирующая и иные формы деятельности государства по обеспечению указанных прав. Ко второму поколению прав человека можно отнести право на труд и свободный выбор работы, право на социальное обеспечение, на отдых и досуг, право на защиту материнства и детства, право на образование, право на участие в культурной жизни общества и другие.

В конце XIX – начале XX в. новый либе-

© Зайцева И.В., Герасимова Е.Е., 2014

рализм выдвинул идею социального реформирования общества, целью которого являлось смягчение противостояния богатых и бедных. Примером формального закрепления прав являются Веймарская конституция 1919 г., Конституция СССР 1936 г. В это время в Советском Союзе шла реформация экономических отношений, поскольку реальная жизнь с неизбежностью выдвигала проблемы формирования системы социальной защиты человека, приобретавшей особое значение в XX в. в связи с ростом притязаний трудящихся на улучшение экономических условий существования, возрастанием национальных богатств развитых капиталистических стран. И хотя социальная защищенность гражданина в СССР оказалась минимальной, тем не менее, она существовала и оказывала воздействие на мировое общественное сознание, на идею формирования прав второго поколения [9, с. 83].

Относительно третьего поколения прав человека следует отметить, что среди ученых существует множество точек зрения по этому поводу. Третье поколение прав человека включает в себя только коллективные права, основанные на солидарности, так называемые «права солидарности» – право на развитие, на мир, на здоровую окружающую среду, на общее наследие человечества, а также право на коммуникацию, связанное с концепцией нового международного информационного порядка.

Быстрое развитие различных видов общественных отношений привело к появлению в современном мире нового четвертого, а, по мнению некоторых исследователей, и пятого поколения прав человека. Четвертое поколение – это духовно-нравственные права и свободы человека и гражданина», которые провозгласили и провозглашают духовные и моральные ценности личности [6, с. 5-6]. К ним относят право на жизнь, уважение достоинства, запрет пыток и бесчеловечного обращения, права на творчество, право выбора, свобода совести и вероисповедания, право на духовное образование и воспитание и др. В совокупности они несут в себе ценности индивидуальности человеческого духа, души и тела, которые даются человеку по праву его рождения, а также в силу позитивного права.

К пятому поколению прав относятся такие права, как право на Любовь, Вера и любовь к Богу, единство с Творцом, право на рождение в Любви, право на информацию и управление энергией, право на Сотворчество и другие права, которые вытекают из Любви.

Рассмотрев поколения прав человека, можно сказать, что по мере развития права, государства, экономических отношений, они претерпевали изменения, усовершенствование, развитие, а также тот момент, что довольно часто эти изменения носили глобализационный характер.

Обратимся теперь к самим глобализационным процессам. Исследуя исторический контекст этого вопроса, приходим к выводу, что первые попытки глобализации мы встречаем еще в эпоху античности. В греко-римском мире они возникают в связи с развитием экономических и политических связей. На данном этапе в Греции появляется держава Агамемнона. Также в период существования античных государств возникают государственно-религиозные объединения (Дельфийская амфиктиония, храм и оракул Аполона Дельфийского) [7, с. 5] и военные (Афинский морской союз). В Древнем Риме попытки глобализации и её распространение на все сферы общественной жизни рассматривали Цицерон, Сенека, Марк Аврелий, которые в своей основе видели мир как единую сущность, в котором все элементы его, в том числе государство и право являются неотделимыми друг от друга.

В период средних веков глобализация была прерогативой Римской католической церкви, которая монополизировала большую часть общественных отношений. По мере укрепления позиций христианской церкви, идея мирового единства обретает опору в христианском понимании божественной воли как направления мира к единой цели. Одним из самых крупных глобализационных политико-правовых объединений стала Священная Римская империя. Период возрождения и реформации этими вопросами занимался Н. Макиавелли, Алексис де Токвиль, Ж. Кальвин, Иоханнес Альтузиус. В основу их теорий были положены труды Аристотеля и Платона. Формирование буржуазного права и буржуазных государств, как было сказано ранее, привело к появлению новых теорий глобализации и формированию поколений прав человека. Так, Д. Локк понимал под этим термином сообщество всех людей, систему, составные части которой связаны определенной зависимостью. Ш.Л. Монтескье также полагал, что международная солидарность является первостепенной неизбежностью.

XX век принес с собой не только крупнейшие государственные и социально-экономические изменения, но и огромное количество различных военных и революционных событий, восстаний, мятежей на территории всего мирового сообщества. Наиболее важное значение здесь сыграла Вторая мировая война, поражение в которой фашистской Германии, заставило весь мир задуматься о необходимости таких глобализационных процессов, которые смогли бы оставить в прошлом весь ужас бесправия и угнетения отдельных категорий населения земного шара. Сразу после войны возникла необходимость в создании таких объединений, которые бы обеспечили политическую и военную безопасность в мире. К таким объединениям следует отнести, появившиеся в 1945 и 1949 годах соответственно ООН и НАТО. Основной целью ООН стало «избавление грядущих поколений от бедствий войны, дважды в нашей жизни принесшей человечеству невыразимое горе, стремимся вновь утвердить веру в основные права и свободы человека» [3]. НАТО было образовано для «укрепления стабильности и повышения благосостояния в Североатлантическом регионе» [3]. Основной интерес для нас представляет, в контексте данной темы, Устав ООН, который был подписан 26 июня 1945 года в Сан-Франциско на заключительном заседании

Конференции Объединенных Наций по созданию Международной Организации пятьюдесятью государствами. По своей структуре он состоит из примечания, преамбулы и 19 глав, включающих 111 статей. В целом, данный устав стал первым документом, который закрепил общие принципы международного сотрудничества в целях поддержания международного мира и безопасности.

Среди важнейших документов, которые появились после Второй мировой войны стали: Всеобщая декларация прав человека [2], Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, Международный пакт о гражданских и политических правах, Конвенция по правам ребенка, Декларация ООН «Об образовании и подготовке в области прав человека».

Изначально обратимся к Всеобщей декларации прав человека, в которой закреплены базовые права и свободы человека, не разделенные по национальному или иному признаку. Основной целью данного документа стало признание прав и свобод всех членов человеческой семьи и отсутствие пренебрежения к различным нормативно-правовым актам умоляющим их приоритет. Для данного акта было характерно полное равноправие всех людей в мире, исходя из рамок целесообразного закона. Всеобщая декларация – это важнейший документ, относительно которого мы можем говорить, о том, что глобализационные тенденции в правах человека стали активно себя проявлять. До неё мы не встречаем примеров, в которых объединительные тенденции распространились бы на все мировое сообщество без исключения не по общим вопросам, а по отдельной, наиболее важной проблематике.

В Международных пактах об экономических, социальных, культурных, гражданских и политических правах, принятых резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года также отмечаем наличие данных тенденций. Поскольку эти виды прав являются по своему содержанию наиболее обширными, они были выделены в два отдельных документа, систематизировавших их в определенном порядке. В них говорится, что «согласно Всеобщей декларации прав человека идеал свободной человеческой личности, свободной от страха и нужды, может быть осуществлен только, если будут созданы такие условия, при которых каждый может пользоваться своими экономическими, социальными и культурными правами, так же как и своими гражданскими и политическими правами» [1]. В этом отношении можно говорить, что данные нормативные документы продолжили эволюционное глобализационное развитие в правах человека после принятия Всеобщей декларации.

В 1989 году в рамках углубления глобализации в права человека была принята «Конвенция по правам ребенка», которая закрепила, что дети имеют право на особую заботу и помощь. На тот момент, причиной принятия данного нормативного акта стала потребность в обращении к материнству и детству как высшим ценностям любого государственного образования.

Одним из крайних документов по данному вопросу стала Декларация ООН «Об образовании и подготовки в области прав человека», принятая в 2011 году. Ценность данной декларации состоит в том, что она не просто продолжает традиции основных положений Устава ООН, но и тщательно разрабатывает вклад образования и подготовки по правам человека в ракурсе важнейших задач Организации объединенных наций. По данному документу, главы государств и правительств поддержали усилия по развитию просвещения и обучения в области прав человека на всех уровнях, в том числе путем реализации Всемирной программы образования в области прав человека, и призвали все государства развивать направленные на это инициативы.

Все перечисленные документы являются отражением непосредственных глобализационных процессов в области прав человека. Анализируя их содержание, мы пришли к выводу, что все категории прав человека, содержащиеся в них представляют собой базовые ценности для всего населения мира. Их реализация должна быть не просто необходимой задачей, но и иметь продуктивную эволюцию в связи с теми обстоятельствами, которые диктует нам современное общество.

Представленный выше материал отражает одну из концепций современных ученых-юристов, которые полагают, что глобализация, как неизменный процесс в современных жизненных реалиях, для прав человека играет положительную роль. Отчасти, на наш взгляд, это является верным утверждением, поскольку содержание Всеобщей декларации и остальных сопутствующих документов, действительно благотворно влияет на демократизм большинства государств. Даже в тех странах, где демократические тенденции с признанием равноправия еще не достаточно развиты, примеры более развитых стран заставляют их двигаться к признанию равноправия более быстрыми темпами.

К недостаткам объединительных тенденций в правах человека, относятся тенденции, связанные со смешением национального и международного права. Очевидным является факт приоритета международного права над национальным, однако зачастую это приводит к тому, что национальные правовые системы теряют свою индивидуальность, стремясь за международными стандартами в правах человека. Подобная ситуация является критической для многих государств, учитывая тот факт, что каждое государственное образование имеет свои собственные специфические особенности правовых систем, которые складывались традиционно на протяжении многих тысячелетий и подобное превалирование явно способствует нивелированию национальных правовых границ.

Для того чтобы перейти к соотношению международного и национального законодательства в области прав человека, стоит в начале обратиться к тому, каким образом в нашей Конституции закрепляются права и свободы человека и гражданина, что в дальнейшем позволит нам говорить о том, как часто российские граждане

обращаются к международным нормам права, чтобы защитить их.

Выводы и предложения. Подводя итог данной работы, хотелось бы отметить, что на сегодняшний момент права человека являются фундаментальной ценностью глобальной цивилизации, однако насколько сами глобализационные процессы влияют положительно на права человека остается достаточно спорным вопросом, учитывая неоднозначность тех качественно важных задач, которые стоят перед национальными государствами и международным сообществом в целом. Мы предлагаем более интенсивно развивать внутригосударственное право, чем глобальное, так как действовать необходимо, исходя из национальных признаков.

Список литературы:

1. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Ведомости ВС СССР. 28 апреля 1976 г. – № 17. – Ст. 291
2. Всеобщая декларация прав человека (принята на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН резолюцией 217А(III) от 10 декабря 1948 г.) // Российская газета. – № 67. – 05.04.1995 г.
3. Устав ООН (принят 26.06.1945 г. в г. Сан-Франциско) // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. – Вып. XII. – М., 1956
4. Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12.12.1993г. (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 №6-ФКЗ, от 30.12.2008. №7-ФКЗ) // СЗ РФ. – 2009. – № 4. – Ст. 445
5. Доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации [Электронный ресурс]: Российская газета. – http://www.rg.ru/2013/03/29/lukin-dok.html , свободный. – Загл. с экрана
6. Ивентьев С.И. Духовно-нравственные права и свободы человека и гражданина. – Казань, 1999. – 110 с.
7. Калина В.Ф. Развитие идеи федерализма и его теоретических моделей в истории политической и правовой мысли. – М., 2010. – 120 с.
8. Катков Д.Б., Корчиго Е.В. Конституционное право России: Учебное пособие. – М.: Юриспруденция, 1999. – 288 с.
9. Лукашева Е.А. Права человека. – М.: Инфра, 2001. – 573 с.
10. Что такое права человека? [Электронный ресурс]: Организация Объединенных Наций Права человека. – Режим доступа: http://www.ohchr.org/RU/Issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx , свободный. – Загл. с экрана.

Zaytseva I.V., Gerasimova E.E.
Belgorod university of cooperation, economy and law

THE ESSENCE OF A CATEGORY «HUMAN RIGHTS» IS THE FUNDAMENTAL VALUE OF GLOBAL CIVILIZATION

Summary
The article is devoted to the place and the role of the «human rights» category in the conditions of global civilization. The main directions of the globalization development of the Russian Federation. Sanctified both positive and negative aspects of the process of globalization.

Key words: human rights, value, globalization.

УДК 342.951:351.82

СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В СООТВЕТСТВИИ С ФЕДЕРАЛЬНЫМ ЗАКОНОМ РФ «ОБ ОБРАЗОВАНИИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ»

Кукина Т.Е.
Волгоградский государственный социально-педагогический университет

В настоящей статье исследованы вопросы законодательного регулирования системы образования в новом Федеральном законе РФ «Об образовании в Российской Федерации», рассмотрены понятия и новое содержание федеральных государственных образовательных стандартов. Анализируются нормативно-правовые акты Министерства образования РФ по вопросам принятия и утверждения ФГОС. Определены особенности содержания образовательных программ по различным дисциплинам.
Ключевые слова: система образования, федеральный государственный образовательный стандарт, образовательная программа, дистанционные формы обучения.

Постановка проблемы. Понятие образовательных стандартов и их соотношение с федеральными государственными образовательными стандартами являлось одним из наиболее спорных и дискуссионных моментов Закона РСФСР «Об образовании». После вступления в силу нового Федерального закона РФ «Об образовании в Российской Федерации» многие, ранее спорные вопросы, были разрешены, но ряд понятий и дефиниций все же нуждается в их уточнении и корректировке с учетом подзаконных актов, принимаемых Министерством образования РФ.

Анализ последних исследования и публикаций. Проблемы неоднозначного понимания и толкования дефиниций нового федерального закона РФ «Об образовании в Российской Федерации» поднимались в трудах М.Ю.Осипова [1,с.75], В.Ю.Туранина [2,с.16], В.В.Трофимова [3, с.49], Е.С.Кананыкиной [4, с.4], Л.Г.Берлявского [5, с.56] и других авторов.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Рассмотрение дефиниций системы образования проводилось ранее только в позиций федерального законодательства, без учета сложившейся практики правоприменения, а также вне анализа норм подзаконных актов.

Целью настоящей статьи является определение новых дефиниций понятий образовательный стандарт в контекстном анализе федерального закона и подзаконных актов, принятых Министерством образования РФ.

Изложение основного материала. Система образования Российской Федерации включает в себя федеральные государственные образовательные стандарты и федеральные государственные требования, образовательные стандарты, образовательные программы различных вида, уровня и (или) направленности; организации, осуществляющие образовательную деятельность, педагогических работников, обучающихся и родителей (законных представителей) несовершеннолетних обучающихся; федеральные государственные органы и органы государственной власти субъектов Российской Федерации, осуществляющие государственное управление в сфере образования, и органы местного самоуправления, осуществляющие управление в сфере образования, созданные ими консультативные, совещательные и иные органы; организации, осуществляющие обеспечение образовательной деятельности, оценку качества образования; объединения юридических лиц, работодателей и их объединений, общественные объединения, осуществляющие деятельность в сфере образования.

При этом под федеральным государственным образовательным стандартом (далее по тексту – ФГОС) понимается совокупность обязательных требований к образованию определенного уровня и (или) к профессии, специальности и направлению подготовки. Образовательный стандарт – совокупность обязательных требований к высшему образованию по специальностям и направлениям подготовки, утвержденных образовательными организациями высшего образования. Федеральные государственные требования – обязательные требования к минимуму содержания, структуре дополнительных предпрофессиональных программ, условиям их реализации и срокам обучения по этим программам.

Порядок разработки и принятия ФГОС регламентирован Постановлением Правительства РФ от 5 августа 2013 г. N 661 «Об утверждении Правил разработки, утверждения федеральных государственных образовательных стандартов и внесения в них изменений». Министерство образования и науки Российской Федерации обеспечивает разработку проектов стандартов и вносимых в стандарты изменений с привлечением учебно-методических объединений в системе образования, образовательных, научных и иных организаций, представителей работодателей, а также органов исполнительной власти и иных заинтересованных лиц, разработку по согласованию с Министерством культуры Российской Федерации проектов стандартов ассистентуры-стажировки и по согласованию с Министерством здравоохранения Российской Федерации проектов стандартов ординатуры.

Министерство образования и науки Российской Федерации организует проведение независимой экспертизы проектов организациями, федеральными органами исполнительной власти и органами исполнительной власти субъектов Российской Федерации, осуществляющими государственное управление в сфере образования. В целях проведения независимой экспертизы

© Кукина Т.Е., 2014

Министерство образования и науки Российской Федерации в течение 7 дней со дня размещения проектов на сайте направляет проекты независимым экспертам.

Независимый эксперт направляет в Министерство экспертное заключение, подписанное руководителем или уполномоченным им должностным лицом, в течение 15 дней со дня получения проекта.

Прием предложений от заинтересованных организаций и граждан по проектам, размещенным на сайте, осуществляется в течение 15 дней со дня размещения проекта на сайте. Министерство образования и науки Российской Федерации на основании рекомендаций совета, содержащихся в протоколе, в течение 10 дней принимает одно из следующих решений: утвердить проект; отклонить проект; направить проект на доработку с последующим утверждением; направить проект на доработку с последующим повторным рассмотрением. Стандарт утверждается Министерством образования и науки Российской Федерации. Федеральные государственные образовательные стандарты и федеральные государственные требования обеспечивают: 1) единство образовательного пространства Российской Федерации; 2) преемственность основных образовательных программ; 3)вариативность содержания образовательных программ соответствующего уровня образования, возможность формирования образовательных программ различных уровня сложности и направленности с учетом образовательных потребностей и способностей обучающихся; 4) государственные гарантии уровня и качества образования на основе единства обязательных требований к условиям реализации основных образовательных программ и результатам их освоения.

Федеральные государственные образовательные стандарты, за исключением федерального государственного образовательного стандарта дошкольного образования, образовательные стандарты являются основой объективной оценки соответствия установленным требованиям образовательной деятельности и подготовки обучающихся, освоивших образовательные программы соответствующего уровня и соответствующей направленности, независимо от формы получения образования и формы обучения. Федеральные государственные образовательные стандарты включают в себя требования к:

1) структуре основных образовательных программ (в том числе соотношению обязательной части основной образовательной программы и части, формируемой участниками образовательных отношений) и их объему;

2) условиям реализации основных образовательных программ, в том числе кадровым, финансовым, материально-техническим и иным условиям;

3) результатам освоения основных образовательных программ.

Федеральными государственными образовательными стандартами устанавливаются сроки получения общего образования и профессионального образования с учетом различных форм обучения, образовательных технологий и особенностей отдельных категорий обучающихся. Федеральные государственные образовательные стандарты общего образования разрабатываются по уровням образования, федеральные государственные образовательные стандарты профессионального образования могут разрабатываться также по профессиям, специальностям и направлениям подготовки по соответствующим уровням профессионального образования. Существенную роль в этом играют образовательные программы. Образовательные программы реализуются организацией, осуществляющей образовательную деятельность, как самостоятельно, так и посредством сетевых форм их реализации. При реализации образовательных программ используются различные образовательные технологии, в том числе дистанционные образовательные технологии, электронное обучение. При реализации образовательных программ организацией, осуществляющей образовательную деятельность, может применяться форма организации образовательной деятельности, основанная на модульном принципе представления содержания образовательной программы и построения учебных планов, использовании соответствующих образовательных технологий. Для определения структуры профессиональных образовательных программ и трудоемкости их освоения может применяться система зачетных единиц. Зачетная единица представляет собой унифицированную единицу измерения трудоемкости учебной нагрузки обучающегося, включающую в себя все виды его учебной деятельности, предусмотренные учебным планом (в том числе аудиторную и самостоятельную работу), практику. Количество зачетных единиц по основной профессиональной образовательной программе по конкретным профессии, специальности или направлению подготовки устанавливается соответствующим федеральным государственным образовательным стандартом, образовательным стандартом. Количество зачетных единиц по дополнительной профессиональной программе устанавливается организацией, осуществляющей образовательную деятельность. Основные профессиональные образовательные программы предусматривают проведение практики обучающихся. Организация проведения практики, предусмотренной образовательной программой, осуществляется организациями, осуществляющими образовательную деятельность, на основе договоров с организациями, осуществляющими деятельность по образовательной программе соответствующего профиля. Практика может быть проведена непосредственно в организации, осуществляющей образовательную деятельность. Видами практики обучающихся являются: учебная практика и производственная практика. Учебная практика по специальности направлена на формирование у обучающихся умений, приобретение первоначального практического опыта и реализуется в рамках профессиональных

модулей по основным видам профессиональной деятельности для последующего освоения ими общих и профессиональных компетенций по избранной специальности.

При реализации программ по специальности производственная практика включает в себя следующие этапы: практика по профилю специальности и преддипломная практика. Практика по профилю специальности направлена на формирование у обучающегося общих и профессиональных компетенций, приобретение практического опыта и реализуется в рамках профессиональных модулей по каждому из видов профессиональной деятельности, предусмотренных ФГОС СПО по специальности. Преддипломная практика направлена на углубление первоначального практического опыта обучающегося, развитие общих и профессиональных компетенций, проверку его готовности к самостоятельной трудовой деятельности, а также на подготовку к выполнению выпускной квалификационной работы в организациях различных организационно-правовых форм. Федеральные государственные органы, органы государственной власти субъектов Российской Федерации, осуществляющие государственное управление в сфере образования, органы местного самоуправления, осуществляющие управление в сфере образования, не вправе изменять учебный план и календарный учебный график организаций, осуществляющих образовательную деятельность.

Формами реализации образовательных программ признаются: 1.сетевая форма; 2.Реализация образовательных программ с применением электронного обучения и дистанционных образовательных технологий.

Сетевая форма реализации образовательных программ обеспечивает возможность освоения обучающимся образовательной программы с использованием ресурсов нескольких организаций, осуществляющих образовательную деятельность, в том числе иностранных, а также при необходимости с использованием ресурсов иных организаций. В реализации образовательных программ с использованием сетевой формы наряду с организациями, осуществляющими образовательную деятельность, также могут участвовать научные организации, медицинские организации, организации культуры, физкультурно-спортивные и иные организации, обладающие ресурсами, необходимыми для осуществления обучения, проведения учебной и производственной практики и осуществления иных видов учебной деятельности, предусмотренных соответствующей образовательной программой. Под электронным обучением понимается организация образовательной деятельности с применением содержащейся в базах данных и используемой при реализации образовательных программ информации и обеспечивающих ее обработку информационных технологий, технических средств, а также информационно-телекоммуникационных сетей, обеспечивающих передачу по линиям связи указанной информации, взаимодействие обучающихся и педагогических работников.

Под дистанционными образовательными технологиями понимаются образовательные технологии, реализуемые в основном с применением информационно-телекоммуникационных сетей при опосредованном (на расстоянии) взаимодействии обучающихся и педагогических работников.

Образовательное учреждение вправе использовать дистанционные формы обучения при всех предусмотренных законодательством Российской Федерации формах получения образования или при их сочетании, при проведении различных видов учебных, лабораторных и практических занятий, практик (за исключением производственной практики), текущего контроля, промежуточной аттестаций обучающихся.

Использование дистанционных форм не исключает возможности проведения учебных, лабораторных и практических занятий, практик, текущего контроля, промежуточной и итоговой аттестаций путем непосредственного взаимодействия педагогического работника с обучающимся. Соотношение объема проведенных учебных, лабораторных и практических занятий с использованием дистанционных форм или путем непосредственного взаимодействия педагогического работника с обучающимся определяется образовательным учреждением. Образовательные учреждения профессионального образования при подготовке по профессиям и специальностям, получение которых в очно-заочной (вечерней), заочной форме и форме экстерната не допускается, могут использовать дистанционных форм в очной форме при реализации профессиональных образовательных программ по общим гуманитарным, социально-экономическим и общим математическим дисциплинам. При реализации образовательных программ с применением исключительно электронного обучения, дистанционных образовательных технологий в организации, осуществляющей образовательную деятельность, должны быть созданы условия для функционирования электронной информационно-образовательной среды, включающей в себя электронные информационные ресурсы, электронные образовательные ресурсы, совокупность информационных технологий, телекоммуникационных технологий, соответствующих технологических средств и обеспечивающей освоение обучающимися образовательных программ в полном объеме независимо от места нахождения обучающихся. При реализации образовательных программ с применением электронного обучения, дистанционных образовательных технологий местом осуществления образовательной деятельности является место нахождения организации, осуществляющей образовательную деятельность, или ее филиала независимо от места нахождения обучающихся. При реализации образовательных программ с применением электронного обучения, дистанционных образовательных технологий организация, осуществляющая образовательную деятельность, обеспечивает защиту сведений, составляющих государственную или иную охраняемую законом тайну.

Выводы и предложения. Регламентация норм Федерального закона РФ «Об образовании в Российской Федерации», определяющих основные понятия системы образования, принята с недостаточным анализом подзаконных актов, как существующих к дате введения в силу Федерального Закона, так и приятых уже после его вступления в силу. Требуется детальная законодательная проработка новых понятий, возможно, повторная общественная экспертиза новелл федерального закона, которая бы позволила избежать ошибок в регламентировании и толковании норм образовательного права.

Список литературы:

1. Осипов М.Ю.Типичные недостатки нового федерального закона РФ «Об образовании в РФ».// Право и образование. – 2013. – № 4. – С. 75-81.
2. Туранин В.Ю. Новый закон об образовании: плюсы и минусы.// Право и образование. – 2013. – № 3. – С. 16-31.
3. Трофимов В.В. Нормативное в праве: проблема исследования объективно-социальных оснований // Право и образование. – 2013. – № 2. – С. 49-57.
4. Кананыкина Е.С. Нормативные документы о реформе образования// Право и образование. – 2013. – № 2. – С. 4-20.
5. Берлявский Л.Г. Норма права как базовое понятие юридической науки//Право и образование. – 2012. – №5. – С. 56-65

Kukina T.E.
Volgograd state social pedagogical university

THE EDUCATION SYSTEM ACCORDING TO THE FEDERAL LAW OF THE RUSSIAN FEDERATION «ABOUT EDUCATION IN THE RUSSIAN FEDERATION»

Summary
In the article are investigated questions of legislative regulation of an education system in the new Federal law of the Russian Federation «About education in the Russian Federation», are considered concepts and new contents of federal state educational standards. Normative legal acts of the Ministry of Education of the Russian Federation are analyzed concerning acceptance and the statement of FGOS. Features of the maintenance of educational programs are determined by various disciplines.
Key words: education system, federal state educational standard, educational program, remote forms of education.

УДК34.01

ПРАВОВОЙ НИГИЛИЗМ, КАК СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ЯВЛЕНИЕ

Михеев Д.Н.
Филиал «Кузбасский государственный технический университет имени Т.Ф. Горбачева» в г. Прокопьевске

Правовой нигилизм – это явление не просто социальное, а правовое явление, диалектически связано с правом. Правовой нигилизм как определенное отношение к праву, представляет собой интеллектуально-эмоциональное переживание человеком значимости права, то есть он является частью правосознания и проявляется фактически во всех его элементах.

Ключевые слова: право; правовой нигилизм; правовой идеализм; правосознание; правовая культура; правовые нормы; массовое сознание.

Одной из важнейших задач юриспруденции является исследование проблемы наиболее эффективной реализации права в обществе, максимального использования его возможностей в целях упорядочения поведения участников правовых отношений. В российском обществе в условиях построения новой государственности на постсоветском пространстве, создания новой для России модели развития взаимоотношений личности, общества и государства с акцентом на приоритетное использование правовых средств в разрешении возникающих вопросов указанная проблема эффективности права становится особенно острой,

Однако реализация потенциала права как активного социального регулятора зависит в значительной степени от состояния правосознания в обществе, а также от уровня правовой культуры в нем, в том числе от должного понимания ценности права и, как результат, – от востребованности права этим обществом. Признание права в качестве одной из высочайших ценностей, легитимация такого положения, при котором право, независимо от каких-либо обстоятельств подлежит обязательному применению, снижение уровня правового нигилизма в обществе фактически являются определяющими факторами, обеспечивающими в значительной мере эффективность реализации правовых норм.

Современное постсоветское общество характеризуется множеством различных противоречий, среди которых наблюдается и такое, как причудливое переплетение, с одной стороны, тотального правового нигилизма, а с другой – наивного правового идеализма. Как ни странно, оба эти явления, казалось бы, разновекторные и несовместимые, мирно уживаются и образуют вместе общую безрадостную картину юридического бескультурья.

В первом случае законы откровенно игнорируются, нарушаются, не исполняются, их не ценят, не уважают; во втором, напротив, им придается значение некой чудодейственной силы, способной одним махом разрешить все наболевшие проблемы. Массовое сознание требует принятия все новых и новых законов чуть ли не по каждому вопросу. Указанные крайности – следствие многих причин, без преодоления которых идея правового государства неосуществима.

Нигилизм как общесоциальное явление. Нигилизм вообще (в переводе с лат. – «отрицание») выражает негативное отношение субъекта (группы, класса) к определенным ценностям, нормам, взглядам, идеалам, отдельным, а подчас и всем сторонам человеческого бытия. Это – одна из форм мироощущения и социального поведения. Нигилизм как течение общественной мысли зародился давно, но наибольшее распространение получил в прошлом столетии, главным образом в Западной Европе и в России.

Он был связан с такими философами леворадикального направления, как Ф.Г. Якоби, П.Ж. Прудон, Ф. Ницше, М. Штирнер, М. Хайдеггер, М.А. Бакунин, П.А. Кропоткин и др. Нигилизм многолик, он может быть нравственным, правовым, политическим, идеологическим, религиозным и т.д., в зависимости от того, какие ценности отрицаются, о какой сфере знаний и социальной практики идет речь – культуре, науке, искусстве, этике, политике, экономике. Между ними много оттенков, нюансов, взаимопереходов. Каждая из разновидностей этого течения имеет свою историю [7, с. 254] .

Правовой нигилизм в самом общем виде подразумевает неверие в право и, или даже презрение права, как неценного явления. Выражение указанного отношения к праву в социальной среде, в неких знаковых формах, то есть объективацию субъективного отношения к праву, это отрицание правовых идеалов общества в целом или правовых установок, на базе которых в данном обществе формируются правовые нормы и, или отрицание позитивного права, построенного на правовых идеалах – установках.

Необходимо обратить внимание на то, что в литературе широко распространено мнение, будто правовой нигилизм формируется и существует исключительно в рамках правосознания субъектов. Правовой нигилизм как определенное отношение к праву, представляет собой интеллектуально-эмоциональное переживание человеком значимости права, то есть он является частью правосознания и проявляется фактически во всех его элементах: в познавательном моменте (в онтологии), выражаясь в виде определенных знаний теоретического и практического характе-

© Михеев Д.Н., 2014

ра, то есть в правовой подготовке; в оценочной сфере (в аксиологии), проявляя себя в эмоциональной оценке переживаемого объекта, то есть права, со стороны воспринимающего субъекта и, наконец, – в регулятивной сфере правосознания (в правовой праксиологии) – в виде установки на определенное действие по отношению к правовым явлениям.

Однако было бы неверно считать, что правовой нигилизм – лишь элемент психической деятельности человека, лишь разновидность деформации его правосознания или деформированное правосознание. Отрицательное отношение к праву как социальной ценности, то есть правовой нигилизм, именно потому и вызывает со стороны общества определенный отклик, и является общественно опасным явлением, что, проявляясь в поведении обязанного или уполномоченного правом субъекта, он становится элементом, частью социальной реальности, преобразуя ее, разрушая право как подсистему в рамках общественной системы. Следовательно, «оторвать» его от социальной реальности (как и право), переведя в область только умозрительных аналитических конструкций психической деятельности человека, отведя проявлениям в общественных отношениях нигилистических настроений роль следствия внутренней субъективной причины, не рассматривая указанные явления в диалектическом единстве, нельзя. В этой связи следует согласиться с Л.А.Лушиной, абсолютно точно указавшей на внутреннюю диалектическую взаимосвязь в любой разновидности нигилизма личностного начала (внутреннего, субъективного по сути и форме) и его внешней (социальной, поведенческой) формы проявления, позволяющей точно идентифицировать данное идейно-психологическое явление не только как факт объективной реальности, но и как форму собственно нигилизма [3, с. 27-31].

Убедительным представляется позиция А.Б. Венгерова, обратившего внимания на два важных момента в правовом нигилизме: во-первых, что правовой нигилизм – это антипод законности (то есть явление, противоположенное праву, но сходное с ним по характеру и сфере своего воздействия), а во-вторых, что правовой нигилизм это как сфера духовной жизни общества и сфера правового сознания, так и характеристика определенного реального состояния общества, то есть социальная характеристика [1, с. 452].

Учитывая изложенное, можно выделить основные признаки правового нигилизма, характеризующие его существование в обществе. Правовой нигилизм представляет собой психосоциальное явление.

Отнесение правового нигилизма к социальным явлениям как признак правового нигилизма отмечали многие исследователи: например, В.Б.Ткаченко, Л.А.Лушина. Указанные исследователи выделяют в качестве самостоятельного признака правового нигилизма такое психологическое свойство указанного явления как отрицание или непризнание права, объективных правовых ценностей и закономерностей. Представляется, что данное утверждение правильное [3, с. 31].

Правовой нигилизм – это явление не просто социальное, а правовое явление. Диалектически связано с правом, так как «правовое» является объектом отношения правового нигилизма и правовой нигилизм – во многом субъективное отражение права как объективной реальности (право как явление социального мира с определенной долей условности можно назвать объективной реальностью). Любая форма нигилизма, как отрицание чего-либо, предполагает определенную интенциональность мышления на отрицаемое явление.

Следовательно, обязательный сущностный признак нигилизма -определенный элемент переживания субъектом отрицаемого явления, итогом чего является формирование в сознании субъекта негативной установки. Именно негативная установка на отрицаемое в значительной степени детерминирует характер дальнейшего развития, проявления нигилизма в общественной среде, уровни, сферы функционирования. Право игнорируется как ценность, как возможный способ упорядочивания общественных отношений, там, где отдельными индивидами и обществом в целом формируется определенная поведенческая позиция как тенденция, предрасположенность определенным образом воспринимать и оценивать право и готовность действовать в отношении него в соответствии с этой оценкой.

Достаточно часто встречается ситуация, когда в обществе сохраняется видимость «присутствия» права – функционирующие законодательные органы, суд, конституция с формально декларируемыми правами и свободами, однако внутренняя правовая установка общественного сознания уже сформирована таким образом, что не воспринимает указанные атрибуты права, правовые средства как возможные инструменты регулирования общественных отношений, в результате чего они используются лишь как декорации, прикрывающие господство других правил поведения.

Отрицание права, его недооценка, как сущностный признак правового нигилизма может быть также раскрыто через свою противоположность, то есть такую характеристику как «переоценка». Переоценка права находит свое отражение в таком социальном явлении, как правовой идеализм. Правовой идеализм (волюнтаризм, фетишизм, романтизм), представляет собой такое представление о праве, когда оно понимается и переживается как высшая ценность, подчиняющая себе все другие ценности. На право при этом возлагаются несбыточные надежды как на единственное в своем роде средство решения всех социальных проблем. Адептами правового идеализма провозглашается, что общество должно сконцентрировать все свое внимание именно на формировании идеального политико-правового строя, создании наиболее «разумных» законов, а не на условиях его действия в обществе социально-экономического и духовного характера. В таком контексте под «разумными» понимаются

такие законы, которые устанавливают компромиссные правила поведения в обществе, то есть которые основаны на согласии различных социальных групп. Предполагается, что эти «разумные» законы, формальные, юридически выверенные и адекватные общественному мнению установления, позволят устранить любые социальные противоречия в обществе, в том числе и наиболее опасные формы девиантного поведения.

Рассматривая отрицание ценности права в качестве обязательного признака правового нигилизма, вместе с тем следует особо подчеркнуть следующее: отрицание ценности права не означает в обязательном порядке признание в качестве вышестоящих ценностей какие-либо иные социальные явления. В этой связи следует отметить, что в литературе можно встретить утверждение, согласно которому обязательным признаком правового нигилизма является не просто психологическое, а идейно-психологическое отношение к праву. В этом смысле правовой нигилизм предстает не просто как абсолютное отрицание или неприятие правовой действительности, а как идеология, предлагающая на основе данного отрицания самостоятельные взгляды на регуляцию общественной жизни. Такой позиции, в частности придерживаются Л.А Лушина и В.Б.Ткаченко [5, с. 273].

Представляется, что такая точка зрения является ошибочной. Дело в том, что рассмотрение правового нигилизма в контексте обязательности идеологического признака и предположение, что на основе утверждения о ничтожности права как социальной ценности сознанием индивида, социальной группы, общества в целом в обязательном порядке вырабатываются идеи, социальные нормы, заменяющие право и правовое регулирование, то есть выдвигаются альтернативные праву идеи и способы организации общественных отношений, основывается на убеждении об обязательной строгой рациональности сознания субъектов.

Таким образом, в свете рассмотренных выше признаков правового нигилизма, отражающих сущность указанного явления, можно сделать вывод, что, во-первых, правовой нигилизм представляет собой явление, связанное как с жизнью отдельных индивидов, так и с жизнью социума в целом. Во-вторых, это реальность, неразрывно связанная с правовой составляющей общественной жизни. В-третьих, указанная связь нигилизма и права проявляется в виде определенного отрицательного отношения к праву как социальной ценности со стороны воздействующего субъекта. Формы выражения такого отрицания могут быть совершенно разными: от пропаганды субъектом нигилистических настроений в социальной среде своей точки зрения по поводу права как явления до открытого нарушения правовых норм. Конечным следствием распространения в обществе правового нигилизма может быть только разрушение правовой подсистемы в рамках социальной системы и, естественно, опосредованно деформация общественной системы в целом, так как совершенно очевидно, что без такой необходимой составляющей как право, его нормального функционирования, общество с существующими в нем социальными противоречиями будет ущербным.

Соответственно, правовой нигилизм можно определить как психосоциальную систему, в ходе развития которой, во-первых, образуется устойчивое пренебрежительное или иное негативное отношение к праву в форме отрицания социальной ценности правовых идеалов, лежащих в основе действующей в данном обществе правовой системы и, или нормативных установлений, созданных на основе указанных правовых идеалов и выраженных в различных правовых текстах, получивших свою социальную легитимацию. Во-вторых, на базе указанного отношения к праву осуществляются конкретные поведенческие акты (действия или бездействие), деформирующие социально-правовую реальность (например, в обществе пропагандируется отрицание права, или же непосредственно совершаются правонарушения (если причиной указанных правонарушений послужила стойкая антиправовая позиция личности, неверие в возможность достижения желаемого результата посредством правовых средств).

Правовой нигилизм можно определить как систему, в ходе развития которой, во-первых, образуется устойчивое пренебрежительное или иное негативное отношение к праву в форме отрицания социальной ценности правовых идеалов, лежащих в основе действующей в данном обществе правовой системы, правовых норм, созданных на основе указанных правовых идеалов и выраженных в различных правовых текстах, получивших свою социальную легитимацию, и, во-вторых, на базе указанного отношения к праву осуществляются конкретные поведенческие акты (действия или бездействие), деформирующие правовую реальность (например, в обществе пропагандируется отрицание права, или же непосредственно совершаются правонарушения (если причиной указанных правонарушений послужила стойкая антиправовая позиция личности, неверие в возможность достижения желаемого результата правовыми средствами), или субъектом-носителем прав не реализуются его права в силу низкой оценки субъектом возможностей правовых средств (типичный пример – абсентеизм в избирательном праве).

Структура правового нигилизма представляет собой совокупность взаимосвязанных элементов, включающую в себя следующее:

- субъектов общественных отношений, в поведении которых правовой нигилизм находит свое объективное, социальное проявление, и в сознании которых, как идеальном воспроизведении действительности в чувственных и мыслительных образах – свое субъективное выражение;

- информационную основу правового нигилизма, которая предстает в виде определенных знаний о правовой действительности (в том числе неверных или поверхностных знаний), в тесной взаимосвязи с которыми и формируется нигилистическое отношение субъектов и в дальнейшем

происходит взаимодействие нигилистов и окружающего социального мира;

- нигилистско-правовую идеологию и нигилистско-правовую психологию, в рамках которых формируется отрицательное отношение к праву, а в дальнейшем – образуется антиправовая установка;

- антиправовое поведение субъекта-носителя правового нигилизма, выраженное в действиях или бездействии (внешний социальный эффект правового нигилизма).

Строительство правового государства требует решительной борьбы с правовым нигилизмом и условиями его возникновения. При этом, для снижения уровня его развития недостаточно лишь осуществления правового воспитания членов общества и совершенствования действующего законодательства: важно нивелировать значение всех факторов негативного социального развития, обеспечивающих формирование правового нигилизма, а также осуществлять борьбу с другими разновидностями общесоциального нигилизма.

Список литературы:

1. Венгеров А. Теория государства и права. – М.: Омега-Л, 2007. – 608 с.
2. Иеринг Р. Избранные труды. В 2 томах. Том 1. – М.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс,» 2006. – 624 с.
3. Лушина Л.А. К вопросу о понятии правового нигилизма // Право и политика. Сборник статей и тезисов. Вып. 2 Санкт-Петербург ООО «Крига» 2003. – С. 27-31
4. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как явления российского политического менталитета // Право и жизнь. – 2002. – № 47. – С. 45-53.
5. Протасов В. Теория государства и права. – М.: Юрайт, 2013. – 496 с.
6. Шарль Луи Монтескье. О духе законов. – Составитель: А. Матешук. – М.: Мысль, 1999. – 674 с.

Mikheev D.N.
Branch of Federal state educational institution
«The Kuzbass State Technical University named T.F. Gorbachev» in Prokopevsk

LEGAL NIHILISM, HOW SOCIAL – LEGAL PHENOMENA

Summary
Legal nihilism – this phenomenon is not simply a social and legal phenomenon dialectically linked to the right. Legal nihilism as a definite relation to the right represents the intellectual and the emotional experience of the importance of human rights, then it is a part of justice, and actually manifested in all its elements.
Key words: law, legal nihilism; legal idealism, sense of justice, legal culture, legal norms, mass consciousness.

УДК 347.121.1

ЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ КСЕНОТРАНСПЛАНТАЦІЇ

Пташник І.Р.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Дана стаття присвячена можливостям застосування органів тварин, або проведенню т.зв. ксенотрансплантації, під час трансплантації органів людині. Звернено увагу на успішність досліджень в даній сфері, на приклади застосування ксенотрансплантації. Автором досліджено етичні та моральні проблеми, з якими стикаються юристи та лікарі, що залучені до питань проведення ксенотрансплантації. В статті також зазначено необхідність чіткого регулювання всіх аспектів проведення трансплантації за допомогою тканин, клітин та органів тварин.
Ключові слова: трансплантація органів, ксенотрансплантація,етичні та моральні питання ксенотрансплантації, медична практика.

Постановка проблеми. В кінці XX на початку XXI століття трансплантологія стала галуззю медицини, яка сконцентрувала в собі найновіші досягнення хірургії, анестезіології, реаніматології, імунології, фармакології та інших медико – біологічних наук. Пересадка органів як метод лікування тяжкохворих пацієнтів має велике соціальне значення, так як дозволяє не тільки продовжити життя, але й забезпечити більш високий та якісний його рівень. Але разом з тим немає такої ж області в медицині, де так яскраво сфокусувались проблеми етичного порядку, як в трансплантології. Про етику трансплантації сьогодні говорять не завжди в доброзичливій формі. Вирішальне слово тут за лікарями-професіоналами. Згідно з першим правилом фахової етики допомогти хворому – реципієнту необхідно обов'язково, але тільки не за рахунок здоров'я донора клітин або органу. Друге правило дозволяє трансплантацію тільки в тому випадку, якщо терапевтичний ефект перевищує всі небажані побічні ефекти.

Сьогодні у зв'язку з існуючим дефіцитом донорських органів є думка, що органи тварин можуть слугувати альтернативою дефіцитним органам людини. Проте суспільство загалом не підготовлено до прийняття ідей трансплантації в цілому та ксенотрансплантації зокрема. Це зумовлено впровадженням засобами масових інформацій відомостей негативного характеру, сенсаційних, найчастіше не перевірених та непрофесійно висвітлених, що дискредитує трансплантацію як напрям медицини, в якій Україна не втрачає передових позицій.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку законодавчого регулювання донорства та трансплантації досліджувались багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема, С. Стеценком, М. Малеїною, О.Афанасьєвою, Ф.Бахом, які розглядали трансплантацію з точки зору різних галузей права, аналізували проблеми вдосконалення чинного законодавства в даній сфері. Саме вищевказані науковці в своїх працях вперше підняли проблеми цивільно-правового регулювання трансплантації органів. Окрім того, конкретно проблеми застосування ксенотрансплантації як підвиду трансплантації активно досліджувались такими вченими медиками та юристами як В.Суховерхим, М. Мелеїною, В. Шумаковим, А. Тоневицьким, О. Волкова, М. Авдеєва, М. Горелика, К. Тищенко, І. Кирилюк.

Метою даного дослідження є окреслення найважливіших етико-моральних проблем трансплантації органів тварин або т.зв. ксенотрансплантації. У процесі роботи чітко окреслено найбільш основні етичні проблеми трансплантації органів тварин, коротко охарактеризовано власне бачення вирішення даних проблем.

Зародження поняття. У 1996 році Служба громадської охорони здоров'я Сполучених Штатів опублікувала «Проект керівних принципів суспільної охорони здоров'я в області інфекційних захворювань питань в ксенотрансплантації». Даний документ визначає ксенотрансплантацію як: «...будь-яка процедуру, що включає в себе використання живих клітин, тканин і органів від тваринного джерела, пересаджені або імплантовані в людину або такі, що використовувалися при природних умовах перфузії» [1].

Переглянуте визначення, надане Службою громадської охорони здоров'я США знайшло своє відображення у висновку Органу тимчасового регулювання ксенотрансплантації Великобританії. Перш ніж рекомендувати Генеральному секретарю з охорони здоров'я змінити визначення, яке існувало, говориться про те, що ксенотранслантація: «...повинна розглянути ступінь ризику передачі інфекційних агентів від цих процесів. Під час терапії щодо заміни шкіри, добре зарекомендували себе мишачі клітинні лінії, які як правило, використовуються сьогодні, і які були використані для різних наукових і медичних цілях протягом більше 20 років. Тим не менше, вважається теоретичний ризик передачі інфекційних захворювань, хоча і маленький...»[2].

З наданих визначень та висновків можна зробити висновок, що ксенотрансплатнація – поняття не є новим, і дослідження використання якого тривають не одне десятиліття. Саме тому, на сьогодні досить важливим є необхідність визначення медично-етичних проблем ксенотрансплантації. Як відомо ксенотрансплантація – це пересадка органів тварин людині. Сьогодні у зв'язку з існуючим дефіцитом донорських органів є думка, що органи тварин можуть слугувати альтернативою дефіцитним органам людини. Але не зважаючи на експерименти і дослідження по ксентрансплантації, органи тварин для пересадки людині

© Пташник І.Р., 2014

не використовують з двох причин: перша – це імунне відторгнення органів тварини організмом людини, друга – ризик перенесення інфекцій від тварин людині.

Проблему відторгнення органу тварини на сьогоднішній день неможливо подолати. Другою причиною, як вже зазначалось, є ризик перенесення інфекцій від тварин людині, у зв'язку з чим у останньої немає природніх механізмів захисту для боротьби з такими інфекціями. Наслідком використання технології ксенотрансплантації може стати виникнення «штучностворених» пандемій, до яких вже сьогодні вчені відносять пандемію СНІД. Сьогодні вже з'явилось визначення поняття як «ксенозооноз», що означає захворювання, що виникає в результаті пересадки органу тварини людині. В Європі накладено мораторій на декілька років на проведення ксенотрансплантації [3, с. 17].

Крім того існують побоювання і відносно загрози ідентичності людини, якій пересаджується орган тварини.

Чим еволюційно ближче тварина – донор до людини, тим імовірніше буде успішнішою пересадка органа. Такою твариною на сьогодні є мавпа. Проте існують причини, які не дозволяють використовувати даних тварин для проведення ксенотрансплантації:

- обмежена кількість тварин цього виду,
- труднощі виведення їх у неволі у великих кількостях;
- неможливість убезпечити хворого від інфекційних захворювань донора,
- етичні проблеми, пов'язані з убивством мавп.

Дослідження щодо пошуку оптимального донора-тварини для застосування ксенотрансплантації виявили ще одну тварину, яка володіє істотними перевагами в порівнянні з приматами. Свині є широко поширеними, їх легко вирощувати і утримувати, органи подібні до людських за розмірами і по фізіології, багато людей приймають факт вилучення свинячих донорських органів, оскільки свиней вирощують як джерело їжі для людини.

Відповідно до вищенаведеного, існують дві основні проблеми проведення ксенотрансплантації – це відторгнення пересадженого органу та ризик перенесення інфекцій. Однак, дві наукові групи в Лондоні представили дані про наявність в тканинах свині різновидів вірусів, що відносяться до так званих ретровірусів, які здатні заразити клітини людини після трансплантації і надалі викликати онкологічні захворювання.

Приклади застосування ксенотрансплантації. В 1963 році К.Рімстма пересадив людині нирку шимпанзе, яка функціонувала протягом дев'яти місяців. Пізніше пробували пересадити людині серце і печінку приматів. Але результати таких експериментів не надто обнадіювали. Справа в тому, що при пересадці тваринного органу імунологічний конфлікт починається негайно після операції і протікає від кілька хвилин до декількох годин. У пересаджених органах відбуваються складні морфо – фізіологічні зміни, в результаті яких розвивається набряк, крововиливи, закупорка дрібних судин і орган дуже швидко гине [4].

На сьогодні в пресі можна знайти все більше інформації про успішність проведення операцій із пересадки органів тварин людині. Так, у Великобританії в 2012 році жінці вилікували рак печінки за допомогою пересадки частини бичачого серця – перикарду. Пацієнтка пройшла процедуру, під час якої їй видалили пухлину в печінці разом з великою частиною нижньої порожнистої вени. Саме ця частина була згодом відновлена за допомогою бичачого перикарду – частина зовнішнього прокладення бичачого серця. Проведена операція дала можливість наблизити той момент, коли можна буде широко використати органи тварин під час ксенотрансплантації [5].

Успішним вітчизняним прикладом використання ксенотрансплантації є випадок лікування масивного опіку поверхні тіла методом комбінованої ксенотрансплантації шкіри. Дана методика лікування в умовах відділення термічної травми та пластичної хірургії лікарні швидкої медичної допомоги м. Чернівці була використана вперше [6].

Правове регулювання використання ксенотрансплантації. Всесвітня Асамблея охорони здоров'я 22 травня 2004 році прийняла резолюцію WHA57.18 «Трансплантація людських органів та тканин», в якій в розділі II «Ксеногенна трансплантація» передбачає можливість «...застосовувати ксенотрансплантацію тільки в тому випадку, коли існують ефективні національні механізми нормативного регулювання і контролю» [7]. Вона також закріпила певні положення, в яких зазначається шляхи розвитку та регулювання ксенотрансплантації. Також даною резолюцією надано поради державам, які використовують або планують використовувати в майбутньому даний вид трансплантації, затвердити правила використання тварин для проведення ксенотрансплантації в спеціальних нормативно-правових актах, закріпити процедуру видачі рішення на проведення такої операції, враховуючи етичні норми й отримання згоди, здійснювати нагляд за людьми, яким зробили трансплантацію органів від тварин.

The Changsha Communiqué Principles, прийняті 19-21 листопада 2008 року Всесвітньою організацією охорони здоровя визначають ксенотрансплантацію як: «...складний процес, який несе ризики, в тому числі відмова щеплених, неадекватні функції трансплантата і передачі визнаних або невизнаних інфекційних захворювань одержувачу. Існує ризик розвитку серйозних або нових інфекцій, які можуть заразити не тільки одержувача трансплантата, але також його близькі контакти, також населення в цілому та тваринну популяцію» [8].

З правової точки зору ксенотрансплантація регулюється законодавствами різних країн відповідно до їх власних внутрішніх переконань. До прикладу, звіт Ради Європи «Сучасний стан в області Ксенотрансплантації» рекомендує, що ксенотрансплантація повинна використовуватися тільки в тому випадку, коли відповідні альтернативні варіанти бути недоступні.

Законодавство Європейського Союзу доволі розвинене в питаннях регулювання проведення трансплантації органів, тканин та клітин. Першим законодавчим актом, який повністю присвячений питанням регулювання проблем донорства та трансплантації є Директива 2010/45/ЄС, прийнята Європейським Парламентом та Радою ЄС 07 липня 2010 року «Про стандарти якості та безпеки людських органів, призначених для трансплантації» (надалі – Директива). Основна ідея Директиви, як вказано в статтях 1 та 2, полягає в «забезпеченні рівності та безпеки людських органів, призначених для трансплантації в тіло людини» та застосовується до «донорства, тестування, опису властивостей, підготовки, транспортуванню та трансплантації органів»[9].

На жаль, Директива 2010/45/ЄС ніяким чином не врегулювала питання ксенотрансплантації, вказавши тільки, що трансплантація органів тварин в людське тіло заборонена. На противагу даному положенню, Комітет Міністрів в своїй Рекомендації Rec(2003)10 до Країн-Учасниць «Про ксенотрансплантацію» в статті 4 закріпив, що «Жодної ксенотрансплантації не повинно бути здійснено, якщо держава-член не забезпечує регулювання діяльності в сфері ксенотрансплантації відповідно до положень цієї рекомендації»[10].

Українське законодавство пішло попереду європейських рекомендацій в питаннях регулювання застосування ксенотрансплантації як альтернативного способу трансплантації. Так, Міністерство озорони здоровя України підготувало наказ «Про затвердження Порядку застосування ксенотрансплантатів» (чинний від 12.03.2013 р.) Даний наказ закріплює вимоги, які повинні бути дотримані ксентрансплантатом для того, щоб бути використаним для трансплантації, порядок застосування ксенотрансплантатів [11].

Коло моральних та етичних питань ксенотрансплантації залишається таким же актуальним та невирішеним до кінця, як і в часи її зародження. Чи варто продовжувати тривалість життя однієї людини за рахунок використання тканин, органів та клітин тварини, що може призвести до погіршення стану реципієнта? Саме тому на сьогодні важливим є вирішення біоетичних проблем не тільки через призму медико-соціальної доцільності та технологічної спроможності, але в етико-філософському вимірі. Підводячи підсумки вище наведених фактів, необхідно наголосити, що можна і потрібно допускати ксенотрансплантацію тільки у випадку наявності ефективної системи нормативного регулювання. Регулювання процедур необхідно проводити пропорційно виявленим ризикам, і в цілях зведення їх до мінімуму, а також в цілях підвищення рівня безпеки і ефективності. Органи національного регулювання повинні належним чином зважувати ризики і потенційні вигоди від будь-яких клінічних досліджень і процедур, і тільки після цього видавати відповідні дозволи. Підвищувати рівень інформування населення.

Список літератури:

1. Public Health Service (1996) «Draft Service Guidelines on Infection Disease Issues in Xenotransplantation», Federal Register, 61 (185), pp. 49919-49932.
2. Sheila A.M. McLean, Laura Williamson «Xenotransplantation. Law and ethics»/ by Sheila A.M. McLean, Laura Williamson, 2005.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books?id=UFq2VnLtNjoC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
3. Мироненко А. «Каннибализм в конце XX века. Трансплантология: этика, мораль, право». // Врачебная газета. № 11, Ноябрь, 2000. – С. 16-17.
4. В.Шумаков, А. Тоневицкий «Ксенотрансплантация: научные и этические проблемы».- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.allvet.ru/articles/articles18.php
5. «Британке пересадили часть сердца быка, чтобы вылечить рак печени» .- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.tsn.ua/zdorovye/britanke-peresadili-chast-serdca-byka-chtoby-vylechit-rak-pecheni.html
6. Проняєв В.В., Слободян О.М., Проняєв Д.В. «Комбінована ксенотрансплантація шкіри» // Науковий вісник Ужгородського університету», серія «Медицина». Випуск 39. – Ужгород: видавництво УжНУ «Говерла».- 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.bsmu.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/4236/Proniaiev003.PDF?sequence=1
7. Resolution of the Fifty-seventh World Health Assembly WHA57.18 «Human organ and tissue transplantation», 22 of May 2002.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA57/A57_R18-en.pdf
8. First WHO Global Consultation on Regulatory Requirements for Xenotransplantation Clinical Trials Changsha, China, 19-21 November 2008 The Changsha Communiquй Principles .- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.who.int/transplantation/xeno/ChangshaCommunique.pdf
9. Directive 2010/45/EU «On standards of quality and safety of human organs intended for transplantation», adopted by the European Parliament and Council on the 07th of July,2010. .- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:207:0014:0029:EN:PDF
10. Recommendation Rec(2003)10 of the Committee of Ministers to member states on xenotransplantation, adopted by the Committee of Ministers on 19 June 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=45827&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864
11. Наказ Міністерства охорони здоровя України від 12.03.2013 р. «Про затвердження Порядку застосування ксенотрансплантатів».- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20130116_p.html

Пташник И.Р.
Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

ЭТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРОВЕДЕНИЯ КСЕНОТРАНСПЛАНТАЦИИ

Резюме
Данная статья посвящена возможностям применения органов животных, или проведению т.н. ксенотрансплантации, при трансплантации органов человеку. Обращено внимание на успешность исследований в данной сфере, на примеры применения ксенотрансплантации. Автором исследованы все этические и моральные проблемы, с которыми сталкиваются юристы и врачи, привлеченные к вопросам ксенотрансплантации. В статье также отмечается необходимость четкого регулирования всех аспектов трансплантации с помощью тканей, клеток и органов животных.
Ключевые слова: трансплантация органов, ксенотрансплантация, этические и моральные вопросы ксенотрансплантации, медицинская практика.

Ptashnyk I.R.
Carpathian National University after Vasyl Stefanyk

ETHICAL ISSUES OF XENOTRANSPLANTATION

Summary
This article focuses on the possibilities of using organs and cells of animals, or conduction of the so-called xenotransplantation, during transplantation of human organs. Attention is paid to successful researches in this field, the examples of application of xenotransplantation. The author has studied all the ethical and moral issues faced by lawyers and doctors involved in the process of xenotransplantation. In the article it is also stressed the need for strict regulation of all aspects of transplantation while using tissues, cells and organs of animals.
Key words: organ transplantation, xenotransplantation, ethical and moral issues of xenotransplantation, medical practice.

УДК 347.121.2

ЗАХИСТ ПРАВА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ НА ДІЛОВУ РЕПУТАЦІЮ

Федюк Л.В.
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У цій статті розглядається питання захисту ділової репутації юридичної особи. Досліджуються підстави для захисту цього суб'єктивного права. Значна увага приділяється способам захисту права на ділову репутацію.
Ключові слова: юридична особа, ділова репутація, особисті немайнові права, право на ділову репутацію, захист особистого немайнового права.

На сьогоднішній день право на ділову репутацію юридичними особами захищається найчастіше з усіх їхніх особистих немайнових прав. Це зумовлено тим, що існує жорстка конкуренція юридичних осіб, і деякі особи з однієї сфери діяльності намагаються всіма способами усунути конкурента та зайняти вигідне для себе становище недобросовісними способами. Виходячи з цього, проблема захисту ділової репутації є дуже актуальним питанням сьогодення.

В своїй науковій статті ми проведемо дослідження даної проблеми, опираючись на праці таких науковців як: О.С. Жидкова, С. Зіхрацький, А.П. Сєргєєв, Ю.Г. Іваненко, Н.Ю. Нікулічева, Л.К. Рафієва, М.Л. Шелютто, І.В. Саприкіна, К.М. Дьяченко.

У ній ми розглянемо правовідносини щодо захисту права юридичної особи на захист ділової репутації, проаналізуємо підстави для такого захисту та дослідимо способи його захисту.

Перш за все слід сказати, що право на захист ділової репутації – це гарантована можливість особи на свій розсуд захищати суб'єктивне право на недоторканність ділової репутації від протиправних посягань інших осіб, скориставшись системою встановлених державою способів і засобів захисту, застосовуваних судом та іншими уповноваженими органами або самою особою для забезпечення реалізації й відновлення стану, який існував до порушення, а також на припинення дій, якими порушується право на недоторканність ділової репутації, і відшкодування шкоди, заподіяної інтересам особи [1, с. 9].

Підставами для захисту особистого немайнового права на ділову репутацію є: розповсюдження даних, якщо вони не відповідають дійсності та

© Федюк Л.В., 2014

носять негативний характер [2].

Під поширенням інформації слід розуміти опублікування її в пресі, поширення в мережі Інтернет, передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів тощо. Проте судам необхідно враховувати, що повідомлення інформації лише особі, якої вона стосується, не може визнаватись її поширенням, якщо особа, яка повідомила таку інформацію, вжила достатніх заходів конфіденційності для того, щоб ця інформація не стала доступною третім особам [3, п. 15].

Дехто впевнений, що посилання на чутки або громадську думку є одним із способів уникнути від пред'явлення позову. Розповсюджувачі таких відомостей часто посилаються на те, що вони не поширювали інформацію щодо конкретної особи, а поширювали лише реально існуючі чутки про нього. Оскільки факт наявності чуток відповідає дійсності, відповідальність по захисту ділової репутації, на їхню думку, не повинна наступати. Однак судова практика по-іншому вирішує це питання.

Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності, тобто є неповні або перекручені [3, п. 15]. Згідно з частиною третьою статті 277 Цивільного кодексу України негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного.

При визначенні цього питання слід також приймати до уваги ступінь недостовірності відомостей. Якщо ступінь їх недостовірності незначна, вони можуть не визнаватися такими, що порушують право юридичної особи. З журналістами, які не розбираються в тонкощах законодавства, часто трапляються ситуації, коли вони можуть застосовувати не зовсім коректні юридичні терміни, і такі помилки не повинні визнаватися такими, що принижують ділову репутацію. У той же час якщо помилка значна, то такі відомості повинні визнаватися такими, що порушують право. Ступінь недостовірності і те, як цей факт впливає на принижуючий характер відомостей, визначається судом на основі внутрішніх переконань. Ступінь недостовірності буде по-різному оцінюватися читачем в залежності також і від форми викладу матеріалу, використовуваних журналістських прийомів, особливостей поширення відомостей. Не можна не погодитися з тим, що коли мова йде про карикатури і фейлетони, то необхідно враховувати специфіку літературної форми викладу. Іноді сама художня форма подачі матеріалу (фейлетон, карикатура, пародія) передбачає відомий художній домисел автора. Використання при цьому таких художніх прийомів, як гіпербола, метафора, гротеск само по собі не може вважатися протиправним, якщо тільки це виправдано законами жанру, не створює в публіки спотвореного уявлення про суб'єкта і не виражено в образливій для нього формі [4, с. 25].

Негативною слід вважати інформацію, в якій стверджується про порушення особою норм чинного законодавства чи вчинення будь-яких інших дій, наприклад, порушення принципів моралі, загальновизнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо, і яка порушує його право на повагу до ділової репутації [3, п. 15].

Негативна інформація є заперечною інформацією, протилежною позитивній [5, с. 457]. Не всі недостовірні дані є негативними, а лише ті, які звинувачують особу в порушенні норм права, моралі. Навіть негативні дані можуть не вважатися такими, що порушують права на ділову репутацію, бо вони мають бути такими, що применшують ділову репутацію юридичної особи.

Ю.Г. Іваненко, розглядаючи цю проблему, ділить відомості на ті, що об'єктивно порочать і суб'єктивно порочать ділову репутацію. До перших відносяться відомості, чий принижуючий характер очевидний для всіх або більшості, до других – ті відомості, які сприймаються такими, що ганьблять конкретною особою [6, с. 14]. Тому при аналізі відомостей на предмет порушення моральних принципів необхідно враховувати соціальну групу, до якої належить позивач, а також особливості поширення відомостей. Однак при зверненні уваги на соціальну групу і моральні принципи, якими керуються члени цієї групи, необхідно мати на увазі, що ці принципи не повинні суперечити загальноприйнятим у всьому суспільстві моральних цінностей.

Як бачимо, основним порушенням права на ділову репутацію юридичної особи є розповсюдження про неї неправдивих відомостей. В літературі це поняття називають «дифамацією» [7, с. 85], під якою розуміють будь-яке поширення компрометуючих відомостей. В залежності від відповідності поширених відомостей дійсності і суб'єктивного ставлення розповсюджувача до своїх дій, можна виділити наступні види дифамації: умисна недостовірна дифамація. Це поширення завідомо неправдивих ганебних відомостей або наклеп; ненавмисна недостовірна дифамація. Це ненавмисне поширення неправдивих ганебних відомостей; достовірна дифамація. Це поширення правдивих компрометуючих відомостей, яке може бути навмисним і ненавмисним [8, с. 17].

Для цивільно-правового захисту ділової репутації юридичної особи має значення лише сам факт поширення неправдивих відомостей незалежно від форми і способу передачі неправдивої інформації, кількості повідомлених осіб та умов ознайомлення з нею потерпілої організації. Не є обов'язковою ознакою поширення відомостей публічний характер їх повідомлення, оскільки висловлені навіть у присутності однієї особи, якої вони не стосуються, ці відомості тягнуть можливість їх спростування [9, с. 141]. Як справедливо відзначається в літературі, розповсюджувач відомостей, що не відповідають дійсності і ганьблять юридичну особу, позбавлений можливості якимось чином обмежити їх подальше розповсюдження Інформація, яка повідомлена хоча б одній особі, якої вона не стосується особисто, може за типом ланцюгової реакції стати надбанням подальшого необмеженого кола обізнаних осіб [10,

с.39], тобто розповсюдженням є розголошення відомостей серед невизначеного кола осіб, і це може бути навіть одна людина. Інколи навіть не має значення факт отримання відомостей особами, якщо, наприклад, опубліковану статтю чи розміщену інформацію в Інтернеті ніхто не читав, все одно порушення права на ділову репутацію відбулося, і можна говорити про можливість його захисту.

Стосовно захисту ділової репутації організації, дослідниця Н.Ю. Нікулічева пропонує класифікувати його способи на:

1) способи, що забезпечують реалізацію права на ділову репутацію. Це може бути присікання дій, які порушують право, що може мати місце лише в тому випадку, якщо відомості, які містяться в нерозповсюджених джерелах, раніше були розповсюджені тим же способом і кваліфіковані судом як ті, що не відповідають дійсності і паплюжать ділову репутацію організації;

2) відновлення юридичного стану, яке існувало до порушення права. Сюди можна віднести спростування, накладення обов'язку про публікацію відповіді на засіб масової інформації;

3) компенсація порушення права на ділову репутацію. Це такі способи як відшкодування збитків та компенсація шкоди [11, с. 21-22], які, на наш погляд, не є вичерпними.

М.Л. Шелютто виділяє різновиди правовідносин щодо захисту ділової репутації:

1) різновид, в якому способом захисту виступає опублікування відповіді. Він здійснюється без покладання на порушника якось обов'язків поза зобов'язанням: якщо встановити особу, яка розповсюджує відомості, що не відповідають дійсності неможливо, особа вправі звернутися до суду із заявою про визнання поширених відомостей такими, що не відповідають дійсності;

2) різновид, в якому способом захисту виступає спростування. Вона характеризується як модель позадоговірного зобов'язання, яке не є зобов'язанням по відшкодуванню шкоди водночас;

3) різновид, в якому способом захисту виступає відшкодування (компенсація) шкоди. В частині застосування майнового способу захисту, тобто відшкодування (компенсації) шкоди, правовідносини щодо захисту ділової репутації має форму деліктного зобов'язання [12, с. 66]. Проте, нас більше влаштовує конструкція, за якою способи захисту права на ділову репутацію поділяються на загальні і спеціальні.

Для захисту права на недоторканність ділової репутації можуть застосовуватися не тільки практично всі загальні способи, закріплені в ст. 16 ЦК України, але й спеціальні, зокрема, поновлення порушеного особистого немайнового права; право на відповідь та спростування недостовірної інформації; заборона поширення інформації, якою порушено особисті немайнові права. Застосування спеціальних способів захисту можливе паралельно із загальними, що надасть змогу управомоченій особі більш ефективно захистити порушене право на недоторканність ділової репутації [1, с. 6].

Можна засвідчити, що ефективність спеціальних способів захисту підтверджується на сьогодні судовою практикою, а враховуючи, що перелік способів захисту цивільних прав залишається відкритим, спостерігається тенденція до появи нових, більш ефективних саме для захисту ділової репутації, способів захисту. Обґрунтовуються положення про те, що мають значну специфіку позови про захист ділової репутації за участю ЗМІ, яка полягає у специфіці складу учасників цих відносин; у різних формах представлення засобів масової інформації, зокрема, в сучасній електронній формі; у значно більшому резонансі справ, які пов'язані із публікаціями у ЗМІ; у підвищенні ролі ЗМІ в сучасний період розвитку демократії в Україні і наближені України до європейських стандартів у сфері захисту прав як фізичних і юридичних осіб, так і журналістів; у підвищенні відповідальності органів ЗМІ і журналістів, влади, кожного громадянина України у сфері захисту честі, гідності, ділової репутації. Все зазначене впливає на динаміку розвитку законодавства у сфері прав людини і на провідну роль судової практики в питаннях його подальшого вдосконалення [13, с. 7].

Законодавство про засоби масової інформації теж передбачає спростування інформації. Відповідно до нього юридичні особи мають право вимагати від редакції друкованого засобу масової інформації опублікування ним спростування поширених про них відомостей, що не відповідають дійсності або принижують їх честь та гідність. Якщо редакція не має доказів того, що опубліковані нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана на вимогу заявника опублікувати спростування їх у запланованому найближчому випуску або опублікувати його за власною ініціативою. Спростування повинно бути на тому ж місці шпальти, де містилося повідомлення, яке спростовується під заголовком «Спростування». Обсяг спростування може удвічі перевищувати обсяг спростовуваного фрагменту опублікованого повідомлення або матеріалу, воно може бути підготовленим у формі відповіді. Скорочення чи інші зміни в тексті спростування заявника без його згоди не допускаються. Редакція може відмовити в публікації спростування, якщо спростування: порушує положення статті 3 Закону «Про засоби масової інформації (пресу) в Україні»; суперечить рішенню або вироку суду, які набрали чинності; є анонімним; якщо спростування стосується відомостей, які нею вже спростовано [14, ст. 37].

Що стосується порушення права на ділову репутацію засобами телебачення чи радіомовлення, то законодавство закріплює, що юридична особа має право вимагати від телерадіоорганізації спростування поширених у її програмі чи передачі відомостей, які не відповідають дійсності. Заяву з вимогою спростування має бути подано до телерадіоорганізації у письмовій формі протягом 14 днів з дня поширення таких відомостей з письмовим повідомленням про це Національної ради. Телерадіоорганізація зобов'язана розглянути заяву у семиденний термін з дня її надходження, і на вимогу заявника надати йому можливість безкоштовного прослуховування (пе-

регляду) відповідного фрагменту програми чи передачі. Якщо в телерадіоорганізації відсутні достатні докази того, що поширені нею відомості відповідають дійсності, вона зобов'язана терміново їх спростувати тією ж телерадіоорганізацією і в такій же програмі чи передачі, що й відомості, які не відповідають дійсності, або в інший час за домовленістю. У спростуванні має бути зазначено, які відомості не відповідають дійсності, коли і в якій програмі чи передачі вони були поширені телерадіоорганізацією. Якщо юридична особа надала текст спростування, то він підлягає поширенню, його скорочення чи інші зміни без згоди юридичної особи не допускаються. Телерадіоорганізація може надати йому можливість зачитати власний текст і передати його в запису [15, ст. 64].

Також юридична особа може використати схожий спосіб захисту – право на відповідь. Воно полягає в дачі коментарю чи власного тлумачення обставин справи у програмах та передачах телерадіоорганізації незалежно від того, було подано заяву з вимогою спростування чи ні [15, ст. 65]. Цей же спосіб вона може використовувати і при порушенні його права іншим засобом масової інформації [16, ч. 6 ст. 277].

Право на відповідь схоже з правом на спростування, але має кілька принципових відмінностей:

- спростування застосовується виключно в разі поширення відомостей, які не відповідають дійсності і ганьблять ділову репутацію особи, в той час як відповідь можлива в разі опублікування відомостей, що ущемляють права або охоронювані законодавством інтереси особи. Це можуть бути відомості, які не відповідають дійсності, але не паплюжать ділову репутацію цієї особи, або відомості, що порочать особу, хоч і відповідають дійсності;

- спростування може застосовуватися у всіх випадках поширення неправдивих ганебних відомостей, в той час як відповідь застосовується виключно при опублікуванні відомостей у засобах масової інформації [2].

- спростування виходить від редакції, хоча текст може бути запропонований особою, щодо якої поширені не відповідають дійсності відомості, а під відповіддю ж ставиться підпис громадянина чи юридичної особи, чиї права були порушені газетною публікацією [17, с. 12].

Найпоширенішими способами захисту права юридичної особи на ділову репутацію в суді є відшкодування збитків і моральної шкоди. Компенсацію моральної шкоди в роботі І.В. Саприкіної названо основним способом захисту особистих немайнових прав. Практично будь-яке порушення прав у цій сфері тягне за собою також фізичні і моральні страждання. У законодавстві і в науці вживаються і нині, як рівнозначні, терміни «моральна шкода» та «немайнова шкода». Доводиться, що у всіх випадках слід зазначати «немайнова шкода», оскільки саме цей термін здатний поглинути усі інші значення даного поняття. Можливо, у складі «немайнової шкоди» можна буде говорити про шкоду психічну, можливо про моральну, але в усіх випадках йдеться саме про немайнову шкоду, як певну противагу шкоді майновій [13, с. 16]. Схожу позицію висловлює А.Ф.Суржик: що до компенсації моральної шкоди юридичній особі, то вводити подібну термінологію представляється неприпустимим. Юридична особа, щодо якої поширені відомості, що порочать його ділову репутацію, має право поряд із спростуванням таких відомостей вимагати відшкодування збитків і грошової компенсації нематеріальної шкоди, завданих їх розповсюдженням [18, с. 180].

Дехто вважає, що юридичній особі неможливо причинити моральну шкоду, і пропонує встановити фіксований розмір відповідальності у випадку винного протиправного посягання на ділову репутацію юридичної особи у вигляді штрафу [11, с. 22], що видається нам неправильним. Протилежна позиція стверджує: юридична особа, наприклад, музей, завод, акціонерне товариство, фізичних чи моральних страждань зазнавати не може, а тому неможлива і компенсація неіснуючої «моральної шкоди», ніби заподіяної юридичній особі [19, с. 11]; компенсація моральної шкоди не може бути застосована до юридичної особи, оскільки організація не може відчувати моральних страждань [20, с. 53]; ні про які фізичні або моральні страждання не може йти мова, якщо потерпілим є юридична особа, оскільки визначення моральної шкоди як фізичних і моральних страждань не дає юридичній особі можливості пред'явити суду докази [21, с. 25]. Всі вони стверджують, що юридична особа, щодо якої поширені відомості, які не відповідають дійсності, що порочать його ділову репутацію, може захищатися тільки за допомогою спростування таких відомостей і відшкодування збитків, з чим ми погодитись не можемо. Інші дослідники пропонують замість терміну «моральна шкода» застосовувати поняття «репутаційна шкода» [22, с. 145].

На нашу думку, моральна сторона відносин може бути між будь-якими суб'єктами, в тому числі, коли в правовідносини вступає юридична особа. Юридична особа створюється людьми, вона діє за допомогою людей, це є співтовариство фізичних осіб, які організовуються між собою і діють в інтересах цієї юридичної особи. Отже, якщо завдають шкоду діловій репутації юридичної особи, співвласники та люди, які там просто працюють можуть зазнавати душевних хвилювань, психологічних переживань, тож їм завдається моральна шкода. Ці фізичні особи діють як об'єднання, тобто юридична особа це ніщо інше як «сукупність фізичних осіб», і така юридична особа може вимагати компенсації моральної шкоди за порушення права на ділову репутацію. Інша справа, що її важко обчислити, але підрахування матеріальної шкоди теж має свої складнощі. На практиці моральна шкода за порушення ділової репутації юридичній особі відшкодовується судами в невиправдано малих розмірах.

Що стосується проблеми розрахунків шкоди, на допомогу можуть прийти економічні показники, які пропонуються деякими дослідниками. Такими величинами можуть бути показники, які умовно діляться на дві групи: показники, отри-

мані шляхом аналізу даних бухгалтерського балансу організації; інші показники успішності діяльності юридичної особи.

До першої групи показників відносяться: коефіцієнт поточної ліквідності, який характеризує загальну забезпеченість організації оборотними коштами для ведення господарської діяльності і своєчасного погашення термінових зобов'язань (від 0 до 10 балів); коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами, що показує наявність власних оборотних коштів у організації, необхідних для його фінансової стійкості (від 0 до 5 балів); коефіцієнт фінансової незалежності, який показує частку власного капіталу організації в активах (від 0 до 5 балів); коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості відображає швидкість погашення дебіторської заборгованості організації (від 0 до 5 балів); коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості відображає швидкість погашення кредиторської заборгованості організації (від 0 до 5 балів); коефіцієнт оборотності активів організації (від 0 до 5 балів), що характеризує швидкість оборотності всіх активів організації. Необхідність обліку зазначеного показника обумовлена особливістю ділової репутації, яка, здійснюючи перенесення своєї ціни на товар, роботу або послугу, не зменшує своєї цінності, а тільки збільшує її; рентабельність продажів показує, скільки прибутку припадає на одну гривню товару, робіт, послуг (від 0 до 5 балів); рентабельність власного капіталу відображає ефективність використання власного капіталу організацією (від 0 до 5 балів) [7, с. 98].

Показниками другої групи є: частка зобов'язань з пропущеним терміном виконання в загальному обсязі зобов'язань організації за певний період (від 0 до 5 балів). Даний показник ілюструє насамперед зацікавленість організації в продовженні своїх ділових контактів і збільшення швидкості обороту фінансових засобів; плинність кадрів організації свідчить про наявність або відсутність у неї досвідчених і зацікавлених в результатах діяльності організації працівників, а також про витрати, що вкладаються організацією в розвиток власного персоналу (від 0 до 5 балів); частка постійних клієнтів організації в загальній кількості клієнтів за певний період (від 0 до 5 балів). Показник ілюструє впевненість контрагентів в якості діяльності організації та її надійності; зростання чи зниження числа клієнтів організації характеризує якість діяльності організації, її надійність і ділову активність, що також впливає на популярність юридичної особи, і, відповідно, на його ділову репутацію (від 0 до 5 балів). Набрана організацією кількість балів еквівалентно розміру відсотків, які при співвідношенні з величиною її власного капіталу вкажуть на величину ділової репутації. Наприклад, якщо юридична особа набрала 30 балів, і якщо розмір його власного капіталу дорівнює 10000 гривень, то 30% від 10000 складають 3000 гривень, які і відображаються в якості ділової репутації організації в її бухгалтерському балансі [7, с. 99]. Деякі з цих показників та їх величина можуть, на нашу думку, використовуватися при розрахунку завданих збитків діловій репутації.

Загалом, відшкодування збитків юридичній особі повинно розраховуватись з урахуванням:

- коштів, які необхідні на відновлення ділової репутації,
- реальних збитків, як втрати чи пошкодження майна юридичної особи,
- упущеної вигоди, як недоотримані прибутки у зв'язку з приниженням її ділової репутації.

Хотілося б ще додати щодо такої вимоги особи, право на ділову репутацію якої порушене, як вибачення перед нею відповідача. Деякі правознавці стверджують, що суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачатися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 Цивільного кодексу, як нам тлумачить Постанова Пленуму Верховного суду України Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи,а також ділової репутації фізичної та юридичної особи [3, п. 25].

Хочемо зауважити, що стаття 16 Цивільного кодексу містить невичерпний перелік способів захисту. Крім того, особа вимагати через суд вибачення не може, то інакшим чином примусити порушника ділової репутації вибачитись перед юридичною особою практично неможливо. Не коректно відмовляти особі, що постраждала внаслідок порушення її особистих немайнових прав у вимозі про вибачення перед нею за дії правопорушника. Доцільно внести зміни до Цивільного кодексу України, і прямо передбачити такий спосіб захисту як публічне вибачення.

Насправді, на практиці важко відсудити моральні, і навіть матеріальні збитки, оскільки треба довести, що вони є наслідком саме порушення права юридичної особи на ділову репутацію. В подальшому варто дослідити проблему причинно-наслідкового характеру заподіяння шкоди внаслідок порушення права на ділову репутацію.

Список літератури:

1. Жидкова О.С. Цивільно-правовий механізм захисту права на недоторканність ділової репутації: Автореф. дис. ...канд.юр.наук: 12.00.03. / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х.: 2008. – 16 с.
2. Зихрацкий С. Основания гражданско-правовой защиты чести, достоинства и деловой репутации. // www.law.bymedia.net.
3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи,а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 27.02.2009, № 1. / http://zakon2.rada.gov.ua.
4. Сергеев А.П. Право на защиту репутации. – Л.: Знание, 1989. – 144 с.

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2т. – 2-ге вид., перероб.і доп. / За ред.. О.В.Дзери, Н.С.Кузнєцової, В.В.Луця. – К.: Юрінком Інтер, 20006. – Т.1. – 832 с.
6. Иваненко Ю.Г. Актуальные вопросы защиты чести, достоинства, деловой репутации граждан и деловой репутации юридических лиц: Автореф.дисс. ...канд.юр.наук: 12.00.03. – М., 1998. – 18 с.
7. Никуличева Н.Ю. Право юридических лиц на деловую репутацию и его гражданско-правовая защита: Дисс. ...канд.юр.наук: 12.00.03. / Российская академия наук Сибирское отделение Институт философии и права. – Новосибирск, 2004. – 177 с.
8. Самородов Д.А. Достоверная диффамация и гражданско-правовая ответственность за неё. // Юрист. – 2001, № 8. – С. 17-19.
9. Рафиева Л.К. Условия и порядок гражданско-правовой защиты чести и достоинства граждан и организаций. // Вестник ЛГУ: Сер. Экономики, философии и права. – 1966, № 5. – Вип.1. – С. 139-144.
10. Иваненко Ю.Г. Юридически значимые понятия по делам о защите чести, достоинства, деловой репутации. // Адвокатсткая практика. – 2002, № 2. – С. 38-46.
11. Никуличева Н.Ю. Право юридических лиц на деловую репутацию и его гражданско-правовая защита: Автореф.дисс. ...канд.юр.наук: 12.00.03. / Российская академия наук Сибирское отделение Институт философии и права. – Новосибирск, 2004. – 23 с.
12. Шелютто М.Л. Гражданско-правовая защита чести, достоїнства и деловой репутации: Дисс. ...канд.юр.наук. – М., 1997 – 189 с.
13. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України: Автореф. дис. ...канд.юр.наук: 12.00.03. / Київський національний університет ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
14. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992, № 2782-XII. / Відомості Верховної Ради України. – 1993, № 1. – ст. 1.
15. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993. – № 3759-XII. / Відомості Верховної Ради України. – 1994, № 10. – ст. 43.
16. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435- IV. / Відомості Верховної Ради України. – 2003, № 40-44. – Ст. 356.
17. Ковалев Е.А., Шевчук В.Д. Защита чести, достоиства и деловой репутации в суде: Практ. рек. – Ярославль: Ред.газ. «Именем закона». – 1995. – С. 11-12.
18. 18. Суржик А.Ф. Проблемы правового регулирования институтов чести, достоинства и деловой репутации в гражданском праве Российской Федерации: Дисс. ...канд.юр.наук: 12.00.03. – М.: 2006. – 199 с.
19. Бониер А. Можно ли компенсировать моральный вред юридическому лицу? // Российская юстиция. – 1996. - № 6. – С. 44-46.
20. Михно Е.А. Компенсация морального вреда во внедоговорных обязательствах: Дисс. канд.юр.наук. – СПб, 1998. – 16 с.
21. Голубев К., Нарижний С. Защита деловой репутации юридических лиц. // Российская юстиция. – 1999, № 7. – С. 24-25.
22. Дьяченко Е.М. Деловая репутация юридических лиц: Дисс. ...канд.юр.наук: 12.00.03. / Кубанский государственный университет. – Краснодар, 2005. – 218 с.

Федюк Л.В.
Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

ЗАЩИТА ПРАВА ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА НА ДЕЛОВУЮ РЕПУТАЦИЮ

Резюме
В этой статье рассматривается вопрос защиты деловой репутации юридического лица. Исследуются основания для защиты этого субъективного права. Значительное внимание уделяется способам защиты права на деловую репутацию.
Ключевые слова: юридическое лицо, деловая репутация, личные неимущественные права, право на деловую репутацию, защита личного неимущественного права.

Fedyuk L.V.
Carpathian National University after Vasyl Stefanyk

PROTECTING THE RIGHTS OF A LEGAL PERSON TO REPUTATION

Summary
This article discusses the issue of protection of business reputation of a legal person. Investigated the grounds for protecting this right. Considerable attention is paid to ways of protecting the rights of business reputation.
Key words: legal persons, business reputation, moral rights, the right to reputation, protecting the personal non-property rights.

УДК 342.7

СТАНОВЛЕНИЕ ИНСТИТУТА УПОЛНОМОЧЕННОГО ПО ПРАВАМ РЕБЕНКА В РОССИИ

Ченцов С.Д., Новикова А.Е.
Юридический институт
Белгородского государственного национального исследовательского университета

Авторами статьи детально рассмотрена специфика становления института Уполномо-ченного по правам ребенка в России. В ходе исследования выявлены определенные недостатки и проблемы, связанные со становлением указанного института. Аргументировано мнение авторов на видение проблематики становления института Уполномоченного по правам ребенка в России. Проанализирована и соотнесена поднятая авторами статьи специфика становления института «детского омбудсмена» в России с учетом мировой практики. Предложены определенные пути решения данного вопроса.

Ключевые слова: Уполномоченный по правам ребенка, дети, ребенок, права и интересы детей, Конвенция о правах ребенка, Павел Астахов, Ассоциация уполномоченных по правам ребенка в субъектах России.

Одним из приоритетных направлений деятельности государства является защита прав и интересов несовершеннолетних граждан, поскольку здоровое и сильное как физически, так и морально подрастающее поколение – гарантия продолжения государственности. Именно дети являются самыми уязвимыми членами общества в силу своего возраста, неопытности, неумения постоять за себя и защитить свои интересы. «От их лица действуют законные представители ребенка (родители, опекуны, директора детских учреждений и пр.). В случае нарушения прав ребенка самими законными представителями, а также в случае, когда они не отстаивают нарушенные права ребенка, тот остается беззащитным» [13, с. 32].

Следует отметить, что Россия предпринимает шаги по реализации Кон-венции о правах ребенка (ратифицированной нашим государством в 1990 году) и Всемирной декларации об обеспечении выживания, защиты и развития детей. При Правительстве РФ действует Комиссия по координации работ, связанных с выполнением Конвенции о правах ребенка и вышеупомянутой декларации, изданы нормативные правовые акты о защите прав детей; приняты различные целевые программы и т.д.

Однако, к сожалению, многие нормы носят чисто декларативный характер. Ситуация в положении российских детей не оставляет сомнений в необходимости разработки независимого механизма защиты их прав. Продолжающийся в России социально-экономический кризис привел к снижению уровня жизни и к массовым нарушениям прав детей.

Более ранимы права детей, оставшихся без попечения родителей, детей-инвалидов, детей, находящихся в детских домах и интернатах. В настоящее время появилась еще одна категория детей, чьи права нарушены – социальные сироты, их становится все больше. В настоящее время число детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, зарегистрировано в России на начало 2012 года – 650 тысяч, из них более 80% – сироты при живых родителях, как сообщает уполномоченный при президенте РФ по правам ребенка Павел Астахов.

В ходе прокурорских проверок были выявлены факты жестокого обращения с детьми в интернатах, грубые нарушения законодательства о социальной защите детей-инвалидов. Наиболее острые нарушения касаются вопросов их обеспечения жизненно-важными лекарствами и техническими средствами реабилитации. Страшной угрозой для здоровья детей стали наркомания, токсикомания, алкоголизм.

По данным Следственного комитета при прокуратуре РФ, «количество зарегистрированных преступлений против детей в России выросло за последние десять лет в 2,5 раза – с 200 тысяч до 570 тысяч правонарушений в год» [7]. Растет число без вести пропавших детей.

Одной из причин этого является недостаточная кадровая политика, по-скольку зачастую детьми занимаются сотрудники, не имеющие должного психологического образования, а иногда и житейского опыта. По словам первого замгенпрокурора России Александра Буксмана, в 2008 г. 126 тысяч несовершеннолетних стали жертвами преступлений, около 2 тысяч детей и подростков погибли, 2,3 тысячи причинен тяжкий вред здоровью. Все чаще преступления совершают близкие люди, родственники несовершеннолетних.

Дети оказываются в исключительно уязвимом положении, когда им приходится отстаивать свои права, поскольку они не имеют права голоса, не пользуются влиянием ни в одном из могущественных учреждений, способных добиваться политических или экономических изменений. Лишь в очень немногих обществах признаются гражданские и политические права детей. Поэтому им зачастую сложно найти защиту в случае нарушения их прав, а такого рода проблемы с трудом решаются на официальном уровне. Кроме того, очень часто дети в силу своей неопытности не могут самостоятельно воспользоваться имеющимися механизмами защиты: обращение в суд, в органы государственного управления и т.д. Таким образом, практика показывает, что «возможности ребенка по использованию имеющихся механизмов защиты своих прав ограничены по сравнению с взрослым населением. В совре-

© Ченцов С.Д., Новикова А.Е., 2014

менной юридической литературе высказывается справедливое мнение о необходимости разработки допол-нительных независимых механизмов для обеспечения прав детей» [15, с. 23].

Вернемся к 2009 г., который был ознаменован празднованием 20-й го-довщины «принятия Конвенции о правах ребенка, принятой Генеральной Ассамблеей ООН 20 ноября 1989 г.» [5, с. 151-170] – документа, в котором закреплены основополагающие права детей во всем мире. «Российская Федерация ратифицировала Конвенцию 16 августа 1990 г.» [2]. Присоединившиеся к Конвенции государства-участники обязуются принимать все необходимые законодательные, административные, социальные и просветительные меры для защиты ребенка, обеспечить ребенку такую защиту и заботу, которые необходимы для его благополучия. «Требования Конвенции о создании в государстве механизма защиты прав ребенка реализованы в Указе Президента РФ от 1 сентября 2009 г. № 986 «Об Уполномоченном при Президенте Российской Федерации по правам ребенка» [3]. Введение института Уполномоченного по правам ребенка («детского омбудсмена») стало одной из важнейших политических ин-новаций российского государства в области защиты прав и интересов детей. Это важный правозащитный институт, занимающийся обеспечением субъективных прав несовершеннолетних.

Необходимость создания института Уполномоченного по правам ребенка в России назревала давно. Комитет ООН по правам детей в заключительной резолюции, принятой по итогам обсуждения второго национального доклада о выполнении Россией Конвенции о правах ребенка 1989 г., рекомендовал обсудить вопрос о возможности создания на федеральном уровне должности независимого омбудсмена по вопросам детей. «Специальный» уполномоченный по правам ребенка должен бороться не только за соблюдение законодательно закрепленных прав детей, но и за их расширение и более полное соблюдение основных прав человека применительно к детям. Конвенция о правах ребенка закрепляет минимум прав, которые должен иметь каждый ребенок. Законы государств-участников должны в большей степени способствовать осуществлению прав ребенка. Иными словами, Уполномоченный по правам ребенка должен добиваться более справедливого отношения к детям, помогая им, с одной стороны, пользоваться уже имеющимися правами, с другой – содействуя признанию за детьми тех прав человека, которые еще не нашли места в законодательстве, культуре и повседневной жизни.

До настоящего времени нет единой федеральной базы данных, отражающей истинное положение детей в России и позволяющей разрабатывать действенные государственные меры по его улучшению.

Система органов, на которые возложены функции содействия ребенку в защите его прав, а также контроля за различными аспектами соблюдения прав ребенка (органы образования, здравоохранения, органы прокуратуры, комиссии по делам несовершеннолетних, органы опеки и попечительства и т.д.) в Российской Федерации, формально, сложилась. Однако праксиологические сведения свидетельствуют о недостаточности такого содействия и контроля, т.к. на практике комплексный подход к защите прав ребенка отсутствует. Существующий контроль в подавляющем большинстве случаев означает контроль, осуществляемый органами исполнительной власти за собственными действиями (действиями учреждений, подчиненных органам исполнительной власти). К тому же контроль этот – узковедомственный. Введение в России должности Уполномоченного по правам человека также показало, что функции российского омбудсмена и процедуры их реализации не позволяют эффективно обеспечить защиту и восстановить нарушенные права ребенка.

Парламентская Ассамблея Совета Европы в Рекомендациях «О европейской стратегии в защиту детей» в 1996 году обратилась ко всем государствам, объединенным в его рамках, с настойчивым призывом поддержать принцип: «дети, прежде всего», понимая под этим признание прав детей, их всеобщего и неделимого характера удовлетворение нужд детей, содействие их активному и ответственному участию в семье и в обществе.

Ассамблея призвала государства признать, что учет прав, интересов и потребностей ребенка должен быть политическим приоритетом, так как уважение прав ребенка и усиление равенства между детьми и взрослыми способствуют сохранению согласия между ними.

Сделать ребенка приоритетом своей политики, отметила Ассамблея, можно, если обеспечивать полное выполнение Конвенции о правах ребенка и рассматривать удовлетворение интересов детей как руководящий принцип любой деятельности общества и государства. Такая деятельность должна предвосхищать события в положении детей, а не следовать за ними, реагируя на проявившиеся чрезвычайные ситуации или проблемы, обострение которых достигло критического уровня.

Анализируя многочисленные документы международного уровня, можно сделать общий вывод о том, что улучшить положение российских детей в обществе и государстве можно, если:

· создавать на системно-плановой основе условия для нормального развития каждого ребёнка;

· определять последовательность и взаимосвязь действий на всех уровнях государственной власти, исходя из признания прав, свобод и законных интересов детей;

· стимулировать формирование национальных коалиций, объединяющих партнеров, заинтересованных в благополучии детей;

· активизировать внимание к деятельности уполномоченных по правам ребёнка и оперативно решить вопрос о мандате, позволяющем им реально осуществлять независимый контроль, применяя легитимные методы принуждения к субъектам, допускающим массовые нарушения прав детей (к лицам, по чьей вине или халатности происходят такие нарушения);

· пересмотреть в соответствии с рекомендациями Комитета ООН по правам ребёнка систему финансирования проблем детства, включая выделение и использование средств в целях защиты наиболее уязвимых групп детского населения;

· взять под общественный контроль процесс повышения качества жизни детей, своевременно выявлять негативные проявления в детской среде конкретных законодательных актов;

· добиваться экспертизы всех без исключения политических реше-ний на предмет их влияния на положение российских детей;

· гарантировать реализацию прав детей соответствующими законодательными актами.

Приведенный перечень позволяет определить назначение, цели, задачи уполномоченных по правам ребёнка. Предполагается, что основным результатом их деятельности в перспективе должно стать изменение отношения государства и общества к детству. Новая этика взаимоотношений мира взрослых с миром детства возникнет и будет развиваться на основе принципа наилучшего удовлетворения интересов детей.

При этом будет осознано, что речь идёт о нескольких возрастных группах от рождения человека и до достижения 18-летнего возраста. Например, выделяемый психологией и педагогикой подростковый возраст не предполагает специальной Декларации или Конвенции о правах этой возрастной категории.

Конвенция предусматривает расширение прав детей на самостоятельное решение вопросов, имеющих особое значение для их жизни, здоровья, образования.

Главным назначением института «детского» уполномоченного является:

- осуществление независимого контроля со стороны общества за деятельностью государственных органов, органов местного самоуправления по обеспечению прав детей, детских учреждений в части обеспечения прав детей;

- защита ребенка, чьи права нарушены органами государственной власти, органами местного самоуправления, их должностными лицами, работниками учреждений;

- содействие восстановлению нарушенных прав ребенка.

«В своей деятельности региональные Уполномоченные по правам ребенка тесно сотрудничают со всеми структурами и органами государственной власти, в чью компетенцию входит обеспечение прав детей, а также с общественными, в том числе правозащитными, организациями. Как правило, при Уполномоченных по правам ребенка действуют общественные приемные, где работают квалифицированные юристы» [8].

«Принципиальным отличием деятельности уполномоченного от всех остальных субъектов защиты прав детей является то, что каждый уполномо-ченный с первых дней своей деятельности активно осуществляет правовое просвещение, прежде всего самих детей, налаживает линии связи с детьми, посещает детские учреждения, разъясняя детям в доступной форме их права и обязанности, возможности их защиты, каким образом и куда они могут обратиться за помощью в конкретных обстоятельствах. Уполномоченный, что очень важно, организует процедуры, обеспечивающие доступность и простоту обращения к нему ребенка» [11, с. 14].

«Вдобавок, эффективность этого института напрямую зависит от условий, которым должны соответствовать государственные правозащитные структуры независимого контроля на национальном и региональном уровнях. Такие условия закреплены в Принципах, касающихся статуса национальных учреждений, занимающихся поощрением и защитой прав человека (Парижских принципах)» [4, с. 328-330].

Таким образом, задача уполномоченных по правам ребенка состоит не только в разрешении конкретных дел, представлении интересов детей в инди-видуальном порядке, но и в возможности способствовать глубинным изменениям по улучшению положения отдельных групп детей и в интересах детей в целом.

В 1981 г. в Норвегии появился первый омбудсмен для детей. Принятие 20 ноября 1989 г. Генеральной Ассамблеей ООН Конвенции о правах ребенка подтолкнуло многие государства мира к необходимости создания детских омбудсменов на национальном, региональном и местном уровнях.

Детские омбудсмены учреждены и действуют в более чем 60 государ-ствах мира. Что касается российского государства, то анализ состояния и деятельности института Уполномоченного по правам ребенка в России показывает, что в 1998 г. при поддержке представительства Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в России и Министерства социальной защиты РФ в пяти российских регионах были учреждены уполномоченные по правам ребенка. ЮНИСЕФ определяет уполномоченного по правам ребенка и его службу как независимый законодательно учрежденный орган, созданный для отстаивания прав и интересов детей.

В марте 2005 г. создана Ассоциация уполномоченных по правам ребенка в субъектах России. Председателем Ассоциации с момента создания до 26 декабря 2009 г. был Уполномоченный по правам ребенка в городе Москве, Алексей Головань. Указом Президента России от 30 декабря 2010 г. №1518 новым Уполномоченным при Президенте по правам ребенка был назначен адвокат Павел Астахов.

«К 1 января 2009 г. в России уполномоченные по правам ребенка учре-ждены в 23 регионах» [6]. «Через год – 01.09.2010 г. этот институт действовал уже в 48 субъектах Российской Федерации, а к 1 апреля 2011 г. пост детского уполномоченного был учрежден уже в 70 регионах страны» [9, с. 35].

«Вместе с тем к настоящему времени в 13 субъектах РФ институт Упол-номоченного по правам ребенка так и не создан: в Республиках Тыва, Хакасия (единственный регион, где на основании регионального закона Уполномоченный по правам человека осуществляет также и полномочия Уполномоченного по правам ребен-

ка), Алтай, Карачаево-Черкесская, Калмыкия, Адыгея, Кабардино-Балкария, Оренбургской, Рязанской, Липецкой и Костромской областях, в Забайкальском и Камчатском крае, Еврейской автономной области» [13, с.32].

В связи с отсутствием единообразия в подходах к созданию института Уполномоченного по правам ребенка в субъектах Российской Федерации и его правовой регламентации в региональном законодательстве, не везде результативно формируется государственная система защиты прав ребенка с профессионально-выстроенной, координирующей ролью регионального Уполномоченного по правам ребенка.

В наибольшей степени предпочтительной формой учреждения института Уполномоченного по правам ребенка в субъектах РФ, с точки зрения П.А. Астахова, является парламентский (законодательный) способ его учреждения на основании закона соответствующего региона (классический «детский Уполномоченный»). Это обеспечивает оптимальное различение полномочий и взаимодействие органов государственной власти субъектов Российской Федерации и Уполномоченных по правам ребенка в субъектах Российской Федерации.

«На основании регионального закона об Уполномоченном по правам ребенка институт создан в Ямало-Ненецком и Ханты-Мансийском автономных округах, Волгоградской, Саратовской, Свердловской, Самарской, Новгородской, Псковской, Тамбовской, Орловской областях, Республиках Башкортостан, Саха (Якутия), Краснодарском крае, Санкт-Петербурге. В Тюменской области Уполномоченный по права ребенка действует на основании закона Тюменской области «О защите прав ребенка» [9, с. 36].

В указанных регионах Уполномоченными по правам ребенка вместе с органами государственной власти субъектов Российской Федерации предпринимаются усилия по становлению и продвижению этого института, обеспечению его надлежащего материально-технического, информационно-аналитического и финансового сопровождения, способствующих повышению эффективности его работы в сфере защиты прав ребенка.

«Самым неэффективным методом создания института Уполномоченного по правам ребенка представляется его учреждение в структуре аппарата Уполномоченного по правам человека. В результате такого организационно-правового подхода у «детского» уполномоченного отсутствует независимость – он в полной мере зависит от руководителя, не имеет возможности проведения независимых расследований, в некоторых случаях не имеет собственных бланков, кадровой и другой необходимой поддержки» [9, с. 36].

На сегодняшний день должности уполномоченного по правам ребенка в структуре аппарата уполномоченного по правам человека введены в 16 регионах России: Алтайский, Пермский, Хабаровский, Красноярский края, Чеченская и Татарская республики, Челябинская, Ростовская, Нижегородская, Смоленская, Тверская, Кировская, Астраханская, Пензенская, Московская области и город Москва.

В корне неправильно в современных условиях вверять осуществление обязанностей уполномоченного по правам ребенка на руководителей ведомств, образовывать данный институт в структуре государственных органов исполнительной власти. Подобный порядок организации института Уполномоченного по правам ребенка в регионах исключает его самобытность и автономность и обусловлен непониманием на местах смысла деятельности и социального предназначения данного института, что обусловливает падение его роли и статуса, и, в конечном счете, может послужить причиной к его полной дискредитации.

«Снижается статус Уполномоченного по правам ребенка равным образом и при введении этой должности на общественных началах, что противоречит государственно-правовому статусу данного института в Ивановской и Новгородской областях, г. Волжский Волгоградской области» [14, с.58].

В нескольких регионах России институт Уполномоченного по правам ребенка создан с нарушениями – возложением функций, осуществляемых данным институтом, на руководителя того или иного ведомства в структуре государственных органов исполнительной власти (Удмуртская Республика, Курская, Белгородская), на депутата городской Думы (Чувашская Республика) или введением должности детского уполномоченного на общественных началах (Магаданская область, Чукотский автономный округ).

«В отдельных субъектах Российской Федерации должность Уполномо-ченного учреждена на основании указов, постановлений или распоряжений глав регионов при Президентах субъектов Российской Федерации, губернаторах, главах администрации» [10, с.71-74].

Как видим, пока в большинстве случаев Уполномоченные включены в систему исполнительной власти и назначаются главами администраций. Однако в субъектах Федерации, где решение о введении должности Уполномоченного принято в последние два года, они назначаются, как правило, законодательным органом или с его согласия. Тем самым Уполномоченные приобретают парламентский статус и имеют большую независимость от исполнительной власти, что повышает эффективность их работы.

Указом Президента РФ «Об Уполномоченном при Президенте Россий-ской Федерации по правам ребенка» органам государственной власти субъектов России рекомендуется учредить должность Уполномоченного по правам ребенка. Такие должности должны, по нашему мнению, должны быть учреждены не только в каждом субъекте, но и в каждом муниципальном образовании. Это позволит администрации муниципального образования иметь полную, объективную, всестороннюю информацию о реальном положении детей в городе или районе, оперативно решать социальные проблемы детей, заботиться об их физическом и духовном здоровье, решать вопросы

обучения и воспитания, развития юных дарований, а также их дальнейшего профессионального образования и трудоустройства.

«В ст. 7, 38 Конституции Российской Федерации детству гарантируется государственная защита» [1]. Вопросом национальной безопасности является придание приоритетного значения защите прав и интересов ребенка. Введение института Уполномоченного по правам ребенка на федеральном уровне и развитие этого института на региональном и муниципальном уровнях демонстрирует тенденцию роста внимания государства к проблемам детства и заслуживает в целом положительной оценки.

«Активная деятельность Уполномоченного по правам ребенка на феде-ральном и региональном уровнях получила одобрение международного сообщества и высших органов государственной власти Российской Федерации, заслужила доверие со стороны населения, особенно родителей и детей, позволила в значительной мере переориентировать усилия региональных и местных органов власти в направлении приоритетной защиты детей» [12, с. 1].

«Положительным итогом стало принятие региональных законов, целевых программ, региональных стандартов по вопросам охраны прав и интересов детей, что позволило добиться, в частности, положительных результатов в решении проблем семейного устройства детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, сокращению сети детских сиротских учреждений, оказанию действенной помощи семьям с несовершеннолетними детьми, увеличению выделяемых на их нужды пособий и иных выплат» [12, с. 1].

Однако развитие института Уполномоченного по правам ребенка на федеральном уровне и уровне субъектов РФ и повышение эффективности его деятельности по содействию защиты прав детей сдерживается рядом проблем:

- отсутствие у Уполномоченного по правам ребенка права законодательной инициативы,
- ограниченная возможность обращения в Конституционный Суд,
- в системе действующего законодательства не учтен (или не в полной мере) действующий институт уполномоченных по правам ребенка;
- институт Уполномоченного по правам ребенка в субъекте России пока не интегрирован в систему федерального законодательства, что ограничивает его возможности осуществлять защиту прав детей, например, в суде или детей, находящихся в пенитенциарных учреждениях.

Проблема формирования института Уполномоченного по правам ребёнка представляет для Российской Федерации и исследовательский, и практический интерес. Службе, внимание которой должно быть сконцентрированным на соблюдении государством и обществом основных прав детей, предстоит собрать, осмыслить и обобщить информацию о реальных ситуациях, в которых тем или иным образом преломляются нормы отношения к ним, предписанные Конвенцией органам государственной власти.

Обобщая все выше сказанное, следует отметить, что содержание деятельности Уполномоченного по правам ребенка в РФ свидетельствует о стремлении государства и общества способствовать воплощению принципов Конвенции о правах детей, осуществлять системную деятельность по обеспечению их прав и законных интересов. Однако есть основания говорить о наличии проблем, недостатков, объективного и субъективного характера, которые снижают результативность деятельности указанного института гражданского общества, поэтому необходимо принимать оперативно меры по устранению этих недостатков.

Список литературы:

1. Конституция Российской Федерации: принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. (с учетом поправок, внесенных законами Российской Федерации о поправках к Конституции Российской Федерации от 30 декабря 2008 г. № 6-ФКЗ и от 30 декабря 2008 г. № 7-ФКЗ) // Российская газета. 1993, 25 декабря; 2009, 21 января.
2. Федеральный закон от 26 июня 2008 г. № 101-ФЗ «О ратификации Факультативного протокола к Конвенции о правах ребенка, касающегося участия де Указ Президента РФ от 1 сентября № 986 «Об Уполномоченном при Президенте Российской Федерации по правам ребенка» // Российская газета. 2009, 4 сентября.
3. Указ Президента РФ от 1 сентября № 986 «Об Уполномоченном при Президенте Российской Федерации по правам ребенка» // Российская газета. 2009, 4 сентября.
4. Декларация о социальных и правовых принципах, касающихся защиты и благополучия детей, особенно при передаче детей на воспитание и их усыновлении на национальном и международном уровнях (Принята 03.12.1986 г. Резолюцией 41/95 Генеральной Ассамблеи ООН) // Резолюции и решения, принятые Генеральной Ассамблеей на сорок первой сессии. 16 сентября – 19 декабря 1986 года. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. Сорок первая сессия. Дополнение № 53 (A/41/53). Организация Объединенных Наций. С. 328-330.
5. Конвенция о правах ребенка заключена 20.11.1989 г. // Советский журнал международного права. 1991. № 2. С. 151-170.
6. Доклад о деятельности Уполномоченного по правам ребенка в городе Москве, о соблюдении и защите прав, свобод и законных интересов ребенка в 2008 г. // СПС «Гарант».
7. Интернет-конференция Уполномоченного при Президенте Российской Фе-дерации по правам ребенка Павла Алексеевича Астахова «О становлении и развитии института Уполномоченного по правам ребенка в Российской Федерации» // СПС «Гарант».
8. Об уполномоченном по правам ребенка в Российской Федерации: Досье на проект федерального закона №205828-3 // СПС «Гарант».

9. Астахов П.А. Уполномоченный при Президенте Российской Федерации по правам ребенка «Развитие института Уполномоченного по правам ребенка в субъектах Российской Федерации и его роль в системе институтов поддержки и защиты прав семьи и детей».// Аналитический вестник. № 11 (423). – С. 35-36.
10. Батова О.С. Пути устранения противоречий гражданского процессуального и семейного законодательства при рассмотрении споров, связанных с воспитанием детей // Журнал российского права. 2010. № 6/ – С. 71-74.
11. Куприянова Е.И. О работе уполномоченных по правам ребенка в Российской Федерации // Институт Уполномоченного по правам ребенка в России / Сост. и общ.ред. Г.В. Сабитова М.: ГосНИИ семьи и воспитания, 2005. – С. 14
12. Куприянова Е.И. Уполномоченный по правам ребенка в Российской Федерации: развитие, опыт, проблемы // www.ombudsmandeti.ru.
13. Лентовска Е. Как начиналась работа уполномоченного по правам ребенка. М., 2010. – С. 32.
14. Смирнов С.Л. Становление и развитие института Уполномоченного по правам ребенка в Российской Федерации и ее субъектах. М., 2010. – С. 58.
15. Хаманева Н.Ю. Проблемы формирования независимого контроля за соблюдением прав детей в Российской Федерации // Сборник материалов республиканской конференции «Перспективы развития системы социальной защиты детей в Республике Узбекистан». Ташкент, 2007. – С. 23

Chentsov S.D., Novikova A.E.
Law Institute
Belgorod State National Research University

FORMATION OF INSTITUTE OF THE OMBUDSMAN FOR CHILDREN IN RUSSIA

Summary
Specifics of formation of institute of the Ombudsman for Children in Russia are in details considered. During research shortcomings and the problems connected with formation of specified institute are revealed. The opinion of authors on vision of a perspective of formation of institute of the Ombudsman for Children in Russia is reasoned. Specifics of formation of institute «children's ombudsman» lifted by authors of article tak-ing into account world practice are analysed and correlated. Certain solutions of the matter are offered.
Key words: The Ombudsman for Children, children, the child, the rights and interests of children, the Convention on the rights of the child, Pavel Astakhov, Association of Ombudsmen for Children in subjects of Russia.

ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.923.2

ФЕНОМЕН ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Дідик Н.М.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Вивчено феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. Проаналізовано визначення особистісної зрілості, її модель та характеристики. Описано фактори розвитку особистісної зрілості.
Ключові слова: особистісна зрілість, акме, критерій, показник, розвиток.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство вимагає активних, діяльних людей, здатних реалізувати свій особистісний потенціал, досягати найвищого рівня особистісного розвитку (акме). Така трансформація вимог до сучасних людей актуалізує проблему формування нового типу особистості, яка здатна повноцінно реалізувати власні здібності, сприяючи одночасно і розвитку суспільства. Ця модель особистості відповідає уявленням про особистісний ідеал людини, оскільки людина з такими особистісними характеристиками здатна до побудови гармонійних відносин з собою та оточуючими, самовдосконалення і самотворення. Це дозволяє їй бути суб'єктом свого життя, творцем власної долі, що є основним показником особистісної зрілості людини. Тому останнім часом спостерігається зростання інтересу до феномена особистісної зрілості при вивченні психології особистості. Особистісна зрілість – це поняття, що не має однозначного визначення, але без нього неможливо сформувати уявлення про людину як активного і продуктивного суб'єкта життєдіяльності. Тому виникає необхідність як у визначенні феномена особистісної зрілості, так і дослідженні характеристик особистісної зрілості людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях особистісної зрілості вирізняється віковий та індивідуальний підходи у визначенні поняття «зрілість»: 1) зрілість – це певний віковий період у житті людини; 2) зрілість – це характеристика високого рівня розвитку певних психічних функцій людини незалежно від її віку.

Значну частину досліджень проблеми особистісної зрілості здійснено зарубіжними психологами, зокрема в рамках гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, та ін.), диспозиційної теорії Г. Олпорта, російськими науковцями (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, О. О. Бодальов, Д. О. Леонтьєв, А. О. Реан, В. М. Русалов та ін.) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, феномен особистісної зрілості досліджувався і в українській психології (М. Й. Боришевський, Ю. З. Гільбух та ін.). Останні дослідження цієї проблеми описано у працях таких науковців: С. П. Архипова, С. Л. Братченко, І. С. Булах, О. А. Дмітрієва, Л. В. Долинська, О. А. Лукасевич, М. Р. Миронова, Л. П. Овсянецька, Л. В. Потапчук, О. В. Темрук, Т. М. Титаренко, І. Я. Шемелюк, О. С. Штепа та ін. Проте у –психологічній літературі недостатньо аналізу цього феномену в інтерпретації українських дослідників. Тому **метою статті є проаналізувати визначення феномена особистісної зрілості в українській психології.

Виклад основного матеріалу. Можна виділити такі визначення феномена особистісної зрілості українськими вченими. У словнику за редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко зазначено, що зрілість особистості – сукупний стан високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних параметрів людини. Зрілість особистості передбачає високий рівень розвитку фізичних, інтелектуальних, соціальних параметрів людини. Наприклад, Л. П. Овсянецька розглядала зрілість індивіда не за біологічним критерієм (соматична, статева, фізична), а як глибинне психологічне новоутворення (особистісна і соціальна зрілість) [8, с. 105].

О. А. Дмітрієва зауважила, що точніше поняття «зріла особистість» може розкрити термін «психосоціально зріла особистість», який вказує на рівень психічного розвитку індивіда і на якість його соціальних відносин [6]. Л. Е. Орбан-Лембрик зазначила, що зрілість – це стан переходу особистості зі світу побудови планів, пошуку, ідеалів у світ реалізації життєвих задумів, перспектив, а також перехід від самовизначення до самореалізації.

Про наближення до особистісної зрілості може свідчити поява нової ідентичності. Особистісну зрілість з кризою ідентичності пов'язувала О. С. Штепа. За її словами, особистісна зрілість – це ефект самостійно пережитої людиною у зрілому віці кризи ідентичності, яка характеризується як психологічне новоутворення зрілого періоду життя людини і являє собою динамічну особистісну структуру, пропріум, важливий для її ідентичності [13].

Н. О. Антонова і Л. І. Рибачук зазначили, що особистісна зрілість – це сукупність властивостей, що характеризують людину як здатну до відповідальної автономії, до самовизначення і самоприйняття, відкриту новому досвіду [1, с. 35]. О. С. Штепа також відмітила, що особистісна зрілість характеризується феноменом самодетермінації і у кризових ситуаціях забезпечує людині можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних [13]. Саме життєві кризи Т. М. Титаренко називала рушійною силою особистісного зростання, що «змінюють спосіб детермінації про-

© Дідик Н.М., 2014

цесів подальшого розвитку, задаючи подальшу траєкторію саморозвитку, самозростання» [11, с. 245]. О. А. Лукасевич поняття «особистісної зрілості» визначала як психологічну спроможність, спрямованість і внутрішню готовність людини до вчинку, що передбачає наявність відповідних здатностей до орієнтації у ситуації, постановки мети, вибору засобів, прийняття рішення, виконання дії, рефлексії, закріплення досвіду [7].

Вивчення розвитку зрілої людини є предметом досліджень у спеціальному розділі науки – акмеології. Представники акмеологічного підходу називають зрілість найвищою точкою розвитку особистості, а її вершину терміном – «акме». Найбільш поширеним є трактування «акме» як досягнення можливої професійної досконалості, максимальної зрілості, «зіркового часу» на життєвому шляху. За словами В. М. Ямницького, акмеологічною складовою процесу розвитку особистості є життєтворчість, що виражається у формі саморозвитку і самоактуалізації. Параметрами життєтворчості В. М. Ямницький називав суб'єктність, активність [14, с. 34]. Системоутворююча риса життєтворчості – суб'єктність, що має такі показники: цілісність виявлення активності у взаємодії зі світом; відповідальність, свідомий характер діяльності; спрямованість на особистісне зростання, саморозвиток, самоактуалізацію; розвиток і реалізація духовних потреб; пошук смислу життя [14, с. 268]. Особистісна зрілість передбачає життєтворчість як «процес реалізації цільових та смислових аспектів власного життя» [14, с. 252]. Особистісно зріла людина є творцем власного життя, їй властива креативність, суб'єктність.

Настання зрілості залежить як від впливу зовнішніх факторів, так і від внутрішніх детермінант. Стан зрілості не з'являється у людини несподівано і відразу. На це впливає все попереднє життя людини, її ціннісні орієнтації, стосунки, здібності, знання, уміння, навички. За словами Л. В. Потапчук, становлення особистісної зрілості залежить від впливу таких особистісних параметрів як загальна інтернальність, самостійність, самоконтроль поведінки, емоційна стабільність, професійна спрямованість та мотиви учіння; становлення особистісної зрілості більш динамічне в середовищі, де більше стимулюється самостійність [9]. На думку О. В. Темрук, об'єктивними чинниками, що перешкоджають особистісній зрілості, є негативне ставлення до свого «Я», невимогливість до себе, пояснення власних невдач об'єктивними чинниками [10, с. 113]. Т. М. Титаренко зауважила, що «особистісне зростання на різних етапах життєвого шляху детермінується спочатку більше зовнішніми, потім дедалі більше внутрішніми факторами, але ніколи лише ззовні або лише зсередини» [11, с. 295].

До теперішнього часу ще не визначено чітких структурних характеристик особистісної зрілості, але частково ця проблема розглядалася багатьма дослідниками, зокрема українськими. Так, модель особистісної зрілості, запропонована М. Й. Боришевським, включає такі компоненти: утвердження гуманних начал у міжлюдських відносинах, турботливе і відповідальне ставлення до навколишніх, критичне і самокритичне мислення, екологічна вихованість, працелюбство, інтерес до минулого рідного краю, усвідомлення невичерпних можливостей віри у вищу ідею, розвинена національна самосвідомість, усвідомлення неоціненного значення рідної мови [3, с. 32-33].

Ю. З. Гільбух феномен особистісної зрілості описував з допомогою 5 складових: мотивація досягнень, ставлення до власного Я, почуття громадянського обов'язку, життєва позиція і здатність до психологічної близькості з іншою людиною [5].

На думку М. Й. Боришевського, особистісне зростання відбувається завдяки саморегуляції [3]. І. С. Булах зауважила, що основним критерієм особистісного зростання є вільний, відповідальний вчинок [4]. Л. В. Потапчук також центральним елементом у структурі особистісної зрілості виділила загальну інтернальність, яка включає рівень суб'єктивного контролю за будь-якими значущими ситуаціями □9, с. 10□. Дослідниця структурними компонентами особистісної зрілості назвала: відповідальність у різних сферах життєдіяльності, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, самостійність, адекватність самоствердження, цілепокладання, високий рівень реалізованості подій життя □9□.

За словами С. П. Архипової, особистісну зрілість характеризують багатогранна ресурсна зона інтелектуального потенціалу, кооперативна поведінка особистості в суспільстві, відкритість до нового, високий рівень творчої активності, ініціативність, багатий внутрішній світ і прагнення до особистісного росту [2].

На думку Т. М. Титаренко, зріла людина може продуктивно взаємодіяти з іншою людиною, взаємозбагачуючись і знаходячи у самобутності іншого власну неповторність. Не пристосовуючись, не роблячи з когось засобу для досягнення своєї мети, любити і залишатися незалежним, вільним – це критерії зрілості. Т. М. Титаренко вважала, що рисами зрілої особистості є креативність, внутрішня свобода, ясна і тиха радість буття, довіра, відкритість [11, с. 168].

О. С. Штепа звернула увагу, що особистісну зрілість характеризують центральні риси, як домінуючі типи поведінки, «будівельні блоки індивідуальності», «тенденції у поведінці людини, які легко може помітити оточення» [13]. На думку дослідниці, риси, які виступають індикаторами особистісної зрілості, доцільно назвати пропріумом зрілої особистості. Україномовним аналогом терміну «пропріум» О. С. Штепа називає термін «сумірні риси», який ґрунтується на понятті сумірності, введеному М. Й. Боришевським. Він зазначає, що «під поняттям сумірності слід розуміти співвіднесеність складових системи щодо рівня їх сформованості, розвиненості чи, так би мовити, міри зрілості» [3, с. 12]. О. С. Штепа з допомогою контент-аналізу рис зрілої особистості виділила десять рис особистісної зрілості: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, життєва філософія [13, с. 28].

Л. П. Овсянецька описала такі психологічні риси зрілої особистості: розвинена «Я-концепція» (самосприйняття, висока самооцінка), сформована смислопошукова і ціннісно-смислова сфера життя особистості (розуміння чого «Я хочу» і чого «Я прагну»), розвинений соціальний інтелект, максимально повна соціальна адаптація до життя, вміння налагоджувати зворотні соціальні зв'язки у структурі міжособистісної взаємодії та комунікацій, вміння приймати рішення, нести відповідальність за вчинки, здатність до самоаналізу і вміння бачити власні помилки, долати життєві кризи, прагнення до самоактуалізації, повної самореалізації, наявність креативних здібностей, творчого потенціалу; наявність рис: чесність, моральність, емпатія, здатність до розуміння інших, розвинене вміння любити і приймати життя таким, яким воно є; активне, творче ставлення до власного буття з акцентом на його життєтворчості; самопізнання, відкритість досвіду, сформований світогляд [8].

За словами Л. В. Потапчук, особистісна зрілість зароджується при наявності особистісного смислу [9]. О. С. Штепа відзначила егоцентричність зрілої людини, яку доцільно описати не стільки як сконцентрованість на власній життєвій позиції, скільки як зосередженість на переживанні того життєвого досвіду, який містить відчуття сенсу. За словами дослідниці, прагнення зрілої людини до сенсу можна пояснити з допомогою понять «особистісний потенціал» і «особистісне зростання» [13]. О. С. Штепа вважала, що особистісно зріла людина кожної миті свого життя прагне сенсу. Прийняття ж власної сенсовості забезпечує людині особистісна зрілість.

О. А. Лукасевич зауважила, що найбільш конструктивним і перспективним є вчинковий підхід до вивчення особистісної зрілості [7]. О. А. Лукасевич інтегральним показником досягнення особистісної зрілості назвала внутрішню готовність, здатність до вчинкової діяльності [7]. О. С. Штепа стверджувала, що відповідальність за формування актуальних питань та їх вираження зрілі люди покладають на себе [13].

О. А. Лукасевич виділила такі критеріальні ознаки особистісно зрілої людини, якими керувалися досліджувані нею респонденти: відповідальність, самостійність, мудрість, цілеспрямованість, впевненість, креативність, альтруїстичність [7].

Л. В. Потапчук центральним елементом у структурі особистісної зрілості також назвала загальну інтернальність, яка включає рівень суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями [9]. Дослідниця до основних параметрів особистісної зрілості, крім загальної інтернальності та інтернальності у галузі досягнень, віднесла міжособистісні відносини, здоров'я, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, показник реалізованості подій життя, адекватність самоствердження і цілепокладання. Т. М. Титаренко висловила думку, що зріла особистість вміє йти проти течії, в будь-яких життєвих обставинах залишається незалежною [11, с. 77].

І. Я. Шемелюк зауважила, що показниками особистісної зрілості є ясність Я-концепції та самоактуалізація [12]. Особистісна зрілість і адекватність самосприйняття є відображенням рівня самоактуалізації особистості, тобто ці процеси органічно взаємопов'язані та обумовлюють один одного. Самоактуалізація включає в себе реалізацію людиною своїх здібностей у поєднанні з реалізацією особистісного потенціалу, що передбачає рух в напрямку особистісного росту. Прагнення до самовдосконалення і самореалізації – показники і умови особистісного зростання. І. С. Булах зауважила, що особистісне зростання корелює з розвитком у напрямі самореалізації та самоактуалізації людини, «передумовою особистісного зростання є первісно існуюча, спадково детермінована внутрішня природа і «серцевина» особистості – самість, яка являє собою нерозвинену форму «Я». Саме вона «диктує» пошук шляхів особистісного зростання» [4].

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи теоретичні положення проблеми визначення феномена особистісної зрілості у психологічній науці, можна сказати, що становлення особистісної зрілості – процес динамічний і складний. Кожна людина досягає зрілості по-своєму, залежно від впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант. На нашу думку, особистісна зрілість – це характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини. Перспективами подальших досліджень є створення моделі особистісної зрілості і конструювання оптимальних шляхів її досягнення, зокрема, у професійній діяльності психолога.

Список літератури:

1. Антонова Н. О., Рибачук Л. І. Психологічна зрілість як основа готовності до професійної діяльності психолога / Н. О. Антонова, Л. І. Рибачук // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієва. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 7. – С. 29–43.
2. Архипова С. П. Творча зрілість особистості й рівні досягнення «акме» людини в процесі її професійного становлення / С. П. Архипова // Соціальна педагогіка. – 2005. – №4. – С. 84–90.
3. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми психології. – Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2001. – Ч. 2. – С. 26–33.
4. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.00 «Педагогічна та вікова психологія» / І. С. Булах. – К., 2004. – 42 с.
5. Гильбух Ю. З. Тест-опросник личностной зрелости / Ю. З. Гильбух. – К.: НПЦ Перспектива, 1995. – 24 с.

6. Дмітрієва О. А. Особливості потребнісно-мотиваційної сфери психосоціально зрілих і психосоціально незрілих особистостей / О. А. Дмітрієва // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №9. – С. 8–12.
7. Лукасевич О. А. Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу / О. А. Лукасевич // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – №26 (50). – Серія №12. – Ч. ІІ. – С. 67–71.
8. Овсянецька Л. П. До питання про психологічні критерії зрілої особистості / Л. П. Овсянецька // Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2001. – Т. 1. – Ч. 2. – С. 105–110.
9. Потапчук Л. В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. ... к. психол. н.: 19.00.01. – Луцьк : Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2001. – 205 с.
10. Темрук О. В. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Темрук Олена Василівна. – К., 2006. – 198 с.
11. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
12. Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості / І. Я. Шемелюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №6. – С. 26–27.
13. Штепа О. С. Диспозиційна модель особистісної зрілості : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05 / Штепа Олена Станіславівна. – Львів, 2003. – 146 с.
14. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : ПНЦ НАПН України – СВД Черкасов М. П., 2006. – 362 с.

Дидык Н.М.
Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенка

ФЕНОМЕН ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ В ИНТЕРПРЕТАЦИИ УКРАИНСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Резюме
Изучен феномен личностной зрелости в интерпретации украинских исследователей. Проанализировано определение личностной зрелости, ее модель и характеристики. Описаны факторы развития личностной зрелости.
Ключевые слова: личностная зрелость, акме, критерий, показатель, развитие.

Didyk N.M.
Kamianets-Podilskyi National University after Ivan Ohienko

PHENOMENON OF PERSONALITY MATURITY IN INTERPRETATION OF UKRAINIAN RESEARCHERS

Summary
The phenomenon of personality maturity is studied in interpretation of the Ukrainian researchers. Determination of personality maturity, her model and descriptions are analyzed. The factors of development of personality maturity are described.
Key words: personality maturity, acme, criterion, index, development.

УДК 316.6(043.3)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВУ КІБЕРСЕКСУАЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Камінська О.В.
Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

В статті аналізуються особливості формування та прояву кіберсексуальної адикції, визначаються її детермінанти, психологічні механізми, а також методи профілактики та корекції. Пропонується авторська модель кіберсексуальної залежності, що передбачає аналіз її структурних елементів. Визначається вплив кіберсексуальної залежності на розвиток особистості.
Ключові слова: адикція, інтернет-залежність, кіберсексуальна залежність, адиктивна поведінка.

Постановка проблеми. Кіберсексуальна залежність є однією з форм інтернет-адикції, і хоча поширена вона менше ніж інші її види, однак є найбільш небезпечною для особистості, оскільки виникає дуже швидко та важко коректується. Цей вид адикції призводить до того, що особистість повністю занурюється у віртуальну реальність, сприймаючи її як сферу задоволення сексуальної потреби та стає нездатною до підтримання сексуальних стосунків з реальними партнерами, що призводить до руйнування відносин з ними, самотності та ізольованості. Особистість починає страждати від депресій, може втратити зв'язок з реальність, проявляє ознаки дезадаптованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу дослідження склали праці присвячені аналізу адиктивної поведінки (Б.Л. Браун, В.А. Лоскутова, М. Холл, М.А. Шоттон); дослідженню особливостей психологічної залежності (С.О. Куліков, Є.В. Мельник, К.В. Сельченко); специфіці побудови взаємодії у віртуальному просторі (Ю.Д. Бабаєва, Л.М. Бабанін, О.Є. Войскунський, А. Гольдберг, А.Є. Жичкіна, О.В. Смислова, Дж. Сулер, Н.В. Чудова, Л.М. Юр'єва); аналізу мотивів, що спонукають особистість надавати перевагу перебуванню в інтернеті на противагу реальним стосункам (Л.Н. Бабанін, А.Є. Войскунський, О.В. Смислова) та інші.

Виділення невирішених частин проблеми. Незважаючи на наявні розробки кіберсексуальна залежність продовжує розповсюджуватись в середовищі молодих людей. Недостатньо проаналізованими залишаються детермінанти появи цієї форми адикції, психологічні механізми, що зумовлюють її виникнення. Недосконалими залишаються також засоби профілактики та корекції кіберсексуальної залежності.

Метою статті є виявлення специфічних особливостей кіберсексуальної залежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поширення кіберсексуальної залежності в сучасному суспільстві пов'язане з розширенням можливостей комп'ютерної техніки, доступності веб-камер тощо, та є серйозною проблемою.

Як один з видів інтернет-залежності кіберсексуальна залежність досліджувалась К. Янг [7], більш активно вона аналізувалась Н.М. Бугайовою [2]. В цілому цей вид залежності залишається недостатньо вивченим через складність отримання об'єктивних даних, оскільки намагання дзнатися деталі інтимного життя особистості часто викликає в неї опір.

Можна виділити декілька форм прояву кіберсексуальної залежності: спілкування в чатах на сексуальну тематику, що приносить сексуальне збудження; еротичні дії перед веб-камерою, що передбачають збудження та сексуальну розрядку обох партнерів; відвідування порносайтів з метою отримання сексуального задоволення; комп'ютерні ігри еротичного і сексуального змісту. Специфіка кіберсексуальної залежності полягає в тому, що для задоволення сексуальних потреб обирається не реальний, а віртуальний партнер, тоді як стосунки в повсякденному житті знецінюються, відходять на задній план, а потім і повністю витісняються.

Комп'ютерні ігри еротичного змісту обираються, зазвичай, підлітками, яким властива захопленість комп'ютерними іграми в цілому. Індивід виконуючи певні дії, маніпулюючи персонажем, відчуває сексуальне збудження, та в межах ролі може задовольнити свої сексуальні бажання, що робить гру особливо привабливою та змушує обирати її серед інших.

Відвідування порносайтів є найбільш примітивним видом кіберсексуальної адикції, оскільки активність індивіда проявляється лише у фантазіях, зумовлених побаченим, та отриманням задоволення внаслідок цього.

Спілкування в чатах на сексуальну тематику надає особистості широкі можливості для прояву своїх фантазій, оскільки така взаємодія характеризується анонімністю, доступністю та дозволяє індивіду за бажанням використовувати альтернативний образ «Я». Особистість при самопрезентації може змінити риси зовнішності, вік і навіть стать, що розкриває перед нею такі можливості, які є недоступними в реальному житті.

Віртуальні контакти з використанням вебкамери дозволяють бачити партнера, що є значним збуджуючим стимулом, однак в даному випадку приховати інформацію про вік чи особливості зовнішності індивіда стає важко.

Отже, в залежності від індивідуальних особливостей особистості, наявності чи відсутності в неї комплексу неповноцінності, специфіки самоставлення та образу «Я», нею обирається той вид

© Камінська О.В., 2014

кіберсексу, який в найбільшій мірі дозволяє їй задовольнити свої потреби та реалізувати фантазії.

Ц.П. Короленко і Н.В. Дмитрієва [4] виділили етапи виникнення сексуальної адикції, які можна використовувати для опису кіберсексуальної адикції. Це обсесивний характер поведінки, фаза ритуалізації поведінки, компульсивної сексуальної поведінки, розпачу.

Кіберсексуальна залежність характеризується швидким виникненням та закріплення, оскільки сексуальне задоволення, яке людина отримує в інтернет-мережі служить значущим стимулом для повторення таких дій. Отже, початком формування адикції може виступати вже перше занурення в мережу, результатом якого стало отримання сексуального задоволення. В подальшому особистість починає все частіше звертатися до сексуальної стимуляції через інтернет, розкриває для себе його можливості та усвідомлює, що це сфера в якій не існує бар'єрів та табу, в якій можна задовольнити будь-які сексуальні бажання та фантазії, навіть ті, які в соціумі вважаються неприйнятними. Можна обрати будь якого партнера та розіграти з ним сексуальну фантазію, отримати задоволення. Це робить інтернет-середовище все привабливішим для особистості та зумовлює більш глибоке занурення в нього. Усвідомлення властивостей мережі провокує появу в людини нових сексуальних фантазій, які можна задовольнити лише займаючись кіберсексом, що негативно впливає на стосунки особистості з особами протилежної статі в реальному житті.

Поступово реальні партнери перестають задовольняти індивіда та не викликають в нього збудження, відбувається все глибше занурення у віртуальну реальність, а кіберсекс починає займати все більше часу (у деяких випадках до 20 годин в день). При неможливості виходу в інтернет в особистості виникає тривога, роздратування, депресивні стани, підвищується дратівливість, а поведінка стає неадекватною. На цьому етапі можна говорити про сформовану адикцію, що в значній мірі впливає на життя людини, призводячи до негативних наслідків.

Особистість починає страждати від почуття провини, що виникає після кіберсексу, в неї знижується самооцінка та самоповага, вона відчуває свою соціальну неспроможність. На цьому етапі, зазвичай, стосунки індивіда з близькими людьми є в значній мірі зруйнованими, відсутній сексуальний партнер, виникають значні труднощі та конфлікти на роботі, оскільки особистість сконцентрована на кіберсексі, який став осередком її життя, та не може ефективно виконувати свої професійні функції. До віддалення від оточуючих призводить дратівливість та агресивність індивіда, його нездатність керувати власними емоціями та психічними станами, неадекватна поведінка. Відбуваються деформації в структурі особистості, загострюються акцентуації, вираженою стає соціальна дезадаптація. В цей період людина потребує ще частішого перебування в кібер-просторі, оскільки їй стає важче отримати сексуальне задоволення від стимулів, що стали звичними. Частіше виникають депресивні стани, ще більше знижується самооцінка, переважає негативне самоставлення.

Н.М. Бугайова виділила чинники, що впливають на процес виникнення кіберсексуальної залежності, віднісши до них порушення в комунікативній та інтимно-особистісній сферах, наявність комплексів, фінансово-побутові проблеми, навчально-виробничі проблеми, латентні залежності, девіантну поведінку, соматичні та психічні захворювання [2].

Ми ж вважаємо, що до детермінант, які впливають на виникнення кіберсексуальної залежності можна виділити такі: властивості інтернет-середовища, сукупність особистісних властивостей, соціальна ізоляція, особливості виховання.

Формуванню адикції сприяють властивості інтернет-середовища, завдяки яким особистість відчуває себе захищеною від розголосу, що забезпечується через анонімність спілкування в мережі та сприяє зняттю психологічних бар'єрів. Індивід може реалізувати в мережі ті сексуальні бажання, про які не насмілюється говорити партнеру в реальному житті через страх осуду чи відторгнення. Інтернет надає людині широкі можливості для вибору сексуального партнера, дозволяє обрати такого партнера, який є для неї недоступним в реальному житті, створює нові можливості самореалізації для осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, які або бояться розповісти про це оточуючим, або не мають можливості знайти реального сексуального партнера. Завдяки інтернет-мережі кіберсекс є можливим в будь-який час, практично з будь-яким партнером, що проявляє цікавість до подібних сайтів, що значно розширює можливості людини у виборі партнера. Отже, інтернет надає особистості значні можливості для задоволення своїх сексуальних потреб та реалізації фантазій.

До особистісних властивостей, що провокують появу кіберсексуальної залежності можна віднести такі, як надмірна сором'язливість, тривожність, низька самооцінка, що є бар'єром на шляху до встановлення контакту з особою протилежної статі та зумовлює фрустрацію сексуальних потреб, що змушує особистість шукати інші шляхи їх реалізації, заглиблюючись у віртуальну реальність. Іншою причиною може виступати неадекватна поведінка індивіда в ситуаціях інтимної взаємодії, що відштовхує від нього партнера. В даному випадку особистість обирає деструктивні моделі поведінки, що не відповідають очікуванням партнера та може проявляти грубість, агресивність тощо.

Відсутність навичок встановлення близьких контактів також є значущою перешкодою до реалізації сексуальної потреби у реальному житті. Особистість не володіє алгоритмом «соціальної гри», яка зазвичай ведеться партнерами та призводить до інтимної близькості, не знає як показати партнеру, що він їй подобається та натякнути на сексуальні стосунки. Це штовхає людину до звернення до віртуальної реальності, де цей процес протікає за спрощеною схемою, і навіть

якщо індивід зазнає невдачі, це переживається менш болісно, ніж відмова партнера у реальному житті через анонімність спілкування.

Особистість може почувати себе невпевнено при встановленні інтимних контактів також через незначний досвід сексуального життя, особливості зовнішності чи фізіологічні особливості. Коли ж вона взаємодіє з іншими в інтернеті, всі ці недоліки можна приховати та виступати від образу ідеального «Я», презентуючи ті риси та властивості, які людина вважає бажаними та привабливими. Це призводить до того, що в мережі людина почувається більш впевненою, може відкрито говорити про свої бажання та вільно спілкуватися з особами протилежної статі, що сприяє формуванню ставлення до віртуального сексу як до оптимального та зумовлює виникнення адикції. Задовольняючи свої сексуальні потреби в мережі людина не розуміє, навіщо їй докладати зусиль, щоб встановлювати сексуальні контакти в реальному житті, що супроводжується ризиком відмови, образи та призводить до зниження самооцінки та поглиблення почуття невпевненості.

На виникнення адикції впливають також особливості виховання особистості та ставлення батьків до різних аспектів її сексуальності. Так, якщо в сім'ї всі питання сексу знаходилися під суворим табу, і дитині прививалася думка, що сексуальні потреби є чимось брудним та неприйнятним, то таке ставлення могло закріпитися і на підсвідомому рівні впливати на те, як особистість ставиться до свого тіла та до власних природних бажань, формуючи почуття провини та викривлене, амбівалентне ставлення до себе, нездатність до встановлення повноцінних стосунків з партнером. В даному випадку інтернет також розглядається як середовище, де почуття тривоги знижується, а задоволення потреб стає можливим.

Також до формування адикції особистість може штовхати приклад близьких людей, які цікавляться еротичними сайтами та використовують інтернет-ресурси для стимуляції чи отримання сексуального задоволення. Таким чином, особистість починає розглядати занурення у віртуальну реальність як норму та надає перевагу кіберсексу для задоволення своїх потреб.

Серед психологічних механізмів, що сприяють виникненню кіберсексуальної залежності можна виділити такі як наслідування, компенсація, втеча, ефект ореолу та новизни.

Механізм наслідування проявляється, зокрема, в середовищі підлітків. Зазвичай його прояви можна прослідкувати в середовищі хлопців, які обговорюють між собою свої реальні чи віртуальні успіхи, не обходячи увагою і сексуальні аспекти життя, і оскільки задоволення сексуальної потреби у реальному житті не є доступним кожному підлітку, то активному обговоренню підлягають їх «успіхи» у віртуальній реальності. Тобто, особистість підпадаючи під вплив підліткового середовища починає вважати, що її статус в групі знизиться, якщо вона, як і інші, не буде займатися кіберсексом, що спонукає її спробувати такий вид задоволення своїх потреб, а оскільки зазвичай на даному віковому періоді в індивіда немає реального сексуального партнера, то кіберсекс стає єдиним джерелом задоволення цієї потреби та часто зумовлює занурення у віртуальну реальність, яка стає для особистості все привабливішою, що в кінцевому рахунку може призвести до появи адикції. А оскільки особистість підлітка є ще не до кінця сформованою, а механізми психологічного захисту недостатньо розвиненими, людина не має ресурсів, щоб протистояти адиктивним впливам.

Механізм компенсації відіграє важливу роль у формуванні залежності тоді, коли особистість не може задовольнити свої сексуальні потреби у реальному житті через ряд перешкод. В даному випадку індивід вдається до кіберсексу як до способу позбавитися від фрустрації та при можливості реального сексуального контакту обирає саме його. Однак, при тривалому зверненні до віртуального середовища з метою задоволення своїх потреб особистість переконується в тому, що в інтернеті встановити інтимні контакти набагато простіше, є більший вибір партнерів та значно більші можливості, що пов'язані з анонімністю спілкування та здатністю обрати будь-який образ для самопрезентацій при переписці еротичного характеру в чатах. Це призводить до того, що особистість починає надавати перевагу кіберсексу над реальними стосунками.

Втеча також є одним з психологічних механізмів, що здатні спровокувати появу кіберсексуальної залежності. В основі дії цього механізму лежить бажання забути про проблеми та конфлікти, з якими особистість стикається в реальному житті. В даному випадку віртуальний секс служить не стільки для зняття сексуальної напруги, скільки для того, щоб відволіктися, отримати позитивні емоції, відчути себе привабливим та цікавим для оточуючих. Спілкуючись в чатах на сексуальну тематику особистість поринає у світ фантазій та відволікається від буденності, підвищує свою самооцінку відчуваючи себе сексуальною, дозволяє собі розкрити різні грані власного «Я», демонструючи такі риси, які вважає соціально неприйнятними, не соромиться говорити про свої приховані бажання. Таким чином індивід відчуває яскравий контраст між реальністю та віртуальним світом, що спонукає його до частішого занурення в інтернет-середовище та провокую розвиток кіберсексуальної адикції.

Ефект ореолу проявляється при сприйнятті віртуального сексуального партнера та зумовлює поширення враження, яке про нього склалося з перших хвилин взаємодії на не представлені якості. Цей ефект яскраво проявляється саме при формуванні кіберсексуальної залежності, оскільки дозволяє оцінити партнера як сексуально привабливого чи непривабливого з моменту початку інтеракції. Тобто, якщо особистість оцінила партнера як сексуального, то вона починає приписувати йому ряд якостей, які є для неї цінними, що підвищує її цікавість до нього та прагнення до встановлення контакту. При цьому така ілюзія може довго зберігатися через ано-

німність та фрагментарність взаємодії, тоді як в реальному житті вона, зазвичай, швидко руйнується, коли партнер починає демонструвати якості, які не узгоджуються з видуманим образом. Таким чином, приписуючи партнеру бажані якості особистість ідеалізує його, сприймаючи як людину, що здатна задовольнити всі її фантазії та бажання, що призводить до того, що кіберсекс стає невід'ємною частиною життя людини та викликає залежність.

Ефект новизни при формуванні кіберсексуальної адикції проявляється у можливості вибору нового партнера. Тобто, займаючись віртуальним сексом особистість задовольняє свою потребу в різноманітності, не зраджуючи при цьому свого реального партнера. Однак, при зануренні в інтернет-середовище особистість все більше починає захоплюватись можливостями мережі та тим розмаїттям засобів реалізації сексуальних фантазій, які вона в собі містить, що призводить до поступового віддалення від реальності, коли партнер перестає цікавити індивіда, а всі його думки та мрії спрямовані у віртуальну реальність.

В мережі особистість має можливість кожного дня взаємодіяти з новим партнером, або ж контактувати з декількома партнерами одночасно, що дозволяє реалізовувати свої фантазії, розігрувати еротичні сцени, що є для неї недоступними в реальному житті. При цьому особистість може змінити і власний віртуальний образ, по новому оцінити себе, розкрити свої приховані риси та якості, позбутися бар'єрів, які не дозволяють їй розкрити свій потенціал при реальних сексуальних контактах. Таким чином індивід має можливість не тільки взаємодіяти з новими сексуальними партнерами, але й розкриває нові сторони та можливості в самому собі, що робить інтернет-середовище особливо привабливим для нього та сприяє появі адикції.

Не достатньо дослідженими залишаються і шляхи профілактики кіберсексуальної залежності, не зважаючи на те, що методи попередження інтернет-залежності в цілому продовжують активно розроблятися, про що свідчить ряд праць [1; 3; 5; 6].

Психопрофілактика кіберсексуальної адикції повинна бути спрямована на гармонізацію особистості, згладження таких рис, як надмірна сором'язливість, тривожність, низька самооцінка, невпевненість в собі, що перешкоджають індивіду встановлювати інтимні стосунки з партнером, знижують його здатність до задоволення сексуальної потреби у реальному житті, змушуючи шукати для цього інші варіанти.

Також засобом профілактики є просвітницька робота, спрямована на надання відомостей про особливості формування кіберсексуальної залежності та її шкідливий вплив на особистість, що спонукало б індивіда до більш обережного звернення до віртуальної реальності та знизило б його мотивацію до прояву подібного роду активності.

Корекція адикції повинна здійснюватися з урахуванням причин, що її викликали та має бути спрямована на розширення кола інтересів людини, її уявлень про себе та навколишній світ, зміщення акценту з віртуального сексу на взаємодію у реальному житті, побудову близьких міжособистісних стосунків з іншими людьми. Особистість повинна зрозуміти, що секс з віртуальним партнером не замінить реальних стосунків, та є лише спрощеною, збідненою моделюю тієї взаємодії, яка могла б в людини бути, якби вона не ховалася від реального життя за екраном комп'ютера.

Завданням корекційної роботи також є зміна системи цінностей адикта, у якого на першому місці стоїть віртуальний секс, тоді як такі цінності, як стосунки з реальним партнером, діти, здоров'я, робота, відходять на задній план та піддаються деструкції. Переосмислення свого життя, нагадування про загальнолюдські цінності допоможе особистості реконструювати свою систему уявлень про світ та саму себе, по іншому оцінити своє життя та знайти основну причину, що підштовхнула її до залежності.

Індивід також повинен усвідомлювати до яких наслідків призвела адикція, оцінити, як змінилося його життя після заглиблення у віртуальну реальність, визначити, як це вплинуло на його стосунки з оточуючими людьми, які зміни відбулися в його власній особистості. Саме усвідомлення згубного впливу адикції допоможе особистості сформувати мотивацію до того, щоб позбутися залежності та змінити своє життя на краще.

Висновок. Кіберсексуальна залежність є особливо небезпечним видом інтернет-адикції, оскільки швидко виникає та важко піддається профілактиці та корекції. Наслідком її впливу є руйнування стосунків особистості з партнером, оскільки вся сексуальна енергія вивільняється в процесі віртуальних контактів, що в свою чергу призводить до розлучень, погіршення стосунків з оточуючими, соціальної ізоляції особистості. Кіберсексуальна адикція негативно впливає не лише на стосунки індивіда з партнером, але й згубно позначається на всіх сферах його життя, оскільки посідає в ньому центральне місце, а особистість стає нездатною зосередитися на чомусь іншому, значну частину часу приділяючи перебуванню на порносайтах, переписуючись у відповідних форумах, чи ж задовольняючи свої фантазії встановлюючи контакти з партнером за допомогою веб-камери. В наслідок цього в людини виникають проблеми на роботі, вона стає нездатною виконувати свої професійні функції, підтримувати гармонійні контакти з оточуючими. Відбуваються зміни і в структурі особистості. Поведінка індивіда стає неадекватною та непередбачуваною, він проявляє агресію та ворожість, ще більше відштовхуючи від себе оточуючих.

Перспективним напрямом дослідження є розробка системи заходів, спрямованих на профілактику та корекцію кіберсексуальної залежності.

Список літератури:
1. Больбот Т. Ю. Психічні та поведінкові розлади в осіб молодого віку з комп'ютерною залежністю (клініка, корекція та профілактика) / Т. Ю. Больбот автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук – К., 2005. – 36 с.
2. Бугайова Н. М. Віртуальні романтичні стосунки в інтернеті, кіберсексуальна залежність / Н. М. Бугайова [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
3. http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/zbirnyk-2008/3.htm
4. Дрепа М.И. Психологическая профилактика Интернет-зависимости у студентов / М. И. Дрепа. Текст.: диссер. .канд. псих. наук. – Ставрополь, 2010. – 277 с.
5. Короленко Ц. П. Социодинамическая психиатрия / Ц. П. Короленко, Н. В. Дмитриева. – М., Академический Проект, Екатеринбург, Деловая книга. – 2000. – 460 с.
6. Малыгин В. Л. Интернет-зависимое поведение. Критерии диагностики, личностно-характерологические факторы риска формирования, профилактика и психотерапия / В. Л. Малыгин // Сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. с муждунар. участием «Клиническая психология в здравоохранении и образовании». – 2011. – Т. 24. – С. 36–41.
7. Чаусовский Г. Технотронная психотехнология нейтрализации Интернет-зависимости / Г. Чаусовский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psyfactor.org/lib/psychotron93.htm
8. Янг К. С. Диагноз – Интернет-зависимость / К. С. Янг // Мир Интернет. – 2000. – № 2. – С. 24–27.

Каминская О.В.
Ровенский областной институт последипломного педагогического образования

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОЯВЛЕНИЯ КИБЕРСЕКСУАЛЬНОЙ ЗАВИСИМОСТИ

Резюме
В статье анализируются особенности формирования и проявления киберсексуальной аддикции, определяются ее детерминанты, психологические механизмы, а также методы профилактики и коррекции. Предлагается авторская модель киберсексуальной зависимости, предполагает анализ ее структурных элементов. Определяется влияние киберсексуальной зависимости на развитие личности.
Ключевые слова: аддикция, интернет-зависимость, киберсексуальная зависимость, аддиктивное поведение.

Kamynska O.V.
Rovno Regional Institute Postgraduate Pedagogical Education

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF FORMATION AND DEPENDENCE MANIFESTATION KIBERSEKSUAL ADDICTION

Summary
This paper analyzes the features of the formation and manifestation kiberseksual addiction, defined its determinants, psychological mechanisms and methods of prevention and correction. Suggested to the author's model kiberseksual dependence, which provides an analysis of its structural elements. Determine the impact kiberseksual depending on personality development.
Key words: addiction, internet addiction, cybersex addiction addictive behavior.

УДК 378+373.2+378.147+372.461

РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТИКИ РІВНІВ РОЗВИТКУ МЕТОДИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА»

Княжева І.А.
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського

У статті представлено результати діагностики рівнів розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» за когнітивним, діяльнісно-організаційним, мотиваційно-ціннісним і рефлексивно-оцінним компонентами.
Ключові слова: методична культура, діагностика, рівні розвитку, майбутні викладачі педагогічних дисциплін.

Постановка проблеми. Сьогодні все більш актуальним стає підтримка культурного рівня, розвиток здатності майбутнього викладача грамотно, методично виважено організувати навчальний процес у вищій школі, виявляти прагнення до культуроосвоєння, здібності до культуровідтворення і культуротворчості. Вирішення цієї проблеми потребує дослідження особливостей прояву і перспектив розвитку професійно-педагогічної культури майбутніх викладачів, важливою складовою якої є методична культура.

Методичну культуру майбутнього викладача розуміємо як системне динамічне особистісне утворення, що має здатність до самоорганізації і виявляє себе як інтегральна єдність компонентів (когнітивного, діяльнісно-організаційного, рефлексивно-оцінного, ціннісно-мотиваційного).

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення не вирішених раніше частин аналізованої проблеми. Вивчення сучасної наукової літератури з проблеми формування і розвитку методичної культури, переконливо засвідчує, що незважаючи на суттєвий доробок дослідження методичної сфери у професійно-педагогічній підготовці (О. Абдуліна, К. Абраменко, І. Ковальова, Н. Никитенко, Г. Падалка, С. Пятаєва, Л. Спірін, Т. Сясіна, Л. Таланова, С. Татарінцева, Г. Тарасенко, О. Тімакіна, Г. Філіпчук, М. Шалунова та ін.), проте питання, пов'язані з діагностикою формуванням і розвитком методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» до сьогодні залишаються малодослідженими.

Мета статті. Аналіз отриманих у ході проведення дослідження результатів діагностики рівнів розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» за когнітивним, діяльнісно-організаційним, мотиваційно-ціннісним і рефлексивно-оцінним компонентами є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Дослідження рівнів розвитку методичної культури майбутніх викладачів вищої школи спеціальності «Дошкільна освіта» за означеними компонентами і показниками проведено на базі восьми вишів різних регіонів України. За результатами діагностики було визначено рівні розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін. Розглянемо отримані результати діагностування на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Кількісні результати за когнітивним компонентом подано в таблиці 1.

Як бачимо з таблиці, за першим показником когнітивного компонента (володіння і розуміння професійної мови) з достатнім рівнем в контрольній групі виявлено 21,09%, а в експериментальній – 20,93% респондентів. Середній рівень діагностованого показника визначено в 42,97% магістрантів контрольної й у 42,64% – експериментальної групи; низький – відповідно в 35,94% і 36,43% майбутніх викладачів.

За результатами діагностування сформованості базових методико-педагогічних знань (другий показник когнітивного компонента), як видно з таблиці, достатній рівень зафіксовано в 27,34% магістрантів контрольної і в 27,13% – експериментальної групи; середній – у 42,97% і 42,64%; низький – у 29,69% і 30,23% магістрантів контрольної й експериментальної групи. Достатній рівень уявлень про сутність методичної культури

Таблиця 1

Рівні розвитку за когнітивним компонентом (у %)

Показники	Рівні показників когнітивного компонента					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	С	Д	Н	С	Д
	%	%	%	%	%	%
1	35,94%	42,97%	21,09%	36,43%	42,64%	20,93%
2	29,69%	42,97%	27,34%	30,23%	42,64%	27,13%
3	60,94%	39,06%	0,00%	60,47%	39,53%	0,00%
За рівнем у цілому	45,31%	37,50%	17,19%	48,06%	34,11%	17,83%

© Княжева І.А., 2014

викладача (третій показник когнітивного компонента) не зафіксовано в жодного магістранта. Середній рівень означеного показника когнітивного компонента виявлено в 39,06% респондентів контрольної групи й у 39,53% – експериментальної. Найбільша кількість майбутніх викладачів віднесена до низького рівня – 60,94% – в контрольній групі і 60,47% – в експериментальній.

З таблиці бачимо, що достатній рівень розвитку когнітивного компонента методичної культури виявлено в 17,19% і 17,83% майбутніх викладачів контрольної й експериментальної групи; середній – відповідно в 37,50% і 34,11%; низький – у 45,31% магістрантів контрольної та 48,06% – експериментальної групи.

Кількісні результати за діяльнісно-організаційним компонентом подано в таблиці 2.

Результати, отримані за допомогою методики «Експрес діагностика організаційних здібностей» показали, що достатній рівень розвитку організаційних здібностей (перший показник діяльнісно-організаційного компонента) діагностовано в 21,09% досліджуваних контрольної і 20,93% експериментальної групи. Вони виявили здатність швидко і за власною ініціативою встановлювати контакти з оточуючими, погоджувати, впорядковувати їхню активність, координуючи її результати, улаштовувати власні дії, виходячи з необхідності ефективної взаємодії. Середній рівень розвитку організаційних здібностей показали 48,44% майбутніх викладачів контрольної групи і 48,06% – експериментальної. До низького рівня розвитку організаційних здібностей віднесено – 30,47% магістрантів контрольної і 31,01% – експериментальної групи. Це свідчить про те, що третина майбутніх викладачів не готова здійснювати організаторську функцію, яка притаманна будь-якому етапу і виду викладацької діяльності, а майже половина відчуває в цьому певні утруднення.

Достатній рівень сформованості наступного показника діяльнісно-організаційного компонента не було зафіксовано; середній – діагностовано в 30,30% досліджуваних контрольної і в 30,23% – експериментальної групи; низький продемонстрували більшість магістрантів контрольної й експериментальної груп – відповідно 69,53% і 69,77%. Отже, отримані результати продемонстрували домінування низького рівня сформованості досліджуваних умінь, що переконливо засвідчує необхідність посилення уваги щодо їх подальшого формування і розвитку.

Для перевірки особливостей прояву третього показника діяльнісно-організаційного компонента методичної культури (досвіду створення артефактів, методичних продуктів) було здійснено аналіз продуктів методичної діяльності майбутніх викладачів, а саме розроблених ними конспектів лекційних занять з курсу «Дошкільна педагогіка» й застосовано авторську методику «Створення методичної моделі навчального заняття». Звертає на себе увагу той факт, що достатній рівень досліджуваного показника виявили лише 1,56% і 1,55% магістрантів контрольної й експериментальної груп. Середній рівень зафіксовано в 20,31% майбутніх викладачів контрольної групи і в 20,16% – експериментальної. На жаль, найбільша кількість досліджуваних продемонструвала низький рівень прояву означеного показника: 78,13% в контрольній групі та 78,29% – в експериментальній.

Визначення рівня розвитку діяльнісно-організаційного компоненту за виділеними показниками дозволило, як бачимо з таблиці, отримати наступні результати. До достатнього рівня не було віднесено жодного респондента. Середній рівень діяльнісно-організаційного компоненту визначено в 46,88% майбутніх викладачів контрольної групи і в 46,51% – експериментальної. Більшість магістрантів обох груп продемонструвала низь-

Таблиця 2

Рівні розвитку за діяльнісно-організаційним компонентом (у %)

Показники	Рівні показників діяльнісно-організаційного компонента					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	С	Д	Н	С	Д
	%	%	%	%	%	%
1	30,47%	48,44%	21,09%	31,01%	48,06%	20,93%
2	69,53%	30,47%	0,00%	69,77%	30,23%	0,00%
3	78,13%	20,31%	1,56%	78,29%	20,16%	1,55%
За рівнем у цілому	53,13%	46,88%	0,00%	53,49%	46,51%	0,00%

Таблиця 3

Рівні розвитку за рефлексивно-оцінним компонентом (у %)

Показники	Рівні показників рефлексивно-оцінного компонента					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	С	Д	Н	С	Д
1	53,91%	42,97%	3,13%	53,49%	43,41%	3,10%
2	49,22%	44,53%	6,25%	48,84%	44,96%	6,20%
3	37,50%	42,97%	19,53%	37,21%	42,64%	20,16%
За рівнем у цілому	49,22%	47,66%	3,13%	50,39%	48,06%	1,55%

кий рівень діагностованого компонента – 53,13% в контрольній і 46,51% – в експериментальній групі.

Кількісні результати за рефлексивно-оцінним компонентом методичної культури подано в таблиці 3.

Отже, як бачимо з таблиці достатній рівень рефлексивності, як першого показника рефлексивно-оцінного компонента методичної культури, продемонстрували 3,13% магістрантів контрольної та 3,10% – експериментальної групи. До середнього рівня віднесено 42,97% і 43,41% магістрантів контрольної й експериментальної групи; до низького – 53,91% і 53,49%.

За другим показником «здатність до оцінки і самооцінки продуктів методичної діяльності» лише 6,25% (контрольна група) і 6,20% (експериментальна група) респондентів віднесено до достатнього рівня; 44,53% і 44,96% – до середнього та 49,22% і 48,84% – до низького. Отже, за другим показником результати оцінювання методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін виявилися кращими за попередні, але нижчими, ніж за третім показником «здатність до самопізнання і саморозвитку».

Дослідження показника «здатність до самопізнання і саморозвитку» показало, що достатній рівень засвідчили 19,53% майбутніх викладачів контрольної групи та 20,16% – експериментальної; середній – відповідно 42,97% і 42,64%; низький –37,50% (контрольна група) та 37,21% (експериментальна група). Як випливає з таблиці, достатній рівень розвитку рефлексивно-оцінного компонента діагностовано в 3,13% магістрантів контрольної групи і в 1,55% – експериментальної; середній – у 47,66% та 48,06%; низький – у 49,22% і 50,39% відповідно.

Розподіл майбутніх викладачів за рівнями прояву показників ціннісно-мотиваційного компоненту методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» подано в таблиці 4.

Як бачимо з таблиці, результати, що отримані за першим показником (професійно-орієнтована спрямованість особистості) даного компонента свідчать про те, що спрямованість на себе, яка характеризується орієнтацією особистості на пряму винагороду і задоволення безвідносно до результатів діяльності, схильністю до суперництва, інтровертованістю, виявили 37,50% досліджуваних контрольної та 37,98% – експериментальної групи. Така спрямованість особистості трактується як найменш цінна щодо впливу на успішність майбутньої викладацької діяльності (низький рівень). Спрямованість на спілкування продемонстрували більшість магістрантів – 42,19% в контрольній групі і 41,86% – в експериментальній групі. Для них характерним є прагнення за будь-яких умов підтримувати відносини з людьми, орієнтованість на спільну діяльність, але часто на шкоду виконанню конкретних завдань орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи (середній рівень). Спрямованість на справу виявили 20,31% майбутніх викладачів контрольної групи і 20,16% – експериментальної. Вони проявляють зацікавленість у вирішенні ділових проблем, прагнення до якнайкращого виконання роботи, орієнтацію на ділову співпрацю, здатність відстоювати власну думку в інтересах справи, корисної для досягнення спільної мети (достатній рівень).

Дослідження особливостей розвитку професійно-педагогічної мотивації як внутрішнього рушійного фактору розвитку методичної культури майбутнього викладача (наступний показник ціннісно-мотиваційного компонента методичної культури) показало, що достатній рівень означеного показника зафіксовано в 33,59% магістрантів контрольної та 33,33% – експериментальної групи; середній – у 40,63% магістрантів контрольної та 40,31% – експериментальної групи; низький – у 25,78% майбутніх викладачів контрольної та 26,36% – експериментальної групи.

Розвиток методичної культури з позиції культурологічного підходу передбачає входження майбутнього викладача в контекст сучасної культури через освоєння, оволодіння, привласнення системи вироблених нею цінностей. В. Тугарінов [3] у своєму дослідженні стверджує, що цінність несуть ті явища (сторони, властивості явищ) природи та суспільства, які корисні, потрібні людям в якості дійсності, цілі, ідеалу. З цього випливає, що цінністю може бути не тільки те, що існує, але й те, чого ще необхідно досягти. У рамках вивчення окремого суб'єкта можна говорити як про ціннісні орієнтації, так і про цінності. Спрямованість особистості на певні цінності і складає її ціннісні орієнтації [2]. Вони виступають у якості життєвих цілей і основних засобів їх досягнення і тому мають функцію важливих регуляторів соціальної поведінки.

Достатній рівень ціннісної орієнтації на методичну діяльність як свідоме індивідуальне позитивне ставлення до методичної діяльності, що виявляється в усвідомленні її важливості для професійно-педагогічної підготовки, успішного

Таблиця 4

Рівні розвитку за ціннісно-мотиваційним компонентом (у %)

Показники	Рівні показників ціннісно-мотиваційного компонента					
	Контрольна група			Експериментальна група		
	Н	С	Д	Н	С	Д
1	37,50%	42,19%	20,31%	37,98%	41,86%	20,16%
2	25,78%	40,63%	33,59%	26,36%	40,31%	33,33%
3	50,78%	39,84%	9,38%	51,16%	39,53%	9,30%
За рівнем у цілому	30,47%	42,97%	26,56%	31,01%	42,64%	26,36%

здійснення майбутньої професійної діяльності (третій показник діагностованого компонента), виявили лише 9,38% магістрантів контрольної і 9,30% – експериментальної групи; середній – відповідно 39,84% і 39,53%; низький – більше половини майбутніх викладачів (50,78% – у контрольній і 51,16% – в експериментальній групі). Таким чином, до низького рівня сформованості ціннісно-мотиваційного компонента методичної культури віднесено 30,47% майбутніх викладачів контрольної і 31,01% – експериментальної групи, які виявили мотиви епізодичної цікавості і байдужого ставлення до професійної діяльності. До середнього рівня прояву означеного компонента віднесено 42,97% майбутніх викладачів контрольної і 42,64% майбутніх викладачів експериментальної групи. Майбутніх викладачів з достатнім рівнем прояву ціннісно-мотиваційного компонента методичної культури виявлено 26,56% в контрольній групі і 26,36% – в експериментальній групи.

Таблиця 5

Загальні рівні розвитку методичної культури (констатувальний зріз)

Загальні рівні розвитку методичної культури	Одиниці виміру	Експериментальна група	Контрольна група
Професійно-аксіологічний (достатній)	%	2,34	3,10
	Абс.	3	4
Соціально-імперативний (середній)	%	44,19	46,88
	Абс.	57	60
Базовий (низький)	%	52,71	50,78
	Абс.	68	65

Результати констатувального етапу експерименту щодо визначення рівнів розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» подано в таблиці 5.

Згідно з таблицею 5, у магістрантів як контрольної, так і експериментальної групи зафіксовано переважно базовий (низький) рівень розвитку методичної культури. Зокрема, в контрольній групі його виявлено в 65 осіб (50,78%), а в експериментальній – у 68 магістрантів (52,71%).

Кількість майбутніх викладачів, методична культура яких знаходилася на соціально-імперативному (середньому) рівні, коливалася від 57 осіб (44,19%) – в експериментальній групі до 60 осіб (46,88%) – в контрольній. Методичну культуру на професійно-аксіологічному (достатньому) рівні продемонстрували лише 4 (3,10%) майбутніх викладача контрольної групи і троє (2,34%) – експериментальної.

Висновки і пропозиції. Таким чином, результати констатувального експерименту свідчать про те, що за відсутності спеціально організованого процесу розвитку методичної культури майбутніх викладачів недостатньо інтенсивно розвиваються як когнітивний, діяльнісно-організаційний, так і рефлексивно-оцінний та мотиваційно-ціннісний компоненти, що відбивається в переважанні кількості магістрантів з базовим рівнем методичної культури і практичній відсутності майбутніх викладачів з професійно-аксіологічним рівнем. Зміна ситуації, що склалася вимагає розробки концептуальних основ і технології розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістерської підготовки, що є **перспективою подальших досліджень**.

Список літератури:

1. Княжева І. А. Структура методичної культури майбутніх викладачів вищої школи зі спеціальності «Дошкільна освіта» / І. А. Княжева // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. праць. – Вип.1.41 (93), т. 1. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – С. 70–75. – (Сер. : Педагогічні науки)
2. Мерлин В. С. Психология индивидуальности: Избр. псих. труды / В. С. Мерлин. – Ин-т пр. психологии; Воронеж : НПО МОДЭК, 1996. – 446 с.
3. Тугаринов В. П. О ценностях жизни и культуры / В. П. Тугаринов. – Л. : ЛГУ, 1960. –156 с.

Княжева И.А.
Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского

РЕЗУЛЬТАТЫ ДИАГНОСТИКИ УРОВНЕЙ РАЗВИТИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ДОШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ»

Резюме
В статье представлены результаты диагностики уровней развития методической культуры будущих преподавателей педагогических дисциплин специальности «Дошкольное образование» по когнитивному, деятельностно-организационному, мотивационно-ценностному и рефлексивно-оценочному компонентам.
Ключевые слова: методическая культура, диагностика, уровни развития, будущие преподаватели педагогических дисциплин.

Knyazheva I.A.
South ukrainian national Pedagogical university named after K.D. Ushynsky

RESULTS OF DIAGNOSTICS OF LEVELS OF METHODICAL CULTURE DEVELOPMENT OF FUTURE PEDAGOGICAL DISCIPLINES TEACHERS OF SPECIALITY «PRESCHOOL EDUCATION»

Summary
In this article there are presented the results of diagnostics of levels of methodical culture development of future pedagogical disciplines teachers of speciality «Preschool education» by the following components: cognitive, activity-organizational, valued-motivational and reflection-evaluational.
Key words: methodical culture, diagnostics, levels of development, future teachers of pedagogical disciplines.

УДК 37.013.75:378.43:004

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ КОРЕКЦІЇ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Кузава І.Б.
Національний педагогічний університет імені М.М. Драгоманова

Охарактеризовано моделі інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. Представлено експериментальне моделювання інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку. Висвітлено умови його реалізації у спеціальних та загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах та їх вплив на корекцію психофізичного розвитку дитини.
Ключові слова: інклюзивна освіта; дошкільники, які потребують корекції психофізичного розвитку; експериментальне моделювання.

Постановка проблеми. Одним із альтернативних напрямків здобуття сучасної освіти є інклюзивна освіта, яку у своїх дослідженнях розуміємо як процес забезпечення рівних прав на одержання освітніх послуг дітьми дошкільного віку із різним рівнем психофізичного розвитку за місцем проживання у сприятливих спеціальних умовах загальноосвітнього дошкільного навчального закладу (організаційне, матеріально-технічне, програмно-методичне і кадрове забезпечення навчально-виховного процесу) [1, с. 268]. У такому розумінні означена проблема є досить актуальною і важливою для сьогодення і сприяє збагаченню психолого-педагогічної науки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Удосконалення процесу включення осіб із психофізичними порушеннями у загальноосвітній простір передбачає максимальне врахування їхніх індивідуальних психологічних особливостей та створення сприятливих умов повноцінного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі емпіричного аналізу теорії і практики організації інклюзивної освіти (А. Я. Чигрина, Ю. В. Шуміловська та ін.) встановлено, що важливим засобом організації та удосконалення освітнього процесу дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку, є розробка моделі інклюзивної освіти, як інновації вітчизняної системи дошкільної освіти, на основі системно-синергетичного підходу, а також можливості ефективного прогнозування подальшого розвитку окремих її компонентів [2; 3].

Виклад основного матеріалу. Попередніми нашими дослідженнями на основі сучасних досліджень (А. Я. Чигрина) детально охарактеризовано варіанти моделей інклюзивної освіти (варіант регулюючої інклюзії, створення інклюзивного освітнього простору громадськими організаціями та адміністрацією навчально-виховного закладу), які засвідчують про наступні стратегії її ефективного просування, зокрема, включення у роботу усього персоналу навчального закладу, активна дія батьківської спільноти, наявність спеціальних умов (створення у загальноосвітньому закладі архітектурно доступного середовища, підтримка дітей із різним рівнем психофізичного розвитку у звичайних групах, на заняттях, додаткова допомога після занять), партнерство з громадськими організації за підтримки місцевих органів управління освітою [2, с. 18].

Експериментальна модель реалізації інклюзивної освіти дошкільників, що потребують корекції психофізичного розвитку, яка стала вихідною теоретичною конструкцією при її практичному втіленні у навчально-виховний процес дошкільного навчального закладу та подальшої трансформації у дошкільну ланку освіти, проектувалася з позицій таких теоретико-методологічних підходів, як-от: гуманістичного, цілісного, особистісно-орієнтованого, аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, диференційованого, гносеологічного, системного (комплексного), ситуаційного, синергетичного, гетерологічного, нейропсихологічного та оптимізаційного підходів (Т. І. Бакланова, М. М. Бахтін, М. А. Бердяєв, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, Т. С. Комарова, М. В. Лазарєва, Н. Я Михайленко, С. В. Сорокоумова, М. Ф. Федоров, І. С. Якиманська та ін.).

Основні положення розробленої у дослідженні експериментальної моделі реалізації інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку, представлені у вигляді опису наступних *блоків*:

1) цільового – передбачає формування мети та завдань процесу інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку;

2) змістово-процесуального – включає теоретико-методологічні аспекти інклюзивної освіти, спрямовані на застосування методів, засобів та форм її впровадження;

3) базово-технологічного – забезпечує реалізацію технології інклюзивної освіти;

4) оцінно-результативного – характеризується показниками та рівнями готовності дітей дошкільного віку із психофізичними порушеннями до навчання у школі.

Розкриємо сутність кожного блоку означеної моделі.

Цільовий блок. Мета майбутнього результату (кінцевого продукту) виступає в ролі певної рушійної сили, що сприяє розвитку системи освіти. Загальною *метою* презентованої моделі визначено реалізацію технології впровадження інклюзивної освіти у дошкіллі. Згідно мети поставлено наступні *завдання*:

© Кузава І.Б., 2014

1) організація спільного навчально-виховного процесу з метою задоволення освітніх потреб усіх дітей;

2) розробка системи надання спеціальних послуг (освітніх і фахових) для дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку;

3) створення позитивного клімату у дитячому середовищі та поза його межами.

Змістово-процесуальний блок. У нашому дослідженні цей компонент представлений у вигляді опису *умов*, спрямованих на впровадження інклюзивної освіти дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку (організаційне, матеріально-технічне, програмно-методичне і кадрове забезпечення навчально-виховного процесу, психолого-педагогічний супровід дошкільників із психофізичними порушеннями, створення атмосфери емоційного комфорту тощо) *та принципів* – теоретичних положень, що забезпечують створення організаційної структури управління корекційно-реабілітаційною роботою у дитячому садку:

1) гуманізація системи дошкільної освіти та створення умов для задоволення освітніх потреб різних категорій вихованців;

2) доступність дошкільної освіти з урахування потреб і запитів вихованців із різним рівнем психофізичного розвитку у всіх сферах їх життєдіяльності та соціальної взаємодії;

3) дотримання прав на освіту дітей із нормативним темпом розвитку;

4) системний підхід змістового, адміністративного та методичного забезпечення інклюзивної освіти;

5) створення системи навчання та виховання дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, з урахуванням наступності освітніх маршрутів;

6) забезпечення своєчасного моніторингу індивідуальних досягнень, спрямованого на розробку та реалізацію освітніх можливостей та потреб кожного дошкільника;

7) вироблення єдиних методологічних підходів щодо створення та функціонування реабілітаційного простору;

8) залучення батьків до навчального процесу дошкільників як рівноправних партнерів та їх перших вихователів.

Базово-технологічний блок. З урахуванням специфіки предмету дослідження нами визначено основні *компоненти інклюзивної моделі освіти* дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку:

1) організація особистісно-орієнтованого навчання;

2) створення сприятливих умов для розвитку дитячих здібностей щодо самореалізації;

3) гуманізація та гуманітаризація дошкільної інклюзивної освіти;

4) формування системи цінностей (взаємоповага, толерантність, усвідомлення себе частиною суспільства, взаємодопомога, надання можливостей для розвитку навичок і талантів кожного вихованця, можливість допомогти самому собі та однолітам у своєму товаристві);

5) застосування здоров`язберігаючих технологій у процесі спільного навчання.

Оцінно-результативний блок. Методами оцінювання ефективності інклюзивної освіти з урахуванням низки організаційно-педагогічних умов стали:

1) тестування дошкільників із різним рівнем психофізичного розвитку;

2) спостереження;

3) моніторинг індивідуальних досягнень вихованців;

4) вивчення документації та продуктів різноманітних видів діяльності дошкільників, вихователів та корекційних педагогів.

Умовами реалізації моделі інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку є :

1) створення в дошкільному навчальному закладі адаптованого інклюзивного середовища, що забезпечує повноцінне включення та особистісну самореалізацію дітей означеної категорії;

2) усвідомлення дотримання цілей навчання та виховання дошкільників із психофізичними порушеннями шляхом реалізації доступності дошкільної освіти через інтеграцію дітей, які не відвідують дитячий садок, та їхніх батьків в освітнє середовище ДНЗ;

3) кадрове забезпечення – наявність відповідних фахівців (педагог-психолог, вихователь-логопед, музичний керівник, вихователь, інструктор з ЛФК, лікар, медсестра – масажист) з метою їх залучення до проектування та організації освітнього процесу);

4) організаційне забезпечення – нормативно-правова база; наявність медико-психолого-педагогічного супроводу як системної діяльності, спрямованої на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-педагогічних і психотерапевтичних умов, що сприяють засвоєнню знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню особистості, нормалізації сімейних стосунків, її інтеграції в соціум; фінансово-економічні умови та інформаційне забезпечення;

5) моніторинг індивідуальних досягнень, який передбачає динамічну оцінку розвитку та навчання дошкільників із психофізичними порушеннями та реалізації ними своїх потенційних можливостей;

6) матеріально-технічне обладнання – для забезпечення можливостей безперешкодного доступу дітей із психофізичними порушеннями у загальноосвітні заклади (архітектурна доступність, санітарно-гігієнічні та соціально-побутові норми освітнього процесу, пожежна та електрична безпека, навчально-реабілітаційні та медичні засоби тощо);

7) програмно-методичне забезпечення навчально-виховного процесу – створення індивідуального навчального плану (ІНП), наявність відповідних підручників та посібників, електронних освітніх ресурсів тощо, реалізація індивідуального та диференційованого підходів у навчанні дошкільників із різним рівнем розвитку (полягає у тому, що навчальні завдання вико-

нуються всіма дошкільниками, але ступінь їх складності, способи дій та міри допомоги різні по відношенню до дітей з психофізичними порушеннями);

8) робота з батьками (соціально-педагогічне консультування, індивідуальні бесіди, рейдові відвідування умов проживання, малі педагогічні наради тощо);

9) взаємодія з громадськими організаціями;

10) організація спільних заходів для дітей із нормативним рівнем розвитку та їхніх однолітків, які потребують корекції психофізичного розвитку, з метою їх активного включення у життя дитячого колективу ДНЗ через дозвіллєву (прогулянки, спортивні змагання, гуртки), художню (виступи, виставки, творчі конкурси і т.п.), громадську (виготовлення подарунків, сувенірів тощо), трудову діяльність (озеленення та благоустрій території дитячого садка і т.п.);

11) рівень готовності дошкільників із психофізичними порушеннями до школи.

Висновки та пропозиції. Отже, на основі окреслених наукових положень *моделювання інклюзивної освіти* дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку, розуміємо як цілісний педагогічний процес, спрямований на створення для них відповідного середовища, його пристосування до потреб та забезпечення необхідною підтримкою з метою спільного навчання (виховання) усіх дітей.

Все це свідчить про необхідність проведення психолого-педагогічної та медико-соціальної просвіти усього населення, а також спеціального навчання батьків, дітей із нормативним рівнем розвитку та педагогічного персоналу загальноосвітніх ДНЗ, спрямованого на зміну у них негативних соціальних стереотипів щодо дітей із психофізичними порушеннями. Адже позитивне ставлення, розуміння та прийняття всіма учасниками навчально-виховного процесу таких дітей активно впливає на їхній розумовий, емоційний та соціальний розвиток.

Список літератури:

1. Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія та методика : [монографія] / Ірина Борисівна Кузава – Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2013. – 292 с.
2. Чигрина А. Я. Инклюзивное образование детей-инвалидов с тяжелыми физическими нарушениями как фактор их социальной интеграции: автореф. дисс. ... канд. пед. наук [Электронный ресурс] / Анна Яковлевна Чигрина. – Нижний Новгород, 2011. – 24 с.
3. Шумиловская Ю. В. Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования : автореф. дисс. ... канд. педагогических наук [Текст] /Юлия Валерьевна Шумиловская. – Шуя, 2011. – 26 с.

Кузава И.Б.
Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ, КОТОРЫЕ НУЖДАЮТСЯ В КОРРЕКЦИИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Резюме
Охарактеризованы модели инклюзивного образования дошкольников, которые нуждаются в коррекции психофизического развития. Представлено экспериментальное моделирование инклюзивного образования дошкольников, которые нуждаются в коррекции психофизического развития. Освещены условия его реализации в специальных и общеобразовательных дошкольных учебных заведениях и их влияние на коррекцию психофизического развития ребенка.
Ключевые слова: инклюзивное образование; дошкольники, которые нуждаются в коррекции психофизического развития; экспериментальное моделирование.

Kuzava I.B.
National Pedagogical University Dragomanov

THE EXPERIMENTAL MODELING INCLUSIVE EDUCATION PRESCHOOLERS WHO NEED CORRECTION OF PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT

Summary
Characterized model of inclusive education of preschoolers who need correction psychophysical development. Presented experimental modelings of inclusive education of preschoolers who need correction psychophysical development. Highlight the conditions of its implementation in special and general education preschool educational institutions and their impact on child developmental needs correction.
Key words: inclusive education; preschoolers who need correction of mental and psychophysical development; experimental modeling.

УДК 371.13

ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯКОСНОВНА ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ГОТОВНОСТІ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ

Манохіна І.В.
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

У статті обґрунтовано роль соціально-педагогічної практики як однієї з умов формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Аргументовано необхідність використання зазначеного виду діяльності у процесі професійного становлення майбутніх соціальних педагогів.
Ключові слова: соціально-педагогічна практика, формування готовності, діти-сироти.

Постановка проблеми. Вивчення феномену сирітства констатує, що сучасні вимоги щодо оптимального вирішення даної проблеми зумовлені необхідністю посилення її соціально-педагогічного забезпечення. На сьогодні суттєвим є протиріччя між необхідністю в наявності кваліфікованої допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, і недостатньо сформованою готовністю соціальних педагогів до даного виду діяльності.

Ефективність підготовки педагогічних кадрів багато в чому залежить від того, у якій мірі вона зорієнтована на реалії сучасної системи освіти. Уже будучи студентом, майбутній спеціаліст повинен чітко уявляти особливості обраної професії. Чим повнішими будуть ці уявлення, тим більш повноцінно він зможе реалізувати свій потенціал, підготуватися до тих труднощів, які можуть виникнути у майбутньому. У зв'язку з цим великої актуальності набуває проблема урахування практичної складової підготовки студентів в умовах системи вищої освіти до організації соціально-педагогічної взаємодії з дітьми, виховання яких відбувається поза родиною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування професійних умінь майбутніх соціальних педагогів дослідники розглядають у системі їхньої професійної підготовки (М. Галагузова, Т. Дмитренко, Л. Коваль, Л. Міщик, В. Поліщук, З. Фалинська, С. Харченко та ін). Значущість практичної діяльності у процесі формування готовності майбутнього спеціаліста до професійної діяльності обґрунтовано у працях В. Сластьоніна, А. Щербакова, І. Зязюна, Н. Кузьміної, Т. Білоусової та ін.

Проблеми організації педагогічної практики піднімають у своїх дослідженнях І. Богданова, В. Гриньова, Г. Троцко, І. Прокопенко та інші науковці. Аналіз наукової літератури з означеної теми показав, що у дослідженнях учених-педагогів [7] акцентується увага на загальних аспектах підготовки соціальних педагогів до практичної діяльності, однак актуальність та специфічна своєрідність даного питання зумовили звернення до означеної проблеми у контексті нашого дослідження.

Мета статті. Обґрунтування значення практичної складової в процесі формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Згідно поставленої мети нами було визначено такі завдання: здійснити комплексний аналіз науково-педагогічної літератури щодо включення студентів у практичну діяльність професійного спрямування; обґрунтувати необхідність соціально-педагогічної практики в процесі формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні сформульовано освітню парадигму, що містить фундаментальну психолого-педагогічну підготовку та практико-орієнтований характер навчання майбутніх соціальних педагогів.

Стратегічним завданням вищої школи є підготовка компетентного фахівця, здатного ефективно діяти за межами навчальних ситуацій, знаходити оптимальні вирішення проблемних задач, що виникають у процесі професійної діяльності.

Особливого значення набуває дана проблема, коли мова йде про фахівців, яким доведеться працювати з особливим контингентом дітей – дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Перш за все, майбутній педагог має усвідомити проблеми виховання дітей зазначеної категорії. Варто звернути увагу і на той факт, що процес соціалізації дітей-сиріт та їх наступна інтеграція у суспільне оточення відбувається набагато складніше, ніж у їхніх однолітків з повних сімей. Замкнуте коло їхнього соціального простору, обмеженість соціальних контактів та вузька сфера реалізації засвоєних соціальних норм, формування єдиної соціально-рольової позиції – позиції сироти – накладають свій відбиток на розвиток особистості даної соціальної категорії. Саме тому одним із найважливіших напрямків у підготовці спеціаліста є практична діяльність, загальна мета якої – застосування студентами теоретичних знань на практиці, формування основних уявлень про конкретні види соціально-педагогічної роботи, оволодіння загальними компетенціями, що складають сутність професійної готовності майбутнього фахівця. Переконані, що практика це – найбільш ефективна професійно орієнтована форма практичної складової навчан-

© Манохіна І.В., 2014

ня, комплексний процес, у якому студенти виконують види діяльності, що визначаються їхньою спеціалізацією.

Важливою умовою формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до роботи з дітьми-сиротами є соціально-педагогічна практика. Призначення практики студентів полягає у підготовці до основних видів професійної діяльності, реалізації набутих знань, умінь, навичок та професійної адаптації, тобто входження у професію, усвідомлення соціальної ролі, професійного самовизначення, формування власної позиції, стійкої мотивації до активної соціально-педагогічної діяльності, інтеграції особистісних та професійних якостей. На практиці педагогічна діяльність студентів удосконалюється на основі змістового фактичного матеріалу, пізнання та результативне засвоєння якого можливе лише на основі реальних вражень та спостережень.

Аналіз літератури з теми дослідження дає змогу стверджувати, що наукове обґрунтування практичного навчання соціального педагога у процесі його професійного становлення – складна проблема прикладного характеру.

За словами видатного педагога К. Ушинського, метод викладання можна вивчати з книги чи зі слів викладача, але набути навичок у використанні цього методу можна лише у процесі довготривалої практики [6].

У своїй науковій роботі Ю. Бабанський підкреслював, що саме у процесі педагогічної практики можна повною мірою осмислити закономірності та принципи навчання і виховання, оволодіти професійними уміннями та навичками, досвідом практичної діяльності [2].

Цілком влучною є думка Л. Нікітіної про те, що головним недоліком підготовки сучасних випускників є розрив між теоретичними знаннями та навичками їх практичного застосування, звідси – слабке оволодіння практичними уміннями та навичками, що, у свою чергу, відображається на тривалості післявузівської адаптації до професійної діяльності [4, с. 210].

Суттєвою в контексті нашого дослідження є позиція О. Абдуліної, яка підкреслює значимість набуття студентами емпіричних знань, набутих з особистого досвіду в процесі педагогічної практики. Дослідниця переконана у тому, що якщо не спрямовувати студентів на шлях осмислення своєї діяльності, піклуючись лише про виконання ними завдань, то може відбутися розрив між теоретичними та практичними знаннями [1, с. 118].

На необхідності практичного спрямування професії соціального педагога/соціального працівника наголошують М. Доел та С. Шардлоу: у яких би формах не здійснювалася соціальна робота, вона завжди повинна зберігати свій практичний характер [5, с. 16].

Оскільки професійні уміння формуються в діяльності, то соціально-педагогічна практика, як форма професійного навчання, дає можливість студенту оволодіти різними видами професійної діяльності, допомагає йому адаптуватися до специфічних умов при виконанні професійних обов'язків, створює ситуації для практичного застосування теоретичних знань, формує і розвиває в студентів професійні уміння та навички.

Поряд з дослідженнями педагогічної практики, як засобу формування педагогічних умінь і навичок, закріплення знань, наявні праці, у яких зазначений вид діяльності розглядається з двох позицій: як особливий вид навчального процесу та як спосіб осягнення студентами змісту професійної діяльності, під час якої формується особистість майбутнього спеціаліста, виробляються основи індивідуального стилю роботи.

Соціально-педагогічна практика, як ефективна умова навчання студентів, повинна забезпечити формування професійно-педагогічних умінь і навичок, необхідних для здійснення майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим визначаємо такі загальні цільові установки соціально-педагогічної практики: розвиток професійної компетенції, особистісно-гуманістичної орієнтації, системного бачення педагогічної реальності; формування предметної компетентності, рефлексивної культури; оволодіння педагогічними технологіями та здатністю до інтеграції їх з педагогічним досвідом; оволодіння професійними уміннями і навиками соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; поєднання теоретичних знань з розв'язанням практичних задач у професійній діяльності майбутнього соціального педагога; саморефлексія з наступним узагальненням труднощів та внесенням пропозицій щодо корекції навчально-виховного процесу; психолого-педагогічна адаптація студентів до обраної професії; формування та розвиток професійно важливих якостей соціального педагога у роботі з дітьми-сиротами (толерантність, емпатія, комунікативність, емоційна стійкість тощо).

Провідною ідеєю педагогічної практики є розвиток індивідуальних творчих здібностей майбутніх фахівців, становлення індивідуального стилю педагогічної діяльності. Для реалізації означеної ідеї уважаємо за доцільне використовувати особистісно-орієнтований (передбачає засвоєння ними різних професійних ролей з урахуванням динаміки його мотиваційної сфери та рівня індивідуальних можливостей) та програмно-варіативний (з одного боку, передбачає засвоєння обов'язкових для всіх студентів знань, умінь і навичок, включення їх у обов'язкові види педагогічної діяльності, а з іншого – варіативність змісту та форм діяльності, завдань, проектів, що можуть бути запропоновані студентам на вибір з урахуванням рівня їх професійної підготовки та індивідуальних особливостей)підходи до організації соціально-педагогічної практики студентів.

Досягнення поставленої мети можливе за умови виконання всіх функцій педагогічної практики (див табл. 1).

Включення студентів напряму «Соціальна педагогіка» у соціально-педагогічну практику розглядаємо у двох аспектах: по-перше, вона забезпечує широке поле перевірки теоретичної підготовки у межах професійної взаємодії з суб'єктом (діти-сироти та діти, позбавлені бать-

Таблиця 1

Основні функції педагогічної практики

Функція	Процес реалізації
адаптаційна	пристосування до оточуючих умов, у процесі яких студент не лише займається різними видами навчально-виховної діяльності, але і звикає до ритму соціально-педагогічного процесу;
навчальна	реалізація отриманих теоретичних знань у діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: вироблення основних педагогічних компетенцій, формування педагогічної свідомості, яка з площини ідеальних уявлень переходить у систему реальних установок та поглядів майбутнього фахівця;
виховна	формування мотивації до майбутньої професійної діяльності, становлення педагогічної культури, формування професійної концепції
розвиваюча	розвиток педагогічних задатків студента і вироблення компенсаторних умінь; розвиток у особистісному та професійному плані;
рефлексивна	оцінка студентом свого емоційного стану у процесі спілкування з дітьми-сиротами; аналіз та оцінка особистісних та професійних якостей.

Джерело: розробка автора

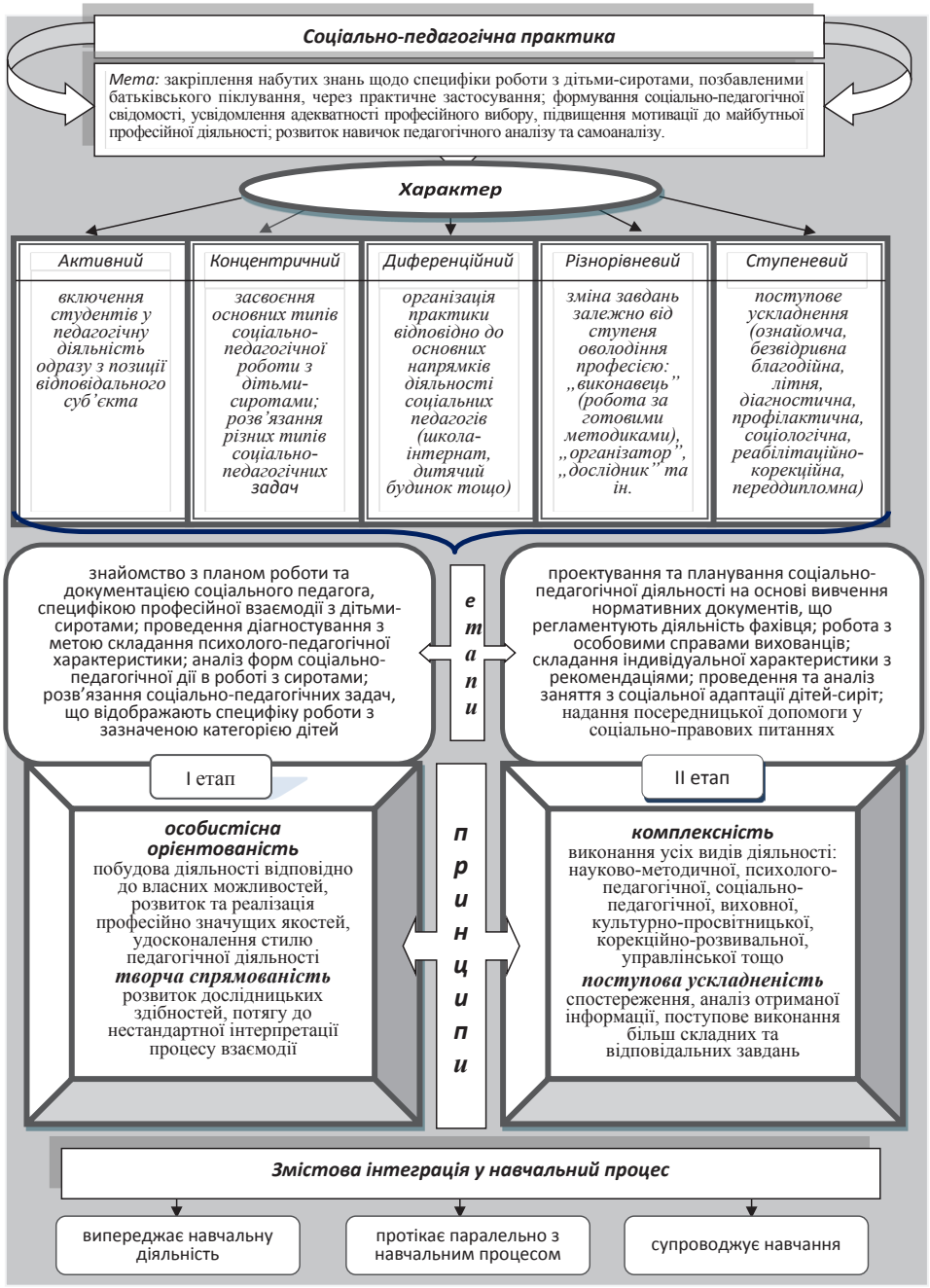

Рис. 1. Особливості організації соціально-педагогічної практики майбутніх соціальних педагогів

Джерело: розробка автора

ківського піклування), по-друге, відбувається більш глибоке усвідомлення основних напрямів обраної професії, набуття нових знань, умінь і навичок професійної взаємодії, трансформація уже наявних знань у процесі включення у соціально-педагогічну реальність.

Аналіз наукової та соціально-педагогічної літератури дозволив нам сформулювати основні положення соціально-педагогічної практики:

1. Практична підготовка студентів повинна бути органічно включена у всі види педагогічної практики, передбаченої основною освітньою програмою підготовки соціального педагога. Базовими закладами для проходження соціально-педагогічної практики при підготовці фахівців до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, повинні стати заклади інтернатного типу.

2. Важливою передумовою успішного професійного становлення студентів є сформоване уявлення про майбутній об'єкт взаємодії (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування), саме тому чим швидше спеціаліст-початківець буде відчувати умови і труднощі своєї професійної діяльності, тим легше відбуватиметься процес адаптації до майбутньої професії.

3. На початковому етапі соціально-педагогічна практика повинна носити пробний характер, тобто при розв'язанні студентами практичних завдань необхідною умовою є діагностика їхньої професійної придатності до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, на основі організації професійної рефлексії власної діяльності.

4. Невід'ємною частиною соціально-педагогічної практики є професійні проби – певні випробування, перевірка успішності та якості подолання майбутніми фахівцями професійних труднощів. Погоджуємося з думкою Н. Барабошиної, яка зазначає, що професійні проби повинні мати такі ознаки: емоційна привабливість, особистісна професійна значимість, поступове ускладнення з урахуванням наступності у оволодінні елементами педагогічної діяльності [3, с. 12].

Здійснивши ґрунтовний аналіз наявних досліджень з означеної проблеми та синтезувавши основні положення, презентуємо власний підхід щодо особливостей організації педагогічної практики у майбутніх соціальних педагогів (див. рис. 1).

У процесі зазначеної діяльності студенти інтенсифікують самоосвіту та самовиховання, підвищують ступінь професійної готовності, синтезують педагогічні знання з практичною діяльністю, яка у період проходження практики є аналогом їхньої майбутньої професійної взаємодії, адекватна її змісту та структурі й організована у реальних умовах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціально-педагогічна практика розглядається нами у якості інтегруючого стрижневого компонента особистісно-професійного становлення спеціаліста. Вона є зв'язною ланкою між теоретичним навчанням майбутніх соціальних педагогів та їх самостійною роботою у відповідних установах. Включення студентів у практико-орієнтовану діяльність надасть їм можливість отримати практичні знання, уміння і навички, які дуже важко виробити у процесі теоретичної підготовки; крім того, даний вид діяльності забезпечує ефективні умови вільного спілкування та співпраці зі спеціалістами, розширення загального та професійного кругозору, сфери навчально-дослідної та творчої, формування професійно значущих якостей, а найголовніше – перевірки правильності вибору майбутньої професії.

Список літератури:

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: [для пед. спец. высш. учеб. заведений] / О.А. Абдуллина. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1985. – 148 с.
3. Барабошина Н.В. Формирование готовности к преодолению затруд-нений в профессиональной деятельности у студентов педагогических вузов: автореф. дис.... канд. нед. наук: 13.00.08 / Н. В. Барабошина. – Ярославль, 1998. – 15 с.
4. Никитина Л.Е. Социальная педагогика: вопросы теории и практики / Л.Е. Никитина. – Ярославль, 2001. – 275 с.
5. Обучение практике социальной работы: международный взгляд и перспективы / под ред. М. Доэла и С. Шардлоу; пер. с англ. / под ред. Ю.Б. Шапиро. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 223 с.
6. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения. В 6 т. / сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика 1990. – Т. 5. – 528 с.
7. Харламов И.Ф., Горленко В.П. О концептуальных основах педагогической практики. // Педагогика, 1994, №1. – С. 50-55.

Манохина И.В.
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА КАК ОДНО ИЗУСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ У БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ ГОТОВНОСТИ К РАБОТЕ С ДЕТЬМИ-СИРОТАМИ И ДЕТЬМИ, ЛИШЕННЫМИ РОДИТЕЛЬ СКОЙ ОПЕКИ

Резюме
В статье обоснована роль социально-педагогической практики как одного из условий формирования профессиональной готовности будущих социальных педагогов к работе с детьми-сиротами и детьми, лишенными родительской опеки. Аргументирована необходимость использования указаного вида деятельности в процессе профессионального становления будущих социальных педагогов.
Ключевые слова: социально-педагогическая практика, формирование готовности, дети-сироты.

Manokhina I.V.
Dnipropetrovs'k Alfred Nobel University

SOCIO-PEDAGOGICAL PRACTICE AS A CONDITION FOR DEVELOPING THE READINESS OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES TO DEAL WITH CHILDREN-ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

Summary
The study is focused on the role of socio-pedagogical practice as one of the pedagogical conditionsfor forming the readinessoffuture social pedagogues to deal with children-orphans and children deprived of parental care. The author proves the necessity of using a certain kind of activities for future social pedagogues' professional development.
Key words: social and pedagogical practice, children-orphans, the development of readiness.

УДК 364-787.7:379.83:711.455.8-053.6

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ПІДЛІТКАМИ В ДИТЯЧОМУ ЗАКЛАДІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Мільчевська Г.С.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті на основі аналізу педагогічної, психологічної та філософської літератури розкрито особливості старшого підліткового віку. Проаналізовано специфіку виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку. Запропоновано інноваційну авторську методику «Щоденник моїх досягнень», яка призначена для старших підлітків в процесі їх життєдіяльності в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку. Визначено та проаналізовано індивідуальні та групові форми роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Ключові слова: форми та методи роботи, старший підліток, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку.

Постановка проблеми. Підлітковий вік є досить складним етапом в процесі розвитку людини. Він розглядається багатьма вченими як «перехідний вік», «пубертатний період», «кризовий період», «переломний період», «період статевого дозрівання» тощо. Саме в підлітковому віці виникають такі специфічні новоутворення як почуття дорослості, бажання приймати самостійні рішення, потреба в самореалізації та самовдосконаленні. Так, одним із найбільш розповсюджених позашкільних закладів, який сприяє саморозвитку та самовдосконаленню молодої людини, є дитячий заклад оздоровлення та відпочинку. Він розкриває перед вихованцями широкий простір можливостей для розвитку здібностей, надає їй право вільного вибору змісту, форми та виду діяльності. Але все це може бути можливим за умови ефективної організації виховної роботи, використання інноваційних форм та методів, які б сприяли створенню позитивної атмосфери для розвитку та самореалізації старших підлітків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Можна погодитися з думкою Г. Чернишової, яка стверджує, що дитячий оздоровчий табір стає для підлітка свого роду школою інтенсивного спілкування з однолітками та дорослими. Він тренує здатність молодої людини до самоорганізації в міжособистісних відносинах. Нереалізовані особистісні потреби і запити призводять до того, що підліток починає вести себе агресивно, ображається, протестує, при цьому не завжди розуміючи причину своєї поведінки [4, с.343].

В свою чергу І. Булах зазначає, що підлітковий вік є «часом досягнень, і часом певних втрат». Адже досягнення особистості в цей період пов'язані зі стрімким збільшенням суми знань, вмінь, пізнанням свого «Я», опануванням нової соціальної позиції та формуванням моральності. В той час як втрати цього віку розглядаються з позиції зникнення дитячого світовідчуття, безтурботливого та безвідповідального способу життя [1, с.127]. Привертають увагу типові особливості сучасного підлітка, які виокремлює відомий психолог. Серед них:

- підвищена чуттєвість у взаєминах з оточуючими;
- нестійкість самооцінки;
- вибірковість в оцінці якостей іншої людини;
- прояв прямолінійних та критичних суджень;
- вимогливість до однолітків та дорослих у дотриманні слова, прояву довіри;
- велике значення думок референтної групи про власну особистість;
- виникнення такого специфічного новоутворення як рольове самовизначення (усвідомлення свого місця в суспільстві);
- прагнення бути значимим серед однолітків;
- потреба в інтимно-особистісному спілкуванні зі значущими однолітками;
- прагнення до самостійності та незалежності поведінки від порад дорослих;
- бажання зайняти нову соціальну позицію, бути та вважатися дорослим;
- здатність до саморозвитку тощо [1, с.129].

Зазначимо, що різним аспектам діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку присвячена низка праць вітчизняних вчених: О. Биковської, Р. Вайноли, О. Ванджури, В. Гаврішко, А. Капської, О. Карпенко, Є. Коваленко, М. Наказного, Д. Пенішкевич, Ж. Петрочко, О. Подшибякіної, В. Солови, Г. Чернишової, Н. Яковець та ін.

Мета статті. Виокремити та проаналізувати традиційні та інноваційні форми та методи роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

Виклад основного матеріалу. Виховна робота в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку базується на принципах організації виховної роботи:

- пріоритетність цілей розвитку індивідуальності при створенні необхідних умов для реалізації особистих якостей у процесі творчій діяльності;
- врахування особистісних потреб та інтересів кожної дитини;
- створення різновікових груп для включення дітей у творчу діяльність;
- надання педагогічної підтримки і допомоги в процесі самовизначення дитини, формування сприятливих міжособистісних і міжгрупових відносин;
- постійна турбота про поліпшення навколишнього життя [5, с.180].

Багаторічна практика організації виховної роботи дозволяє стверджувати, що ефективним за-

© Мільчевська Г.С., 2014

собом вирішення виховних завдань в дитячому таборі оздоровлення і відпочинку є колективна творча справа (КТС). Так, Л. Шелестова та Н. Чиренко характерними ознаками КТС вважають: організацію відкритих довірливих взаємин, виховання звички турбуватися про інших, п'ять «само-» (самоорганізація, самодіяльність, самовиховання, самоуправління, самоаналіз), високий рівень відповідальності кожного учасника, нові взаємини з іншими людьми, творчість та колективізм. А за характером провідної діяльності, вчені визначають наступні види колективних творчих справ:

1. КТС трудового характеру – передбачають засвоєння трудової культури, розвиток морального ставлення до праці, збагачення знань дітей про довкілля, формування навичок та вмінь працювати самостійно тощо. Можливі заходи: трудова атака, трудовий десант, трудова фабрика, «Майстерня Саморобкіна», трудовий сюрприз.

2. КТС пізнавального характеру – мають на меті формування потреби у пізнанні оточуючого середовища, розвиток таких якостей особистості як прагнення до знань, цілеспрямованість, наполегливість, творча уява, спостережливість, допитливість, товариська турбота тощо. Можливі заходи: вечір-мандрівка, місто великих майстрів, прес-конференція, захист фантастичних проектів, турнір-вікторина, клуб допитливих, усний журнал, естафета улюблених занять, турнір-знавців.

3. КТС художньо-естетичного характеру – сприяють розвитку художньо-естетичних смаків кожної дитини, зміцнюють потяг до духовної культури, залучають до творчої діяльності та виховують чуйність, благородство душі. Можливі заходи: концерт «блискавка», ляльковий театр, конкурс пісень, конкурс живих картин, турнір знавців поезії, естафета «ромашка», кільцівка пісень.

4. Спортивно-оздоровчі КТС – передбачають формування турботливого ставлення до власного здоров'я, привчання до здорового способу життя, розвиток фізичної культури. Можливі заходи: весела спартакіада, малі олімпійські ігри, бій невловимих, пошукові ігри на місцевості, сюїта туристських ігор.

5. Суспільно-корисні (гуманістичні, соціально значущі) КТС – мають на меті формування ціннісного ставлення до свого народу, своєї держави, своєї сім'ї. Можливі заходи: День знань, День Конституції тощо.

6. Організаторські КТС – передують буд-якій іншій справі, тому що без організаторської діяльності не можна провести жодну іншу. Можливі заходи: день народження колективу, жива газета, газета-блискавка, загальний збір, чергування творчих доручень [2, с.13-15].

В процесі соціально-педагогічної роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку ми використовували індивідуальні та групові форми роботи.

Індивідуальні форми роботи включали в себе іноваційну методику «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації» (авторська розробка). Дана розробка заснована на методах самовиховання, яке передбачає оволодіння підлітком трьома основними процесами: самопізнанням, самооцінюванням та саморегуляцією. Так, у щоденнику містяться практичні завдання та поради щодо особистісного саморозвитку та самореалізації старшого підлітка в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. Матеріал щоденника розбито на 8 основних тем, які відповідають певному дню перебування старшого підлітка в літньому оздоровчому закладі. Кожна тема містить корисні поради, практичні вправи, а також обов'язкову рубрику «Мої досягнення». Тематичний зміст щоденника включає:

1. «План дій» (важливі поради, мій життєвий девіз, мої досягнення).

2. «Переваги на недоліки» (список контактів, вправа «Я-реальний та Я-ідеальний», вправа «Робота над помилками», мої досягнення).

3. «Самооцінка та самоповага» (тест «Рівень самооцінки», вправа «Переваги та недоліки», корисні поради для підвищення самооцінки, мої досягнення).

4. «Здібності, можливості, таланти» (вправа «Я талановита людина», види діяльності в дитячому оздоровчому таборі, мої досягнення).

5. «Самореалізація» (вправа «Я і самореалізація», «Самореалізація: процес чи результат?», мої досягнення).

6. «Способи вирішення конфліктних ситуацій» (тест «Стиль поведінки в конфліктній ситуації»; способи вирішення конфліктних ситуацій; вправи на застосування засвоєних знань; мої досягнення).

7. «Цінності та ціннісні орієнтації» (вправа «Найдорожча цінність»; мої досягнення).

8. «Креативність» (вправа «Моя креативність»; вправа «Нестандартні способи використання»; мої рекомендації; мої досягнення).

9. «Підсумки» (вправа «Вдалося чи ні?»; мої досягнення).

Крім того, на останніх сторінках щоденника знаходиться календар настрою, який має на меті допомогти підлітку прослідкувати всі зміни свого настрою та зробити певні висновки. Так, кожного дня підліток може відмічати свій настрій певним смайликом у відповідній клітинці. Він також має можливість висловити своє бажання за допомогою додаткових позначень, які запропоновані в даному календарю.

Таким чином, методика «Щоденник моїх досягнень: на шляху до самореалізації» покликана, перш за все, допомогти старшому підлітку краще пізнати себе, свій внутрішній світ, навчитися визнавати та виправляти свої помилки, знаходити вихід з конфліктних ситуацій, поважати свою власну особистість, ставити перед собою цілі та складати план дій для досягнення цих цілей.

До *групових форм роботи*, які використовувалися в умовах дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, ми відносимо: тренінгові заняття, створення підлітками тематичних проектів, рольові постановки, ток-шоу, аналіз відеофрагментів, створення підлітками соціальної реклами, арт-терапевтичне заняття, креативне оформлення загонового куточка.

Слід зазначити, що серед групових форм роботи дискусійні є найбільш привабливими та цікавими для старшого підліткового віку. Так, однією з таких форм роботи є «*ток-шоу*», яке дозволяє включити в процес дискусії значну кількість людей.

Метою ток-шоу є формування в підлітків навичок публічного виступу та дискусії; розвиток умінь висловлювати і відстоювати свою точку зору; формування адекватної самооцінки, здатності поважати право інших людей на свою точку зору.

Для отримання продуктивного результату від ток-шоу важливо приділити увагу саме організації підготовчої роботи. По-перше, необхідно створити робочу групу підлітків, яка разом з вожатим визначать найбільш гострі проблеми майбутньої дискусії. По-друге робоча група має підготувати необхідні рольові постановки або історії з життя, які будуть обговорюватися на ток-шоу. Крім того, задіяні в ток-шоу старші підлітки можуть провести анонімне анкетування або інтерв'ю з проблеми майбутньої дискусії. І по-третє, на загальних зборах важливо обрати серед підлітків тих учасників, які будуть виконувати основні ролі: ведучого, запрошених гостей (головних героїв), експертів (психологів, вчителів, юристів, депутатів та інших); глядачів.

Слід звернути увагу на те, що в процесі підготовки до ток-шоу важливо підтримувати та аналізувати будь-яку ідею підлітка; не примушувати підлітка висловлюватися, якщо він цього не хоче; ніколи не висміювати ідеї та пропозиції підлітка; не нав'язувати свою думку підліткам.

В свою чергу, структура ток-шоу може включати наступне:

1. Ведучий знайомить учасників з темою ток-шоу, представляє учасників («запрошених гостей», «глядачів», «експертів» тощо).

2. Ведучий погоджує правила ведення дискусії з учасниками.

3. Визначається проблема дискусії (спільного обговорення).

4. Ведучий надає слово учасникам («запрошеним гостям», «глядачам», «експертам» дискусії).

5. Йде обговорення проблеми дискусії. В процесі обговорення визначаються причини виникнення проблеми або конфлікту, аналізуються варіанти та способи вирішення даної проблеми.

6. Підведення підсумків дискусії.

Вважаємо за доцільне в процесі дискусії використовувати наступні засоби та методи створення проблеми дискусії: рольова постановка проблемної ситуації; аналіз реальної життєвої ситуації; історія людини «в масці»; фрагменти з відеофільмів; листи телеглядачів; проблемні ситуації з листів або розповіді з газет та журналів.

Під час ведення дискусії необхідно дотримуватися основних правил. Серед них:

- порядок виступу учасників визначає ведучий;

- проявляти повагу до себе та оточуючих;

- обговорювати точку зору та позицію, а не особистість людини;

- для того, щоб висловити свою думку необхідно підняти руку;

- не перебивати того, хто в даний момент висловлює свою точку зору.

Для підготовки старших підлітків до самопізнання та самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку рекомендуємо також включати їх в *проектну форму* роботи. Так, проектну діяльність можна визначити як сукупність дій старших підлітків, які направлені на вирішення конкретної проблеми – досягнення мети проекту. Особливістю проектної діяльності є наявність можливості старшого підлітка самостійно отримувати знання в процесі вирішення задач проекту. Для формування готовності старших підлітків до самопізнання в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку ми запропонували наступні теми проектів: «Абетка самореалізації» та «Сценарій мого життя – формула успіху».

В свою чергу, для розробки та реалізації проектів необхідно поділити старших підлітків на декілька команд, які в подальшому зможуть взаємодіяти для досягнення позитивного результату. Крім того, кожну команду потрібно ознайомити з інструкцією по створенню соціальних проектів. Так, на нашу думку, дана інструкція може мати наступний вигляд:

1. Для створення власного проекту вам відводиться певний проміжок часу, протягом якого ви повинні вирішити конкретну проблему, яку висвітлює ваш проект. Важливо визначити наступні складові проекту: тему проекту; мету та основні задачі проекту; цільову аудиторію (для кого створено проект); необхідні ресурси (матеріал, обладнання, приміщення тощо); план роботи; строки реалізації; очікувані результати.

2. Необхідно дотримуватися основних етапів проекту:

- підготовчий – визначити тему, мету та основні задачі проекту; скласти план роботи;

- основний – зібрати всю необхідну інформацію; розподілити обв'язки між членами групи; оформити проект.

- заключний – підготовка до презентації проекту.

3. Результатами вашої проектної діяльності може бути виставка-ярмарок, організований тематичний захід, акція, буклет, книга, стінгазета, реклама, інтерв'ю тощо.

Для формування життєвої позиції та ціннісних орієнтацій в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку можна залучати підлітків до створення тематичної *соціальної реклами* у вигляді плакатів, буклетів, брошур.

Вважаємо, що для включення підлітків у процес створення соціальної реклами необхідно, перш за все, надати для цього потрібну інформацію:

1. Пояснити визначення поняття «соціальна реклама» та можливі її форми розповсюдження. Так, згідно закону України «Про рекламу», соціальна реклама – інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку. Соціальна реклама може бути створе-

на та розповсюджена у формі плакату, буклету, відеоролика, демотиватора тощо.

2. Визначити структуру соціальної реклами. Для створення соціальної реклами необхідно визначити наступні складові:

- тему
- цільову аудиторію (на кого розрахована дана соціальна реклама?);
- місця розповсюдження (крім літнього оздоровчого закладу);
- прийоми рекламного впливу (створення контрастів різними кольорами, порівняння, використання лозунгу тощо);
- очікувані результати.

3. Ознайомити підлітків з прикладами соціальної реклами та проаналізувати надані зразки реклами.

В процесі створення соціальної реклами доцільним є розподіл підлітків на робочі групи (по 4-5 осіб) для досягнення більш продуктивних результатів діяльності.

Під час педагогічного спостереження було виявлено, що найбільш улюбленою формою роботи старших підлітків є *аналіз відеофрагментів*. В якості відеозавдання використовувалися відеоуривки з «Педагогічної поеми» А.С.Макаренко. Зміст відео-завдання включає інформаційне повідомлення про життя дитячої колонії та колоністів, а також чотири соціально-педагогічних ситуацій. Метою даного методу є вироблення старшими підлітками порад та пропозицій щодо встановлення довірливого комунікативного контакту в колективі. Підлітки мають проаналізувати який спосіб вирішення проблемної ситуації обрали герої відеофільму та запропонувати свій шлях виходу з цих ситуацій.

Для успішної самореалізації в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку підліткам було запропоновано також прийняти участь в *тренінгових заняттях*. Ця форма роботи передбачає взаємодію всіх учасників групи з метою набуття позитивного досвіду, формування певних навичок та вирішення проблемних ситуацій. Було обрано наступну тематику тренінгових занять: «Хто я?», «Як досягти своєї мети?», «Три С: самооцінка, самоповага, самоприйняття».

Доцільно з самого початку обрати та затвердити основні правила роботи тренінгової групи. При цьому, слід обов'язково враховувати думки та пропозиції кожного підлітка. Так, для більш продуктивного результату діяльності ми використовували наступні правила роботи:

- бути активним в процесі дискусії – не соромитися висловлювати свої власні думки або пропозиції в процесі обговорення певної теми;
- проявляти ввічливість – поважати думки інших, бути терплячим та не перебивати один одного;
- конфіденційність – все, що буде обговорено на цьому занятті (особистісна інформація, переживання) не повинно вийти за межі цієї групи;
- правило «Тут і тепер» – обговорюємо тільки ті питання та проблеми, які відносяться до теперішнього часу;
- правило «СТОП» – кожен має право використати це правило: пропустити певну тренінгову вправу без пояснення причин;
- правило піднятої руки – для висловлення своєї думки або доповнення відповіді необхідно надати ведучому сигнал – підняти руку вгору;
- слухати та чути – вміти вислухати та зрозуміти співбесідника.

Розробляючи тренінгові заняття ми звернули увагу на їх структуру. В залежності від тематики тренінгу були наявні основні та додаткові складові заняття. Базова структура тренінгу містила наступні елементи:

- вступне слово ведучого – повідомлення теми, мети та завдання тренінгу;
- мозковий штурм «Основні правила роботи» – вироблення та погодження учасниками правил тренінгової роботи;
- тематичні вправи – основна частина, яка спрямована на вирішення завдань тренінгу;
- розминка – зняття певного психологічного навантаження;
- тематичні вправи – продовження основної частини тренінгового заняття
- підведення підсумків – рефлексія заняття.

В процесі тренінгової роботи використовувалися такі методи як рольові ігри, групові дискусії, арт-терапевтичні вправи, мозковий штурм тощо.

Слід відзначити, що надзвичайно цікавим для підлітків є участь в *рольових постановках*. Так, рольова гра є ефективною методикою, яка здатна вирішувати наступні завдання:

- набуття певного досвіду у використання необхідних навичок;
- аналіз альтернативних способів дій, шляхів вирішення проблем, які запропоновані для виконання завдань гри;
- практичне відпрацювання певних видів поведінки у процесі рольової гри для впевненому застосуванні їх у реальних ситуаціях;
- набуття впевненості в собі у процесі виконання практичних дій або репетиції певної події;
- закріплення засвоєного матеріалу шляхом використання зворотного зв'язку [3, с.56].

Ми використовували рольові постановки в контексті формування вмінь конструктивно вирішувати проблемні ситуації. По-перше, в процесі роботи зі старшими підлітками було проаналізовано можливі виходи із конфліктних ситуацій (ухилятися від конфліктної ситуації, йти на поступки, шукати компроміс, пригнічувати співбесідника). По-друге, було обрано вісім конфліктних ситуацій, які стали основою рольової постановки. Так, старші підлітки, об'єднавшися у пари, мали продемонструвати можливі варіанти вирішення цих ситуацій. Крім цього, підлітки також програвали конфліктні постановки використовуючи різні стилі поведінки (агресивну, впевнену, розгублену). Після кожної постановки учасники ділилися враженнями та відбувалося обговорення побаченого.

Висновки. Отже, в процесі роботи зі старшими підлітками в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку можна використовувати як індивідуальні так і групові форми роботи. При цьому, важливо враховувати специфіку діяльності закладу та дотримуватися єдності між всіма формами роботи.

Список літератури:
1. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: дис. ...д.п.н.: 19.00.07 / Булах Ірина Сергіївна; Націон. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2004. – 581 с.
2. Класному керівнику: колективні творчі справи / упор. Л Шелестова, Н. Чиренко. – К.: Шкільний світ, 2010. – 128 с.
3. Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді / Г.М. Бевз, О.П. Главник. – К.: Український інститут соціальних досліджень. – 2005. – Кн. 1. – 176 с.
4. Чернишова Г.Ф. Оздоровчий дитячий центр як простір спілкування / Г.Ф. Чернишова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – 2007. – Вип. 47. – С. 342-348.
5. Чернишова Г.Ф. Основи оптимізації виховного процесу в дитячому оздоровчому центрі / Г.Ф. Чернишова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2006. – Вип. 8. – Кн. II. – С. 179-182.

Мильчевская А.С.
Национальный педагогический университет имени Н.П. Драгоманова

ФОРМЫ И МЕТОДЫ РАБОТЫ СО СТАРШИМИ ПОДРОСТКАМИ В ДЕТСКОМ УЧРЕЖДЕНИИ ОЗДОРОВЛЕНИЯ И ОТДЫХА

Резюме
В статье на основе анализа педагогической, психологической и философской литературы раскрыты особенности старшего подросткового возраста. Проанализирована специфика воспитательной работы в детском учреждении оздоровления и отдыха. Предложено инновационную авторскую методику «Дневник моих достижений», которая предназначена для старших подростков в процессе их жизнедеятельности в детском учреждении оздоровления и отдыха. Определены и проанализированы индивидуальные и групповые формы работы со старшими подростками в детском учреждении оздоровления и отдыха.
Ключевые слова: формы и методы работы, старший подросток, детское учреждение оздоровления и отдыха.

Milchevskaya A.S.
National Pedagogical Dragomanov University

FORMS AND METHODS OF WORK WITH SENIOR TEENAGERS IN THE CHILDREN REST CAMP

Summary
The article deals with the features of senior adolescence, circled out by means of the analysis of pedagogical, psychological and philosophical literature. The peculiarities of educational work in children rest camp are also analyzed. The author has proposed an original technique "Diary of my achievements», aimed at the revealing the characteristics of senior teenagers' self-realization during their stay in a children rest camp. The author has also identified and analyzed the individual and group forms of work with senior teenagers in a children rest camp.
Key words: forms and methods of work, senior teenager, children rest camp.

УДК 61:378:005.6

ЯКІСНА МЕДИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ НА ДОДИПЛОМНОМУ ЕТАПІ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Москалюк В.Д., Сидорчук А.С.
Буковинський державний медичний університет

Проаналізовано сукупні складові «якості» медичної освіти в Україні. Висвітлено сучасний стан проблеми якісної додипломної підготовки медичних студентів у вищих навчальних закладах. Окреслено основні шляхи оптимізації навчального процесу на медичних факультетах.
Ключові слова: якісна медична освіта (ЯМО), додипломна підготовка, інформаційно-комунікативні технології.

Постановка проблеми. Апріорі медична освіта не може бути неякісною, позаяк стосується найвищої цінності – людського життя. Втім з плином часу проблема професіоналізму в сучасній медицині досі не вичерпана, а підготовка майбутнього спеціаліста має ґрунтуватися передусім на здобуванні теоретичних знань та оволодінні практичними навичками ще на додипломному етапі навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі детерміновано Концепцію реформи медичної освіти в Україні, де чітко визначено мету реформування. Насамперед, це відповідність системи медичної освіти в Україні вимогам практичної сфери охорони здоров'я населення, а також підвищення якості підготовки медичних кадрів шляхом введення ефективної системи організації навчального процесу. Ці процеси повинні сприяти гармонізації вітчизняної медичної освіти вимогам Євросоюзу.

Найбільш складною і затратною в Європі є підготовка кадрів для системи охорони здоров'я. Медична освіта здобувається у три етапи в поєднанні теоретичного курсу і практики:

1. Додипломна медична освіта – мінімум 6 років, 5500 годин. Вимоги: Національні стандарти освіти, стандарти вищої медичної фармацевтичної освіти (ВМФО);

2. Післядипломна медична освіта – від 2 до 10 років. Вимоги: стандарти освіти, стандарти ВМФО, стандарти медичної допомоги (протоколи лікування);

3. Безперервний професійний розвиток – 30-40 років. Вимоги: стандарти ВМФО, стандарти медичної допомоги, досягнення науки.

Мета статті. Метою даної статті є аналіз сукупних складових якісної медичної освіти та окреслення напрямків подальшої оптимізації навчального процесу на додипломному етапі в Україні.

Викладення основного матеріалу. Розвиток української медичної освіти, який спрямовано на підготовку висококваліфікованого лікаря, має відповідати сучасному рівню розвитку медичної науки і вимогам суспільства. Він ґрунтується на введенні якісно нової методології організації навчального процесу за європейським зразком: в основу концепції закладено європейські тенденції та національну стратегію [7].

В умовах сучасних економічних реалій послуга «навчання» має бути оцінена з точки зору її якісного рівня. Доцільно висвітлити дефініцію цього поняття: під якісною медичною освітою (ЯМО), вочевидь, розуміємо високу відповідність у забезпеченні освітньо-навчальних послуг у медичному вузі рівню професіоналізму медика, що повністю відповідає сучасним потребам суспільства [1].

Аби розібратися в питанні міфічності чи реальності ЯМО на додипломному етапі, варто зрозуміти основні завдання останнього: достатній теоретичний рівень знань з медико-біологічних дисциплін та адекватне засвоєння практичних вмінь і навичок студентами, що передбачено робочими навчальними програмами [2].

За останні роки відбулася зміна навчальних парадигм із аналітичної на синтетичну, здебільшого направлену на системні рішення, – інформатизацію освіти. Позаяк ВУЗ реалізує процеси синтезу нової інформації завдяки активній роботі носія – педагога або викладача. Нині педагогічний процес має акцент на самоосвіті майбутнього фахівця, важливим також є застосування інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), що дозволить спростити розробку, тиражування і використання дидактичних матеріалів, а в кінцевому результаті – підвищити якість освіти [3]. Моніторинг якості навчально-освітніх послуг у медичному вузі здійснюється завдяки сертифікації та експертизі навчальних курсів. Водночас, якщо теоретичний рівень може стати якіснішим завдяки електронним навчальним платформам (MOODLE, LMS тощо), то вдосконалення практичної підготовки фахівців на додипломному етапі залишається актуальним питанням [4]. Провідні європейські медичні освітні заклади надають перевагу відпрацюванню практичних навичок на віртуальних тренажерах (роботах-симуляторах, манекенах-імітаторах, фантомах-симуляторах, моделях, муляжах тощо), оскільки згідно до високовартісного медичного страхування громадян недипломовані фахівці без ліцензії не мають «доступу» до пацієнтів. Роботи-симулятори наділені фізіологією людського організму – за певних чинників та маніпуляцій відбуваються зміни параметрів гомеостазу у довільному режимі без втручання викладача. Це сприяє формуванню та поглибленню клінічного мислення майбутнього медика, тобто вмінню комплексно оцінити різноманіття симптоматики клінічної картини та миттєво приймати єдине правильне клінічне

© Москалюк В.Д., Сидорчук А.С., 2014

рішення. Українська медична галузь перебуває в тривалому процесі реформування, тому повноцінне використання університетських клінічних баз має бути пріоритетним напрямом з метою оволодіння студентами необхідними практичними навиками на додипломному етапі [5].

Міністерство охорони здоров'я України, починаючи з 2005 р., поетапно узгоджує навчальний процес з вимогами Європейського Союзу (ЄС) – відповідно до Болонського процесу. Упродовж останніх років відбулися зміни у нормативній базі вищої медичної школи (перехід на новий навчальний план, запроваджено програми кредитно-модульної системи організації навчального процесу, введено державну атестацію згідно з принципами забезпечення якості, оновлюється матеріально-технічна база навчальних закладів, запроваджуються нові технології організації навчального процесу.

Основні проблеми медичної освіти в Україні сьогодні – це: неповна відповідність стандартам ЄС і ВФМО; зниження якості підготовки медичних кадрів внаслідок низької мотивації студентів і викладачів до самоудосконалення; відсутність університетських клінік (4 на усю країну); невідповідність умов навчання вимогам часу, застосування застарілих педагогічних технологій, низький рівень соціального захисту викладачів, інформатизації навчального процесу і відповідності самостійної роботи студентів та ін. Впровадженню змін перешкоджають нерозуміння викладачами та громадськістю завдань і мети євроінтеграції, недосконаліть законодавства, недостатність фінансування вищої школи, високий рівень педагогічного навантаження на викладача та ін. [6].

Висновки. Трендовий аналіз освітніх послуг у галузі медицини показав світову спрямованість у розвитку та застосуванні сучасних інформаційних технологій («e-learning», TEN 155, GEANT). Викладач відіграє центрально важливу роль як «носій» та «промоутер» інформаційної компетенції, функціями якого стають направленість зусиль, контроль знань і вмінь, а також консультування студента. Відповідно акценти зміщені до самоосвіти, необхідною передумовою якої є абсолютна зацікавленість і мотивація майбутніх медиків. Достеменно цінна роль у забезпеченні якісної медичної освіти належить безпосередній роботі студентів-медиків старших курсів з пацієнтами, що поглиблює наявне клінічне мислення. Вірогідно стандарти європейської медичної освіти (EN серії 4500) можуть бути впроваджені для оптимізації практичної підготовки студентів медичних вузів як основа для формування розвинутого клінічного мислення (використання роботів-симуляторів з фізіологією людини). Дивлячись у майбутнє з оптимізмом, можна стверджувати, що якісна медична освіта на додипломному етапі незабаром стане не міфічною, а реалістичною моделлю підготовки спеціалістів у медичній галузі України.

Список літератури:

1. Волосовець О.П. Удосконалення засвоєння практичних навичок і методик студентами та лікарями-інтернами – важлива складова кадрової перебудови первинної ланки медичної допомоги населенню України / О. П. Волосовець, Ю. С. П'ятницький, І. С. Вітенко, І. В. Мельник, Р. А. Стецюк // Медична освіта – 2012. – № 3. – С. 5-7.
2. Громова Л.А. Качество образования в контексте программы ЮНЕСКО «Образование для всех»: российское видение / Л.А. Громова, С.Ю. Трапицын, В.В. Тимченко // СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2006 – 72 с.
3. Москалюк В.Д., Сидорчук А.С., Сорохан В.Д. Шляхи оптимізації навчання іноземних студентів за кредитно-модульною системою викладання на кафедрі інфекційних хвороб та епідеміології / В.Д. Москалюк, А.С. Сидорчук, В.Д. Сорохан // Матер. Всеукр. навч.-наук. Конференції, присвяченої 55-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України «Впровадження нових технологій за кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ III-IV рівнів акредитації» 26-27 квітня 2012 року. – Тернопіль, ТДМУ: Укрмедкнига, 2012. – С. 354-355.
4. Медицинское образование в мире и в Украине / Ю.В. Поляченко, В.Г. Передерий, А.П. Волосовець и др. – Х.: ИПП «Контраст», 2005. – 464 с.
5. Международная стандартизация. Стандартизация и сертификация в управлении качеством // www/ standart_ISO/ section6 / 14327.html.
6. Система управління якістю медичної освіти в Україні: Монографія / І.Є. Булах, О.П. Волосовець, Ю.В. Вороненко та інш. – Донецьк: «АРТ-ПРЕС», 2003. – 212 с.
7. Шаповал С.Д., Дмитриева С.Н., Одринский В.А. Методические аспекты последипломного образования и непрерывного профессионального развития врачей общей практики / С.Д. Шаповал, С.Н. Дмитриева, В.А. Одринский // Міжнародний медичний журнал: Спеціальний випуск. – 2005. – травень. – С. 157.

Москалюк В.Д., Сидорчук А.С.
Буковинский государственный медицинский университет

КАЧЕСТВЕННОЕ МЕДИЦИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В УКРАИНЕ НА ДОДИПЛОМНОМ ЭТАПЕ: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ?

Резюме
Проанализированны совокупные составляющие «качества» медицинского образования в Украине. Выяснено современное состояние проблемы качественной додипломной подготовки медицинских студентов в высших учебных заведениях. Очерчены основные пути оптимизации учебного процесса на медицинских факультетах.
Ключевые слова: качественное медицинское образование (КМО), додипломная подготовка, информационно-коммуникативные технологии.

Moskaliuk V.D., Sydorchuk A.S.
Bukovinian state medical university

QUALITATIVE MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE FOR PRE-DIPLOMA STAGE: MYPH OR REALITY?

Summary
It was analyzed combined components of qualitative medical education in Ukraine. The contemporary situation of the problem of qualitative pre-diploma training of medical students in higher educational institutions had clarified. The main ways of optimization of educational process at medical faculties had determined.
Key words: qualitative medical education, pre-diploma training, information communicative technology.

УДК 37.013.42

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК СПОСІБ ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ У ЗАРУБІЖНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Наконечна О.В.
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

У статті автор розкриває вплив арт-терапії на гармонійний розвиток та становлення особистості у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. А також, в результаті аналізу низки наукових праць, виділяє науково аргументовані переваги та особливості використання арт-терапії.
Ключові слова: мистецтво, арт-терапія, соціальний педагог, переваги арт-терапії, особливості арт-терапії.

Процес суспільної трансформації в Україні в останні десятиліття, потреби суспільства в розгортанні соціальної підтримки молоді, підлітків і пошуки механізмів впливу на якісний бік цих процесів зумовлюють необхідність розширення інструментарію майбутніх фахівців соціальної сфери та використання нових форм, методів та технологій соціально-педагогічної допомоги різним категоріям клієнтів. З огляду на це нашу увагу привернула арт-терапія. У великому тлумачному словнику дається наступне визначення даного поняття: «арт-терапія – це метод лікування нервових і психічних захворювань засобами мистецтва та самовираження в мистецтві» [2].

Варто зазначити, що символічне мистецтво бере свій початок ще від печерних малюнків первісних людей. У давні часи люди використовували символіку для ідентифікації свого місця у світовому космосі і пошуків сенсу людського існування.

Мистецтво існувало завжди, адже різні заняття творчістю дають можливість людині пізнати саму себе. Аналізуючи роботи художників, живописців, письменників минулих століть, які досягли визнання і відповідно високого рівня соціалізації, ми можемо судити про культуру та соціальні характеристики того суспільства, в якому вони були створені. Згадаємо також і наш український народ та його любов до пісні.

Таким чином, можна говорити про те, що мистецтво завжди носило соціалізуючий та терапевтичний характер.

На сьогоднішній день проблеми арт-терапії в нашій державі досліджують багато вчених-теоретиків та практиків: А. Бреусенко-Кузнєцов, О. Вознесенська, Н. Заболотна, О. Плетка, В. Савінов, О. Скнар, В. Стадник, Т. Яценко та ін. На їх думку, арт-терапія відповідає очікуванням, установкам, традиціям клієнтів в Україні, для яких характерна орієнтація на емоційно-образне переживання, а не на раціональне вирішення конфліктів.

Головною метою нашої роботи є дослідження основних етапів формування арт-терапії як способу впливу на особистість в працях зарубіжних та вітчизняних вчених.

Отже, необхідно зазначити, що на початковому етапі свого становлення арт-терапія використовувалась з лікувальною метою пацієнтів. У 1938 році А. Хілл, описуючи свою роботу з туберкульозними хворими, вперше вжив даний термін. Варто звернути увагу на те, що в той час терапія мистецтвом черпала свої початки із психоаналізу, відповідно до якого кінцевий продукт творчості клієнта розцінюється як вираження неусвідомлюваних процесів, що відбуваються в його психіці.

З. Фрейд стверджував, що несвідоме виявляє себе в символічних образах, сам він не використовував терапію мистецтвом у роботі з пацієнтами і прямо не заохочував пацієнтів до створення малюнків. Іншої думки в той час дотримувався найближчий учень Фрейда К. Юнг, який наполегливо пропонував пацієнтам виражати свої мрії і фантазії в малюнках, розглядаючи їх як один із засобів вивчення несвідомого. К. Юнгу належить величезна роль у становленні тих форм психотерапії, що використовують образотворчу роботу пацієнтів. Його праці стали теоретичною основою і вплинули на форми роботи багатьох арт-терапевтів [4].

Також варто згадати про М. Наумбург, яка стала однією з перших займатися терапією мистецтвом у Сполучених Штатах. Вона обстежувала дітей, які мають поведінкові проблеми, і пізніше розробила кілька навчальних програм з терапії мистецтвом психодинамічної орієнтації. У своїй роботі Наумбург спиралася на ідею Фрейда про те, що первинні думки і переживання, які виникають у підсвідомості, найчастіше виражаються у формі образів і символів, а не вербально [7].

Активний розвиток арт-терапії припадає на 70–80-і роки XX століття. В цей час арт-терапію перестали сприймати як суто лікувальний метод і почали застосовувати як засіб гармонізації та розвитку людини [8]. Було прийнято етичний кодекс арт-терапевтів, створені професійні об'єднання, які сприяли державній реєстрації арт-терапії як самостійної спеціальності, організовуються друковані видання, конференції для спеціалістів. В 90-х у мережі Інтернет з'являються сайти й електронні бібліотеки, електронні видання присвячені арт-терапії.

На сьогоднішній день існує багато сфер, де застосовують арт-терапію, а її вивченням займаються як психологи, психотерапевти, так і педагоги та працівники соціальної сфери. У рамках нашого дослідження заслуговує на ува-

© Наконечна О.В., 2014

гу праця К. Уелсбі [9], де охарактеризовано досвід роботи Лондонської школи для дівчаток. За словами автора, арт-терапевтична робота в школі дає змогу підвищити значимість проблеми психічного здоров'я учнів і сприяє кращому розумінню їх потреб педагогами. У міру вдосконалення форм арт-терапевтичної роботи в школі у спеціалістів з'явилася можливість надавати учням допомогу на різних етапах розвитку у них тих чи інших емоційних і поведінкових порушень. Це призвело до того, що з плином часу помітно скоротилося число дівчаток старшого віку, які потребують психотерапевтичної допомоги, а також кількість учнів, що виключаються зі школи [9, с. 161].

Аналізуючи дану роботу, ми у свою чергу дійшли висновку про те, що арт-терапія може бути використана в системі загальної освіти і виступати в якості ефективного засобу допомоги невстигаючим та дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Російські вчені А. Копитін, О. Свистовська узагальнили основні принципи і робочі прийоми використання арт-терапії в роботі з дітьми і підлітками як засобу розвитку певних особистісних якостей і вмінь, запропонували підходи до діагностики і корекції емоційних розладів у дітей та підлітків; О. Серова обґрунтувала ефективність творчих методик у самопізнанні і особистісному рості.

Проаналізувавши роботи О. І. Копитіна [1] та Л. Д. Лєбєдєвої [6], виділимо найбільш науково аргументовані та значущі переваги арт-терапії:

1. Арт-терапія створює позитивний емоційний настрій у групі, формує активну життєву позицію, впевненість у своїх силах.

2. Арт-терапія, в межах якої клієнти мають можливість спілкуватися невербально, полегшує процес комунікації з однолітками, соціальним педагогом, психологом.

3. Зміцнює культурну ідентичність дитини, сприяє подоланню мовного бар'єру.

4. Надає можливість звернутися до тих реальних проблем або фантазій, які з яких-небудь причин важко обговорювати вербально.

5. Дає можливість на символічному рівні експериментувати з різними почуттями, досліджувати і виражати їх у соціально прийнятій формі.

6. Арт-терапія – унікальна можливість для дослідження особистості. Дозволяє пропрацювати думки і емоції, які людина тримає в собі.

7. Розвиває почуття внутрішнього контролю.

8. Підвищує адаптаційні здатності людини до повсякденного життя і школи.

9. Ефективна в корекції різних відхилень і порушень особистісного розвитку. Спирається на здоровий потенціал особистості.

10. Творча діяльність як могутній засіб зближення людей стає своєрідним «мостом» між соціальним педагогом та клієнтом.

Варто зазначити, що в Україну арт-терапія прийшла недавно і переживає період становлення. Найбільш розвинуті такі напрями арт-терапії як ізотерапія та танцювально-руховий підхід. В Україні, порівняно з Західною Європою та Америкою, арт-терапією більше цікавляться не лікарі, а педагоги та психологи-практики.

Певний інтерес для дослідження нашої проблеми становлять наукові праці О. Л. Вознесенської [3], яка у своїй роботі виокремила наступні особливості арт-терапії:

• Арт-терапія як засіб самовираження.

Прийнято, що в процесі комунікації люди зазвичай користуються вербальними каналами. Проте є ситуації, коли вербальний спосіб взаємодії є неможливим (через фізичні вади, страх чи невміння висловити свою думку у словах). В цей момент незамінною стає арт-терапія, яка використовує мову візуальної, пластичної, аудіальної експресії. Арт-терапія як засіб вільного самовираження й самопізнання є інструментом дослідження й гармонізації тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких немає адекватних вербальних засобів. Тому часто арт-терапія стає єдиним способом «зв'язку» між людиною та суспільством, соціальним педагогом та клієнтом.

Заняття творчістю дає можливість людині зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил та для спілкування із собою.

У ході арт-терапевтичної роботи створюються додаткові можливості для внутрішньоособистісної комунікації, перехід на глибші рівні взаємодії з проявом внутрішніх (у тому числі неусвідомлюваних) механізмів організації поведінки, відбувається звільнення від впроваджених домінуючою культурою й ідеологією патернів поведінки й освоєння тих ролей, які найбільше відповідають глибинній природі, потребам і напрямам розвитку людини.

• Арт-терапія як творчість.

У будь-якій сфері людської діяльності необхідні вміння приймати творчі рішення. Достатній рівень креативності дає можливість знаходити ефективні рішення й сприяє особистій професійній самореалізації та зростанню. Творчість – це вихід за рамки знань, подолання та звільнення від обмежень. Творчий процес є процесом створення принципово нового продукту, а креативність – спроможність відмовитися від стереотипних моделей мислення та дії.

• Арт-терапія як задоволення.

Відомо, що творчість нерозривно пов'язана з поняттям задоволення. Тому арт-терапія завжди дає високий позитивний емоційний заряд і є найбільш безболісним способом вирішення проблем.

• Арт-терапія як навчання.

Цікавим фактом є те, що мистецтво – є унікальним способом передачі людського досвіду. Сьогодні в науці стосовно цього питання виокремлюють окреме поняття – арт-педагогіка. Образ стає інструментом спілкування, а заняття образотворчою творчістю активізують і збагачують комунікативні та креативні можливості людини, сприяють виробленню широкого спектру нових способів спілкування, орієнтації на міжособистісну взаємодію.

• Арт-терапія як гра.

Діяльність, заснована на власній художній творчості, є для більшості людей (окрім профе-

сіоналів у цій сфері) незвичною, новою, недослідженою, пов'язаною зі спогадами дитинства. Кожен у дитинстві малював, ліпив та грався. Гра спрямована не на результат, а саме на процес, це – єдиний вид людської діяльності, орієнтований на сам процес. Крім того, й гра, й ритуал містять суто терапевтичний елемент: все можливо, потрібна нестандартність, несподіваність, оригінальність. Людина стає вільною від звичайних для дорослого життя форм та способів поведінки.

• Арт-терапія як метод зцілення.

Для початку слід зауважити, що зцілення неодмінно пов'язане з духовною цілісністю, гармонією духу та тіла. Мистецтво психотерапевтичне за своєю природою та сутністю, тому що воно займається проблемами пристосування «Я» людини до навколишньої реальності, сенсу існування цього «Я» або внутрішнім буттям людини.

Символічна мова образотворчого мистецтва найбільш адекватна для вираження несвідомого. Спираючись на трансцендентні властивості символів та власний творчий потенціал, людина може досягти самозцілення. Символічні образи містять у собі способи вирішення внутрішніх конфліктів особистості [3, с. 10 – 12].

Особливий інтерес для розуміння арт-терапії як способу впливу на особистість в досліджуваному аспекті має робота Л. С. Фірсової [10]. На думку автора, арт-терапія адекватна у використанні для розв'язання проблем комунікативної компетентності, розвитку внутрішньосімейної взаємодії, психічної і гендерної ідентичності членів сім'ї, формування зрілих чоловічих і жіночих структур особистості в подружніх парах, підвищення самооцінки, активності, впевненості в поведінці. Основний акцент в арт-терапії сім'ї робиться на вивчення структурно-функціональних особливостей сім'ї – на проникності її зовнішніх (особистих) меж. Спостерігаючи за цими межами і використовуючи різні акціальні втручання, соціальний педагог може підсилювати або, навпаки, знижувати їхню проникність. Арт-терапія сім'ї зумовлює взаємне розкриття членів сім'ї і їхнього звільнення від переживань, що травмують. В арт-терапевтичному процесі збільшується цінність співпраці як форма внутрішньо сімейної взаємодії і формується картина світу сім'ї, що сприяє розвитку власної культури стосунків.

Арт-терапія також використовується в роботі з сім'ями наркозалежних для створення ефективного середовища в період реабілітації, у роботі з сім'ями, що чекають народження дитини як засіб формування усвідомленого батьківства, з подружніми парами для налагодження взаємодії, у роботі з сім'ями, що переживають кризу, на різних етапах розвитку сім'ї, надання можливості виходу з конфліктної ситуації [10, с. 160 – 161].

Підводячи підсумки проведеного теоретичного дослідження, варто звернути увагу на те, що останнім часом арт-терапія все ширше застосовується в соціальній сфері. Вважаємо, що соціальний педагог, який працює з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, безпритульними та важковиховуваними підлітками, дітьми з особливими потребами та іншими категоріями населення повинен бути готовим до використання арт-терапії у своїй професійній діяльності.

Список літератури:

1. Арт-терапия / сост. и общая редакция А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2001. – 320 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Г. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О. Л. Вознесенська, Л. Мова. – К. : Шк. світ, 2007. – 120 с.
4. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу / О. Вознесенська // Психолог. – 2005. – № 39. – С. 15 – 23.
5. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навчальний посібник для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Слово, 2008. – 240 с.
6. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.
7. Підлипна Л. В. Психотерапія мистецтвом / Л. В. Підлипна // Психологічна газета. – 2008. – № 5. – С. 10–32.
8. Практикум по арт-терапии / под. ред. А. И. Копытина. – СПб. : Питер, 2001. – 448 с.
9. Уэлсби К. Часть целого: арт-терапия в школе / К. Уэлсби // Арт-терапия / сост. и общая редакция А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2001. – С. 160–181.
10. Фірсова Л. С. Арт-терапія у соціально-педагогічній роботі / Л. С Фірсова // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – 2010. – № 3. – С. 160–164.

Наконечная О.В.
Глуховский национальный педагогический университет имени Олександра Довженка

АРТ-ТЕРАПИЯ КАК СПОСОБ ВЛИЯНИЯ НА ЛИЧНОСТЬ В ЗАРУБЕЖНОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Резюме
В статье автор раскрывает влияние арт-терапии на гармоничное развитие и становление личности в трудах зарубежных и отечественных исследователей. А также, в результате анализа ряда научных работ, выделяет научно аргументированные преимущества и особенности использования арт-терапии.
Ключевые слова: искусство, арт-терапия, социальный педагог, преимущества арт-терапии, особенности арт-терапии.

Nakonechna O.V.
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

ART-THERAPY AS A WAY TO INFLUENCE THE PERSONALITY IN FOREIGN AND DOMESTIC LITERATURE

Summary
The article deals with the impact of art therapy on the harmonious development of personality by the writings of foreign and domestics researchers. Scientifically grounded advantages and features of using art-therapy are described in the article.
As well as the analysis of a number of scientific papers, research highlights the benefits and features of reasoned use of art therapy.
Key words: art, art-therapy, social pedagogue, art-therapy benefits, features of art-therapy.

УДК 37.035.6

НАРОДНІСТЬ ВИХОВАННЯ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ ПЕДАГОГІВ МИНУЛОГО

Савченко Л.Л.
Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Стаття розкриває сутність та особливості народного виховання, його роль у національному вихованні особистості у науково-педагогічній скарбниці педагогіки Просвітництва XIX століття та педагогів XX століття.
Ключові слова: народність, традиції народної педагогіки, народна школа, нація, національні традиції виховання, класична педагогічна спадщина, родинна етнопедагогіка, принцип культуровідповідності.

Постановка проблеми. Виховання покоління, на долю якого покладене складне завдання розбудови незалежної, демократичної України, потребує оновлення широкого спектра проблем, пов'язаних з формуванням світоглядних орієнтацій особистості, розвитком її свідомості, самостійності, активності. Система освіти і виховання на всіх її ступенях має ставити за мету формування особистості, яка усвідомлює свою належність до роду, етносу, краю, держави, особистості здорової і багатої фізично і духовно. Національна система освіти нині потребує теоретико-методологічного обґрунтування основних напрямів свого становлення й розвитку.

Вагомі соціально-політичні й культурні трансформації сьогодення визначили аксіологічні проблеми педагогічної науки як пріоритети для українського суспільства. Одвічні запитання «Хто ми?», «Звідки ми?», «Куди йдемо?» набувають тепер чітких обрисів, наповнюються конкретним змістом, ціннісними орієнтаціями, серед яких чільне місце в сучасному дискурсі посідають такі поняття й феномени, як «нація», «народ», «патріотизм», «державність», «громадськість».

За сьогоднішніх умов, коли спостерігаються різні підходи до розуміння «національного» (тобто «українського»), важливо проникнути в глибинні пласти виховних і освітніх феноменів далекого та близького минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить часто, з'ясовуючи актуальність тієї чи іншої освітньої проблеми, ми звертаємося до величезної вітчизняної наукової скарбниці. Проблеми національного виховання, формування національної свідомості та самосвідомості особистості досить детально досліджені і описані у працях таких видатних українських педагогів , як: К. Ушинський, М. Драгоманов Г. Ващенко, І. Огієнко, М. Грушевський, С. Русова, В. Сухомлинський, Б. Грінченко. Значну увагу національному вихованню приділяли психологи І. Бех, В. Борисов, М. Боришевський, П. Гнатенко, Д. Ельконін, І. Кон, В. Хотинець, І. Чеснокова, а також сучасні вчені О. Вишневський, П. Кононенко, В. Кузь, М. Стельмахович, Г. Філіпчук.

Метою статті є історичний аналіз національно-педагогічних ідей у творчості вітчизняних і зарубіжних педагогів минулого.

Виклад основного матеріалу. До національних традицій виховання, відстоюючи їх пріоритетність перед вітчизняними і зарубіжними теоріями виховної роботи серед молоді, постійно звертався і пропагандував їх невичерпні можливості К. Ушинський. Ця ідея є центральною у педагогічній системі Костянтина Дмитровича.

Термін «народність» К.Д. Ушинський пояснює як своєрідність кожного народу, яка зумовлена його історичним розвитком, географічними, економічними, політичними та іншими умовами його життя. Народність – це національна самобутність народу і корініться вона, на думку видатного педагога, перш за все, у характері народу. Як зазначав К.Д. Ушинський, нація – це сукупність різноманітних ознак душі, розуму й тіла, що виражається в характері, поведінці, способі мислення, психології людини. Саме тому, на його думку, «в справі громадського виховання наслідування одним народом іншого приведе неодмінно на хибний шлях» [11, с. 74].

Ушинський вважав, що громадське виховання є продуктом довготривалого історичного розвитку нації, його неможливо придумати у кабінеті або запозичити в інших народів. Мета виховання, на його думку, визначається особливою ідеєю про людину, властивою для кожного народу: «Кожний народ має свій особливий ідеал людини і вимагає від свого виховання відтворення цього ідеалу в окремих особистостях.» «Виховання бере людину всією зі всіма її народними й частковими особливостями, – її тіло, душу, розум, – і, перш за все, звертається до характеру, а характер і є саме той ґрунт, у якому корініться народність...» [11, 75-76].

Ушинський доводить, що не тільки на практиці, але і в теорії не існує загальної виховної системи для всіх народів. У кожного народу своя особлива система виховання, і як не можна жити за зразком іншого народу, так само не можна виховуватись за чужою запозиченою педагогічною системою.

У методологічному плані принцип народності виховання виступає як корінна закономірність розвитку системи освіти і виховання у будь-якій країні. Ця система повинна будуватись у повній відповідності з особливостями і потребами своєї країни. За умови дотримання даного принципу виховання здійснюється в дусі народних звичаїв, традицій, рис національного характеру і психології свого народу.

Складовою частиною ідеї народності в К.Д. Ушинського стояло питання про жіночу освіту,

© Савченко Л.Л., 2014

без чого він не уявляв суспільної системи виховання.

К.Д. Ушинський намагається творчо використати традиції народної педагогіки у своїй педагогічній системі. Це особливо добре проглядається у його підручниках «Дитячий світ» і «Рідне слово», де він ознайомлює дітей з народним життям, широко використовує народний фольклор: приказки, загадки, прислів'я, казки, вірші.

Видатний педагог не заперечував використання педагогічного досвіду інших народів, але вимагав, щоб його засвоєння було критичним. Вказуючи на недопустимість механічного перенесення виховних систем з однієї країни в іншу, він говорив про доцільність використання кращих елементів виховного досвіду народів, але повністю побудувати виховання у своїй країні на цих елементах також неможливо.

Найважливішою ознакою і найкращим виразником народності Ушинський називає рідну мову. У ній сконцентровано весь історичний досвід народу, його культура: «Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ» [11, с. 109].

Оскільки виховання повинно бути народним, то, як вказує Ушинський, рідна мова повинна займати центральне місце у вихованні людини. Він критикував політику російського царизму в українських школах і наголошував, що навчання у них повинно відбуватися рідною мовою.

Теми, які засвідчують національні риси виховання дітей в Україні, особливо в селянських сім'ях, знаходимо в творах Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка та інших прогресивних письменників.

Великий син українського народу – Т.Г. Шевченко – у своїх творах мріяв про таку народну школу, яка б давала учням досить глибокі знання. Будучи мудрим педагогом, Т.Г. Шевченко чітко бачив і глибоко розумів психологічні процеси в сім'ї, у навчальному закладі, у суспільному житті. Він своєю багатогранною творчістю славить сяйво знань, схиляється перед людською вихованістю і інтелектом, кланяється чемності, повазі до літніх людей, тужить і плаче над знедоленими дітьми, сирітками. Пророк і Будитель Т.Г. Шевченко своїми творами стояв на сторожі людської душі, її високого. рівня духовності. Більшість його творів є педагогічними настановами, педагогічною мудрістю.

Педагогічні погляди українського письменника, ученого, громадського діяча І.Я. Франка формувалися під впливом російської прогресивної педагогіки (О. Герцена, М. Чернишевського, М. Добролюбова, Д. Писарева). У спадщині українського національного генія понад сто наукових і публіцистичних праць та художніх творів, присвячених темам виховання дітей і молоді. І.Я. Франко, критикуючи антинародну систему освіти, вимагав докорінної зміни як шкільної системи, так і змісту освіти. Він проголошував право всіх трудящих на безкоштовну освіту дітей рідною мовою, вимагав відокремлення школи від церкви, передачі шкільної справи громадським організаціям, зближення школи з життям, виступав за демократизацію школи та її відповідність до інтересів трудящих. Франко боровся за поліпшення правового і матеріального стану вчителів. Багато уваги І.Я. Франко надавав сімейному вихованню і особливо підкреслював роль матері у вихованні дітей («Жінка-мати»). Поет, прозаїк, драматург, перекладач і літературний критик, педагог, історик, теоретик літератури, театру й мистецтва, публіцист, філософ, культуролог, українознавець, фольклорист, політолог, мово знавець, етнограф і економіст – такий широкий і розмаїтий діапазон злетів геніальної творчості Івана Франка, яка відзначається своєю оригінальністю, новизною, глибиною думки, що назавжди увійшла у світову класику і є нашою національною гордістю.

Серед учених-педагогів радянського періоду питанням виховання молоді на національних традиціях найбільш глибоко і змістовно займався видатний український педагог-новатор В. Сухомлинський. Важливим джерелом його творчості була класична педагогічна спадщина, без усвідомлення і використання якої неможлива висока культура та результативність педагогічної праці.

Актуалізація В. Сухомлинським відомих з минулого педагогічних істин означала піднесення їх на якісно новий, вищий ступінь, підпорядкування виховним завданням. Осягаючи і переосмислюючи старе, педагог боровся за утвердження й розвиток нового.

Багатим джерелом творчості В. Сухомлинського була народна педагогічна мудрість, найкращі виховні традиції трудових мас. «Народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості, – говорив великий педагог, – якби у нас не було постійного духовного спілкування з людьми, ми не могли б успішно вчити і виховувати молоде покоління» [9, с. 45].

Прогресивна етнопедагогіка українського й інших народів нашої країни не тільки надихала В. Сухомлинського вдосконалювати свою працю і працю своїх колег, а й орієнтувала на пропаганду ідей виховання в дітей і молоді безмежної любові до України, глибокої любові до трудової людини, дійової готовності подати їй допомогу в біді. Він наголошував на вихованні в дітей пошани до праці, трудової майстерності й кмітливості.

Особливу увагу Василь Олександрович радив звертати на виховання дбайливого ставлення до природи, її багатств, духовне збагачення людини в поєднанні з постійним спілкуванням з природою. «Краса природи, – говорив він, – відіграє велику роль у вихованні духовного благородства. Вона виховує в душі підлітка здатність відчувати, сприймати тонкощі, відтінки речей, явищ, порухи серця» [10, с. 73]. На практиці педагог утілив у життя цю ідею, створивши школу під голубим небом.

Дуже високо цінував В. Сухомлинський у народній педагогіці традиції мудрої любові до дітей, гуманного підходу до них, поєднаного з розумною вимогливістю, використання в навчанні і вихованні скарбів рідного слова, підпорядкування книжних знань реальним потребам трудового життя.

У своїх творах, а також у практичній діяльності часто використовував такі перлини народ-

ної творчості, як прислів'я, приказки, народні афоризми, етичні повчання, вдало і яскраво переказував створені народом казки, думи, притчі, легенди.

Багато писав В. Сухомлинський про виховання гуманності, людяності через творення добра людям: про виховання у підлітків людського співчутливого, дбайливого ставлення людини до людини, яке має виявлятися в конкретних, практичних справах. Найбільша людська радість – це жити для людей. Найщасливішою є та людина, яка присвятила своє життя служінню іншим. Дбати про інших треба без розрахунку на похвалу чи винагороду, творення добра для людей має стати звичайною нормою поведінки. Все це з давніх-давен притаманне українському народові, але періодично у виховній роботі забувалось або ж навіть навмисно замовчувалось, особливо за часів русифікації України.

Глибоко досліджуючи і розвиваючи українську національну педагогічну спадщину, В. Сухомлинський досяг вершин світової педагогіки, ставши, на думку багатьох учених, одним з найвідоміших педагогів XX ст. Основою національного виховання він вважав невичерпні джерела народної педагогіки та родинної етнопедагогіки. Він зазначав, «...щоб добре вивчити дітей, треба добре знати сім'ю – батька, матір, братів, сестер, дідусів і бабусь». Адже взаємини батька з матір'ю, матері і батька з сином чи дочкою є засадами формування характеру дитини, розвитку її позитивних рис. Своєчасне виявлення неприродних стосунків між членами сім'ї, наявність в сім'ї сварок, невиправданої поведінки батьків зобов'язує кожного педагога і вихователя поставити перед собою одне з головних завдань – «повернути дитинство тим, хто його не має в сім'ї.

Дитина, – за висловом В. Сухомлинського, – дзеркало морального життя батьків... Найцінніша моральна риса хороших батьків, що передається дітям без особливих зусиль, – душевна доброта матері й батька, вміння робити людям добро. В сім'ях, де батько й мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радощі й прикрощі людей, діти виростуть добрими, чуйними, щиросердними. Найбільше зло – егоїзм, індивідуалізм окремих батьків. Інколи це зло перетворюється на сліпу, інстинктивну любов до своєї дитини. Якщо батько й мати всі сили свого серця віддають дітям, якщо за ними не бачать інших людей, – ця гіпертрофована любов зрештою обертається нещастям» [11, с. 179].

Український педагог дуже високо цінував співдружність школи і батьків. У бесідах з батьками він наголошував, що шкільний колектив робитиме все, аби навчити дітей гаряче любити рідну землю, свій народ, бути чесними, правдивими, працьовитими, добрими й сердечними, чуйними і непримиренними до зла й неправди, мужніми й наполегливими в подоланні труднощів, скромними і морально красивими, здоровими і фізично загартованими. Отже, В. Сухомлинський, черпаючи найродючіші зернята із скарбів передусім народної національної педагогіки, вирощував урожай, назва якому «Щастя людині». Це і було його вагомим внеском у національну систему виховання, про що за його життя голосно говорити було небажано і навіть небезпечно в умовах існування командно-адміністративної системи.

У процесі відродження й утвердження національної системи виховання відновлюються принципи, норми народної моралі, яка за своєю суттю є загальнолюдською.

Одним з провідних принципів національного виховання в сім'ї має стати принцип культуровідповідності – опанування молодими поколіннями певних набутків народної культури.

Принцип культуровідповідності в педагогічній науці досконало обгрунтував А. Дістервег: «Кожна людина знаходить при своєму народженні на світ своє оточення, свій народ, серед якого їй призначено жити і принаймні виховуватися вже на певному ступені культури..., яка повинна розглядатись як спадок, залишений предками. Вимоги принципу культуровідповідності безперечні, принцип цей належить до числа непохитних, непорушних» [7, с. 37].

Природовідповідним і культуровідповідним А. Дістервег вважав виховання: індивідуальне, національне, вселюдське.

На думку А. Дістервега, в педагогіці недостатня увага приділяється національному вихованню, яке передбачає знання національного характеру і наявності в самому вихованні цього характеру. «Кожна нація, – підкреслює він, – має свої особливості, зумовлені природою та історією, свій національний дух». Потреба національного виховання, наголошує А. Дістервег, це природна потреба кожної людини [3].

Психолого-педагогічні ідеї видатного педагога, громадського і державного діяча С. Русової лежать в основі роботи нових типів шкіл і дошкільних закладів, а проблеми виховання й освіти української молоді у неї завжди були на першому плані. Особливої уваги надавала громадському авторитету вчителя, вихователя, його загальнокультурній, психологічній і фаховій майстерності. Відомий український педагог Софія Русова твердила: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через повагу до свого народу виховує в людях пошану до інших народів...» [4].

Важливі положення про національне виховання сформулював письменник Микола Євшан (1889-1920). Він зазначав, що «українська національна ідея мусить увійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією, увійти в їх кров».

Микола Євшан визначив завдання національного виховання: «Пробудження і витворення історичної свідомості, усвідомлення та показ історичного буття нації – це головне завдання національного виховання – це використання всіх культурних цінностей нації, творення і підготовлення грунту, на якому ті цінності могли би примножуватись... Третє завдання національного виховання – громадська свідомість...».

Микола Бердяєв, говорячи про пріоритет національного виконання, відзначив: «Хто не любить свого народу, той не може побити людство... Людина входить у людство через національну індивідуальність, як національна людина, а не безлика» [4].

Професор Г.Г. Ващенко в основу виховного ідеалу поклав загальнолюдські та національні цінності, моральні закони творення добра і боротьби зі злом, за побудову справедливого ладу, виплеканого на любові і красі. Зведений ним виховний ідеал українця – служіння Богові і своїй нації – є традиційним у житті і побуті українського народу. А такі риси українського народу як працелюбність, правдивість, жертовна любов до України, людяність, щиросердність і гостинність, вірність і відданість, оптимістичність, любов до краси і мистецької творчості, до музики, співу, танців, вірність у коханні, статева стриманість і здоровий сімейний побут є основою української ментальності. Підручник «Виховний ідеал» Г. Ващенко завершує словами: «Українська молодь мусить не тільки плекати загальнолюдські ідеали, а й активно боротися за них» [1, с. 174-175].

Національному вихованню української молоді присвячені праці «Виховання волі і характеру», «Основи естетичного виховання», «Виховання любові до Батьківщини», «Виховна роль мистецтва», «Система освіти в самостійній Україні», «Система навчання», «Організаційні форми навчання».

Б.Д. Грінченко (1863–1910) – людина багатогранних обдарувань, учений, історик, письменник, перекладач, мовознавець, лексикограф, соціолог, етнограф, прогресивний громадський діяч України. Борис Дмитрович автор дитячої читанки «Од снігу до снігу», нелегально навчає своїх учнів української грамоти (хоча влада це категорично забороняла), для цього він самотужки складає, пише друкованими літерами й розмалює буквар. Свої педагогічні ідеї він викладає у численних теоретичних працях: «Яка тепер народна школа на Україні», «Народні вчителі і українська школа», «Якої нам треба школи» та ін. Б. Грінченко випустив 45 книг для народу, так написав підручники: «Буквар» для першокласників, «Рідне слово» – українську читанку. А чотиритомний словник української мови за редакцією Б.Д. Грінченка – це найповніше зібрання української лексики XX ст., являє собою цінну лексикографічну пам'ятку. Цей двомовний – українсько-російський – словник (у своїй основі перекладного типу) має до 68 тисяч реєстрових слів і є першим в українській лексикографії великим зібранням лексичних фондів української мови з перекладом включених до нього слів на російську мову (значно рідше – з тлумаченням значення російською мовою) і здебільшого з відповідним українським ілюстративним текстом до кожного з поданих значень слова. В реєстрі словника представлена лексика як літературної мови XIX ст. і фольклору, так і більшості українських діалектів. Словник досить широко подає українську фразеологію, часто з поясненням її походження.

Основні положення педагогічної системи Бориса Дмитровича Грінченка не загубили своєї актуальності і сьогодні: школа повинна бути національною, народною, загальнодоступною, взаємодіяти з соціальним середовищем [8, с.67]. Навчально-виховний процес повинен бути часткою духовного життя суспільства, базуватися на принципах природовідповідності, демократизму, гуманізму, історичності, наочності, систематизації знань. Навчання повинно проводитися українською мовою. Учитель повинен бути якісно новим, обізнаним із педагогічною та художньою літературою. Головні завдання школи: формувати розвинену людину, яка спроможна засвоїти світоглядні, морально-етичні, естетичні, психолого-етнографічні особливості певної нації. Уся суть народної школи полягає, на думку педагога, у тім, щоб виховати розум дитини, розвинути, зміцнити його, зробити дитину придатною для подальшої діяльності [8, с. 132].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, національне виховання в українській школі орієнтується на історичні потреби нації, головна серед яких на сучасному етапі – залучати молоде покоління до творчої участі у рідній культурі, а через неї також до культури загальнолюдської – залишається основоположною. Бо народ тільки тоді розвине національну зрілість, коли, не втрачаючи своєї національної самозосередженості, спиратиметься на загальнолюдські духовні цінності (О. Вишневський).

Педагогічна творчість апостолів українського просвітництва К. Ушинського, М. Драгоманова, Г. Франка, А. Дістервега, С. Русової, Г. Ващенка, Б. Грінченка та ін. є золотим фондом вітчизняного педагогіки, основою розбудови національної школи і педагогіки суверенної України.

Список літератури:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – С. 174–175.
2. Вишневський О. Сучасне українське виховання / О. Вишневський – Львів, 1996.
3. Гусак М., Мартіросян Л. Історія педагогіки України: Посібник для студентів/ М. Гусак, Л. Мартіросян. – Луцьк: Видавництво ВДУ, 1996. – 164 с.
4. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність/ П.І. Дроб'язко. – К.: Видавничий центр «Академія», 1997. – 184 с.
5. Зайченко І.В. Питання української національної школи в педагогічному журналі «Світло» / І.В. Зайченко // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 3.
6. Карпенчук С. Теорія і методика виховання / С. Карпенчук. – К.: Вища школа, 1997.– 261 с.
7. Марттюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія/ І.В. Марттюк. – К., 1995.

8. Родінова Н.Л. Етнографічна діяльність Бориса Грінченка – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2007. – 231 с.
9. Сухомлинский В. Сто советов учителю / В. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.
10. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям / В. Сухомлинский. – К.: Рад. школа, 1974. – 288 с.
11. Ушинський К.Д. Педагогические сочинения в шести томах / сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика 1989. – Т.2. – 494 с.

Савченко Л.Л.
Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

НАРОДНОСТЬ ВОСПИТАНИЯ КАК ОСНОВА НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ В НАСЛЕДИИ ПЕДАГОГОВ ПРОШЛОГО

Резюме
Статья раскрывает сущность и особенности народного воспитания, его роль в национальном воспитании личности в научно-педагогическом багатстве педагогики Просвещения XIX века и педагогов XX века.
Ключевые слова: народность, традиции народной педагогики, народная школа, нация, национальные воспитания, классическое педагогическое наследие, семейная этнопедагогика, принцип культуросообразности.

Savchenko L.L.
Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy

NATION EDUCATION AS A BASIS OF NATIONAL EDUCATION INHERITED TEACHERS OF THE PAST

Summary
The article reveals the nature and characteristics of public education and its role in the education of national identity in scientific and educational pedagogy treasury Enlightenment XIX century and educators XX century.
Key words: folk, folk traditions of pedagogy, public school, nation, national traditions of education, teaching classical heritage, family ethnopedagogics principle kulturovidpovidnosti.

УДК 377.5

ЕФЕКТИВНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Смешнова А.В.
Березоворудська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів

Досліджено питання ефективного застосування інтерактивних методів у навчанні молодших школярів.
Ключові слова: інтерактивне навчання, інтерактивні методи навчання, інтерактив, молодший шкільний вік.

Постановка проблеми. Сучасний етап відродження самостійної України, інтеграція її у світове товариство потребують створення нової системи освіти, спрямованої на формування освіченої, творчої особистості. Сучасна освіта визначається як «стратегічна основа розвитку особистості, суспільства, нації й держави, запорука майбутнього»[1]. У реалізації цієї системи важлива роль відводиться вчителю, який формує інтелектуальний потенціал гуманного суспільства.

Головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися протягом життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства [4].

Ми живемо у час, коли змінюється свідомість школяра, коли він із пасивного учасника навчального процесу перетворюється в особистість, яка починає усвідомлювати справжню ціну знань, яка прагне до співробітництва між однокласниками та вчителем. Але вчитель, який звик використовувати традиційні, пояснювально-ілюстративні технології навчання, не завжди готовий до такого співробітництва, до правильно організованої колективної діяльності учнів, метою якої є не просто щось робити разом, а навчатись і досягати успіху у вирішенні спільного завдання. Учитель має добре знати, як продуктивно організувати таку взаємодію. Тому ми вважаємо, що на сьогодні є актуальним є застосування інтерактивних методів навчання у сучасній школі.

Роль учителя змінюється із транслятора готових ідей він перетворюється в помічника, який прагне допомагати учню подолати перешкоди, які з'являються в процесі здобуття знань. Завдання вчителя навчити учня думати самостійно і використовувати отриманні знання для вирішення різноманітних проблем, розвитку творчого мислення, навчити школяра гнучко адаптуватися до змінюючих життєвих ситуацій. Молода людина, яка закінчує школу, має бути комунікабельною, толерантною, контактною в різних соціальних групах, самостійно вміти працювати над розвитком свого інтелекту та культурного рівня. Особлива роль у цьому процесі відводить початковій школі, яка починає готувати молоде покоління до такої діяльності. На нашу думку, це може бути забезпечено використанням елементів інтерактивного навчання учнів молодшого шкільного віку у навчально-виховному процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробку елементів інтерактивного навчання ми можемо знайти у працях В.О.Сухомлинського, учителів-новаторів 70-80-х років (Ш.Амонашвілі, В.Шаталова, Є.Ільїна, С.Лисенкової та ін.), теорії розвивального навчання. У Західній Європі) групові форми навчальної діяльності активно розвивалися й удосконалювалися. Наприкінці ХХ ст. інтерактивне навчання набуло поширення в теорії та практиці американської школи, де його використовують при викладанні різних предметів від молодшого шкільного віку до старшого [2]. Дослідження, проведені Національним тренінговим центром (штат Меріленд) у 1980-х роках, свідчать, що інтерактивне навчання уможливлює різке збільшення відсотка засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття, волю, дії і практику [7].

Виділення невирішеної раніше частини загальної проблеми. Але необхідно відмітити, що поряд з актуальністю впровадження елементів інтерактивного навчання не вирішено питання ефективного застосування цих методів на сучасному уроці.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначити основні ідеї інтерактивного навчання та умови ефективного використання цих методів у сучасній початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської (іпіег – взаємний, act – діяти). Таким чином, інтерактивний означає здатний до взаємодії, діалогу.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів, учитель і учень є рівноправними суб'єктами навчання [10].

Інтерактивне навчання сприяє формуванню навичок та вмінь, як предметних, так і загальнонавчальних; виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей. Таке навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що взаємодія вчителя й учня розуміється як безпосередня міжособистісна комунікація,

© Смешнова А.В., 2014

найважливішою особливістю якої є здатність людини «брати на себе роль іншого», уявляти, як її сприймає партнер у спілкуванні або група, і відповідно інтерпретувати ситуацію та конструювати власні дії [11] Реалізувати завдання навчання у практиці можуть насамперед інтерактивні методи, які забезпечують активну участь молодших школярів у навчально – виховному процесі.

Інтерактивними називають методи, що дозволяють вчитися взаємодіяти між собою; а навчання – інтерактивним, якщо воно побудоване на взаємодії всіх, хто навчається, включаючи педагога. «Інтерактивний – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або кимнебудь (людиною)» [3].

За часи Радянського Союзу використання інтерактивних методів широко практикувалося у 20-х роках XX ст.(проектний, лабораторно-бригадний метод, виробничі, трудові екскурсії, практики). Подальша розробка цих методів присутня в працях В.О.Сухомлинського (60-ті рр.), а також в «педагогіці співпраці»(70-80-ті рр.) , про яку говорилося в роботах В.Ф. Шаталова, Ш.А. Амонашвілі, С.Н. Лисенкової та ін. Особливої уваги заслуговує досвіду американських колег, оскільки в останні десятиліття XX ст. там проводилися багаточисленні експерименти та наукові дослідження в області інтерактивних методів, розроблені відповідні рекомендації для вчителів[6].

М. Скрипник у свою класифікацію інтерактивних методів навчання поклала такий принцип навчання, як взаємодія – діалог. Дослідниця визначає наступні інтерактивні методи навчання:

· інформаційні («Моє ім'я», «Весела Віра», «Перше знайомство», «Хвилина мого життя», «Паперові літаки», «Мені подобається…», «Іменні жетони»);

· пізнавальні («Від А до Я»);

· мотиваційні («Мої очікування», «Лист до самого себе», «Самооцінка», «Інтерв'ю»);

· регулятивні («Виробимо правила»)[8].

Застосування інтерактивних методів у навчанні дає змогу учням:

- ґрунтовно аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;

- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;

- моделювати і розв'язувати пізнавальні, життєві та соціальні ситуації, таким чином збагачуючи власний пізнавальний і соціальний досвід;

- учитися будувати конструктивні стосунки в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути до діалогу, знаходити спільне розв'язання проблеми;

- розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт тощо.

Слід відмітити, що ефективно застосовувати інтерактивні методи на уроках літературного читання. Адже його основною метою є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі.

У процесі навчання повинно відбуватись становлення і розвиток якостей дитини-читача, здатної до самостійної читацької, творчої діяльності; здійснюється її мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток; формуватись морально-естетичні уявлення і поняття, збагачуватись почуття, виховуватись любов до мистецтва слова, потреба в систематичному читанні [5].

Реалізувати ці завдання, на нашу думку, можуть саме інтерактивні методи навчання.

Для ефективного застосування інтерактивних методів навчання на уроках літературного читання, учитель повинен старанно планувати свою роботу, а саме: дати завдання учням для попередньої підготовки, прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання.

Зупинимось на методі, який має назву «Побудова асоціативного куща». Учитель визначає тему одним словом, а учні згадують все, що виникає в пам'яті стосовно цього слова. Спочатку виникають найстійкіші асоціації, потім другорядні. Учитель фіксує відповіді у вигляді своєрідного «куща», який поступово «розростається». Цей метод універсальний на всіх етапах уроку, зокрема під час активізації, в основній частині, як засіб перевірки знань.

Використання методу «асоціативного куща» будується на груповій (кооперативній) формі навчального процесу. Вона виникла як альтернатива існуючим традиційним формам навчання. В її основу покладено ідеї Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Дж. Дьюї про вільний розвиток і виховання дитини. Всі недоліки фронтальної та індивідуальної діяльності вдало компенсує групова (робота в парах «Обличчям до обличчя»; «Один – удвох – усі разом»; ротаційні (змінювані) трійки; карусель; робота в малих групах) [9]. Так, під час вивчення теми уроку «Ось прийшли морози – і зима настала. Оксана Копиленко. Зима йде. Вадим Скомаровський. Казкові шати. Оксана Сенатович. Веселий сніг» ми пропонуємо використати метод «асоціативного куща»:

сніг лід
сніжинки **зима** іній
мороз замети

- Погляньте на асоціативний кущ і виберіть слово яке, на вашу думку, найкраще відрізняє зиму від інших пір року

- Слово, яке є символом зими?

(Відповіді учнів).

- Пора снігопаду настала і в нашому класі.

Білий сніг, білий сніг
Заміта стежинки
А на учнів в нашім класі
Падають сніжинки.

(Вчитель розкидає сніжинки)

- Бачу кожен із вас упіймав по кілька сніжинок тож запишіть на одній з них свої очікування від уроку.

Іншим ефективним видом діяльності є метод «Займи позицію», який допомагає провести

дискусію зі спірної, суперечливої теми, Він дає можливість висловитися кожному учневі, продемонструвати різні думки, обґрунтувати свою позицію або перейти на іншу в будь-який час, якщо вас переконали, та назвати більш вагомі аргументи. Наприклад, об'єднуємо клас у 3 групи. Кожній подаємо початок легенди і пропонуємо її закінчити. Потім представник кожної групи зачитує складену легенду. Усім учням дозволяємо встати й підійти до того, чия легенда найбільше сподобалася. Тоді, виступаючи у ролі журналіста, беремо у цих учнів інтерв'ю, чому вони перейшли в іншу групу. Так, наприклад під час вивчення теми уроку «Де сила не зможе, там розум допоможе. Цап та баран (казка)» пропонуємо використати метод «займи позицію»,який допоможе охарактеризувати головних героїв та зробити висновки з казки.

Сучасний педагог у навчально – виховному процесі повинен намагатися вдосконалювати свою роботу, використовувати нові форми, методи, засоби, прийоми на уроках. Ілюструє думку народна мудрість: «Не навчайте дітей так, як навчали нас. Вони народилися в інший час». Тому вчитель має розглядати кожного учня як окрему особистість з її поглядами, переконаннями, почуттями. Саме інтерактивне навчання, зокрема ці методи навчання передбачають розв'язання цього питання. Звичайно, що впровадження таких методів не є легкою справою навіть для досвідченого педагога й потребує ґрунтовної підготовки (добір матеріалів, складання плану, ретельне вивчення індивідуальних особливостей учнів класу та ін.) [4]. Але той вчитель, який прагне розкрити всі здібності й таланти своїх учнів, навчити їх учитися, знаходити істину, обов'язково буде шукати шляхи вдосконалення своєї методики.

Уроки літературного читання з використанням методів інтерактивного навчання проходять цікаво, продуктивно, знімають закомплексованість в учнів з різним рівнем навчальних досягнень. Головне, що відбувається розвиток творчих здібностей учнів, пізнавальних інтересів, значно зростає ефективність уроків читання, в учнів виникає бажання читати художню, наукову літературу, дитячі газети і журнали та реалізувати мету та завдання навчальної програми.

Висновки і пропозиції. Використання методів інтерактивного навчання – це не самоціль. Це не лише засіб створення атмосфери співробітництва, порозуміння і доброзичливості, а й можливості дійсно зреалізувати основні засади особистісно-орієнтованого навчання. Окрім того, реалізація якого на уроках у початковій ланці освіти дає змогу створювати навчальне середовище, що допомагає учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення, виявляти й реалізовувати індивідуальні можливості.

Отже, у статті визначені основні положення методів інтерактивного навчання й зазначено рекомендації для їхнього використання. Сучасна освітня ситуація потребує пошуку та засвоєння нових форм взаємодії між учасниками навчального процесу. Сучасному педагогу необхідно зрозуміти, що пояснювально-ілюстративні технології, які базуються на примушуванні, залишились у минулому. Майбутнє за технологіями колективної діяльності, які активізують процес навчання і дозволяють підвищувати конкурентну спроможність учня в умовах високої вимогливості суспільства.

Список літератури:

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К.: Радуга, 1994. – 62 с.
2. Вольфовська Т. Визначення рівня сформованості інтерактивних умінь особистості на етапах соціалізації / Т. Вольфовстка //Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3-4. – С. 141-148
3. Вольфовська Т. Становлення інтерактивних умінь як психологічна проблема інтеграції особистості в суспільне життя/Т. Вольфовська //Педагогіка і психологія. – 2002. – № 4
4. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: методичний посібник./Авт.-уклад.: – О.Пометун, Л.Пироженко. – 2007 р.
5. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою [Електронний режим] – Режим доступу http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/nnn1_4kl/ – Назва з екрана.
6. Малютина И. Интерактивные игры/И. Малютина //Воспитание школьников. – 2005. – № 1. – С. 53-54
7. Побірченко Н. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій/Н. Побірченко //Початкова школа. – 2004. – № 10. – С. 8-10
8. Подласый И.П. Педагогика: Новый курс: Учебник для вузов: В 2 кн/И.П. Подласый . – М.: Владос, 1999 – 573 с.
9. Пометун О.І. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання/О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
10. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи /О. Я. Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 376 с.
11. Севелко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие./ Г. К. Севелко. – М.: Народное образование, 1998, – 256 с.

Смешнова А.В.
Березоворудская общеобразовательная школа I-III ступеней

ЭФФЕКТИВНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Резюме
Исследованы вопросы эффективного применения интерактивных методов в обучении младших школьников.
Ключевые слова: интерактивное обучение, интерактивные методы обучения, интерактив, младший школьный возраст.

Smeshnova A. V.
Berezovorudska school of I-III levels

EFFECTIVE USE INTERACTIVE METHODS IN TEACHING STUDENTS OF PRIMARY SCHOOL AGE

Summary
The issue of effective use of interactive methods in teaching younger students.
Key words: online learning, interactive teaching methods, interactive, primary school age.

УДК 159.922.4:316.6

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ

Фролова О.В.
Бердянський державний педагогічний університет

В статті описано процедуру емпіричного дослідження особливостей проявів етнічних стереотипів в спілкуванні жителів етнічно мішаних регіонів, що проживають в Запорізькій та Донецькій областях. Розкрито процедуру дослідження, обґрунтовано комплекс застосованих методів та прийомів.
Ключові слова: емпіричне дослідження, етнічні стереотипи, спілкування.

Сучасний стан міжетнічних відносин в Україні потребує наукового аналізу та емпіричного вивчення всіх аспектів їхньої реалізації. Особливої актуальності набувають соціально-психологічні складові міжетнічних відносин, які на сьогодні залишаються маловивченими. Можна констатувати брак теоретичних розробок, що стосуються всього спектру міжетнічної проблематики, зокрема міжетнічного спілкування.

У зв'язку з цим зростає значення наукового дослідження соціально-психологічних механізмів та шляхів стабілізації міжетнічних відносин в стабільному поліетнічному середовищі. Однією з важливих умов вирішення поставлених завдань є вивчення особливостей міжетнічної взаємодії в процесі спілкування, що відбувається в умовах поліетнічного середовища, зокрема особливостей прояву етнічних стереотипів представників різних етнічних груп.

Мета статті експериментально дослідити психологічні особливості прояву етнічних стереотипів представників різних етнічних груп.

Основні завдання дослідження полягають у вивченні особливостей прояву етнічних стереотипів жителів сільської місцевості, в умовах міжетнічного спілкування.

Емпіричне дослідження особливостей проявів етнічних стереотипів у спілкуванні складалося з трьох етапів.

На першому етапі було опрацьовано діагностичний інструментарій вивчення етнічних стереотипів та відібрано основні методики, на основі яких визначався вплив етнічних стереотипів на структурування комунікативного поля особистості.

На другому етапі за допомогою обраних методик було:

- виявлено рівні сформованості етнічних стереотипів у представників різних етнічних груп та обрано чотири етнічні групи респондентів для подальшого дослідження (етнічні українці, етнічні росіяни, етнічні болгари та етнічні греки);
- розкрито змістові характеристики та параметри етнічних стереотипів опитаних респондентів;
- визначено особливості структурування комунікативного поля респондентів у процесі міжетнічної взаємодії.

Третій етап було присвячено порівнянню значення авто- і гетеростереотипів у процесі структурування комунікативного поля особистості.

Теоретико-методологічною основою цієї частини дослідження стала розроблена Г. Андреєвою [5; 6] та розвинута В. Агєєвим [1; 2] схема соціальної перцепції. При проведенні емпіричного дослідження використовувалися принципи та методи проведення соціально-психологічних досліджень, виділені В. Петренком [13], Л. Дробіжевою [7; 8], Г. Солдатовою [14,15], Т. Стефаненко [16] .

Основне завдання першого етапу констатувальної чистини емпіричного дослідження полягало в тому, щоб із методичного інструментарію для вивчення етнічних стереотипів та міжетнічних стосунків обрати ті методики, що найбільш точно й повно описують досліджувані явища. Респондентами на цьому етапі були студенти 2–4 курсів Бердянського державного педагогічного університету, Бердянського інституту підприємництва та Азовського регіонального інституту управління Запорізького національного технічного університету. Загальна кількість опитаних склала 310 осіб, серед них 21,6% хлопців та 78,4% дівчат. За національною ознакою респонденти поділилися таким чином: 55,6% українців, 23,4 % росіяни, 19,3% болгари, 1,7% представники інших національностей.

Оскільки в сучасній психологічній науці досі немає універсальної методики, яка б дала змогу дослідити основні характеристики змісту етнічних стереотипів, ми обрали ряд психологічних методик, спрямованих на виявлення окремих проявів етнічних стереотипів у процесі міжетнічного спілкування, які об'єднали запропонованому в студентами опитувальнику.

Для дослідження когнітивного компонента етнічних стереотипів, що зумовлює позитивну чи негативну характеристику представників різних етнічних груп, було використано методику, сконструйовану на основі «Методу семантичного диференціала», розробленого Ч. Осгудом для кількісного виміру суб'єктивних значень понять. Стимульний матеріал було представлено 30 оцінними біполярними шкалами в основному з варіанта вербального семантичного диференціала на базі російської лексики В. Петренка [13, с. 110–115]. Використаний нами опитувальник для вивчення етнічних стереотипів був запропонований О. Аймаганбетовою [4, с. 246–247]

Респондентам пропонувалося оцінити особистісні характеристики, притаманні типовим представникам українського, російського, болгарсько-

© Фролова О.В., 2014

го, єврейського етносів. Методика семантичного диференціала з використанням факторного аналізу дала можливість глибше дослідити механізми стереотипізації та визначити найбільш типові характеристики представників досліджуваних етносів.

Основна перевага цієї методики в тому, що коли для кожної з особистісних характеристик підібрати семантично їй протилежну, то можна отримати шкалу біполярних ознак, обидва полюси якої містять пов'язані між собою дескриптивний та оцінний компоненти. Порядок розташування особистісних характеристик усередині кожної пари визначається випадковим чином, щоб уникнути зсуву в бік відповідної реакції респондентів.

Для встановлення якісних і кількісних показників ставлень респондентів до соціальних об'єктів їм пред'являють набори альтернативних відповідей і просять відзначити на шкалі позицію, відповідну до напряму та інтенсивності їхніх суджень. Якщо респондент позитивно оцінює об'єкт, його оцінка наближатиметься до позитивного полюса, якщо випробуваний оцінює об'єкт негативно, то оцінка зміщуватиметься до негативного полюса. До опитувальника ми включили такі пари характеристик: хороші – погані, увічливі – грубі, добрі – злі, чуйні – байдужі, гостинні – негостинні, дружні – ворожі, чесні – брехливі, довірливі – підозрілі, товариські – нетовариські, щедрі – жадібні, працьовиті – ледачі, мирні – агресивні, гостинні – негостинні, спокійні – емоційні, акуратні – неакуратні, привітні – пихаті, скромні – нахабні, безкорисливі – егоїстичні, упевнені – невпевнені, сміливі – боязкі, тактовні – нетактовні, безхитрісні – хитрі, обережні – необережні, відповідальні – безвідповідальні, хазяйновиті – нехазяйновиті, розумні – тупі, активні – пасивні, практичні – непрактичні, відкриті – лицемірні, приємні – неприємні, надійні – ненадійні.

Методика дослідження етнічних стереотипів «Діагностичний тест ставлень» Г. Кцоєвої-Солдатової [14, с. 181–185] була розроблена для дослідження емоційно-оцінного компонента етнічних стереотипів і широко використовувалася в дослідженнях Л. Дробіжевої, В. Петренка [8; 13]. При побудові методики виходили із загального теоретичного положення, яке базується на тенденції до ідентифікації з певною етнічною групою, що передбачає позитивне ставлення до неї. Досить часто одній й ті самі риси, що приписуються власній та іншій спільноті, можуть інтерпретуватися по-різному.

Випробуваним пропонується оцінити за запропонованими шкалами себе, свій «Ідеал», «типового» представника своєї і трьох інших національностей за 4–бальною шкалою: 1 – цієї риси немає; 2 – риса виражена слабо; 3 – риса виражена середньо; 4 – риса виражена повною мірою. «Діагностичний тест ставлень» дає змогу виміряти такі параметри етнічних стереотипів:

· амбівалентність (ступінь емоційної визначеності стереотипу);

· вираженість (або інтенсивність: відображає силу стереотипного ефекту);

· спрямованість (знак і величина загальної емоційної орієнтації суб'єкта по відношенню до об'єкта).

Наступною методикою в нашому дослідження ми обрали запропоновану Н. Лебедєвою шкалу соціально-психологічної близькості [9, с. 60–61], яка була створена на основі широко відомої шкали соціальної дистанції Е. Богардуса.

За визначенням Лебедєвої, ця шкала не лише відображає ступінь реальної близькості представників взаємодіючих культур, а й містить елементи соціально-психологічної установки на бажаний ступінь близькості з представниками іншої культури та є соціально-перцептивним образом культурної дистанції [9, с. 60]. Саме за результатами, отриманими за цією методикою, ми визначали рівень близькості партнерів по спілкуванню, представників певних етнічних груп у тій чи іншій сфері спілкування, що відображає поведінковий компонент етнічних стереотипів.

Ми пропонували респондентам прорангувати представників певних національностей (українців, росіян, болгар, євреїв) за ступенем близькості до себе особисто за 5-бальною шкалою: від 1 (мінімальний ступінь соціально-психологічної близькості) до 5 (максимальний). Дані за шкалами підсумовуються для кожної групи окремо відносно кожного оцінюваного нею соціального об'єкта. Чим вищий середньогруповий показник за такою шкалою, тим ближче почувають себе представники цієї групи до представників оцінюваної культури. Чим нижчий цей показник, тим дальшими сприймаються представники іншої культури [9, с. 60].

Отримані за цими методиками дані піддано факторному аналізу, за результатами ми відібрали найбільш значущі оцінки представлений етнічних груп. Найбільше навантаження мали такі пари характеристик: увічливі – грубі, чуйні – байдужі, гостинні – негостинні, товариські – замкнуті, щедрі – жадібні, працьовиті – ліниві, акуратні –неакуратні, чесні – брехливі, привітні – зарозумілі, скромні – нахабні, впевнені –невпевнені, сміливі – боязкі, тактовні – нетактовні, безхитрісні – хитрі, відповідальні – безвідповідальні, хазяйновиті – не хазяйновиті, розумні – дурні, активні – пасивні, відкриті – лицемірні, практичні – непрактичні. Саме ці характеристики ввійшли до скороченого варіанту методики (із 30 біполярних шкал ми залишили 20) на другому етапі нашого дослідження.

За методикою Діагностичний тест ставлень ми пропонували студентам оцінити образи «Я сам», «Мій ідеал», «типовий українець», «типовий росіянин», «типовий болгарин», «типовий єврей» за такими характеристиками: дипломатичний, нав'язливий, гордий, товариський, пихатий, лицемірний, жадібний, запальний, боязкий, єхидний, агресивний, поступливий, наполегливий, акуратний, дотепний, винахідливий, обережний, темпераментний, упертий, педантичний, активний, економний, безхарактерний. За результатами факторного аналізу ми залишили дев'ять характеристик (нав'язливий, товариський, лицемірний, жадібний, агресивний, упертий, ак-

тивний, економний, хитрий), які мали найбільше факторне навантаження.

Оскільки основним завданням дослідження є визначення впливу етнічних стереотипів на структурування комунікативного поля особистості, ми провели факторний аналіз за ознаками, що визначають когнітивний та афективний компоненти етнічних стереотипів та мають найбільші навантаження, представленими в методиках «Семантичний диференціал» та «Діагностичний тест ставлень». У результаті такої процедури фактори розподілилися за характеристиками етнічних груп (українці, росіяни, болгари, євреї). Оскільки ми мали на меті визначити як саме об'єднуються ознаки, ми знову провели факторний аналіз отриманих характеристик окремо по кожній з етнічних груп. Скрізь виділилися по три значущі фактори із загальною дисперсією 51,9% в оцінках українців, 50,8% в оцінках росіян, 51,4% – у болгар, 52,4% – євреїв.

В основу наступного поділу ознак було покладено факторну структуру оцінок українців до яких близькими виявилися оцінки росіян і болгар, а оцінки представників єврейської етнічної групи дещо відрізнялися.

На цій основі ми виділили три категорії етнічних стереотипів.

До першої категорії «Ефективність – неефективність» ввійшли такі характеристики, представлені методикою «Семантичний диференціал»: акуратні, упевнені, сміливі, тактовні, відповідальні, хазяйновиті, розумні, активні, відкриті, практичні, працьовиті. Цей перелік доповнили характеристики з методики «Діагностичний тест ставлень» – наполегливий, активний, економний.

До другої категорії «Порядність – непорядність» увійшли такі ознаки: чесні, скромні, безхитрісні («Семантичний диференціал»), лицемірні, хитрі («Діагностичний тест ставлень»).

До третьої категорії «Доброзичливість – недоброзичливість» увійшли характеристики, представлені методикою «Семантичний диференціал»: увічливі, чуйні, гостинні, товариські, щедрі, привітні і методикою «Діагностичний тест ставлень»: товариський, жадібний, агресивний, нав'язливий.

Для опитування представників різних етнічних груп ми адаптували методику Лебедєвої «Шкала соціально-психологічної близькості» до мети та умов нашого дослідження і доповнили її додатковими ознаками, що відображають ділові контакти, політичну і громадську діяльність.

Так, у першому варіанті опитувальника студентам пропонувалося оцінити представників українського, російського, болгарського, єврейського етносів, відповідаючи на запитання: Для мене особисто можливо та бажано по відношенню до представників цих етнічних груп прийняття їх як близьких родичів; друзів; сусідів по вулиці; колег по роботі; односельчан; жителів іншого села (міста); хотів би менше з ними спілкуватися. До другого варіанта опитувальника ми додали характеристики: наставники та порадники, партнери в бізнесі, голова сільської ради, керівник на роботі, однопартійці, парафіяни нашої церкви, жителі іншої країни.

На другому етапі дослідження ми проводили опитування в Бердянському та Мелітопольському районах Запорізької обл., Маріупольському р-ні Донецької обл. Опитували представників чотирьох етнічних груп – українців, росіян, болгар та греків:

1) жителі етнічно українського села Костянтинівки Мелітопольського р-ну Запорізької обл., що межує з етнічно російським селом Терпіння;

2) жителі етнічно українського села Андріївки Бердянського р-ну Запорізької обл., що межує з етнічно болгарським селом Трояни;

3) жителі етнічно українського села Талаківки Маріупольського р-ну Донецької області, що межує з етнічно грецьким селом Сартана;

4) жителі етнічно російського села Терпіння Мелітопольського р-ну Запорізької обл.;

5) жителі етнічно болгарського села Троян Бердянського р-ну Запорізької обл.;

6) жителі етнічно грецького села Сартани Маріупольського р-ну Донецької обл.

Усього було опитано 711 осіб, із них українців – 373 (44,9%), росіян – 128 (15,4%), болгар – 111 (13,3%), греків 99 (11,9%).

Вибірка для дослідження будувалася за типом квотної відповідно до демографічної структури жителів села. При визначенні її чисельності ми виходили з припущення, що корінні жителі цих сіл є переважно представниками своєї етнічної групи, тобто українців, росіян, болгар, греків.

Оскільки одним із завдань було виявлення функціонування етнічних стереотипів у стабільному поліетнічному середовищі та їхнього впливу на комунікативні уподобання респондентів, кожній із груп учасників опитування ми запропонували два види анкет. В анкетах першого типу ми просили оцінити представників свого етносу та іншого (українського, російського, болгарського, грецького), із яким вони взаємодіють. В анкетах другого типу ми просили оцінити за цими самими ознаками жителів свого села і сусіднього. У результаті такого розподілу сформувалося 12 груп респондентів.

За отриманими результатами по кожній із груп було проведено факторний аналіз, використання якого дає змогу зменшити розмірність сирих даних «з метою їхнього економного опису за умови мінімальних утрат первинної інформації» [10, с. 252]. Використовуючи факторний аналіз, ми згрупували показники, які мають внутрішні взаємозв'язки, а також виявили міру цих зв'язків. До інтерпретації факторів залучили тільки ті індикатори, факторне навантаження яких було більше від |0,4|. На цей критерій рівня значущості вказують К. Іберл, Д. Леонтьев, оскільки індикатори з меншим навантаженням не справляють істотного впливу на зміст того чи іншого фактору [11; 17, с. 60].

У результаті факторного аналізу емпіричних даних, зокрема з використанням процедури варімакс обертання, у кожній групі респондентів виокремилися від п'яти до восьми факторів, у яких сконцентрувалася змістовно-семантична суть

процесу структурування комунікативного поля особистості (інтимно-особистісний, професійно-діловий, соціально-рольовий рівні) та особливості впливу етнічних стереотипів «ефективність – неефективність», «порядність – непорядність», «доброзичливість – недоброзичливість» на процес такого структурування.

За результатами факторного розподілу відповідей українських респондентів, які оцінювали українців і росіян, українців і болгар, українців і греків, зафіксовано, що етнічні стереотипи категорій «ефективність – неефективність» відносно представників своєї етнічної групи, болгар та греків актуалізуються на професійно-діловому рівні комунікативного поля. В оцінках росіян впливу стереотипів на професійно-діловому рівні не відзначено. На соціально-рольовому рівні спілкування для українців важливими є характеристики категорій «доброзичливість – недоброзичливість» в оцінках ними українців та болгар, а в оцінках росіян та греків як партнерів по спілкуванню на соціально-рольовому рівні, до цих характеристик додаються індикатори «порядність–непорядність».

Дещо інша картина постає, коли респонденти оцінюють представників інших етносів непрямо – як жителів сусіднього села. В оцінках жителів українського і російського сіл характеристики «порядність – непорядність» виявилися індикаторами соціально-рольового спілкування, ці самі характеристики стали визначальними в професійно-діловому спілкуванні з жителями грецького села. Оцінюючи жителів українських, російського та болгарського сіл як партнерів по спілкуванню на професійно-діловому рівні, респонденти зосереджувалися на характеристиках «ефективність – неефективність», а на соціально-рольовому рівні – «доброзичливість – недоброзичливість».

Особливості актуалізації стереотипів «ефективність – неефективність» на інтимно-особистісному рівні та «доброзичливість – недоброзичливість» на соціально-рольовому рівні фіксуємо в оцінках етнічними росіянами представників своєї етнічної групи. В оцінках ними українців характеристики «доброзичливість – недоброзичливість» визначають уподобання в інтимно-особистісному спілкуванні, а стереотипи категорії «порядність – непорядність» актуалізуються на професійно-діловому рівні. В оцінках жителів двох сіл стереотипи «ефективність – неефективність» на інтимно-особистісному рівні та «доброзичливість – недоброзичливість» на соціально-рольовому рівні фіксуємо в оцінках жителів українського села. Актуалізація стереотипів «доброзичливість – недоброзичливість» на інтимно-особистісному та «порядність – непорядність» на професійно-діловому рівнях констатуємо в оцінках росіянами своїх односельців.

За результатами відповідей респондентів болгарського походження в оцінках і представників українського та болгарського етносу, і жителів українського та болгарського сіл констатуємо зв'язок груп стереотипів «порядність – непорядність» з професійно-діловим рівнем спілкування та «доброзичливість – недоброзичливість» – з інтимно-особистісним. За характеристиками обох етнічних груп має місце вплив стереотипів «ефективність – неефективність» на соціально-рольовому рівні спілкування.

Опитування грецьких респондентів показало актуалізацію стереотипів «доброзичливість – недоброзичливість» на соціально-рольовому рівні в оцінках греків, ці самі характеристики є індикаторами інтимно-особистісного рівня комунікативного поля в оцінках односельців. Характеристики «порядність – непорядність» актуалізуються на професійно-діловому рівні в оцінках греків, а в професійно-діловому спілкуванні з жителями сусіднього (українського) села важливими виявляються характеристики «ефективність – неефективність». Стереотипи «ефективність – неефективність» також актуалізуються на соціально-рольовому рівні комунікативного поля в оцінках греками українців та греків – односельців.

Таким чином, дослідження та інтерпретація особливостей семантичного простору різних груп респондентів підтвердило той факт, що в процесі структурування комунікативного поля існують відмінності, зумовлені належністю до національно-етнічної групи.

Список літератури:

1. Агеев В.С. Психология межгрупповых отношений / В.С Агеев. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1983. – 144 с.
2. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие (социально-психологические проблемы) / В.С Агеев. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1990. – 240 с.
3. Агеев В.С. Перспективы развития этнопсихологических исследований / В.С Агеев // Психологический журнал, – 1988. – № 3.– С. 9–17.
4. Аймаганбетова О Х. Крос-культурні дослідження структури міжетнічних відносин: дис. д-ра псих. Наук : 19.00.05 / Ольга Хабіжанівна Аймаганбетова. – К.,2007. – 469 с.
5. Андреева Г.М. Современная социальная психология на западе / Г.М. Андреева, Н.Н. Богомолова, Л.А. Петровская. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1978. – 272 с.
6. Андреева Г.М. Социальная психология / Галина Михайловна Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 376 с .
7. Дробижева Л.М. История и социология / Леокадия Михайловна Жробижева. – М.: Мысль, – 1971. –157 с.
8. Дробижева Л.М. Некоторые проблемы этнопсихологических исследований / Л.М. Дробижева, И.М. Кузнецов., Г.У. Кцоева // Психол. журнал.– 1988. –Т.9. – №3. – С. 26–35.
9. Лебедева Н.М. Социальная психология етнических миграций / Надежда Михайловна Лебедева. – М., 1993.– 195 с.
10. Леонтьев Д.А. Личностный смысл и трансформация психического образа / Дмитрий Алексеевич Леонтьев // Вестник МГУ. Сер.14: Психология, 1988. – №2. – С. 3-15.

11. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных / А.Д.Наследов. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
12. Петренко В.Ф. Основы психосемантики. / В.Ф.Петренко.– 2-е изд. доп .– СПб.: Питер, 2005.– 480 с.
13. Петренко В.Ф. Семантический анализ профессиональных стереотипов / В.Ф. Петренко // Вопросы психологии, 1986. - №3. – С. 133-143
14. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности. / Г.У.Солдатова – М.: «Смысл», 1998. – 389 с.
15. Солдатова Г.У. О методических проблемах этнопсихологического исследования. / Г.У.Солдатова // Психологический журнал.–1992. – Т.13. – №4. – С. 33–45.
16. Стефаненко Т. Г. Методы исследования этнических стереотипов / Т.Г. Стефаненко, Е.И. Шлягина, С.Н.Ениколопов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1993. – С. 3–27.
17. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 215 с.

Фролова О.В.
Бердянский государственный педагогический університет

ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЯВЛЕНИЯ ЕТНИЧЕСКИХ СТЕРЕОТИПОВ В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕНИЯ

Резюме
В статье раскрыто процедуру эмпирического исследования проявлений этнических стереотипов в общении жителей этнически смешанных регионов на примере Запорожской и Донецкой областей. Раскрыто процедуру исследования, комплекс используемых методов и приемов.
Ключевые слова: эмпирическое исследование, этнические стереотипы, общение.

Frolova O.V
Berdyansk State Pedagogical Universitety

FEATURES STUDY PRESENTATION ETNICHESKIH STEREOTYPES IN THE PROCESS OF COMMUNICATION

Summary
In the article the procedure empirical study manifestations of ethnic stereotypes in communication inhabitants ethnically mixed regions of the Zaporizhia and Donetsk regions. Procedure disclosed studies used complex methods and techniques.
Key words: an empirical study, ethnic stereotypes, communication.

УДК 37.011.3–051–052

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ У СИСТЕМІ СТОСУНКІВ «КЛАСНИЙ КЕРІВНИК-УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ»

Хоменко Є.Г.
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Висвітлено психологічні особливості педагогічної взаємодії. Окреслено основні типи взаємодії у навчальному процесі. Проаналізовано особливості взаємодії між класним керівником і учнівським колективом в рамках системного підходу.
Ключові слова: взаємодія, педагогічна взаємодія, система, учнівський колектив.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються останнім часом у системі освіти, передбачають глибоку перебудову всіх сторін життєдіяльності навчально-виховних закладів. Головними засадами реформи є гуманізація та демократизація освіти, за умови гуманізації стилю людських стосунків у головній ланці педагогічного процесу – системі «вчитель-учень». Зміст освіти кардинально змінюється, а отже і змінюються форми педагогічної взаємодії між учителем і учнями, зростають вимоги до учителя як до професіонала, а особливо до класного керівника. На сьогоднішній день, учитель, як представник суспільства, окрім передачі знань умінь і навичок в навчальному процесі, має забезпечувати максимально комфортні психологічні умови для своїх учнів, адже у процесі взаємодії люди впливають одне на одного не лише тим, що вони говорять, а й як говорять і діють. У процесі педагогічної діяльності класний керівник розв'язує багато завдань, одним із яких є завдання комунікативного характеру, адже процес навчання і виховання відбувається в умовах спілкування педагога і учнів. У минулому, в умовах тоталітаризму, між вчителем та учнями домінували авторитарні, однобічні стосунки, що створило бюрократичну атмосферу в закладах освіти. Зважаючи на це, найважливішим завданням реформи освіти на сьогодні є перебудова взаємодії між педагогом і учнями.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема педагогічної взаємодії останнім часом все більш цікавить дослідників. Зважаючи, що проблема педагогічної взаємодії перш за все виходить з аналізу педагогічного спілкування, слід наголосити, що розробленість проблеми педагогічного спілкування як комунікативного засобу поєднання діяльності учителя і учнів у вітчизняній психологічній науці і дала початок розробки терміну педагогічної взаємодії (Я.Л. Коломінський). Серед класиків вітчизняної психологічної науки, що цікавилися проблемою взаємодії учителя з учнями слід згадати Б.Ф. Ломова, О.О. Леонтьєва, О.В. Паригіна, В.А. Кан-Каліка тощо. Проблемою розробки ідеї педагогічної взаємодії займалися О.В. Киричук, В.Я. Ляудіс. Серед сучасних дослідників, що займаються розробкою ідей педагогічної взаємодії необхідно згадати Л.К. Велитченка, що досліджує психологічні основи педагогічної взаємодії, М.В. Камінську, що займається проблемою сумісної діяльності учителя і учнів в теорії учбової діяльності в практиці розвиваючого навчання, З.Я. Ковальчук, що займалася розглядом міжособистісної взаємодії учителя із старшокласниками тощо. Зважаючи, що останніми роками широко використовується методологія системного підходу у психологічній науці доцільним є розглянути питання взаємодії в рамках цього підходу. В цілому, можна розглядати навчально-виховний процес як систему педагогічної взаємодії, який здійснюється на «суб'єкт-суб'єктному» рівні.

Спираючись на праці К.В. Седих, що займається дослідженням взаємодії в рамках системного підходу, можна розглянути особливості педагогічної взаємодії з позиції системного підходу.

Виявлення невирішених частин загальної проблеми. Якщо розглядати педагогічну взаємодію у системі стосунків «класний керівник-учнівський колектив», цікавим буде розглянути і складові цієї системи – а саме психологічні особливості «класного керівника» і «учнівського колективу» як двох цілісних одиниць системи, які складають спільну ланку в навчально-виховному процесі.

Мета статті. Спираючись на теоретичні і практичні розробки вітчизняних і зарубіжних психологів в рамках педагогічної взаємодії проаналізувати особливості взаємодії в системі стосунків «класний керівник – учнівський колектив».

Виклад основного матеріалу. У психологічній науці поняття взаємодія розглядається різнопланово. З погляду філософії ця категорія являє собою одну із загальних форм взаємозв'язку між явищами. Її суть полягає у зворотному впливі одного предмета чи явища на інше. Отож взаємодія відтворює процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість і породження одним об'єктом іншого.

Як зазначає Л.К. Велитченко, історично ідея педагогічної взаємодії сходить до праць М.І. Новікова, П.Д. Юркевича, П.Ф. Каптєрєва (сократичний, еро тематичний, евристичний спосіб навчання), К.Д. Ушинського (роль власної активності учня), Ф.І. Янковича де Мієрево, Х.А. Чеботарьова, М.Ф. Бунакова (якості особистості вчителя), М.І. Пирогова (взаємодія вчителя і учнів). Змістовно ж ця ідея полягає у поєднанні діяльності вчителя та учнів [1, с. 3].

Розглядаючи термін «взаємодія» необхідним є звернення до поглядів Б.Ф.Ломова,

© Хоменко Є.Г., 2014

О.М.Леонтьєва, які розглядають її як необхідну складову спілкування, наголошуючи на переважаючій значущості цього компоненту. Причому взаємодія розглядається як обмін ідеями, інтересами, формування установок, засвоєння соціально-історичного досвіду. О.М. Леонтьєв підкреслює, що центральним моментом визначення спілкування є не «передача інформації», а взаємодія з іншими людьми, як внутрішній механізм життя колективу. На думку Г.М. Андрєєвої, інтеракція – це аспект спілкування, який виявляється в організації людини взаємних дій, спрямованих на реалізацію сумісної діяльності та досягнення спільної мети. Отже, взаємодія (інтеракція) є опосередкованою спілкуванню, адже завдяки йому люди можуть вступати у взаємодію [8, с. 5].

Інтерес до проблеми спілкування у вітчизняній соціальній психології (В.М. Соковнін, Б.Д. Паригін, Б.Ф. Поршнєв) сприяв її перенесенню в сферу педагогічної праці і виникненню терміну «педагогічне спілкування» (О.О. Леонтьєв) та його інтенсивній розробці (Г.В. Дьяконов, Л.В. Змієвська, В.А. Кан-Калік, Г.О. Ковальов, Є.Л. Малиновський, Н.І. Шеліхова) як комунікативного засобу поєднання діяльності вчителя та учнів [1, с. 4].

Як вказує О.О. Леонтьєв, педагогічне спілкування – це професійне спілкування педагога з учнями на уроці або поза ним (в процесі навчання і виховання), що має певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію навчальної діяльності і стосунків між педагогом і учнями всередині учнівського колективу.

В.А. Кан-Калік вважає, що спілкування у педагогічній роботі виступає, по-перше, як засіб вирішення учбових задач, по-друге, як соціально-психологічне забезпечення виховного процесу, по-третє, як спосіб організації взаємостосунків вихователя і дітей, які забезпечують успішність навчання і виховання [2, с. 21].

В.А. Семиченко визначає педагогічне спілкування як цілісну систему соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, в яку входить: обмін інформацією, виховні впливи і організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів [9, с. 17].

Конструктивний перенос ідеї педагогічного спілкування в соціально-психологічну парадигму міжособистісних стосунків вчителя і учнів із застосуванням положення В.М. М'ясіщева про спілкування як єдність «ставлення» та «вираження» отримав логічне продовження у терміні «педагогічна взаємодія» (Я.Л. Коломінський) [4].

Термін «педагогічна взаємодія» як поняття в науковій літературі трактується неоднозначно – як процес безпосереднього чи опосередкованого впливу вчителя й учнів один на одного, який породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок, взаємоперехід, взаємотворчість. Взаємодія вчителя й учнів – цілісна соціально-психологічна система, яка складається з єдності перцептивного (співсвідомість), комунікативного (спілкування) та інтерактивного (співробітництво, співтворчість) компонентів, які взаємообумовлюють один одного: вчитель може зрозуміти внутрішній світ учня, спілкуючись з ним, довіра і відкритість у спілкуванні виникає за умови розуміння вчителем внутрішнього світу учня, результат співпраці та співтворчості залежить від передбачення емоційних реакцій іншої людини в конкретних ситуаціях.

Розглядаючи педагогічну взаємодію, О.В. Киричук виділяє її складові – передача теоретичних, практичних знань, духовних цінностей, – виховання у широкому розумінні, та психологічний контакт, взаєморозуміння педагога і вихованця – спілкування як форма вияву виховання. з огляду, що педагогічна взаємодія здійснюється у контексті «сумісної праці», автор визначає особливості та структуру «сумісної праці» як спільної діяльності за допомогою виокремлення у змісті поняття «діяльність» ознак, які власне і характеризують суб'єкта, як носія діяльності [3, с. 201].

Цікавий підхід до діалогічності взаємодії розробляється у працях В.А.Семиченко. Педагогічна система розглядається як динамічна суб'єкт-об'єктна система, в якій ролі суб'єкта і об'єкта виконує і педагог, і учні. Залежно від співвідношення їх суб'єктності вирізняються три випадки: учень – об'єкт, вчитель – суб'єкт; вчитель – об'єкт, учень – суб'єкт, який бере ініціативу у свої руки; збалансований розподіл суб'єкт об'єктних позицій між вчителем і учнем [9].

Як зазначає Л.К. Велитченко, психологічну основу педагогічної взаємодії утворюють: усвідомлення досвіду, відтворення та засвоєння змістовних і функціональних ознак інтерактивних ситуацій навчання та виховання; інтегративне поєднання способів суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних дій вчителя і учня у подіях спілкування, навчання, виховання; установка учителя і учнів як узагальнене відображення їхнього інтерактивного досвіду. Відповідно до його дослідження, реальністю педагогічної взаємодії є особистісні (S – S) та діяльні сні (S – O) зв'язки учителя і учня, які за умов узгодженості діють як поєднаний суб'єкт стосовно спільного об'єкта. Ці взаємозв'язки відбиваються у свідомості вчителя і учня як факти взаємовідображення, особистісних та діяльнісних стосунків, що збагачують досвід та удосконалюють регуляцію [1, с. 15].

Зважаючи, що останніми роками в усіх галузях науки використовується методологія системного підходу, доцільно було б розглянути взаємодію учителя з учнями шкільного класу як певну систему. Взаємодію вчителя, зокрема класного керівника, з учнями класу можна розглядати як взаємодію двох систем. Перш за все, система характеризується цілісністю, що означає, що внутрішні взаємозв'язки між її елементами є визначними. Також, необхідно зазначити, що шкільний клас як система є гетеростатичною, адже це, перш за все соціальна система, бо її елементом є біосоціальна істота – людина, а отже вона постійно розвивається. Особистість класного керівника, так само є гетеростатичною системою в тому розумінні, що вона постійно «живиться» інформацією до моменту досягнення поставленої

мети, яка відбиває стан вищого рівня системи порівняно з вихідним [7, с. 89].

Класний керівник, є безпосереднім і основним організатором навчально-виховної роботи в школі, офіційна посада, що призначається директором школи для здійснення виховної роботи в класі. На сучасному етапі зазвичай, класний керівник виконує дві функції, окрім безпосередньо виховної, він одночасно виконує функції учителя-предметника. Окрім цього класним керівником виконуються організаторська (робота по всім педагогічним аспектам життєдіяльності класу і школи, формування особистості і колективу учнів); координуючу (встановлення позитивної взаємодії між усіма учасниками виховного процесу – педагогами, учнями, батьками); управлінську (контроль за динамікою розвитку особистості і колективу на основі ведення особистих справ і інших документів). Отже, можемо вважати «класного керівника» як повноцінну систему навчально-виховного процесу.

Розглядаючи взаємодію учителя з учнями певного класу треба усвідомлювати, що їх взаємодія є взаємодією двох систем, яка одночасно включає в себе інші підсистеми (мікрогрупи, діади), а також є частиною більших систем – школа, освітня система в цілому.

На думку Я.Л. Коломінського, клас чи інше більш менш постійне обєднання людей завжди є цілісним, а отже є певною системою – учнівським колективом.

За визначенням А. Петровського колектив – це «живі» і дуже різні люди, пов'язані між собою складною системою міжособистісних стосунків, прагнучих до однієї мети, і готових здійснювати її різними способами [6, с. 257].

Отже, взаємостосунки між дітьми в шкільному класі необхідно розглядати як цілісну систему з її внутрішньою структурою і динамікою розвитку. Тож необхідним є вивчати ставлення кожного члену групи до інших і інших членів групи до кожного учасника. Неможна обмежуватися аналізом дружніх пар чи обєднань в класі за інтересами: адже в дружні обєднання входе невелика кількість учнів класу. Тож необхідним є вивчення стосунків у класі співставляючи з усім класом, як з цілісною і однорідною системою [5, с. 234].

К.В. Седих зазначає, що для соціальних систем характерна ієрархічна структура. Проте, коли системи вивчаються в динаміці, вони характеризуються стаціонарними і нестаціонарними процесами; останні бувають прогресуюсими (що розвиваються) і регресуючими (що деградують) [7, с. 94].

Виходячи з того, що вибрані нами системи (учитель і учні) належать до відповідної ієрархічної структури, випливає можливість вивчення їх, з одного боку, як певної цілісності, що взаємодіють із системами оточення, а з іншого – на основі встановлення структури, взаємодії та взаємозв'язків її підсистем.

Виходячи з дослідження К.В. Седих, взаємодія учителя з учнями класу побудована за 4 основними типами: лідерські опосередковане, пряме, альянсно-коаліційне, економічно-опосередковане. А стосунки учнів з учителями і класом побудовані складніше, виділені вісім типів конфігурацій, крім 4 типів, що співпадають з учительськими виділені: «павутиння», симбіотично-конфліктні, дистанційовано-конфліктні, «сонечко» [8, с. 16].

Тож, розглядаючи взаємодію у системі «учитель-учнівський колектив» необхідно акцентувати увагу не лише на їх взаємодію безпосередньо в спілкуванні, але і зважати на особливості підсистем, які можуть утворюватися всередині цієї системи, і на більші системи, до яких вона входить, зокрема система « школа», «освітня система» тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, розглянувши педагогічну взаємодію вчителя і учнів у педагогічному процесі, виявлено, що термін педагогічна взаємодія має свої витоки з психологічного аналізу педагогічного спілкування і розвитку педагогічної психології як такої. Тож педагогічна взаємодія безпосередньо пов'язана з педагогічним спілкуванням і розкриває аспект своєрідного поєднання діяльності педагога і учнів. Дослідження у межах соціальної психології, психології особистості розширюють діапазон знань з проблеми педагогічної взаємодії. Взаємодія вчителя й учнів – цілісна соціально-психологічна система, яка складається з єдності перцептивного, комунікативного та інтерактивного компонентів, які взаємообумовлюють один одного. Розглянувши взаємодію учителя з учнями в рамках системного підходу, можна сказати, що їх взаємодія – це взаємодія двох систем, які є соціоцентричними, такими що розвиваються і впливають одна на одну, і одночасно є частинами більш складних систем. Основними типами взаємодії у системі «учитель-учні» є лідерський опосередкований, прямий, альянсно-коаліційний, економічно-опосередкований.

Список літератури:

1. Велитченко Л.К. Психологічні основи педагогічної взаємодії. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія» / Леонід Кирилович Велитченко. – Київ, 2006. – 51 с.
2. Кан-Калик В.А. Основы профессионально-педагогического общения / Виктор Абрамович Как-Калик: – Грозный : Чечено-Ингушский государственный университет им. Л.Н. Толстого, 1979. – 138с.
3. Киричук О. В. Діалог у контексті педагогічної взаємодії / О.В. Киричук // Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Книга для вчителя / За ред. В.В. Андрієвської, Г.О. Балла, А.Г. Волинця та ін. – К. : ІЗМН, 1997. – 301с.
4. Коломинский Я.Л. Психология педагогического взаимодействия / Яков Львович Коломинский. СПб. : Речь, 2007. – 240 с.

5. Коломинский Я.Л. Ученик в системе личных взаимоотношений. / Яков Львович Коломинский. Социальная психология школьного класса. – Минск: «РУ Аинформ» – 2003.– 312 с.
6. Петровський А. В. Коллектив, общение и развитие личности. // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологи / под. ред. И.И. Ильясова, В.Я. Ляудис. – М.: Просвещение. – 1981. – 423с.
7. Седих К. В. Психологія взаємодії систем: «сім'я і освітні інституції» : монографія / Кіра Валеріївна Седих. – Полтава : Довкілля, 2008. – 260 с.
8. Седих К.В. Психологія взаємодії сім'ї з освітніми соціальними інституціями.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія» / Кіра Валеріївна Седих. – Київ, 2012. – 35 с.
9. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: навч. посіб. / Валентина Анатоліївна Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.

Хоменко Е.Г.
Полтавский национальный педагогический університет имени В.Г. Короленка

ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СИСТЕМЕ ОТНОШЕНИЙ «КЛАССНЫЙ РУКОВОДИТЕЛЬ – УЧЕНИЧЕСКИЙ КОЛЕКТИВ»

Резюме
Отражены психологические особенности педагогического взаимодействия. Раскрыты основные типы взаимодействия в учебном процессе. Проанализированы особенности взаимодействия между классным руководителем и ученическим коллективом в рамках системного подхода.
Ключевые слова: взаимодействие, педагогическое взаимодействие, система, ученический коллектив.

Khomenko Y.G.
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

FEATURES OF CO-OPERATION IN SYSTEM OF RELATIONS «CLASS TEACHER – STUDENT'S COLLECTIVE»

Summary
The psychological features of pedagogical co-operation are reflected. Outlined basic types of co-operation in an educational process. The features of co-operation are analysed between a class leader and student's collective within the framework of approach of the systems.
Key words: co-operation, pedagogical co-operation, system, student's collective.

УДК 7.05:378.4

РОЗРОБКА ФІРМОВОГО СТИЛЮ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Чвала М.С.
Кримський гуманітарний університет

В статті розглядається досвід створення фірмових стилів провідних навчальних закладів світу. Доводиться необхідність створення у сучасному світі фірмових стилів для вищих навчальних закладів. Автор висловлює думку про те, що геральдика і символіка не лише надають індивідуальність, але і лягають в основу традицій. Символіка навчальних закладів пробуджує гордість за свою Alma mater, інтерес до її історії, а також народжує духовну єдність навчального закладу і його випускників. Автор акцентує увагу на необхідності поглибленого вивчення самого поняття фірмового стилю, розуміння принципів створення його головних елементів при практичній розробці фірмового стилю закладу.
Ключові слова: геральдика, герб, емблема, символ, символіка, фірмовий стиль, бренд, вищий навчальний заклад.

Постановка проблеми. В останні роки значення іміджевої реклами помітно зросло. Цьому сприяла та обставина, що багаторічна конкуренція призвела до вирівнювання характеристик багатьох товарів, послуг. Сьогодні покупець приділяє більше уваги нематеріальним факторів – досвіду, підприємливості, надійності, оперативності та багатьом іншим, з яких складається ділова репутація постачальника товарів або послуг. Бажання підкреслити індивідуальність сприяє необхідності створення відмітних символічних зображень, найбільш яскравими з яких, безсумнівно, є герби.

За словами Г. Калашнікова «геральдика є дивовижним об'єктом, вивчаючи який, можна дуже багато дізнатися про його власника. Геральдика – унікальний засіб спілкування, тому що знак абсолютно однаково сприймається людиною, якою б мовою він не розмовляв» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи для дослідження склали роботи Пискунової Т. Н. о формуванні іміджу навчального закладу, Валтон Р., Ейрі Д., Курушиної В. Д., Сєрова С. І., Туемлоу Е., Шаркова Ф. І., Герасимової О. Є. з питань теорії та проблем формування фірмового стилю, Королькової О., Кричевського В., Рудер Е. з типографіки, Гольман І. А., Пастуро М., Фергюсон Д., Фрайєра С. з історії геральдики та символіки елементів гербів, Добробабенко Н. С. о принципах розробки фірмового стилю, Агюстон Ж., Денисової О. І., Іттен І., Миронової Л. Н., Мєдвєдєва В. Ю., Сєрова Н. В. о символіці кольору та інші.

Мета статті. Довести необхідність якісного створення герба та фірмового стилю вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. У всі часи символіка вибиралася і вибирається з достатньою ретельністю. Це однаково стосується як гербів міст і знатних прізвищ, так і гербів навчальних закладів і факультетів. Герб, девіз стають визначальними не лише в ідентифікації, але і в ідеологічній і виховній складовій.

Геральдика (лат. heraldus – глашатай) – гербознавство, допоміжна історична дисципліна, що займається вивченням гербів.

Геральдика визначає, що і як може бути нанесено на державний герб, фамільний герб і т. п., пояснює значення тих чи інших символів. Коріння геральдики ідуть у Середні століття. Геральдичні емблеми XII століття були нескладними, складалися з геометричних фігур, різних смуг і невеликої кількості зображень птахів та звірів.

Герб (пол. herb від нім. Erbe – спадщина) – емблема, відмітний знак, який передається у спадщину, на якому зображуються предмети, що символізують власника герба (людину, род, місто, країну і т. п.).

Герби зазвичай складаються з наступних елементів: щит, шолом, намет (покривало шолому, що зазвичай має верхню сторону в колір головної фініфті герба, а підкладку – в колір головного металу), корона, нашоломник, щитотримачі (зображення людей, «геральдичних звірів», що стоять на задніх лапах, або алегоричних фігур), мантія та девіз.

Символіка – можливість через стисле зображення передати глибокий зміст.

Символ – (від грец. Symbolon – знак) – ідея, образ або об'єкт, що має власний зміст і одночасно представляє в узагальненій, нерозгорненій формі дещо інший зміст. Символ використовується людиною в деяких видах діяльності і має в силу цього певну мету. Він завжди слугує виявленню чогось неявного. Якщо мета відсутня, то немає і символу як елемента соціального життя, а є те, що називається знаком і служить для простого позначення об'єкта.

Найбільшим трепетом до символіки відносяться на заході. Багато вчених, значних політичних діячів та бізнесменів включають в свій гардероб різні речі з символікою навчального закладу, який вони колись закінчили. Серед таких речей краватки з кольорами університету, значки, запонки та заколки для краватки з гербом свого навчального закладу і багато іншого. Всесвітньо відомі, можливо, завдяки численним згадкам у кіно та літературі, персні випускників медичного факультету Гарвардського університету. Побачивши такий перстень на пальці лікаря, пацієнт, як правило, знаходить впевненість у тому, що потрапив до рук кваліфікованого фахівця, що отримав якісну медичну освіту.

Широко відома і легко впізнається символіка Оксфордського університету – найстарішого

© Чвала М.С., 2014

вищого навчального закладу світу. Гербу цього університету понад п'ятсот років, у його основі лежить герб, що приписується Едмундові Мученику, який в IX столітті був королем Східної Англії: три золоті корони і товста книга з девізом і сім'ю застібками належить Оксфорду з XV століття, і за довгі роки він зазнав лише незначних змін [5, с. 149]. Дослідники геральдики вважають, що сім застібок на книзі символізують сім основних предметів середньовічної освіти і в той же час нагадують про книгу, закриту сімома печатками, про яку говорив Іоанн Богослов. Девіз «Dominus Illuminatio Mea», що означає «Господь – світло моє», з'явився на гербі приблизно з XVI століття.

Вже в наші дні, в 1993 році до традиційного зображення герба був доданий оперізуючий синій ремінь з написом золотом «University of Oxford» і з цього ж року цей герб був запатентований і зареєстрований як під охороною авторським правом торгова марка.

Не менше на слуху Гарвардський університет США. Практично кожен випускник цього університету вважає своїм обов'язком придбати кілька комплектів спортивної форми з кольорами та символами свого університету і з гордістю носить її протягом всього свого життя. У Гарварді розвинена ціла індустрія з виробництва різних пам'ятних сувенірів із символікою університету та його факультетів.

До трьохсотріччя Гарвардського університету було створено герби факультетів медицини, стоматології та охорони здоров'я за допомогою істориків університету, що надавали необхідну інформацію. Герб факультету медицини Гарварду розроблено П'єром де Чайгноном ля Роуз.

При створенні даного герба автор скористався фамільними символами доктора Джона Уоррена, одного з прихильників створення факультету медицини і першого професора факультету. Лев, що стоїть на задніх лапах, взято зі старовинного герба сім'ї Уорренів. Три розкриті книги з написом «Verritas» («Істина»), що розташовуються у верхній частині герба, є основним символом Гарвардського університету. Темно-червоний фон герба є кольором медичного факультету, а з кінця XIX століття він став і традиційним кольором Гарварду.

Герб Медичного факультету університету розроблено на початку тридцятих років XX століття. Три білих кола на гербі є фамільними символами сім'ї Вільяма Пена, засновника штату Пенсільванія; дельфін, розташований у верхній частині герба, є сімейним символом Бенджаміна Франкліна, який був засновником університету. Розкриті книги символізують прагнення до досягнення знань. Червоний, білий, синій кольори, що входять до герба, є одночасно кольорами державного прапора США і штату (синій і червоний). Девізу університету «Leges sine moribus vanae» («Закони без моралі марні») більше трьохсот років.

Цікава історія герба університету Глазго. На одязі студентів медичного факультету є герб, прийнятий у XV столітті. Деталі герба були ретельно опрацьовані, вони мають велике історичне і геральдичне значення. Жезл, зображений в центрі герба, – це найстаріший парадний жезл університету. Книга – традиційний символ знань і освіти. Птах на дереві та риба з кільцем у роті є деталями герба міста Глазго. Девіз університету Глазго «Via, Veritas, Vita» («Шлях, істина, життя») розташовується під гербом. Усі правила використання герба університету прописані у документах[1].

Університетам, що були засновані в індустріальну епоху, властиві максимальна лаконічність і прагматизм символіки. Наприклад, Массачусетський технологічний інститут (США), заснований в 1861 році. Його девіз: «Mens et Manus» («Головою і руками»). Абревіатура університету виконана у стилі конструктивізму.

Дуже показовим для індустріальної епохи є логотип Шанхайського університету Джіао Тонг (Китай), заснований у 1896 році. У гербі ми бачимо ланцюги, молотки, верстати, ковадла, зубці шестерень.

У логотипах інших азіатських університетів можна побачити поєднання національних символів і досить традиційних символів знань і освіти. Так, герб Національного університету Сінгапуру, заснований у 1961 році, містить у собі зображення лева – символ Сінгапуру, книги – символ знань, і трилистника з кіл (символ китайського Університету Наньянг, який в 1961 році увійшов до складу Національного університету Сінгапуру).

У гербі Токійського університету віялоподібні пелюстки синього і жовтого кольору переплітаються в коло – символ Японії.

На основі аналізу отриманих відомостей у 2010 році нами було розроблено герб та фірмовий стиль РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта). Було прийнято рішення щодо створення герба, який би став новим символом університету. У процесі роботи з науковим керівником, вивчено ряд статей, посібників, енциклопедій з геральдики, проаналізовано герби, емблеми, фірмові стилі вищих навчальних закладів.

Головним завданням процесу створення фірмового стилю Кримського гуманітарного університету було забезпечення якісної, професійної розробки всіх елементів, які легко запам'ятовуються і вигідно відрізняють університет серед аналогічних навчальних закладів.

Фірмовий стиль РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), перш за все, допомагає виділити і запам'ятати його, отже, розпізнати та ідентифікувати серед безлічі подібних навчальних закладів. Фірмової ідентифікації підлягають усі об'єкти діяльності університету: будівлі, інтер'єри, ділова документація, фірмовий одяг, рекламна, сувенірна та іміджева продукція.

У полі щита герба університету розміщена книга, на якій розташована монограма університету. Розкрита книга – традиційний символ знань, символ гуманітарної освіти. Літери «К», «Г» і «У» відображають абревіатуру назви університету.

Мал. 1. Герб і прапор РВНЗ «Кримський гуманітарный університет» (м. Ялта)
Джерело: розробка автора

Щит вписаний в декоративний картуш, увінчаний розкритою книгою. Девіз «Primus inter pares» («Перший серед рівних») блакитними із золотим обведенням літерами розташований над книгою. На стрічці, виконаній в кольорах прапора АР Крим, – напис «РВУЗ «Крымский гуманитарный университет» (г. Ялта)». У гербі використовуються срібний, золотий, лазуровий і червоний кольори.

Срібло (білий колір) – символ чистоти, мира, мудрості, чесності вчинків, досконалості, миру і взаєморозуміння, благородства. Білий знаходиться на ступінь нижче бездоганної чистоти. Білий містить всі кольори спектру. Всі кольори в білому рівні. У міфології білий служить символом єдності. Білий – духовний охоронець. Білий асоціюється з легкістю, материнською любов'ю, безтурботністю, пошаною, точністю, молодістю, народженням, з гарними емоціями [4, с. 99–100].

Золото (жовтий колір) – символ багатства, величі, стабільності, поваги, тепла та щедрості.

Лазуровий (синій) колір має значення величі, доброти, глибини, досконалості, постійності, вірності, чесності, роздуму, піднесених устремлінь, честі і правди [4, с. 98].

Червоний колір можна охарактеризувати словами «розкішний» і «чудовий». Червоний – символ права, сили, мужності, любові, хоробрості. Червоний – це колір сильних, енергійних, активних людей, які звикли досягати своєї мети. Це дуже сильний колір, який безпосередньо впливає на людину і не залишає її байдужою [3, с. 121].

Розробка ділової документації РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) включала в себе проектування бланків, візиток, конвертів, в яких було використано наступні елементи: герб і реквізити навчального закладу; фірмові кольори, фірмові шрифти; додаткові графічні елементи дизайну.

Дизайн іміджевої продукції університету розроблявся з урахуванням створення неповторного образу закладу. Сувенірна продукція створює приємне враження про навчальний заклад. Брелок, блокнот, ручка, кружка, бейсболка, футболка з гербом працюють на створення сприятливого іміджу.

Створений фірмовий стиль університету – це комплексна система, що сприяє формуванню гарного іміджу навчального закладу, зростанню самосвідомості, патріотизму, репутації і популярності, а також посилює ефективність його рекламних посилань та підвищує довіру партнерів.

Висновки. Важко сперечатися про важливість та історичну значущість символіки навчальних закладів, ще складніше заперечувати її необхідність. Геральдика і символіка не тільки додають індивідуальність, але і лягають в основу традицій. Символіка є засобом для об'єднання, здавалося б, абсолютно різних людей, які бажають згадати веселі роки своєї молодості. Символіка навчального закладу пробуджує гордість за свою Alma mater, інтерес до її історії, а також народжує духовну єдність навчального закладу та його випускників.

Практична розробка основних елементів фірмової атрибутики РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) тісно пов'язана з поглибленим вивченням самого поняття геральдики, фірмового стилю, розумінням принципів створення його елементів.

Фірмовий стиль являється каталізатором виховання патріотизму, який має вагоме значення і визначає перспективи розвитку життя вищого навчального закладу, захищаючи і зберігаючи його наукові і культурні досягнення.

Список літератури:

1. Геральдика і символіка [Електроний ресурс]. – Режим доступу. – http://forum.volgmed.ru/index.php?showtopic=4759&st=80.
2. Калашніков Г. Актуальна геральдика: знаки у державному управлінні, політичній боротьбі і бізнес-стратегії [Електроний ресурс] / Г. Калашніков. – Режим доступу. – http://www.contextclub.org/events/y2011/m4/n60.
3. Медведев В. Ю. Цветоведение колористика: учеб. пособие (курс лекций). – СПб.: ИПЦ СПГУТД, 2005. – 116 с.
4. Омельяненко Е. В. Цветоведение и колористика: учеб. пособие / Е. В. Омельяненко. – Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2010. – 184 с.
5. Фрайер С. Геральдика. Гербы – Символы – Фигуры / Стивен Фрайер, Джон Ферпосон; пер. с англ. М. Б. Борисова. – М.: АСТ: Астрель, 2009. – 208 с.

Чвала М.С.
Крымский гуманитарный університет

РАЗРАБОТКА ФИРМЕННОГО СТИЛЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

Резюме
В статье рассматривается опыт создания фирменных стилей ведучих учебных заведений мира. Доказывается необходимость создания в современном мире фирменных стилей для высших учебных заведений. Автор высказывает мнение о том, что геральдика и символика не только придают индивидуальность, но и ложатся в основу традиций. Символика вуза пробуждает гордость за свою Alma mater, интерес к её истории, а также рождает духовное единство учебного заведения и его выпускников. Автор акцентирует внимание на необходимости углубленного изучения самого понятия фирменного стиля, понимания принципов создания его главных элементов при практической разработке фирменной стиля организации.
Ключевые слова: геральдика, герб, эмблема, символ, символика, фирменный стиль, бренд, высшее учебное заведение.

Chvala M.S.
Crimean University for the Humanities

BRANDING FOR HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Summary
The experience of branding for educational institutions is examined in the article. The necessity of branding for higher educational institutions in the modern world is proved. The author offers an opinion that heraldry and symbolics give not only individuality but also underlie traditions. The symbolics of HEI assists to increase pride for Alma mater, interest in history and the spiritual unity of educational institution and graduating students. The author accents attention on the necessity of deep learning the branding concept, understanding the principles of brandname style creation at practical branding for organization.
Key words: heraldry, coat of arms, emblem, symbol, symbolics, brandname style, brand, higher educational institution.

УДК 378:811.111

АСОЦІАТИВНЕ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НЕМОВНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Шевченко М.В.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

У статті розглянуто поняття асоціативного навчання, мнемоніки. Найбільша увага присвячена дослідженню їх особливостей та переваг, а також рекомендаціям до використання на заняттях з англійської мови. Робота містить охарактеризовані етапи процесу запам'ятовування груп слів і перелік методів, за допомогою яких можна закодувати в образи вимову будь-якого іноземного слова.
Ключові слова: асоціативне навчання, асоціації, мнемоніка, англійська мова, немовні, вищі навчальні заклади.

Постановка проблеми. Використання асоціативного навчання на заняттях з англійської мови є одним із найбільш прогресивних і сприятливих способів навчання студентів. Особливого значення воно набуває в немовних вищих навчальних закладах під час навчання студентів професійній термінології, яка є доволі непростою для швидкого запам'ятовування, але на вивчення якої в повній мірі студентам немовних спеціальностей, зазвичай, не виділяється настільки великої кількості годин, як студентам мовних. Це й робить детальне дослідження асоціативного навчання актуальним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи для дослідження були наведенні у працях таких дослідників як В. Козаренко й М. Зиганов [6], М. Колер [8], Б.Г. Мещеряков [2], В.А. Санінський і Ю.М. Платонова [4], П. Скеан [5] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання застосування асоціацій для запам'ятовування інформації досліджується в роботах науковців різних країн, проте використання асоціативного навчання на заняттях саме немовних вищих навчальних закладів під час викладання англомовного термінологічного мінімуму розглядається не в такому великому обсязі, як було б бажано, що й робить корисним детальніший розгляд цього питання.

Мета статті. Головною метою цієї статті є розгляд характеристик асоціативного навчання, а також особливостей і переваг його використання на заняттях з англійської мови в немовних вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Асоціативне навчання є, як зазначається у словнику «The American Heritage Dictionary of the English Language» [9], одним із принципів навчання, який базується на припущенні, що ідеї та досвід підсилюють одне одного й можуть бути пов'язаними, щоб покращити навчальний процес.

У свою чергу вчений М. Колер [8] зазначає, що асоціативне навчання виникає, коли люди об'єднують «нейтральний стимул» із «стимулом, що несе певне значення».

Асоціативне навчання тісно пов'язане з терміном «мнемоніка», який укладачі «Нового тлумачного словника української мови» [3, с. 387] І.О. Радченко й О.М. Орлова пояснюють як «систему засобів, що полегшують запам'ятовування й збільшують обсяг пам'яті». Такі прийоми ще називають штучною пам'яттю [1, с. 443].

Ще в 1967 році в дослідженні Джеральда Р. Міллера було виявлено й написано про покращення згадування (активізацію в пам'яті попередньо здобутих знань). Вченим було зазначено, що студенти, які регулярно практикували мнемонічну техніку, підвищили результати тестів на 77 % [7].

Розглянемо, як саме відбувається запам'ятовування. Про це згадується у праці М. Зиганова й В. Козаренка [6]. Відповідно до авторів, основний «секрет» мнемотехніки дуже простий і добре відомий. Коли людина в своїй уяві з'єднує кілька зорових образів, цей взаємозв'язок фіксується мозком. І надалі, під час згадування один за одним образів такої асоціації, мозком відтворюються всі раніше з'єднані образи. Добре відомо, що мова мозку – це образи. І, перш за все, зорові. Якщо звертатися до мозку його мовою, він виконає будь-які наші команди, наприклад, команду «запам'ятати». Мнемотехніка є програмою, що складається з декількох десятків розумових операцій, завдяки яким вдається «налагодити контакт» із мозком і взяти під свідомий контроль деякі його функції, зокрема, функцію запам'ятовування.

У мнемотехніці вся інформація, що запам'ятовується, умовно ділиться на 3 види: образна, мовленнєва (текстова) й точна. Образна інформація містить у собі зорові образи, які сприймаються людиною. До мовленнєвої відносяться усне мовлення, яке сприймається, і тексти, що читаються. До точної інформації – дані, які не можна в жодному разі закарбовувати в пам'яті лише приблизно, а необхідно зі 100-відсотковою точністю. Це – терміни, поняття, цифри, історичні дати, прізвища й імена, інша схожа інформація [там само].

Розглянемо докладніше кожен із цих видів інформації та спробуємо проаналізувати, чим кожен із них відрізняється від іншого, чому певні види (наприклад образи) потрапляють до пам'яті легше, інші (тексти) – гірше, а деякі (точні відомості) – практично взагалі не запам'ятовуються без використання відповідної техніки.

Образна інформація. Мозок людини оперує та запам'ятовує образи автоматично, адже є «налаштованим» на них. Варто лише переглянути

© Шевченко М.В., 2014

перші кадри кінофільму, щоб дійти висновку, чи дивилися ми цей фільм раніше. Об'єкти (образи) світу, який ми сприймаємо довкола, мають взаємозв'язки, які фіксуються мозком без нашої свідомої участі й добре закарбовуються в пам'яті.

Мовленнєва (текстова) інформація. Далеко не кожне сприйняте особою слово перероблюється в мозку на зорове уявлення. Відтворююча уява малює для нас образи, позначувані в мові іменниками. Проте мова має багато слів, що позначають не самі образи, а різноманітні відношення між ними.

Відтворююча уява є процесом мимовільного перетворення сприйнятого мовлення в зорові уявлення із просторовою організацією образів, тим самим забезпечуючи розуміння мовлення.

Існують дві великі групи слів, де вони умовно розділені на: слова, які передають конкретні зорові образи, і слова, що керують цими образами в нашій уяві. Їх можна назвати «просторовими операторами». До них належать дієслова та прикметники, службові частини мови, відмінкові закінчення та прийменники. Просторові оператори, націлені на механізм мислення, сприймаються ним і через нього створюють образи в нашій уяві, згідно зі сприйнятим текстом або мовленням [6].

Чому ж образи запам'ятовуються краще, ніж мовлення? В першу чергу, мовлення володіє набагато меншою кількістю слів-образів, ніж є у світі, який ми сприймаємо реально. Крім того, ці образи, створені мозком на основі слів, не такі сильні, як ті, що отримуються через зоровий аналізатор. Таким чином, під час сприйняття інформації на слух або з тексту, мозок створює менше взаємозв'язків, ніж під час роботи зору, і вони є набагато слабкішими.

Точна інформація є особливо цікавою для мнемотехніки. Вона значно відрізняється від мовленнєвої (текстової) й образної. Розглядаючи ряд випадкових цифр, не можливо буде виявити в ньому жодних образів чи просторових операторів. Під час сприйняття числового ряду, образи в уяві не виникають, і апарат мислення також виявляється «відключеним». Мозок пропускає цифровий ряд через себе (неначе біжучий рядок, що пересувається на моніторі) та не запам'ятовує жодну одиницю, не реагуючи на дані такого типу. Особистість може лише відтворити останню частину інформації (від 5 до 9 цифр) із щойно переглянутого ряду чисел [6].

Особливу увагу слід приділити техніці запам'ятовування іншомовних слів, оскільки великий обсяг нових термінів є серйозною перешкодою для вивчення іноземної мови, зокрема англійської. Існує думка, що діти добре запам'ятовують іноземні слова, а дорослі – гірше. Мнемотехніка показує, що це не зовсім так, і навіть зовсім не так.

Особі, яка вивчає іноземну мову, потрібно вміти запам'ятовувати в день хоча б по 50 нових слів, тоді лексичний мінімум із 2000 слів можна завчити за 40 днів. Мова тут йде не про те запам'ятовування, під час якого читають і перекладають зі словником, а точніше не можуть читати й перекладати без словника. Слова необхідно запам'ятовувати так, щоб більше ніколи не шукати їх у словнику. Але й цього мало. Слова потрібно запам'ятовувати так, щоб вони під час сприйняття викликали в уяві відповідні зорові образи. В цьому випадку поняття «переклад» втратить сенс. Адже якщо іноземна мова буде автоматично включати механізми відтворюючої уяви, її буде просто зрозуміти без будь-якого перекладу, наче розуміючи слова рідної мови [6].

Запам'ятовування групи іншомовних слів здійснюється в кілька етапів [там само]:

1. Слова, що запам'ятовуються, представляються в якості зорових образів. Зорові уявлення в будь-яких мовах виглядають однаково: яблуко, apple – все це різні позначення одного й того ж образу.

2. Зорові образи певної кількості слів запам'ятовуються у відповідній послідовності. Це потрібно для того, щоб під час пригадування в уяві можливо було опрацювати всі слова без пропусків.

3. На образі слова, яке запам'ятовується, робляться мітки, що підказують його звучання іноземною мовою. Після цього буде можливо відтворити іноземні слова без словника. Однак такого запам'ятовування недостатньо. Відтворення поки здійснюється на основі утворених допоміжних асоціацій. Із цього моменту й починається запам'ятовування слів, тобто поява прямого зв'язку між словом і образом.

4. Далі згадується черговий образ і з нього зчитується вимова. Потім прибираємо образи-мітки зі свідомості й уявляємо тільки образ, що запам'ятовується. На тлі цього образу прийомом промовляння і промальовування (при запам'ятовуванні написання) в уяві, утворюємо прямий зв'язок між образом і його новим звучанням. Цю операцію необхідно проробляти кілька разів протягом двох-трьох днів, поки нове звучання остаточно не приєднається до образу.

Рекомендується під час закріплення слів відразу включати їх в різні граматичні конструкції, тобто обігравати нові терміни в поєднаннях із уже відомими словами.

Допоміжні асоціації (образи-мітки), в яких закодована вимова, потрібні тільки на першому етапі запам'ятовування іноземних слів, для захоплення інформації в пам'ять, щоб позбутися необхідності носити з собою підручник і мати можливість послідовно повторювати слова.

Зв'язок досить швидко формується. Це можна відчути по виникненню ефекту безпосереднього пригадування. При цьому часто навіть буде важко згадати допоміжні образи-мітки. Вимова буде відразу викликати зоровий образ і навпаки.

Техніка запам'ятовування іншомовних слів досить проста, але за умови сформованості навичок кодування слів у образи й утворення штучних асоціацій. Таким чином, чим більше буде тренування запам'ятовування іноземних слів, тим простіше вони будуть запам'ятовуватися [6]. Це стосується й роботи студентів на заняттях з іноземної мови.

Існують різні способи кодування слів у образи. Звернемо увагу на фонетичні образні коди.

Процес запам'ятовування іноземних термінів ділиться на два етапи. Перший – запис вимови слів і їх послідовності в зорову пам'ять. Другий – утворення зв'язку між зоровим і мовленнєвим аналізатором. Якщо на утворення зв'язку в зоровому аналізаторі достатньо кількох секунд, то зв'язок між різними аналізаторними системами встановлюється тривалий час. За спостереженнями М. Зиганова й В. Козаренка [6], іноземні слова (а також терміни) закріплюються в пам'яті протягом двох-чотирьох днів за умови, якщо вони повторюються активно, тобто відтворюються з пам'яті.

Під час запам'ятовування іншомовної лексики, в образи кодуються не тільки іноземні слова, але і їх аналоги рідною мовою. Якщо слово «*авторучка*» легко уявити візуально, то таке слово як, наприклад, «*космос*» вимагає застосування прийомів кодування, тому що перш ніж записати в образах вимову іноземного слова, нам необхідний образ, на якому ця вимова буде фіксуватися. Цей образ виходить із перекладу рідною мовою слова, що треба запам'ятати. У прикладі, що наводять автори [6], слово «*космос*» (*space*) можна позначити образом «*спіраль*». Надалі цей образ буде основою асоціації і на його підобразах буде зафіксовано вимову. Одночасно цей образ позначає переклад іноземного слова, що вивчається, і його легко запам'ятати послідовно.

Образи, отримані з іншомовного слова і кодуючі його вимову, запам'ятовуються як елементи асоціації.

Вимова будь-якого іноземного слова може бути закодованою в образи комбінацією таких прийомів [там само]:

· метод навідних асоціацій (прийом символізації, прийом кодування за співзвучністю, прийом утворення слова по складах, прийом прив'язки до добре відомої інформації);

· фонетичні образні коди;

· прийом формування асоціативного зв'язку (з виділенням основи асоціації).

Метод навідних асоціацій є універсальним способом запам'ятовування, який допомагає перетворювати практично кожне слово на зоровий образ або асоціацію. Він використовується як елемент інших методів для запам'ятовування іншомовних термінів, слів, понять, а також буквосполучень. Цей метод є комбінацію різних прийомів запам'ятовування, як було наведено вище, тому саме від запам'ятовуваного слова залежить, який із них буде використано. У своїй книзі з мнемотехніки [6] М. Зиганов і В. Козаренко розглядають цей метод на таких прикладах: слово «*Аляска*» (назва одного зі штатів США) можна образно відтворити прийомом кодування за співзвучністю (*коляска*) чи прийомом прив'язки до добре знайомої інформації (*куртка «Аляска»*). А штат Вісконсин, наприклад, як пишуть автори, краще запам'ятовувати прийомом утворення слова по складах. У даному випадку цей прийом буде використаний три рази (*ВІС… КОН… СИН…*); при цьому до нього необхідно додати прийом утворення асоціативного зв'язку з виділенням основи асоціації. Наприклад, *ВІСник КОНференції СИНій*.

Утворені в процесі кодування, зорові образи неважко можуть запам'ятатися послідовно й під час пригадування підказують (наводять на) потрібне нам слово. В результаті повторень в уяві, слова, що запам'яталися в образах, закріплюються в пам'яті та надалі відтворюються безпосередньо (відразу у вигляді звукового повідомлення).

На першому етапі запам'ятовування не потрібно завчати значення невідомих слів, достатньо занотувати в пам'яті їх правильну вимову й послідовність; саме для цього найефективнішим є прийом кодування за співзвучністю [6].

Прийом прив'язки до добре знайомої інформації означає звернення до інформації, що вже знаходиться в нашій пам'яті. Нова інформація, яка запам'ятовується, може бути поєднанням елементів добре відомої інформації (число *220* – *«Електрична розетка»*; прізвище *Black* – образ *«Чорний квадрат»*) [там само].

Багато іншомовних слів легко кодуються в образи через рідну мову, проте в іноземних мовах є звуки, відсутні у своїй. До таких слів метод навідних асоціацій непридатний і використовуються фонетичні образні коди [там само].

Мовне висловлювання є невеликою послідовною програмою. Таких програм дуже багато в людини й за рахунок цього забезпечується високий автоматизм мовлення. Напевно, кожна людина не раз відчувала жаль із приводу сказаного, бо дуже часто наша свідомість не встигає контролювати високоавтоматизоване мовлення.

Запам'ятовувати іноземні слова без вивчення самої мови не має сенсу, оскільки в іншій мові ці слова застосовуються у комбінаціях, відмінних від рідної мови. З цього випливає, що слова необхідно запам'ятовувати відразу в тих поєднаннях, в яких вони вживаються в мові, яка вивчається.

Як зробити так, щоб під час відтворення з пам'яті блоку вивчених слів кожне слово «витягало» за собою словосполучення, прийменник або навіть цілий діалог? Щоб фрази іноземною мовою самі крутилися в голові як «в'їдливі» мелодії? Для цього всього лише потрібно вміти правильно запам'ятовувати слова [6].

Вчений Е. Мейман експериментально показав, що найкращий вік для покращення пам'яті – 20-25 років (тобто, період включає студентські роки). Цей дослідник також показав стійкість набутих навичок: після того як пройшли 146 днів, повторні підрахунки продемонстрували досягнуті раніше успіхи [6].

Після огляду процесу запам'ятовування через асоціації, звернемо увагу на їх застосування для навчання англійської мови студентів немовних вищих навчальних закладів, зокрема осіб, які навчаються на технічних факультетах.

Як вказано в роботі В.А. Санінського та Ю.М. Платонової [4, с. 62-63], нові технічні терміни краще засвоювати за допомогою системи асоціацій, які використовуючись як ключі запам'ятовування, легко закарбовуються в пам'яті й дозволяють збагатити словник студента за винятково стислий термін. Потрібно сформувати стійкий словниковий запас із ста най-

більш поширених термінів, знайомих, особам, які навчаються, з їх побутового досвіду.

Вивчення термінів слід починати саме з тих, які допомагають студентам максимально швидко опанувати «нове середовище». Прості приклади допоможуть викликати відповідні асоціації та нові уявлення про механізм на основі вже існуючих власних, створити асоціативні уявлення про різновиди й особливості певних приладів чи процесів, а також їх застосування. Особливо ефективно асоціативні ряди вишиковуються за допомогою ефекту праймінгу. В контексті когнітивних досліджень ефектом праймінгу називають, відповідно до Б.Г. Мещерякова [2, с. 13], прискорення (полегшення) вирішення тієї чи іншої задачі в результаті попереднього пред'явлення певних прем'єрних стимулів (графічних або знакових). У методиці навчання іноземних мов подібний ефект широко використовується із застосуванням персонального комп'ютера в мультимедійних системах. Його суть заключається в тому, що тим, хто навчається, попередньо демонструються стимули у вигляді малюнків, слів, виразів, тощо, і лише потім студенти вибудовують асоціативні ряди. Прикладом таких вправ можуть служити анаграми, множинний вибір, кросворди, закінчення термінів за першими буквами й інші.

Одночасно з вивченням, скажімо, спеціальних геометричних образів про деталі машин, як кажуть В.А. Санінський і Ю.М. Платонова [4, с. 63], необхідно створювати і закріплювати короткий термінологічний словник, упорядкований за частотою використання слів, включених до нього. Слід почати вивчення зі ста найбільш часто вживаних термінів – тих, які неминуче вживатимуться, наприклад, майбутніми електромеханіками.

Практика навчання іноземних мов професора П. Скеана [5, с. 62], показує, що близько 100-150 правильно обраних термінів можуть скласти до 90 % того лексичного мінімуму, який потрібен для безперешкодного спілкування іноземною мовою на практичних заняттях. Очевидно, краще освоїти частіше вживані слова, ніж постійно якнайшвидше спрямовувати сили на вивчення нових. Згідно зі статистикою, 80 вірно підібраних, рекурентних слів будуть складати приблизно 50 % усіх слововживань, які використовуватимуться в щоденній практичній роботі з досліджуваної дисципліни і з дуже невеликими зусиллями, витраченими на їх вивчення, можна успішно вирішувати завдання курсового проекту і складати іспити з іноземної мови.

Висновки. Таким чином, виходячи з усього вищезазначеного, можна сказати, що асоціативне навчання відіграє надзвичайно важливу роль у сприянні вивченню іноземних мов. Незалежно від того, чи студенти вчаться в мовному вищому навчальному закладі чи в немовному, на спеціальності, основною спрямованістю якої є навчання іноземної мови, чи на такій, для студентів якої англійська мова, наприклад, є непрофільною дисципліною. В будь-якому разі, запам'ятовування іншомовної термінологічної лексики є безперечно важливим для підвищення освіченості студентів, побудування ними успішної кар'єри й налагодження співпраці з іноземними колегами без жодних проблем. Тому, в сучасний час прогресу, зокрема технічних галузей, такий швидкий, цікавий і мотивуючий спосіб опанування іноземної мови як асоціативний є, як ніколи, важливим і актуальним для студентів немовних спеціальностей.

Список літератури:

1. Мацько Л. І. Стилістика української мови : [підручник]. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
2. Мещеряков Б. Г. Память человека: эффекты и феномены : [учебное пособие по курсу «Общая психология: Память»]. – М. : ООО »Вопросы психологии», 2004. – 96 с.
3. Новий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. : Радченко І. О., Орлова О. М.]. – К. : ПП Голяка В. М., 2010. – 768 с.
4. Санинский В. А. Методы ускоренного освоения технических дисциплин / В. А. Санинский, Ю. Н. Платонова // Успехи современного естествознания. – 2012. – № 5. – С. 62-65.
5. Skehan P. (1998). A Cognitive Approach to Language Learning. – Oxford University Press. – 330 p.
6. Мнемотехника. Запоминание на основе визуального мышления [Електронний ресурс] / М. Зиганов, В. Козаренко. – М. : Школа рационального чтения, 2001. – Режим доступу : http://www.e-reading.co.uk/bookreader.php/131416/Kozarenko%2C_Ziganov_-_Mnemotehnika._Zapominanie_na_osnove_vizual%27nogo_myshleniya.html
7. Congos, D. (2006). 9 Types of Mnemonics for Better Memory [Електронний ресурс] : The Learning Center Exchange. – Режим доступу : http://www.learningassistance.com/2006/january/mnemonics.html
8. Kohler, M. (2013, March 1). The Obesogenic Environment // Childhood Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thefreelibrary.com/The+obesogenic+environment-a0324589509
9. The American Heritage Dictionary of the English Language. – [Fourth Edition]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=associative+learning&submit.x=0&submit.y=0

Шевченко М.В.
Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

АССОЦИАТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ НА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫЧНЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Резюме
В статье рассмотрены понятия ассоциативного обучения, мнемоники. Наибольшее внимание уделено исследованию их особенностей и преимуществ, а также рекомендациям к использованию на занятиях по английскому языку. Работа содержит охарактеризованные этапы процесса запоминания групп слов и перечень методов, с помощью которых можно закодировать в образы произношение любого иностранного слова.
Ключевые слова: ассоциативное обучение, ассоциации, мнемоника, английский язык, неязычные, высшие учебные заведения.

Shevchenko M.V.
National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

ASSOCIATIVE STUDYING AT ENGLISH LANGUAGE LESSONS IN NON-LINGUAL HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary
The article deals with the associative learning, mnemonics. Most attention is devoted to the investigation of their characteristics and advantages, as well as to recommendations for use at the English language lessons. The work contains characterized stages of the process of word groups memorizing and a list of methods with the help of which the pronunciation of any foreign word can be encoded in images.
Key words: associative studying, associations, mnemonics, English language, non-lingual, higher educational institutions.

УДК [37.011+373.3]:37(438)

БІЛІНГВАЛЬНА ОСВІТА ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЄВРОСОЮЗУ

Ярова О.Б.
Бердянський державний педагогічний університет

У статті розглядається проблема білінгвального навчання у контексті іншомовної освіти молодших школярів у державах-членах Європейського Союзу. Автор аналізує досвід країн ЄС, котрі вже сьогодні реалізують модель білінгвальної освіти у початковій школі. У статті визначено загальні труднощі організації білінгвального навчання та чинники, що впливають на успіх реформ в іншомовній освіті на початковому щаблі.
Ключові слова: початкова освіта, навчання іноземних мов, моделі раннього навчання іноземних мов, білінгвальна освіта.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі володіння іноземними мовами стає обов'язковою умовою для успішного включення людини до конкурентного суспільства знань. На європейському континенті активізація вивчення іноземних мов зумовлена, по-перше, інтеграційними процесами у державах-членах Євросоюзу на шляху створення спільного ринку праці, а, по-друге, потребою збереження культурного розмаїття та виховання взаємоповаги різних націй і народностей задля процвітання європейської спільноти. Потреба у вільному володінні більш, ніж однією іноземною мовою, та проживання на території країн ЄС представників різних етнічних груп перетворює білінгвізм на початку XXI ст. із явища лінгвістичного в один з основних принципів організації мовної політики сучасної багатомовної і багатонаціональної Європи і створює новий напрям в системі сучасної освіти на Європейському освітньому просторі – білінгвальну освіту.

Аналіз досліджень і публікацій. Білінгвальна освіта у школах Європи є предметом вивчення у працях таких зарубіжних дослідників, як М. Байрам (Michael Byram), К. Бейкер (Colin Baker), Х. Б. Бердсмор (Hugo Baetens Beardsmore), К. Гаррусте (Christelle Garrouste), Д. Ельснер (Daniela Elsner), Дж. Леман (Johan Leman), Г. Мейер (Gabriela Meier), Р. Пірі (Riitta Piri), Т. Тінслі (Teresa Tinsley), Дж. Трім (John Trim), Ф. Худ (Philip Hood) та ін.

Питання НІМ у країнах Європи розглядають українські науковці В. Деркач, С. Гапонова, Л. Заблоцька, О. Кашуба, О. Кузнєцова, Н. Лавриченко, О. Локшина, В. Папіжук, О. Першукова, Л. Пуховська, В. Редько, М. Тадеєва. Розпочавшись у 1980-90 х рр. минулого століття, реформи в іншомовній освіті у державах-членах Євросоюзу продовжуються і сьогодні. Залишається багато невирішених питань, у тому числі і на рівні МСКО 1: зміст НІМ у початковій школі; кількість іноземних мов для раннього вивчення; моделі раннього НІМ, включаючи інтегративний підхід та білінгвальну освіту.

Отже, **метою статті** є вивчення європейського досвіду білінгвального навчання у контексті іншомовної освіти на рівні МСКО 1 як однієї з тенденцій розвитку сучасної початкової освіти у державах-членах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Раннє навчання дітей іноземної мови сприяє більш швидкому її опануванню, поліпшує навички володіння рідною мовою та є основою для більш високої продуктивності в інших сферах академічної діяльності. Серед переваг раннього НІМ дидакти називають такі, що:

– діти молодшого шкільного віку здатні до інстинктивного засвоєння мови;

– вони демонструють відносно легке відтворення звукової системи іноземної мови (чим молодше учень, тим більше шансів сформувати акцент і інтонацію, схожі з носіями мови);

– у молодших школярів відсутній острах перед іноземною мовою та боязнь помилок;

– у розпорядженні молодших школярів взагалі є значно більше часу на опанування іноземної мови;

– учні початкової школи мають більше можливостей для формування продуктивних зв'язків між рідною та іноземною мовами, тим самим розвиваючи металінгвістичну компетенцію;

– у молодших школярів є більше часу інтегрувати вивчення додаткової мови в їхній загальний когнітивний, соціальний, емоційний та культурний розвиток, що у свою чергу здійснює позитивний і формуючий вплив на почуття власної ідентичності [10, с. 19-55].

У державах-членах ЄС на рівні міністрів освіти прийнята згода щодо викладання принаймні двох іноземних мов з самого раннього віку за Барселонською моделлю «рідна мова + 2 іноземні» [2, с. 19]. Крім створення бази для розвитку іншомовної компетентності на наступних освітніх щаблях раннє навчання іноземних мов впливає на формування позитивного ставлення учнів до інших мов і культур, що само по собі є достатньою причиною для Єврокомісії підтримувати подальші дослідження та ініціативи у цьому напрямку.

Навчання іноземних мов на рівні МСКО 1 першими ввели північні країни: Данія (1958), Швеція (1962), Фінляндія (1970). Після проведення освітніх реформ 1980-90-х років, які серед інших змін передбачали обов'язкове вивчення сучасних іноземних мов у початковій школі, більшість країн Європейського Союзу також приступили до реалізації програм раннього навчання мов. Першими в цьому починанні стали Австрія (1982), Нідер-

© Ярова О.Б., 2014

ланди (1985), Португалія (1989), за ними пішли Іспанія (1990), Греція та Італія (1993), франкомовна громада Бельгії (1998).

Сьогодні, коли програми раннього ІІМ працюють і вдосконалюються, переважна більшість європейських країн може дозволити собі білінгвальну освіту. Як зазначає М. Тадеєва, поняття «білінгвальної освіти» включає процес навчання учнів, які вивчають мову більшості в своїй країні або регіоні, одночасно опановуючи декілька немовних дисциплін іноземною або нерідною для них мовою [1]. Такий підхід поширений в Голландії, Німеччині, Великій Британії, Франції (в школах-ліцеях), Ірландії, Іспанії, скандинавських та деяких інших країнах Європи. Білінгвальна освіта залишається найважливішою частиною програми Ради Європи «Citizenship and Language learning in Europe».

За підтримки Єврокомісії, вчителів, батьків та учнів швидко зростає кількість початкових шкіл, які пропонують білінгвальну освіту. Як правило, перевага надається англійській мові, однак поступово зростає відсоток шкіл, що для вивчення предметів навчального плану пропонують французьку, німецьку, рідше іспанську, італійську, російську та інші мови. Цілі білінгвальної освіти різні: прагнення досягти однаково високого рівня володіння як рідною мовою, так і іноземною мовою; удосконалення міжкультурної компетенції учнів і налагодження зв'язків із школами інших країн у рамках міжнародного співробітництва; реалізація програми мобільності учителів та учнів.

Багато країн Європи досягли певних успіхів у напрямку білінгвальної освіти. В Іспанії вивчення іноземних мов починається у другому циклі «*educaciyn infantile*» (у віці від 3 до 6 років) і продовжується з більш структурованим підходом у першому класі початкової школи (*Ministerio de Educaciyn, Cultura y Deporte, 2011a*). «Комплексна програма з іноземних мов» була опублікована в жовтні 2010 року і безпосередньо пов'язана з економічною кризою в Іспанії. У програмі підкреслювалась необхідність вивчення іноземних мов з метою розширення можливостей працевлаштування робітників і підвищення продуктивності економіки. Було передбачено ряд заходів, націлених на поліпшення вивчення мови на початковому рівні, включаючи додаткові позакласні заняття та інтенсивні мовні курси для учнів.

Національна іспано-англійська програма білінгвальної освіти з 3 років у державних школах працює в Іспанії з 1996 року за підтримки Британської Ради. За повідомленнями Мадридської регіональної влади, кількість початкових і середніх шкіл, що беруть участь у даному проекті, зросла з 26 на початку до більш, ніж 250 шкіл у теперішній час (*Comunidad de Madrid, 2010*). Обґрунтуванням для введення білінгвальної освіти з трирічного віку було бажання значно збільшити час для вивчення та використання іноземної мови, а також підвищити «інтенсивність» за рахунок вивчення інших предметів початкової школи на іноземній мові та розвитку нових навичок за допомогою цієї мови [12, с. 50].

Люксембург як багатонаціональна держава, офіційними мовами якої є люксембурзька, німецька та французька, є лідером серед країн Євросоюзу за кількістю годин, що виділяються на вивчення мов на всіх рівнях освіти. Раннє навчання ІМ є факультативним і передбачено для дітей з 3 років. На цьому етапі навчання використовується люксембурзька мова, яка допомагає учителям мобілізувати і мотивувати дітей, а пізніше на етапі дошкільного навчання (4-5 років) вона стає мовою для пояснення матеріалу. У початковій школі (6-12 років) вивчення всіх дисциплін ведеться люксембурзькою мовою, а навчання читання здійснюється німецькою мовою. Поступово німецька мова набуває статусу мови навчання для всіх дисциплін, а як навчальний предмет вивчається таким чином: 8 годин на тиждень – у 1 і 3 класах, 9 годин на тиждень – у 2 класі і, нарешті, 5 годин на тиждень – протягом трьох наступних років початкової школи. Починаючи з другого семестру другого року навчання, в програму вводиться французька мова, що використовується також для пояснення матеріалу учням у класах, де навчаються іноземці. Люксембурзька мова вивчається по одній годині на тиждень протягом усіх років навчання в початковій школі і може використовуватися при вивченні художніх, спортивних і факультативних дисциплін. У цілому, близько 50 % навчального часу відводиться мовній підготовці, і вже в початковій школі діти мають можливість вивчати три мови [8].

Вступ Фінляндії до Європейського Союзу сприяв зростанню інтересу до мов. З 1994-1995 навчального року установи загальної та середньої освіти почали працювати за новими програмами. В цей же час місцевим органам освіти були дані великі свободи в прийнятті рішень з питань мовної освіти. Враховуючи урядові рекомендації, вони отримали право визначати час і порядок введення іноземних мов у навчальні програми , а також кількість годин на вивчення кожної мови. Більшість фінських дітей здобувають освіту з 7 років, але деякі можуть і раніше приступити до навчання. Програма базової освіти включає крім рідної мови вивчення двох сучасних іноземних мов: друга національна мова (шведська для фінських дітей і фінська для шведських дітей) і одна іноземна мова, зазвичай англійська, німецька, французька або російська. Обов'язкове вивчення першої іноземної мови починається у початковій школі і не пізніше третього класу (8 годин на тиждень, рівень А1). Проте останнім часом все більше установ намагаються вводити її з першого року навчання. На додаток до цих двох обов'язкових мов учні мають можливість вивчати дві інші іноземні мови (німецьку, французьку, англійську, російську, іспанську, латинську) як факультатив, по 4 години на тиждень (рівень А1) з п'ятого класу. У школах східних районів Фінляндії отримав підтримку проект білінгвальної фінсько-російської освіти [11].

Завдання білінгвальної (і навіть мультилінгвальної) освіти також успішно реалізують європейські школи, які є офіційними навчальними

закладами, керованими спільно урядами держав-членів Європейського Союзу. У всіх цих країнах вони юридично розглядаються як державні установи. У даний час функціонує 14 європейських шкіл у 7 країнах (Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Італія, Велика Британія, Іспанія, Люксембург) із загальною кількістю учнів близько 27 000 осіб. З 2002 навчального року у Брно (Чеська Республіка) працює європейська початкова школа, в якій разом навчаються чеські діти та діти іноземних фахівців, інвесторів та бізнесменів, які працюють у Чехії. Школа розділена на дві секції: чеську та міжнародну. Чеська мова викладається як іноземна для учнів з інших країн, а на заняттях з музики, мистецтв та фізичної культури всі учні займаються разом.

Для збереження мовного розмаїття в Європі та культурної спадщини з ініціативи *Mercator-Education* і у співпраці з Департаментом з англійської лінгвістики в Університеті Країни Басків (Іспанія), Центром імерсійної та багатомовної освіти Університету Вааса (Фінляндія) і Центром з освітніх консультацій GCO Fryslbn (Нідерланди) у 2001 році був виконаний Проект тримовної початкової освіти в Європі (*Trilingual Primary Education in Europe (TPEE-project)*) [4]. У ході проекту було вивчено стан мовної освіти на рівні МСКО 1 у державах-членах Європейського Союзу, на території яких компактно мешкають представники національних меншин (Австрія, Фінляндія, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди та Іспанія). Нові ініціативи і накопичений в області тримовної початкової освіти досвід представляють значний інтерес для багатьох європейських регіонів з огляду на той факт, що національний склад учнів початкової школи дедалі стає неоднорідним.

Слід зазначити, що процес організації білінгвального навчання має багато труднощів, перш за все, пов'язаних з підготовкою педагогічних кадрів і відповідних навчальних матеріалів. Зазначена галузь освіти в Європі є найменш дослідженою психологами та методистами, тому педагогам-практикам не вистачає знань з методики організації білінгвальної освіти молодших школярів, недостатньо розроблена система оцінювання рівнів оволодіння мовами. Для предметів навчального плану, що викладаються іноземною мовою, у багатьох випадках не вистачає спеціальних підручників. До того ж, у початкових школах Європи дуже часто іноземні мови викладаються не фахівцями, а учителями початкової школи, які не завжди вільно говорять мовою і не мають належної методичної підготовки. Тому одним із пріоритетних завдань реформування іншомовної освіти для країн ЄС є створення системи перепідготовки або підвищення кваліфікації учителів початкової школи [6, с. 12].

Висновки і перспективи дослідження. Проаналізувавши досвід іншомовної освіти окремих європейських країн, можна зробити висновок, що кожна держава враховуючи загальноєвропейську лінгвістичну політику і стратегічний план з розвитку білінгвізму (у деяких випадках – мультилінгвізму), вибудовує власну освітню лінгвістичну парадигму. Проте в рамках Європейського Союзу існує спільність дидактичних підходів і вимог до рівня іншомовної комунікативної компетенції молодшого школяра; забезпечено сприяння вивченню мов від урядового рівня до рівня шкільної адміністрації та батьків; створюється нова генерація навчальних засобів для учнів дошкільного та молодшого шкільного віку, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. У всіх європейських країнах визнається роль рідної / нерідної та іноземних мов як засобу розвитку особистості дитини і розширення її можливостей адаптуватися до реального життя, а також як засобу спілкування в умовах багатомовної та полікультурної Європи.

Сьогодні у більшості країн Євросоюзу в іншомовній освіті на рівні МСКО 1 спостерігаються тенденція інтеграція НІМ до інших освітніх галузей навчальної програми (білінгвальна освіта), починаючи від мінімальних зв'язків і до повної інтеграції (CLIL). Ключовим фактором успіху НІМ у початковій школі всі країни ЄС називають якість професійної підготовки учителя початкової школи. Зазначена проблема разом із забезпеченням наступності програм і методики НІМ між початковою та середньою освітою та якості навчальних засобів знаходиться у центрі уваги політиків й освітян і потребує ефективних рішень задля успішної реалізації програми багатомовної Європи.

В Україні білінгвальна освіта лише починає розвиватися і тому науковцям і освітянам необхідно вивчати досвід таких країн, як Бельгія, Франція, Фінляндія, Люксембург, Велика Британія, Угорщина, Польща з метою реформування і модернізації національної шкільної освіти на засадах білінгвізму.

Список літератури:

1. Тадеєва М. І. Проблема білінгвізму і плюрилінгвізму в мовній освіті європейських країн / М. І. Тадеєва // Актуальні проблеми викладання іноземних мов у вищій школі. Зб. наук. праць. Вип. 10. – Донецьк, 2008. – С. 242–249.
2. Barcelona Summit. Presidency Conclusions. SN 100/1/02 REV 1.– Barcelona, 15 and 16 March, 2002. – 72 p.
3. Beacco J. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education. Guide for the development of Language Education Policies in Europe Executive Version / Jean-Claude Beacco, Michael Byram. – Council of Europe, 2007. – 51 p.
4. Beetsma D. Trilingual Primary Education in Europe. Inventory of the provisions for trilingual primary education in minority language communities of the European Union / Danny Beetsma. – Mercator-Education : The European network for regional or minority languages and education, 2002. – 121 p.
5. Bilingual Education in Primary School. Aspects of Immersion, CLIL, and Bilingual Modules / Edited by Daniela Elsner, Jorg-U. Kesler. – Narr Verlag, 2013. – 167 p.

6. EU (European Union). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Multilingualism: an asset for Europe and a shared commitment. 18.9.2008. COM (2008) 566 final. {SEC (2008) 2443}{SEC (2008) 2444}{SEC (2008) 2445}. – Brussels : Commission of the European Union, 2008. – 15 p.
7. European Models of Bilingual Education / Edited by Hugo Baetens Beardsmore. – Clevedon [u.a.] : Multilingual Matters, 1993. – 205 p.
8. EURYPEDIA. Luxembourg. Teaching and Learning in Primary Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Luxembourg:Teaching_and_Learning_in_Primary_Education
9. Garrouste Ch. 100 Years of Educational Reforms in Europe: a contextual database / Christelle Garrouste. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2010. – 338 p.
10. Hood Ph. Modern Languages in the Primary School / Philip Hood, Kristina Tobutt. – SAGE, 2009. – 240 p.
11. Piri R. Teaching and learning less widely spoken languages in other countries. Guide for the Development of Language Education Policies in Europe. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education. Reference Study / Riitta Piri. – Strasbourg : Council of Europe, 2002. – 28 p.
12. Tinsley T. Lessons from abroad. International review of primary languages. Research report / Teresa Tinsley, Therese Comfort. – Berkshire : CfBT Education Trust, 2012. – 89 p.

Яровая Е.Б.
Бердянский государственный педагогический университет

БИЛИНГВАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ЕВРОСОЮЗА

Резюме
В статье рассматривается проблема билингвального обучения в контексте иноязычного образования младших школьников в государствах-членах Европейского Союза. Автор анализирует опыт стран ЕС, которые уже сегодня реализуют модель билингвального образования в начальной школе. В статье определены общие трудности организации билингвального обучения и факторы, влияющие на успех реформ в иноязычном образовании на начальной ступени.
Ключевые слова: начальное образование, обучение иностранным языкам, модели раннего обучения иностранным языкам, билингвальное образование.

Yarova O.B.
Berdyansk State Pedagogical University

BILINGUAL EDUCATION AS A TENDENCY OF THE PRIMARY SCHOOL DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION

Summary
The article examines the problem of bilingual education in the context of foreign language education of primary school students in the member countries of the European Union. The author analyzes the experience of the EU countries, which are already implementing a model of bilingual education at primary school. The article identifies common challenges in the organization of bilingual education and the factors affecting the success of the reforms in the foreign language education at the primary stage.
Key words: primary education, foreign language training, models of early foreign language teaching, bilingual education.

УДК 371.147

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Ярославцева М.І.
Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Стаття присвячена проблемі становлення професійної самореалізації студентів. Дан аналіз авторськими методиками з вивчення критеріїв самореалізації особистості. Виділено критерії самореалізації особистості, охарактеризовано параметри та показники професійної самореалізації майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів з урахуванням специфіки їх підготовки під час педагогічної практики.
Ключові слова: самореалізація, професійна самореалізація, професіонал, критерії, показники, цінності, потреби.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Трансформація системи вищої освіти у зв'язку з інтеграцією у європейський освітній простір актуалізує проблему становлення відповідальної і самостійної особистості, яка зорієнтована в процесі навчальної діяльності на внутрішній, а не на зовнішній контроль, а в майбутньому зможе творчо вирішувати професійні завдання, гнучко реагуватиме на нові життєві обставини.

За таких умов проблема підготовки майбутнього педагога до професійної самореалізації набуває особливої актуальності. Можна констатувати той факт, що існують багато проблем, які відчуває фахівець на етапі свого входження в професійний соціум. Однією з таких є успішна його професійна самореалізація. У зв'язку з цим особливого значення набуває педагогічний супровід процесу формування професійної самореалізації студентів в період навчання у вищому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури свідчить про досить неослабну увагу вчених до становлення людини у професії, її успішне самоздійснення та самореалізацію.

Відкриття феномену професійної самореалізації студента – це досить нова сторінка психолого–педагогічної науки, тому що майбутньому фахівцю в процесі навчання надається новий статус незалежної, з високим творчим потенціалом особистості, яка перш за все має сподіватися на власні внутрішні сили, розум, знання, енергію. У наукових дослідженнях конструкт «професійна самореалізація» перетинається з такими поняттями як «професіоналізм» (Л. Анциферова, В. Бодров), «професійне самовизначення» (М. Пряжніков, О. Пряжнікова), «індивідуальний стиль діяльності» (К. Абульханова-Славська, Е. Клімов, Е. Ільїн). Професійна самореалізація як етап професійного розвитку розглядається в роботах Б. Ломова, В. Бодрова. Професійна самореалізація як мотив визначена у теоріях мотивації трудової діяльності (С. Рубінштейн, Д. Макгрегор та ін.). Розуміння В. Бодровим, Е. Клімовим професійної самореалізації як критерію професіоналізму пояснює формування спеціаліста-професіонала. Як частина життєвого шляху, професійна самореалізація визначається системою життєвих сенсів, цілей, програм (А. Батаршев, Н. Пряжніков). Українські та російські науковці (К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Г. Батіщев, О. Бондаренко, Ю. Вишневський, Л. Левченко, В. Муляр, В. Панок, Л. Рибалко, В. Роменець, С. Рубінштейн, Л. Сохань, Т. Титаренко, В. Шапко, І. Шемелюк) розглядають професійну самореалізацію як переважно свідомий, цілеспрямований процес розкриття й опредметнення сутнісних сил особистості в її професійній діяльності. Узагальнюючи підходи до розуміння семантики поняття «професійна самореалізація» ми розуміємо професійну самореалізацію студента в навчальному процесі як свідоме, за власною ініціативою, прагнення до самопізнання, самовиявлення, самоздійснення, реалізації своїх можливостей у діяльності з дітьми в період проходження педагогічної практики, створення вагомих стосунків з вихованцями, керівниками-методистами, одногрупниками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Високо оцінюючи значущість проведених досліджень з проблеми самореалізації особистості, треба зазначити, що професійна самореалізація студентів як теоретичний конструкт недостатньо точно визначена в науковій літературі. Відсутність однозначних трактувань пояснюється його складністю та многогранністю. Особливо це стосується методики оцінки професійної самореалізації студента під час проходження педагогічної практики у вищому навчальному закладі освіти. Саме тому пошук відповіді на питання вдосконалення оцінки професійної самореалізації студентів є актуальним, а його розв'язання позитивно впливатиме на процес поступового формування особистості майбутнього фахівця-професіонала.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення критеріїв самореалізації особистості студента; виявлення різноманіття її показників, що впливають на процеси становлення професійної самореалізації майбутніх фахівців з дошкільної освіти. Завдання нашого дослідження та даної статті виходить з мети і полягає у аналізі психолого-педагогічних досліджень проблеми критеріїв самореалізації особистості, виявлення методик їх визначення, характеристики основних показників самореалізації особистості з урахуванням специфіки професійної самореалізації майбутніх педагогів.

© Ярославцева М.І., 2014

Виклад основного матеріалу. Визначення критеріїв самореалізації особистості є досить важливим аспектом проблеми становлення професійної самореалізації. Серед вітчизняних досліджень заслуговують на увагу тестові методики Ю. Альошиної, Л. Гозмана, М. Загики, М. Кроза (САТ – самоактуалізаційний тест) [1, с.91] та Н. Калини (тест опитувальник САМОАЛ) [5, с.285]. Критерії самореалізації особистості, які виділяють вищезгадані автори, мають багато загального.

Так, дослідники цих двох груп називають такий критерій, як орієнтація в часі, причому представники першої групи вважають його базовим. На їхню думку, цей критерій, насамперед, показує, наскільки особистість здатна жити сьогоденням, не відкладаючи своє життя на «потім», а також характеризує, якою мірою вона відчуває нерозривність минулого, сьогодення й майбутнього.

Другий критерій самореалізації особистості, який показує ступінь незалежності цінностей і поведінки суб'єкта від зовнішнього впливу, дослідники вважають головним, базовим критерієм психічного здоров'я людину його цілісності й повноти. Причому, психолог Н. Калина називає його як автономність (особистість автономна, незалежна й вільна), а Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз – як підтримку (високий ступінь залежності). Розкривши зміст цих двох назв, можна сказати, що вони взаємно протилежні, але характеризують те саме якість особистості.

Третій критерій характеризує пізнавальні потреби людини. У самоактуалізаційному тесті він називається відношенням до пізнання й поділяється на пізнавальні потреби й креативність, а в запитальнику САМОАЛ Н. Калина, не даючи назви цьому критерію, виділяє два його окремі показники – потреба в пізнанні й креативність. Причому, пізнавальні потреби й потреба в пізнанні дослідники розуміють як ступінь виразності в людини прагнення до придбання знань про навколишній світ, а креативність вони характеризують як виразність творчої спрямованості особистості.

Наступний критерій відображає психічний стан і цілісність особистості. Н. Калина називає його аутосимпатией (це усвідомлювана позитивна Я-Концепція, яка служить джерелом стійкої адекватної самооцінки). Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз дають інша назва цьому критерію – самосприйняття – і розділяють його на самоповагу (здатність суб'єкта цінувати свої гідності) і самосприйняття (прийняття себе незалежно від оцінки своїх гідностей і недоліків).

У методиці САТ учені виділяють ще один критерій – міжособистісну чутливість, який розділяють на прийняття агресії (здатність ухвалювати своє роздратування, гнів і агресивність як природній прояв людської природи) і контактність (здатність суб'єкта встановлювати глибокі контакти з людьми). У запитальнику САМОАЛ Н. Калина як окремі критерії виділяє ще контактність і гнучкість у спілкуванні. Причому, психолог контактність розкриває так само, як і автори першої методики, а гнучкість у спілкуванні вона співвідносить із наявністю або відсутністю соціальних стереотипів, здатністю до адекватного самовираження в спілкуванні.

Необхідно виділити ще один критерій самореалізації особистості –цінності. Причому, дослідники Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз цінності розділяють на ціннісні орієнтації й гнучкість поведінки.

Наступний критерій у методиці САТ – почуття. Він включає такі якості людини, як сензитивність до себе й спонтанність. Перша якість характеризує ступінь усвідомлення суб'єктом своїх потреб і почуттів, друге – якою мірою вони проявляються в поведінці. Н. Калина в запитальнику САМОАЛ як окремі критерії виділяє саморозуміння (ступінь чутливості, сенситивності людини до своїх бажань і потреб) і спонтанність (співвідносить із волею, природністю, грою, легкістю без зусиль), зміст яких має багато спільного із критерієм почуття.

Існує ще один критерій самореалізації особистості, який виділяють автори розглянутих нами методик. Так, Н. Калина називає його поглядом на природу людини, яка описує віру в могутність людських можливостей. Дослідники Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загика й М. Кроз пропонують свою назву критерію – концепція людини, який у свою чергу розділяють на уявлення про природу людини (здатність суб'єкта сприймати природу людини, у цілому як позитивну) і синергію (здатність до цілісного сприйняття світу й людей, розумінню зв'язаності протиріч).

У вітчизняних дослідженнях проблема критеріїв самореалізації особистості розглядається Ю. Вишневським, М. Гинзбургом, Н. Кленової, Л. Левченко, А. Меренковим, В. Шапко та іншими. Критерії, які визначаються в їхніх дослідженнях, можна об'єднати в три групи: критерії, які характеризують якості людини; сукупність уявлень людини про себе, тобто самовірування; критерії, які визначають діапазон областей самореалізації й умови її прояву.

Так, до особистісних якостей можна віднести: компетентність, переконаність (Ю. Вишневський, В. Шапко) [3, с.90], сформованість здібностей до певних видів діяльності (А. Меренков) [8, с.119], організаторські здібності (Ю. Вишневський, Л. Левченко, В. Шапко) [3, с.90; 7], комунікативні здібності (Л. Левченко) [7].

До другої групи критеріїв можна віднести: самооцінку (Л. Левченко) [7], сприйняття й визначення яєчних якостей, визначення почуттів людину до себе, залежність від соціального середовища (І. Шемелюк) [11].

До складу третьої групи входять критерії, які М. Гинзбург визначає як простір і характер самореалізації [4], Л. Левченко – мотив досягнень [7], Н. Кленова – ступінь наближення индивидуальности до соціального типу (до єдиного для всього суспільства способу социального буття) [6], Ю. Вишневський і В. Шапко – потребу особистості в постійному розширенні світогляду [3].

Таким чином, проблемою визначення критеріїв самореалізації особистості займалися багато

вітчизняних учених, хоча для деяких з них ця тема дослідження не була головною.

Проаналізувавши показники самореалізації особистості й врахувавши специфіку професійної самореалізації майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів (ідентифікація себе з педагогічною професією, взаємодія безпосередньо з дітьми дошкільного віку, можливість використання результатів наукових пошуків інших педагогів у практичній діяльності, оволодіння авторськими методиками та педагогічними технологіями, опанування тактикою спілкування з дітьми та їх батьками, формування культури педагогічної діяльності, оволодіння методами та засобами діагностики дітей та інше) у своєму дослідженні ми будемо опиратися на ті, які, на нашу думку, найбільше повно характеризують здатність особистості до професійної самореалізації під час педагогічної практики з дітьми дошкільного віку (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та показники професійної самореалізації студентів під час проходження педагогічної практики

Критерії	Показники
Автономність	незалежність цінностей і поведінки студентів від зовнішнього впливу; особистість вільна та автономна
Відношення до пізнання	прагнення студента здобувати знання про педагогічну професію, ефективні методики виховання та навчання, навколишній світ; потреба у професійному вдосконаленні; творча спрямованість особистості
Контактність	здатність встановлювати міцні й доброзичливі контакти з дітьми, їх батьками, педагогічним колективом базового дошкільного навчального закладу
Цінності	здатність студента розділяти цінності; здатність швидко реагувати на зміни педагогічних ситуацій; ставлення студента до професії на основі розуміння її самоцінності
Почуття	упевненість у собі; психологічне самопочуття і комфортність; здатність вільно виражати свої почуття
Самосприйняття	здатність цінувати власну гідність; прийняття себе, незважаючи на оцінку своїх гідностей та недоліків; уявлення про себе як професіонала з дошкільної освіти

Джерело: розробка автора

Проведена педагогічна діагностика в межах констатувального етапу педагогічного експерименту серед студентів випускних курсів факультету дошкільної та корекційної освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради виявила специфічність їх професійних якостей та рівнів професійної самореалізації. Із 73 респондентів 15% мають значно високий рівень професійної самореалізації (творчий), 55% становлять групу з середнім рівнем (реконструктивний) і 30% мають значні проблеми у професійній самореалізації (репродуктивний рівень) в період проходження педагогічної практики.

Дослідження довело, що формування професійної самореалізації студентів вищого навчального закладу в умовах педпрактики – це процес, що вимагає багатоаспектної діагностики за відповідними критеріями та показниками. Результати дослідження підтвердили доцільність та позитивні можливості методики оцінки професійної самореалізації у проектуванні та реалізації розробленої технології.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в обраному напрямку. Узагальнюючи, відзначимо, що визначені критерії самореалізації особистості найбільше повно можуть розкритися під час вивчення процесу професійної самореалізації студентів в межах педагогічної практики. Щоб з'ясувати рівень професійної самореалізації студента, на нашу думку, досить простежити збільшення цих шести критеріїв. В окремих випадках ці збільшення мають досягати досить великого сплеску, який свідчить про природженого таланта до педагогічної діяльності. Тому визначені критерії дають можливість спостерігати за процесом професійної самореалізації майбутнього педагога на будь-якому рівні (репродуктивному, реконструктивному, творчому). Подальше вивчення проблеми бачиться у професійно–діяльнісному аналізі педагогічної практики студентів ВНЗ. Вважаємо, що з питань формування професійної самореалізації майбутніх педагогів на різних курсах навчання може бути отримана об'ємна інформація.

Список літератури:

1. Алешина Ю.Е. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений / Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, – М.: – 1987. – 135 с.
2. Бєлєнька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання / Ганна Володимирівна Бєлєнька. Монографія. – К.: Світич, 2006. – 304 с.
3. Вишневський Ю.Р. Самореализация личности в общественно-политической деятельности / Ю.Р. Вишневський, В.Т. Шапко // Социально-культурные предпосылки самореализации личности в социалистическом обществе. – Свердловск, 1983. – С. 88–107.
4. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3. – С. 43–52.

5. Калина Н.Ф. Тест по оценке уровня самоактуализации личности / Н.Ф. Калина // А. Маслоу. Психология бытия. – М., 1997. – 304 с.
6. Кленова Н.В. Всестороннее развитие и самореализация личности / Н.В. Кленова // Социально-культурные предпосылки самореализации личности в соц. обществе. – Свердловск, 1983. – С. 69–87.
7. Левченко Л.С. Творча самореалізація старшокласників у науково- дослідницькій діяльності шкіл нового типу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Левченко Людмила Степанівна. – Суми, 1999. – 211 с.
8. Меренков А.В. Моральный выбор и самореализация личности / А.В. Меренков // Социально–культурные предпосылки самореализации личности в соц. обществе. – Свердловск, 1983. – С. 118–127.
9. Носков В.И. Студент гуманитарного вуза: проблема личностной самоактуализации / В.И. Носков // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 2. – С. 42–44.
10. Солдатенко М. М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. М. Солдатенко. – К., 2007. – 40 с.
11. Шемелюк І.Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я–концепції як показники особистісної зрілості / Шемелюк І.Я. // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №6. – С. 26–27.

Ярославцева М.И.
Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА ПО ДОШКОЛЬНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Резюме
Статья посвящена проблеме становления профессиональной самореализации студентов. Дан анализ авторским методикам по изучению критериев самореализации личности. Выделены критерии самореализации личности, охарактеризованы параметры и показатели профессиональной самореализации будущих педагогов дошкольных образовательных учреждений с учетом специфики их подготовки во время педагогической практики.
Ключевые слова: самореализация, профессиональная самореализация, профессионал, критерии, показатели, ценности, потребности.

Yaroslavtseva M.I.
Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy

WAYS IMPROVEMENT METHOD OF EVALUATION HROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF FUTURE SPECIALISTS IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION

Summary
This article addresses the problem of becoming professional self-realization students. The analysis of the author's methods to study the criteria for self-realization. Identified criteria for self-realization, described parameters and indicators of professional self-realization of the future teachers of preschool educational institutions taking into account specificity their preparation during pedagogical practice.
Key words: self-realization, professional self-realization, professional is, criteria, indicators, values, needs.

УДК [378.011.3-051:811]:004.738.5

ВСЕСВІТНЯ МЕРЕЖА ІНТЕРНЕТ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Яcько О.М.
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена використанню всесвітньої мережі Інтернет як засобу формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов. Автор розглядає функції медіакультури, характеризує особливості Інтернету, визначає його функції у сучасному суспільстві та аналізує Інтернет-ресурси, які можуть бути використані для формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов. У процесі аналітико-синтетичної діяльності автор доходить висновку, що всесвітня мережа Інтернет реалізує себе як засіб формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов через використання електронної пошти, чатів та автентичних текстів на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: Інтернет, комунікативна культура, медіа культура, медіа педагогіка, комунікативна функція, Інтернет-ресурси.

Постановка проблеми. Засоби масової інформації, які є основним джерелом отримання інформації у сучасному світі, розвиваються стрімко, пронизуючи усі сфери життя людини, освітню в тому числі. У зв'язку з цим виникає необхідність цілеспрямованої підготовки особистості до вмілого і безпечного користування ними. Широкого розвитку набуває галузь педагогіки, яка вивчає закономірності масової комунікації: преси, телебачення, радіо, кіно, відео, Інтернету – медіа освіта. Головна мета медіа освіти – забезпечення всебічної підготовки дітей і молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування у них медіа-обізнаності, медіа-грамотності і медіа-компетентності відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей [1]. Одним з найпоширеніших засобів мас ової інформації є Інтернет, ресурси якого останнім часом використовуються на заняттях з різних дисциплін, у тому числі на заняттях з іноземної мови, тому дослідження цього питання є актуальним у сучасній педагогіці.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз сучасних педагогічних праць засвідчує, що існують дослідження, пов'язані з використанням ресурсу Інтернет у різних сферах життя людини, включаючи освітню. Це дослідження таких вчених, як А. Пастухов, П. Федорук, А. Кисельова, Н. Духаніна, Л. Владімірова, С. Водолад, О. Філатова, В. Леонтьєв, М. Кастельс, Є. Полат та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши роботи вчених з питання використання ресурсу Інтернет у педагогічному процесі, ми дійшли висновку, що недослідженим залишається аспект використання всесвітньої мережі Інтернет для формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов.

Мета даної статті:

- розглянути функції медіа культури;
- охарактеризувати всесвітню мережу Інтернет як один із засобів досягнення мети комунікативної функції медіа культури;
- проаналізувати Інтернет-ресурси, які можуть бути використані для формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Структуру медіа освіти складають наступні компоненти: медіа педагоги, медіа культура, медіа обізнаність, медіа грамотність, медіа компетентність, медіа освітній рух. З точки зору нашого дослідження нас цікавить категорія медіа-культури. Поняття «медіа культура» пов'язане із сучасною культурологічною теорією для позначення особливого типу культури інформаційного суспільства, що є посередником між суспільством і державою, соціумом і владою. Аналізом специфіки медіа культури і її впливу на суспільство і особистість займаються як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Серед них: В. Беньямін, Ж. Дельоза, М. Маклюен, Н. Кирилова, М. Ямпольський, А. Якимович та ін.

Медіа культура – особливий тип культури інформаційного суспільства, це частина загальної культури: світу книг, газет і журналів, кінематографа, радіо і телемовлення, Інтернет, CD, DVD. Всього того, що пов'язує людину з навколишнім світом, інформує, розважає, пропагує, впливає на оцінки, думки і поведінку людей. Йде формування «планетарного», «глобального» мислення [2, с. 38]. Розглянемо функції медіа культури. У нашому дослідженні за основу ми беремо функції медіа культури, виділені Кириловою Н.Б. [3, с. 64].

Перша функція – інформативна. Медіа культура являє собою особливий тип інформаційного процесу. Оскільки медіа культура – це сукупність інформаційно-комунікативних засобів, то ми маємо справу з соціальною інформацією, носієм якої вона є. Завдяки медіа культурі в суспільстві стає можливим накопичення і множення інформації.

Друга функція – нормативна. Суть її в тому, що медіа культура несе відповідальність за процес соціалізації особистості, засвоєння нею соціального досвіду, знань, норм, ідеалів, які відповідають даному суспільству, даній соціальній групі. Сюди також відносяться звичаї і традиції, етикет, закони і конституційні акти. Все це ті ціннісні орієнтації, без яких неможливий процес соціалізації особистості,який забезпечує збереження суспільства, його структури і сформованих у ньому форм життя.

© Яcько О.М., 2014

Третя функція – релаксаційна. Вона пов'язана з потребою особистості у фізичному і психологічному розслабленні. Сучасна індустрія розваг, яка є складовою медіа культури, пропонує широкий спектр спеціальних засобів релаксації – від фільмів певних жанрів до інтерактивних ігор по телебаченню або подорожей у віртуальних комп'ютерних світах.

Четверта функція – креативна. Суть її полягає в освоєнні і інтерпретації світу, навколишнього життя, середовища проживання. За допомогою одержуваної інформації індивід розширює свої пізнання про світ, осмислюючи його з різних точок зору: філософської, моральної, економічної, естетичної, правової і т.д.; при цьому виявляється його допитливість, бажання пізнати себе в навколишньому світі, проникнути в таємниці природи і людського буття.

П'ята функція – інтеграційна. Суть її в тому, що культура об'єднує народи, соціальні групи, держави. Збереження культурної спадщини, національних традицій, історичної пам'яті створює зв'язок між поколіннями. Кінець XX століття ознаменувався небувалим стрибком у розвитку глобальних інформаційних і комунікаційних технологій, істотно вплинули на функціонування медіа культури в світі.

Шоста функція – посередницька. Суть її полягає в тому, що медіа культура виступає як соціальний посередник, що встановлює зв'язок між структурами суспільства. Вона дає можливість різним соціальним групам спілкуватися один з одним, встановлювати контакти. Особливе значення в цьому зв'язку набуває медіа культура як інструмент управління суспільством.

Сьома функція – комунікативна. Суть комунікативної функції полягає в тому, що медіа культура – це акт спілкування між владою і суспільством, різними країнами, народами, соціальними групами, індивідами і т.д. Саме комунікативна функція медіа культури дає їй можливість виступати потужним каталізатором діалогу культур, завдяки чому відбувається обмін культурною інформацією в історико-філософському та історико-літературному контексті і тим самим інтенсифікується соціальний прогрес.

Структуру комунікативної функції медіа культури складають наступні компоненти: мета, механізм досягнення мети та результат. Метою даної функції є формування комунікативних здібностей,мовленнєвої культури, механізмом досягнення мети є засоби масової інформації, а результатом – сформованість комунікативних здібностей, мовленнєвої культури. Отже, механізмами, за допомогою яких досягається мета комунікативної функції медіа-культури, виступають засоби масової інформації, однією з форм існування яких є всесвітня мережа Інтернет.

Інтернет став засобом загальносвітового віщання, механізмом поширення інформації, а також середовищем для співпраці і спілкування людей, що охоплює всю земну кулю. Інтернет являє собою середовище для комунікації, що включає міжособистісну і публічну форми спілкування, як індивідуальну, так і групову.

Вчені зазначають, що своєчасне та коректне використання Інтернету спеціалістами, що працюють в освітній сфері, може бути запорукою ефективної підготовки спеціалістів різноманітного профілю. Вводиться поняття «Інтернет-ресурси»: сукупність інтегрованих програмно-апаратних та технічних засобів, а також інформації, призначеної для публікації в мережі Інтернет, яка відображається у певній текстовій, графічній або звуковій формах [4, с. 253]. У сучасному суспільстві Інтернет виконує ряд функцій, охарактеризуємо їх.

Перша функція – інформаційна. ЇЇ особливість полягає в тому, що інформаційні контакти протікають в режимі відкритості і загальнодоступності. Інформаційна функція забезпечує зберігання, механізми пошуку і доступу до наявної інформації. [5, с. 130].

Друга функція – ціннісно-регулююча. ЇЇ особливість полягає у встановленні загальної ціннісно-нормативної бази. Ціннісно-регулююча функція проявляється різноманітно: не тільки в самому змісті, а й через відбір повідомлень, їх коментування, розташування в певній послідовності, на певних сторінках [6].

Третя функція – соціальна, що призводить до утворення нових форм комунікативної поведінки в середовищі, де панують горизонтальні зв'язки і відсутні територіальні, ієрархічні і часові межі. Ця функція впливає на крос-культурні процеси, що відбуваються в суспільстві, і в кінцевому підсумку, як стверджують експерти, призведе до зміни культурних парадигм.

Четверта функція – розважальна. Найбільш очевидна тенденція в освоєнні Інтернету людством полягає в тому, що поряд з інструментом пізнання, засобом навчання та інформування він перетворюється в спосіб розваги для маси людей.

П'ята функція – комунікативна. Інтернет робить комунікацію транскордонною. Спілкування перестає бути прив'язаним до місця розташування учасників комунікативного процесу. У зв'язку з цим мережа Інтернет може формувати нові спільноти з єдиною інформаційною базою і загальним ціннісно-нормативним фундаментом. Загальна спрямованість розвитку засобів поширення інформації полягає в утвердженні гетерархічного (горизонтального, рівноправного) порядку замість ієрархічного (вертикального, з домінуванням одного з суб'єктів спілкування). Відбувається перехід від односторонньої до двосторонньої моделі комунікації.

Структуру комунікативної функції мережі Інтернет складають наступні компоненти: мета, механізм досягнення мети та результат. Метою даної функції є формування комунікативної культури, механізмом досягнення мети є комунікативні Інтернет-ресурси, а результатом – сформованість комунікативної культури.

Отже, ресурс Інтернет реалізує себе як засіб формування комунікативної культури через комунікативні Інтернет-ресурси. Під комунікативними Інтернет-ресурсами будемо розуміти ресурси мережі Інтернет, які можуть бути використані для формування комунікативної культури. На

нашу думку, специфіка діяльності вчителя іноземної мови відображена у максимальному ступені у наступних трьох ресурсах: автентичний текст, електронна пошта, чат. Ці Інтернет-ресурси і будуть розглядатися нами як засіб формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов. Коротко на них зупинимося.

Засіб перший. Автентичний текст. У лінгвістичному аспекті автентичні тексти характеризуються своєрідністю лексики: у них є багато займенників, часток, вигуків, слів з емоційним забарвленням, словосполучень, розрахованих на виникнення асоціативних зв'язків, фразеологізмів, модних слів, і своєрідністю синтаксису: стислість і нерозгорнутість речень, фрагментарність, наявність структурно-залежних речень, спожитих самостійно. Також можлива недомовленість, обрив розпочатого речення, перевага віддається простим реченням.

Соціокультурний фон реалізується через продуктивний словниковий запас, в який входять найбільш комунікативно-значущі лексичні одиниці, поширені в типових ситуаціях спілкування, в тому числі оціночна лексика для вираження своєї думки, розмовних кліше, а також слів з національно-культурним компонентом: фонова лексика, безеквівалентна лексика, реалії, пов'язані з відпочинком, дозвіллям, реалії повсякденного життя. Вони дозволяють проникнути в іншу національну культуру, оволодіти повсякденною лексикою носіїв мови.

У психологічному аспекті в таких текстах знаходить своє вираження діяльнісна структура говоріння. Текст виступає, з одного боку, як продукт говоріння і є способом мовленнєвого впливу на читача, з іншого боку, він виступає як об'єкт смислової обробки і створює необхідний зміст і комунікативну базу для розвитку говоріння: він має комунікативну цілісність, завдяки якій відповідає пізнавальним і емоційним запитам учнів, активізує їх розумову діяльність.

Носоновіч Є. В. і Мильруд Р. П. виділяють сім аспектів автентичності тексту [7, с. 9]:

1. Культурологічна автентичність – використання текстів, які формують уявлення про специфіку іншої культури, про особливості побуту, про звички носіїв мови.

2. Інформативна автентичність – використання текстів, які несуть значущу для учнів інформацію, відповідну їх віковим особливостям та інтересам.

3. Ситуативна автентичність припускає природність ситуації, запропонованої в якості навчальної ілюстрації, інтерес носіїв мови до заявленої теми, її обговорення.

4. Автентичність національної ментальності, що роз'яснює доречність або недоречність використання тієї чи іншої фрази.

5. Реактивна автентичність – при розробці навчального тексту йому потрібно надавати здатність викликати в учнів автентичний емоційний, розумовий і мовної відгук.

6. Автентичність оформлення, що привертає увагу учнів і полегшує розуміння комунікативного завдання тексту, встановлення його зв'язків з реальністю.

7. Автентичність навчальних завдань до текстів – завдання повинні стимулювати взаємодію з текстом, повинні бути засновані на операціях, які здійснюються у позанавчальний час при роботі з джерелами інформації. Завдання викладача полягає в тому, щоб домогтися гармонійного поєднання всіх параметрів автентичності.

Засіб другий. Електронна пошта.

Говорячи про використання електронної пошти для формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов, вважаємо за доцільне зробити перелік переваг її використання:

· дає можливість автентичного спілкування, тобто спілкування з носіями мови, а не лише з викладачем;

· розширює коло спілкування: студенти переписуються зі своїми однолітками, професорами, фахівцями у сфері, яка їх цікавить;

· є одним з джерел поповнення знань про культуру суспільства, мова якого вивчається;

· дає студенту можливість «вийти» за межі навчальної програми, тому що безпосередньо на занятті викладач не може приділяти багато часу якійсь одній проблемі;

· забезпечує майже 100% участі студентів у процесі навчання, тобто підвищує мотивацію;

· дозволяє створити ситуацію, де роль викладача вже не є центральною, студенти самі обирають теми для спілкування, змінюють напрямок обговорень, оскільки основною метою є спілкування, а не відтворення писемного мовлення без помилок.

Використання електронної пошти сприяє підвищенню мотивації студентів, адже для них важливо, що тексти створюються не для викладача з метою продемонструвати свої знання та отримати оцінку, а для партнерів-однолітків з метою передачі інформації чи обговорення актуальної проблеми.

Засіб третій. Чати. Як чат на іноземній мові може допомогти у процесі формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов? По-перше, якщо мова йде про стандартний чат, студенти мають можливість практикувати навички орфографії і відпрацьовувати знання граматики при написанні повідомлень. По-друге, якщо ми говоримо про голосові чати англійською мовою, на перший план виступає практика вимови, тренування сприйняття англійської мови на слух, а також вдосконалення розмовної мови. Одночасно з голосовим чатом англійською мовою можна використовувати і відео-чат.

Використовуючи чат і голосовий зв'язок, можна:

· проводити уроки-проекти зі студентами з інших країн;

· обговорювати теми з гостем-представником іншої країни, що є компетентним в тій або іншій галузі наукового знання;

· пропонувати нові, нестандартні завдання.

· аналізувати чатлог (Chatlog) після закінчення спілкування з метою виправлення граматичних, лексичних, мовленнєвих помилок, для того, щоб уникнути їх у процесі наступного спілкування.

Висновки та пропозиції. Отже, у даній статті ми розглянули функції медіакультури, охарактеризували всесвітню мережу Інтернет як один із засобів досягнення мети комунікативної функції медіа культури та проаналізували Інтернет-ресурси, які можуть бути використані для формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов. Можна дійти висновку, що всесвітня мережа Інтернет реалізує себе як засіб формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов через використання електронної пошти, чатів та автентичних текстів на заняттях з іноземної мови. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці системи вправ для роботи з Інтернет-ресурсами на заняттях з іноземної мови, головною метою яких є формування комунікативної культури.

Список літератури:

1. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні [Електронний ресурс] // Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України. – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm.
2. Інтернет в гуманітарній освіті / Під. ред. Е. С. Полат. – М.: Владос, 2001.– 169 с.
3. Кириллова Н. Б. Медиакультура: теория, история, практика: Учебное пособие. / Н. Б.Кирилова. – М.: Академический Проект; Культура, 2008. – 496 с.
4. Леонтьев В. П. Новейшая энциклопедия интернета. / В. П. Леонтьев. – М.: ОЛМА Медиа групп, 2008. – 748 с.
5. Кастельс М. Галактика Интернет / М. Кастельс.- М., 2003. – 220 с.
6. Филатова О. Г. Интернет как масс-медиа [Электронный ресурс] //Режим доступу: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/f/filatova.shtml
7. Носонович Е. В., Мильруд Р. П. Критерии содержательной аутентичности учебного текста // Иностранные языки в школе, 1999. – № 2. – С. 6-12.

Ясько Е.Н.
Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко

ВСЕМИРНАЯ СЕТЬ ИНТЕРНЕТ КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Резюме
Статья посвящена использованию всемирной сети Интернет как способу формирования коммуникативной культуры будущих учителей иностранных языков. Автор рассматривает функции медиа культуры, характеризует особенности Интернета, выделяет его функции в современном обществе и анализирует Интернет-ресурсы, которые могут быть использованы для формирования коммуникативной культуры будущих учителей иностранных языков. В процессе аналитико-синтетической деятельности автор приходит к выводу, что всемирная сеть Интернет реализует себя как способ формирования коммуникативной культуры будущих учителей иностранных языков посредством использования электронной почты, чатов и аутентичных текстов на занятиях по иностранному языку.
Ключевые слова: Интернет, коммуникативная культура, медиа культура, медиа педагогика, коммуникативная функция, интернет-ресурсы.

Yasko E.N.
Lugansk Taras Shevchenko National University

THE INTERNET AS A TOOL OF FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS' COMMUNICATIVE CULTURE FORMATION

Summary
The article is devoted to the usage of the Internet as a tool of future foreign languages teachers' communicative culture formation. The author characterizes the peculiarities of the Internet and analyzes its functions. Special attention is paid to the communicative function, which specificity gives an opportunity to develop people's communicative culture. In the process of the analysis the author makes a conclusion that communicative Internet-resources can be used in the process of future foreign languages teachers' communicative culture formation. These communicative Internet-resources are: authentic texts, electronic mail and chats. The peculiarities of these Internet-resources are analyzed.
Key words: the Internet, communicative culture, media culture, media education, communicative function, Internet-resources.

МЕДИЧНІ, ФАРМАЦЕВТИЧНІ ТА ВЕТЕРИНАРНІ НАУКИ

УДК 615.036.8

КЛИНИЧЕСКИЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ МЕЛЬДОНИЯ У БОЛЬНЫХ ИШЕМИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ СЕРДЦА, АССОЦИИРОВАННОЙ С АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИЕЙ

Буряк В.В., Овская Е.Г., Насоненко А.В.
Запорожский государственный медицинский университет
Буханец О.А.
Городская больница №7 г. Запорожье

Исследование посвящено изучению клинических особенностей аддитивного применения мельдония (триметилгидразиния пропионата дигидрата) у больных ишемической болезнью сердца в сочетании с артериальной гипертензией. Установлено, что аддитивное применение мельдония способствует более выраженной позитивной динамике изучаемых параметров, а именно: системного артериального давления, длительности эпизодов безболевой ишемии миокарда, суммарной объемной скорости мозгового кровотока, толлерантности к физической нагрузке в том числе. Дополнительно исследуемый препарат способствует нормализации, функциональных нарушений вегетативной нервной системы у обследованных пациентов.

Ключевые слова: мельдоний, ишемическая болезнь сердца, артериальная гипертензия, клиническая эффективность, комбинированная терапия.

Актуальность. Болезни сердечно-сосудистой системы являются наиболее распространенной патологией во всех экономически развитый странах мира. Около 20% населения планеты старших возрастных групп ассоциировано с наличием данной группы заболеваний, следствием которых есть временная нетрудоспособность, инвалидизация и высокая смертность. Артериальная гипертензия (АГ), по данным экспертов Всемирной организации охраны здоровья, признана одной из наиболее распространенных неинфекционных пандемий в мире на рубеже XX-XXI веков, оставаясь основной причиной заболеваемости, инвалидизации и смертности среди взрослого населения в большинства стран мира [1, с. 2]. По данным официальной статистики только в 2012 году в Украине зарегистрировано около 2,5 млн. случаев первичной заболеваемости сердечно-сосудистой патологией, не менее половины среди которых приходится именно на долю вышеупомянутой АГ. В то же время общая заболеваемость АГ в Украине достигает 12 млн. человек, что составляет 31% взрослого, 35% трудоспособного населения и 44% пожилых людей [7, с. 19]. При этом сама АГ на сегодняшний день является основным фактором риска ишемической болезни сердца (ИБС) и цереброваскулярной патологии, которые на 88% определяют уровень смертности от заболеваний системы кровообращения [5, с. 24; 3, с. 1462]. С Применение метаболитотропных препаратов, проявляющих эффекты кардио- и вазопротекции, на фоне базисной (стандартизированной) терапии остается актуальным вопросом в определении эффективной стратегии комплексного лечения сердечно-сосудистых заболеваний с учетом этиопатогенетического подхода [2, с. 61].

Цель исследования. Выявить клинические особенности аддитивного применения мельдония (триметилгидразиния пропионата дигидрата) у больных ишемической болезнью сердца в сочетании с артериальной гипертензией.

Материалы и методы. Данное исследование было запланировано как когортное, 6-недельное, моноцентрове, двойное открытое, с элементами рандомизации, проводимое в параллельных группах. В исследование были включены 100 больных с различными хроническими формами ИБС и АГ первой-третьей степени по классификации Международного общества гипертензии и Европейских ассоциаций кардиологии и гипертензии [6, с. 1010] в возрасте 39-72 лет (средний возраст – 57,52±0,87 лет), находившихся на стационарном лечении в кардиологическом и терапевтическом отделениях, а также отделении дневного стационара поликлиники КУ «Городская больница № 7» г. Запорожье в 2013 г.

Диагноз «гипертоническая болезнь» был верифицирован после исключения симптоматических (вторичных) вариантов АГ согласно рекомендациям Украинской ассоциации кардиологов. При скрининговом обследовании пациентов проводили измерение артериального давления (АД) на обеих руках по методу Короткова. Динамику показателей оценивали в результате сравнения результатов суточного мониторирования АД.

Следует отметить, что у всех обследованных больных также имели место следующие объективные признаки поражения органов-мишеней: гипертрофия миокарда левого желудочка (80%), гипертензивная ретинопатия (36%), микроальбуминурия и/или небольшое увеличение концентрации креатинина сыворотки крови (20%).

Верификация хронических форм ИБС проводилась с учетом следующих признаков: диффузный кардиосклероз – наличие электрокардиографических (ЭКГ) признаков нарушений ритма и/или проводимости, в том числе клинических проявлений хронической сердечной недостаточности I-II функционального класса по классификации Нью-Йоркской Ассоциации кардиологов; стабильная стенокардия напряжения I-III функционального класса – на основании результатов велоэргометрии (ВЭМ) с расчетом двойного про-

© Буряк В.В., Овская Е.Г., Насоненко А.В., Буханец О.А., 2014

изведения; безболевая ишемия миокарда – по отрицательной динамике сегмента ST (ΔST) при проведении суточного мониторирования ЭКГ. У всех больных определялся уровень толерантности к дозированной физической нагрузки (ТФН) при проведении ВЭМ, целевым критерием которой считалось достижение мощности выполняемого физического усилия в 150 Вт.

Состояние мозгового кровотока оценивалось с помощью импульсно-волновой дуплексной цветной допплерографии с расчетом суммарной объемной скорости мозгового кровотока (ΣFV). Кроме добровольного письменного согласия пациента на участие в исследовании обязательным критерием включения было наличие в качестве объективного признака поражения органов-мишеней увеличения толщины интима-медиального сегмента общей сонной артерии более 0,9 мм или визуализация методом ультразвукового дуплексного сканирования гемодинамически и клинически незначимой атеросклеротической бляшки, который рассматривался как маркер атеросклеротического поражения сосудистого бассейна и формирования хронической цереброваскулярной недостаточности в сочетании со снижением показателей мозговой перфузии.

После проведения анализа жалоб у обследованных лиц, частота распространенности основных симптомов была следующей: головная боль – 89%, головокружение – 61%, боли в области сердца колющего, ноющего (неангинозного) характера – 60%, шум в голове и ушах – 57%, общая слабость – 56%, снижение работоспособности – 52%, усталость – 49%, одышка инспираторного характера при значительной физической нагрузке – 24%, сердцебиение – 18%, нарушение сна – 13%.

Для реализации цели исследования лечение обследованных пациентов проводилось с использованием антигипертензивного средства – амлодипина бесилата, стартовая доза которого составляла 5 мг в сутки. В случае, если в течении первых двух недель лечения не отмечалось снижение АД хотя бы на 10% по сравнению с исходным уровнем, протоколом исследования предусматривалось увеличение суточной дозы до 10 мг. При этом средняя суточная доза за весь период лечения у больных составила 6,98±0,2 мг. Следует отметить, что блокатор медленных кальциевых каналов L-типа, как антигипертензивный компонент, рассматривается в качестве приоритетного препарата первой линии у больных с наличием каротидного атеросклероза и имеет нейтральный метаболический профиль.

В качестве антиангинального средства, при условии верификации у пациентов стенокардии напряжения, рекомендовался препарат неотложной терапии – нитроглицерин по 0,5 мг (1 таблетка) сублингвально по необходимости.

В соответствии с Протоколом оказания медицинской помощи больным гипертонической болезнью (эссенциальной АГ) (Приказ Министерства здравоохранения Украины № 436 от 03.07.2006 года) все пациенты в схеме комплексной терапии получали препараты ацетилсалициловой кислоты в дозе 75-100 мг .

Учитывая тот факт, что все пациенты имели признаки поражения органов-мишеней и отсутствие адекватного контроля АД на момент включения в исследование, т.е. имели как минимум высокий уровень риска сердечно-сосудистых осложнений, а также наличие сопутствующей ИБС, обоснованным было назначение гиполипидемического и антиатеросклеротического компонента – аторвастатина кальция в суточной дозе 10 мг согласно последнего пересмотра рекомендаций Европейских ассоциаций кардиологии и гипертензии.

Все пациенты в соответствии с перечнем назначенных препаратов были разделены на 2 группы: первую группу составили 50 больных, принимавших вышеуказанную комбинированную базисную терапию, вторую – 50 пациентов, которые дополнительно в течение 6 недель получали метаболитотропную терапию на основе мельдония (триметилгидразиния пропионата дигидрата) для парентерального введения в дозе 500 мг в сутки. По основным клинико-демографическим показателям группы наблюдения были сопоставимы.

Статистическая обработка данных проводилась с помощью рекомендованных для медико-биологических исследований методик, соответствующих критериям доказательной медицины [4, с. 31]. Результаты исследования были обработаны с применением статистического пакета «STATISTICA® for Windows 6.0» (StatSoft Inc., № AXXR712D833214FAN5). Статистически значимыми считали различия при $P<0,05$.

Результаты исследования. Как видно из данных, представленных в табл. 1, у пациентов обеих клинических групп под влиянием проводимой терапии имело место достоверное снижение показателей системного АД по результатам суточного мониторирования, а именно: уровень систолического (САД), диастолического (ДАД), среднего (АДср) и пульсового (АДп) давления снизился на 14,7% ($P<0,001$), 7,84% ($P<0,001$), 11,6% ($P<0,001$) и 23,65% ($P<0,001$) соответственно, в первой клинической группе, тогда как у представителей второй группы наблюдения данные показатели уменьшались более существенно – на 19,99% ($P<0,001$), 11,05% ($P<0,001$), 13,94 ($P<0,001$) и 31,66% ($P<0,001$) соответственно. Кроме того, указанные изменения ассоциировались с достижением целевых уровней АД у 70% больных первой клинической группы и 86% лиц второй группы наблюдения.

Установлено, что в процессе лечения ΣFV и ТФН имели достоверную положительную динамику только у пациентов второй группы наблюдения на 1,82% ($P<0,05$) и 13,2% ($P<0,05$) соответственно, при этом уровень последней соответствовал критериям, характеризующим сохраненную переносимость физической нагрузки у 36% пациентов.

Анализ результатов суточного мониторирования ЭКГ выявил позитивное изменение показателя, характеризующего безболевую ишемию миокарда, в виде достоверного уменьшения продолжительности «депрессии» сегмента ST на

Таблица 1

Динамика изучаемых показателей в процессе 6-недельной комбинированной терапии

Показатели	Группы больных	До лечения (n=50)	После лечения (n=50)	Δ3-4, %
САД, мм рт.ст.	1-а	161,04±1,63	137,36±0,69	-14,7*
	2-а	165,0±1,41	132,02±1,18	-19,99*
ДАД, мм рт.ст.	1-а	97,48±0,91	89,84±0,75	-7,84*
	2-а	98,8±1,01	87,88±0,76	-11,05*
АДср, мм рт.ст.	1-а	119,55±1,06	105,68±0,73	-11,6*
	2-а	119,99±0,93	103,26±0,88	-13,94*
АДп, мм рт.ст.	1-а	62,24±1,17	47,52±0,15	-23,65*
	2-а	67,52±1,46	46,14±0,55	-31,66*
ΣFV, мл/минв	1-а	662,69±2,46	670,25±3,7	+1,14
	2-а	669,24±2,33	681,45±4,2	+1,82***
ТФН, Вт	1-а	132,71±8,16	146,18±7,01	+10,15
	2-а	136,14±7,22	154,11±9,55	+13,2***
ΔST, мин	1-а	31,15±1,12	26,01±2,1	-16,5***
	2-а	27,78±2,4	20,43±1,3	-26,46**

Примечания:

** – достоверность различий между средними значениями показателей в процессе лечения в группах (P<0,001),*

*** – достоверность различий между средними значениями показателей в процессе лечения в группах (P<0,01),*

**** – достоверность различий между средними значениями показателей в процессе лечения в группах (P<0,05).*

16,5% (P<0,05) и 26,46% (P<0,01) у представителей первой и второй группы наблюдения соответственно.

Динамика основных симптомов, которые характеризовали наличие функциональных нарушений вегетативной нервной системы у пациентов, была следующей: наблюдалось достоверное (P<0,05) уменьшение характера выраженности головной боли, головокружения, неангинозных кардиалгий, шума в голове и ушах, общей слабости, утомляемости, нарушения сна на 18%, 16%, 52%, 34%, 20%, 22% и 45% соответственно в первой и на 25%, 28%, 64%, 40%, 29%, 25% и 55% соответственно во второй группе наблюдения.

Выводы. Таким образом, 6-недельное аддитивное парентеральное применение мельдония (триметилгидразиния пропионата дигидрата) в суточной дозе 500 мг способствует потенциированию эффектов кардио- и вазопротекции у больных ишемической болезнью сердца, ассоциированной с артериальной гипертензией на фоне базисной комбинированной терапии за счет реализации эффекта вазодилатации (преимущественное снижение показателей и достижение целевых уровней системного артериального давления), модификации хронических нарушений мозгового кровообращения (исключительное увеличение суммарной объемной скорости мозгового кровотока), повышение толерантности к физической нагрузке (достоверный рост мощности выполняемой дозированной нагрузки) с достижением целевых критериев ее сохранения как таковой, положительной динамики объективных признаков ишемии миокарда (уменьшение продолжительности характеризующих ее эпизодов), а также коррекции функционального дисбаланса вегетативной нервной системы (устранение основных симптомов), что может быть учтено при оптимизации стратегии комплексного лечения сердечно-сосудистых заболеваний.

Список литературы:

1. Ермакович И. И. Профилактика хронических неинфекционных заболеваний на популяционном уровне [Электронный ресурс] / И. И. Ермакович, В. А. Чернышов // Здоров'я України. – 2004. – № 108. – Режим доступа к журн. : http: //www.health-ua.org/article/health/892.html.
2. Основы компьютерной биостатистики: анализ информации в биологии, медицине и фармации статистическим пакетом MedStat / [Лях Ю.Е., Гурьянов В.Г., Хоменко В.Н., Панченко О.А.]. – Донецк : Издатель Папакица Е. А., 2006. – 214 с.
3. Приходько Ю. В. Метаболическая терапия при сердечно-сосудистых заболеваниях / Ю. В. Приходько // Ліки України. – 2009. – №4. – С. 61–64.
4. Рекомендації Української асоціації кардіологів з профілактики та лікування артеріальної гіпертензії / ННЦ «Інститут кардіології ім. М. Д. Стражеска» АМН України. – К., 2008. – 4-те вид. – 79 с.
5. Сіренко Ю. М. Гіпертонічна хвороба / Ю. М. Сіренко. – К. : Здоров'я, 2009. – 240 с.
6. European Society of Hypertension / European Society of Cardiology Guidelines Committee. 2003 European Society of Hypertension-European Society of Cardiology guidelines for the management of arterial hypertension // J. Hypertens. – 2003. – Vol. 21. – P. 1010–1053.
7. Guidelines for the management of arterial hypertension: European Heart Journal Advance Access originally published online on June 11, 2007 // Europ. Heart J. – 2007. – Vol. 28, N 12. – P. 1462–1553.

Буряк В.В., Овская О.Г., Насоненко О.В.
Запорізький державний медичний університет
Буханець О.О.
Міська лікарня №7 м. Запоріжжя

КЛІНІЧНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МЕЛЬДОНІЮ У ХВОРИХ НА ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ, АСОЦІЙОВАНУ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ

Резюме
Дослідження присвячено вивченню клінічних особливостей адитивного застосування мельдонію (триметилгідразинію пропіоната дигідрату) у хворих на ішемічну хворобу серця у поєднанні з артеріальною гіпертензією. Встановлено, що адитивне застосування мельдонію сприяє більш вираженій позитивній динаміці параметрів, що вивчаються, а саме: системного артеріального тиску, тривалості епізодів безбольової ішемії міокарду, сумарної об'ємної швидкості мозкового кровотоку, толерантності до фізичного навантаження тощо. Додатково досліджуваний препарат сприяє нормалізації функціональних порушень вегетативної нервової системи у обстежених пацієнтів.
Ключові слова: мельдоній, ішемічна хвороба серця, артеріальна гіпертензія, клінічна ефективність, комбінована терапія.

Buriak V.V., Ovskaya E.G., Nasonenko A.V.
Zaporizhzhya State Medical University
Buhanets O.A.
City hospital №7, Zaporizhzhya

CLINICAL EXPERIENCE OF MELDONIUM ADMINISTRATION IN PATIENTS WITH ISCHEMIC HEART DISEASE, ASSOCIATED TO ARTERIAL HYPERTENSION

Summary
This study is devoted to estimation of clinical efficacy of meldonium (trimethylhydrasine propionate dihydrate) additive administration in patients with ischemic heart disease, associated to arterial hypertension. It's set that neldonium additive administration leads to more expressive changes of next parameters: arterial blood pressure, duration of painless myocardial ischemia episodes, cerebral blood flow volume and exercise tolerance. Additionally, study drug can improve the vegetative disorders too.
Key words: meldonium, ischemic heart disease, arterial hypertension, clinical efficacy, combined therapy.

УДК 57+61:614.253

ОТ ВРЕМЕН ГИППОКРАТА ДО НАШИХ ДНЕЙ

Васкес Абанто Анна Эстуардовна
Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца
Васкес Абанто Хесус Эстуардо
Коммунальное некоммерческое предприятие
(Центр первичной медико-санитарной помощи № 2) №3

Невозможно сегодня строить нормальные взаимоотношения между медиком и пациентом на основании застарелых систем и раздутых бюрократических способов управления здравоохранением. Также, невозможно дословно опираться на лозунги и постулаты, в большей мере являющихся «ритуалом».
Ключевые слова: клятва Гиппократа, этика, биоэтика, профессия врача, этические принципы

Исторически первой формой врачебной (медицинской) этики были моральные принципы врачевания Гиппократа, изложенные им в «Клятве» (лат. Jusjurandum), а также в книгах «О законе», «О врачах» и др. Справедливо называя Гиппократа «отцом медицины», фиксируется рождение профессиональной врачебной (медицинской) этики [7].

Медицинские историки также находят данные о том, что в шестом веке нашей эры, Асаф, еврейский врач, говорил своим ученикам: «будьте осторожны, чтобы не убить любого человека с корневым соком и не дать зелье (травяной напиток) беременным за прелюбодеяние женщинам, чтобы сделать аборт, и не затвердить ваши сердца относительно бедных» [9].

В древних культурах – вавилонской, египетской, иудейской, персидской, индийской, греческой, древнего Перу – способность человека врачевать свидетельствовала о его «божественной» избранности и определяла элитное, как правило, жреческое положение в обществе. Например, первые вавилонские врачи были жрецами, и основными средствами лечения были обряды и магия. Первый египетский целитель Имхотеп (2830 г. до н.э.) – жрец, который впоследствии был обожествлен, и храм в его честь в Мемфисе был одновременно и госпиталем, и медицинской школой. Медицинская практика была исключительным правом магов Персии и брахманов Древней Индии [7].

История развития медицины подчеркивает морально-психологическую значимость ее представителей среди населения, которую нужно сохранить и в настоящее время своим поведением в обществе, отношением к самой профессии и требовательностью к себе [1].

Практически нет на сегодня практикующего медика, которого пациенты ни разу не попрекнули «клятвой Гиппократа», хотя при этом практически никто не знает, что же Гиппократ на самом деле завещал. На основании собственной медицинской практики авторов, представим себе такую картину (явление частое в государственной медицинской практике): ...»в кабинет врача входит пациент, не по профилю, иногда и после окончания рабочего времени медика,... Не дай бог» врач его направит еще куда-то: «....Чего Вы меня туда-сюда направляете, а как же клятва Гиппократа? Вы дали клятву Гиппократа, Вы обязаны меня принять? [5, с. 87-87].

Разве нам было бы трудно принять любого пациента, тем более, что чаще всего эти обращения носят общеклинический характер? Направляем его по профилю, отказываемся делать ту или иную процедуру, потому что никто не желает себе лишних проблем с теми же пациентами и их родственниками, а также со своим руководством. Придираться к медицинским непрофильным действиям можно всегда, а для этого имеется достаточно служб и должностных лиц, которые каким-то образом должны оправдать свою работу – лучше всего для этого подходят «жалобы», справедливы ли они – для них разницы нет, результат они видят только в одном: наказать медика!

С другой стороны, разве у врача, принимающего большее количество пациентов, потому что к нему идут даже из других участков и не по профилю, повысится заработная плата (при стартовой мизерной зарплате, которую он получает)? Да нет, только претензий со всех сторон будет больше!

Гиппократ (лат. Hippocrates, около 460 года до н.э., остров Кос – между 377 и 356 годами до н.э., Ларисса) – греческий врач, родился в семье потомственных врачей. Первоначальное медицинское образование получил от отца Гераклида (исследователи предполагают, что он был одним из жрецов Асклепия – бога медицины в древнегреческой цивилизации). В двадцать лет был посвящен в жрецы, без чего заниматься медицинской практикой было невозможно. Тогда же стал известен как превосходный врач. Медицину изучал в разных странах, долгое время провел в Египте. Школа Гиппократа располагалась у гробницы Асклепия на Косе. Знал и применял в лечебной практике более 200 целебных трав, был сторонником массажа, занятий гимнастикой, водных процедур. Был первым врачом, труды которого сохранились до наших дней. Могила Гиппократа долгие годы была местом паломничества: согласно одной из легенд, дикие пчелы, водившиеся недалеко от места захоронения Гиппократа, давали мед, обладавший волшебными целебными свойствами. Потомками Гиппократ

© Васкес Абанто Анна Эстуардовна, Васкес Абанто Хесус Эстуардо, 2014

был признан «отцом медицины». Практически до наших дней сохранилась традиция, обязывающая молодых врачей принимать так называемую «клятву Гиппократа», в которой сформулированы основные исторические и этические постулаты врача [5, с. 87-87].

По мнению многих историков и практикующих медицинских профессионалов, настоящая клятва Гиппократа является в некоторой степени мифом. Многие придерживаются мнения, что Гиппократ вряд ли приложил руку к этому документу, а скорее всего является результатом труда его последователей и учеников, подчеркивающих тем самым свое уважение и признание его несомненного авторитета.

В трудах Гиппократовского корпуса большое внимание уделяется внешнему виду врача. Гиппократ подчеркивает, что излишне веселый врач не вызывает уважения, а излишне суровый теряет необходимое доверие. Согласно Гиппократу, врачу должны быть присущи жажда получения новых знаний, которые необходимо получать у постели больного, внутренняя дисциплина. При этом он должен обладать ясным умом, быть опрятно одетым, в меру серьезным, проявлять понимание к страданиям больных. Кроме этого, он подчеркивает необходимость постоянного наличия под рукой медицинского инструментария, соответствующие оснащенность и вид врачебного кабинета [5].

Трудно согласиться с некоторыми постулатами «Клятвы» Гиппократа в чистом виде применительно к нынешней медицине. Она содержит несколько принципов, которыми «обязан» руководствоваться врач в своей жизни и профессиональной деятельности. Эти принципы иногда дословно воспринимаются немедицинскими работниками, в т.ч. чиновниками, но трудновыполнимы для медиков в связи с реальным положением в современном обществе, научно-техническим прогрессом и современными требованиями законодательства и общества [9].

Ниже некоторые из этих постулатов:

1. Обязательства перед учителями, коллегами и учениками

«Считать научившего меня этому искусству равным моим родителям, делиться с ним средствами и при необходимости помогать ему в нуждах, потомство его принимать как братьев и, по их желанию, учить их этому искусству, безвозмездно и без договора; наставления, устные уроки и всё прочее в учении сообщать моим сыновьям, сыновьям моего учителя и ученикам, связанным обязательством и принесшим клятву по закону врачебному, но никому другому»

2. Мудрость и простота

«Всё, что ищется для мудрости, всё это есть и в медицине, а именно презрение к деньгам, совестливость, скромность, простота в одежде...»

3. Принцип непричинения вреда

«Я направлю режим больных им на пользу, сообразно моим силам и разумению, воздерживаясь от причинения какого-либо вреда или несправедливости»

4. Бесплатность медицинской помощи

«А иногда лечил бы и даром, считая благодарную память выше минутной славы. Если же случай представится оказать помощь чужестранцу или бедняку, то таким в особенности должно её доставить, ибо где любовь к людям, там и любовь к своему искусству»

5. Отрицание эвтаназии и абортов

«Я не дам никому просимого смертельного средства и не укажу пути к такой цели, равно как и ни одной женщине не вручу абортивного пессария»

6. Сохранение врачебной тайны

«Что бы при лечении, а также и вне лечения я ни увидел или ни услышал о жизни людей такого, чего не следует болтать, о том я умолчу, считая всё это постыдным для разглашения»

По каждому из перечисленных выше пунктов можно было бы возражать с современной научной точки зрения. Эвтаназия и аборты, к примеру, во многих странах уже давно в законе [5].

В современном обществе вопрос об оплате врачебного труда является довольно актуальным. При этом имеются две кардинально противоположные точки зрения об отношении самого Гиппократа к данному вопросу. С одной стороны, многие уверены, что согласно клятве Гиппократа врач обязан предоставлять помощь бесплатно (только при этом не уточняется: на что тогда жить?). Оппоненты, ссылаясь на того же Гиппократа, приводят легенду о лечении некоего Анахерсита, согласно которой Гиппократ, оказав больному первую помощь, поинтересовался у родственников, способны ли те заплатить за выздоровление больного. Услышав отрицательный ответ, он предложил «дать бедолаге яда, чтобы тот долго не мучался».

Ни одно из двух устоявшихся мнений не основано на достоверной информации и как многие моменты, вытекающие из знаменитой клятвы, вероятно также являются ни что иное как «мифические» рассуждения. В клятве Гиппократа ничего не сказано об оплате труда врача. Также в сочинениях Гиппократовского корпуса, посвященных медицинской этике и деонтологии, информация о лечении бедного больного Анахерсита отсутствует. Соответственно, ее можно воспринимать лишь как легенду.

И все же: как быть с «клятвой» Гиппократа?

Невозможно строить нормальные взаимоотношения между медиком и пациентом на основании старых лозунгов и их дословного понимания. Становится неактуальной также и та старая система здравоохранения, которая прекрасно являлась фундаментом для сохранения здоровья при другом социально-политическом и экономическом строе – только в уже далеком прошлом, плюсуя при этом новые порядки и способы лечебно-профилактической работы, тем самым умножая и без того раздутую формальность и бюрократию.

Бывают и совсем неадекватные случаи: человек пьет пиво возле отделения неотложной помощи, просится в туалет...; другой идет мимо, зашел за таблеткой, т.к голова немного болит уже несколько дней или недель, но он не хочет (или не может т.к. работает!) обратиться в плановом

порядке в свою поликлинику...; третий приходит чуть не каждый день просто на измерение давления и с оскорбляющими словами в адрес медиков требует четких ответов – почему у него давление «прыгает» на 5-10 мм.рт.ст.; в 3 часа ночи вызов на дом для того, чтобы объяснять, как принимать лекарства, которые врач предписал (а пациент не помнит!)...

Если попытаться хотя бы перевести диалог в русло своих должностных инструкций, врач обязательно услышит (в лучшем и благополучном случае) сакраментальное выражение: «Вы же давали клятву Гиппократа!»

Самое интересное, повторяя уже отмеченное выше, что люди и представления не имеют, что же все-таки там написано в этой знаменитой «Клятве Гиппократа»?

Для людей не связанных с медициной это просто. Они понимают, что медики должны просто и без всяких оправданий помочь людям! Любой их каприз можно переводить на то, что это скажется на здоровье и медик должен посодействовать его решению, во что бы то ни стало [4, с. 84-92].

В сегодняшнем реформировании здравоохранения «переформатировать» нужно и мышление людей относительно той самой клятвы Гиппократа, которая является не чем иным, как символом, возможно не самым подходящим на сегодняшний день. При этом интенсивно нужно развивать медицину как науку, а для этого обязательно надо поднять и статус медика. Последнего никак не добиться без улучшения материально-экономической заинтересованности того самого медика, который действительно готов работать, развивать и совершенствовать отрасль. А не только отсиживать свое время по конкретному расписанию и затягивать рабочее присутствие до определенного стажа.

В настоящее время этические основы медицинской работы, непременно взявшие свое начало еще в тех далеких и древних временах Гиппократа, следующие:

1. Каждый пациент должен получать консультативную, лечебно-профилактическую и лечебно-диагностическую помощь по самым высоким и современным стандартам;

2. Отношения врачей с пациентами должны быть честными и конфиденциальными, построены на доверии, а общая цель – достижение наилучших результатов в интересах пациента;

3. Абсолютно недопустимы сексуальные или финансовые домогательства и вымогательства по отношению к пациентам, а гонорары и требования об оплате должны быть только в пределах законности.

Значительные изменения (за последние годы) нормативно-правовой базы охраны здоровья граждан, целого ряда подзаконных документов, столь необходимых для проведения реформирования здравоохранения, требуют соответствующего изменения менталитета как населения и медицинских работников, так и юристов, работающих в сфере здравоохранения [4, с. 84-92].

Многие развитые страны мира (Австрия, США, Франция, Италия, Испания и другие) в своем национальном законодательстве о здравоохранении имеют так называемые медицинские или врачебные кодексы, нормы которых регулируют отношения между медиками и их пациентами, а также их родственниками, профессиональные отношения медиков между собой, с администрацией учреждений здравоохранения и государственных органов. Указанные кодексы наряду с чисто правовыми, процедурными нормами содержат правила, которые касаются морально-этических вопросов. Эти кодексы являются сегодня современным, расширенным отражением той исторической клятвы Гиппократа со всеми элементами всемирно признанных принципов здравоохранения и законодательства страны [5].

Разбросанные в разных нормативно-правовых актах законодательные основы здравоохранения Украины так же нуждаются в объединении в аналогичном кодексе [2]. Вероятно, в попытке направить законодателей в русло разработки подобного кодекса (или соответствующего национальным законодательством признания негосударственных медицинских ассоциаций, тем самым и их документов) в Украине 27 сентября 2009 года в г.Евпатории был принят и подписан Этический кодекс врача Украины на Всеукраинском съезде врачебных организаций и X Съезде Всеукраинского врачебного общества (ВУВО).

Этический кодекс врача Украины, согласно особенностям страны, является хорошим инструментом объединения этических критериев морали и поведения одного из участников медицинских взаимоотношений – медика. Для других участников этих взаимоотношений остается незаполненным законодательный «вакуум» из-за отсутствия «Кодекса здравоохранения». Считаем, что такой «Кодекс» в Украине должен включать всех участников медицинских взаимоотношений, в том числе и фармацевтическую отрасль.

Профессионал здравоохранения, рядовой медик, новое поколение руководителей и организаторов здравоохранения, не может сегодня прекратить свое непрерывное обучение и совершенствование. Кроме законодательства, специфики и экономического потенциала своей страны, нужно изучать международный опыт и лучшие показатели отдельных стран в области здравоохранения, а также существующие нормативно-правовые стандарты международных организаций здравоохранения, в частности Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ, (WHO)) и Всемирной медицинской ассоциации, (ВМА, (WMA)) [3]. Не менее важны и отдельные документы некоторых других международных организаций как международной организации труда (МОТ (ILO)), а также ООН и ЮНИСЕФ [4, с. 84-92].

В вопросах биоэтики, в бюллетене ВОЗ 2008 года авторами статьи «Вклад этики в общественное здравоохранение» отмечено:

«Хотя история этики восходит, по крайней мере, к временам Гиппократа, Сунь Сы-мяо и Ибн-Сины (Авиценны), область «биоэтики» возникла лишь после Второй мировой войны. Рож-

дению биоэтики способствовало сочетание факторов. Во-первых, медицинские эксперименты нацистов на узниках концентрационных лагерей усилили обеспокоенность относительно уязвимости людей в медицинских исследованиях. Во-вторых, в связи со стремительным прогрессом медицины, в том числе охраны репродуктивного здоровья, трансплантации органов и генетики, возникли вопросы о цели и пределах медицинских технологий. В-третьих, послевоенные движения за гражданские права привели к усилению внимания к нарушению соотношения сил между врачами и пациентами и к вытекающей из этого необходимости расширить возможности пациентов контролировать свои решения относительно медицинской помощи» [8].

Слово «профессия» (лат. Professĭo – род деятельности, занятий) в Древнем Риме означало занятие, о котором человек объявлял сборщику налогов под присягой. В журнале Иллинойского политехнического института (Perspectives on the Profession. 1999. № 1.Vol. 19) приводится такой исторический факт: «в 100 г. н.э. врач Скрибониус Ларгус ввел для медицинской профессии термин «Клятва Гиппократа», в медицине термин «профессия» с тех пор стал означать дело, при котором человек имеет особые обязательства перед тем, кому он служит: «Не навреди» [6].

Список литературы:

1. Васкес Абанто Х.Э. Вопросы диагностики и лечения заболеваний // Газета «Новости медицины и фармации» 9 (415) – 2012. – С. 14-15.
2. Васкес Абанто Х.Э. Законодательство Украины и работа медика в медицине неотложных состояний // Газета «Новости медицины и фармации» 18 (472) 2013. – С. 24-26.
3. Васкес Абанто Х.Э. Медицинская деятельность и законодательство страны // Газета «Новости медицины и фармации» 17 (471) 2013. – С. 20-22.
4. Васкес Абанто Х.Э. Реформирование здравоохранения и права медика // Современная медицина: актуальные вопросы. № 11 (25) сборник статей по материалам XXV международной научно-практичной конференции (18 ноября 2013 г.). Новосибирск: Изд. «СибАК» – С. 84-92.
5. Гиппократ. Избранные книги. Т. 1, М. 1936, С. 87-88.
6. Громова Л.А. Этика управления // СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2007. – 183 с.
7. Ирина Силуянова. Современная медицина и православие // Православие и современность. Электронная библиотека. Московское Подворье Свято-Троицкой Сергиевой Лавры, 1998.
8. Carl H. Coleman, Marie-Charlotte Boulsseau, Andreas Reis. Вклад этики в общественное здравоохранение // Бюллетень ВОЗ. Выпуск 86, номер 8, август 2008 г., 577-656.
9. Yolanda Delgado Ramos, Justo Kuok Loo, Ernesto Gonzбlez Gonzбlez. Aspectos Bioйticos en la formaciyn del Mйdico General Bбsico // Formacion en Ciencias de la Salud, Etica, Bioetica. Etica medica. Etica en Enfermeria.

Васкес Абанто Анна Естуардовна
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
Васкес Хесус Естуардо
Комунальне некомерційне підприємство (Центр первинної медико-санітарної допомоги № 2) № 3

ВІД ЧАСІВ ГІППОКРАТА ДО НАШИХ ДНІВ

Резюме
Неможливо сьогодні будувати нормальні взаємини між медиком і пацієнтом на підставі застарілих систем і роздутих бюрократичних засобів управління охороною здоров'я. Також, неможливо дослівно спиратися на гасла та постулати, які, в більшій мірі, є «ритуалом».

Ключові слова: клятва Гіппократа, етика, біоетика, професія лікаря, етичні принципи

Vasquez Abanto Anna Estuardovna
Bogomolets National Medical University
Vasquez Abanto Jesus Estuardo
Public non-profit enterprise (Center for primary medical and sanitary help no. 2) no. 3

FROM HIPPOCRATES'S TIMES UP TO NOW

Summary
It isn't impossible to build today normal relationship between the physician and the patient on the basis of old systems and exaggerated bureaucratic ways of management of health care. Also, it is impossible to lean literally on slogans and postulates, in a bigger measure being «ritual».

Key words: the Hippocratic Oath, ethics, bioethics, profession of the physician, ethical principles

УДК 614.2.004.68(-87)(477)

ЗАСОБИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Дуб Н.Є.
Львівський медичний коледж імені Андрея Крупинського

Запропоновані шляхи реформування вітчизняної медицини та механізми державного управління у галузі охорони здоров'я на основі зарубіжного досвіду, зокрема країн Європи. На конкретних прикладах організації медичної допомоги у Нідерландах, Австрії та Німеччини продемонстровані можливі засоби трансформації системи надання медичних послуг населенню України. Наголошується на ролі органів державного управління у згаданих процесах, що зобов'язує прислухатися до рекомендацій компетентні органи. Ставиться питання про поширення превентивних заходів у медицині, перехід закладів охорони здоров'я на нові стандарти управлінського та бухгалтерського обліку, запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування. Підкреслюється роль приватного добровільного медичного страхування для забезпечення додаткового рівня медичних послуг застрахованим особам, вищого, ніж гарантований обов'язковим медичним страхуванням.

Ключові слова: страхова медицина, страхові каси, фонди державного та недержавного медичного страхування, загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування, приватне добровільне медичне страхування.

Постановка проблеми. В країнах Європи і в Україні зокрема до недавнього часу майже всі послуги системи охорони здоров'я надавали державні заклади відповідно до принципу безоплатного універсального права на такі послуги та на основі концепції соціального страхування. Ця система фінансувалася за рахунок коштів централізованих медичних фондів та коштів державного бюджету. За даними дослідження, проведеного в 2005 році Міністерством економіки України, Міністерством охорони здоров'я України, Світовим банком, Європейською комісією, Шведським агентством із міжнародного розвитку, функціонування цієї системи мало багато недоліків: значне переважання попиту на медичну допомогу над пропозицією, оскільки можливість надання послуг та фінансові ресурси для їх забезпечення були обмеженими; фактична нерівність у доступності та якості медичних послуг для різних категорій населення; відсутність зв'язку між внесками на соціальне страхування та матеріальними вигодами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реформування системи охорони здоров'я України вивчають теоретики та практики медицини. Зокрема – спеціаліст Центрального Європейського Університету Угорщини Лайош Бокрош, головний позаштатний спеціаліст МОЗ України з організації охорони здоров'я В. М. Лехан, український директор Проекту Європейського Союзу «Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я України» В. Рудий, експерт проекту ЄС «Фінансування та управління у сфері охорони здоров'я України» Бела Каунцингер та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для усунення недоліків у функціонуванні системи охорони здоров'я України назріває необхідність її реформування. Вивчення іноземного досвіду у реформуванні охорони здоров'я дасть можливість запропонувати ефективні шляхи перебудови медико-санітарної допомоги та механізми державного управління трансформацією медичної галузі.

Мета статті. Метою даної роботи є висвітлення функціонування систем охорони здоров'я таких країн світу як Нідерланди, Франція, Австрія та Німеччина і пошук нових засобів вдосконалення надання медичної допомоги в Україні на основі вивчення світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Основою політики Нідерландів у системі охорони здоров'я є девіз: «Висока якість роботи при високих лабільності і контролі засобів, які затрачаються для її реалізації». У Нідерландах функціонує система сімейної медицини. Основними напрямками функціонування цієї системи є стійка національна система освіти, наявність стандартних планів до- і післядипломної освіти, розвиток сімейної медицини як основної ланки медичної допомоги, розробка нормативної бази для сімейної медицини, збільшення функцій національної асоціації сімейних лікарів, посилення ролі недержавних організацій у пропаганді і розповсюдженні сімейної медицини. Медична допомога Нідерландів має превентивний характер. Перше місце в роботі сімейного лікаря посідає пропаганда здорового способу життя та профілактика захворювань. Оплата за послуги сімейного лікаря здійснюється через страхові компанії. Медичне страхування населення є обов'язковим і при доході до 32,6 тис. євро на рік становить 10 % від загального доходу (базове страхування). У ці 10 % входять: відвідування сімейного лікаря, надання невідкладної допомоги і госпіталізація. Лікування у стоматолога, фізіотерапевта й інших спеціалістів потребує додаткового страхування. Система охорони здоров'я Нідерландів не фінансує, а лише контролює роботу сімейної медицини. Всі фінансові операції проводять страхові компанії [1, с. 12].

У Франції визначальне місце в організації охорони здоров'я посідає страхова медицина. Кожен француз, згідно з законодавством, сплачує 8 % від заробітної плати до страхової каси. Ці виплати є обов'язковими і визначаються величиною прибутку. Страхові каси надають допомогу різним прошаркам населення. Розподіл коштів страхових фондів відбувається таким чином: 27 % – на охо-

© Дуб Н.Є., 2014

рону здоров'я, 2 % – на професійні захворювання, 8 % – на безробіття, 44 % – на пенсійні виплати і забезпечення людей похилого віку, 12 % – на сім'ю. У касу страхового фонду, обсяг коштів якого становить 30 % від загального національного продукту, надходять внески від роботодавців (62 %), від працюючих (30 %) і від податку на тютюн, алкоголь та від страхування автомобілів (9 %). Французька медицина є платною. Будь-яке звертання до медичної установи на 20 % оплачується пацієнтом і на 80 % – страховою касою. Страхові каси відшкодовують витрати на медичні препарати в розмірі, який залежить від прописаних ліків. Інсулін та життєво необхідні препарати оплачуються касою повністю, більшість ліків – на 70 %, а вітаміни та харчові добавки не відшкодовуються взагалі. Система соціального захисту більше сприяє соціальній та медичній опіці осіб віком від 18 до 65 років, тоді як пенсіонери та іноземці є найгірше соціально захищеними. Іноземці, що приїхали до Франції як туристи, дістають медичну допомогу за рахунок страхових кас. Ті люди, які приїхали на запрошення приватних осіб, урядових установ чи на стажування, можуть розраховувати на компенсацію витрат на медичну допомогу з боку особи – запрошувача чи уряду Франції, у випадку урядового запрошення. Якщо ж громадянин іншої країни перебуває у Франції нелегально, його витрати на лікування оплачує мерія того міста, в якому була надана медична допомога. Система охорони здоров'я Франції перебуває під безпосереднім контролем держави. Контролюючою особою виступає Державний секретар з охорони здоров'я, який слідкує за діяльністю дирекції з охорони здоров'я, дирекції шпиталів та дирекції соціального страхування. Дві третини лікарень у країні – державні, третина – приватні. Останні найчастіше виступають акціонерними товариствами, де акціонерами є працівники лікарні. Державні шпиталі призначені для надання цілодобової невідкладної висококваліфікованої медичної допомоги всім прошаркам населення. Оплата за послуги забезпечується страховими касами та визначається актом про виконані маніпуляції чи процедури або тривалістю перебування на стаціонарному лікуванні. У зв'язку зі старінням населення, збільшенням кількості лікарів та появою нових ресурсоємних технологій видатки на медицину у Франції постійно зростають. Росте також споживання медичних послуг. У структурі медичного споживання 48,8 % йдуть на стаціонарну допомогу, 28,6 % – на амбулаторну допомогу, 18,4 % – на медикаменти, 2,7 % – на протези, 1,5 % – на транспортування хворих. Кожен француз розуміє, що хвороба може призвести до втрати прибутків і матеріальних благ, отже старанно слідкує за станом свого здоров'я і не економить на профілактиці захворювань та засобах, які забезпечують здоровий спосіб життя [2, с. 3-6].

Подібним шляхом у реформуванні системи охорони здоров'я рухається Австрія. Міністерство охорони здоров'я Австрії взяло курс на превентивну медицину, що закладено в основі прийнятого в 2005 році Акту про реформування охорони здоров'я. Наріжним каменем вказаного документа є диспансеризація. Диспансерні огляди фінансуються за рахунок державних страхових фондів і є безкоштовними для австрійців, які досягли вісімнадцятирічного віку. Для контролю за проведенням профілактичних оглядів створені спеціальні служби, інтегровані в систему соціального забезпечення. Для надання медичним працівникам юридичної підтримки і адміністрування внутрішнього пенсійного фонду в Австрії створена Австрійська медична рада, яка представляє інтереси медиків в уряді. Австрійська медицина перебуває на високому рівні, що підтверджують статистичні дані, які вказують на зростання середньої тривалості життя. У 2004 році цей показник перевищив 76 років для чоловіків і 82 роки – для жінок. За прогнозами, вже у 2030 році тривалість життя пересічного австрійця становитиме 80 років. З середини 1990-х років населення Австрії збільшилося на 500 тисяч, при загальній кількості мешканців 8,21 млн. Збільшення загальної тривалості життя в Австрії призвело до зростання відсотку населення зрілого та похилого віку. 22 % австрійців є старшими за 60 років. За прогнозами, до 2015 року цей показник зросте до 25 %, а до 2030 року – до 32 %. У 2004 році працездатне населення склало 62 %, а в 2030 році, за прогнозами експертів, ця цифра становитиме 55 %. Реформуванням системи охорони здоров'я в Австрії займаються Міністерство охорони здоров'я і захисту прав жінок, провінційні і муніципальні ради, організації соціального страхування. На допомогу їм були створені Федеральне медичне управління і Провінційні медичні комітети. Функціями Федерального медичного управління є планування, менеджмент і фінансування системи охорони здоров'я, аналіз ефективності роботи систем повернення витрат, контроль якості послуг і використання сучасних комунікаційних технологій в медицині. У Федеральну медичну комісію, яка є центральним органом Федерального медичного управління, входять члени національного уряду, представники муніципальних, провінційних і міських рад, благочинних організацій, комітетів із захисту прав пацієнтів і фондів соціального страхування. Провінційні медичні комітети, враховуючи економічні і регіональні потреби окремих провінцій, трансформують та запроваджують у практику основні принципи планування і практичні рекомендації, розроблені Федеральним медичним управлінням. В Австрії функціонує багатопрофільна система соціального страхування, яка передбачає надання допомоги населенню при нещасних випадках, у вигляді пенсійних виплат, проведенні необхідних медичних процедур та маніпуляцій при захворюванні, інвалідності, вагітності і народженні дитини, безробітті, смерті годувальника та настання старості. Всі організації, які надають страхові послуги населенню, входять до Національної асоціації органів соціального страхування, яка співпрацює з федеральним урядом. Фінансування системи соціального страхування здійснюється за рахунок внесків застрахованого населення, або роботодавців. Розмір страхових внесків визначаєть-

ся рівнем річних доходів, за умови, якщо сума останніх не перевищує певного рівня (у 2005 році – 3630 євро на місяць для службовців і 4235 євро – для фермерів і приватних підприємців). Члени сім'ї застрахованого можуть отримувати медичну допомогу за його рахунок, навіть якщо вони не сплачують страхові внески самостійно. Таким чином, 98 % населення Австрії охоплені медичним соціальним страхуванням, яке покриває витрати на медичну допомогу, медикаменти, стаціонарне лікування, медсестринський догляд у домашніх стаціонарах, психотерапію і психологічну діагностику. Пацієнт може звернутися до будь-якого лікаря, який співпрацює з страховою організацією, що видала страховий поліс. Всі медикаменти, що відповідають Економічним протоколам з використання медикаментів та медичного обладнання, можна отримати в будь-якій аптеці за рецептом за рахунок соціальних фондів. Страховка надає кожному громадянину Австрії можливість лікуватися амбулаторно та стаціонарно без обмеженого часу перебування в клініці. 70 % закладів стаціонарного типу припадає на шпиталі, які фінансуються за рахунок соціальних фондів. Є загальний і спеціальний типи оплати за стаціонарне лікування. Максимальна кількість оплачених днів стаціонарного лікування становить 28 на рік, решту часу перебування у клініці оплачують соціальні фонди. Спеціальні фінансові витрати на лікування частково покриваються державою з соціального бюджету, решту пацієнт зобов'язаний оплатити сам, або за допомогою додаткових медичних страховок. Якщо пацієнт бажає покращити умови перебування у клініці, самостійно вибирати лікаря, то він повинен зробити додаткові страхові вклади в комерційні компанії, які встановлюються залежно від стану здоров'я пацієнта, професійних та спадкових факторів. Такими послугами користується близько 30 % населення Австрії. В Австрії працювати в сфері охорони здоров'я дозволяється лише спеціалістам з медичною освітою. У 2004 році в Австрії працювало 38422 лікарі: 11716 – терапевти, 16426 – вузькі спеціалісти, 4106 – стоматологи, 6174 – лікарі-інтерни. Виготовлення, розповсюдження та використання фармацевтичних препаратів в Австрії строго регламентовані законодавством, яке діє в рамках національної політики охорони здоров'я і захищає права споживачів. Існує ряд правил, що дозволяють контролювати обіг медикаментів на території держави. По-перше, лікарські препарати можна придбати лише за рецептом в аптеках (виняток становлять вітамінні препарати і трав'яні чаї). По-друге, існує ряд вимог до організації роботи аптек: відстань до найближчої аптеки не може бути менше 500 м, а кількість потенційних клієнтів – не менше 5500, послуги повинні надаватися цілодобово і без вихідних, аптека повинна володіти досвідченим персоналом, відповідними торговими приміщеннями і складами [3, с. 10-11].

Серед країн з високою якістю медичного обслуговування слід виділити Німеччину. Майже кожен мешканець Німеччини має гарантований доступ до високоякісного комплексного медичного обслуговування та вибору лікарів. У Німеччині, як і в Австрії, існує система медичного страхування, яка базується на функціонуванні приватних страхових фондів та державного обов'язкового страхування. Останнє охоплює приблизно 89 % населення, тоді як приватну страховку мають лише 9 % німців. 2 % населення або зовсім не застраховані, або підлягають особливим видам страхування. Уряд здійснює контроль відповідності дій лікувальних фондів до діючого законодавства, але не бере безпосередньої участі в організації медичної допомоги. Згідно даних Організації економічного співробітництва і розвитку, Німеччина витратила на надання медичної допомоги у 2001 році 222 мільярди євро, що складає 10,7 % ВВП і ставить цю державу на перше місце за рівнем витрат на охорону здоров'я у світі. Систему обов'язкового державного страхування складають численні фонди, яких у 2004 році налічувалося близько 287. Всі фонди можна розділити на категорії: локальні медичні страхові фонди, профспілкові фонди, галузеві фонди, фонди медичного страхування для працівників великих компаній, аграрні фонди, морський фонд медичного страхування, шахтарський фонд. Страхові внески працівників та роботодавців у фонди державного обов'язкового страхування становили у 2006 році 13,3 % від загального доходу. Державний еквівалент цих внесків розраховується як фіксована ставка від зарплатні і розділяється порівну між працівником та роботодавцем, крім 0,9 % спеціальних внесків на стоматологічні послуги і оплату лікарняного, які з 2005 року повинні оплачуватися лише фізичними особами. Право на приватну медичну страховку мають приватні підприємці, державні службовці та особи з щорічним доходом більше 47250 євро. Біля 50 приватних страхових організацій пропонують своїм клієнтам ширший перелік послуг, які не входять до стандартного переліку державного обов'язкового страхування. Власники приватного страхового полісу мають можливість перебувати в індивідуальній або 2-місній палаті, консультуватися у кращих спеціалістів, отримувати додаткові внески за препарати. Однак, ця система має ряд недоліків. Приватна страхова компанія визначає розмір страхових внесків залежно від ступеня ризику, віку, статі та стану здоров'я клієнта і має право відмовитися від надання послуг або радикально змінювати умови для осіб з відповідними демографічними даними. Ті особи, які перейшли на приватне медичне страхування, до кінця життя не можуть повернутися до державного страхування і зобов'язані сплачувати додаткові внески за дітей та дружин і оплачувати медичні послуги самостійно з відтермінованою компенсацією від страхового агента. Законодавство Німеччини зобов'язує страхові фонди державного та недержавного характеру здійснювати оплату за амбулаторне, стаціонарне та стоматологічне лікування. Пацієнти можуть самостійно вибирати сімейного лікаря чи звертатися безпосередньо до спеціаліста, проте вибір лікувально-профілактичного закладу узгоджується з представником фонду [4, с. 16-17].

Не дивлячись на те, що система охорони здоров'я Німеччини вважається чи не найкращою у світі, вона має певні недоліки. Для їх усунення у 2004 році був прийнятий Акт про модернізацію обов'язкового медичного страхування, який ввів нові критерії співоплати та заходи стримування росту вартості медичних та фармацевтичних послуг; стандартизував рівні співоплати в різних секторах охорони здоров'я; надав можливість лікарням, в окремих випадках, надавати амбулаторну допомогу; наголосив на значенні післядипломної освіти; стимулював створення Інституту якості та економічної ефективності системи охорони здоров'я [5, с. 22].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Вивчення європейського досвіду функціонування систем охорони здоров'я дає можливість запропонувати шляхи реформування вітчизняної медицини. Для покращення функціонування системи охорони здоров'я України доцільно органам державного управління поширювати превентивні заходи у медицині; контролювати дотримання прав пацієнтів; сприяти розширенню ролі громадськості у визначенні напрямків розвитку системи охорони здоров'я (шляхом анкетування та соціологічних опитувань); контролювати та збільшувати обсяги фінансування медицини та ефективне використання фінансових, кадрових та матеріально-технічних ресурсів; сприяти переходу закладів охорони здоров'я на нові стандарти управлінського та бухгалтерського обліку. Заходи економічного характеру повинні включати зміну статусу організацій, що надають медичну допомогу; зміну порядку фінансування цих закладів і запровадження договірних взаємовідносин між пацієнтами та фізичними особами, що надають медичні послуги; встановлення єдиних уніфікованих підходів до визначення вартості медичних послуг та єдиних тарифів на них. Важливим кроком у налагодженні надання медичної допомоги населенню України є запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, яке б гарантувало отримання мінімального рівня медичних послуг застрахованим особам; пропагування та стимулювання розвитку приватного добровільного медичного страхування для забезпечення додаткового рівня, вищого, ніж гарантований обов'язковим медичним страхуванням. Це допоможе змінити ставлення пацієнтів до свого здоров'я, підкреслить значення профілактики захворювань, сприятиме формуванню конкурентних стосунків між страховими компаніями та закладами охорони здоров'я і дозволить підвищити якість та доступність медичної допомоги.

Список літератури:

1. Пасиешвили Л. М. Семейная медицина Нидерландов // Украинская медицинская газета. – 2006. – № 6. – С. 12.
2. Гаврилюк С. Медична допомога у Франції. Чи потрібно орієнтуватися на західні стандарти? // Медична сестра. – 2006. – № 6. – С. 3-6.
3. Нагребецкий А. Здравоохранение в Австрии, или что такое современная европейская медицина // Здоров'я України. – 2007. – № 8. – С. 10-11.
4. Нагребецкий А. Реформирование системы здравоохранения Германии – от хорошего к лучшему // Здоров'я України. – 2007. – № 5. – С. 16-17.
5. Каунцингер Б. Реформування системи охорони здоров'я в Німеччині // Украинская медицинская газета. – 2006. – № 3. – С. 22.

Дуб Н.Е.
Львовский медицинский колледж имени Андрея Крупинского

СРЕДСТВА РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ УКРАИНЫ НА ОСНОВЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Резюме
Предложенные пути реформирования отечественной медицины и механизмы государственного управления в отрасли здравоохранения на основе зарубежного опыта, в частности стран Европы. На конкретных примерах организации медицинской помощи в Нидерландах, Австрии и Германии продемонстрированы возможные средства трансформации системы предоставления медицинских услуг населению Украины. Подчеркивается роль органов государственного управления в упомянутых процессах, что обязывает прислушиваться к рекомендациям компетентные органы. Ставится вопрос о распространении превентивных мероприятий в медицине, переход заведений здравоохранения на новые стандарты управленческого и бухгалтерского учета, внедрения общеобязательного государственного социального медицинского страхования. Подчеркивается роль частного добровольного медицинского страхования для обеспечения дополнительного уровня медицинских услуг застрахованным лицам, выше, чем гарантированный обязательным медицинским страхованием.
Ключевые слова: страховая медицина, страховые кассы, фонды государственного и негосударственного медицинского страхования, общеобязательное государственное социальное медицинское страхование, частное добровольное медицинское страхование.

Dub N.E.
Lviv medical college the name of Andreya Krupinskogo

MEANS TO REFORM PUBLIC HEALTH SYSTEM IN UKRAINE ON THE BASIS OF FOREIGN EXPERIENCE

Summary
The ways of reformation of native medicine and mechanisms of state administration in the sphere of public health on the basis of foreign experience, in particular European countries, are suggested. Possible facilities for transformation of the system, that provides medical services for the population of Ukraine, are shown on the concrete examples of organization of medical care in Netherlands, Austria and Germany. It is accented the role on state authorities in the above-mentioned processes, that obligates competent authorities to consider these recommendations. Currency of preventive measures in medicine, transition of health care establishments on new standards of administrative and book-keeping account, introduction of cumpolsory state social medical insurance are discussed. The role of private voluntary medical insurance is underlined for providing of additional level of medical services to the insured persons; its level is higher, than assured obligatory medical insurance.
Key words: medico-actuarial science, insurance cashdesks, funds of state and unstate medical insurance, obligatory state social medical insurance, private voluntarily medical insurance.

УДК 614.23

Н.М. КОЛОТОВА-ПАЄВСЬКА – ДОЦЕНТ КАФЕДРИ ТЕРАПІЇ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ КИЇВСЬКОГО МЕДИЧНОГО ІНСТИТУТУ

Дудка П.Ф., Тарченко І.П., Бодарецька О.І., Добрянський Д.В.
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

«Відроджуємо забуті імена». Сторінка історії кафедри внутрішніх хвороб стоматологічного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Життєвий шлях доцента кафедри терапії стоматологічного факультету Київського медичного інституту.
Ключові слова: історія, кафедра внутрішніх хвороб, Національного медичного університету, Київського медичного інституту.

В 1945 р. в Київському Медичному Стоматологічному інституті відбулася важлива подія – з`явилася кафедра терапії, на якій студенти-стоматологи змогли вивчати основи внутрішньої медицини. Її першим завідувачем став уже відомий на той час професор В.М. Іванов (призначення було за сумісництвом). Її першим завідувачем (за сумісництвом) став уже відомий на той час професор В.М. Іванов, який з 1944 р. очолював кафедру терапії санітарно-гігієнічного факультету Київського Медичного інституту (КМІ). Тривалий час кафедра працювала в надзвичайно важких умовах. Відсутньою була постійна клінічна база, впродовж 3-х років місця перебування кафедри постійно змінювалися. Працювали в шпиталях, які були розгорнуті в школі, монастирі, лікарні для хворих на туберкульоз та ін. Не було можливості для повноцінного читання лекцій з демонстрацією хворих. Лекційні аудиторії знаходилися на далекій відстані від стаціонару. Але кафедра активно працювала завдяки потужному викладацькому колективу, його ентузіазму, творчому натхненню. В 1948 р. професор В.М. Іванов звільняється з посади завідувача нашої кафедри і його змінюють у подальшому професор В.О. Ельберг, доцент Л.М. Єрусалимський, доцент Н.М. Колотова.

Інформація про викладачів перших років існування кафедри, видатних вчених-медиків, людей, які створювали широко відомі терапевтичні школи та, зрештою, стали гордістю нації, присипана порохом часу, але, на щастя, збереглася в архівах [1, 2, 3].

Дуже цікава справа – розглядати папери з написаними власноруч текстами цих людей. За лініями почерку – іноді стрімкими, невпинними, іноді такими легкими, що, здається, рука ледь торкалася паперу, і літери ось-ось спорхнуть у повітря, деколи виведеними із ретельною каліграфічною старанністю – завжди відчуваються контури реальної людини. Якщо в них пильно вглядатись, то обриси ці починають пульсувати, наливатися життям, – і невдовзі люди минулого постають перед нами немов у плоті та крові, кожен із власним характером, відчуттями, звичками, врешті решт, долею. Це були порядні, цілеспрямовані, високопрофесійні лікарі, більшість з яких пройшли випробування війною і, незважаючи на вік, не зупинялися на досягнутому, проводили наукові пошуки, захищали дисертації, писали монографії, користувалися великим авторитетом і повагою серед студентів. Відчувалося, що наші попередники були звичайними людьми, у них також були життєві проблеми: хворіли, отримували догани, подяки, нагороди, відпустки, просили захисту та ін. Завдяки вивченню архівних матеріалів ми маємо можливість розповідати сучасникам про забуті імена.

Отже, сьогодні ми маємо нагоду розповісти про незвичайну людину зі складним шляхом життєвих випробувань – Наталію Миколаївну Колотову -Паєвську, яка працювала на кафедрі в далекі 50-ті роки століття, що минуло.

В державному архіві м. Києва зберігається її «Особиста справа» [4].

Вчитуємося в строчки автобіографії, написаної рівненьким красивим каліграфічним почерком, і в нашій уяві з'являється постать цілеспрямованої, принципової, порядної людини (мал. 1).

Личный листок по учету кадров
Колотова – Паєвская
Наталия отчество Николаевна
не старш. научный сотрудник.
жен. 3. Год рождения 1902 г. 4. Место рождения:
существовавшему в то время адм. делению село
Крашево Тверской губернии и уезда.
существующему в настоящ. время адм. делению село
Крашево Калининской обл. и р-на.
ональность русская 6. Соц. происхождение:
. сословие (звание) родителей служащие
ное занятие родителей до Октябрьской революции
врач; мать – мед/с, после Октябрьской революции
мер 1916 г. 7. Основная профессия (занятие *) врач –
терапевт, научный работник
стаж работы по этой профессии
8. Соц. положение*) служащая 9. Партийность член ВКП(б) 10. Какой
ацией принят в члены ВКП(б) п/о Ташкентского Медицинского Инст-та.
11. Партстаж с XI 1943 г. (м-ц, год) № партбилета 4751220 к/карточки —
ж пребывания в ВЛКСМ с — по — 13. Состоял ли в других партиях (каких, где, с ка-
по какое время) не состояла
14. Состоял ли ранее в ВКП(б) нет (да, нет) с какого и по какое
— и причины исключения или выбытия —
ли колебания в проведении линии партии и участвовал ли в оппозициях (каких, когда)
не было
ном какого профсоюза состоит и с какого года Медсантруд с 1936 г.
разование высшее + аспирантура
(высшее, незаконченное высшее, среднее, незаконченное среднее, низшее)

Подробное название учебного заведения (вуз, втуза, техникума, комвуза, школы и проч.) и его местонахождение	Название факультета или отделения	Дата (м-ц, год) поступления	Дата (м-ц, год) окончания или ухода	Окончил или нет	Если не окончил, с какого курса ушел	Какую (узкую) специальность получил в результате окончания учебного заведения
Ташкентский Медицинский Институт, имени В.М. Молотова.	лечебный	1935 май	1938 авг.	оконч.		врач – терапевт.

ная степень (звание) кандидат медицинских наук. Имеет ли научные труды
ретения 12 тр. (перечень научных трудов и изобретений с указанием, по каким вопросам и
(да, нет)

Мал. 1. Особистий листок з обліку кадрів Колотової Н.М. *1952 р. Призначена на посаду в.о. зав. кафедри терапії Київського стоматологічного інституту. Державний архів м. Києва*

© Дудка П.Ф., Тарченко І.П., Бодарецька О.І., Добрянський Д.В., 2014

Пропонуємо розповідь про життєвий та творчий шлях Наталії Миколаївни Колотової-Паєвської.

Народилася у 1902 р. у с. Бурашеві Калінінської області в сім`ї земського лікаря і медичної сестри. Батько – Микола Іванович Паєвський – старий революціонер, член гуртка «Чайковців», учасник «процесу 193», як пише Наталія Миколаївна. Дитинство провела в с. Сайогово Курської області, в якому батьки працювали в земській лікарні. В 1912 р. батьки переїхали до Києва. Навчалася в Київській жіночій гімназії, яку закінчила в 1918 р.

Залишившись без батька, який помер у 1916 р., почала заробляти гроші вчителькою у сім`ях багатіїв.

Потім працювала в Київському обласному військкоматі реєстратором, помічником бібліотекаря в Архітектурному інституті.

У 1920 р. була зарахована на 1-й курс Київського медичного інституту, успішно закінчила три курси, але продовжити навчання не змогла – вийшла заміж за доцента Київського політехнічного інституту Степана Митрофановича Колотова, залишивши інститут у зв'язку з народженням дітей. У 1927 р. сім`я переїхала в Середню Азію за місцем нового призначення чоловіка. Діти підросли, Наталія Миколаївна екстерном здала екзамени за два курси медичного інституту і була зарахована на третій курс Ташкентського медичного інституту, який закінчила в 1938 р., отримавши диплом з відзнакою.

Працювала виїзним лікарем Центральної станції швидкої допомоги в м. Ташкенті. З 1939 р. навчалася в клінічній аспірантурі Ташкентського медичного інституту. Підготувала дисертацію на здобуття наукового ступеня канд. мед. наук на тему: «Материалы к вопросу о критериях излечения малярии», яку захистила на засіданні Вченої Ради Ташкентського медичного інституту 17.12.1941 р. (мал. 2).

Мал. 2. Автобіографія доц. Колотової Н.Н., *1952р (1 стор.). Державний архів м. Києва*

Після захисту дисертації працювала асистентом кафедри госпітальної терапії під керівництвом заслуженого діяча науки, доктора мед. наук, професора М.І. Слоніма.

В 1944 р. сім`я повертається до Києва, і Наталія Миколаївна влаштувалася на роботу спочатку ординатором факультетської терапевтичної клініки, якою керував академік М.Д. Стражеско, потім – молодшим науковим співробітником Інституту клінічної медицини. В 1946 р. вона стає старшим науковим співробітником цього інституту.

02.10.1952 р. за наказом МОЗ УРСР № 892-0 Колотову призначають в.о. зав. кафедри терапії Київського Стоматологічного інституту, замінивши на цій посаді доц. Л.М. Е Єрусалимського (мал. 3). Клінічною базою кафедри була лікарня №1 Подільського району м. Києва.

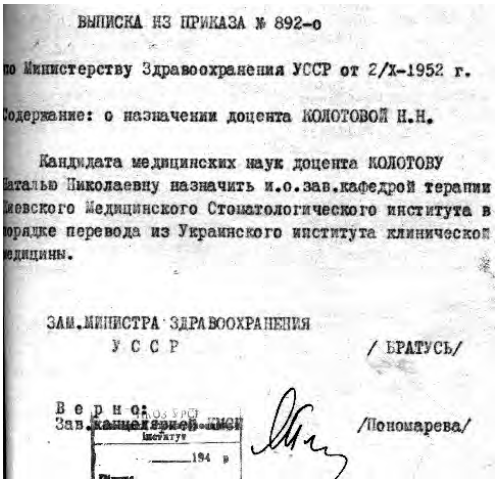

ВЫПИСКА ИЗ ПРИКАЗА № 892-о

по Министерству Здравоохранения УССР от 2/X-1952 г.

Содержание: о назначении доцента КОЛОТОВОЙ Н.Н.

Кандидата медицинских наук доцента КОЛОТОВУ Наталью Николаевну назначить и.о.зав.кафедрой терапии Киевского Медицинского Стоматологического института в порядке перевода из Украинского института клинической медицины.

ЗАМ.МИНИСТРА ЗДРАВООХРАНЕНИЯ
У С С Р / БРАТУСЬ/

Верно:
Зав.канцелярией /Пономарева/

Мал. 3. Виписка з Наказу про зарахування на посаду в.о. зав. кафедри терапії стоматологічного інституту Колотової Н.М. *1952 р.*

В ті часи педагогічний процес здійснювався в світлі вчення І.П. Павлова про цілісність організму, його взаємовідносин з зовнішнім середовищем, значення центральної нервової системи, кортико – вісцеральних зв'язків за умов патологічних процесів.

На лекціях та практичних заняттях підкреслювалися досягнення вітчизняних вчених. На методичних нарадах обговорювалися питання методики проведення практичних занять, наприклад, з лабораторних досліджень. Співвідношення лекцій до практичних занять тоді складало 1:4. Читалися лекції з військової епідеміології.

Студенти в цілому добре володіли знаннями з етіології, патогенезу, клініки, діагностики внутрішніх хвороб, але в питаннях рецептури орієнтувалися недостатньо.

У 1952-53 рр. на кафедрі, якою керувала Н.М. Колотова, терапію студентам-стоматологам викладали: доцент А.К. Шейна, асистенти В.Н. Вальчук, Ю.К. Ольшанецька, Т.Ф. Підвальнюкова, А.А. Флерова, П.Н. Маклакова.

Студенти працювали в науковому гуртку, регулярно проводилися його засідання.

Виконувалися заплановані наукові роботи. Наприклад, асистент Підвальнюкова Т.Ф. працювала над дисертаційною роботою на оригінальну тему: «Изменение антитоксической и протром-

бинообразовательной функции печени у больных язвенной болезнью при лечении сном». Асистент Ю.К. Ольшанецька працювала над проблемою інфаркту міокарда, виконуючи наукову роботу на тему: «Особенности течения инфаркта миокарда». Керівником цих досліджень була доцент Н.М. Колотова.

Власне сама доцент Н.М. Колотова запланувала дуже важливе для стоматологів наукове дослідження: «Изучение реактивности организма по данным периферической крови и костного мозга у больных с выраженными формами амфодонтоза».

Лікувально-консультативна робота проводилася в стаціонарі (проведення обходів хворих, допомога палатним лікарям), в поліклініці, на дільниці (консультація хворих вдома). Під керівництвом доцента Н.М. Колотової співробітники кафедри проводили диспансерні огляди робітників на заводах і фабриках (на заводі імені М.І. Калініна, на фабриці Смірнова- Ласточкіна), відповідали за проведення диспансеризації і лікування хворих на виразкову хворобу в Подільському районі Києва, здійснювали допомогу в проведенні диспансеризації хворих на стенокардію. Наведений перелік напрямків лікувально-консультативної роботи свідчить про велику питому вагу цього аспекту діяльності, що і сприяло професійному зростанню, зміцнювало авторитет працівників кафедри в очах практичних лікарів і студентів.

Весняного семестру 1953- 1954 рр. завідувачем кафедри був обраний полковник-доцент Г.Й. Бурчинський, якому необхідно було поєднувати роботу на кафедрі з обов`язками головного терапевта Київського окружного військового госпіталю Міністерства оборони УРСР.

Колотова Н.М. спочатку виконувала обов'язки доцента кафедри, невдовзі отримала звання доцента.

У 1955 р. у зв'язку з ліквідацією Київського Стоматологічного інституту і організацією на його базі стоматологічного факультету Київського медичного інституту доцента Колотову Н.М. переводять на посаду доцента кафедри терапії стоматологічного факультету.

24.06.1955 р. вона захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук на тему «О полицитемическом синдроме» у Вченій Раді відділення клінічної медицини Академії медичних наук СРСР, яка була затверджена у 1956 р.

05.09.1956 р. доцент Н.М. Колотова переводиться у Вінницький медичний інститут на посаду завідувача кафедри терапії (сьогодні – кафедра внутрішньої медицини №2), отримує звання професора. Наукові інтереси кафедри в цей час були пов'язані з вивченням захворювань системи крові. Внаслідок наукових пошуків вийшла друком монографія професора Н.М. Колотової «Полицитемия». Кафедру очолювала до 1961 р.

Таким був життєвий та науковий шлях Наталії Миколаївни Колотової-Паєвської – непересічної особистості, талановитого вченого, лікаря та педагога, з ім'ям якої пов'язана важлива сторінка історії кафедри внутрішніх хвороб стоматологічного факультету в далекі 50-роки минулого століття.

Список літератури:

1. Отчёт о работе кафедры терапии Стоматологического института за 1946/47 учебный год. Державний архів м. Києва. / Ф.Р. 859, оп. 3, спр. 19, арк. 76-84.
2. Отчёт о работе кафедры терапии Стоматологического института за 1947/48 учебный год. Державний архів м. Києва. / Ф.Р. 859, оп. 3, спр. 25, арк. 89-94.
3. Отчёт о работе кафедры терапии стоматологического факультета Киевского медицинского института им. акад. А.А. Богомольца за 1955-1956 гг. Державний архів м. Києва / Ф.Р. 352, оп. 37, спр. 331, арк. 119-130.
4. Особиста справа Н.М. Колотової. Державний архів м. Києва. / Ф.Р. 325, оп. 43, спр. 156, арк. 1, 3, 4, 13, 14, 15.

Дудка П.Ф., Тарченко И.П., Бодарецкая О.И., Добрянский Д.В.
Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

Н.Н. КОЛОТОВА-ПАЕВСКАЯ – ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ ТЕРАПИИ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА КИЕВСКОГО МЕДИЦИНСКОГО ИНСТИТУТА

Резюме
«Возрождаем забытые имена». Страница истории кафедры внутренних болезней стоматологического факультета Национального медицинского университета имени А.А. Богомольца. Жизненный путь доцента кафедры терапии стоматологического факультета Киевского медицинского института.
Ключевые слова: история, кафедра внутренних болезней, Национальный медицинский университет, Киевский медицинский институт.

Dudka P.F., Tarchenko I.P., Bodareckay O.I., Dobryanskiy D.V.
Bogomolets National Medical University

N.M. KOLOTOVA-PAYEVSKAYA – ASSOCIATE PROFESSOR FACULTY OF DENTISTRY THERAPY KIEV MEDICAL INSTITUTE

Summary
«Revives the forgotten names.» Page of history department of internal medicine faculty of dentistry O.O. Bogomolets National Medical University. The life of assistant professor of dental therapy department of Kiev medical institute.
Key words: history, department of internal medicine, National medical university, Kiev medical institute.

УДК 378.193:004

INNOVATIVE TECHNOLOGIES WITHIN THE STUDYING OF PHARMACOGNOSY BY ENGLISH MEDIUM STUDENTS

Lysiuk R.M.
Danylo Halytsky Lviv National Medical University

Definition, advantages, requirements for structure and functions of an electronic textbook as an innovative educational tool are given in the article. Application of modern information technologies reveals new possibilities for studying of Pharmacognosy, that is confirmed by the first electronic «A Textbook of Pharmacognosy» for students of English medium at Pharmacy Faculty (specialty 8.110201 «Pharmacy»), developed by co-workers of the Department of Pharmacognosy and botany at Danylo Halytsky Lviv National Medical University.
Key words: pharmacognosy, English medium students, innovative technologies in education, electronic educational resources, electronic textbook on Pharmacognosy.

Introduction. Among the features of educational system in modern information society should be a much accessed education, provided by the extensive use of new educational technologies [4].

The processes of modernization and globalization of higher education leads to the formation of appropriate conditions for high-quality training of specialists. The educational system is increasingly uses information technology in the context of innovative forms of learning.

Ukraine as an European country is on the verge of complete information support for society, and that is evidenced by a law of Ukraine «On the Concept of National Programme of Information Support» [9], which states: «Information processes of education will be directed towards the formation and development of the intellectual potential of the nation, improvement of the forms and the contents of educational process, introduction of computer methods of training and testing that will provide solutions to the problems of education at a higher level, subjected to the world requirements».

In September 2012, the Government considered and approved the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period of 2012-2021, which states: «The efforts of education authorities at all levels, scientific and methodological services, supported by the entire society and the state should be focused on the implementation of priority trends for progress of education, overcoming of the actual problems, solving future challenges of sustainable development, including ... the formation of a modern material and technical support for the educational system, providing conditions for the growth of area of modern training means (teaching and methodical, electronic, technical, information and communication, *etc.*) ... Development priorities of education comprise the introduction of modern information and communication technologies that ensure improvement of the educational process, the availability and effectiveness of education, training of young generation for the life activity in the information society. This is achieved by ... working out of electronic textbooks».

Providing students with modern textbooks and manuals, prepared according to the updated curriculum considering the latest achievements of world and domestic science, remains an integral part of improving the quality of training for the healthcare area [2]. For higher educational establishments in Ukraine, studying of foreign citizens is the responsibility of the state authorities in relation to fulfillment of the tasks of financial, social, political, cultural and international cooperation *etc* [3].

A modern textbook is a consistent, systematic presentation of the discipline that meets the requirements of curriculum. One of the major objectives of the educational process is to increase the level of mastering by students of academic material.

The role of information technologies in the training of future specialists has greatly increased. The states need highly qualified and knowledgeable experts in the various areas of work using computer technology. Information competence is becoming an important part for current employment processes. The computer becomes the primary means for communication, obtaining information, and a leading learning tool.

Problem statement. The objectives of the article comprise analysis of current state of occurrence and development of electronic educational resources, structure and requirements for modern e-textbooks; substantiation of the advantages in application of new computer technologies in educational process.

Research results. New information technologies in education comprise methodology and technology of educational process using the latest e-learning means.

Electronic media for educational purposes include means for teaching, stored on digital or analogue storage media and reproduced in electronic equipment (computer programs of general and didactic orientation, electronic tables, e-libraries, slide collections, tests, virtual labs *etc* [8].

Guidelines on electronic educational resources, approved by the order № 1060 of the Ministry of Education and Science, Youth and Sport of Ukraine [7], define electronic educational resources as training, research, information materials and tools, developed in electronic form and submitted to media of any kind or located in computer networks, which are reproduced by means of elec-

© Lysiuk R.M., 2014

tronic digital technical devices, required for the effective organization of the educational process, as regards its content filling with qualitative teaching materials.

The main types of electronic educational resources comprise: electronic document, electronic edition, electronic analogue of printed edition, electronic didactic demonstration materials, information system, the depositary of electronic resources, computer-based test, electronic dictionary, electronic guide, electronic library of digital objects, electronic educational manual, electronic textbook, electronic teaching materials, course of distance learning, electronic laboratory manual [7].

A computer textbook is a set of software and hardware, educational and methodical media, united by a common idea and theme which aims to intensify the educational process through the use of personal computers.

Electronic textbook may be define as an e-learning edition of systematic exposition of the discipline (its section, chapter), which corresponds a curriculum [7]; a computer software tool that meets the curriculum and is designed for implementation of scientific and methodical complex using general didactic principles [11], an open methodical system, based on the principles of flexibility and mobility [5].

Electronic textbooks (e-textbooks), or digital textbooks are digitized forms of textbooks that will potentially replace existing paper-based textbooks. E-textbooks have been envisioned to be a preferred and common choice of teaching and learning tool in the very near future [1].

The vast majority of authors in choice of the forms and contents of electronic books are influenced by technology for establishment of sites on the Internet. Currently, most e-books resemble the sites of their specific logics of construction. This path seems to be the most successful because a potential user can easily orient in electronic textbooks [5, 6], since the majority of users of e-books are young people from childhood perfectly oriented in the electronic network Internet [6].

The modern textbooks should meet the following requirements: structuring, convenience of application, clarity of the material. To meet the above requirements, it is advisable to use hypertext learning systems.

Possibility for variation of familiarization sequence with the content of a hypertext, as opposed to the linear text, is reached by division of information on segments (themes) and the establishment of links between them, allowing the user to move from the current studied theme to one of several related themes.

In the presentation of theoretical material, the possibilities of electronic textbook allow to transfer to any fragment of data, demonstrate the high-quality graphics, and select the previously studied material, required for learning the particular fragment.

The advantages in application of new computer technologies comprise full support of all students with complete information materials; wide spectrum of technical options for entrance into electronic textbooks by the student audience; the ability for mobile changes of hypertext, which allows not only for timely correction of texts submitted, but also to upgrade coloured drawings, graphs, diagrams, photographs, schemes; low cost of virtual textbooks, that does not require expensive printing expenses, almost is «not damaged» in the long-term use, as opposed to a paper carrier.

Clarity, available in electronic books, is much more effective, because there is an opportunity to use multimedia technology, including slides and video clips, hyperlinks etc. Electronic textbook can be complemented by the theoretical and practical material, adjusted and improved.

In order to study the specialized subject of Pharmacognosy by students of the English department of the Faculty of Pharmacy are required English guides, complied in accordance with the typical and work curricula, considering the specifics of teaching the subject to representatives of various foreign countries.

The electronic «A Textbook of Pharmacognosy» in English is prepared in accordance with the typical curriculum (Kyiv, 2011) of Pharmacognosy for English medium students of higher pharmaceutical institution and Pharmacy faculties at higher educational institutions of III-IV levels of accreditation (specialty 8.110201 – «Pharmacy») by the co-workers of department of Pharmacognosy and Botany at Danylo Halytsky Lviv National Medical University assist. prof. Roman Lysiuk and prof., DSci. (Pharm.) Volodymyr Antonyuk. The electronic textbook is worked out on the basis of the program «Microsoft Office Publisher 2007» with the possibility of on – line and offline access.

Since 2011, in free access for Internet users operates the educational portal at *www.pharmacognosy.org.ua*; it may be used not only by students of Danylo Halytsky Lviv National Medical University, but also English-speaking students of higher educational establishments in Ukraine and other countries.

According to its characteristics, the electronic computer textbook of Pharmacognosy is an electronic educational complex which has much more features than a usual manual and can be used for independent study of theoretical material and formation of practical application of these knowledge by students of the English department at the Faculty of Pharmacy.

The textbook presents detailed information about the classes of biologically active substances: polysaccharides, lipids, vitamins, essential oils, iridoids, isothiocyanates, saponins, cardiac glycosides, phenolic compounds, lignans, xanthones, anthracene derivatives, coumarins and chromones, flavonoids, tannins, alkaloids. Biogenesis, classification, characteristics of chemical structures, reactions of identification, and methods for the quantitative determination of these groups of substances, pharmacological properties and application in medicine of their raw material sources are highlighted.

The electronic textbook is also supplemented by tables, arranged in accordance with chemical clas-

sification of the main bioactive compounds. The tables include the names of the MPM, their plant sources and major active principles, pharmacological activity and medical applications.

Certain sections of the textbook introduce students to Pharmacognosy as a subject, its history, current state and prospects of development; issues of harvesting, drying and storage of medicinal plant material (MPM), methods for determination of the identity and purity of MPM in accordance with regulation guidelines; rational use and conservation of medicinal plants; principles of morphological, botanical and pharmacological classification of MPM; data on the characteristics and methods for the analysis of complex phytopharmaceuticals (herbal collections and teas from MPM, briquettes, cut and pressed plant materials).

Since in the choice of the main forms for teaching of students, the important attention is paid to practical skills, therefore, a particular attention in the textbook is paid for macro – and microscopic characteristics of the studied materials and possible admixtures of official plant sources. The data on the modern medicines from plant materials, including medicinal plants of the world medicine, considering the national characters of the medical application in different countries of the world are presented.

Conclusions. The purposes of the working out of electronic educational resources include modernization of education, meaningful filling of educational environment and ensuring equal access for its participants, regardless of their place of residence and learning forms, to qualitative teaching and learning materials, developed on the basis of information and communication technologies [7].

Modern means of working out, transmission and processing of information have much more opportunities compared to the print editions, due to the intensive development of multimedia, hypertext and network technologies.

Uses of electronic textbook, an effective means for improving the quality of education, will have a positive impact on the process of preparing students, considering means for organization of learning process, structure, methodological requirements, and will facilitate the perception of information, diversify forms of work, interest by technical capabilities; also while training assist for the further development of students' cognitive motivation [10].

Properly organized by a teacher work, using innovative technologies, electronic textbooks as well, allows engaging students in the learning process, thereby enhancing cognitive activity in the classroom and within independent work.

Working out of e-textbooks helps to resolve constant updating of information material of educational subject. Electronic manuals possess highly visual and informative features. Publication of an electronic computer textbook is much cheaper than of printed one. The advantages of e-textbooks are mobility and accessibility due to the growth of computer networks.

The adequacy to the level of modern scientific data, the need for constant updating of information material, and different levels of language training among students caused the incorporation in the learning process of the English department of the electronic textbook on Pharmacognosy.

The use of Internet resources and electronic textbooks provides students' access to modern information space, optimizes preparation for practical classes, and reveals the benefits for implementation of intensive technologies in the learning process.

Developing of any textbook and preparing it for publication usually always takes some period of time for which, unfortunately, some of the information, considering the rapid progress of world science, loses actuality, and sometimes even needs a whole revision, a remake of classic views and improvement of educational and information material, since only under conditions of permanent upgrade may be expected the appropriate quality of training for highly qualified specialists.

References:

1. Hee Jeong Jasmine Lee. Can electronic textbooks be part of K-12 education? Challenges, technological solutions and open issues / HeeJeong Jasmine Lee, Chris Messom, Kok-Lim Alvin Yau // The Turkish Online Journal of Educational Technology – January 2013, volume 12, Issue 1.
2. Волосовець О.П. Створення сучасного підручника – запорука підвищення ефективності навчального процесу / О.П. Волосовець, Ю.С. П'ятницький, І.С. Вітенко [та ін.] // Нові напрями впровадження кредитно – модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних і фармацевтичному навчальних закладах України III – IV рівнів акредитації: матеріали Всеукр. наук. навч. – метод. конф., 12 – 13 травня 2011 р. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2011. – С. 14-18.
3. Грищак В.З. Особливості періоду соціальної адаптації іноземних студентів протягом перших років навчання в Українському ВНЗ / В.З. Грищак, І.Г. Молоткова // Фахова підготовка іноземних громадян в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжн. наук.- практ. конфер. – Київ, 2002. – С. 3-8.
4. Иваненко Л.А. Дистанционные технологии в фармацевтическом образовании / Л.А. Иваненко, В.Д. Орлов // Методологические подходы к совершенствованию фармацевтического образования: тез. 4-й Всеросс. с межд. участ. научн.- метод. конфер. Часть I.– Воронеж, 2010. – С. 50-51.
5. Лічман Л.Ю. Електронний підручник у контексті сучасної філософії освіти / Л.Ю. Лічман, Ю.Ю. Саплін // Держава та регіони. Сер. Гуманіт. науки . – 2011. – Вип. 1.
6. Мельниченко Р.Г. Форма и содержание электронного учебника / Р.Г. Мельниченко // Право и образование. – 2008. – № 12. – С. 48-53.
7. Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси: наказ № 1060 Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 01.10.2012.
8. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню

грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України: наказ МОН України № 537 від 17.06.08.
9. Про Концепцію Національної програми інформатизації: закон України N 75/98-ВР від 04.03.1998.
10. Шепетко Ю. Електронний підручник як ефективний засіб підвищення якості освіти / Ю. Шепетко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – № 6.
11. Шепетко Ю. Електронний підручник як засіб навчання молодого покоління / Ю. Шепетко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2009. – № 4. – С. 175-180.

Лисюк Р.М.
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ФАРМАКОГНОЗІЇ СТУДЕНТАМИ АНГЛОМОВНОГО ВІДДІЛЕННЯ

Резюме
У статті наведено дефініції, переваги, вимоги до структури та функціонування електронного підручника як інноваційного навчального засобу. Використання сучасних інформаційних технологій відкриває нові можливості при вивченні навчальної дисципліни Фармакогнозія, що представлено на прикладі першого електронного посібника «A Textbook of Pharmacognosy» для студентів англомовного відділення фармацевтичного факультету (спеціальність 8.110201 «Фармація»), розробленого співробітниками кафедри фармакогнозії та ботаніки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.
Ключові слова: фармакогнозія, англомовне відділення, інноваційні технології у навчанні, електронні освітні ресурси, електронний підручник з фармакогнозії.

Лысюк Р.Н.
Львовский национальный медицинский университет имени Даниила Галицкого

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ФАРМАКОГНОЗИИ СТУДЕНТАМИ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ОТДЕЛЕНИЯ

Резюме
В статье приведены определения, преимущества, требования к структуре и функционированию электронного учебника как инновационного учебного средства. Использование современных информационных технологий открывает новые возможности в изучении дисциплины Фармакогнозия, что представлено на примере первого электронного пособия «A Textbook of Pharmacognosy» для студентов англоязычного отделения фармацевтического факультета (специальность 8.110201 «Фармация»), разработаного сотрудниками кафедры фармакогнозии и ботаники Львовского национального медицинского университета имени Даниила Галицкого.
Ключевые слова: фармакогнозия, англоязычное отделение, инновационные технологии в учебном процессе, электронные образовательные ресурсы, електронный учебник по фармакогнозии.

УДК 611.01.-001.17-0929:71657

ІСТОРИЧНІ ТА КЛІНІКО-МОРФОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЙОДОДЕФІЦИТНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Бондарець Д.В., Дзевульська І.В., Маліков О.В.
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

Розглянуто історію дослідження йододефіцитних захворювань в різних країнах світу, вивчення клінічних та морфологічних ознак, а також розробка методів подолання даних захворювань.
Ключові слова: йод, йододефіцит, зоб, кретинізм, гіпотиреоз.

Йододефіцитні захворювання (йододефіцит) – розлади, пов'язані з дефіцитом йоду, які розглядаються ВООЗ як найбільш поширені у всьому світі захворювання неінфекційного характеру і є найбільш розповсюдженою причиною ураження головного мозку та порушення психічного розвитку людини, яку можна попередити. Згідно з даними ВООЗ у 2007 році близько 2 млрд осіб споживали йод в недостатній кількості, третина з них – діти шкільного віку. З причини йодного дефіциту 655 мільйонів дітей у світі мають зоб. Затримки психічного розвитку різного ступеню виявлено в 43 мільйонів дітей, з яких 11 мільйонів страждають на кретинізм. Щорічно 100 тисяч дітей народжується з кретинізмом, причиною якого є йодний дефіцит.

Йод – необхідний елемент для нормального росту та розвитку людини. В організмі людини він присутній тільки в невеликих кількостях (15-20 мг) і потреба в ньому складає 100-150 мкг на день (0,1 – 0,15 мг). Особливе біологічне значення йоду в тому, що він є складовою гормонів щитоподібної залози: тироксина, трийодтиронина.

У природі має місце кругообіг йоду, більша частина якого міститься у морській воді. Більша кількість йоду була змита з поверхні ґрунту льодовиками, снігом, дощем і зносилась ріками в море. Найбільш збіднілі йодом гірські місцевості, такі як: Гімалаї, Альпи та гірські райони Китаю.

Кількість йоду в ґрунті залежить від його типу. В чорноземах, глиноземах, каштанових ґрунтах вміст йоду досягає 50 мкг/г, а в піщаних та підзолистих ґрунтах – до 10 мкг/г. Із ґрунту йод потрапляє в ґрунтові води, далі з питної водою – до організму людини. Вміст йоду у воді в межах 3-4 мкг/л може обумовити легкий ступінь зобної ендемії, 2-3 мкг/л – середній ступінь зобної ендемії та менше 2 мкг/л – важкий.

Найперші згадування про зоб приписують легендарному китайському імператору Шен-Нунгу (2838-2698 років до н.е.) який у своїй книзі «Лікування травами та коренями» згадує морські водорості Саргассо, як ефективний засіб при зобі. Зоб також згадується в книгах періоду 770-220 р.р. до н.е. «Лікування на вологих та сухих землях», в яких зоб відносять до захворювань, причинами яких є погана якість води. Інша згадка належить до династії Хан (206 рік до н.е. – 264 р. н.е.), де розвиток зобу пов'язували із сильними переживаннями у гірських умовах життя.

У Середньовіччі хворі на зоб («кретини») часто зображувалися на полотнах у вигляді ангелів та демонів. Перший детальний опис цього явища було зроблено в епоху Відродження. На італійських картинах, які відображають Мадонну, також можна побачити зоб, який в той час вважався за норму. Перше згадування слова «кретин» відноситься до 1754 року в «енциклопедії» Дідро.

Хірургічні операції при зобі були описані ранніми медичними школами в Салерно (1170), Монпельє (1240) та Падує (1252). Морські водорості при лікуванні зобу використовувались в ті часи також до XIX сторіччя. З приводу зобу часто виникали різні легенди: вчені стверджували, що зоб спричинює частий кашель або важкі пологи у жінок.

На початку XIX сторіччя інтерес до зобу зростав. Імператор Наполеон наказав систематично обстежувати на наявність зобу своїх підлеглих, бо більшість новобранців із гірських районів не були придатні до військової служби та муштри внаслідок недоумкуватості. В 1848 році королем Сардинії Карлом Арбельто була створена спеціальна комісія для вивчення розповсюдженості зобу в його королівстві, яке на той час включало провінції: Савой, Ніццу, П'ємонт, Геную та острови Сардинії. Серед задач комісії була також розробка рекомендацій з профілактики даного захворювання. Через 10 років комісія в своєму звіті вказала, що зоб був зареєстрований у 370403 мешканців старше 20 років. Крім того, кількість хворих на кретинізм складала приблизно 120 тисяч (населення Франції на той час налічувало 36 мільйонів).

В 1813 році Куртуазе виділив йод із золи морських водоростей. Вчений Коіндет в 1820 році вперше рекомендував препарат йоду для лікування зобу та у липні 1820 року зробив про це доповідь на засіданні швейцарського Товариства природничих наук.

Перші широкомасштабні дослідження з йодної профілактики були проведені 1916 – 1920 р.р. Марином та Кимбаллом в штаті Огайо, США. У цьому дослідженні прийняло участь біля 5000 дівчаток віком 11-18 років. 2190 з них отримували з водою йодистий натрій в дозі 0,2 г восени та навесні протягом 10 діб. Інші 2305 складали контрольну групу. В цьому дослідженні велику увагу привертають два факти:

1. У групі дітей, які отримували йодистий натрій, серед 908 дівчат із незбільшеною до лікування щитоподібною залозою тільки в двох це призвело до розвитку зобу, тоді як серед 1257 дівчат контрольної групи з нормальною щитоподібною залозою зоб з'явився тільки у 347.

2. У групі пацієнтів, які отримували лікуван-

© Бондарець Д.В., Дзевульська І.В., Маліков О.В., 2014

ня, серед 773 з 1282 дівчат було відмічено значне зменшення розмірів щитоподібної залози, тоді як в контрольній групі спонтанне зменшення зобу виникло тільки у 145 з 1048 дівчат.

Таким чином була продемонстрована лікувальна та профілактична дія йоду. Йодизм відмічався дуже рідко – тільки в 11 випадках, попри надмірно високі дози йоду, дані симптоми зникали через декілька днів після припинення його прийому.

Йодування солі було вперше запропоновано Буссинголтом, який багато років прожив в Колумбії. Він відмічав, що стан здоров'я місцевих мешканців покращувався при вживанні з їжею солі із шахти Гуака в Антигуа. В 1825 році Буссинголт провів аналіз цієї солі і виявив в ній підвищений вміст йоду та в 1833 році рекомендував йодовану сіль для профілактики зобу.

Перший експеримент йодування солі був проведений у Франції. Сім'ї, які страждали на зоб, отримували сіль з додаванням 0,1-0,5 г йодиду калію на кілограм. Проте у цих пацієнтів з'явилися симптоми підвищеної функції щитоподібної залози в наслідок передозування йоду і цей метод лікування був на багато років дискредитований.

Роль йодованої солі у профілактиці зобу була продемонстрована в Швейцарії. Зоб та кретинізм були широко розповсюдженні на всій території цієї країни, що пов'язано з її географічним розташуванням у високогірних районах Альп. Тягар витрат для хворих на кретинізм був вкрай важким для суспільства. В 1923 році тільки в кантоні Берна з населенням біля 700 тисяч було госпіталізовано 700 хворих на кретинізм, які були не здатні до самообслуговування. Однак внаслідок використання йодованої солі частота зобу різко знизилась. Пізніше були закриті або перепрофільовані заклади для людей, які страждали на розумові розлади та розлади слуху. Нагляд за рекрутами також підтвердив цю тенденцію. З 1925 по 1947 роки кількість непридатних до військової служби знизилась, з 31 до 1 на 1000 рекрутів.

В 1981 році австралійський вчений Безіл Хетцель сформулював концепцію про йододефіцитні захворювання. До цього основним проявом йодного дефіциту вважався зоб. Проте вплив йодного дефіциту не обмежується лише щитоподібною залозою. Найважливішим наслідком нестачі йоду стали вважати порушення розвитку нервової системи плода і новонародженого. Отже, за умови йодного дефіциту в навколишньому середовищі значна частина населення світу є групою ризику з розвитку йододефіцитних захворювань, які є найсерйознішою медико-соціальною проблемою.

Значна частина території України історично є осередком йодного дефіциту. Створена на підставі наказу МОЗ СРСР від 1956 року мережа протизобних диспансерів і введення обов'язкового йодування солі сприяли швидкому зменшенню напруженості зобної ендемії менш ніж за 10 років. Однак згодом, в 70-ті роки, зменшення кількості хворих на зоб спричинило закриття мережі протизобних диспансерів. В подальшому увага до профілактики йодного дефіциту слабшала все більше і в дев'яностих роках з продажу фактично зникла йодована сіль. Проблема йодного дефіциту в нашій державі в кінці восьмидесятих та на початку дев'яностих років знизилася всупереч наростаючому інтересу до неї з боку інших країн. Зміна критеріїв оцінки важкості йодного дефіциту (дослідження концентрації йоду в сечі для оцінки йодної забезпеченості) у поєднанні з оцінкою розмірів щитоподібної залози за допомогою ультразвукових методів обстеження дала поштовх до перегляду реального розповсюдження йодного дефіциту у світі.

До 2000 року в Україні не вдалося в широких масштабах ліквідувати йодний дефіцит. Його негативні наслідки, перш за все зниження інтелектуального потенціалу нації і значна поширеність різних форм зобу, лягає тяжким тягарем на систему охорони здоров'я та виснажує економічні ресурси країни. Донедавна вважалось, що ендемічними щодо зобу є лише західні області та Полісся. За результатами досліджень поширеності йододефіциту, що були проведені у 2002 році у двадцяти двох областях України за участю МОЗ України, АМН України, Держкомстату та за підтримки дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ, помірний йодний дефіцит виявлено практично на всіх обстежуваних територіях. За даними ЮНІСЕФ, в ендемічних регіонах України проживає 14,6 мільйонів людей.

Йодний дефіцит притаманний мешканцям областей України, які постраждали внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС. Нестача йоду зумовила підвищене накопичення радіоактивного йоду в щитоподібній залозі серед значної кількості мешканців (особливо в дітей) і вважається чинником підвищеного ризику щодо розвитку онкологічних захворювань.

Йододефіцит може призводити до розвитку патологічних процесів у щитоподібній залозі та розумових розладів різного ступеню важкості. Серед йододефіцитних захворювань найбільш поширеними є ендемічний зоб, ендемічний кретинізм або вроджена розумова недостатність. Йододефіцитні розлади – одні з найпоширеніших неінфекційних захворювань людини.

Ендемічний зоб – основний наслідок нестачі йоду в навколишньому середовищі. Відтак впродовж тривалого часу зоб вважався єдиним проявом такого стану. На сьогодні доведено, що крім зобу, дефіцит йоду чинить інші негативні реакції на здоров'я людини. Ці захворювання зумовлені зниженням функціональної активності щитоподібної залози у відповідь на дефіцит йоду. Очевидно, що найбільш несприятливі наслідки виникають на ранніх етапах формування організму, починаючи з внутрішньоутробного періоду і завершуючи періодом статевого дозрівання. Основний екологічний чинник цієї патології – недостатність йоду у біосфері – практично незмінний, тому профілактика йододефіциту і контроль за його забезпеченням серед населення в регіонах з йододефіцитом є постійною медико-соціальною проблемою.

Серед захворювань щитоподібної залози досить поширеним є гіпотиреоз. Для нього характерні такі ознаки, як зниження пам'яті, мерзлякуватість, зайва вага, сухість шкіри, випадіння волосся, набряки, уповільнене мовлення, тріщини на п'ятках, зниження частоти серцебиття. Людина, хвора на гіпотиреоз, погано переносить низьку температуру. Серед таких хворих бага-

то хто має негативне відношення до лікарських препаратів. Проте без них організм не може повноцінно функціонувати. Якщо в пацієнта виявлено гіпотиреоз, гормональні препарати слід приймати протягом всього життя.

Виділяють кілька ознак йододефіциту, які для зручності сприйняття і запам'ятовування можна об'єднати в групи: емоційні, імунодефіцитні, група набряків, гінекологічні, кардіологічні та гематологічні.

До групи емоційних ознак йододефіциту відносяться: невластива для даної людини дратівливість, забудькуватість, погіршення уваги і реакції, тривале депресивний стан, зниження життєвого тонусу, сонливість і загальна млявість організму.

Імунодефіцитна група включає в себе одну головну ознаку – послаблення імунітету і як наслідок – особлива схильність до інфекцій, застудних захворювань і розвиток хронічних ускладнень.

Набряки також вважаються одним із провісників нестачі йоду. Це набряки навколо очей, набряки на кінцівках і т. ін. При цьому вживання сечогінних препаратів для усунення набряків, тільки посилює стан, багаторазово збільшуючи ймовірність звикання і формування залежності від них. Гінекологічними ознаками на початковій стадії йододефіциту є такі відхилення як порушення менструального циклу, тріщини сосків, а в запущеній стадії хвороби може йти мова про безпліддя або настання раннього клімаксу.

Кардіологічна група ознак включає в себе атеросклероз, аритмію, підвищення артеріального тиску. Характерним є той факт, що лікування може протікати без видимого результату, бо застосування відповідних препаратів, на тлі розвитку йододефіциту, вже не дає належного і довготривалого ефекту. Те ж саме стосується і гематологічних ознак (зниження рівня гемоглобіну), коли призначені ліки надаватимуть мінімальний ефект. Нарешті, однією з найбільш характерних ознак наявності в людини дефіциту йоду є зоб. Однак це вже вказує на прогресуюче захворювання.

Згідно історичного огляду можна зробити висновок, що впродовж історії людства зоб та кретинізм постійно привертали до себе увагу дослідників. Проте лише в другій половині XX сторіччя з'явились необхідні умови для успішної профілактики та контролю над проблемами зобу, що на сьогодні залишається однією із пріоритетних проблем для уряду, населення та медичних працівників, адже в кінцевому результаті вирішення даної проблеми забезпечує збереження психічного здоров'я нації та її інтелектуальний потенціал.

Список літератури:

1. Авцын А.П. Микроэлементозы человека. – М.: 1991. – 238 с.
2. А.С. Головацький, В.Г. Черкасов. Анатомія людини. – К.: 2007. – Т.2. – С. 190-192.
3. Баранов А.А. Йодный дефицит и здоровье. – М.: 2000. – 36 с.
4. Бондар П.М. Ендокринологія. – К.: 2002. – 512 с.
5. Бронштейн М.Э. Морфологическая диагностика заболеваний щитовидной железы. // Пробл. эндокрин. 1999. – Т.45. – №5. – С. 34-38.
6. Beckett G.J., MacDougall D.A., Nikol f. et al. // Biochem. J. 1989 – Vol. 259. – P. 887-892.
7. Bellini-Peterson et al. // Thyroid international. 2002. – № 1, 3.

Бондарец Д.В., Дзевульская И.В., Маликов А.В.
Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца

ИСТОРИЧЕСКИЕ И КЛИНИКО-МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ЙОДДЕФИЦИТНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Резюме
Рассмотрена история исследования йодефицитных заболеваний в разных странах мира, изучение клинических и морфологических признаков, а также разработка методов борьбы с данными заболеваниями.
Ключевые слова: йод, йоддефицит, зоб, кретинизм, гипотиреоз.

Bondarets D.V., Dzevulska I.V., Malikov A.V.
Bohomolets National Medical University

HICTORACAL, CLINICAL AND MORPHOLOGICAL ASPECTS OF THE STUDY OF IODINE DEFICIENCY DISORDERS

Summary
The history of the study of iodine deficiency disorders worldwide, the study of clinical and morphological characteristics, and developing methods to overcome these diseases.
Key words: iodine, iodine deficiency, goiter, cretinism, hypothyroidism.

УДК 616.71-001.5-089.84:669.295

БІОМЕХАНІЧНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РІЗНИХ НАКІСТКОВИХ ФІКСАТОРІВ ПРИ ПОПЕРЕЧНИХ ДІАФІЗАРНИХ ПЕРЕЛОМАХ ТРУБЧАСТИХ КІСТОК

Шайко-Шайковський О.Г.
Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича
Білик Г.А., Чорненька-Осовська І.М.
Буковинський державний медичний університет
Войцеховський О.Ф.
Сторожинецька центральна районна лікарня

За допомогою методів порівняльного аналізу проведено оцінку ефективності накісткового остеосинтезу при застосуванні різних фіксуючих конструкцій при поперечних діафізарних переломах довгих трубчастих кісток. Натурні експерименти проведено на двох групах (по 10 препаратів в кожній) свинячих кісток які випробовувались за однаковою методикою при здійсненні остеосинтезу пластинами АО, фіксаторами Белінського, пластинами з кутовою стабільністю LCP, деротаційними двох площинними пластинами. Отримані експериментальним шляхом результати дозволяють визначити найбільш ефективні фіксуючі конструкції при накістковому остеосинтезі поперечних діафізарних переломів.
Ключові слова: остеосинтез, накісткові фіксатори, деформації, переміщення.

Постановка проблеми. Лікування переломів кісток опорно-рухового апарату залишається в наш час важливою та актуальною проблемою. Частота та кількість переломів і пошкоджень кісток, особливо верхніх і нижніх кінцівок є однією з основних причин втрати працездатності [3].

На сьогодні частота переломів кісток складає 3,6 випадків на 100 чоловік населення на рік. Втрати на лікування переломів. Наприклад у США, щорічно складають 1,5 млрд долл. При цьому біля половини хворих лікуються стаціонарно, потребують оперативного лікування, яке здійснюється за допомогою сучасних металевих, металополімерних і полімерних конструкцій.

В Україні щоденно, за різними даними, отримують травми понад 120 постраждалих. Серед вказаної кількості пацієнтів 30 залишаються інвалідами, 3-5 постраждалих гинуть [4].

За даними ВООЗ тільки внаслідок автокатастроф та ДТП на автошляхах світу щорічно реєструється біля 10 млн постраждалих, 500 тис людей гине, ще більша кількість залишається інвалідами. Слід зазначити що переважна більшість переломів та пошкоджень за думкою великої кількості спеціалістів повинна лікуватись оперативно.

Створення сучасних, ефективних і надійних конструкцій для оперативного лікування пошкоджень і переломів кісток опорно-рухового апарату стає, таким чином, важливою медичною, інженерно-технічною задачею. Економічні втрати суспільства внаслідок втрати постраждалими працездатності, необхідності витрат на лікування роблять проблему також ще й соціально-економічною. [2].

Тому успішне рішення цієї проблеми можливо лише завдяки спільним зусиллям медиків-травматологів, спеціалістів у галузі опору матеріалів, матеріалознавства, будівельної механіки, моделювання, біомеханіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Все більше розповсюдження в наш час отримують так звані системи «біологічного остеосинтезу», які у максимальній степені повинні імітувати та сприяти створенню властивостей цілої неушкодженої кістки. Задача ускладнюється тим, що існує велика кількість переломів(поперечні, косі, гвинтові, осколкові, детензійні), причому – різного рівня локалізації (діафізарні, проксимальні, дистальні, суглобові). Кожний з цих типів переломів вимагає свого індивідуального підходу, технології лікування, використання конкретної, найбільш ефективної конструкції для остеосинтезу.

Проте, запорукою успішного зрощення, створення умов для виникнення первинного та вторинного мозоля є жорстка взаємна та надійна фіксація відламків зламаної кістки.

З усіх видів остеосинтезу (інтрамедулярний, накістковий, стержневий, через кістковий) найбільш простим, розповсюдженим і доступним на сьогодні є накістковий остеосинтез, для здійснення якого використовуються різноманітні пластини[1].

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Поява нових конструкцій висуває вимоги оцінки їх ефективності та придатності для лікування того чи іншого виду та типу перелому.

В роботі на двох групах препаратів (по 10 зразків у кожній) проведена оцінка опору згину кожного з них при остеосинтезі пластинами АО, фіксаторами Білінського, накістковими пластинами з кутовою стабільністю LCP та деротаційними пластинами ДПР. В якості еталона прийнято зразки цілих неушкоджених кісток.

Мета роботи. Для успішного використання того чи іншого виду фіксуючих накісткових конструкцій з врахуванням типу та виду перелому необхідно мати експериментальну інформацію про біомеханічні властивості кожної з можливих для використання конструкцій. Тому в роботі проведено дослідження опору деформації згину, як найбільш розповсюдженій проведено у двох площинах: фронтальній та сагітальній, причому і в одній і в другій площинах окремо розглядалися

© Шайко-Шайковський О.Г., Білик Г.А., Чорненька-Осовська І.М., Войцеховський О.Ф., 2014

2 напрями згину. Отже згин здійснювався у вентро-дорсальному, дорсо-вентральному, латеро-медіальному та медіо-латеральному напрямах. Для вимірювання прогинів використовувалися індикатори годинникового типу з ціною поділки 0,01 мм. За результатами вимірювань отримано експериментальні дані, середні значення яких наведено на графічних залежностях прогину як функції від згинаючої сили або моменту: Δ=f(P).

В усіх випадках сила (згинаючий момент) прикладались в 10 см від лінії зламу (лінії остеотомії). В тому самому перерізі відбувалось вимірювання величину прогину Δ.

Викладення основного матеріалу. На рис. 1 наведено загальний вигляд вимірювальної установки. На рис. 2 та рис.3 наведено графічні залежності середніх значень Δ=f(P) для цілих препаратів при згині у вентро-дорсальній, дорсо-вентральній, латеро-медіальній та медіо-латеральній площинах препаратів 1-ї та 2-ї груп препаратів відповідно.

Усі результати вимірювань оброблялись статистично. Нижче в роботі у вигляді графічних залежностей наведено зв'язок між згинаючою силою (моментом) та величиною виникаючого при дії цієї згинаючої сили прогином. В усіх випадках прогин вимірювався за однією і тією самою методикою, коли згинаюча сила прикладалась на відстані 10 см від середини діафіза або лінії остеотомії, а сам прогин реєструвався за допомогою індикатора годинникового типу з ціною поділки 0,01 мм. Усі результати зводилися у таблиці, отримувалося середнє значення, яке і відкладалося на графіках.

Рис. 1. Загальний вигляд експериментальної установки з досліджуваною кісткою.

На рис. 2, 3 наведено залежність прогинів препаратів 1-ої та 2-ої груп препаратів в усіх чотирьох досліджуваних площинах. Ці прогини умовно прийнято в якості своєрідного еталона.

Аналіз графіків, наведених на рис. 2, 3 свідчить, що найгірше цілі препарати опираються деформаціям згину у вентро-дорсальній площині (V-D), а найкраще − у медіо-латеральній (M-L).

Ця ж сама тенденція прослідковується також для зламаних кісток, синтезованими вказаними

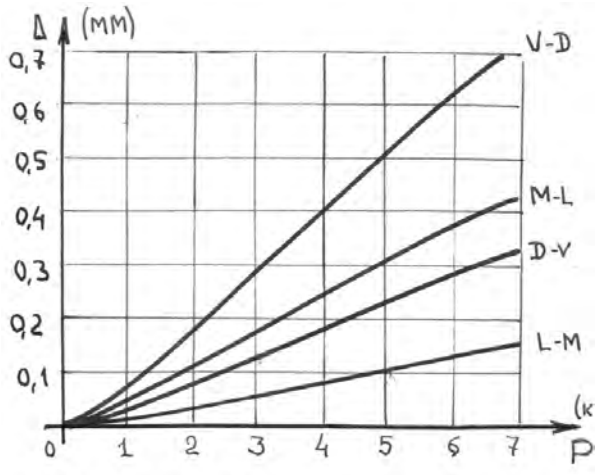

Рис. 2. Прогини препаратів 1-ї групи в усіх 4-х площинах: V-D − вентро-дорсальна площина; D-V − дорсо-вентральна площина; M-L − медіолатеральна площина; L-M − латеро-медіальна площина

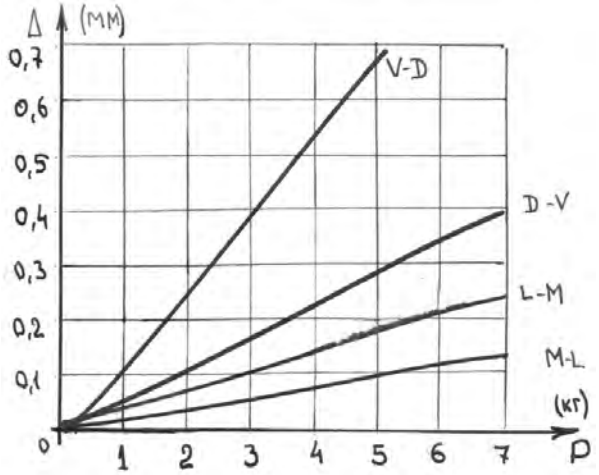

Рис. 3. Прогини препаратів 2-ї групи в усіх 4-х площинах: V-D − вентро-дорсальна площина; D-V − дорсо-вентральна площина; M-L − медіолатеральна площина; L- M − латеро-медіальна площина

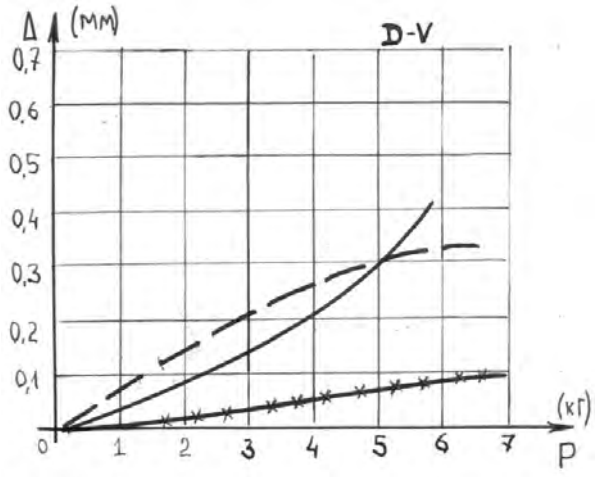

Рис. 4. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у дорсо-вентральній площині: − - − - ціла кістка; —— пластина АО; − *−*− пластина LCP

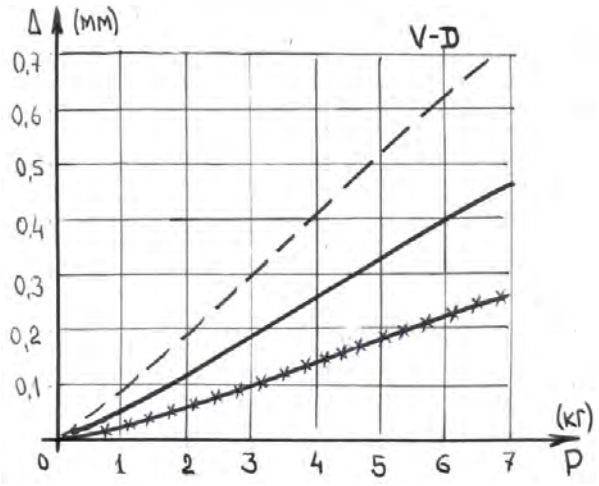

Рис. 5. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у вентро-дорсальній площині: – - – - ціла кістка; —— пластина АО; – *–*– пластина LCP

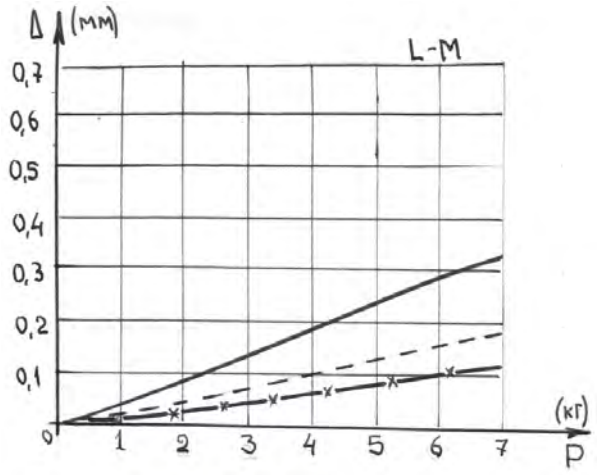

Рис. 6. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у латеро-медіальній площині: – - – - ціла кістка; —— пластина АО; – *–*– пластина LCP

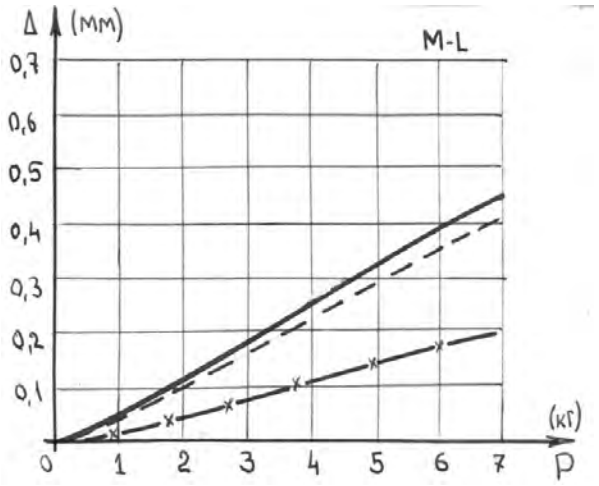

Рис. 7. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у медіо-латеральній площині: – - – - ціла кістка; —— пластина АО; – *–*– пластина LCP

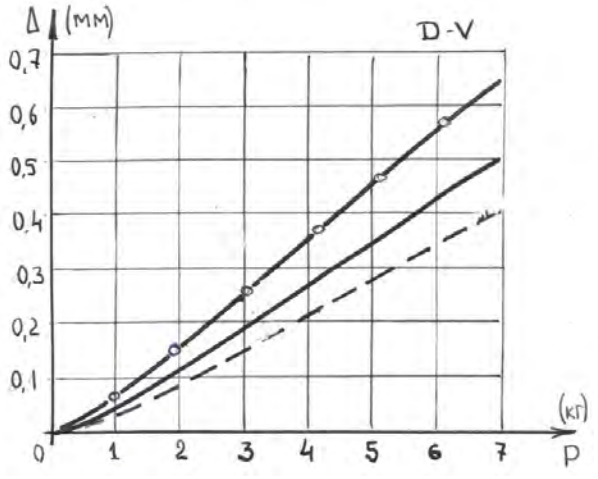

Рис. 8. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у дорсо-вентральній площині: – - – - ціла кістка; —— пластина ДПР; –○ – ○– пластина Белінського

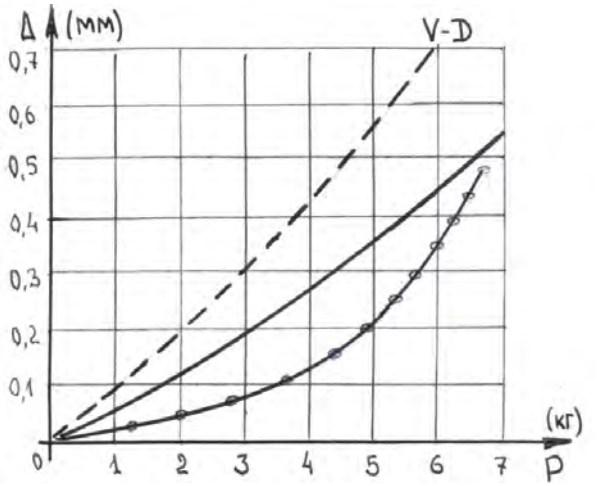

Рис. 9. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у вентро-дорсальній площині: – - – - ціла кістка; —— пластина ДПР; –○ – ○– пластина Белінського

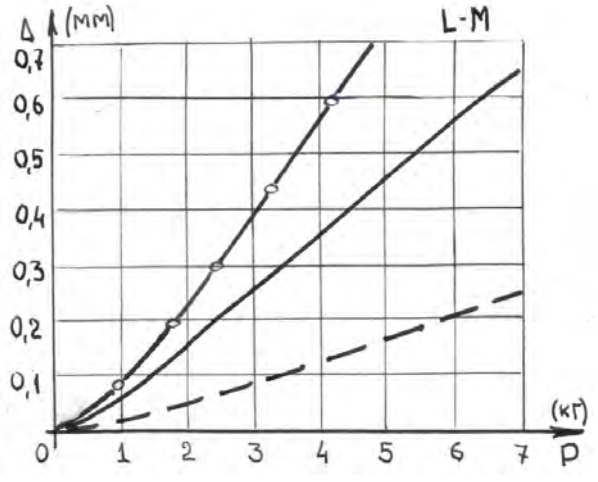

Рис. 10. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у латеро-меліальній площині: – - – - ціла кістка; —— пластина ДПР; –○ – ○– пластина Белінського

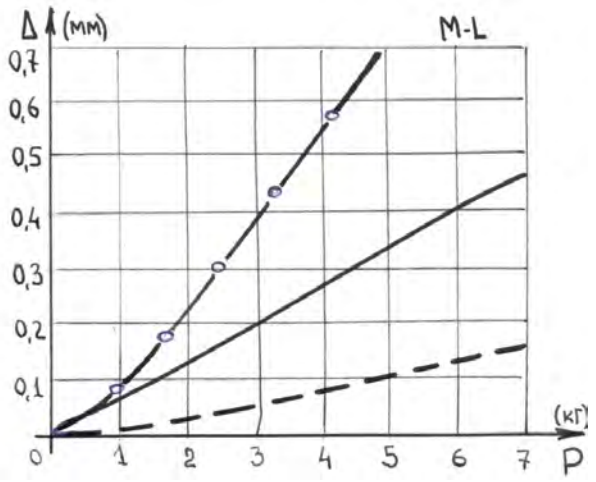

Рис. 11. Прогин препаратів цілої та синтезованої кістки у латеро-меліальній площині: – - – - ціла кістка; —— пластина ДПР; –○ – ○– пластина Белінського

вище накістковими конструкціями.

На рис. 4-7 наведено результати вимірювань синтезованих препаратів першої групи у всіх чотирьох напрямах, синтезованих пластинами АО, LCP.

На рис. 7 наведено графічні залежності прогинів препаратів цілої та синтезованих кісток при поперечних діафізарних переломах у медіо-латеральній площині.

На всіх наведених графіках видно, що чим нижче знаходиться крива, чим менші виникають при деформації згину деформації – тим краще, більш жорстко фіксуються відламки зламаної кістки, отже – тим кращі умови для подальшого зрощення відламків створюються фіксатором. Отже – такий фіксуючий пристрій, пластина є найбільш ефективним у кожному конкретному випадку.

Видно, що в усіх випадках деформативність препаратів, синтезованих пластиною LCP набагато менше, ніж при остеосинтезі пластиною АО. Причому, пластини LCP набагато краще фіксують відламки кістки, деформативність таких препаратів менша, ніж у цілих кісток.

На рис. 8-11 наведено осереднені результати експериментальних даних досліджень препаратів другої групи. В усіх випадках результати отримані за допомогою пластин ДПР виявились кращими, ніж при фіксації за допомогою конструкцій Белінського. Проте – найкраще опираються згину препарати цілої неушкодженої кістки, а пластини ДПР проявили кращі фіксуючі можливості при згині у D-V, V-D, та M-L площинах. Проведені дослідження дають можливість дати порівняльну оцінку фіксуючих можливосте вказаних вище накісткових конструкцій.

Висновки та пропозиції. Проте отримані експериментальні результати диктують необхідність проведення додаткових порівняльних досліджень фіксаторів ДПР та LCP з метою з'ясування ефективності кожного з них при опорі деформаціям згину.

Для всебічної оцінки ефективності розглянутих накісткових конструкцій необхідні також додаткові дослідження для деформацій кручення, розтягу та стиску.

Виходячи зі сказаного вище можна зробити висновок, що тільки комплекс досліджень за всіма цими групами експериментів дасть можливість обґрунтовано обирати найефективніший накістковий фіксатор, давати рекомендації практичним лікарям-травматологам що до використання тієї чи іншої накісткової фіксуючої конструкції.

Список літератури:

1. Романенко К.К. Функции и виды пластин и винтов в современном остеосинтезе/ К.К. Романенко, А.И. Белостоцкий, Д.В. Прозоровский, Г.Г. Голка – Ортопедия, травматология и протезирование, 2010, №1. – С. 68-75.
2. Бондаренко А.В. Разрушение имплантатов при накостном остеосинтезе переломов длинных костей / А.В. Бондаренко, В.А. Пелеганчук, Е.А. Распопова, С.А. Печенегин. – Вестник травматологии и ортопедии им. Н.Н. Приорова. – 2004. – №2. – С. 41-44.
3. Гайко Г.В. Стан і проблеми ортопедо-травматологічної допомоги населенню України / Г.В.Гайко, А.В.Калашніков, Є. В. Лимар.- Ортопедия, травматология и протезирование. – 2004. – №2. – С. 5-9.
4. Гайко Г.В. Діафізарні переломи в структурі травм опорно-рухової системи у населення України / Г.В. Гайко, А.В. Калашніков, В.А.Боєр, П.В. Нікітін, А.М. Чигирко, Т.П. Чалайдюк.- Вісник ортопедії, травматології та протезування. – 2006. – №1. – С. 84-87.

Шайко-Шайковский А.Г.
Черновицкий национальний университет имени Ю. Федьковича
Билык Г.А., Чорненька-Осовская И.Н.
Буковинский государственный медицинский университет
Войцеховский А.Ф.
Сторожинецкая центральная районная больница

БИОМЕХАНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЭФЕКТИВНОСТИ РАЗЛИЧНЫХ НАКОСТНЫХ ФИКСАТОРОВ ПРИ ПОПЕРЕЧНЫХ ДИАФИЗАРНЫХ ПЕРЕЛОМАХ ТРУБЧАТЫХ КОСТЕЙ

Резюме
С помощью методов сравнительного анализа проведена оценка эффективности накостного остеосинтеза при применении различных фиксирующих конструкций при поперечных диафизарных переломах длинных трубчатых костей. Натурные эксперименты проведены на двух группах (по 10 препаратов в каждой) свиных костей которые испытывались по одинаковой методике при осуществлении остеосинтеза пластинами АО, фиксаторами Белинского, пластинами с угловой стабильностью LCP, деротационными двух плоскостными пластинами. Полученные экспериментальным путём результаты позволяют определить наиболее эффективные фиксующие конструкции при накостном остеосинтезе поперечных диафизарных переломов.
Ключевые слова: остеосинтез, накостные фиксаторы, деформации, перемещения.

Shayko-Shaykovskyy A.G.
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Bilyk G.A., Chornenka-Osovskaya Y.N.
Bukovinian State Medical University
Wojciechowski A.F.
Storozhinetskaya central regional hospital

BIOMECHANICAL ASSESMENT THE EFFECTIVENESS OF VARIONS BONE FIXING DEVICE AT TRANSVERSE DIAPHYSEAL FRACTURES TUBULAR BONES

Summary
By means of comparative analysis evaluated the effectiveness nakistkovoho osteosynthesis with use of different fixing devices transverse diaphyseal fractures of long bones. Full-scale experiments were conducted on two groups (of 10 products each) pork bones that were tested by the same method in the commission of osteosynthesis plates AO, Belinsky clamps, plates with angular stability LCP, derotatsiynymy two polygonal plates. Experimentally derived results allow us to determine the most efektivnost Fix konstruktsyi with osteosynthesis transverse diaphyseal fractures.
Key words: fixation, plate plates, strain, displacement.

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 316.46:32 (043.2)

ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Грищенко Н.І.
Національний авіаційний університет

Аналізуються завдання, які ставить перед політичною елітою саме суспільство. Виявляються закономірності та тенденції розвитку політичної еліти в умовах сучасного українського суспільства. Розглядаються можливі варіанти розвитку політичного елітизму в Україні .
Ключові слова: еліта, політична еліта, політична влада, українське суспільство, держава.

Сучасне суспільство є складноорганізованою, динамічною соціальною системою, компетентне управління якою є необхідною умовою її ефективного функціонування та розвитку. Важливу роль у системі управління відіграє політичне управління, яке спирається на владу та пов'язане з розробкою та реалізацією політики. Одним із основних функціональних суб'єктів політичного управління в будь-якому суспільстві є політична еліта.

У сучасному світі жодна держава не здатна успішно розвиватися, не маючи сильної політичної еліти – соціальної групи, що володіє певним рівнем політичного впливу і є основним джерелом керівних кадрів для інститутів влади тієї чи іншої держави чи спільноти. Еліта є обов'язковою складовою життя будь-якої організованої спільноти, і вона завжди формується з самої цієї спільноти. Багато в чому погляди, цінності, культура політичної еліти можуть служити індикатором рівня розвитку самого суспільства.

Актуальність даної теми обумовлена тим, що саме від політичної еліти залежить рівень розвитку держави і безпосередньо рівень життя її громадян, тому дана тема невичерпна і потребує більшої уваги з боку науковців.

Метою даної статті є вивчення сутності еліти, особливостей її функціонування у сучасному українському суспільстві .

Проблему еліт у філософській, політичній, соціологічній науці давно й всебічно розглядають різні автори. Ідеї політичного елітизму висловлювали ще в Стародавньому Китаї , Стародавній Греції.

У XX столітті розрізнені ідеї елітарності систематизували й узагальнили відомі соціологи Г.Моска та В.Парето, а продовжили – Р.Міхельс, Ж.Сорель, М.Вебер. Вони сформулювали базу доктрин, а їхні наступники розвинули та переосмислили окремі положення, однак фундаментальні основи залишилися незмінними. Ці вчені зробили еліту предметом свого дослідження, визначили її сутність, розкрили закони її функціонування, визначили роль еліти у соціальній та політичній системі, вказали на закономірності зміни та трансформації.

Обґрунтування елітарних теорій в Україні пов'язане з іменами В.Липинського та Д.Донцова.

Починаючи з 90-х років в Україні проблемою еліт у тому чи іншому контексті займалися такі науковці, як О.Білий, Д.Видрін, С.Вовканич, Б.Гаврилишин, О.Дергачов, А.Колодій, І.Курас, Б.Кухта, М.Михальченко, М.Пірен, В.Полохало, В.Потульницький, В.Танчер, М.Шульга, Б.Ярош та ін.

Термін «еліта» насьогодні не знаходить одностайності у наукових дослідженнях. Науковці погоджуються лише з необхідністю існування еліти для суспільства [1, с. 99].

У сучасному суспільстві є десятки, а можливо, і сотні тисяч людей, що відповідають критеріям еліти за рівнем освіти, багатства та іншим соціальним критеріям, які дозволяють у тій чи іншій мірі впливати на прийняття політичних рішень. Але вплив цих осіб побічний, не постійний та обмежений вузьким колом проблем, які конкретно їх цікавлять. Г. Моска визначив їх як «другу страту», а М.Доган – як «тіньову еліту» [2 , с. 86].

Ефективність та напрям змін, які відбуваються в Україні, значною мірою залежать від стану та поведінки політичної еліти. Якість політичної еліти багато в чому залежить від того, наскільки вона відкрита для найбільш активних та освічених особистостей з інших елітарних груп.

Влада в Україні – історично характеризується закритістю, вона завжди приваблювала дослідників. За зовнішньою простотою владних конструкцій приховується надзвичайно міцна основа, яка час від часу проявляє себе, примушуючи дослідників дивуватися живучості традиційних владних інститутів.

Фундаментальні зміни соціальних відносин в Україні актуалізують підвищений інтерес до еліти, а також необхідність переосмислення, аналізу і переоцінки як ставлення до правлячого прошарку, так і уявлення про те, яким він повинен бути.

Від якості еліти, як вважають більшість дослідників, залежать умови позитивного розвитку будь-якої країни [3]. Без активної ролі еліти всі інші фактори не «спрацюють» тому, що тільки еліта в змозі організувати людей для вирішення тих загальних для країни проблем, без подолання яких не буде ні процвітаючого суспільства, ні ефективної держави.

Головним завданням політичної еліти, на думку Панаріна О.С. є «захист державних національних інтересів та їх ефективне представництво на світовій арені» [3 , с. 271] і повинна включати:

- розробку і реалізацію стратегії розвитку країни, що гарантує їй гідне місце у світі;

© Грищенко Н.І., 2014

- визначення цілей та пріоритетів у внутрішній та зовнішній політиці;

- забезпечення та підтримку життєздатності суспільства і соціального порядку;

- охорону соціальних принципів та культивування духовних цінностей, що лежать в основі системи соціального та духовного відтворення;

- забезпечення гармонійного поєднання у суспільстві всього комплексу загальнонаціональних і приватних інтересів та вміле їх позиціонування, що формують в різних шарах і регіонах відчуття спільної долі і загальної справи.

Політична ж еліта сучасної України є строкатим конгломератом: глава держави, керівники парламентських партій, фінансова олігархія, власники засобів масової інформації, промислові магнати, відомі вчені, митці, письменники, релігійні діячі, чиновничий істеблішмент. Це чиновники вищої ланки, які володіють формальною владою у державних інститутах, займаються політичним управлінням та встановлюють правила організації життя у суспільстві, тобто політична еліта трактується як складова меншість суспільства, досить самостійна, вища, порівняно привілейована група людей (або сукупність груп), яка володіє необхідними психологічними, соціальними та політичними якостями і бере безпосередню участь у прийнятті та здійснені рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї. Разом ці еліти утримують під контролем усі державні структури, рекрутують зі своїх рядів представників до органів влади. Час вимагає людей прагматичних, енергійних новаторів, амбітних, ерудованих і досить таки молодих за віком, які були б позбавлені ностальгії за комуністичним минулим і комплексу меншовартості. Саме ця генерація має утверджувати українську державність.

Однією з актуальних проблем сучасного етапу трансформаційних процесів в українському суспільстві є забезпечення якісних перетворень в елітних групах. Йдеться як про зміну загальних умов функціонування, так і про впровадження моделей та механізмів, котрі б сприяли прискореною оновлення політико-управлінської еліти. Вирішення зазначених питань залежатиме від відповідних політичних перетворень, які покликані стимулювати створення нового інституційного нормативно-правового середовища для відтворення ефективної суспільно-політичної моделі функціонування політико-управлінських еліт України.

На думку М. Пірен, до української політичної еліти мають бути пред'явлені такі основні вимоги:

- висока професійна компетентність, прогнозування наслідків виконання;

- уміння формувати працездатні групи виконавців для розв'язання проблем державного управління, об'єднувати їх на основі суспільних цінностей і принципів;

- навички роботи з інформаційними ресурсами, уміння обробляти велику кількість джерел інформації, оцінюючи їх корисність і достовірність;

- комунікативні навички, володіння технологіями ефективного спілкування та здійснення управлінського впливу, використання різноманітних засобів комунікації;

- здатність підтримувати атмосферу взаємодії та співробітництва всередині управлінських структур та поза їх межами в інтересах вирішення державно-управлінських завдань [4].

У політичній культурі громадян України переважає харизматична форма правління (за М. Вебером), коли люди, у своєму сприйнятті, надають перевагу не абстрактній партії, а реальній харизматичній особі – політичному лідеру, з яким вони ідентифікують свої політичні інтереси. Внаслідок багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин (освіта, досвід, особисті якості), лідер партії традиційно має вищий рівень політичної культури, аніж середньостатистичний її член. Тому, ідентифікуючи партію з лідером, громадяни дають змогу прийти до влади особам, рівень культури яких (як політичної, так і загальнолюдської) не є достатньо високим для того, щоб приймати важливі, в тому числі державні, рішення. З іншого боку, невиборна політична еліта – державні та муніципальні службовці потерпають від «хвороби» перейняття досвіду «старої» номенклатурної моделі поведінки, яку їм нав'язують старші колеги, або від браку освіти з державного управління. У зв'язку з цим виникає реальна необхідність підвищення відповідальності за прийняття доленосних рішень з точки зору політичної еліти, як суб'єкта, що має більш вагомий, у порівнянні з простими громадянами, вплив на їхню постановку, формування, вибір альтернативи і оцінку.

Основною метою політичної еліти має бути консолідація суспільства. Але українська політична еліта здебільшого максимально використовувала роз'єднаність суспільства. Все це спричинило в останні роки соціальну апатію та розкол України на Схід та Захід.

Зовнішні прояви політичної культури еліти, якими є її поведінка у процесі прийняття політичних рішень, формують загальне ставлення громадян до політики та держави в цілому. Українська політична еліта найчастіше активізує свою поведінку під час передвиборчих кампаній. У більшості випадків представники політичної і владної еліти неспроможні чітко і послідовно виписати свої позиції, методи, цілі, систему пріоритетів, немає жодного ідеологічного виступу партійного лідера, де б зазначалися стратегічні цілі щодо соціально-економічного і духовного розвитку. У своїй масі політики є відстороненими від більшості – культура прийняття політичних рішень майже виключає участь у них громадськості, переважно всі рішення приймаються на елітарному рівні. Характерною ознакою політичної поведінки є нетерпимість по відношенню до політичних опонентів, до опозиційних сил, навіть, якщо вони діють в рамках закону, а мінливість: політичних поглядів і ідеологічних партнерів обумовлюється комерційними інтересами.

Безвідповідальність української «еліти» в першу чергу проявляється в її небажанні виходити із стратегічних інтересів країни і нездат-

ності виробити і запропонувати суспільству загальнонаціональний проект розвитку.

У нашій країні як і раніше гостро стоїть питання формування політичної стратегії, досягнення згоди еліти з основоположних принципів та змісту реформування соціальної системи, подолання існуючого розколу суспільства у ключових ідейно-політичних орієнтирах, забезпечення демократичного діалогу між державою і громадянським суспільством, між владою та опозицією. Все це диктує потребу використання політичною елітою сучасних та ефективних технологій політичної діяльності.

Сучасний етап розвитку українського суспільства потребує пильної уваги з боку держави, громадськості та науки до тих процесів і феноменів, що можуть активно впливати на стратегічні засади і тактичне наповнення шляху розвитку української державності. Одним з таких важливих і цікавих феноменів і є політична еліта.

Наявність еліт у суспільстві в сучасних реаліях – доведений факт. Але що стосується демократичних режимів, то головним є не боротьба з елітарністю, а формування результативної й корисної для загалу еліти, а також вчасне та якісне її оновлення.

Список літератури:

1. Гаман-Голутвина О. Определение основных понятий элитологии / О.Гаман-Голутвина // Полис. – 2000. – № 3. – С. 97-103.
2. Доган М., Хигли Дж. Роль политического класса в смене режимов власти //Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – №3. – С. 104
3. Панарин А.С. Народ без элиты / А.С. Панарин. – М.: Изд-во Алгоритм, Изд-во Эксмо, 2006. – 352 с.
4. Пірен М. Політична еліта та проблеми політичної елітаризації українського суспільства / М. Пірен // Вісник УАДУ. – 2001. – № 1. – С. 242–249.
5. Пірен М. Українська еліта і проблеми модернізації суспільства // Незалежний культурологічний часопис. – 2006. – № 45.
6. Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні : зб. наук. пр. / за заг. ред. М. І. Пірен. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 204 с.

Грищенко Н.И.
Национальный авиационный университет

ЗАКОНОМЕРНОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Резюме
Анализируются задачи, которые ставит перед политической элитой само общество. Выявляются закономерности и тенденции развития политической элиты в условиях современного украинского общества. Рассматриваются возможные варианты развития политического элитизма в Украине.
Ключевые слова: элита, политическая элита, политическая власть, украинское общество, государство.

Hryshchenko N.I.
National Aviation University

PATTERNS AND TRENDS IN POLITICAL ELITE IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Summary
It analyzes the challenges posed to the political elite society itself. Are identified patterns and trends of the political elite in modern Ukrainian society. Consider options for the development of political elitism in Ukraine.
Key words: elite, the political elite, political power, Ukrainian society and the state.

УДК 316.013

ЕТНІЧНА СТРУКТУРА ТА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД СУСПІЛЬСТВА НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Шаповал І.Г.
Національний авіаційний університет

Досліджено питання та пов'язані з ним проблеми розуміння структури та складу суспільства на прикладі етнічної структури та етнічного складу українського суспільства. Більш глибоко та системно розкрито розуміння елементів етнічної структури суспільства.
Ключові слова: структура, склад, етнос, нація, етнічна структура, етнічний склад, корінний етнос, етнічна меншина, етнічні маргінали, етнічні категорії.

Головною передумовою для здійснення аналізу будь-якого суспільства є знання його суспільної структури. Це поняття застосовується у широкому і вузькому розумінні. У *широкому* – це будова суспільства взагалі, система зв'язків між усіма його складовими елементами, якими є людина, соціальні ролі та статуси, соціальні спільноти та інститути. У *вузькому* розумінні соціальна структура – це лише соціально-групові спільноти, їхні взаємовідносини. В соціології найчастіше досліджується саме соціальна структура в *вузькому розумінні*.

Як ми знаємо більшість вчених опираються на класову структурованість суспільства (починаючи з Платона та Аристотеля і закінчуючи сучасними вченими), але соціальна структура суспільства не вичерпується класовими. Вона включає й інші види соціальних спільнот: соціально-демографічні (молодь, чоловіки, жінки, пенсіонери); соціально-територіальні (міські та сільські жителі) і т. д. Так, наприклад: видатний український соціолог О. О. Якуба в своєму підручнику по соціології показує соціальну структуру суспільства, до цієї структури входять такі підструктури, як: соціально-поселенська, соціально-професійна, соціально-класова, соціально-етнічна, соціально-демографічна [6, ст. 30].

Чому ж соціальна структура суспільства має таке важливе значення?

Тому, що людина практично ніколи не включена до будови суспільства безпосередньо. Вона завжди входить до певної групи, інтереси і норми поведінки якої впливають на неї. А вже з цих груп складається суспільство.

Сутністю суспільного життя і є взаємодія цих груп, зіткнення їхніх інтересів, постійне з'ясування місця кожної з них в ієрархії суспільства. Через це початковим пунктом пізнання будь-якого конкретного суспільства (країни) є пізнання його соціальної структури.

Марксистська традиція вважає центральним взаємовідносини класів. Однак бувають періоди, коли в суспільстві пріоритетного значення набувають відносини інших спільнот (наприклад, етнічних чи демографічних груп – після великих воєн, коли різко порушується рівновага між чоловічим і жіночим населенням, між поколіннями тощо).

Отож (одне із визначень соціальної структури суспільства).

Соціальна структура суспільства – це його будова, де кожний елемент (клас, верства, соціально-етнічна чи професійна група) об'єднаний спільністю інтересів і об'єктивно відрізняється від інших своїм специфічним місцем у суспільстві [3, ст.73].

Як зазначалася вище, структура суспільства не вичерпується тільки класовою структурою. Отож слід серйозно зважати на ту обставину, що у загальній соціальній структурі будь-якого сучасного суспільства постає й така структура, як етнічна.

Етнонаціональні процеси та рухи завжди виступали могутнім фактором розвитку цивілізації. На початку третього тисячоліття вони не лише зумовили докорінні зміни як регіонального, так і глобального масштабу, а й призвели до величезних конфліктів і жертв.

Для сучасної епохи характерне тяжіння до національної суверенізації в органічній єдності із забезпеченням гармонізації етнічних інтересів і потреб на основі демократичних, гуманістичних принципів, загальнолюдських вартостей. І цілком очевидно, що від того, як розвиватимуться ці процеси значною мірою залежатимуть майбутнє людства, його перспективи як неповторного феномену у Всесвіті.

Людство складається з багатьох різних етносів, тобто народів. Давньогрецький термін «етнос» етимологічне означає «народ», «плем'я», «зграя», «натовп», «група людей» тощо. Причому давні греки, відрізняючи себе від не греків, саме останніх називали етносами, У такому розумінні діставали відображення культурно-побутові відмінності не греків. Вітчизняним еквівалентом цього терміна стало слово «народ». Причому цим словом стали означувати «своїх», а терміном «етнос» – «чужих», інородців. Нині «етнос вживається як науковий термін для визначення всіх типів етнічних спільностей, а «народ» набув соціально-політичного і геополітичного значення.

У сучасній науці склалося принаймні два трактування *етносу*. Представники етнографічної школи розглядають етнос як певну *соціально-історичну систему*, інші вчені – як форму існування Homo sapiens, тобто як *природний інструмент*.

Визнання за етносом соціально-історичної сутності дає змогу розглядати і будувати перспективу його розвитку, визначати певні його

© Шаповал І.Г., 2014

етапи, ступені зрілості тощо. Природознавчий підхід виводить на аналіз впливу географічного ландшафту на етнос, ролі етнічних контактів, на виявлення іманентних механізмів розвитку етносів.

Якраз перше трактування етносу й показує наш розвиток історичних форм етнічного «рід – плем'я – народ – нація», не про елементи етнічної структури сучасних суспільств.

Етнос – сталий колектив людей, що склався в результаті природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки. Це біосоціальна система, яка протиставляє себе усім іншим аналогічним колективам людей за принципом «ми – не ми», «свої – чужі», «ми такі, а решта – інші». Таке усвідомлення своєї єдності й самоідентифікація є відображенням компліментарності як підсвідомого відчуття взаємної симпатії та спільності людей. Визнання людською спільнотою своєї єдності є головною ознакою етносу як системи. Існує і ряд інших важливих ознак (мова, культура, територіальна єдність, спільність економічного життя, самоназва (етнонім), усвідомлення себе як члена даного етносу (самосвідомість) та ін.), які, однак, не є обов'язковими для визначення того чи іншого колективу як етносу, бо неприйнятні для всіх випадків етнічної історії. Самоідентифікація з певним етносом є не лише ознакою останнього, а й системним зв'язком між людьми. Це ототожнення відображає у свідомості людей об'єктивно існуючу цілісність етносу як системи.

Етнічна приналежність – продукт не лише свідомості, а й природи людини, відображення певної фізичної або біологічної реальності. Зрозуміти останню можна тільки шляхом аналізу виникнення й зникнення етносів, а також встановлення відмінностей між ними, характеру етнічної спадкоємності, тобто в результаті етногенезу.

Етнос існує за всіх формацій і соціально-політичних режимів.

Етноси характеризуються спільністю поведінкових рис, що передаються від покоління до покоління з допомогою механізму умовно-рефлекторної сигнальної спадковості. Ці риси не випадкові, вони виробляються у процесі адаптації людей у етнічному та ландшафтному середовищі й утворюють стереотип поведінки етнічної спільноти. Стереотип поведінки є фундаментом етнічної традиції, яка включає культурні й світоглядні засади, форми співжиття і господарства – неповторні за своїми особливостями у кожному етносі.

Поведінка, тобто здатність пристосувати організм до нових умов, є результатом біологічної ознаки – здатності до мінливості. Проте остання не безмежна, і тому історія знає процеси вимирання етносів. Поява ж нових етнічних спільнот означає, що завдяки здатності до мінливості трансформування стереотипів поведінки, а отже, виникла нова традиція або сигнальна спадковість, тобто нова культура, яка докорінно відрізняється від попередньої, Цим визначається і перехід людини з одного колективу до іншого.

Звідси випливає, що немає людей поза етносами. Особа може не знати про своє походження, забути рідну мову (або не знати її зовсім), не мати характерних для даного етносу релігійних уявлень, але поведінка у колективі – обов'язкова умова її буття. А оскільки саме характер поведінки визначає етнічну приналежність, то всі люди причетні до етносфери. Такий підхід дає можливість розглядати етнос як явище глобальне, що має власні закономірності становлення, тобто появи, видозміни й зникнення (етногенезу).

Кожний етнос має оригінальну структуру, яка сприймається людьми як етнічна цілісність. У тих випадках, коли структура спирається на межі асиміляції іншими спільнотами, залишається інерція, тобто традиція. Доти, доки інерція не вичерпується, люди відноситимуть себе до даного етносу. І при цьому не має значення, чи говорять ці особи мовою своїх предків, чи додержують їх обрядів, чи шанують свої древні пам'ятки, чи живуть на землі, яка є їх батьківщиною.

Хоча кожна країна має свою оригінальну етнічну структуру, цим питанням майже ніхто із вчених (ні вітчизняних, ні зарубіжних) комплексно не займався. Я повністю погоджуюсь з етнічною структурою українського суспільства яку запропонував О. Нельга [5, ст. 123], але з деякими уточненнями. Тому пропоную пропоную таку етнічну структуру українського суспільства з такими її елементами:

1) корінний (основний, головний), чисельно (а іноді водночас і економічно, політично, культурно) домінуючий етнос, який може бути разом з тим титульним етносом, як – от поляки у Польщі або німці у Німеччині, але не обов'язково як – от англосакси у США або у Канаді;

2) етнічні меншини;

3) етнічні маргінали;

4) етнічні категорії.

Окремо кожен з цих елементів в науковій літературі більш – менш досліджений і підданий ретельному аналізові, а ось в комплексно – системному відображені цих елементів як певної соціальної цілісності ще не здійснювалось. Та й наукові тлумачення їхнього змісту теж не є одностайними. Тому запропонований підхід не є остаточним та завершальним, і не являється єдино можливим.

Але перш ніж перейти до опису кожного елементу цієї структури потрібно чітко зрозуміти різницю між етнічною структурою та етнічним складом суспільства.

Якщо ми, для прикладу, за аналог візьмемо людину, то етнічна структура суспільства буде виконувати роль скелету, елементи етнічної структури суспільства, будуть частини скелету (руки, ноги, голова, хребет), а етнічний склад – це м'язева маса кожної з частин тіла.

Тобто етнічний склад суспільства це не охоплена системно – структурним аналізом кількісна рядопокладеність у межах такого елементу соціальної структури суспільства, як етноси. І для того щоб уточнити та краще зрозуміти поняття етнічний склад суспільства звернемось до результатів всеукраїнського перепису 2001 року

(в деяких виданях його некоректно називають національний склад) [4]

За даними перепису 2001р., чисельність українців в Україні становить 37541693 особи, що дорівнює 77,8% усього населення держави. Також на території України проживають інші етнічні групи котрі входять до її етнічного складу: росіяни (8 млн 334 тис.), білоруси (275,8 тис.), молдавани (258,6 тис.), кримські татари (248,2 тис.), болгари (204,6 тис.), угорці (156,6 тис.), поляки (144,1 тис.), євреї (103,6 тис.), армяни (99,9 тис.), греки (91,5 тис.), цигани (47,6 тис.), німці (33,3 тис.), гагаузи (31,9 тис.), словаки (6,4 тис.).

Етнічна структура суспільства є результатом погляду на етнічні спільноти (якоїсь країни, держави) як на систему, елементи якої перебувають у певній ієрархічній залежності відповідно до визначених дослідником системоутворюючих критеріїв. Тут ми маємо деяку схожість з ідеальними типами М. Вебера.

Слід зазначити, що кожний з елементів етнічної структури суспільства може поставати, в свою чергу, як внутрішньо диференційований за різними ознаками. На цьому більш детальніше зупинимось пізніше.

Перш ніж перейти до подальшого розгляду цієї проблеми, я б хотіла щоб Ви замислилась над такими запитаннями: «Чому саме з моменту проголошення України незалежною державою, та й зараз, гостро постала проблема належності людей до якогось етносу, нації і. т. д.? Чому відбувається етнічний ренесанс на Україні?»

Відповідь на це запитання передбачає знання історичного розвитку України і становлення етнонаціональної свідомості українців.

У нашій країні українська етнічна спільнота як етносоціальний організм не тотожна поняттю держави, але якнайтісніше з ним пов'язана, принаймні набагато тісніше, ніж із колишнім квазідержавним утворенням – УРСР. За нових умов українці отримали можливість відроджувати та розвивати у повному обсязі атрибути своєї етнічності. Особливо ті, які раніше влада СРСР класифікувала як загрозливі для процесу формування «нові історичні спільності радянського народу» і які за суттю становили єство української етнічності. Сьогодні перепони на шляху самореалізації українців як етнічної спільноти немає, більш того, існує реальна можливість (вже у котрий раз: історичний розвиток) відбутися українцям як етносоціальному організмові, що має свою державу.

Етнічний ренесанс – етнополітичний ренесанс.

Український етнос, незважаючи на обмежені (ідеологічно і економічно) можливості за часів Радянського Союзу, зберіг потенціал своєї самобутності, а після отримання незалежності почав реалізовувати його не менше у межах географічної території, яка і раніше була населена переважно етнічними українцями у складі іншої держави, але вже у межах незалежної держави у якій він становить домінуючу частину населення. За цих умов, особливо у перші роки незалежного розвитку, результати етнічного відродження українців були відчутними: від упровадження української етнічної символіки як державної до формування досить стійкої етнічної самосвідомості та належності до етнічної спільноти.

Починають утверджуватися такі новації:

· українська мова в усіх сферах суспільно – громадського життя;

· відроджуються традиції та історична пам'ять українського народу;

· введення таких навчальних дисциплін як народознавство та українознавство;

· відновлення зв'язків з закордонними особами українського походження – українською діаспорою;

· функціонування України як самостійного суб'єкта міжнародно – правових, міжнародно – політичних, міжнародно – економічних процесів.

А так як наша держава є не моноетнічною, а поліетнічною то перейдемо до розгляду вищезазначених елементів соціальної структури суспільства.

Корінний етнос – етнос, що історично склався і проживає на даній території. Якщо такий етнос має державне утворення (етнополітичний організм), воно зазвичай носить назву цього етносу (Україна в українців, Литва у литовців, Франція у французів тощо). Етнос який дав назву державі в зв'язку з цим нерідко іменують «титульним». До українців на Україні ми не можемо синонімічно використовувати такі два поняття як «корінний етнос» та «титульний етнос».

З утворенням на місці колишнього СРСР незалежних держав поняття народу на певний час зникає з правових документів. Зокрема в декларації прав національностей (1991 р.) і в Законі «Про національні меншини України» (1992 р.) цей термін відсутній. Він знов з'являється в Конституції України (ст. 11, п. 3; ст. 92, п. 3; ст. 119). Однак тепер він не включає в себе українського етносу і подається в одному ряді з поняттям «національні меншини». Разом з тим, чинне законодавство не визначає належним чином поняття корінних народів, їх статусу, права та обов'язки. Залишається дискусійним питання про те, які етноси України можуть бути визнані корінними народами. Відповідно до проекту концепції державної етнонаціональної політики України (1999 р.) корінним народом є «автохтонні етнічні спільності, які історично склалися і проживають на сучасній території України, становлять етнічну меншість у складі її населення і не мають за її межами власної державності». Цим вимогам відповідає ряд етносів України: кримські татари, гагаузи, кримські караїми і кримчаки.

Якщо визнати певний із етносів України корінним, то на нього повинні бути поширені права, Передбаченні для цієї категорії етнічних спільнот міжнародними документами. Це зокрема:

· право на самовизначення у формі національно – територіальної автономії;

· забезпечення в межах її території прав власності на землю, надра, водні та інші природні ресурси;

· формування альтернативних, побудованих за етнічним принципом, владних структур, тощо.

Якщо це зробити то поряд із зміцненням гарантій збереження цими спільнотами етнічної

ідентичності, могло б мати й негативні наслідки. Йдеться передусім про те, що надання їм прав корінного етносу призвело б до порушення на території їхнього проживання прав інших етносів. З цього випливає, що українці – титульний етнос.

Українці – народ, основний етнос України. Українці – стала спільність людей, що склалася історично на території їх давнього розселення і характеризується низкою спільних ознак: етнічною самосвідомістю, самоназвою, мовою, культурою, побутом, соціально – територіальною організацією. За типологічними ознаками Українці неоднорідні. До складу етнонації входять такі основні компоненти:

· традиційний етнічний масив, окреслений етнічними кордонами;

· етнічні групи (діаспора), що проживають за межами основного етнічного масиву;

· субетнічні групи, що складаються як з етнорегіональних, так і етнографічних утворень.

До складу українців як титульного етносу входять такі етнографічні групи: лемки, бойки, гуцули, поліщуки, слобожанці, литвини тощо.

Другим елементом запропонованої нами етнічної структури Українського суспільства є етнічні меншини. Термін «етнічна меншина» у науковій зарубіжній та вітчизняній літературі вживається не так давно.

Взагалі етнічні меншина – це різновид етнічної групи тієї чи іншої держави.

Етнічна група (етногрупа) – спільність людей, споріднених між собою етноісторичним походженням (етногенезисом), мовою спілкування, теперішньою або минулою територією проживання, рисами матеріальної, духовної та моральної культури, побутовими звичаями та іншими рисами і ознаками. Не слід змішувати це поняття з так званою «етноменьшістю».

Група етнічна – етнічна спільнота, що проживає в певній країні (за межами розселення основного ядра свого етносу) і складає чисельну меншість відносно до титульного етносу даної країни. Як різновид соціальної групи, етнічна група, за Р. Мертоном, – це сукупність людей, що взаємодіють між собою, усвідомлюють свою належність до цієї групи і вважаються членами цієї групи з точки зору інших груп людей [2, с. 30].

Етнічна група може мати як автохтонне, так й імміграційне походження.

Члени етнічної групи, щоб бути повноправними громадянами великого суспільства, в якому вони проживають, мусять, поряд із збереженням своєї самобутності, докладати зусиль для інтеграції в це суспільство на базі певних загальноприйнятих і загально значимих цінностей. За умови демократичної державної етнополітики, інтеграція та збереження самобутності – це процеси, що не заперечують, а взаємно доповнюють один одного.

На основі визначень меншини, однією з ознак якої є її занедбане становище, відомий німецький етносоціолог Фрідріх Гекманн робить такий висновок про сутність етнічної меншини: «Етнічна меншина – це занедбані, пригноблені, дискриміновані й визначені певним тавром етнічні групи, які існують у рамках системи етнічної ієрархії». Таке визначення є у дусі оцінки реалії сьогоднішнього дня, коли у міжетнічних стосунках у поліетнічних країнах дуже чітко виявляється прагнення з боку етнічної більшості підкорити собі меншини, а з боку меншин – прагнення до етнічної автономії, або й до витворення національної держави (Югославія, Греція, Росія).

Продуктивною ідеєю у Ф. Гекманна є типологія етнічних меншин, в основі якої покладено три базові принципи:

- походження (шляхи формування);
- структурно – соціальне становище у суспільстві;
- політичні орієнтації.

Згідно з цим етнічні меншини можуть бути п'ятьох типів:

1) національні меншини;
2) регіональні меншини;
3) емігрантські меншини;
4) колонізовані меншини;
5) нові національні меншини.

Існування етнічної меншини пов'язане перш за все з можливостями збереження себе як певної цілісності та розвитку тих аспектів етнокультурного буття, за якими (якщо відсутні чіткі фізичні ознаки) ця меншина вирізняється з – поміж інших.

Отже, термін «національна меншина», за можливостями відтворення сутності різнохарактерних сегментів поліетнічного суспільства поступається термінові «етнічна меншина», а остання включає в себе й таке явище, як національна меншина. У цьому контексті доречно ще раз нагадати, що національна меншина, від етнічної меншини відрізняється своїми претензіями (сформованими чи потенційними) на особливий статус у системі адміністративно – державних стосунків, іноді пов'язаними з вимогою автономно – територіального облаштування. Головною визначальною рисою етнічної меншини є прагнення до збереження й розвитку етнокультурної ідентичності, що необов'язково ставиться у залежність від адміністративно – територіальної цілісності.

Етнічні меншини України поділяються на корінні етнічні меншина, та діаспорні етнічні меншина, які в свою чергу складаються з:

- корінні цілісні етнічні меншина: кримські татари, кримчаки;
- корінна поділена етнічні меншина: гагаузи;
- державні етнічні меншина: росіяни, поляки і т.д.;
- бездержавні етнічні меншина: якути, татари.

Дві останні можуть бути як і компактними так і дисперсними етнічними меншинами.

Так як наша держава є поліетнічною і не кожного українця в Україні можна зарахувати до людей з високим рівнем української етнічної самосвідомості, тобто не кожен, хто маніфестує своє українське походження чи належність до українського етносу, сприяє генеруванню, репродукції української етнічності, тому деяка частина мешканців України перебуває в маргінальному прошарку або й поміж етнічних категорій.

До маргінального прошарку є підстави віднести тих, кому властива подвійна, а то й потрійна самосвідомість. Остання формувалася внаслідок того, що представники українського етносу перебували під впливом інших етнічностей, мешкаючи або поряд з представниками інших етносів, або ж в умовах іноетнічного середовища. У результаті інтенсивної взаємодії з ними відбувається процес маргіналізації особи, яка постійно перебуває на межі двох або кількох етносів, а відповідно й культур і менталітетів. Маргінальний стан – це шлях до асиміляції, первинного об'єктивного процесу при взаємодії двох або кількох етносів, у подальшому штучно стимульований на рівні державної політики.

Найчастіше перебувають у такому стані вихідці з етнічно змішаних сімей. Об'єктивне положення особи в системі етнічних зв'язків породжує її суб'єктивний стан. Проте маргінальний статус необов'язково породжує внутрішню, психологічну етнічну маргінальність. Остання наступає, як правило, тоді, коли особа знаходиться не просто на межі етнічних культур (або, по-іншому, перекриває своєю внутрішньою позицією цінності двох культур), а тоді, коли ці цінності не сумісні, антагоністичні. Саме це породжує феномен етнічної маргінальності особи у точному значені цього слова.

У ситуації етнічних маргіналів знаходяться не тільки вихідці із етнічно змішаних сімей, а й представники етнічних меншин. Навіть моноетнічні сім'ї с етнічних меншин потрапляють у ситуацію етнічної маргінальності. Адже формування особи, в тому числі її етнічних якостей, відбувається не тільки в сім'ї, але і в дитячих, дошкільних закладах, школі, побутовому середовищі, через засоби масової комунікації, що прищеплюють особі властивості культури того етносу, в середовищі якого вона знаходиться.

Отже, до маргіналів українського етносу можемо віднести певну частину населення України і практично всю українську діаспору. Такі випадки мають місце тоді, коли громадяни інших країн українського походження зберігають українську етнічність в умовах іноетнічного середовища, а й своєю діяльністю стимулюють розвій української етнічності.

До етнічних категорій зараховують індивідуумів, які практично втратили свою етнічність, і лише їхнє походження вказує на належність до українського етносу чи то їхній зв'язок із ним. Історична доля розпорядилась так, що переважна більшість представників української діаспори доцільніше відносити саме до таких категорій. Це зумовлено тим, що вони не мали можливості підтримувати і розвивати українську етнічність (у державах колишнього СРСР), або ж українська етнічність, особливо для другого, третього й наступних поколінь, якщо не заважала, то в усякому випадку не сприяла їхній соціальній мобільності (у країнах західного світу).

Висновки. Українське суспільство ніколи не було і не буде моноетнічним. На етнічній українській території в політичних утворах українців завжди, крім титульного автохтонного етносу, були присутні представники інших етносів. І, звичайно, відбувалася міжетнічна взаємодія, соціально – економічні та культурні взаємини різних етнічних спільнот та груп, що впливало і впливає на стан суспільства в цілому та перспективи його розвитку.

Етнічна структура суспільства є продуктом низки чинників політичного, конфесійного, економічного, географічного, військового, культурного та іншого характеру. Подекуди окремі з них або їх взаємодія призводить до значних іноетнічних імпульсних інновацій на етнічну територію автохтонного етносу чи, навпаки, породжує еміграційні хвилі та діаспоризацію чималої частини українців у світі.

Етнополітичний аналіз набуває особливого значення в сучасних умовах, коли з одного боку, має місце демографічна криза в українському суспільстві, а з другого – відбуваються непрості процеси в українській діаспорі, пов'язані, зокрема, з проблемами збереження її етнічної ідентичності. Отже, йдеться про збереження і відтворення українства як цивілізаційного феномену на Батьківщині і в усьому світі.

Список літератури:

1. Етнонаціональний розвиток України: Терміни, визначення, персоналії / відп. ред.: Ю. І. Римаренко. – К. : АН України, Ін-т держави і права, 1993. – 807 с.
2. Євтух В.Б. Етнос // Євтух В.Б., Трощинський В.П., Галушко К.Ю. та інші – Етносоціологія: терміни та поняття: Навчальний посібник – К.: УАННП Фенікс, 2003. – 280 с.
3. Павліченко П.П., Литвиненко Д.А. Соціологія / П.П. Павліченко, Д.А. Литвиненко. – К.:Лібра, 2002. – 254 с.
4. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / відп. ред. О.Г. Осауленко. – К.:Державний комітет статистики України, 2003. – 300 с.
5. Нельга О.В. Этнический состав и этническая структура общества: попытка уточнения понятий // О.В. Нельга //Социодогия: теория, методы, меркетинг. – 2009. – №1. – 115 – 126 с.
6. Якуба О.О. Соціологія. Навчальний посібник для студентів / О.О. Якуба – Харків: Константа, 1996, – 191 с.

Шаповал И.Г.
Национальный авиационный университет

ЭТНИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА И ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ ОБЩЕСТВА НА ПРИМЕРЕ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Резюме
Исследовано вопрос и связанные с ним проблемы понимания структуры и состава общества на примере этнической структуры и этнического состава украинского общества. Более глубоко и системно розкрыто понимание элементов этнической структуры общества.
Ключевые слова: структура, состав, этнос, нация, этническая структура, этнический состав, коренной этнос, этническое меньшинство, этнические маргиналы, этнические категории.

Shapoval I.G.
National aviation university

ETHNIC STRUCTURE AND ETHNIC COMPOSITION OF SOCIETY ON THE EXAMPLE OF UKRAINIAN SOCIETY

Summary
A question and problems of understanding of structure and composition of society on the example of ethnic structure and ethnic composition of Ukrainian society related to him is investigational. In more depth and the rozkriyto understanding of elements of ethnic structure of society the system.
Key words: structure, composition, etnos, nation, ethnic structure, ethnic composition, native etnos, ethnic minority, ethnic marginali, ethnic categories.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 004.658

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ

Присяжнюк А.В.
Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

Исследована роль и влияние информационно-коммуникационных технологий в управлении персоналом организаций. Выявлен ряд аспектов, которые улучшают и ускоряют выполнения задач по управлению. Проведенный анализ новых сфер жизни персонала для использования полученной информации для решения определенных задач.
Ключевые слова: информационно-коммуникационная технология, персонал, информация, персонал.

Постановка проблемы. Надобность информационно-коммуникационных технологий для эффективного управления персоналом организации.

Анализ последних исследований и публикаций. Отечественные и зарубежные исследователи (В. Авдеев, В. Гончаров, Н. Горелов, И. Доронина, В. Иванова, Г. Зайцев, А. Кибанов, М. Магура, Т. СантаЛайнен, Б. Смирнов, В. Травин, Т. Черняк, С. Шекшня и др.) отмечают усиление влиятельности информационно-коммуникационных технологий на участие в управлении персоналом организаций всех сфер деятельности. Это совсем не означает потерю необходимости руководителя как главного звена в управленческой цепочке. Речь идет о внедрении и использовании новых (перспективных) методах, которые помогут руководителям более эффективно заниматься управлением персоналом, с меньшими затратами времени.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Стоит вопрос о том, в какой мере нужно использовать современные информационные технологии и в какой именно ситуации. Ведь не каждый руководитель согласится с этим фактом. Нужно четко разграничивать в каких именно перспективах это нужно внедрять. Для эффективного использования этих технологий необходимо правильно классифицировать соответствие технологии к рабочему процессу, с которым ее будут использовать.

Цель статьи. Целью является предоставление информации о том, какую роль играют информационно-коммуникационные технологии в управлении персоналом. Являются ли они ключевыми аспектами в успешном управлении, которое прямо влияет на эффективную работу организации.

Изложение основного материала. Основным конкурентным преимуществом любой компании является профессиональное ядро ее кадрового потенциала.

Развитие мирового рынка выдвигает на передний план новые механизмы управления персоналом компаний различных типов, ведь традиционные схемы уже не могут обеспечивать интенсивное развитие организаций. Например, тенденции роста популярности информационных технологий во всех сферах общественной жизни, с одной стороны, делают необходимым обучение персонала новым методам работы, с другой – открывают перспективы для более эффективного управления кадрами [1].

Одной из главных задач, которая сопровождает становление интенсивно растущих компаний, является привлечение новых специалистов различных уровней и направлений. Для того, чтобы внести согласованность в их действия, часто приходится реформировать или, даже, перестраивать организационную структуру. В условиях, когда менеджеры пытаются сохранить установившиеся механизмы и рычаги влияния, определенных корректировок требует и разделение обязанностей и властных полномочий.

Развитие информационно-коммуникационных технологий открывает возможности использования новых процедур, позволяющих согласовать действия участников процесса вместе с решением задачи отыскания наиболее эффективного пути его протекания. В частности, с развитием электронно-вычислительной техники информация о потребностях, возможностях и характере протекания процесса производства определенных видов товаров и услуг может быть отображена и регулируема в режиме реального времени [2].

Кроме отыскания наиболее результативных форм организации труда, появляется возможность анализа новых сфер жизни персонала для использования полученной информации на решение задач сбалансированного взаимодействия персонала и организации. Например, сегодня специалисты по подбору персонала все чаще используют методики отбора претендентов, которые включают анализ аккаунтов в социальных сетях. Создаются также отдельные социальные сети, функционирование которых направлено на отыскание работников и работодателей друг другом.

В рамках отдельных предприятий создаются системы управления трудовыми ресурсами (HRMS – Human Resource Management Systems), которые могут охватывать все уровни управления предприятием – операционный, тактический и стратегический [3]. Кроме того, с помощью таких систем решаются задачи кадрового учета, оплаты труда, системы управления трудовыми ресурсами, которая включает в себя стандарты по найму, подбору, оценке, обучению, развитию и мотивации персонала.

Существует целый постоянно обновляющийся комплекс программных продуктов для решение указанных задач.

© Присяжнюк А.В., 2014

Развитие информационно-коммуникационных технологий выходит на качественно новый уровень вместе с развитием научно-технического прогресса. Вместе с этим, как мы видим, происходит революционизирование процесса управления кадрами.

Появляется возможность использования комплексной системы данных по кадровым ресурсам предприятия для повышения уровня и скорости принятия решений, автоматизации рутинных процессов и концентрировании управленца на стратегических задачах.

Вместе с тем, этот процесс не является линейным и постепенным. Наблюдаются спады в развитии технологий управления персоналом, которые напрямую связаны с развитием мирового рынка, финансово-экономического кризиса и процессов, сопровождающих его. Но на смену этапа спада производства придет период его роста и актуальность информационно-коммуникационных технологий в управлении персоналом выступит на новом уровне.

Главные функции процесса управления персоналом, реализуемые на разных уровнях системы управления организацией, – выработка решений и контроль за их исполнением. Именно необходимость обеспечения выполнения этих функций дает возможность рассматривать управление персоналом как информационный процесс, т. е. функционально включающий получение, передачу, обработку (преобразование), хранение и использование информации, а саму иерархическую систему управления – как информационную систему.

Процесс управления персоналом можно представить в виде множества согласованных, постоянно принимаемых и реализуемых решений, направленных в конечном счете на достижение главной цели функционирования организации. Выработка каждого из этих решений должна быть информационно обеспечена.

Информационное обеспечение системы управления персоналом представляет собой совокупность реализованных решений по объему, размещению и формам организации информации, циркулирующей в системе управления при ее функционировании. Оно включает оперативную информацию, нормативно-справочную информацию, классификаторы технико-экономической информации и системы документации (унифицированные и специальные).

Процесс управления можно представить как обработку информации, следовательно, чем качественнее обработка информации, тем эффективнее управление. Информационные технологии участвуют в совершенствовании управления. В настоящее время на базе информационных технологий решаются важные задачи управления персоналом:

1. Планирование штанных расписаний с формированием должностных инструкций.
2. Учет персонала (персональные данные о сотрудниках).
3. Подбор новых сотрудников и перемещения.
4. Планирование и учет использования трудовых ресурсов.
5. Расчеты с персоналом (расчет выплат по оплате труда, пособия, контроль выплат, подотчетные лица).
6. Учет подотчетных сумм и депонентов.
7. Систему управления документами.
8. Персонализированный пенсионный и налоговый учет.

Стоит отметить, что важную роль программного обеспечение играет в защите информации участвующей в управлении персоналом.

Для успешного осуществления коммуникации менеджеры должны руководствоваться следующими правилами:

1. Перед коммуникацией четко определить идеи, вкладываемые в послания. Необходимо учитывать цели и установки тех, кому направлено послание, и тех, кого оно касается.

2. Проанализировать истинную цель каждой коммуникации. Следует определить самую важную цель, а затем адаптировать язык, интонацию и подход в целом с тем, чтобы все они способствовали достижению поставленной цели. Не следует добиваться слишком многого одной коммуникацией.

3. Проанализировать все физическое и человеческое окружение при любой коммуникации. Большое значение имеют: выбор времени коммуникации, личная или иная форма коммуникации, социальный климат в организации, в подразделении и т.д. Коммуникация должна постоянно приспосабливаться к изменяющимся условиям среды.

4. При планировании коммуникации необходимо консультироваться с другими сотрудниками; часто важно добиваться участия других сотрудников. Это может придать дополнительную убедительность и объективность сообщению. Часто те, кто оказал помощь в планировании коммуникации, окажут ей активную поддержку.

5. Следует обратить самое пристальное внимание на интонацию и основное содержание сообщения. Это сказывается на позиции людей, которым направлено сообщение.

6. Следует воспользоваться возможностями, когда они представляются, включить в сообщение нечто полезное и ценное для его получателя. Подчиненные с большей готовностью откликаются на такие сообщения.

7. Необходимо устанавливать коммуникацию не только на сегодняшний день, но и на будущее. Хотя коммуникация направлена на решение в первую очередь непосредственных задач, она должна быть организована с учетом прошлого опыта и соответствовать долговременным интересам и целям организации.

Информационное обеспечение системы управления персоналом представляет собой совокупность реализованных решений по объему, размещению и формам организации информации, которая циркулирует в системе управления при ее функционировании.

Информационно-коммуникационные технологии играют важную роль в системе управления персоналом и представляют собой технологии обработки информации, в том чис-

ле с использованием электронной техники.

В настоящее время на базе информационных технологий решаются важные задачи управления персоналом такие, как:

· планирование штанных расписаний с формированием должностных инструкций;

· учет персонала (персональные данные о сотрудниках);

· подбор новых сотрудников и перемещения;

· планирование и учет использования трудовых ресурсов;

· расчеты с персоналом (расчет выплат по оплате труда, пособия, контроль выплат, подотчетные лица);

· систему управления документами;

· персонализированный пенсионный и налоговый учет.

Информационные персонал-технологии сделали жизнь специалистов в сфере управления персоналом значительно легче. Их можно разделить на две группы: интернет-технологии и специализированное программное обеспечение.

К интернет-технологиям относятся:

Корпоративные Веб-сайты являются важным элементом информа-ционной системы организации. Его можно считать виртуальным офисом предприятия, который работает круглосуточно и доступен посетителям со всего мира. Страницы корпоративных сайтов создаются с учетом интересов потенциальных работников и на них указываются преимущества, которые предоставляются сотрудникам компании, также на сайте можно посмотреть контакты предприятия, задать вопросы по свободным вакансиям.

Электронная почта – технология и предоставляемые ею услуги по пере-сылке и получению электронных сообщений по распределённой (глобальной) компьютерной сети. Для облегчения процесса ведения электронной переписки, сотрудникам отделов кадров рекомендуется пользоваться специализированными почтовыми программами. Почтовая программа – программное обеспечение, устанавливаемое на компьютере пользователя и предназначенное для получения, написания, отправки и хранения сообщений электронной почты одного или нескольких пользователей или нескольких учётных записей одного пользователя. Стоит также помнить, что правила ведения электронной переписки несколько отличны от ведения бумажной переписки.

Программы мгновенного обмена сообщениями – программы для обмена сообщениями через Интернет в реальном времени через службы мгновенных сообщений. Могут передаваться текстовые сообщения, звуковые сигналы, изображения, видео. Многие из таких программ могут применяться для организации групповых текстовых чатов или видеоконференций.

К специализированному программному обеспечению относятся следующие:

Справочно-правовые системы (информационно-правовые системы) – особый класс компьютерных баз данных, содержащих тексты указов, постановлений и решений различных государственных органов. Кроме нормативных документов, они также содержат консультации специалистов по праву, бухгалтерскому и налоговому учету, судебные решения, типовые формы деловых документов [6].

Экспертные системы – это программные комплексы, аккумулирующие знания специалистов в конкретных предметных областях и тиражирующие их для консультирования менее квалифицированных пользователей. Основная разница между информационно-поисковыми и экспертными системами заключается в том, что первые осуществляют лишь поиск имеющейся в их базе заданной информации, а вторые – еще и логическую переработку ее с целью получения новой информации.

Специальные комплексные программы – это программные продукты автоматизирующие в комплексе кадровый учет, расчет заработной платы, найм персонала, аттестацию, тестирование, оценку, обучение, развитие и мотивацию персонала.

Отдельные модули программы имеют локальное применение и могут быть рекомендованы только небольшим организациям для решения учетно-отчетных задач в конфигурации Зарплата – Кадры.

ERP-системы – набор интегрированных приложений, которые комплексно, в едином информационном пространстве поддерживают все основные аспекты управленческой деятельности предприятий – планирование ресурсов (финансовых, человеческих, материальных) для производства товаров (услуг), оперативное управление, выполнением планов (включая снабжение, сбыт, ведение договоров), все виды учета, анализ результатов хозяйственной деятельности.

В разрезе информационно-коммуникационных технологий информационная система управления персоналом представляет собой набор определенного программного обеспечения и технологий, позволяющих автоматизировать и совершенствовать бизнес процессы в таких областях, как: управление кадрами, расчет и выплата зарплаты, табельный учет и документооборот.

Данное программное обеспечение позволяет координировать работу различных каналов взаимодействия между персоналом и руководством. Кроме того, данное программное обеспечение дает работникам отдела кадров доступ к полной информации о сотрудниках.

В настоящее время на рынке представлено множество информационных систем для служб по работе с персоналом.

Выводы и предложения. Информационно-коммуникационные технологии играют значительную роль в управлении персоналом. Без них в наше время очень трудно представить эффективного управленца. Если руководитель хочет модернизировать уровень своих способностей то ему придется рано или поздно воспользоваться современными информационными технологиями. С все большим и большим развитием компьютерных технологий люди должны использовать их в полной мере, дабы идти в ногу со временем и улучшать уровень своих организационных способностей.

Список литературы:
1. Арский Ю. М., Гиляревский Р. С. Инфосфера: Информационные структуры, системы и процессы в науке и обществе [Текст] / Ю. М. Арский, Р. С. Гиляревский, И. С. Туров, А. И. Черный. – М : ВИНИТИ, 1996. – 489 с.
2. Человек и информационная среда [Электронный ресурс]. – Электронные данные. – Режим доступа : World Wide Web. – URL
3. Мелюхин И. С. Концепция управления деятельностью по формированию, использованию, ведению и защите информационной среды [Текст] / И. С Мелюхин . – ВИНИТИ, 1999. – 150 с.
4. (http://ru.wikipedia.org/wiki/Общегосударственная_автоматизированная_система_учёта_и_обработки_информации).
5. Информационная среда и развитие общества [Электронный ресурс]. – Электронные данные. – Режим доступу : World Wide Web. – URL : ttp://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/.
6. Саак А.Э. Информационные технологии управления. / А.Э. Саак.- Спб.: Питер, 2008. – 320 с.

Присяжнюк О.В.
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

Резюме
Досліджено роль та вплив інформаційно-комунікаційних технологій в управ-лінні персоналом організацій. Виявлено ряд аспектів, які покращують та прискорюють виконання задач по управлінню. Проведений аналіз нових сфер життя персоналу для використання отриманої інформації на вирішення певних завдань.
Ключові слова: інформаційно-комунікаційна технологія, персонал, інформація, персонал.

Prisyazhnuk A.V.
National Technical University of Ukraine Kiev Polytechnic Institute

ROLE INFORMATION-COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

Summary
The role and impact of information and communication technologies in the management or staff organizations. We found a number of aspects that improve and accelerated form a job execution management. The analysis of new spheres of personnel to use the information received to solve certain problems.
Key words: information and communication technology, human resources, infor-mation staff.

УДК 070.42:004.5:316.7:621.397.132

ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ОПЕРАТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ЯКІСНОГО АУДІОВІЗУАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Тернова А.І.
Запорізький національний університет

У статті проаналізовані науково-теоретичні аспекти діяльності телеоператора та досліджені головні операторські прийоми, якими послуговуються фахівці у сучасному телевізійному виробництві.
Ключові слова: телебачення, оператор, зображально-виробничі засоби, аудіовізуальний продукт.

В наукових працях сучасних дослідників-журналістикознавців (В. Гоян, З. Дмитровський, А. Єрмилов, Г. Кузнєцов, А. Камінський, І. Куляс, М. Лєбєдєв, С. Мединський, О. Каминський, С. Корконосенко, М. Недопитанський, В. Олєшко, О. Прядко, В. Шевченко, Р. Ширман та ін.) представлений аналіз журналістських професій під різними кутами зору: нормативи, критерії професіоналізму, характеристики особистісних та спеціальних журналістських ознак та рис особистості працівника ЗМІ. Зважаючи на постійний інтерес науковців і практиків (Л. Артюшин,

© Тернова А.І., 2014

Е. Бойд, К. Гаврилов, Н. Горюнова, С. Муратов, А. Погрібний, Д. Синецький, А. Яковець та ін.) щодо необхідних передумов для творчого і професійного становлення тележурналіста-початківця та його майбутньої професійної самореалізації, ця тема є **актуальною** на сьогодні. Адже в час швидких змін у можливостях комунікаційної сфери, час впровадження нових технологій, час формування нових методологічних засад функціонування сучасних аудіовізуальних ЗМІ, – в телевізійній галузі постає нагальна потреба в пошуці нових зображально-виражальних форм, збереженні кращих традицій кіновиробництва, мистецтва творення екранних образів... І бути телеоператором – це вміти вирішувати творчі завдання в команді, доносити до глядача авторсько-режисерський задум на екрані.

Мета роботи. Простежити особливості роботи відеооператора у підготовці якісного відеоряду, виявити способи фільмування композиційно правильного кадру та окреслити технічні прийоми й зображально-виражальні засоби, які застосовуються у сучасному телевізійному виробництві.

Опис особливостей кіно- й телевиробництва розпочато ще у 70-х рр. XX ст. А. Головнею [10–13], Дж. Міллерсоном [10–13] та ін. **Новизна роботи** полягає у спробі виокремити й описати сучасні творчі й технологічні операторські прийоми для підготовки відеоряду, якого потребує сьогоденний глядач і на який буде орієнтуватися молодий спеціаліст (під час здобуття фахової освіти). Адже сучасний медіапростір потребує відповідного телепродукту та фахівців-професіоналів аби залишатися на лідерських позиціях в рейтингу, інакше телеканали просто не витримають конкуренції на ринку теле- і відеопродукції.

Таким чином, оператор має розумітися на принципах нелінійного монтажу, бо хоча й сучасна цифрова техніка та монтаж за допомогою комп'ютерних програм створюють диво на телеекрані – із операторського браку якісної «картинки» ні за яких умов не вийде.

Традиційно звернемося до телевізійних практиків та науковців, які виокремлюють певні правила зйомки монтажних планів [3; 5-7; 13; 15; 17-18; 19; 24-25; 27-29]. Перша вимога, це – композиційне рішення кадру, а саме: зрозумілість, адже композиційна вибудова кадру тісно пов'язана із монтажним рішенням екранного твору.

Багато років поспіль оператори не лише намагалися відобразити світ в його дійсності, а шукали засоби пластичної виразності: в ракурсній зйомці в використанні засобів світла тощо. Оператор має виокремлювати центр уваги для того, щоби у глядача була змога відповідно сприйняти зміст кадру. Також оператор мусить вміти «розбити» подію на окремі фрагменті, елементи, що відображають її розвиток і внутрішньокадровий конфлікт.

З цього приводу В. Шевченко у навчальному посібнику «Операторська майстерність» [31, с. 59-66] зауважує: «традиційно у процесі підготовки телесюжету оператор відповідає за відеоматеріал, а журналіст має оперативно й об'єктивно здобути інформацію, знайти потрібних людей і домовитись з ними, не помилитись під час відбору фактологічного матеріалу. На нашу думку, такий відокремлений спосіб співпраці оператора й журналіста може негативно вплинути на кінцевий результат. Професійний репортер вже на етапі збору інформації уявляє в загальних рисах, як виглядатиме готовий сюжет. Саме тому в ході зйомки репортер має повідомляти оператора про таке: *Що* саме з події він хоче донести; *Хто* з учасників події потребує найбільшої уваги; *Які* моменти будуть ключовими в закадровому тексті; *Яким чином* потрібно зафіксувати деталі як доказ майбутніх слів – усе це на місці події виникає миттєво в задумі автора сюжету.

Для того, щоби зберегти ілюзію присутності, використовуються плавні монтажні переходи, це, коли два сусідніх плани відрізняються не дуже помітно. Наприклад: загальний + середній + крупний + середній + загальний. Таким чином, оператору необхідно на один загальний план зафільмувати два середніх і три крупних плани, для того щоби режиссер чи монтажер при розкадровці обрав найбільш виразний план або знайшов у них монтажну точку переходу до наступного плану.

В інформаційних програмах плани треба знімати у єдиній стилістичній манері, основними вимогами стають такі, як от:

– не використання «зуму» (ніяких «наїздів» – «від'їздів» за допомогою стансфокатора);

– панорамування не більше 45˚, і швидкість їхня має відповідати швидкості перходу погляду з предмета на предмет;

– рух камери має відповідати рухові об'єктів зйомки, або ж визначатися перебігом діалогу персонажа;

– допускається «переведення» уваги глядача на більш значимий об'єкт;

– ніяких ракурсних вибудов під гострим кутом;

– у сусідньорозміщених кадрах мають бути достриманими єдина світлова та колірна єдність.

Технічні можливості телебачення дають змогу створювати будь-який образ. Темпи подачі інформації у новинах інтенсифікуються: людина змушена сприймати новину швидко, і лише потім, якщо знайдеться час, усвідомлювати її. Незважаючи на швидкий темп телеінформації, зведення до мінімуму застосування зображально-виражальних засобів, монтаж інформаційних програм залишається копітким і складним процесом.

Сучасний процес монтажу спрощується, оскільки сьогодні телевізійне виробництво відзначається пришвидшеним темпом подачі інформації, впровадженням нових інформаційних технологій, сучасного оснащення телестудій [2; 15; 21; 32].

Про роботу режисера монтажу на сучасному телебаченні західний дослідник Дж. Міллерсон зазначає: «Кнопки мікшера дозволяють йому майже миттєво здійснювати потрібний монтаж. Сам процес переключення настільки простий, що виникає небезпека перетворити монтаж на механічну гру кнопками й випустити з виду силу його впливу на глядача» [19, с. 264].

Ясна річ, що необхідним для здійснення операторської роботи, є наявність знімального комп-

лексу. До нього, як правило входить: відеокамера, штатив, освітлювальні прилади.

До комплектації відеокамери мусить входити також відповідні акумулятори та зарядний пристрій / пристрої до них, мікрофони (захисник від вітру з ним), додаткові носії запису та інші супутні приладдя (з'ємні насадки на об'єктив, матеріали для очищення об'єктиву, засоби для налаштування оптики тощо).

Дослідивши наукову й навчально-практичну літературу та спробувавши застосувати ці знання на практиці у ході роботи оператором на телевізійному каналі Запорізького національного, окрім зазначених порад вище у роботі, наголосимо на такому:

– пам'ятай, що ти працюєш у команді. (Розглядаючи технологічний аспект природи створення візуальних образів в інформаційному мовленні, українська дослідниця В. Гоян виділяє монтажні та знімальні образи і роз'яснює: «Якщо знімальний образ виникає в процесі телевізійної зйомки та вважається, здебільшого, здобутком оператора, то монтажний образ народжується під час монтажу телевізійного матеріалу, участь у якому беруть і журналіст, і режисер» [9, с. 30]),

– якщо більшість вважає, що окремі кадри зняті невідповідно, краще їх перезняти (за можливості), а не говорити про причини й перепони, що на це вплинули,

– всі кадри необхідно фільмувати із певним перебільшенням («захльостом»), проте варто пам'ятати, що у матеріалі перший та останній кадри будуть мати хронометраж не менше 5 (до 7) секунд, кадри всередині матеріалу мусять тривати не менше 3 секунд,

– при зйомці кожен зафіксований кадр має початок, середину й кінець. Такий умовний поділ допоможе у подальшому реалізовувати відтворювати дію у повному прояві. Наприклад: якщо у кадрі хтось щось піднімає – на наступний кадр краще переходити, коли дію виконають,

– зміна кадрів – відповідно темпоритмові та змісту тексту. Склейка має бути лише після закінчення однієї фрази чи речення. Якщо необхідно – то лише після паузи чи видиху того, хто говорив у кадрі,

– синхроном не варто завершувати матеріал (лише у виключних ситуаціях, моментах),

– слід надати можливість глядачеві встигнути прочитати текстову інформацію у кадрі (табличку, листівку, плакат і т.д.),

– прискорювати чи уповільнювати, а також робити «стоп-кадри» у матеріалі не бажано, лише за необхідності й єдино необхідного рішення,

– щодо панорамування: дві підряд панорами, а тим паче різні за напрямами – небажані,

– панораму необхідно починати і завершувати статичними (мінімум 2 секунди) зображеннями,

– панорамування має бути жорстко вмотивованим ідеєю матеріалу,

– оглядова панорама надає багато інформації, яку не треба доповнювати закадровим коментарем,

– не варто переходити на іншу крупність, допоки камера знаходиться в русі,

– наїзди, від'їзди повинні надавати глядачеві додаткову інформацію,

– використання «зуму» також необхідно починати й завершувати статичними кадрами, утриманими кількома секундами; ці засоби операторської майстерності не варто застосовувати наприкінці телевізійного матеріалу. Якщо так необхідно за задумом – то наїзд, від'їзд чи панорама має бути закінчено за 1-2 секунди після останнього слова закадрового озвучування,

– запис інтерв'ю варто здійснювати мінімум двома камерами,

– перебивки для реалізації інтерв'ю необхідно знімати до, або після його завершення й у тому самому місці,

– хронометраж перебивки – не менше 3 секунд,

– як перебивку не прийнято використовувати загальні плани: рух губ, мімічні зміни обличчя й інше може не збігатися із звуковим супроводом,

– розміщення голови учасників інтерв'ю при крупному плані має бути однаковим, як і в іншому монтажному кадрі, інакше – втратиться різкість, кадр «стрибне», зображення стане нестатичним,

– синхрони варто записувати на місці події, переважно поясним (середнім планом), при цьому бекграунд (фон) не завжди є важливим,

– бліц-опитування необхідно знімати там, де проходить багато людей, проте потурбуйтеся про якість звуку (використовуйте додатковий мікрофон),

– для бліців застосовуються середні або крупні плани. При наявності двох і більше осіб в кадрі – зніміть коментар однієї людини, взявши в кадр групу, а потім інших зафіксуйте крупним планом. У такий спосіб добре монтувати кадри разом,

– синхрони – це важливий компонент матеріалу, ставтеся до них надзвичайно уважно, записуйте «повну фразу», яка має відтворити думку,

– стенд-ап'ів (різні за складністю й різновидом: стійка на місці, рух на камеру, «проходка» й т.д.) варто записати кілька дублів, кращі будуть використані у телевізійному матеріалі,

– монтажні стенд-ап'и (за надзвичайних обставин) можна записати на будь-якому місці (іноді так буває), при цьому необхідно записати його на «довгому фокусі» (задній план кадру буде нечітким, «розмитим»).

– завжди на виїзній зйомці необхідно фільмувати адресні плани,

– звук є частиною, не менш важливою, телематеріалу, тому він має бути присутнім упродовж усіх кадрів, що монтуються,

– звук, що монтується не повинен перевищувати 3 децибели, а середній рівень інтершуму (навколишнього, оточуючого шуму) не повинен перевищувати мінус 9 децибел,

– дві або три секунди інтершуму дають змогу змінити місце дії,

– намагайтеся знімати кінець дії. Пам'ятайте: у кадрі мають рухатися або об'єкти, або рухатися власне камера, дві дії – занадто,

– під час зйомки, за можливістю, уникайте перетину осі. Якщо все ж її треба перетнути –

розділіть два кадри крупним планом або кадром уздовж осі, (на професійному жаргоні це називається правило «вісімки»).

Телеоператор – одна з найцікавіших професій на телебаченні. Вона поєднує в собі творчість і технічні знання. З одного боку, телеоператор повинен знати закони композиції, кольору і світла, а з іншого – необхідне відмінне знання і володіння сучасною цифровою технікою та оптикою.

Г. Кузнєцов зазначає, що відеооператор – повноправний учасник колективної творчо-виробничої процесу створення фільму, це – спеціаліст із відеозапису [14].

Телебачення можна порівняти з великим конвеєром, що функціонує без зупинок. Операторові доводиться діяти в різних умовах. Оператор-професіонал уміє передбачати думки журналіста, щоб «спіймати» момент, який йому потрібен для матеріалу, записати необхідні слова того, хто інтерв'юється.

У роботі телеоператора не обійтися без вродженого художнього смаку. Звичайно, можна отримати місце на третьорозрядному телеканалі, ,,набивши руку" в роботі з професійною камерою і вміючи знімати стандартний набір відеосюжетів. Але, якщо людині не дано від природи бачити прекрасне в оточуючому її світі, відчувати красу у звичайнісінькому пейзажі, то вона навряд чи коли-небудь досягне кар'єрних вершин і відчує задоволення від творчої самореалізації.

Таким чином, дотримуючись усього вищезазначеного, молодий фахівець зможе «зробити перші правильні кроки» на шляху до операторської майстерності, адже телебачення – мова з власною граматикою (законами й правилами) і словниковим запасом (засобами й методами). І для того, аби опанувати це мистецтво – операторську майстерність – треба практикувати. Тільки за таких умов, ви зможете навчитися говорити картинками так само добре, як і словами.

Список літератури:

1. Артюшин Л. Ф. Справочник кінооператора / Л. Ф. Артюшин, Н. Д. Барский, А. И. Винокур. – М. : Галактика-М, 1999. – 256 с.
2. Бойд Е. Ефірна журналістика. Технології виробництва ефірних новин / Пер. з англ. О. О. Колот, ред. перекл. А. В. Куликов / Ендрю Бойд. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. – 429 с.
3. Волынец М. М. Профессия – оператор. Серия: Телевизионный мастер-класс / М. М. Влынец. – М. : Аспект Пресс, 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://depositfiles.com/files/yuhv23oy6.
4. Гаврилов К. Как делать сюжет новостей и стать медиатворцом / К. Гаврилов. – М. : Издательство Амфора, 2007. – 299 с.
5. Головня А. Д. Операторское мастерство / А. Д. Головня. – М. : Искусство, 1976. – 254 с.
6. Головня А. Д. Мастерство кінооператора / А. Д. Головня. – М. : Искусство, 1965. – 240 с.
7. Головня А. Д. О кінооператорском мастерстве [учеб. пособ.] / А. Д. Головня. – М. : ВГИК, 1970. – 152 с.
8. Горюнова Н. Художественно-выразительные средства экрана / Н. Горюнова – М. : Рипп-Холдинг, 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : //http://biblioteka.teatrobraz.ru/node/6396.
9. Гоян В. В. Журналістська творчість на телебаченні [монографія] / В. В. Гоян. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 319 с.
10. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика [навч. посіб.]. – Вид.3-тє, доповн. / З. Є. Дмитровський. – Л. : ПАІС, 2009. – 224 с.
11. Ермилов А. Живой репортаж : профессиональные советы тележурналисту / А. Ермилов. – М. : Аспект Пресс, 2010. – 112 с.
12. Каминский А. Вектор замысла. Пошаговый самоучитель тележурналиста / А. Каминский. – М. : Эксмо, 2007. – 384 с.
13. Каминский А. Съемка : советы начинающим телевизионщикам / А. Каминский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/4589
14. Кузнецов Г. В. Профессия оператора : между техникой и искусством [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://evartist.narod.ru/text6/30.htm
15. Куляс І. Ефективне виробництво теленовин : стандарти інформаційного мовлення, професійна етика журналіста-інформаційника [практ. посіб. для журналістів] / І. Куляс, О. Макаренко. – К. : МГО Інтерньюз Україна, вид-во ХББ, 2006. – 120 с.
16. Лебедев М. Зачем снимают одним кадром? / Михаил Лебедев // Телерадіокур'єр. – 2012. – № 1 (73). – С. 77-85.
17. Медынский С. Компонуем кинокадр / С. Медынский. – М. : Искусство, 1992. – 238 с.
18. Мединский С. Панорамная съемка / С. Мединский. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 121 с.
19. Миллерсон Дж. Технология телевизионного производства / Джеральд Миллерсон. – М. : Искусство, 1971. – 372 с.
20. Муратов С. Пристрастная камера [учеб. пособ. для студентов вузов] / Сергей Муратов. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 345 с.
21. Недопитанський М. Журналістська майстерність : репортерський досвід [практ. посіб.] / Микола Недопитанський. – К. : Інститут журналістики ім. Т. Шевченка, 2009. – 76 с.
22. Олешко В. Ф. Журналистика как творчество [учеб. пособ. для курсов «Основы журналистики» и «Основы творческой деятельности журналиста»] / В. Ф. Олешко. – М. : РИП-холдинг, 2004. – 222 с.
23. Погребной А. Десять заповедей телеоператора / А. Погребной [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.videoton.ru/Articles/zapoved.htm.
24. Прядко А. Макросъемка [начало] / Александр Прядко // Телерадіокур'єр. – 2011. – № 2 (70). – С. 77-85.
25. Прядко А. Макросъемка [окончание] / Александр Прядко // Телерадіокур'єр. – 2011. – № 3 (71). – С. 72-74.
26. Синецкий Д. Видеокамеры и видеосъемка [практ. руководство] / Д. Синецкий. – М. : Международное агентство «A.D.&T.», 2001. – 200 с.
27. Телеоператор // Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. – К. : Академвидав, 2013. – С. 267.

28. Телеоператор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.robota.lviv.ua/79/TELEOPERATOR.html
29. Телеоператор [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.atv.ru/graduate_school_of_atv/discipline/Television_cameraman.php
30. Феng И. Теленовости : секреты журналистского мастерства / И. Феng. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.tvmuseum.ru/catalog.asp?b_no=5793
31. Шевченко В. Операторська майстерність [навч. посіб.] / Володимир Євгенович Шевченко. – Х. : майдан, 2012. – 104 с.
32. Ширман Р. Н. Телевізійна режиссура [мастер-класс] / Р. Н. Ширман. – К. : Телерадіокур'єр, 2004. – 200 с.
33. Яковець А. В. Телевізійна журналістики : теорія і практика [посіб.] / А. В. Яковець. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 262 с.

Терновая А.И.
Запорожский национальный университет

ТЕХНОЛОГИЧНИ ПРИЕМЫ ОПЕРАТОРСКОГО МАСТЕРСТВА ПРИ ПОДГОТОВКЕ КАЧЕСТВЕННОГО АУДИОВИЗУАЛЬНОГО МАТЕРИАЛА

Резюме
В статье произведен анализ научно-теоретических аспектов работы телеоператора, исследованы главные операторские приемы, которыми пользуются специалисты в современном телевизионном производстве.
Ключевые слова: телевидение, оператор, изобразительно-производственные средства, аудиовизуальный продукт.

Ternova A.I.
Zaporizhzhya National University

PROCESSING METHODS OF CAMERA WORK IN PREPARING QUALITY AUDIOVISUAL MATERIALS

Summary
In the articles analysed naukovo-teoretichni aspects of activity of teleoperatora and main operator receptions which are used by specialists in a modern televisional production are investigational.
Key words: television, operator, graphicly production facilities, audiovisual product.

УДК 007:304:02

РОЛЬ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Шерстюк Н.С., Грона Н.В.
Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж імені І. Я. Франка

Аналізуючи довідкову літературу на базі бібліотеки Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка, фонд містить чимало довідників, посібників та енциклопедій краєзнавчого спрямування. Особливою популярністю серед студентів коледжу користуються довідники з різноманітних дисциплін шкільного курсу – математика, історія, українська мова, англійська мова.
Ключові слова: довідники, посібники, бібліотека, фонд бібліотеки

У 2015 році Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка святкуватиме своє сторіччя.

Солідний вік закладу говорить про те, що за час його існування якість освіти в ньому стала високою, викладачі високопрофесійними й зміцніла матеріальна база. Тому предметом нашого дослідження і стала книжкова та інформаційна база саме цього освітнього закладу.

Аналізуючи бібліотечний фонд Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка ми окремо виділили зібрання довідкових видань як необхідну складову фонду будь-якої бібліотеки. За видами документи довідкових видань поділяються на енциклопедії, словники й довідники, а ті, у свою чергу, – на універсальні та галузеві.

Постійна потреба студентів та викладачів у професійній довідковій літературі пояснюєть-

© Шерстюк Н.С., Грона Н.В., 2014

ся ще й зручністю користування нею, оскільки словники, енциклопедії та довідники, зазвичай, містять у собі короткі статті, визначення, довідки, розташовані за алфавітом, а також мають допоміжні покажчики. Основним структурним елементом довідкового видання є «довідкова стаття». Стислість, лаконічність викладу при максимальній точності всіх формулювань і насиченості довідковим, фактичним матеріалом – головні вимоги до кожної енциклопедичної статті [5, с. 57–58]. В енциклопедіях і словниках статті, як правило, розміщують в алфавітному порядку, а в довідниках використовується логічна система із тематичним, хронологічним, топографічним чи іншим принципом. Необхідний компонент будь-якого довідника – це апарат видання. Кожен його елемент: передмова, перелік скорочень, бібліографічний список, покажчики, зміст – своїми засобами покращують пошукову систему видання, удосконалюють його зміст і структуру.

Звертаючись до історії створення довідкової літератури, необхідно зазначити, що праці енциклопедичного характеру були відомі у стародавні часи ще до нашої ери – в Єгипті, Китаї, Греції. Енциклопедичний характер мали праці Аристотеля та його учнів, а також багато трактатів епохи Середньовіччя. Звертаючись до Великого тлумачного словника сучасної української мови, який присутній серед довідкових видань будь-якої бібліотеки, ми можемо знайти сучасне тлумачення поняття «енциклопедія» – це науковий довідник, що об'єднує найістотніші відомості з усіх галузей знань чи якої-небудь однієї галузі, розміщених в алфавітному або тематичному порядку [2]. Словник – це видання, «у якому в алфавітному чи тематичному порядку подано слова якоїсь мови (з тлумаченням, перекладом на іншу мову тощо)» [2, с. 1149].

Уперше визначення довідкової літератури було сформульовано ученим-лінгвістом А.А. Реформатський більше 70 років тому. Тоді вже довідкова література займала важливе місце в системі літератури.

У сучасних умовах швидкого технічного й культурного розвитку неможливо уявити собі життя без різних типів довідкової літератури, починаючи від інструкцій з експлуатації і закінчуючи багатотомними енциклопедіями. Подаючи в стислій формі величезну кількість інформації довідкові видання стають незамінними у вирішенні наукових, професійних питань або для самоосвіти. Довідкові видання застосовуємо для роботи над доповідями, курсовими, дипломними проектами, для з'ясування та уточнення різних питань, подій, фактів, понять, термінів.

За цільовим та читацьким призначення виділяють такі довідкові видання: наукові, науково-популярні, виробничі, навчальні, для масового читача, для дітей, для самодіяльної творчості та дозвілля. За змістом – універсальні, галузеві, тематичні, персональні. За предметом викладу – статистичні, біографічні, бібліографічні, побутові.

Бібліотека коледжу містить довідкові видання різних жанрів і типів. Бібліотечний фонд довідкових видань коледжу можна умовно розділити на видання радянського періоду до 1991 року та нові видання з 1991 року по 2012 рік. Усі вони мають досить концентровану (фахову і стислу) інформацію, яка відображає питання тієї чи іншої галузі науки або діяльності, надають головну, основну інформацію.

Як приклад до видань радянського періоду належить енциклопедичний довідник «Чернігівщина». Він містить понад 3700 статей, присвячених найважливішим подіям багатовікової історії Чернігівщини, її містам, селам, історичним і сучасним адміністративним районам краю, природі. У книзі широко подано інформацію про відомих осіб, життя й діяльність яких було тісно пов'язане з Чернігівщиною. Усі статті розміщені у довіднику за алфавітом, використана система посилань та спосіб скорочень (список додається в кінці). Довідник є добре ілюстрованим. Видана книга була 1990 року видавництвом «Українська радянська енциклопедія» за редакцією А. В. Кудрицького. Подібне видання було першим і залишається єдиним у своєму роді,через що є актуальним і в наш час .

Подібною за тематикою є наступна книга, яка видана була на зламі періодів – після розпаду Радянського Союзу та на початку створення незалежної України – посібник для вивчення історії Прилуччини «Рідний край» (1992). Ця книга видана редакційно-видавничим відділом обласного управління преси. У ньому в хронологічному, зручному для пошуку порядку подані основні історичні віхи Прилуцького краю.

Майже ідентичним є наступне довідкове видання фонду коледжу «Прилуччина. Історичний нарис». Книга видана 1993 року малим підприємством «Краєзнавець». Автором є Д. О. Шкоропад. Змістовний короткий огляд історії Прилуччини поданий у стислому вигляді зі словником термінів та географічних назв.

Подібними краєзнавчими довідниками є книги сучасного періоду: «Таємниці прилуцьких вулиць» 2008 року випуску, автором якої є О. Лукаш; «Прилуччина мій рідний край» 2009 року випуску; стислий довідник «Прилуки» 1996 року випуску та ін. У цих виданнях окрім інформаційної частини вміщені зображення прилуцьких вулиць, споруд, пам`яток. У цих виданнях подана інформація про Прилуки в різні проміжки часу.

У фонді нашої бібліотеки є таке московське видання, як «Педагогический словарь: в 2-х томах» (1960). Досить великий за обсягом словник педагогічних термінів, який має на меті ознайомити читачів з основними поняттями педагогічної теорії та практики, а також споріднених галузей знань (психології, філософії, історії). У словнику широко представлені й радянські вчені та освітні діячі, котрі внесли помітний вклад у становлення та розвиток педагогічної науки . Також бібліотека закладу налічує чимало науково-популярних енциклопедій. Науково-популярні енциклопедії розраховані на широке коло споживачів, як спеціалістів, так і любителів. Поряд з інформаційно-довідковою функцією науково-популярні енциклопедії виконують функцію популяризації спеціальних знань. Прикладом таких енциклопе-

дій є «Літературознавча енциклопедія» (К., 2007); «Психологічна енциклопедія» (К., 2006); «Енциклопедія історії України» (К., 2003; у 10 т.).

Залежно від структури розміщення матеріалу енциклопедії можуть бути алфавітними та систематичними, використовується також варіант змішаного типу. Для універсальних енциклопедій традиційною є алфавітна побудова. Галузеві використовують розміщення матеріалу відповідно структури галузі знання чи практичної діяльності.

Словник як «довідкове видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), доповнених відповідними довідковими виданнями» [4, с. 19] у системі соціальної комунікації виконує дві основні функції: інформаційну та нормативну. За характером інформації словники ділимо на дві великі групи: термінологічні та лінгвістичні.

Термінологічні словники – видання, що описують предмети й поняття певної науки; «словник термінів та визначень певної галузі знання» [4, с. 20] класифікують за їхніми структурними особливостями і функціями.

У фонді нашої бібліотеки є наступні словники: «Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи» (К., 2010); «Російсько-український словник» (К., 2003); «Словник української мови» (К., 1997; у 4 т.) та ін.

Важливе місце серед довідкової літератури коледжу займають галузеві довідники, адже їх широко використовують студенти для підготовки до занять. Таким є галузевий довідник «Фізична культура і спорт» (К., 2004).

Отже, аналізуючи довідкову літературу на базі бібліотеки Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка ми дійшли висновку, що фонд містить чимало довідників, посібників та енциклопедій краєзнавчого спрямування. Особливою популярністю серед студентів коледжу користуються довідники з різноманітних дисциплін шкільного курсу – математика, історія, українська мова, англійська мова. Незважаючи на появу електронних довідкових видань, традиційні видання залишаються найавторитетнішими джерелами інформації, адже в їхній підготовці, написанні статей беруть участь найкращі науковці та фахівці – філософи й фізики, математики та історики, культурологи й мистецтвознавці.

Список літератури:

1. Адамов Е. В., Кричевский В. Г. Оформление справочных изданий. – М.: Книга, 1986.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад.і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : [б. в.] ; Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.
3. Мильчин А.Е., Чельцова Л.К. Довідник видавця і автора. – М. Логос, 2003
4. Тимошик М.С. Книга для автора, редактора, видавця: Практичний посібник. – 2-ге вид.стереотипне. – К: Наша культура і наука, 2006. – 560 с.
5. Черниш Н.І. Українська енциклопедична справа: історія розвитку, теоретичні засади, підготовка видань / Н.І. Черниш. – Л. : Феніск, 1998. – 89 с.

Шерстюк Н.С., Грона Н.В.
Прилуцкий гуманитарно-педагогический колледж имени И.Я. Франко

РОЛЬ СПРАВОЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Резюме
Анализируя справочную литературу на базе библиотеки Прилуцкого гуманитарно-педагогического колледжа им. И. Я. Франко, фонд содержит немало справочников, пособий и энциклопедий краеведческого направления. Особой популярностью среди студентов колледжа пользуются справочники по различным дисциплинам школьного курса – математика, история, украинский язык, английский язык.
Ключевые слова: справочники, пособия, библиотека, фонд библиотеки

Шерстюк Н.С., Грона Н.В.
Прилуцкий гуманитарно-педагогический колледж имени И.Я. Франко

ROLE OF REFERENCE LITERATURE DURING TRAINING FUTURE PROFESSIONALS

Summary
Analyzing reference books at the library Priluky Humanitarian Pedagogical College. Ivan Franko, fund contains many reference books, textbooks and encyclopedias Local History direction. Especially popular among college students use reference books on various subjects of the school year – math, history, Ukrainian, English.
Key words: guides, manuals, library, the Library

НАШІ АВТОРИ

1. **Апухтін Артем Ігорович –** студент Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
2. **Асаинов Архат Жоламанович –** магистр экономических наук, старший преподаватель Казахского университета технологий и бизнеса
3. **Білик Галина Анатоліївна –** асистент кафедри іноземних мов Буковинского державного медичного університету
4. **Богомолов Александр Иванович –** кандидат технических наук, доцент кафедры математического моделирования экономических процессов Финансового университета при Правительстве Российской Федерации
5. **Бодарецька Ольга Іванівна –** кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішніх хвороб Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
6. **Бондаренко Лариса Борисівна –** доктор біологічних наук Інституту фармакології та токсикології Національної Академії медичних наук України
7. **Бондарець Дмитро Вадимович –** студент Київського медичного університету імені О.О. Богомольця
8. **Борисова Анастасія Миколаївна –** студентка Сумського державного університету
9. **Буряк Виктор Валериевич –** кандидат медицинских наук, ассистент кафедры внутренних болезней №2 Запорожского государственного медицинского университета
10. **Буханец Оксана Александровна –** заведующая отделением дневного стационара поликлиники Городской больницы №7 г. Запорожье
11. **Васкес Абанто Анна Естуардівна –** студентка Київського медичного університету імені О.О. Богомольця
12. **Васкес Абанто Хесус Эстуардо –** кандидат медичних наук, лікар відділення невідкладної медичної допомоги м. Києва, комунальне некомерційне підприємство (Центр первинної медико-санітарної допомоги № 2) № 3
13. **Власенко Людмила Василівна –** старший викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації Національного університету харчових технологій
14. **Войцеховський Олександр Францевич –** заступник головного лікаря Сторожинецької центральної районної лікарні
15. **Герасимова Екатерина Евгеньевна –** студентка юридического факультета Белгородского университета кооперации, экономики и права
16. **Гнусов Максим Александрович –** аспирант кафедры механизации лесного хозяйства и проектирования машин Воронежской государственной лесотехнической академии
17. **Грищенко Неля Іванівна –** старший викладач кафедри соціології Національного авіаційного університету
18. **Грона Наталія Вікторівна –** кандидат педагогічних наук Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу імені І.Я. Франка
19. **Демочко Ганна Леонідівна –** кандидат історичних наук, старший викладач Харківського національного медичного університету
20. **Дзевульська Ірина Вікторівна –** кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії людини Київського медичного університету імені О.О. Богомольця
21. **Дідик Наталія Михайлівна –** кандидат психологічних наук, старший викладач Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
22. **Добрянський Дмитро Вікторович –** кандидат медичних наук, асистент Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
23. **Драпалюк Михаил Валентинович –** доктор технических наук, профессор, профессор кафедры механизации лесного хозяйства и проектирования машин Воронежской государственной лесотехнической академии
24. **Дуб Наталія Євстахіївна –** кандидат наук з державного управління Львівського медичного коледжу імені Андрея Крупинського
25. **Дудка Петро Федорович –** доктор медичних наук, професор Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
26. **Ерохин Игорь Юрьевич –** старший научный сотрудник, PhD Кройдон Колледж, Лондон, Великобритания
27. **Задорожний Сергей Васильевич –** студент Финансового университета при Правительстве Российской Федерации
28. **Зайцева Ирина Валерьевна –** кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры теории и истории государства и права Белгородского университета кооперации, экономики и права
29. **Зелинский Максим Викторович –** аспирант кафедры международных отношений и внешней политики Черноморского государственного университета имени Петра Могилы
30. **Ищенко Анастасия Сергеевна –** студентка Финансового университета при Правительстве Российской Федерации

31. **Камінська Ольга Володимирівна –** кандидат психологічних наук, доцент Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
32. **Карацуба Тетяна Анатоліївна –** кандидат біологічних наук Інституту фармакології та токсикології Національної Академії медичних наук України
33. **Княжева Ірина Анатоліївна –** кандидат педагогічних наук, доцент Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
34. **Коваленко Валентина Миколаївна –** доктор біологічних наук, професор Інституту фармакології та токсикології Національної Академії медичних наук України
35. **Кузава Ірина Борисівна –** кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.М. Драгоманова
36. **Кукина Татьяна Евгеньевна –** кандидат юридических наук, доцент Волгоградского государственного социально-педагогического университета
37. **Леденёва Марина Викторовна –** кандидат экономических наук, доцент доцент кафедры экономической теории и управления Волжского гуманитарного института (филиал) Волгоградского государственного университета
38. **Лисюк Роман Миколайович –** асистент кафедри фармакогнозії та ботаніки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького)
39. **Макасевич Ирина Юрьевна –** студентка Полесского государственного университета
40. **Маліков Олександр В'ячеславович –** асистент кафедри анатомії людини Київського медичного університету імені Богомольця
41. **Малюков Сергей Владимирович –** кандидат технических наук, преподаватель кафедры механизации лесного хозяйства и проектирования машин Воронежской государственной лесотехнической академии
42. **Манохіна Ірина Вікторівна –** кандидат педагогічних наук, викладач кафедри загальної та соціальної педагогіки Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля
43. **Матвієнко Анатолій Васильович –** кандидат фармацевтичних наук Інституту фармакології та токсикології Національної Академії медичних наук України
44. **Михеев Дмитрий Николаевич –** старший преподаватель кафедры СГД Кузбасского государственного технического университета имени Т.Ф. Горбачева, филиал в г. Прокопьевске
45. **Мільчевська Ганна Сергіївна –** аспірант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
46. **Москалюк Василь Деонізійович –** доктор медичних наук, професор Буковинського державного медичного університету
47. **Наконечна Оксана Володимирівна –** аспірант Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
48. **Насоненко Алеся Владимировна –** клинический ординатор кафедры внутренних болезней №2 Запорожского государственного медицинского университета
49. **Новикова Алевтина Евгеньевна –** кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры конституционного и муниципального права Юридического института Белгородского государственного национального исследовательского университета
50. **Ночовний Олег Володимирович –** аспірант кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
51. **Овская Елена Геннадьевна –** аспирант кафедры внутренних болезней №2 Запорожский государственный медицинский университет
52. **Островский Артем Михайлович –** магистр медицинских наук, ассистент кафедры общественного здоровья и здравоохранения Гомельского государственного медицинского университета
53. **Петрухін Сергій Вікторович –** студент Криворізького педагогічного інституту Криворізького національного університету
54. **Присяжнюк Александр Васильевич –** студент Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт»
55. **Пташник Ірина Романівна –** аспірант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»
56. **Пуйда Роман Богданович –** кандидат історичних наук, доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
57. **Расевич Любов Петрівна –** аспірант Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
58. **Родионов Андрей Викторович –** кандидат технических наук Петрозаводского государственного университета
59. **Савченко Людмила Леонідівна –** викладач кафедра теорії та методики дошкільної освіти Харківської гуманітарно-педагогічної академії
60. **Сазонов Виталий Витальевич –** студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка
61. **Сидорчук Анюта Степанівна –** кандидат медичних наук Буковинського державного медичного університету

62. **Смешнова Альона Володимирівна –** заступник директора з навчально-виховної роботи Березоворудської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
63. **Тарченко Інна Петрівна –** кандидат медичних наук, асистент Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
64. **Тернова Алла Іллівна –** кандидат філологічних наук, доцент Запорізького національного університету
65. **Трутнева Елизавета Валерьевна –** студентка Финансового университета при Правительстве Российской Федерации
66. **Федюк Лілія Василівна –** кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
67. **Фролова Ольга Василівна –** кандидат психологічних наук Бердянського державного педагогічного університету
68. **Хоменко Євгенія Григорівна –** асистент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
69. **Чвала Марина Станіславівна –** аспірант кафедри образотворчого мистецтва, методики викладання та дизайну Кримського гуманітарного університету
70. **Ченцов Сергей Дмитриевич –** студент Юридического института Белгородского государственного национального исследовательского университета
71. **Чижиков Тимофій Валерійович –** аспірант Інституту фармакології та токсикології Національної Академії медичних наук України
72. **Чорненька-Осовська Іванна Миколаївна –** студент-інтерн Буковинского державного медичного університету
73. **Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович –** доктор технічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
74. **Шаповал Ірина Григорівна –** старший викладач кафедри соціології Національного авіаційного університету
75. **Шаяхметова Ганна Михайлівна –** кандидат біологічних наук Інституту фармакології та токсикології Національної Академії медичних наук України
76. **Шевченко Мар'яна Вікторівна –** викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»
77. **Шерстюк Наталия Сергеевна –** студентка Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу імені І.Я. Франка
78. **Шляхтич Роман Петрович –** кандидат історичних наук Криворізького педагогічного інституту Криворізького національного університету
79. **Шпакович Катерина Володимирівна –** аспірант кафедри історії та археології слов'янських народів Національного педагогічного університету імені М.М. Драгоманова
80. **Щербицкая Владислава Владимировна –** ассистент кафедры иностранных языков Днепропетровской государственной финансовой академии
81. **Ярова Олена Борисівна –** кандидат педагогічних наук, доцент Бердянського державного педагогічного університету
82. **Ярославцева Мілена Ігорівна –** старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Харківської гу манітарно-педагогічної академії
83. **Яська Олена Миколаївна –** викладач кафедри англійської філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка